

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav českých dějin

PhDr. Petr Blažek

Dějiny Polsko–československé solidarity
Vztahy československé a polské opozice v letech 1976–1989

The history of the Polish–Czechoslovak Solidarity
The relations between of the Czechoslovak and the Polish opposition 1976–1989

Disertační práce

historické vědy – české dějiny

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc.

Praha 2008

Prohlašuji, že jsem disertační práci na téma „Dějiny Polsko–československé solidarity. Vztahy československé a polské opozice v letech 1976–1989“ vypracoval samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

OBSAH

Úvod	5
1. Odborná literatura a prameny	10
1.1 Literatura a paměti	10
1.2 Dokumenty z provenience opozičních skupin	13
1.3 Dokumenty bezpečnostních složek jako historický pramen	15
2. Typologie opozice a odporu	22
2.1 Typologie západních politologů	22
2.2 Typologie německých a polských historiků	25
2.3 Typologie českých a slovenských historiků	31
2.4 Komparace nové opozice v sovětském bloku	40
3. Tradice a východiska	48
3.1 Možnosti a formy spolupráce	48
3.2 Počátky spolupráce Charty 77 a KOR	53
3.3 Cesta polsko–československého přátelství	58
3.4 Zásah bezpečnostních složek	63
3.5 Solidarita s členy VONS	70
4. Solidarita se Solidaritou	74
4.1 Letáky jako forma protirežimního odporu	75
4.2 Obava z polské „nákazy“	79
4.3 Skupina revoluční akce	84
4.4 Tajný spolupracovník StB „Frank“	97
5. Akce „Sever“	107
5.1 Akce „Kruh“	108
5.2 Řídící štáb	110
5.3 Závěr akce „Sever“	118

6. Akce „Červotoč“	120
6.1 Oficiální styk	121
6.2 Důvěrník StB „Lektor“	125
6.3 Agent StB „Michal“	127
6.4 Ideový spolupracovník StB „Jilemský“	140
6.5 Rozklad jednotlivců	146
7. Polsko–československá solidarita	148
7.1 Vývoz revoluce	154
7.2 Cesty kurýrů	159
7.3 Kruh přátel Polsko–československé solidarity	162
7.4 Obnovená setkání na hranicích	166
7.5 Akce Patronát	171
7.6 Nová kvalita	180
8. Vratislavský festival	187
8.1 Setkání uvnitř sovětského bloku	188
8.2 Přípravy festivalu	190
8.3 Středoevropský seminář	194
8.4 Přehlídka nezávislé československé kultury	196
8.5 Malá pohraniční válka	203
8.6 Služební pobyt	206
8.7 Činnost Polsko–československé solidarity po roce 1989	210
Závěr	213
Příloha	218
Edice dokumentů	218
Zkratky	304
Seznam literatury a pramenů	307
Resumé / Summary	326
Obrazová příloha	329

ÚVODEM

Téma disertační práce vyplývá ze specializace autora na československo–polské vztahy v období existence sovětského bloku, zejména v sedmdesátých a osmdesátých letech. Druhý důvod k výběru tématu souvisel s nedostatečnou kvalitou historických studií, která neodpovídá rozsahu a významu činnosti Polsko–československé solidarity.¹ Výsledky dosavadního bádání byly totiž výrazně ovlivněny špatným přístupem historiků k archivním dokumentům, zejména z provenience bezpečnostních aparátů. Odborné texty publikované zejména v devadesátých letech vycházely proto takřka výhradně ze samizdatových pramenů či vzpomínek pamětníků a opakovaly tak do velké míry ustálený obraz, který na konci osmdesátých let předkládali ve svých dokumentech aktivisté této mezinárodní opoziční skupiny.²

Autor využil vedle již přístupných pramenů také nové úpravy v oblasti zpřístupňování dokumentů Státní bezpečnosti a novou liberální podobu archivního zákona, které umožnily zkoumat dříve nepřístupné archivní dokumenty někdejšího bezpečnostního aparátu komunistického režimu v Československu. Přístup k obdobným archivním fondům se také výrazně zlepšil v Polsku, kde v roce 2000 začal naplno pracovat Ústav národní paměti – Komise stíhání zločinů proti polskému národu (*Instytut pamięci narodowej – Komise ścigania zbrodni przeciwko narodowi polskiemu*). Na rozdíl od České republiky však doposud neumožňuje zcela systematicky zkoumat svazkovou operativní agendu polské Státní bezpečnosti, která navíc byla na konci osmdesátých let z velké části zničena při předávání moci. Výsledky svého historického výzkumu nad zvoleným tématem, který byl zaměřen na základní rekonstrukci historických událostí spojených s činností Polsko–československé solidarity ve vymezeném období, publikoval v řadě přípravných

¹ Jak například dokládají archivní dokumenty StB, používali mladí Poláci z Vratislavi název „Polsko–česká solidarita“ (*Solidarność Polsko–Czeska*) již v roce 1981. Podle vzpomínek jejího zakladatele Aleksandra Gleigewichta to ovšem nebyl žádný „oficiální“ název, malá skupinka přátel si tak říkala pouze mezi sebou. Teprve v druhé polovině osmdesátých let se postupně ustálil název „Polsko–československá solidarita“ (*Solidarność Polsko–Czechosłowacka*), od rozpadu Československa v roce 1992 je používán název „Polsko–česko–slovenská solidarita“ (*Solidarność Polsko–Czecho–Słowacka*). Srov. SKILLING, Harold Gordon: *Charta 77 – pohled ze zahraničí*, In: PREČAN, Vilém (ed.): *Charta 77 1977–1989. Od morální k demokratické revoluci. Dokumentace*. Scheinfeld–Schwarzenberg – Bratislava 1990, s. 193–195; KENNEY, Padraic: *A Carnival of Revolution. Central Europe 1989*. Princeton – Oxford 2002; MAJEWSKI, Grzegorz: *Solidarność Polsko–Czechosłowacka 1981–1989*, In: *Dolny Śląsk*, č. 10 (2002), Vratislav, s. 157–169.

² Srov. kapitulu „Odborná literatura a prameny“.

odborných studií³ a edicích archivních dokumentů.⁴ Postupně také navázal kontakty s většinou žijících členů zmíněné opoziční slupiny a uskutečnil s nimi nejen řízené rozhovory,⁵ ale také navštívil většinu míst na státní hranici, kde se v sedmdesátých a osmdesátých letech odehrávala setkání polských a československých disidentů. V současnosti spolu s několika polskými historiky připravuje k vydání synteticky laděnou publikaci o dějinách Polsko–československé solidarity, která bude také obsahovat rozhovory s jejími členy a edici archivních dokumentů. Její součástí budou také vybrané pasáže této disertační práce.

³ Srov. BLAŽEK, P.: Setkání představitelů československé a polské opozice na státních hranicích 1978–1989, In: HRODEK, D. (ed.): *Česká a polská historická tradice a její vztah k současnosti. Pardubická konference (18.–20. duben 2002)*. Praha 2003, s. 177–209; BLAŽEK, P.: Sejdeme se – zatím – v Polsku. Vratislavský festival 3.–5. listopadu 1989. In: TARAJO–LIPOWSKA, Z. – MALICKI, J. (eds.): *Wrocław w Czechach – Czesi we Wrocławiu. Literatura – język – kultura*. Vratislav 2003, s. 371–389; BLAŽEK, P.: Opoziční hnutí v Československu a vyhlášení polského „válečného stavu“ v prosinci 1981, In: DĄBROWSKI, D. (ed.): *Od rywalizacji do współpracy. Relacje polsko–czeskie w badaniach młodych historyków z Polski i Republiki Czeskiej*. Vratislav 2003, s. 245–265; BLAŽEK, P.: Typologie opozice a odporu proti komunistickému režimu. Přehled koncepcí a limity bádání, BLAŽEK, P. (ed.): *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968–1989*. Praha 2004, s. 10–24; BLAŽEK, P.: Formy opozice a odporu proti komunistickému režimu v ČSSR a PLR (v 70. a 80. letech), In: MEJSTRÍK, M. (ed.): *Ideje, na nichž stojí Česká republika*. Praha 2005, s. 43–47; BLAŽEK, P.: Kauza Skupiny revoluční akce. Letáková kampaň na podporu polské Solidarity ve světle svazkové agendy StB, In: KÁRNÍK, Z. – KOPEČEK, M. (eds.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus*. svazek IV., Praha 2005, s. 199–236, 267–276; BLAŽEK, P. – KAMIŃSKI, Ł. – VÉVODA, R. (eds.): *Polsko a Československo v roce 1968. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference Varšava, 4.–5. září 2003*. Praha 2006; BLAŽEK, P.: Akcja „Červotoč“ (Kołatek). Tajny współpracownik StB Stanisław Dwořak jako kurier „Solidarności Polsko–Czechosłowackiej“, In: *Pamięć i Sprawiedliwość*, č. 1 (9), 2006, s. 117–164; BLAŽEK, P.: Operation „North“. Czechoslovak Security Apparatus and the Polish Crisis 1980–1984, In: BABKA, L. – ROUBAL, P. (ed.): *Prague Perspectives II. A New Generation of Czech East European Studies*. Praha 2007, s. 263–276; BLAŽEK, P.: Dokumenty StB jako zdroj archowalne do poznania historii Solidarności Polsko–Czechosłowackiej, In: ZALEWSKI, M. (ed.): *Szlak do wolności – XXV lat Solidarności Polsko–czesko–słowackiej*. Vratislav 2007, s. 84–92.

⁴ Srov. BAEVA, I. – BLAŽEK, P. – KAMIŃSKI, Ł. – KUBINA, M. – PACZKOWSKI, A. – TANTZSCHER, M. – TISCHLER, J. – WILKE, M. – WÓJTOWICZ, N. (eds.): *Przed i po 13 grudnia. Państwa bloku wschodniego w PLR 1980–1982. Tom 1 (sierpień 1980 – marzec 1981)*. Varšava 2006; BAEVA, I. – BLAŽEK, P. – KAMIŃSKI, Ł. – KUBINA, M. – PACZKOWSKI, A. – TANTZSCHER, M. – TISCHLER, J. – WILKE, M. – WÓJTOWICZ, N. (eds.): *Przed i po 13 grudnia. Państwa bloku wschodniego w PLR 1980–1982. Tom 2 (kwiecień 1981 – grudzień 1982)*. Varšava 2007.

⁵ Srov. BLAŽEK, P. – MAJEWSKI, G. (eds.): Granica Przyjaźni, In: *Karta*, č. 45 (2005), s. 118–136.

V první kapitole se autor věnuje dostupným historickým pramenům a publikované literatuře ke zvolenému tématu. Na rozbor archivních pramenů, svědectví aktérů historických událostí a doposud vydané odborné literatury navazuje kapitola o teoretických východiscích zkoumání dějin opozice a odporu proti komunistickým režimů sovětského typu se zaměřením na sedmdesátá a osmdesátá léta. Její součástí je také stručná komparace situace v zemích, kde Polsko–československá solidarita v osmdesátých letech působila. V druhé části se autor zabývá tradicemi a východisky, na které navazovali její zakladatelé. Autor se na tomto, i jiných místech disertační práce věnuje také vzájemným historickým stereotypům, zejména Čechů a Poláků, jejichž kořeny sice sahají až do období po první světové válce, ale zásadní proměnu doznaly v osmdesátých letech v souvislosti s rozsáhlou záporně orientovanou propagandou, kterou vůči Polsku vyvíjel komunistický režim v Československu na počátku osmdesátých let.

Snaha spolupracovat s oponenty komunistického systému v sousední zemi často souvisela s osobním zájmem o historii, kulturu a jazyk druhého národa, který u řady disidentů sahal hluboko před konec sedmdesátých let, kdy navázali spolupráci představitelé Charty 77 a Výboru na obranu dělníků (KOR – *Komitet obrony robotników*). Její nejznámější podobou byly osobní schůzky na Cestě polsko–československého přátelství v Krkonoších. V následující kapitole se autor zabývá i dalšími formami a důsledky jejich vztahů v druhé polovině sedmdesátých let. Hlavní část disertační práce je věnována dějinám Polsko–československé solidarity, která vznikla na počátku osmdesátých let v dolnoslezské Vratislavi. Až do roku 1987 působila jako malá konspirativní skupina, kterou založil Aleksander Gleichgewicht, aktivista Regionálního stávkového výboru Nezávislého odborového svazu Solidarita Dolní Slezsko (*Regionalny komitet Strajkowy NSZZ Solidarność Dolny Śląsk*). V září 1981 navštívil Československo a osobně domluvil spolupráci s pražskými a brněnskými signatáři Charty 77. Po vyhlášení válečného stavu v Polsku však byl v prosinci 1981 internován a jeho roli převzal vratislavský student slavistiky Mirosław Jasiński, který se rozvíjení kontaktů s disidenty ze sousední země věnoval intenzivně až do konce osmdesátých let. V roce 1984 se vratislavskému okruhu podařilo publikovat společné prohlášení řady známých představitelů polské a československé opozice, mezi nimiž byla také většina z účastníků krkonošských schůzek z roku 1978. Vratislavská skupina tímto způsobem viditelně navázala na předchozí tradici a posílila svou legitimitu pro rozvíjení své činnosti v následujících letech.

V druhé polovině osmdesátých let byly opět obnoveny osobní schůzky disidentů z obou zemí na státní hranici, tentokrát nejen v Krkonoších, ale také v Tatrách, Beskydách, Javorníkách a Jeseníkách. Polští aktivisté pomáhali svým kolegům ze sousední země s tiskem samizdatů a dodáváním techniky od exilových skupin. Společné fotografie známých disidentů z větších setkání pomohly získat publicitu zejména v západním prostředí, kde se záhy staly nedílnou součástí obrazu činnosti disidentských hnutí v sovětském bloku. V červenci 1987 polští a českoslovenští disidenti společně ohlásili vznik a publikovali jména členů Kruhu přátel Polsko–československé solidarity (*Krag przyjaciół Solidarności Polsko–Czechosłowackiej*), která se stala první mezinárodní opoziční skupinou uvnitř sovětského bloku. Vzájemná spolupráce vyvrcholila na počátku listopadu 1989, kdy ve spolupráci s exilovými skupinami připravili mezinárodní diskusní seminář a přehlídku nezávislé československé kultury ve Vratislavi, kam tehdy přijelo několik tisíc Čechů a Slováků.

Disertační práce vznikla také na základě studia archivních dokumentů z provenience bezpečnostních aparátů komunistických režimů v Polsku a Československu. Autor využil především liberálně koncipovaného archivního zákona v České republice, který otevřel pro běžného badatele dříve nedostupné archivní fondy Státní bezpečnosti, včetně svazkové agendy vzniklé při její operativní činnosti. Protože dokumenty umožnily koncipovat zcela nový pohled na dějiny vztahů polských a československých disidentů, rozhodl se autor zařadit do disertační práce také tři případové studie, které objasňují aktivity Státní bezpečnosti zaměřené proti rozvíjení spolupráce signatářů Charty 77 s polskými partnery. Všechny tři studie byly samostatně publikovány v odborných časopisech nebo sbornících a prošly recenzním řízením. Před jejich zařazením do disertační práce byly doplněny o nové výsledky bádání.

První z nich je případová studie, v níž jsou vysvětleny okolnosti a doposud neznámé pozadí letákové kampaně na podporu polské Solidarity v prosinci 1981 a její dopady na prostředí Charty 77. Autor na této kauze ukazuje také možnosti archivního bádání a komparace různých typů pramenů z provenience Státní bezpečnosti. Druhá studie je věnována rozsáhlé akci československého bezpečnostního aparátu, kterou pod krycím názvem „Sever“ podnikl v souvislosti s tehdejší polskou krizí v první polovině osmdesátých let. Založena je na nedávno zpřístupněném souboru dokumentů z fondu Správy pro boj s vnitřním protivníkem SNB (krycím názvem X. správa SNB). Příslušná kapitola ukazuje vedle jiného velký rozsah činnosti Státní bezpečnosti, která se dlouhodobě snažila odhalovat, mařit či manipulovat snahy o propojení opozičních hnutí v obou zemích.

V rámci akce „Sever“ řídili příslušníci X. správy SNB na polském území svého tajného spolupracovníka Stanislava Dvořáka, který v letech 1981–1984 působil jako kurýr mezi pražskými a vratislavskými disidenty. V roce 1989 opět začal spolupracovat se Státní bezpečností, tentokrát s komunistickou rozvědkou, která plánovala jeho vysazení do Mezinárodního helsinského výboru v Norsku. Příslušné operativní svazky umožnily po srovnání a doplnění se sekundárními prameny vymezit rozsah kontroly spojení mezi disidentskými okruhy v Polsku a Československu v první polovině osmdesátých let. Tématu spolupráce Stanislava Dvořáka s tajnou policií a jejím dopadům na činnost Polsko–československé solidarity v osmdesátých letech je věnována třetí případová studie.

Samostatnou přílohou disertační práce je edice padesáti archivních dokumentů různé provenience, které doposud nebyly většinou publikovány. Zařazené dokumenty je možné rozdělit na dva okruhy podle jejich původců. Prvními jsou zejména prohlášení opozičních skupin (Charty 77, Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných, Výboru společenské sebeobrany „KOR“ a Polsko–československé solidarity), které se věnovaly rozvíjení spolupráce mezi československými a polskými disidenty. Druhým typem dokumentů jsou doposud nepublikované písemnosti Státní bezpečnosti. Vzhledem k velkému množství relevantních dokumentů z této provenience se autor rozhodl zařadit do edice především ukázky jednotlivých typů písemností: operativní plány, agenturní záznamy a zápisy z vybraných jednání štábu akce „Sever“. Součástí disertační práce je také obrazová příloha, která přináší ukázky faksimilí dokumentů a dobových fotografií.

1. ODBORNÁ LITERATURA A PRAMENY

1.1. Literatura a paměti

Historici se dějinám opozice v sovětském bloku sice věnovali ve velkém množství publikací,⁶ ale vztahy, kontakty a setkání představitelů československého a polského disentu doposud až na výjimky podrobně a kriticky nezkoumali.⁷ Například mezi českými historiky se vztahům mezi oběma opozičními hnutími souviseji věnoval pouze Petr Keller v diplomové práci, kterou v roce 2000 obhájil na Ústavu světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Opíral se zejména o výsledky svého archivního výzkumu samizdatových pramenů ve varšavské instituci Ośródek Karta a pražské knihovně Libri Prohibiti, dále využil vydané dokumenty českých i polských opozičních skupin, exilové publikace a údaje získané rozhovory s pamětníky. Stejně jako další autoři však uvedené prameny nepodrobil konfrontaci s dokumenty „režimní“ provenience, neboť jeho žádosti o zpřístupnění archivních fondů Státní bezpečnosti tehdejší vedení archivu ministerstva vnitra nevyhovělo. Ve svém jinak přínosném textu se Petr Keller vzhledem k absenci relevantních odborných studií k danému tématu zaměřil na faktografický popis událostí.⁸ O několik let později publikoval stejný historik také studii o odrazu československo–polských vztahů v dokumentech Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných, které jsou uloženy v Libri prohibiti.⁹ Pozornost kontaktům Charty 77 s polským opozičním hnutím věnoval stručně ve studentské práci o polském disidentském Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných také bakalář Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy Luboš Veselý.¹⁰

V polském prostředí se stejným tématem jako posledně jmenovaný historik zabýval Jan Józef Lipski, zakládající člen KOR. Jeho práce byla nedávno vydána podruhé,

⁶ Srov. kapitulu „Typologie opozice a odporu“.

⁷ Srov. OTÁHAL, M.: *Normalizace 1969–1989. Příspěvek ke stavu bádání*. Praha 2002.

⁸ KELLER, P.: *Vztahy československé a polské opozice v sedmdesátých letech a osmdesátých letech*. Diplomová práce. ÚSD FF UK, Praha 2000, 140 s.

⁹ KELLER, P.: Odraz československo–polských vztahů v aktech Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS), In: DĄBROWSKI, D. (ed.): *Od rywalizacji do współpracy. Relacje polsko–czeskie w badaniach młodych historyków z Polski i Republiki Czeskiej*. Vratislav 2003, s. 219–244.

¹⁰ VESELÝ, L.: *Komitet obrony robotników, Komitet samoobrony społecznej „KOR“*. Bakalářská práce. MTS FSV UK, Praha 2001.

tentokrát také s doplněným poznámkovým aparátem, který připravili historici z polského Ústavu národní paměti.¹¹ Dějiny Polsko–československé solidarity ve Vratislavi si pro bakalářskou práci vybral Grzegorz Majewski, student Státní vyšší podnikatelské školy v Legnici. Vycházel z polských a českých samizdatových periodik a zejména z rozhovorů s pamětníky, především s představiteli Polsko–československé solidarity, jejichž aktivit se také sám na konci osmdesátých let účastnil.¹² Zkrácenou verzi publikoval ve dvou historických studiích, které vyšly v odborných časopisech věnovaných dějinám příhraničních polských regionů.¹³ Spolu s autorem této disertační práce publikoval ukázky z uvedených rozhovorů s pamětníky a vybrané archivní dokumenty k stejnému tématu.¹⁴ Nejvíce cenných vzpomínek a studií historiků obsahuje sborník ze setkání k 25. výročí Polsko–československé solidarity, které se v říjnu 2006 uskutečnilo ve Vratislavi.¹⁵ Vztahům mezi Chartou 77 a polskou opozicí se ve své studii nedávno zabýval polský historik Łukasz Kamiński, který jako jediný polský historik využil alespoň částečně také archivní fondy polského Ústavu národní paměti, kde jsou uloženy archivní dokumenty z provenience bezpečnostního aparátu.¹⁶ Otázkám vztahů mezi Čechy a Poláky se věnoval také vratislavský historik Tomasz Serwatka. V historickém přehledu, vydaném na konci devadesátých let, popsal stručně i vznik a činnost Polsko–československé solidarity. V druhém vydání této publikace, jejímž nedostatkem jsou však četné faktografické chyby, autor doplnil poslední kapitolu, věnovanou příhraniční polistopadové spolupráci.¹⁷ Cenné

¹¹ LIPSKI, J. J.: *KOR. Komitet Obrony robotników, Komitet samoobrony Społecznej*. Londýn 1983 (druhé vydání Varšava 2006).

¹² MAJEWSKI, G.: *Solidarność Polsko–Czechosłowacka we Wrocławiu w latach 1981–1989*. Bakalářská práce. ISP PWSZ, Legnica 2001, 43 s.

¹³ MAJEWSKI, G.: *Solidarność Polsko–Czechosłowacka 1981–1989*, In: *Dolny Śląsk*, č. 10 (2002), s. 157–169; MAJEWSKI, G.: *Karkonosze, miejsce spotkań i akcji opozycji polsko-czechosłowackiej (1978–1988)*, In: *Rocznik Jeleniogórski*, roč. 36 (2004), s. 25–36.

¹⁴ BLAŽEK, P. – MAJEWSKI, G. (eds.): *Granica Przyjaźni*, In: *Karta*, č. 45 (2005), s. 118–136. Grzegorz Majewski také poskytl autorovi této práce svou sbírku písemných záznamů z rozhovorů, které uskutečnil s aktivisty Polsko–československé solidarity.

¹⁵ Srov. ZALEWSKI, M. (ed.): *Szlak do wolności – XXV lat Solidarności Polsko–czesko–słowackiej*. Vratislav 2007.

¹⁶ KAMIŃSKI, Ł.: *Polská opozice a Charta 77*, In: DEVÁTÁ, M. – SUK, J. – TŮMA, O. (eds.): *Charta 77. Od obhajoby lidských práv k demokratické revoluci. 1977–1989. Sborník z konference k 30. výročí Charty 77. Praha, 21.–23. března 2007*. Praha 2008, s. 281–292.

¹⁷ SERWATKA, T.: *Polacy i Czesi. Dziesięć wieków sąsiedztwa*. Nová Ruda 1998, 124 s.; SERWATKA, T.: *Orzeł i lew. Tysiąc lat wspólnej historii Czechów i Polaków*. Nová Ruda 2001, 147 s.

biografické údaje o polských aktivistech, jenž se zapojili do činnosti Polsko–československé solidarity, obsahují tři díly rozsáhlé slovníkové příručky *Opozycja w PLR*.¹⁸

Ze západních historiků popsal setkání na hranicích podrobněji pouze Padraic Kenney v rozsáhlé a poutavě napsané studii o „karnevalu revoluce“ ve středoevropských zemích na konci osmdesátých let. Vycházel zejména ze samizdatových periodik a řady osobních rozhovorů.¹⁹ Základní informace získal od představitele Polsko–československé solidarity Mirosława Jasińskiego. Rozhovor s ním publikoval také v samostatné knize vzpomínek představitelů vratslavského opozičního prostředí z osmdesátých let.²⁰ Stejnému tématu se okrajově, byť v několika publikacích, věnoval historik a zároveň aktér zkoumaných událostí Kanadaňan Harald Gordon Skilling.²¹ Na závěr je nutné také zmínit vydané vzpomínky aktérů soudobých událostí, zachycené v mnoha rozhovorech a pamětech.²² O atmosféře setkání na hranicích vypovídají také filmové dokumenty či dobové fotografie,

¹⁸ SKÓRZYŃSKI, J. (ed.): *Opozycja w PLR. Słownik biograficzny 1956–89*. 1. díl, Varšava 2000; SKÓRZYŃSKI, J. (ed.): *Opozycja w PLR. Słownik biograficzny 1956–89*. 2. díl, Varšava 2002; SKÓRZYŃSKI, J. (ed.): *Opozycja w PLR. Słownik biograficzny 1956–89*. 3. díl, Varšava 2005.

¹⁹ Jak je však časté u západních historiků, zabývajících se rozpadem sovětského bloku, nevyhnul se ani Padraic Kenney poměrně častým faktografickým omylům a chybám při přepisu jmen osob a názvů opozičních skupin. Bohužel některé z nich zůstaly i v českém překladu. KENNEY, P.: *A Carnival of Revolution. Central Europe 1989*. Princeton – Oxford 2002 (český *Karneval revoluce. Střední Evropa 1989*. Praha 2005.)

²⁰ KENNEY, P.: *Wrocławskie zadymy*. Vratslav 2007, s. 191–209.

²¹ SKILLING, H. G.: *Charter 77 and Human Rights in Czechoslovakia*. Londýn 1981, s. 172–173; SKILLING, H. G.: Charta 77 – pohled ze zahraničí, In: PREČAN, V. (ed.): *Charta 77 1977–1989. Od morální k demokratické revoluci. Dokumentace*. Scheinfeld-Schwarzenberg – Bratislava 1990, s. 193–195; SKILLING, G. H.: *Samizdat and Independent Society in Central and Eastern Europe*. Columbus 1989, s. 58–60; SKILLING, G. H.: Tři roky putování za Chartou a s Chartou, In: CÍSAŘOVSKÁ, B. – DRÁPALA, M. – PREČAN, V. – VANČURA, J. (edd.): *Charta 77 očima součastníků. Po dvaceti letech*. Praha 1997, s. 135–136.

²² Např. KUROŇ, J.: *Gwiazdny czas. Wiary i winy dalszy ciąg*. Londýn 1991; HAVEL, V.: *Dálkový výslech. Rozhovor s Karlem Hviždárou*. Praha 1990; BARTOŠEK, K.: *Český vězeň. Svědectví politických vězeňkyň a vězňů let padesátých, šedesátých a sedmdesátých*. Praha – Litomyšl 2001., WEIS, T. – TOPOL, J.: *Nemůžu se zastavit...*; LEDERER, J.: *Touhy a iluze*, II. část, Toronto 1988. MICHNIK, A.: *Polskie Pytania*. Varšava 1995; PLACÁK, P.: Československo-polský argot: Rozhovor Babylonu s Mirosławem Jasińským, In: *Babylon*, roč. 12, č. 1 (30. září 2002), s. 1, 5; HAVEL, V.: *O lidskou identitu. Úvahy, fejetony, protesty, polemiky, prohlášení a rozhovory z let 1969–1979*. Praha 1990; BERÁNEK, J. – MALÝ, V.: *K hledání pravdy patří pokora*. Praha 2002.

v některých případech často více než zmíněné písemné studie.²³ Zvláštním typem publikace je kniha bývalého plukovníka polské pohraniční stráže Henryka Piecucha, která vyšla již v první polovině devadesátých let. Její autor se v ní stručně zabýval opatřeními polských bezpečnostních orgánů, vyhlášenými v reakci na krkonošské schůzky československé a polské opozice v roce 1978.²⁴

1.2 Dokumenty z provenience opozičních skupin

Nejvíce samizdatových a exilových publikací z období komunistického režimu v Československu spravuje pražská knihovna Libri prohibiti, která vznikla na počátku devadesátých let péčí signatáře Charty 77 a bývalého politického vězně Jiřího Gruntoráda. V jejích sbírkách jsou všechny samizdatové časopisy a publikace, které vznikly v rámci spolupráce polských a československých disidentů: *Polsko a my* (1979), *Krytyka* (1979), *Opinie (Nárory, 1984–1985)*, *Solidarność* (1985), *Zona* (1985), *Biuletyn Informacyjny Solidarności Polsko–Czechosłowackiej* (1987–1990), *Informační bulletin Československo–polské solidarity* (1988). Velmi přínosné z faktografického hlediska jsou *Informace o Chartě 77*, kde byly v letech 1978–1990 publikovány vedle jiných textů také všechny dokumenty Charty 77, sdělení Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných a společná prohlášení disidentů ze zemí sovětského bloku.²⁵ Autor zde studoval také řadu dalších samizdatových a exilových časopisů, jejichž seznam je připojen v závěru disertační práce.

²³ Dokument o vztazích československého a polského opozičního hnutí, kde je publikována řada rozhovorů s aktéry událostí, natočili Mirosław Jasiński a Mirosław Sychalski (*Gry leśne, uliczne i piwniczne*. Telewizja Wrocław 2000). Záběry ze setkání na hranicích v letech 1988 a 1989 přinesl *Originální Videojournal* (č. 5 a 6). Soubor dvaceti fotografií (autoři: Andrzej Łuc, Tomasz Kizny a Henryk Prykiel) ze setkání na hranicích a dalších společných akcí vydala Nadace Polsko–česko–slovenské solidarity. *Solidarność Polsko–Czesko–Słowacka*. Vratislav nedatováno. Stručná publikace o spolupráci československé a polské opozice připravilo několik institucí u příležitosti výstavy v Žitavě, jež se uskutečnila 26. října až 7. prosince 2002. *Die Polnisch-Tschechoslowakische Solidarność. Zusammenarbeit der polnischen und tschechoslowakischen Opposition in den 80-er Jahren*, Žitava 2002. U příležitosti této výstavy připravili její organizátoři také videodokument, v němž je použita celá řada dobových záznamů ze setkání na hranicích a rozhovorů s aktéry zkoumaných událostí.

²⁴ PIECHUCH, H.: *Tajna historia Polski. Służby specjalne atakują od Jaruzelskiego do Kwaśniewskiego*. Varšava 1996, s. 258–260.

²⁵ Srov. GRUNTORÁD, J.: *Informace o Chartě 77. Článeková bibliografie*. Praha 1998. Všechna čísla tohoto časopisu jsou v elektronické podobě dostupná na webových stránkách, které ve spolupráci s Libri prohibiti připravil autor této disertační práce (<http://www.vons.cz>).

Libri prohibiti spravuje rovněž velmi významnou sbírku dokumentů Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných, kterou nedávno uspořádal historik a archivář Jaroslav Pažout. Její základ tvoří původně pracovní archiv Charty 77, který v roce 1986 zabavila Státní bezpečnost a na počátku devadesátých let byl ministerstvem vnitra vrácen jejím představitelům.²⁶

Významnou sbírku nejen českých a slovenských samizdatových a exilových publikací spravuje Československé dokumentační středisko. Nedávno bylo převzato Národním muzeem jako samostané výzkumné oddělení. Zakladatel střediska historik Vílém Prečan se po svém odchodu do Spolkové republiky Německo v polovině sedmdesátých let stal jedním z významných koordinátorů spojení mezi domácí opozicí a exilem. V jeho sbírce je proto dochována řada významných dokladů o této činnosti, které autor využil zejména v kapitole o v Bratislavském festivalu, který se uskutečnil na počátku listopadu 1989. Pro stejné téma byly také využity zde uložené kopie podkladů vysílání Rádia Svobodná Evropa, které se zejména koncem osmdesátých let stalo plnohodnotnou alternativou oficiálního zpravodajství komunistického režimu v Československu. Písemné doklady o kontaktech s polskými disidenty obsahují také pozůstalosti významných signatářů Charty 77 Jiřího Rumla a Jiřího Hájka, které převzal a uspořádal Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.

V Polsku se autor seznámil s prameny „opoziční“ provenience ve studovně nezávislé instituce *Ośrodek Karta*, která plní obdobnou roli jako pražská knihovna Libri prohibiti. Její sbírky a rozsah publikační činnosti jsou ovšem nepoměrně rozsáhlejší. Polská instituce vydala například trojdílný slovník představitelů polské opozice v období 1956–1989. Od počátku devadesátých let, kdy byla založena několika bývalými disidenty, spravuje především nejúplnější sbírku tiskovin „druhého oběhu“, jak se v Polsku tradičně nazývají samizdatově vytištěné a nelegálně kolportované publikace opozičních skupin v sedmdesátých a osmdesátých let. Významným pro zvolené téma bylo například v českých podmínkách nedostupné periodikum *Biuletyn Informacyjny – Komunikat*, které vydávali v druhé polovině sedmdesátých let členové polského Výboru společenské sebeobrany „KOR“. Jsou v něm obsažena všechna prohlášení zmíněného výboru na podporu Charty 77 a Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných. Autor také bádá ve

²⁶ Srov. KELLER, P.: Odraz československo–polských vztahů v aktech Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS), In: DĄBROWSKI, D. (ed.): *Od rywalizacji do współpracy. Relacje polsko–czeskie w badaniach młodych historyków z Polski i Republiki Czeskiej*. Vratislav 2003, s. 219–244.

vratislavském Ossolineu (*Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*), které v devadesátých letech převzalo od Polsko–československé solidarity některé dokumenty z její činnosti před rokem 1989. Sbírka je ovšem velmi torzovitá, významnější dokumenty se v ní nacházejí především pro události z konce osmdesátých let.

Řada písemnosti opozičních skupin byla již vydána v několika kritických edicích dokumentů. Ještě před rokem 1989 byla publikována řada prohlášení a dokumentů Výboru na obranu dělníků, Výboru společenské sebeobrany „KOR“ a Charty 77 věnovaná spolupráci a vzájemné solidaritě v exilové publikaci, kterou připravil Antonín Měšťan.²⁷ Z dalších důležitých edic dokumentů je v souvislosti s tématem této disertační práce nutné připomenout minimálně práci Andrzeje Jastrzębského, který připravil k vydání dokumenty Výboru společenské sebeobrany „KOR“,²⁸ a nedávno vydanou kompletní sbírku dokumentů Charty 77, kterou editovali Jarmila Císařovská a Vilém Prečan.²⁹

1.3 Dokumenty bezpečnostních složek jako historický pramen

Archivní dokumentace bývalých bezpečnostních aparátů představuje v současnosti významný historický pramen pro poznání různých stránek dějin komunistického režimu v Polsku a Československu. Toto obecné tvrzení platí především pro zkoumání projevů opozičních aktivit, které tajné policie různým způsobem monitorovaly a snažily se o jejich minimalizaci. Represivní a mocenské opory režimu byly od konce čtyřicátých let budovány podle sovětského vzoru jako politické policie s masivními byrokratickými aparáty, které vyprodukovaly ohromné množství písemností, mezi nimiž se také nacházejí dokumenty k dějinám vztahů mezi disidenty z Československa a Polska. Vzhledem k jejich závažnosti a jejich doposud minimálnímu využívání historiky pro zvolené téma se autor rozhodl věnovat se na tomto místě jejich představení podrobněji.³⁰

²⁷ MĚŠŤAN, A. (ed.): *Československo–polské styky včera, dnes a zítra*. Mnichov 1986.

²⁸ JASTRZĘBSKI, A. (ed.): *Dokumenty Komitetu Obrony Robotników i Komitetu Samoobrony Społecznej „KOR“*. Varšava – Londýn 1994.

²⁹ CÍSAŘOVSKÁ, B. – PREČAN, V. (eds.): *Charta 77. Dokumenty 1977–1989. svazek 1, 1977–1983*. Praha 2007; CÍSAŘOVSKÁ, B. – PREČAN, V. (eds.): *Charta 77. Dokumenty 1977–1989. svazek 2, 1984–1989*. Praha 2007.

³⁰ Kapitola byla v pozměněné podobě publikována ve sborníku BLAŽEK, P.: *Dokumenty StB jako zdroj do archowalnego do poznania historii Solidarności Polsko-Czechosłowackiej*, In: ZALEWSKI, M. (ed.): *Szlak do wolności – XXV lat Solidarności Polsko–czesko–słowackiej*. Vratislav 2007, s. 84–92. K historii bezpečnostního aparátu v komunistickém Československu, včetně přehledu příslušné odborné literatury, blíže

V České republice umožnily teprve nedávno nové legislativní úpravy systematicky zkoumat archivní fondy bezpečnostního aparátu z celého období komunistického režimu, včetně operativní dokumentace tajné policie.³¹ Ačkoliv již v roce 1996 byl schválen zákon o zpřístupnění svazkové agendy Státní bezpečnosti, týkalo se pootevření archivních fondů pouze operativních svazků a spisů vedených k „obětem“ (tedy pouze pro osoby, které byly vedeny v registrech tajné policie jako nepřátelské osoby). Uvozovky nejsou použity náhodně, okruh osob byl paradoxně vymezen dobovými kategoriemi komunistické tajné policie. Teprve v roce 2002 byl po dlouhé diskusi přijat zákon č. 107/2002 Sb., který zpřístupnil zájemcům také operativní svazky tajných spolupracovníků. A konečně o dva roky později legislativci schválili zákon č. 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, na jehož základě je takřka bez omezení pro badatele přístupná drtivá většina archiválií vzniklých před 1. lednem 1990 z činnosti bývalé Státní bezpečnosti, jakož i společenských organizací a politických stran sdružených v Národní frontě. Od 1. srpna 2007 se situace výrazně změnila, neboť začal platit zákon č. 181/2007 Sb., na jehož základě vznikly Ústav pro studium totalitních režimů a Archiv bezpečnostních složek. Nově vzniklý archiv převzal dokumenty, jejichž původcem byl zejména bezpečnostní aparát komunistického režimu, včetně archiválií vojenské rozvědky (Zpravodajské služby Generálního štábu ČSLA), která působila vedle Státní bezpečnosti jako samostatná tajná služba.³²

Přes uvedený pokrok jsou možnosti bádání stále výrazně limitovány několika okolnostmi. Archiv bezpečnostních složek, kde je nyní naprostá většina dokumentů bývalé Státní bezpečnosti deponována, teprve postupně vytváří kvalitní archivní pomůcky. Ve většině případů byly již existující inventáře a databáze k mimosvazkové agendě uspořádaných fondů vytvořeny před rokem 1989 a mají pouze strojopisnou podobu – jejich frazeologie a popis dokumentů navíc zcela odpovídá původnímu účelu a době jejich vzniku

BLAŽEK, P. – ŽÁČEK, P.: Czechoslovakia, In: PERSAK, K. – KAMIŃSKI, Ł. (eds.): *Handbook of the Communist Security Apparatus in East Central Europe, 1944/45–1989*. Varšava 2005, s. 87-161.

³¹ K využití svazkové agendy StB pro historické bádání srov. ŽÁČEK, P.: *Boje o minulost. Deset let vyrovnávání se s komunistickou minulostí – pokus o předběžnou bilanci*. Brno 2000; BENDA, P.: *Přehled svazků a spisů vnitřního zpravodajství centrály Státní bezpečnosti v roce 1989*. Praha 2003; TOMEK, P.: Svazek StB jako historický pramen, In: *Soudobé dějiny*, roč. 12, č. 1 (2005), s. 208–214; BLAŽEK, P.: Využívání archivních dokumentů StB pro historické bádání, In: SEDOVÁ, T. (ed.): *Sociálne vedy a humanistika očama mladých*. Bratislava 2006, s. 66–71.

³² Srov. KOURA, P.: Archiv bezpečnostních složek, In: *Paměť a dějiny*, roč. 1, č. 1 (2007), s. 194–197.

(obdobná situace je také v Národním archivu, kde jsou uloženy například dokumenty z bývalého archivu Ústředního výboru Komunistické strany Československa). Vyhledávání archivních dokumentů na jejich základě je velmi nesnadné, věcné rejstříky v uvedených inventářích totiž zachycují pouze základní tématické okruhy a pouze některé inventáře obsahují také jmenné rejstříky, které umožňují vyhledávat archivní dokumenty k příslušným osobám. Naopak ve svazkové agendě vyhledávají archiváři doposud takřka výhradně pouze pomocí údajů k jednotlivým osobám. Také objektové svazky jsou doposud také kvalitně inventarizovány pouze ve velmi malé míře. Dalším problémem je velké množství vůbec neuspořádaných fondů, kterých je nyní přibližně polovina – mezi nimi například pro zvolené téma jistě zajímavé dokumenty Pohraniční stráž, které nebylo z uvedených důvodů možné využít. Značná část (zejména operativní) dokumentace byla bohužel zničena již jejími původci, především při rozsáhlé „skartaci“ písemností v listopadu a prosinci 1989.³³

Obtížné podmínky doposud panují u možnosti zkoumat fondy komunistické civilní rozvědky (krycím názvem I. správa SNB), jejichž správcem byla do ledna 2008 civilní rozvědka (Úřad pro zahraniční styky a informace – ÚZSI). Jejich význam pro zvolené téma sice není zásadní, neboť rozvědka byla především zaměřena proti západním státům, přesto není zanedbatelný. Například v období polské krize na počátku osmdesátých let byla rezidentura ministerstva vnitra ve Varšavě, kterou vedla politická kontrarozvědka Státní bezpečnosti (krycím názvem X. správa SNB), posílena o několik pracovníků rozvědky, kteří v rámci operace „Variace“ rozšiřovali dezinformační letáky a publikace zaměřené proti Solidaritě. Rozvědka také řídila v roce 1989 jako svého ideového spolupracovníka Stanislava Dvořáka, který působil v první polovině osmdesátých let jako údajný kurýr mezi polskými a československými disidenty.

Úřad pro zahraniční styky a informace jako správce drtivé většiny dokumentů komunistické rozvědky postupoval výhradně pouze podle zákona č. 107/2002, zpřístupňoval tedy takřka výhradně pouze svazkovou agendu spolupracovníků, kterou navíc v případě cizích státních příslušníků anonymizoval. Pokud zpřístupňoval dokumenty nad rámec tohoto zákona, například u některých objektových svazků, vytrhával jednotlivé dokumenty z původních souborů a přiřazoval jim nová archivní čísla. Obtížně se proto rozeznával celkový kontext popisovaných událostí, původce, adresát i původní účel zpřístupněných dokumentů. V současné době se drtivá většina archivních dokumentů

³³ Srov. ŽÁČEK, P.: „Můžou přijít, jsme hotoví...“, In: *Pamät' národa*, roč. 1 (říjen 2005), s. 28–42.

bývalé komunistické rozvědky postupně předává do Archivu bezpečnostních složek, kde by měla až na výjimky dané zákonem č. 181/2007 Sb. přístupná podle rámce, daného příslušnými pasážemi archivního zákona.

Obdobná situace je také u dokumentů bývalé vojenské kontrarozvědky (krycím názvem III. správa SNB), která až do počátku roku 1990 byla takřka čtyřicet let součástí Státní bezpečnosti. Archiválie z této provenience spravovala donedávna současná vojenská tajná služba České republiky (Vojenské zpravodajství), která je rovněž podle zákona č. 181/2007 Sb. předala Archivu bezpečnostních složek. V roce 1990 byly tyto fondy uměle roztrženy, když byly převzaty od federálního ministerstva vnitra (tehdejší civilní kontrarozvědky, Úřadu pro ochranu ústavy a demokracie) – jednalo se o porušení provenienčního principu ukládání archiválií. Specifická situace je v případě dokumentů bývalé vojenské rozvědky, která pod názvem Zpravodajská služba Generálního štábu ČSLA působila podle sovětského vzoru vedle Státní bezpečnosti jako samostatná tajná služba po celé období komunistického režimu. Její dokumentace je zcela neprobádána, do ledna 2008 ji spravovala současná vojenská tajná služba (Vojenské zpravodajství). Je ovšem možné oprávněně předpokládat, že pro zvolené historické téma není tento okruh pramenů významný. Také tyto archivní dokumenty se připravují k předání do Archivu bezpečnostních složek.

Významné dokumenty vzniklé z činnosti komunistických ministerstev vnitra (od vzniku federace v roce 1969 existovala také dvě republiková ministerstva) spravuje Národní archiv. Jedná se především o fondy bývalého archivu Ústředního výboru KSČ, kam vedení ministerstva zasílalo nejrůznější zprávy, informace, plány a hodnocení. Adresátem bylo většinou příslušné oddělení ÚV KSČ, které řídilo silové resorty (v sedmdesátých a osmdesátých letech to bylo oddělení státní administrativy (XIII. oddělení) ÚV KSČ a postupovalo některé vybrané dokumenty také stranickému vedení. Ve skutečnosti není pro zkoumané období, kdy působila Polsko–československá solidarita, tato sbírka příliš významná – cenné jsou především souhrnné přehledy o „státobezpečnostní situaci“ na československém území. Nepoměrně významnější typ dokumentů představují soudní spisy, které většinou dodnes spravují příslušné soudy. Bohužel značná část byla při povodních v roce 2002 zasažena a musela být uložena do mrazicích hal, kde čeká na odborné vysušení a restaurování. Jedná se například o rozsáhlý soudní spis k procesu s členy Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných v roce 1979.

Když autor této disertační práce před několika lety žádal pracovníky Odboru archivní a spisové služby Ministerstva vnitra ČR o zpřístupnění příslušných dokumentů

k dějinám Polsko–československé solidarity, bylo mu v badatelně postupně zpřístupněno ke studiu pouze několik archivních jednotek z fondu X. správy SNB, které měly pouze velmi obecný charakter. Teprve nedávno měl možnost prostudovat další dochované dokumenty, které jsou pro dané téma nepoměrně významnější. Jedná se zejména o operativní svazky, vyšetřovací spisy a dokumenty z fondů, kde jsou uloženy torzovitě dochované písemnosti Správy pro boj s vnitřním protivníkem StB (v letech 1974–1988 působila pod krycím názvem X. správa SNB, v letech 1988–1990 jako II. správa SNB). Na základě dosavadního studia je možné učinit následující závěr – dokumenty tajné policie umožnily výrazným způsobem rekonstruovat základní obraz prvních několika let činnosti Polsko–československé Solidarity. Doposud totiž bylo možné studovat události z let 1981–1987 takřka výhradně na základě vzpomínek opozičních aktivistů, kteří si ovšem o historických událostech z pochopitelných důvodů nevedly podrobné záznamy. Na konci osmdesátých let již byla situace zcela jiná, neboť Polsko–československá solidarita v tomto období již vyvíjela rozsáhlou veřejnou aktivitu, včetně vydávání svého samizdatového zpravodaje, v němž byla vedle jiného otištěna prohlášení ze schůzek na „zelené“ hranici nebo rozhovory s jejími představiteli.

Významné dokumenty se v Archivu bezpečnostních složek dochovaly zejména k roli Stanislava Dvořáka, který jezdil v letech 1981–1984 mezi Vratislaví a Prahou jako údajný kurýr Polsko–československé solidarity. Ve skutečnosti nabídl Státní bezpečnosti své služby bezprostředně poté, kdy byl polskými přáteli požádán o převezení materiálů pro signatáře Charty 77. Příslušný svazek a další dokumenty dokládají snahu tajné policie o kontrolu spojení mezi oponenty komunistických režimů v obou zemích.³⁴ Současně se ve svazku dochovaly také kopie písemností, jejichž původci byli přímo polští a čeští disidenti. Řadu dokladů o tomto období obsahují rovněž dokumenty z rozsáhlé akce „Sever“, v jejímž rámci se československé ministerstvo vnitra snažilo monitorovat a usměrňovat vývoj v sousední zemi. Naopak z druhé poloviny osmdesátých let je vedle souhrnných správ asi nejcennější z doposud zpřístupněných dokumentů této proveniencie vyšetřovací spis ke kauze signatáře Charty 77 Petra Pospíchala, který v této době navázal s pomocí přátel kontakty s varšavskými představiteli podzemní Solidarity. Zajímavé dokumenty se také postupně nacházejí ve fondu bývalé Správy sledování StB (krycím názvem IV. správa SNB), kde je uložen například svazek o sledování jednoho ze zakladatelů Polsko–

³⁴ Srov. kapitulu „Akce ‚Červotoč‘“.

československé solidarity Aleksandera Gleichgewichta při jeho návštěvě Československa v září 1981.

Při studiu písemností tajné policie je nutné zachovávat kritický odstup a kombinovat tento typ pramene s dalšími druhy historických pramenů, včetně samizdatů a osobního svědectví, které autor disertační práce považuje za velmi důležité. Je nutné uvědomit si historický kontext a účel vzniku těchto písemností, nepodléhat ukvapeným závěrům a pečlivě zkoumat motivy jejich původců. Jen pro úplnost je možné dodat, že doposud bylo zpřístupněno pouze několik procent z obrovského celkového množství dokumentů, které se po StB dochovaly (jen v písemné podobě Archiv bezpečnostních složek spravuje okolo 22 kilometrů běžných metrů archiválií, další kilometry jsou dostupné na mikrofiších). Jistě se v následujících letech nové dokumenty k popisovanému tématu objeví. Toto tvrzení zcela jistě platí také pro polské archivy, kde jsou deponovány dokumenty bezpečnostního aparátu Polské lidové republiky.

Na rozdíl od českého prostředí byl polský archivní zákon původně méně liberální a až do přijetí zákona o vzniku Ústavu národní paměti v roce 1998 takřka vůbec neumožňoval zkoumat dokumenty z provenience tajných služeb z období sedmdesátých a osmdesátých let. Nový ústav postupně převzal okolo osmdesáti kilometrů běžných archivních dokumentů, které nyní představují důležitý pramen ke zkoumání dějin komunistického režimu v Polsku.³⁵ Bohužel naprostá většina operativních dokumentů vedených polskou tajnou policií k opozičním aktivistům, kteří se zapojili do činnosti Polsko–československé solidarity, byla na přelomu osmdesátých a devadesátých let zničena. Například z operativních svazků vedených tajnou policií k opozici ve Vratislavi v osmdesátých letech se podle informací pracovníků archivu Ústavu národní paměti dochovalo pouze několik kusů. S pomocí polského historika Łukasze Kamińskiego tak mohl autor této disertační práce studovat pouze fragmenty různých plánů a vyhodnocení operativních odborů. Výjimku představuje osobní svazek, který byl pod krycím názvem „Karta“ veden k Andrzejowi Jagodzińskému na konci sedmdesátých let.³⁶ Autor také okrajově

³⁵ Srov. DUDEK, A. – ZBLEWSKI, Z.: Materiały operacyjne służb specjalnych PRL jako źródło historyczne. Uwagi metodologiczne, In: *Aparat represji w Polsce Ludowej 1944–1989*, roč. 1, č. 1 (2004), s. 26–34; PACZKOWSKI, A.: Archiwa aparatu bezpieczeństwa PRL jako źródło: co już zrobiono, co można zbadać, In: *Pamięć i Sprawiedliwość*, č. 1 (9), 2006, s. 9–22; GŁĘBOCKI, H.: *Policja tajna przy robocie. Z dziejów państwa policyjnego w PRL*. Krakov 2005, s. 8–52; TERLECKI, R.: *Miecz i tarcza komunizmu. Historia aparatu bezpieczeństwa w Polsce 1944–1990*. Krakov 2007, s. 5–6.

³⁶ IPN–BU, sign. 001121/4396, svazek krycí jméno „Karta“.

využil dokumenty uložené na Slovensku, mezi nimi například vyšetřovací spis ke kauze Edwarda Kalinowského, polského občana zadrženého v Bratislavě při pokusu o pašování exilových časopisů v roce 1981.³⁷

³⁷ ÚPN, V-14683 Bratislava.

2. TYPOLOGIE OPOZICE A ODPORU PROTI KOMUNISTICKÉMU REŽIMU

Spory o rozsah, povahu a význam různých forem nesouhlasu s komunistickými režimy sovětského typu částečně vyplývají z odlišného chápání pojmů, které v diskusi zaznívají. V souvislosti s komunistickým Československem a Polskem autoři přisuzují stejným termínům (nejčastěji zaznívají pojmy odboj, odpor, opozice a disent) různé významy. Jedním z důvodů tohoto stavu je až překvapivě malý zájem historiků o teoretické otázky při výzkumu tohoto tématu. První typologie opozice v sovětském bloku přitom západní politologové konstruovali již před třiceti lety, stejné téma je od počátku devadesátých let také předmětem poměrně rozsáhlé diskuse v německé a polské historiografii.

Po úvodním přehledu těchto koncepcí shrneme, v jakém kontextu se zmíněné termíny používají v historické literatuře. Připomeneme také některé podnětné otázky, které při diskusích nad tímto tématem zazněly, a pokusíme se upozornit na limity dosavadních přístupů k bádání.³⁸ Vysvětlení základních termínů a následná komparace východisek lépe umožní pochopit základní rámec vztahů a kontaktů mezi polskými a československými disidenty v sedmdesátých a osmdesátých letech.

2.1 Typologie západních politologů

Někteří západní sovětologové se již od šedesátých let minulého století snažili přizpůsobit a aplikovat klasický termín opozice³⁹ na podmínky východoevropských

³⁸ Text vychází ze stručného přehledu, který autor přednesl na kongresu českých politologů. Srov. BLAŽEK, P.: Opozice a odpor. K typologii nesouhlasu s komunistickým režimem v Československu 1968-1989, In: DVOŘÁKOVÁ, V. – HEROUTOVÁ, A. (eds.): *II. kongres českých politologů. Praha – Suchdol, 5.–6.9.2003.* Praha 2003, s. 261–270. Rozšířenou verzi autor publikoval ve sborníku BLAŽEK, P.: *Typologie opozice a odporu proti komunistickému režimu. Přehled koncepcí a limity bádání,* BLAŽEK, P. (ed.): *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968–1989.* Praha 2004, s. 10–24.

³⁹ Obecný pojem „opozice“ pochází z latinského slova *opponere*, které má v českém překladu dva hlavní významy: klást naproti a nastavovat. Jeden z českých slovníků cizích slov podává tři základní sémantické okruhy zmíněného pojmu: 1. odpor, nesouhlas s vládou, s vedoucí osobou, s vedoucím názorem, postojem apod., hlásaný zpravidla veřejně; odpor; logický vztah navzájem se vylučujících pojmů nebo soudů; jazykový protiklad; 2. část parlamentu, politické strany nebo jiné veřejné instituce, která stojí v odporu proti druhé části, jež má převahu a jež je vedoucí složkou; 3. protilehlé postavení; hvězdařské postavení nebeského tělesa, kdy je mezi ním a Sluncem Země, takže jsou na jedné přímce; anatomická opozice palce – schopnost

komunistických režimů. V této souvislosti polemizovali s pojetím klasiků teorie totalitarismu, Carla Joachima Friedricha a Zbigniewa Brzezinského, a kriticky poukazovali na statický přístup ke zkoumanému politickému systému.⁴⁰ Významný podnět pro konstruování typologií měla také komparativní klasifikace autoritativních režimů politologa Juana José Linze. Ačkoliv zmíněná diskuse nepřinesla vytvoření nových politologických kategorií (s výjimkou různě modifikovaného pojmu *disent*), výrazně rozšířila sémantické vnímání termínu opozice a umožnila abstrahovat diskusi od jeho úzkého významu, platného pro pluralitní politické systémy, v nichž tuto roli hrají pouze institucionalizovaní aktéři (především členové opozičních politických stran a hnutí s přiznaným legálním postavením).⁴¹

Patrně nejznámější typologii opozice v komunistických režimech sovětského typu na konci šedesátých let vypracoval kanadský historik, politolog a slavista Harald Gorgon Skilling. Ačkoliv neopominul ani případnou nesystémovou orientaci, pod vlivem politického uvolnění v některých státech sovětského bloku se zaměřil na potencionální vnitrosystémovou opozici a na diskusi o reprezentaci zájmů v monopartijních systémech sovětského typu. Opoziční formy obecně rozdělil na čtyři základní skupiny: integrální (*integral*, působící ilegálně a totálně odmítající politický systém), faktickou (*factional*, opozice v prostředí mocenské elity snažící se o konkrétní personální a politické změny ve vládnoucí hierarchii), fundamentální (*fundamental*, zaměřená na změnu nebo negaci stávajícího politického systému, která se stane základem budoucího vedení) a specifickou (*specifik*, loajální opozice snažící se změnit nebo ovlivnit veřejnou politiku kritikou

postavit se proti ostatním prstům. KLIMEŠ, L.: *Slovník cizích slov*. Praha 1981, s. 491. Ke klasické, parlamentní opozici blíže ZWIERCHOWSKI, E. (ed.): *Opozycja parlamentarna*. Varšava 2000; MACHELSKI, Z.: *Opozycja w systemu demokracji parlamentarnej*. *Wielka Brytania, Niemcy, Włochy*. Varšava 2001.

⁴⁰ Srov. DVOŘÁKOVÁ, V. – KUNC, J.: *O přechodech k demokracii*. Praha 1994, s. 41–44; BLONDEL, J.: Systémy vlády. Srovnávací studie, In: ŘÍCHOVÁ, B. – LISA, A. (eds.): *Antologie světových politologů*. Praha 1995, s. 145–167.

⁴¹ KAMIŃSKI, L.: *Polacy wobec nowej rzeczywistości 1944–1948*. Toruň 2000, s. 6. Srov. definice termínu opozice v politologické literatuře, kde se většinou hovoří o opozici ve dvou základních rovinách. Pod obecně formulovaným pojmem opozice v širším smyslu se rozumí „jakoukoliv forma artikulace nesouhlasu s vládnoucí politikou a/nebo politickým režimem“ a pod stejným termínem v užším smyslu „formální politické organizace, jejichž cílem je získání moci nebo dosažení změny politického režimu“. KRAWCZYK, T.: *Opozycja polityczna w państwach demokratycznych*, In: CZAJOWSKI, A. – SOBKOWIAK, L. (eds.): *Studia z teorii polityki*. III. díl, Vratislav 2000, s. 132.

etablovaného systému, nabízející různé alternativy od stávajících poměrů a naznačující budoucí směřování).⁴² Poněkud odlišnou typologii vytvořil jiný sovětolog, Frederick C. Barghoorn, který abstrahoval tři základní formy opozice: faktickou (*factional*, vymezená obdobně jako stejná kategorie ve Skillingově typologii), sektorovou (*sektoral*, působící v prostředí politizujících se zájmových skupin) a subversní (*subversive*, opozice požadující drastické změny nebo dokonce celkové odstranění etablovaného pořádku). S pomocí Skillingovy a Baghoornovy typologie zvolil v polovině sedmdesátých let obdobně modifikované rozvrstvení opozice maďarský exulant a politolog Rudolf L. Tökés. Na základě postojů a zvolené strategie vymezil tři obecné typy opozičního jednání v sovětském režimu: morální (*moral-absolutist dissident*, především nekonformní spisovatelské kroužky), pragmatické (*instrumental-pragmatic*, část mocenské elity snažící se o personální a politickou změnu v zájmu posílení své pozice) a radikální (*anatomic-militant*, skupiny vycházející především z náboženské či nacionální motivace a odmítající komunistický režim jako násilně vnucený).⁴³

Jak je z uvedených typologií západních politologů patrné, jejich zájem přitahovalo nejvíce sovětské prostředí. Jak však již upozornil výše citovaný H. G. Skilling, definování opozice a rozlišování jejich jednotlivých forem je vázané na kontext jednotlivých států a příslušné časové období. Uvedené politologické klasifikace jsou proto často velmi obecně formulované a pro popis československé situace nepříliš použitelné. Jejich hlavní problematičnost vyplývá také ze skutečnosti, že se teoretické modely západních politologů až do počátku devadesátých let nemohly z pochopitelných důvodů opírat o výsledky

⁴² SKILLING, H. G.: Opposition in Communist East Europe, In: DAHL, R. A. (ed.): *Regimes and Oppositions*. New Haven 1973, s. 90–94. Srov. SKILLING, H. G.: Background to the Study of Opposition in Communist Eastern Europe, In: SCHAPIRO, L. (ed.): *Political Opposition in one-party System*. Londýn 1972. Petruška Šustrová přeložila dva ze zmíněných čtyř typů „opozice ve státě jedné strany“ pomocí jiných termínů: 1. integrální („opozice proti samotnému komunistickému systému, která skrytě nebo otevřeně vyjadřovala neloajalitu a používala formy revolučního spiknutí nebo podzemní aktivity“); 2. základní („kritická opozice v klíčových politických otázkách, která přitom neodmítala systém jako takový“); 3. frakční („řízená jednotlivými stranickými funkcionáři v nejvyšších orgánech strany a vlády, kteří pochybovali o správnosti stranické linie nebo se snažili získat moc pro sebe“); 4. specifická („opozice vůči konkrétnímu postupu režimu, tedy jakýsi druh „loajální opozice“, která obvykle jednala v zájmu konkrétních profesních skupin, jako byli spisovatelé, právníci a ekonomové“). Srov. SKILLING, H. G.: *Československo – můj druhý domov*. Praha 2001, s. 251–252.

⁴³ TÖKÉS, R. L. (ed.): *Dissent in the USSR. Politics, Ideology, and People*. Baltimore – Londýn 1975, s. 13–19.

historického bádání založeného na archivních pramenech. Na druhou stranu poskytly podněty pro nové terminologické vymezení a interpretační přístup, cenné zvláště pro komparativní studium situace v různých státech sovětského bloku.⁴⁴

2.2 Typologie německých a polských historiků

Podnětnou inspiraci pro vytvoření vhodných typologií poskytují práce polských a německých historiků, kteří teoretickým otázkám věnují pozornost především od počátku devadesátých let, kdy se zkoumané historické období uzavřelo. V jejich výkladu se neshodují s režimem nesoustřeďuje pouze na často nepočtené skupiny programově a dlouhodobě vystupujících odpůrců režimní politiky. Polští a němečtí autoři rovněž popisují nejrůznější formy společenského odporu.⁴⁵

Jak poznamenal německý evangelický duchovní a historik Ehrhart Neubert, autor podrobné monografie o východoněmecké opozici, v rovině obecných a velmi široce definovaných pojmů se může lehce skrývat nebezpečí, že za opozici může být vydávána například spontánní sociální nepřizpůsobivost.⁴⁶ Podle jeho názoru měl důležitost pouze cílený a vědomý motivovaný konflikt s představiteli moci, v jehož rámci oponenti režimu museli – pokud chtěli uspět – zvažovat perspektivní politická rizika a možnosti, stanovit prostředky a cíle. Teprve vědomá volba politické strategie a tématu vytvářela různé typy (politického) odporu s různým dosahem a působností.⁴⁷ Podle jeho názoru není vhodné

⁴⁴ Srov. STRMISKA, Z.: *Sociální systém a strukturální rozpory společností sovětského typu. Projekt analýzy*. Kolín nad Rýnem 1983.

⁴⁵ Na první pohled až překvapivě široká diskuse nad terminologií antikomunistického odporu v německém prostředí souvisela se spory o projevech odporu proti nacistickému režimu. Srov. KAMIŃSKI, Ł.: *Ruch oporu, opozycja, opór społeczny*, In: RUCHNIEWICZ, K. (ed.): *Powstanie czerwcowe w NRD w 1953 roku na tle innych wystąpień antykomunistycznych w krajach Europy Środkowo-Wschodniej*. Vratislav 2003, s. 14.

⁴⁶ Obdobné výhrady formuloval ze stejného důvodu ostatně také polský historik Andrzej Paczkowski, jako konkrétní příklady uváděl „projevy chuligánství“ či ekonomické motivy části stávkujících dělníků (často převažující v první fázi dělnických revolt). PACZKOWSKI, A.: *Strajki, bunty, manifestacje jako „polska droga“ przez socjalizm*. Poznaň 2003, s. 12–13.

⁴⁷ Vlastní vymezení oponentů pro konstrukci retrospektivního pohledu není tolik zásadní, jak by se mohlo na první pohled zdát. Dokládá to také skutečnost, že termíny „nezávislá iniciativa“, „volné sdružení“ či „neoficiální mírové hnutí“, používané v sedmdesátých a osmdesátých letech opozičními skupinami v řadě států sovětského bloku, působily pouze jako sebeuvědomující a komunikační tvary a po zhroutilí komunistických režimů takřka vymizely z veřejného diskurzu. Obdobně je pro případnou typologii nevhodné

rozlišovat odpůrce režimu podle plošně mířené represe, zvláště pro období padesátých let, kdy byla minimální odchylka od vyžadovaných společenských norem často interpretována jako politický odpor. Značné množství odsouzených je bezpochyby příznakem širšího odporu části společnosti, na druhou stranu byla mezi politickými vězni řada osob, které ve skutečnosti žádný akt odporu neprovedly a byly odsouzeny jako oběti provokací či vykonstruovaných případů. Podobné souvislosti je možné vysledovat také u velkého počtu lidí, kteří odešli na Západ, aniž by se předtím dostali s komunistickým režimem do otevřeného konfliktu.⁴⁸ Jako hlavní zřetel pro posuzování významu opozičních aktivit německý historik vyzdvihl „obnovu práva“ a zvolil takové typologické rozlišení, které „méně zobrazuje sklon k politické síle, nýbrž více vyzdvihuje diferenciaci ve volbě prostředků a z nich vycházející účel a cíle“: 1. opozice (*Opposition*, zakotvená legálním jednáním a snažící se o důsledné naplňování platných zákonů; 2. odpor (*Widerstand*, vzdal se volby legálních prostředků a svou legitimitu vztahoval z odmítání komunistického režimu); 3. protest (*Widerspruch*, oslabená forma vědomého politického odporu, kritizujícího vládnoucí stranu).⁴⁹

Poněkud odlišnou typologii forem nesouhlasu s komunistickým režimem vytvořil Ilko–Sascha Kowalczyk. Vymezil čtyři základní typy odporu proti východoněmeckému

použit frazeologii mocenského aparátu – ve veřejných kampaních proti skutečným a domnělým odpůrcům nejčastěji používal nejasné termíny „kontrarevolucionáři“, „nepřátelské živly“, „antisocialistické síly“, „ideologická diverze“ či „revizionisti“. NEUBERT, E.: *Geschichte der Opposition in der DDR 1949–1989*. Bonn 1997, s. 27.

⁴⁸ Na druhou stranu je nutné zdůraznit, že němečtí historici široce využívají pro celé období dějin NDR interní pohledy tajné politické policie, jež v analytických dokumentech vytvářela nejrůznější typologie opozičních aktérů. Jak potvrzují zkušenosti historiků jiných totalitních a autoritativních režimů, jsou dokumenty tajné politické policie rovněž významné pro srovnání pohledů represivního aparátu v různých dějinných etapách a obezřetnou rekonstrukci opozičních aktivit, o nichž neexistují jiné doklady. Srov. ŽÁČEK, P.: *Boje o minulost. Deset let vyrovnávání se s komunistickou minulostí – pokus o předběžnou bilanci*. Brno 2000, s. 30–33. Na okraj dodejme, že ve shrnujících zprávách pro vedení KSČ popisovalo vedení ministerstva vnitra po celých čtyřicet let oponenty režimu výhradně „třídním“ slovníkem (například „živly“, „vnitřní protivníci“, „antisocialistické síly“); pokud byl použit přímo termín opozice, byl takřka výhradně napsán v uvozovkách – jako projev nerespektování tohoto (sebe)vymezení. Pro strnulé poměry „normalizačního“ Československa je výmluvná skutečnost, že se zmíněná dikce až do listopadu 1989 nezměnila. BLAŽEK, P.: Setkání představitelů československé a polské opozice na státních hranicích 1978–1989, In: HRODEK, D. (ed.): *Česká a polská historická tradice a její vztah k současnosti. Pardubická konference (18.–20. duben 2002)*. Praha 2003, s. 177–209.

⁴⁹ NEUBERT, E.: *Geschichte der Opposition*, s. 28–29.

režimu, které se podle jeho vysvětlení často překrývaly: 1. společenské odpírání (*Gesellschaftliche Verweigerung*), 2. sociální protest (*Sozialer Protest*), 3. politický disent (*Politische Dissidenz*), 4. masový protest (*Massenprotest*). Jako opozici (*Opposition*) výslovně označil pouze politický disent, který dále rozlišil podle politicko–ideologických a sociálně kulturních aspektů. Ostatní případy označil za různě modifikovaný společenský odpor (*Widerstand*). Jako specifickou vyzdvihl roli církvi, kde se široce definovaný odpor proti východoněmeckému režimu od konce sedmdesátých let institucionalizoval.⁵⁰ Ještě více diferenciovanou typologii odporu a opozice v NDR konstruoval Hubertus Knabe. Ve své typologii neopomenul kategorii oponentů uvnitř vládnoucí strany či „tichý odpor“ části společnosti: 1. rezistence (*Resistenz*), 2. stranická kritika (*partielle Kritik*), 3. sociální kritika (*Sozialen Kritik*), 4. pasivní rezistence (*passiven Widerstand*), 5. nová sociální hnutí (*Neue Soziale Bewegungen*), 6. politický protest (*Politischen Protest*), 7. disent (*Dissidenz*), 8. politická opozice (*Politische Opposition*), 9. aktivní odpor (*Aktiven Widerstand*), 10. povstání (*Aufstand*).⁵¹

Terminologickým otázkám popisu nesouhlasu s komunistickým režimem věnují značnou pozornost také polští historici, kteří obdobně jako jejich němečtí kolegové nejčastěji hovoří o opozici (*opozycja*) a odporu (*opór*). Hojně jsou citovány definice historika Andrzeje Friszkeho, který pod termínem opozice rozumí „uvědomělou a plánovanou organizační nebo intelektuální činnost, na základě vyhraněného programu, jehož cílem bylo odstranění systému nebo jeho reformování směrem k omezení monopolu moci strany a obnovení subjektivity společnosti“. V jeho podání je význam termínu odpor širší, zahrnuje „různorodé spontánní, neorganizované a neřízené projevy nesouhlasu

⁵⁰ KOWALCZUK, I. S.: Von der Freiheit, Ich zu sagen: Widerständiges Verhalten in der DDR, In: POPPE, U. – ECKERT, R. – KOWALCZUK, I. S. (eds.): *Zwischen Selbstbehauptung und Anpassung*. Berlín 1995, s. 85–115; KOWALCZUK, I. S.: Przeciwstawne siły. Opozycja (Opposition) i ruch oporu (Widerstand). Problemy pojęciowe i metodologiczne, In: KAMIŃSKI, Ł. (ed.): *Studia i materiały z dziejów opozycji i oporu społecznego*. Tom IV., Vratislav 2000, s. 122. Význam církevních společenství pro pozvolnou institucionalizaci „nového“ opozičního prostředí popsal také Stefan Wolle v monografii o posledním dvacetiletí NDR: „Od konce sedmdesátých let vznikl labilní trojúhelníkový vztah mezi církví, státem a oním malým, ale velmi aktivním seskupením, které se zabývalo obecnými mírovými, environmentálními a lidsko–právními otázkami. Žádný z partnerů nebyl zcela jednotlivý a všichni tři podléhali srovnatelnému strukturálnímu vnitřnímu napětí, které však vytvářelo komplikovanou rovnováhu ve vnějších vztazích.“ WOLLE, S.: *Die heile Welt der Diktatur. Alltag und Herrschaft in der DDR 1971–1989*. Berlín 1998, s. 254.

⁵¹ KNABE, H.: Was war die „DDR–Opposition“? Zur Typologie des politischen Widerspruch in Ostdeutschland, In: *Deutschland Archiv*, roč. 29, č. 2 (1995), s. 184–198.

s vnucovaným politickým pořádkem“.⁵² Základním měřítkem je pro něho, stejně jako u vzpomenutého německého historika Neuberta, polarita programovost *versus* spontánnost jednání oponentů komunistického režimu. Někteří autoři s uvedenými formulacemi a jejich aplikacemi na polské poválečné dějiny polemizovali. Nejhlasitěji se ozval historik Tomasz Strzembosz, který Friszkeho vymezení razantně odmítl jako „překvapivě chudé“, kritizoval zejména nedostatečné pochopení postupné proměny totalitního charakteru komunistického režimu a opomíjení role katolického prostředí, které vnímal pro formování dlouhodobého odporu velké části společnosti jako zcela zásadní již pro jeho zcela odlišnou světonázorovou orientaci od komunistické ideologie. Rozlišování opozice a odporu v období 1948–1980 odmítl jako neúměrné povyšování „intelektuálních salónů“ a snižování významu „masových postojů“ obrany tradic a nesouhlasu s politickými kompromisy. Podle jeho názoru je pro opozici typická snaha o dobytí moci, či alespoň úsilí o získání skutečného vlivu na politickou realitu. Do vzniku Solidarity je podle tohoto kritéria možné uvažovat o opozici v souvislosti s krátkým poválečným obdobím, kdy ještě působily legální politické strany a početné nelegální konspirativní organizace. V souvislosti se svými zkušenostmi z výzkumu dějin sovětské okupace Polska v letech 1939–1941 navrhl pro období PLR používat termíny „morální odpor“ (*sprzeciw /opor/ moralny*), „konspirativní boj“ (*walka konspiracyjna*) a „instituce odporu“ (*instytucje sprzeciwu*).⁵³

Průkopnickou studii o „společenském odporu“ (*opor społeczny*) proti komunistickému režimu v Polsku publikoval vratislavský historik Łukasz Kamiński. Uvedený termín vymezil jako „různé mimoinstancionalizované a živelné činnosti jednotlivců nebo společenských skupin v politické, společenské nebo ekonomické oblasti, mající objektivně

⁵² Andrzej Friszke vymezil tři hlavní etapy formování opozice a odporu v komunistickém Polsku: čtyřicátá léta, 1956–1980 a poslední dekádu. Pro první období používá tři kategorie opozice, které odlišuje podle postoje k komunistickému režimu: zásadní (odmítala kompromisní jednání, typická pro ni byla konspirativní činnost), pragmatická (souhlasila se spoluprací s komunisty, ale počítala s omezením jejich moci) a pozitivistická (rezignovala na přímý politický boj, snažila se o udržení kulturních a národních tradic). FRISZKE, A.: Opozice a odpor v poválečných polských dějinách, In: *Soudobé dějiny*, roč. 4, č. 2 (1997), s. 265–291; FRISZKE, A.: *Opozycja polityczna 1945–1980*. Londýn 1994, s. 5; FRISZKE, A.: *Opór społeczny w PLR 1956–1980. Tezy, uwagi, pytania*, In: KAMIŃSKI, Ł. (ed.): *Studia i materiały z dziejów opozycji i oporu społecznego*. Tom IV., Vratislav 2000, s. 122.

⁵³ STRZEMBOSZ, T.: Polacy w PLR – sprzeciw, opozycja, opór, In: *Studia polityczne*, č. 11 (2000), s. 137–157; FRISZKE, A.: Opozice a odpor v poválečných dějinách Polska, In: *Soudobé dějiny*, roč. 4, č. 2 (1997), s. 266. Srov. KAMIŃSKI, Ł.: *Ruch oporu, opozycja, opór społeczny*, s. 15.

nebo subjektivně charakter odporu proti vládě“.⁵⁴ Polský historik se v jiné studii pokusil rovněž shrnout základní rysy působení opozice v evropské části sovětského impéria. Výrazněji se formovala ve dvou obdobích – poprvé v době instalace sovětského modelu v jednotlivých státech (po roce 1944/1945), kdy se soustřeďovala zejména v prostředí tradičních politických stran a byla záhy zlikvidována plošným terorem; podruhé v polovině sedmdesátých let v souvislosti s procesem *détende* a podpisem Závěrečného aktu KBSE v Helsinkách (1975), kdy měla velmi rozmanitý charakter (skupiny obránců lidských práv; mírové, ekologické a kontrakulturní hnutí; v některých státech se postupně objevily také nepovolené politické strany). Naopak různé formy společenského odporu masově eskalovaly v obdobích rozsáhlých společensko–politických krizí (Československo 1953 a 1968; NDR 1953; Polsko 1956, 1968, 1970, 1976 a 1980; Maďarsko 1956; celý sovětský blok 1989). Mezi jejich základní projevy patřily stávky; demonstrace, pouliční nepokoje a shromáždění; fámy a pověsti; politické vtipy; poslech zahraničních rozhlasových stanic; malování nápisů na zdech; rozšiřování letáků a plakátů; odpor proti kolektivizaci venkova; útěky z vězení a táborů, dezerce z armády, odchody ze země; bojkot a odmítání voleb; ničení komunistických symbolů a propagandistických materiálů; odpor vycházející z náboženství. Jejich povaha a četnost byla v různých komunistických zemích a obdobích pochopitelně různá, v závislosti na stupni komunistického totalitarismu se mohly v některém státě a určité době objevit projevy společenského odporu, které často nebyly jinde a jindy takto vyhraněně hodnoceny (například různé formy odporu uvnitř vládnoucího aparátu, odpor vznikající v hospodářské oblasti či v souvislosti s obranou historických, kulturních a náboženských tradic či společenských norem).⁵⁵

V polském prostředí se minimálně diskutuje o roli tzv. nových sociálních hnutí ve státech sovětského bloku, které jsou naopak některými německými autory dávány do souvislosti s opozičním chováním v sedmdesátých a osmdesátých letech.⁵⁶ V této

⁵⁴ Pro období 1944–1948 na základě sociopsychologické terminologie také vytvořil základní typologii chování Poláků ve zkoumaném období, která oscillovala především mezi odporem (agresí), konformitou (unikáním) a angažováním (akceptací). Srov. KAMIŃSKI, Ł.: *Polacy wobec nowej rzeczywistości*, s. 8, 251.

⁵⁵ Zůstává otázkou, nakolik je možné v souvislosti s komunistickými režimy hovořit také o různých „primitivních“ formách společenského odporu, za něž Łukasz Kamiński (po vzoru anglického historika Ericha Hobsbawma, respektive jeho výzkumu archaických forem sociálních hnutí 19. a 20. století) označil chuligánství, banditismus, sektářství či alkoholismus. KAMIŃSKI, Ł.: *Ruch oporu, opozycja, opór społeczny*, s. 13-19.

⁵⁶ Význam sociálního a kulturního prostředí jako určujícího popsal v tomto kontextu například již zmíněný Hubertus Knabe na konci osmdesátých let. Jedním z mála autorů v českém prostředí, který se pozastavil nad

souvislosti je ovšem možné souhlasit s Neubertovým názorem, že přes nepopiratelný význam sociálně–historického pozadí vede jeho volba jako jediného typologického kritéria spíše k nejasnostem a omylům. Stejně jako v případě církevních společenství totiž nezohledňuje individuální volbu a orientaci – v příslušném prostředí vznikal nejen odpor, ale často také oportunistus či dokonce přímo kolaborace.⁵⁷ Tuto skutečnost zdůraznil také například Padraic Kenney v souvislosti s významem role „kontrakultury“ pro formování opozičních aktérů. V rozsáhlé studii o pádu komunistických režimů ve středoevropském prostoru (Československo, Polsko, NDR, Maďarsko, Slovinsko a Ukrajina) rozlišil pět základních typů opozičního hnutí, které je svou obecností – obdobně jako Kamińského typologie forem společenského odporu – dobře využitelná pro výchozí rámec výzkumu dějin opozice v komunistickém Československu: 1. reformní disent uvnitř komunistické strany, 2. občanský disent, 3. opozice vycházející s církevního prostředí, 4. opozice vycházející z kontrakultury, 5. nacionalistická antikomunistická opozice. V souvislosti se zaměřením své monografie americký historik, který se od osmdesátých let zabývá systematicky polskými dějinami, také podtrhl význam vzniku odborového hnutí Solidarita pro vývoj opozičních hnutí v celém zkoumaném regionu v posledním desetiletí trvání sovětského bloku (výstižně hovoří o působení mýtu Solidarity). Jako další výrazný faktor vedoucí k pádu komunistických režimů vyzdvihl vedle studené války, sovětských reforem, ekonomického kolapsu a činnosti opozice také aktivity nových opozičních hnutí. Jejich vznik umožnila tradice občanského disentu, generační změna v polovině osmdesátých letech, definitivní ztráta přitažlivosti komunistické ideologie a nová mobilizační témata.

existencí „pozoruhodné styčné plochy mezi západoevropskou teorií nových sociálních hnutí 70. a 80. let a zdejším nezávislým disidentským myšlením“, tedy nad tématem diskutovaným mezi německými historiky již na konci osmdesátých let, byl historik Jiří Suk. V nedávno vydané monografii o „československé revoluci roku 1989“ svůj postřeh označil za pouhou hypotézu, kterou bude nutné potvrdit, korigovat či opustit teprve po podrobnějším výzkumu. Na základě vybraných sociologických konceptů vyslovil několik zajímavých otázek: „Nepodobá se projekt komunikativní etiky projektu všeobecného dialogu, který ztělesnila Charta 77 a převzalo od ní Občanské fórum? Neodpovídá působení Charty 77 (a konsekvntně i Havlova idea Občanského fóra) Melucciho názoru, že moderní sociální hnutí nebudou politickými aktéry, ale kontrolory politického procesu, nositeli demokratizace každodenního života? Srovnáme-li Chartu 77 s Buechlerovou bodovou charakteristikou, můžeme Chartu označit za nepřiliš silný, ale vyhraněný zárodek nových sociálních hnutí v podmínkách totalitního režimu sovětského typu.“ SUK, J.: *Labyrintem revoluce. Aktéři, zápletky a křižovatky jedné politické krize*. Praha 2003, s. 73.

⁵⁷ NEUBERT, E.: *Geschichte der Opposition*, s. 27. Srov. GRAJEWSKI, A.: *Jidášův komplex. Zraněná církev. Křesťané ve střední a východní Evropě mezi odporem a kolaborací*. Praha 2002.

Podle jeho podání představovaly tyto opoziční hnutí samostatnou typovou kategorii, jejich příslušníky obecně označil jako „konkrétní generaci“.⁵⁸

2.3 Typologie českých a slovenských historiků

V českém a slovenském prostředí nebyla typologickým otázkám doposud věnována náležitá pozornost.⁵⁹ Někteří historici, zabývající se různými formami opozice a odporu proti komunistickému režimu v Československu (1948–1989) se na druhou stranu snažili o jejich chronologické vymezení. Jako hlavní mezník je vyzdvižována okupace v srpnu 1968, případně nástup Gustáva Husáka do čela KSČ v dubnu 1969. Pro obě etapy komunistického režimu (1948–1968/1969, 1968/1969–1989) historici vymezují jiné opoziční projevy a formy společenského odporu, zdůrazňována je také odlišná situace v českých zemích a na Slovensku, kde hlavní roli ve formování antikomunistického postoju sehráli opozičně orientovaní katoličtí aktivisté.⁶⁰

V souvislosti s prvními poúnorovými roky (1948–1956/1960), pro něž je typický plošný teror proti skutečným i domnělým nepřátelům komunistického režimu,⁶¹ se pro označení protikomunistického odporu, jehož výzkum je bohužel doposud stále v počátcích,

⁵⁸ KENNEY, P.: *A Carnival of Revolution. Central Europe 1989*. Princeton – Oxford 2002, s. 10-12.

⁵⁹ Srov. záznam interního semináře ÚSD AV ČR, který byl 11. února 2004 věnován tomuto tématu. VILÍMEK, T.: *Typologie a nositelé opozice a odporu v NDR 1949–1989*; OTÁHAL, M.: *Opozice v českých zemích (1969–1989)*; BLAŽEK, P.: *Polská debata nad termíny opozice a odpor proti komunistickému režimu*, In: <http://www.usd.cas.cz/usdwin/sem>.

⁶⁰ Srov. BLAŽEK, P.: Výbor na obranu Ivana Polanského. Limity spolupráce českého a slovenského opozičního hnutí, In: KMEŤ, N. – MARUŠIAK, J. (eds.): *Slovensko a režim normalizácie*. Prešov 2002, s. 215–221.

⁶¹ V komunistickém Československu se uskutečnily dvě velké vlny velkých politických procesů: jedna v letech 1948–1954 a druhá na počátku sedmdesátých let. Obě vlny se významně lišily ve stupni a formě perzekuce: „První vlna se vyznačovala nesrovnatelně větší krutostí, zjevnými, až provokativními nezákonnostmi a téměř všeobecným používáním fyzického násilí. Po roce 1969 se už organizátoři procesů báli vyšetřovací praktiky používat v tak velkém rozsahu a s takovou brutalitou. V letech 1970–1972 justice odsoudila za činy politické povahy 47 887 osob, zatímco v letech 1948–1954 téměř dvakrát tolik, tj. asi 95 600 osob. Mezi těmito dvěma vlnami (tedy v letech 1955–1969) vynesly soudy rozsudky nad 54 749 obžalovanými, na něž se vztahovala rehabilitace podle zákona z roku 1990.“ KAPLAN, K. – PALEČEK, P.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno 2001, s. 40. Historik Jaroslav Cuhra však upozornil, že většina rozsudků v sedmdesátých letech se týkala § 109 o nepovoleném opuštění republiky. Srov. CUHRA, J.: *Trestní represe odpůrců režimu v letech 1969–1972*. Praha 1997, s. 10.

používá pod vlivem bývalých politických vězňů poněkud matoucí termín třetí odboj. Protože svým názvem přímo odkazuje na částečnou programovou a personální kontinuitu s rezistencí v období první světové války a nacistické okupace, zužuje odpor proti komunistickému režimu na stoupence prvorepublikových tradic. Dalším problémem je obtížné chronologické vymezení. Pod pojmem odboj navíc bývá obvykle rozuměn organizovaný politický a vojenský odpor proti utlačovatelskému režimu, který se po únoru 1948 projevil pouze ve velmi omezeném rozsahu. V podmínkách totalitního režimu, kde je společnost ovládána pomocí rozsáhlého represivního aparátu, vytvářené atmosféry strachu a početné sítě tajných spolupracovníků, je ovšem pochopitelné, že projevy nesouhlasu s vnucovaným režimem nabývaly odlišných a méně razantních forem, pro něž je vhodné používat termín odpor.⁶² Obdobně nedostatečně je – s výjimkou konce šedesátých let – prozkoumáno období 1956/1960–1968/1969, kdy se pod vlivem změněné mezinárodní situace formovaly nové projevy odporu a nositelé opozičních postojů, kteří již velmi často neodmítali komunistický režim jako celek, ale naopak se spíše snažili o jeho reformu.

Posrpnové období, kterému se budeme vzhledem k tématu disertační práce věnovat podrobněji, se doposud stalo tématem jediné synteticky laděné monografie. Historik Milan Otáhal vymezuje dvě rozdílné formy, respektive chronologické etapy opozičního hnutí, odlišujících se podle jeho výkladu jak programovou orientací, tak částečně personálním složením. Období po roce 1968/1969 se od předchozí etapy výrazně odlišovalo především tím, že již nevznikla žádná viditelnější opozice uvnitř KSČ. Do počátku sedmdesátých let byla oživlá občanská společnost razantně pacifikována, včetně zárodků nesystémových politických stran a hnutí, mezi nimiž sehrály nejvýznamnější roli přípravný výbor pro obnovení činnosti sociální demokracie, KAN a K 231. Roztříštěné reformní křídlo komunistické strany bylo po srpnové okupaci postupně vytlačeno z mocenského centra na politickou periferii. Masivní čistky v KSČ, jež ztratila více než půl milionu osob,

⁶² Podle podání Zory Dvořákové byly od počátku ve společnosti přítomné vedle postupně slábnoucích programových projevů odboje (politické a vojenské skupiny, zpravodajské aktivity, sabotáže, rozšiřování letáků, ilegální časopisy) také poměrně rozšířené pasivní formy odmítání režimu (vnitřní exil, setrvání v náboženské víře či „vědomé neposluhování totalitnímu režimu“). Její závěr je ovšem viditelně problematický: „Je tedy na místě používat jak termín odboj tak termín odpor, abychom vyjádřili celé spektrum skutečností, které se tu vyskytovaly, přičemž není důvod zpochybňovat jako zastřešující název proto toto vše protikomunistický odboj.“ DVOŘÁKOVÁ, Z.: Charakteristika třetího odboje, In: BABKA, L. – VEBER, V. (eds.): *Za svobodu a demokracii III. Třetí (protikomunistický) odboj*. Hradec Králové 2002, s. 20–26.

následovaly po nástupu Gustáva Husáka na nejvyšší místo stranické pyramidy. Radikálně změnilo spektrum politicky marginalizovaných vrstev obyvatelstva a spoluurčily povahu opozičního spektra až do druhé poloviny osmdesátých let. Podle Milana Otáhalo sehrála z tohoto důvodu v první fázi „normalizačního“ období (1969–1972) nejviditelnější roli „socialistická opozice“, jejíž cílem byl především návrat k polednové politice a odstranění Husákova protireformního vedení. V druhé fázi zaujala klíčové místo „občanská opozice“, pro kterou citovaný historik používá synonymum *dissent*. Za mezník považuje rok 1972, kdy byla v „létě procesů“ odsouzena největší skupina odpůrců.⁶³ Jako hlavní kritérium pro rozdělení zvolil přítomnost *versus* absenci politického programu – za opoziční hnutí v užším, politickém slova smyslu považuje pouze první fázi, pro *dissent* naopak byla podle jeho názoru typická nepolitická strategie („nepolitická politika“), jež se soustředila na kritiku nedodržování mezinárodních závazků komunistické vlády v oblasti lidských práv a na hledání konkrétního politického programu již rezignovala.⁶⁴

⁶³ Nepřímým důsledkem této vlny represí byl také důraz řady známých oponentů režimu na proklamovanou legalitu jednání, typický byl například pro řadu „zakázaných“ spisovatelů do poloviny sedmdesátých let. Je pravděpodobné, že k tomto přístupu přispěla také skutečnost, že do této doby často přetrvávaly naděje na možnou změnu poměrů. Na okraj poznamenejme, že v dobové exilové publicistice (Zdeněk Hejzlar) zaznívalo příznačné spojení „loajální opozice“. Srov. BLAŽEK, P.: Člen–korespondent ČSAV JUDr. Jiří Hájek (1968–1976). Od komunistické strany k opozičnímu hnutí, In: KOSTLÁN, A. (ed.): *Věda v Československu v období normalizace (1970–1975)*. Praha 2002, s. 447–448. Na okraj zároveň poznamenejme, že politicky bylo současně na počátku sedmdesátých let marginalizováno neostalinistické křídlo v KSČ, pokud tak můžeme zjednodušeně popsat nesourodou skupinu rigidních stoupců komunistické diktatury, která se scházela v libeňské restauraci Čechie. Srov. MAŇÁK, J.: *Čistky v Komunistické straně Československa 1969–1970*. Praha 1997, s. 80.

⁶⁴ OTÁHAL, M.: *Normalizace 1969–1989. Příspěvek ke stavu bádání*. Praha 2002, s. 68–69; TUCKER, A.: *Fenomenologie a politika. Od J. Patočky k V. Havlovi*. Olomouc 1997; DAYOVÁ, B.: *Sametová filozofie*. Brno 1999; FALK, B.: *The Dilemmas of Dissidence. Citizen Intellectuals and Philosopher Kings*. Budapešť – New York 2003. Historik Milan Otáhal vyzdvihl do určitého protikladu k převažujícímu odmítání politického uvažování v prostředí Charty 77 „realistickou skupinu“, z níž vykryštovala v listopadu 1989 první politická strana založená mimo Národní frontu – Československá demokratická iniciativa (později Liberálně demokratická strana). Její vliv na společnost však byl minimální, navíc představitelé Charty 77 stáli také u vzniku politického programu, který požadoval pluralitu politické soutěže, zrušení vedoucí úlohy strany či obnovení soukromého podnikání (v roce 1988 zakládající prohlášení Hnutí za občanskou svobodu *Demokracie pro všechny*, které na rozdíl od *Prohlášení Charty 77* získalo ohlas také na Slovensku). Z tohoto důvodu je pro poslední období komunistického režimu na místě používat termín politická opozice, byť byla zatížena „antipolitickou“ tradicí Charty 77 a až do listopadu 1989 neschopná vytvořit jednotnou reprezentaci. Dokladem je skutečnost, že v sobě již nesla pluralitní zárodky budoucího politického spektra a stala se

V polovině sedmdesátých let se postupně formovala „občanská opozice“. Přímou nenavazovala na tradice antikomunistického odporu po únorovém převratu. Bývalí političtí vězni z padesátých a šedesátých let se do ní – až na některé výjimky především z katolického prostředí – nezapojili, většinou se stáhli do soukromí nebo odešli do exilu. Mezi hlavní důvody patřila jejich nedůvěra k působení někdejších komunistických představitelů, kteří měli významný podíl na vzniku Charty 77. Svou roli sehrál bezpochyby také nedostatek vzájemných kontaktů, pochyby o smysluplnosti otevřeného způsobu opozičního jednání a obavy z provokací.⁶⁵ Společenství Charty 77 se od většiny příslušníků „třetího odboje“ výrazně odlišovalo proklamovanou akceptací komunistické moci jako potencionálního partnera pro požadovaný dialog o celospolečenských problémech. Nová situace v sedmdesátých letech nastala v možnostech spolupráce domácích a exilových opozičních skupin. Historici často zdůrazňují, že se Charta 77 se ústy svých mluvčích nevynezovala jako opoziční síla – mezi hlavní motivy tohoto spíše proklamovaného, než vnitřně pociťovaného postoje, patřily obavy z represe, dobová „kompromitace“ politiky, ideová nesourodost a roztržičnost opozičního prostředí.⁶⁶ Svou

významným činitelem při založení Občanského fóra a Veřejnosti proti násilí. Navíc se postupně formoval, obdobně jako v roce 1968, opoziční proud v kulturním, vědeckém a studentském prostředí, známky oživení bylo možné sledovat také v satelitních politických stranách a hnutích, zejména v Československé straně lidové a Socialistickém svazu mládeže. Zůstává naopak otázkou, nakolik je možné na konci osmdesátých let vůbec uvažovat o případném opozičním proudu uvnitř vládnoucí strany (například na Slovensku). Srov. OTÁHAL, M.: *Opozice, moc, společnost 1969–1989. Příspěvek k dějinám normalizace*. Praha 1994; PREČAN, V.: Opětovné vynošení občanské společnosti. Nezávislé občanské aktivity v komunistickém Československu 70. a 80. let, In: *Česká a slovenská společnost v období normalizace 2003. Liberecký seminář 2001*. Bratislava 2003, s. 166–177.

⁶⁵ K třetímu odboji srov. VEBER, V. – BABKA, L. (eds.): *Za svobodu a demokracii III., Třetí (protikomunistický) odboj*. Hradec Králové 2002. Personální kontinuita „nové vlny“ opozice s odpůrci komunistického režimu z poválečného období byla nejmenší v NDR, což bylo patrně dáno masivními počtem politických uprchlíků; naopak zřetelná návaznost byla u některých opozičních skupin v Polsku, symbolizovala ji také například živá odbojová tradice Zemské armády (Armia Krajowa). Srov. WEBER, H.: *Dějiny NDR*. Praha 2003, s. 281–282.

⁶⁶ Signatář Charty 77 Daniel Kroupa popsal Chartu 77 příznačně jako velmi různorodé společenství: „Dnes se lidé dívají na Chartu jako na nějaký monolit. Ve skutečnosti šlo o roztržičené skupinky. Většinu reformních komunistů z Charty, takzvaný E klub, jsem poznal až po revoluci. Naše prostředí katolíků a evangelíků silně ovlivňovali vězni z padesátých let. pro mne takovými osobnostmi byli pater Bonaventura Bouše, Josef Zvěřina, o Růženě Vackové jsme se již zmiňovali, pater Holub, předčasně zemřelý Aťa Mandl, pater Dvořák a mnozí další. Propuštění kněží nesli v sobě jiné kněžství než to, které jsme znali od pánů farářů zabydlených a uzavřených na farách. Kněžství muklů dotřených lidstvem znamenalo pro nás, mladé lidi,

legitimitu Charta 77 a Výbor na obranu dělníků (*Komitet obrony robotników – KOR*) důsledně odvozovaly, podobně jako další disidentská hnutí v sovětském bloku, od mezinárodních právních závazků komunistického režimu. Politolog Miroslav Novák v tomto kontextu navrhl pro tento typ opozičních skupin termín „nelegalizovaná opozice“: „Mluvím v souvislosti s těmito režimy o *nelegalizované* opozici, nikoli o ilegální opozici, protože představitelé některých takových forem opozice, např. skupin bojujících za lidská práva jako u nás byla Charta 77, prohlašovali, že jejich existence a jejich činnost jsou legální, úřady je však za legální neuznávaly.“⁶⁷

V českém a slovenském prostředí se ve srovnání s polskou a německou historickou literaturou používá nepoměrně častěji termín *dissent*. Jedním z mnoha důvodů je uvedený přelom v podobě masivních čistek v komunistické straně na počátku sedmdesátých let, který v okolních státech sovětského bloku v takovém rozsahu nenastal. Na vzniku nových opozičních seskupení (ovšem takřka výhradně v českých zemích) významně participovala početná marginalizovaná intelektuální vrstva, tvořená převážně bývalými členy a představiteli oficiálních politických, kulturních a společenských organizací, kteří se od druhé poloviny padesátých let postupně přikláněli k reformním postojům. Z tohoto pohledu je v českém prostředí používání termínu *dissent*, používaného od šedesátých let západními novináři pro veřejně vystupující kritiky sovětského režimu, v podstatě oprávněné (slovo *disidence* znamená doslova odštěpení od státu či hnutí).⁶⁸ Otázka dodržování lidských práv, respektive jejich porušování, byla navíc natolik širokým tématem, že se na něm dokázaly sjednotit roztržštěné a různě orientované opoziční proudy a vytvořit protestní hnutí s širokou mezinárodní publicitou. Ve srovnání s Polskem a Maďarskem, ale i

ohromnou sílu. V sedmdesátých letech byla pro mne oficiální církev něčím, co stálo blízko režimu, proto jsem se jí vyhýbal.“ KROUPA, D.: *Svoboda a řád (sváteční rozhovory)*. Praha 1996, s. 13–14.

⁶⁷ NOVÁK, M.: Systémy politických stran a základní modely opozice, In: *Sociologický časopis*, roč. 31, č. 3 (1997), s. 307. Právě v tomto kontextu hovoří Jiří Příbáň o pragmatické strategii „protikomunistického disentu“, jejímž účelem bylo zpochybnit „jazyk každého systému, který si uzurpuje nárok na svrchovanost“. Jinými slovy, cílem *dissentu* bylo demaskovat podstatu (post)totalitního režimu poukazováním na formálnost jeho legality. PŘIBÁŇ, J.: *Disidenti práva. O revolucích roku 1989, fikcích legality a soudobé verzi společenské smlouvy*. Praha 2001, s.214–223. Srov. HAVELKA, M.: „Nepolitická politika“: kontexty a tradice, In: *Sociologický časopis*, roč. 34, č. 4 (1998), s. 461–465; FIALA, P. – HOLZER, J. – MAREŠ, M. – PŠEJA, P.: *Komunismus v České republice. Vývojové, systémové a ideové aspekty působení KSČM a dalších komunistických organizací v české politice*. Brno 1999, s. 66.

⁶⁸ Srov. KMEŤ, N.: *Dissent*, In: KMEŤ, N. – MARUŠIAK, J. (eds.): *Slovensko a režim normalizácie*. Prešov 2003, s. 280–287.

Slovenskem byla (také z důvodu represí a jako důsledek razantní mediální diskreditační kampaně v prvních měsících roku 1977) pro další období v českých zemích typická hegemonie této opoziční platformy, jež se také jako jediná stala známou v mezinárodním měřítku. Dobová mezinárodní proslulost Charty 77 je patrně jedním z důvodů, proč doposud v historických studiích zůstávají stranou pozornosti jiné opoziční aktivity (například činnost různých církevních společenství, jejichž členové odmítali omezování náboženských svobod; organizovali podzemní teologické kurzy, náboženské obřady či vydávali samizdatové publikace). V letech 1987–1989 se navíc opoziční prostředí nově diferencovalo, zejména v souvislosti s generačními rozdíly, odlišnými postoji k pouličním demonstracím a postupným prolamováním izolace „disidentského ghetta“. Jeden z jeho představitelů, Václav Benda, v jednom z retrospektivních rozhovorů rozhovoru příznačně hovořil v souvislosti s koncem osmdesátých let o postupné proměně „občanského“ disentu na disent „politický“.⁶⁹

V této souvislosti je třeba podotknout, že ani v českém a slovenském prostředí se termín disent neujal zcela jednoznačně. Někteří autoři tento termín používají – obdobně jako citovaný americký historik Kenney – s různými konotacemi a přívlastky, které již poněkud odsouvají či zcela odbourávají původní význam tohoto slova. Bratislavský politolog Juraj Marušiak hovoří o dvou disidentských okruzích na Slovensku. Na jedné straně „občanský disent“ (orientovaný především na otázku lidských práv, početně marginální, ale tvořený významnými osobnostmi, napojenými na pražské a brněnské opoziční prostředí) a na straně druhé na rozdíl od českého prostředí na Slovensku nepoměrně početnější a významnější „křesťanský disent“ („podzemní“ církev na Slovensku primárně sice fungovala jako nepolitická struktura, ale někteří jednotlivci vyvíjeli v tomto prostředí křesťansko–demokraticky orientovanou politickou činnost). Ostatní okruhy (například skupinu okolo Alexandra Dubčeka, aktivisty maďarské menšiny, kulturní underground či ekologické hnutí) již k disentu jednoznačně nezařadil, neboť podle jeho výkladu nebyly jejich cíle čistě politické. Ve své studii stanovil také základní chronologii ve vývoji opozičních proudů na Slovensku, jež se částečně odlišuje od koncepce Milana Otáhalá. Jiné rozvržení zvolil především osmdesátá léta, kde jako mezníky uvedl roky 1983 a 1987, které podle jeho mínění vymezovaly „období útlumu činnosti nezávislých skupin“. Jako hlavní příčinu Juraj Marušiak vyzdvihl „atmosféru

⁶⁹ JECHOVÁ, K.: *Lidé Charty 77. Zpráva o biografickém výzkumu*. Praha 2003, s. 144.

rezignace na možnost dosáhnout politické změny“ jako reakci na potlačení polské Solidarity, rostoucí apatii ve společnosti a zostření represí proti oponentům režimu.⁷⁰

Citovaný slovenský autor také připomněl nepříliš známý návrh bývalého představitele Charty 77 Petra Pitharta na zavedení diferenciacie disentu na typ protestní a reflexivní. Toto rozdělení je však pro konkrétní podmínky a zařazení různých opozičních aktivistů obtížně použitelné, řadu osob je totiž možné zařadit do obou proudů. V této souvislosti Juraj Marušiak také přiblížil problematiku vnímání termínu disent, které se projevuje nejen v domácím prostředí, ale také v ostatních postkomunistických státech. Rozdíly zřetelně vyplynuly při koncipování „mezinárodního slovníku disidentů“ v bývalém sovětském bloku, jehož gestorem byla varšavská nevládní organizace Karta. Při debatě o výběru vhodných osobností bylo příznačně dohodnuto definovat termín disident v poměrně širokém významu, aby bylo možné do jedné disidentské skupiny zahrnout například signatáře Charty 77, aktivisty Solidarity a představitele Krymských Tatarů: „Za disidenty jsou v tomto případě považováni lidé, kteří aktivně vystupovali proti komunistickému systému, na obranu lidských práv a základních demokratických svobod, iniciovali opoziční aktivity, neuchylovali se k násilí, respektovali demokratická pravidla v nedemokratickém světě, za jejich činnost jim hrozila represe a působili mimo oficiální mocenské struktury.“⁷¹

Doposud spíše na okraji zájmu českých a slovenských historiků je systematický výzkum společenského odporu; jeho některé formy byly popsány nejvíce při výzkumu krizových období (1968–1969 a 1988–1989).⁷² Z tohoto širokého tématu připomeňme pouze jeho dvě hraniční roviny, mezi nimiž se různé projevy nesouhlasu pohybovaly. Na velmi závažnou otázku upozornil již před několika lety historik Jaroslav Cuhra, když vyzval k hledání odpovědí na otázku míry legálnosti některých radikálních forem

⁷⁰ MARUŠIAK, J.: Nezávislé iniciativy na Slovensku v rokoch normalizácie, In: PEŠEK, J. – SZOMOLÁNYI, S. (eds.): *November 1989 na Slovensku. Súvislosti, predpoklady a dôsledky: Štúdie a úvahy*. Bratislava 2000, s. 71.

⁷¹ *Tamtéž*, s. 55.

⁷² PECKA, J.: Proměny Pražského jara ve světle pramenů spontánní povahy, In: PECKA, J. – PREČAN, V. (eds.): *Proměny Pražského jara 1968–1969. Sborník studií a dokumentů o nekapitulantských postojích v československé veřejnosti*. Praha – Brno 1993, s. 39–66; PECKA, J.: *Spontánní projevy Pražského jara 1968–1969*. Praha – Brno 1993; PLACÁK, P.: StB a „protizákonné písemnosti“ v osmdesátých letech. In: *Securitas Imperii*, č. 1 (1994), s. 32–59; TŮMA, O.: *Zítřka zase tady! Protirežimní demonstrace v předlistopadové Praze jako politický a sociální fenomén*. Praha 1994; BLAŽEK, P. – LAUBE, R. – POSPÍŠIL, F.: *Lennonova zed' v Praze. Neformální shromáždění mládeže na Kampě 1980-1989*. Praha 2003; ŠIMULČÍK, J.: *Čas svítania. Sviečková manifestácia – 25. marec 1988*. Prešov 1998.

vystoupení proti komunistické moci v „normalizačním“ období: „I sedmdesátá léta mají své odsouzené ‚sabotéry‘, ‚teroristy‘ a ‚vyzvědače‘ a hodnotit jejich případy je někdy stejně obtížné jako kauzu bratří Mašínů. Nakolik je možné v ‚dějinách opozice‘ a jejího trestního postihu opomíjet strojvůdce V. B. či trojici slovenských železničářů, kteří se pokusili v srpnových dnech zabránit přesunům sovětských vojsk ‚sabotáží‘ na lokomotivě? Jak hodnotit ‚teroristy‘, kteří se v okupované zemi pokusili získat zbraně? Jak vnímat ‚špionáž‘ v zemi, kterou obsadila cizí armáda a jejíž vláda je pouhou loutkou cizí vlády? Nezapomeňme také, že tato ‚špionáž‘ mnohdy spočívala v rozhovoru s cizím novinářem či v kontaktech s cizí ambasadou.“⁷³

Na své zpracování čeká rovněž těžko uchopitelné téma vnitřního exilu, které ve zkoumaném období představuje určitý protipól zmíněným případům radikálního odporu.⁷⁴ Z četných publikovaných vzpomínek vyplývá, že se do vnitřního exilu uzavřela značná část bývalých politických vězňů z prvních dvaceti let komunistického režimu a jejich příbuzných. Příznačně vykreslila svůj život v komunistickém režimu Zdena Mašínová, jejíž bratři se stali nejznámějším symbolem ozbrojeného odporu proti komunistické moci a ona samotná se stala předmětem dlouholetého zájmu StB: „Můj život měl po dlouhá léta charakter jakési vnitřní emigrace. Trpělivě jsem odolávala různým tlakům, nástrahám a šikanám režimu, který mne nikoli neprávem považoval za svého nepřítele, a téměř konspirativně udržovala spojení se svými bratry v cizině. Přitom jsem – jako miliony mých tehdejších spoluobčanů – běžně vykonávala své zaměstnání, adaptovala se na dílčí proměny ‚socialistické skutečnosti‘ a hledala čistě osobní, citové zakotvení.“⁷⁵ Na druhou

⁷³ CUHRA, J.: *Trestní represe odpůrců režimu*, s. 8. Dodejme další dvě otázky k tomuto tématu, jejichž zodpovězení si žádá podrobný a obezřetný výzkum okolností každého případu. Patří mezi projevy tohoto typu odporu také ozbrojené únosy různých dopravních prostředků při pokusech o emigraci? Jak interpretovat výbuchy před budovami organizací KSČ či anonymní telefonické a písemné hrozby stranickým funkcionářům na konci osmdesátých let?

⁷⁴ Podle sociologa Radima Marady nabývalo v období „státního socialismu“ vyjadřování distance vůči režimu „zpravidla podobu obecně kulturních projevů (oblečení, umělecký vkus, nekonformní způsoby trávení volného času) nebo byly omezeny na neveřejný prostor (soukromé rozhovory, politické vtípy, obsah osobní knihovny či třeba pravidelný poslech Svobodné Evropy či Hlasu Ameriky)“. Také veřejné vyjadřování odstupu nebo opozice nabývalo především formu „kulturně kódovaného sdělení, jež mělo nejednoznačný politický statut“. MARADA, R.: *Kultura protestu a politizace každodennosti*. Brno 2003, s. 24.

⁷⁵ MAŠÍNOVÁ, Z. – MARTIN, R.: *Čtyři české osudy. Tragický úděl rodiny Mašínovy*. Praha – Litomyšl 2001, s. 252. Ještě vyhraněnější vnímání vnitřního exilu formuloval básník a překladatel Jan Zábřana, jehož

stranu je otázkou, nakolik tyto formy pasivního odporu přecházely v pasivní konformitu, jež *de facto* napomáhaly udržovat stabilitu režimu. Jedním z nepříznivých důsledků těchto projevů byl velmi rozšířený příklon k preferování osobních a rodinných zájmů před veřejnými, jinými slovy nedůvěra příslušníků „opevněných domácností“ k lidem mimo jeho okruh.⁷⁶

Ačkoliv čeští a slovenští historici rozšířili výzkum odporu proti komunistickému režimu v letech 1968/1969–1989 na studentské, kulturní, církevní či vědecké prostředí (zejména v období počátku a konce zmíněného období), stále chybí podrobnější historický výzkum a synteticky laděné pohledy na odmítavé reakce různých vrstev společnosti na vnucovaný politický systém, nemluvě o absenci nutné komparace s předchozí etapou komunistického režimu (1948–1968/1969), poválečným obdobím (1945–1948) a nacistickou okupací (1938–1945), případně s protirakouskou rezistencí v období první světové války (1914–1918). Absence masových veřejných protestů, které vlastně rámuji druhou polovinu komunistického režimu (1968–1969 a 1988–1989), je zřejmě jedním z důvodů, proč se tématu společenského odporu ve srovnání s polským a německým prostředím věnuje pozornost pouze při výzkumu systémových krizí komunistického režimu a proč výrazně převažují historické studie o opozici, v tradičním pojetí „disentu“ (navíc pouze na úrovni známých osob), které ovšem bylo formulováno již před rokem 1989.⁷⁷ Významnou roli při výzkumu ovšem také sehrává skutečnost, že teprve řadu let po

rodiče strávili celkem dvacet let v komunistických kriminálech. Do svého deníku si v roce 1966 zapsal: „Pustit se s nimi [tj. s komunistickou mocí] do diskuse (třeba jim jen spílat – to nic na věci nemění) znamená je uznat. Jediné východisko svobodného: neodpovídat na otázky, na jejich otázky, jediná možnost existence: neexistovat proti moci, ale vedle ní, paralelně s ní.“ Citováno podle PILAŘ, M.: *Underground. Kapitoly o českém literárním undergroundu*. Brno 2002, s. 8.

⁷⁶ VANČURA, J.: Občan a totalitní stát, In: VANČURA, J. (ed.): *Proč jsme v listopadu vyšli do ulic*. Brno 1999, s. 94. Sociolog Ivo Možný publikoval již v roce 1991 esej, kde vysvětloval rychlost a neočekávanost pádu komunistického režimu právě „rodinnými důvody“. Hlavním důvodem byla podle jeho zajímavého, byť poněkud zjednodušeného výkladu skutečnost, že většina společnosti odmítla svou ekonomickou závislost na vnucovaném symbolickém kapitálu a nesmyslnou ritualizaci každodenního života. Historici by se měli pokoušet nalézt také přístupy, jak zkoumat tyto otázky, které svým zaměřením patří do sociálních a kulturních dějin. Srov. MOŽNÝ, I.: *Proč tak snadno... Některé rodinné důvody sametové revoluce*. Praha 1999.

⁷⁷ Pozornost zmíněných historických studií se navíc časově soustřeďuje takřka výhradně na púnorové období, Pražské jaro, počátků tzv. normalizace, založení Charty 77 a konce osmdesátých let. Velký dluh mají čeští a slovenští historici také při výkladu dějin exilové opozice, kde výzkum často komplikuje nedostupnost archivních dokumentů. O poněkud jednostranné orientaci českého historického výzkumu dějin opozice a

pádu komunistického režimu je teprve v poslední době možné systematicky studovat ve státních archivech, kde jsou deponovány stovky kilometrů dokumentů.⁷⁸

Z uvedených německých a polských příkladů je ovšem na druhou stranu dobře patrné, že není možné předpokládat vytvoření takové typologie, která by vyčerpávajícím způsobem zahrnovala všechny projevy nesouhlasu s komunistickým režimem. Hlavní důvod, proč je přesto důležité pokoušet se o jejich konstruování, představuje přes zmíněný povzdech nad badatelskými možnostmi právě obrovské množství archivních dokumentů, které se od pádu komunistického režimu postupně pro historický výzkum otvírá. Již jenom tento rozsah si přímo vyžaduje systematický přístup a pečlivé vymezení tématických okruhů. Je samozřejmě nutné snažit se obezřetný přístup u každého zkoumaného případu, kombinovat různé typy pramenů a pokud je to možné, využívat pochopitelně také osobní vzpomínky aktérů. Nezbytné je rovněž používat komparativní metodu, neboť srovnávání umožňuje dokonaleji pochopit obecné a specifické rysy historického vývoje v jednotlivých zemích sovětského bloku.

2.4 Komparace nové opozice v sovětském bloku

Po skončení raného období studené války převládla v mezinárodních vztazích tendence postupného snižování napětí. Symbolickým vyvrcholením procesu *détende* se v polovině sedmdesátých let staly podpisy zástupců většiny evropských států, USA a Kanady pod Helsinským závěrečným aktem, v jehož rámci bylo potvrzeno evropské *status quo*, včetně neměnnosti poválečných státních hranic. Podepsané dohody se staly

odporu proti komunistickému režimu v období tzv. normalizace svědčí již pouhá skutečnost, že jediná vážnější diskuse českých historiků se týkala interpretace vlivu Charty 77 na společnost. Nejznámější polemika zazněla mezi Milanem Otáhalem a Vilémem Prečanem; výstižně ji shrnul politolog Jiří Kunc: „To, co oba přední historiky disentu odlišuje, je perspektiva. Prečan hovoří o dobovém kontextu a možnostech otevření nějakých přeměn z hlediska protirežimního disentu, Otáhal z určitého odstupů nahlíží politické meze takového typu otevření. [...] V souhrnu mohu k této diskusi dodat, že problémem zůstává celá sféra politiky, která se z hlediska klasického liberalismu i klasického marxismu (i v leninské tradici) objevuje jen jako sféra styku předem konstituovaných subjektů. V prvním případě hotových a racionálně si počínajících jednotlivců, ve druhém případě kompaktních tříd.“ KUNC, J.: *Stranické systémy v re/konstrukci. Belgie, Itálie, Španělsko, Československo, Česká republika*. Praha 2000, s. 187–188.

⁷⁸ Srov. pasáže úvodní kapitoly, která je věnována možnostem studia v příslušných archivech. K situaci před několika lety blíže CHURÁŇ, M. a kol: *Encyklopedie špionáže. Ze zákulisí tajných služeb, zejména Státní bezpečnosti*. Praha 2003, s. 10–11.

předmětem kritiky, přicházející z obou stran železné opony a odmítající uznání daného stavu jako morální kapitulaci západního světa před rozšiřujícím se sovětským vlivem ve světě. Součástí helsinských dohod však byl také „třetí koš“, v němž se smluvní strany zavázaly dodržovat lidská a občanská práva. Tato skutečnost otevřela prostor pro působení nových, demokraticky orientovaných opozičních skupin v některých státech východního bloku. V západním prostředí se pro jejich příslušníky vžilo poněkud nepřesné označení disidenti, jehož sémantický význam predikuje předchozí odpadnutí od vládnoucího hnutí, což zejména v polském případě u značné části oponentů neplatilo.⁷⁹ Základem jejich činnosti bylo veřejné kritické poukazování na nedodržování zmíněných závazků domácích režimů. Právě tento společný jmenovatel umožnil spolupráci často velmi odlišně orientovaných proudů, které měly jinak na řadu otázek odlišné odpovědi. Disidentské skupiny byly v druhé polovině sedmdesátých letech nejsilnější právě v Polsku a Československu.⁸⁰

V každé zemi však mělo disidentské hnutí jinou podobu, která vyplývala z historických i soudobých okolností. Ve Varšavě byl v září 1976 ustaven Výbor na obranu dělníků (*Komitet obrony robotników – KOR*), reagující na represí proti účastníkům masových dělnických revolt v Radomi, Ursusu a Płocku. Ačkoliv byl od počátku viditelně orientován levicově, jeho ustavující výzvu podepsalo čtrnáct osob, představujících různé historické tradice polského hnutí odporu: „od příslušníků antikomunistické opozice 40. let přes reprezentanty ‚Října‘ až po radikály z března 1968“.⁸¹ Činnost obranného výboru zahájila novou fázi polského opozičního hnutí. V jeho stopách kráčely další, byť většinou méně významné skupiny s poněkud odlišnou orientací, například v březnu 1977 založené národně orientované Hnutí na obranu práv a svobod (*Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela – ROPCiO*)⁸² či první otevřeně antikomunistická politická organizace v sovětském bloku Konfederace nezávislého Polska (*Konfederacja Polski Niepodległej –*

⁷⁹ S vědomím této problematičnosti používá termín „disidenti“ také autor této práce.

⁸⁰ BARTLETT, C. J.: *The Global Conflict. The International Rivalry of the Great Powers 1880–1990*. Londýn – New York 1994, s. 362–364. Srov. *Implementation of the Final Act of the Conference and Cooperation in Europe. Findings and Recommendations Two Years after Helsinki*. Washington 1977. K termínu dissent srov. TÖKÉS, R. L.: Varieties of Soviet Dissent: An Overview, In: TÖKÉS, R. L. (ed.): *Dissent in the USSR. Politics, Ideology, and People*. Baltimore – London 1975, s. 16–20.

⁸¹ VYKOUKAL, J. – LITERA, B. – TEJCHMAN, M.: *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989*. Praha 2000, s. 548.

⁸² Srov. WALIGÓRA, G.: *ROPCiO. Ruch obrony praw człowieka i obywatela 1977–1981*. Varšava 2006.

KPN), požadující od roku 1979 plnou suverenitu Polska a demokratickou pluralitu. Zcela fenomenální vliv nejen pro polské opoziční prostředí, ale i pro vývoj celého sovětského bloku, měla 16. září 1978 volba krakovského metropolitě Karola Wojtyły papežem, který přijal na paměť svého předchůdce jméno Jan Pavel II.⁸³

V Československu se na počátku roku 1977 deklarovala ustavujícím prohlášením Charta 77, v jejímž rámci se sdružily do této doby roztříštěné opoziční orientované proudy. Bezprostřední podnět pro jejich sblížení dala petiční kampaň proti procesu s undergroundovými hudebníky okolo skupin *The Plastic People of the Universe* a *DG 307*.⁸⁴ Již při diskusích nad úvodním prohlášením Charty 77 se jasně ukázalo, že situace v Československu byla oproti poměrům v Polsku značně odlišná. Radikální socialista Petr Uhl ve svých pamětech uvedl, jak důrazně byl na druhé schůzce v prosinci 1976 odmítnut návrh Pavla Bergmana, aby se nové sdružení zaměřilo na stejné otázky jako KOR. Největším oponentem byl spisovatel Pavel Kohout, který poukazoval na skutečnost, že v Československu nejsou pro vznik opozičního výboru na obranu práv dělníků vhodné podmínky, neboť zde hospodářská situace nebyla zdaleka tolik kritická, a trval na volném hnutí bez instituce členství. Přestože bylo jasné, že podpis dokumentu požadujícího dodržování mezinárodních závazků domácího režimu v oblasti lidských práv je opozičním činem, bylo v něm paradoxně uvedeno, že Charta 77 „není základnou k opoziční činnosti“.⁸⁵

Tato vnitřní rozpolcenost sice v následujících letech umožnila udržení Charty 77 jako široké platformy, zároveň se však stala hlavním zdrojem nejrůznějších konfliktů a polemik. Podle poněkud ironické vzpomínky Miloše Rejchrt, mluvčího Charty 77 z počátku osmdesátých let, představovala jednu z viditelných tendencí uvnitř „chartovního“ prostředí snaha vytvořit pevnější opoziční strukturu podle polského vzoru: „Někteří mladí hodně dali na Petra Uhla, pokud byl někdy na svobodě, a fascinováni Polskem, konkrétně KOREm, měli touhu udělat z Charty hnutí. Nejdříve by byla malá skupinka, výbor, ten by

⁸³ ŠEBEK, J.: Kościół katolicki a polityka wyznaniowa państwa na Zemiach Czeskich w latach 1945–89. Rekapitulacja podstawowych tendencji rozwojowych, In: *Mezi dvěma transformacemi Československo a Polsko v letech 1947 (1948) – 1989*. Praha 2001, s. 116–117; STRZEMBOSZ, T.: Polacy w PLR – sprzeciw, opozycja, opór, In: *Studia polityczne*, č. 11 (2000), s. 137–157.

⁸⁴ Srov. BLAŽEK, P. – BOSÁK, V.: Akce „Bojanovice“ – 11. listopad 1976, In: *Paměť a dějiny*, roč. 1, č. 1 (2007), s. 120–133.

⁸⁵ Prohlášení Charty 77 (1. ledna 1977), In: PREČAN, V. (ed.): *Charta 77 1977-1989. Od morální k demokratické revoluci*. Scheinfeld-Schwarzenberg – Bratislava 1990, s. 12.

se postupně rozšiřoval a soukal nitě, až by se dosoukal někam do gdaňských loděnic.⁸⁶ Strukturu uzavřeného výboru, zabývajícího se však výhradně konkrétními případy nedodržování lidských a občanských práv, volně převzal v dubnu 1978 skupinou signatářů Charty 77 ustavený Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS).⁸⁷

Z komparace situace v obou státech ovšem jasně vyplývá, že aktivisté Charty 77 a KORu měli pro svou činnost značně odlišné výchozí historické a sociální podmínky, jež následně determinovaly rozdílný ohlas ve společnosti. V Polsku se opozičně orientovaní intelektuálové především postupně sblížovali s dělnictvem, jak o to usiloval také zakladatel exilové pařížské *Kultury* Jerzy Giedroyc. Tato spolupráce, jež vyvrcholila ustavením Nezávislého samosprávného odborového svazu Solidarita (*Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność“*) jako v plném smyslu „celonárodního hnutí“,⁸⁸ však byla těžko myslitelná bez prohlubující se hospodářské krize. Jiným polským specifickým byla obrovská autorita katolické církve, již překvapivě neoslabilo ani konzumní zaměření společnosti v sedmdesátých letech. Navíc mezi představiteli „nové opozice“ nechyběla řada účastníků nejen protinacistické, ale i protikomunistické rezistence ze čtyřicátých let, symbolizující trvalou přítomnost silné národní tradice. Zásadně odlišná oproti ostatním státům sovětského bloku byla také podoba polského zemědělství, jehož hlavními aktéry byli soukromí maloročníci, představující významnou zálohu opozice proti režimu. Polská komunistická elita byla z těchto důvodů nucena od počátku osmdesátých let jednat pod tlakem a respektovat opozici jako významnou společenskou sílu.⁸⁹

Opoziční síly v Československu byly v sedmdesátých i osmdesátých letech naopak daleko méně početné a oproti polské situaci vystavené nepoměrně systematičtější represi. Do roku 1972 byla navíc politicky orientovaná opozice, jež vznikla jako reakce na sovětskou okupaci v roce 1968 a následnou likvidaci reformního křídla komunistické strany, razantně potlačena. Oživení organizovaných opozičních aktivit nastalo teprve

⁸⁶ REJCHERT, M.: *O něco svobodnější. Rozhovory Miloš Hájek – Michal Plzák*. Praha 2002, s. 172.

⁸⁷ Srov. ŠUSTROVÁ, P. (ed.): Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných, In: *Revolver Revue*, č. 33 (1997), s. 325–351.

⁸⁸ KERSTENOVÁ, K.: Masové protesty v Polské lidové republice. Plynulý proces, nebo jednotlivé události?, In: *Soudobé dějiny*, roč. 4, č. 2 (1997), s. 225.

⁸⁹ ZEMAN, Z.: *Vzestup a pád komunistické Evropy*. Praha 1998, s. 258–259; DURMAN, K.: *Útěk od praporů. Kreml a krize impéria 1964–1991*. Praha 1998, s. 212–214; RYCHLÍK, J.: Obecné a specifické rysy nucené kolektivizace ve východní Evropě, In: RAŠTICOVÁ, B. (ed.): *Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století*. Uherské Hradiště 2002, s. 27; SAXONBERG, S.: *The Fall. A Comparative Study of the End of Communism in Czechoslovakia, East Germany, Hungary and Poland*. Uppsala 2001, s. 256–264.

v souvislosti se vznikem Charty 77 jako volného disidentského sdružení, jenž se však primárně odmítalo až do konce osmdesátých let vymezit jako jednoznačně politická opozice. Jeho výrazná izolace od majoritní společnosti byla vedle dlouhodobé represe jednou z hlavních příčin převažující programové orientace na morální otázky a nechuti k organizační práci mimo „chartovní“ prostředí. Důsledky popsal s jistou nadsázkou signatář Charty 77 Jan Urban, podle něhož se z těchto důvodů až do listopadu 1989 „neobjevila ani jedna vlivnější opoziční organizace a až do samého konce zůstal československý disent pouhým součtem jednotlivců“.⁹⁰

Základním problémem byla také již zmíněná skutečnost, že se situace v obou federálních republikách značně lišila, na Slovensku měla z řady důvodů Charta 77 minimální ohlas. Rovněž vztahy mezi chartistickým disentem, kde působilo mnoho bývalých komunistických funkcionářů a spisovatelů, a katolickou církví nebyly zdaleka tak dobré, jako tomu bylo v Polsku.⁹¹ Obdobná nedůvěra panovala k signatářům Charty 77 mezi většinou bývalých politických vězňů z padesátých a šedesátých let. Přestože její ustavující prohlášení podepsalo také několik jednotlivců, kteří byli jako nekomunisté v pounorovém období věznění (Prokop Drtina, Josef Zvěřina, Václav Černý, Růžena Vacková či Karel Pecka), lze pouze s obtížemi hovořit o historické kontinuitě disentu s „třetím“ odbojem.⁹² Podstatná byla rovněž okolnost, že zdejší komunistická elita, pro níž byla po roce 1969 typická absence reformního křídla, důsledně odmítala jakýkoliv náznak změny politického *status quo* vůči oponentům a při mediálních diskreditačních kampaních proti opozici používala výhradně „stalinistickou“ frazeologii.⁹³

Francouzský politolog Jacques Rupnik na počátku devadesátých let stručně popsal důvody, proč disidenti v Československu nezískali společnost tak, jak se to naopak podařilo polským opozičním intelektuálům: „Pasivita roztržité společnosti, neexistence nezávislých institucí, které by mohly hrát úlohu polské církve, intelektuálové, kterým záleželo více na zachování evropské identity než probuzení více mobilizující síly

⁹⁰ URBAN, J.: O překročeném klacku, In: *Lettre Internationale*, č. 12 (jaro 1994), s. 18.

⁹¹ Srov. GRAJEWSKI, A.: *Jidášův komplex. Zraněná církev. Křesťané ve střední a východní Evropě mezi odporem a kolaborací*. Praha 2002, s. 61.

⁹² K termínu třetí odboj srov. DVOŘÁKOVÁ, Z.: *Z letopisů třetího odboje*. Praha 1992, s. 263–264.

⁹³ Bližší srov. OTÁHAL, M.: Československo, Polsko a Maďarsko v období komunismu. Pokus o srovnání, In: KOCIAN, J. – TŮMA, O. (eds.): *Deset let soudobých dějin. Jednání sekce Soudobé dějiny na VIII. sjezdu českých historiků*. Praha 2001, s. 126–135; OTÁHAL, M.: O nepolitické politice, In: *Sociologický časopis*, roč. 34, č. 4 (1998), s. 467–476.

nacionalismu – to byly důležité rozdíly mezi snahami polských a českých intelektuálů o navázání svazků se společnostmi v minulém desetiletí.⁹⁴

Přes uvedené výrazné diference spojoval obě opoziční hnutí proklamativní důraz na právně zakotvenou pluralitní legitimitu svého postavení, opřenu o mezinárodní závazky kritizovaného režimu: odvolávala se obdobným způsobem na výsledky helsinského jednání (kodifikaci lidských práv) a na stejné principy (legalitu, zájem o neoficiální kulturní tvorbu či proklamativní veřejné a primárně nepolitické zaměření), z nichž vycházely jejich aktivity. Na druhou stranu je třeba zdůraznit, že v polském opozičním prostředí nehrála orientace na obhajobu lidských práv zdaleka tolik významnou úlohu, jako tomu bylo v českém prostředí, kde zejména v druhé polovině sedmdesátých let představovala svorník pro roztržité a převážně levicově orientovaný disent. Jak poznamenal historik Zdeněk Vašíček, právě tato skutečnost přispěla k přetrvávající marginalizaci domácího disentu: „Na onom společném základu [se] začal konstituovat jakýsi politický hybrid: nepolitická politika, politika osobností. Ten dokonce udal později ráz celému disentu, jistě i díky svému postavení ve středu, ale především svým vše překlenujícím diskurzem, respektive verbalismem. Jazykem veřejnosti se ale nestal.“⁹⁵

Používáním hladovek, petičních kampaní a jiných forem důsledně nenásilných a takřka výhradně umírněných občanských protestů činnost „nové opozice“ vyvolávala, zejména v druhé polovině osmdesátých let, reminiscence na taktiku západní nové levice, respektive nových sociálních hnutí.⁹⁶ Tato podobnost na jedné straně umožňovala získávat podporu v západním levicovém prostředí, na straně druhé vyvolávala kritiku konzervativně orientovaných myslitelů.⁹⁷ Polský historik Andrzej Paczkowski v této souvislosti příznačně uvedl, že taktikou zveřejňování jmen členů a ostentativním důrazem na „legální“ působení měla tato opoziční uskupení „blíží k činnosti typu občanské neposlušnosti než k politické konspiraci, i když samozřejmě část struktur – především tiskárny a pokladny – fungovala

⁹⁴ RUPNIK, J.: *Jiná Evropa*. Praha 1992, s. 244–245.

⁹⁵ VAŠÍČEK, Z.: Historik, který odmítl svědčit. Příběh Jana Tesaře, In: *Soudobé dějiny*, roč. 7, č. 3 (2000), s. 333. Srov. PŘIBÁŇ, J.: *Disidenti práva*. Praha 2001; ROGACZEWSKA, K.: *Niemcy w myśli politycznej polskiej opozycji w latach 1976–1989*. Vratislav 1998, s. 13–16.

⁹⁶ Srov. TAMÁS, G. M.: The Legacy of Dissent, In: TISMANEANU, V. (ed.): *The Revolutions of 1989*. London – New York 1999, s. 183; ASH, T. G.: *Středoevropská volba*. Praha 1992, s. 6–35; ASH, T. G.: *Svazek. Osobní příběh*. Praha 1998, s. 103.

⁹⁷ Srov. kritický pohled na koncepci „socialistické“ demokracie u představitelů východoevropských opozičních hnutí FARAGO, B.: Poučení z totalitarismu a strach z demokracie, In: *Svědectví*, roč. 21, č. 82 (1987), s. 297–310.

tajně“.⁹⁸ Jejich dalším společným rysem byl zájem o vzájemnou spolupráci, sahající od výměny informací, přes deklarování vzájemné podpory až po osobní neformální setkání na státních hranicích. Základním intelektuálním diskurzem spolupráce byl převažující zájem o ideál občanské společnosti, různé koncepce samosprávné demokracie, obrany lidských práv a přesvědčení o výlučné středoevropské zkušenosti, které se začalo výrazněji prosazovat v osmdesátých letech.⁹⁹

Oproti předchozímu období opoziční hnutí v obou zemích daleko více otevřeněji spolupracovala s exilovými skupinami a zahraničními rozhlasovými stanicemi, které sehrály významnou úlohu alternativních informačních zdrojů. Charakteristická je v této souvislosti skutečnost, že na setkání v bavorském Frankenu 28. až 31. října 1982, konaném pod záštitou katolické laické organizace Opus Bonum, se představitelé některých československých a polských exilových skupin přihlásili ke „spolupráci, která byla zahájena zástupci demokratické opozice obou zemí v roce 1978 při setkáních na československo–polských hranicích“.¹⁰⁰ Vzájemné kontakty mezi exilovou a domácí opozicí se rozvinuly zejména v druhé polovině osmdesátých let, kdy v Londýně začal vycházet čtvrtletník *East European Reporter*, informující o činnosti disidentských skupin v sovětském bloku. Jeho vydavatel, Východoevropská kulturní nadace (*East European Cultural Foundation – EECF*), také připravil několik společných petičních kampaní a programových prohlášení. Nejznámějším byl dokument k třicátému výročí maďarské revoluce, který podepsalo v roce 1986 celkem 122 disidentů z Polska, Maďarska, Československa a NDR.¹⁰¹

Polsko–československá solidarita, jejíž kořeny sahají až do počátku osmdesátých let, představuje z typologického hlediska výjimečný příklad opoziční skupiny. Podle

⁹⁸ PACZKOWSKI, A.: *Půl století dějin Polska 1939–1989*. Praha 2000, s. 266. Srov. FRISZKE, A.: Opór społeczny w PLR 1956–1980. Tezy, uwagi, pytania, In: *Studie i materiały z dziejów opozycji i oporu społecznego*. IV. svazek, Vratislav 2000, s. 122–129; NOVÁK, M.: Systémy politických stran a základní modely opozice, In: *Sociologický časopis*, roč. 31, č. 3 (1995), s. 307.

⁹⁹ Srov. KOPEČEK, M.: Střední Evropa v českém politickém myšlení, In: VYKOUKAL, J. a kol.: *Visegrád. Možnosti a meze středoevropské spolupráce*. Praha 2003, s. 41–44.

¹⁰⁰ MĚŠŤAN, A. (ed.): *Československo–polské styky včera, dnes a zítra*. Mnichov 1986, s. 4. Značný podíl na rozvíjení kontaktů mezi představiteli polské a československé exilové opozice měl až do svého úmrtí v roce 1983 český novinář Jiří Lederer. Srov. CZAPLINSKA, J.: Recepce české exilové a nezávislé literatury v pařížské Kultuře, In: MATONOHA, J. (ed.): *Život je jinde...?*, s. 77.

¹⁰¹ Společné prohlášení k 30. výročí maďarské revoluce, In: *Listy*, roč. 16, č. 6 (1986), s. 7. Srov. SKILLING, H. G.: *Charta 77 – pohled ze zahraničí*, s. 193–195.

zmíněných německých typologií by se dala těžko zařadit, neboť překračovala řadu vymezených kritérií. Neobvyklá je především délka, rozsah a forma aktivit, které postupně dokázala navzdory střeženým hranicím vyvíjet s poměrně malým počtem členů na území dvou sovětských satelitů. Jádrem této skupiny představovali mladí aktivisté z dolnoslezské metropole, kteří dokázali efektivně navázat na předchozí kontakty polských disidentů se signatáři Charty 77 z druhé poloviny sedmdesátých let. Zaměřovali se zejména na konkrétní aktivity a ideologické proklamace ponechávaly známějším disidentům. To byl ostatně jedním z důvodů, proč získali také pro svou činnost pomoc z různých opozičních proudů.

Vratislavští aktivisté dokázali využít bohaté zkušenosti polské opozice z uspořádávání proklamativních akcí, kterými dokázali upoutat pozornost domácí i zahraniční veřejnosti. Mezi jejich akcemi najdeme nejen konspirativní schůzky a utajované pašování, ale také veřejné akce: happeningy, hladovky, pouliční demonstrace a kolportáže letáků. Vytvářeli tak především platformu, na které se mohli sjednotit všichni zájemci o společnou práci. Je příznačné, že na druhé straně státních hranic našli ohlas zejména mezi členy Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných, kteří od počátku také pracovali s efektem publicity u konkrétních kauz a nevyhýbali se ani konspirativním formám činnosti.¹⁰²

¹⁰² Srov. KENNEY, P.: *Karneval revoluce. Střední Evropa 1989*. Praha 2005, s. 139.

3. TRADICE A VÝCHODISKA

3.1 Možnosti a formy spolupráce

Informace o situaci v sousedním státě získávali aktivisté opozičních hnutí v sedmdesátých a osmdesátých letech různým způsobem. Většinou se nejednalo o osobní kontakty, daleko větší roli zpočátku hrálo vysílání zahraničního rozhlasu nebo četba exilových publikací. Svou úlohu sehrála také oficiální média, která sice přinášela především propagandistické a dezinformační pořady, ale i v nich se mohl pozorný čtenář, divák nebo posluchač dozvědět řadu nových informací. V Československu řada lidí poslouchala polské vysílání Rádia Svobodná Evropa, neboť nebylo na rozdíl od československých relací rušeno a jazyková blízkost polštiny a češtiny umožňovala posluchačům vysílání alespoň částečně porozumět. Někteří z nich, jako například brněnský signatář Charty 77 Petr Pospíchal, se naučili touto cestou rozumět polštině natolik, že později dokázali z tohoto jazyka překládat a lépe navazovali přímé kontakty s polskými disidenty.

Jiným zdrojem informací byl český a slovenský samizdat a polská periodika „druhého oběhu“, kde se od poloviny sedmdesátých let začaly stále více objevovat texty autorů ze sousedního státu.¹⁰³ Například druhé číslo polského politického čtvrtletníku *Krytyka*, vydaného na jaře 1978, bylo z velké části složeno z vybraných dokumentů Charty 77 a textů českých autorů Pavla Kohouta, Ladislava Hejdánka, Jana Patočky a Jiřího Hájka. Jako člen redakce, která se vědomě prezentovala jako „středoevropská“, byl v tiráži uveden vedle Maďarů a Poláků také Václav Havel.¹⁰⁴ V osmdesátých letech vydávali polští oponenti komunistického režimu také česky psané časopisy „druhého oběhu“ (*Opinie, Názory a Zona*), které se snažili pašovat do Československa. Ve Vratislavi vycházel od roku 1987 *Informační bulletin Polsko–československé solidarity (Biuletyn Informacyjny Solidarności Polsko–Czechosłowackiej)*, který se již výhradně věnoval tématu spolupráce obou opozičních hnutí.

¹⁰³ Srov. bibliografii přeložených textů českých a slovenských autorů v polské literatuře „druhého oběhu“. KANDZIORA, J. – SZYMAŃSKA, Z.: *Bez cenzury 1976–1989. Literatura – ruch wydawniczy – teatr*. Varšava 1999, s. 723–750, 851–852.

¹⁰⁴ Srov. *Krytyka*, č. 2 (jaro 1978).

Zájem o Československo se u některých polských disidentů prohloubil také při jejich návštěvách západní Evropy. Na počátku poloviny sedmdesátých let odjel do Paříže Adam Michnik: „Řízením osudu jsem v létě 1976 dostal pas a odjel do Paříže. Během této cesty jsem se setkal s mnoha vynikajícími českými intelektuály a politiky. Pavel Tigrid a Jiří Pelikán, Antonín Jaroslav Liehm a Jan Kavan, to jsou jen některá jména lidí, s nimiž jsem měl to štěstí tehdy hovořit. Také pařížský měsíčník ‚Kultura‘ a ‚Aneks‘, dva důležité časopisy polské emigrace, systematicky otiskovaly názory Čechů a Slováků. Bylo pro nás důležitou zkušeností vidět, jak na podobné otázky odpovídají lidé z jiné země.“¹⁰⁵ Naopak informace o Polsku tiskly tradičně také redakce dvou nejznámějších časopisů československého exilu, pařížského *Svědectví* a římských *Listů*. Zejména od počátku osmdesátých let se zájem o Polsko výrazně zvýšil, systematicky se polským tématům věnovala i řada dalších exilových periodik, například *150000 slov* a *Dialogy*. Od poloviny osmdesátých let začal v Londýně vycházet čtvrtletník *East European Reporter*, který přinášel svým čtenářům podrobné informace o opozičních hnutích v sovětském bloku.

Využíván byl také telefonický kontakt, podle vzpomínky Jana Lityňského udržoval v roce 1977 spojení s polským disidentem mluvčí Charty 77 Jiří Hájek.¹⁰⁶ Vedle obavy z případného odposlechu znesnadňovaly komunikaci také zcela prozaické obtíže, vyplývající z jazykových rozdílů. Historik a člen Výboru společenské sebeobrany „KOR“ Jan Józef Lipski popsal ve své knize tři noční telefonáty z Prahy v roce 1979. Do Polska tehdy volala signatářka Charty 77 Zina Freundová, která polské přátele emotivně informovala o chystaném procesu s členy Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných. Ve snaze předat co nejvíce informací mluvila velmi rychle a nebylo jí proto, ačkoliv jsou čeština a polština blízké jazyky, příliš rozumět.¹⁰⁷ Kontakty se také udržovaly běžným poštovním stykem. Nepoužívaly se pouze krycí adresy, pošta z Polska chodila známým disidentům také přímo domů. Například v polovině dubna 1979 našel Jan Ruml v poštovní schránce pohlednici z Varšavy s pozdravem od „Jacka“. Jacek Kuroń si v krátkém pozdravu postěžoval, že již dlouho o adresátovi neslyšel a ptal se, kdy adresát přijede do Polska.¹⁰⁸

¹⁰⁵ MICHNIK, A.: Styky disidentů za totality jako předobraz středoevropské spolupráce, In: HAVEL, I. M. – TŘEŠTÍK, D. (eds.): *Co daly naše země Evropě a lidstvu*, 3. díl, Praha 2000, s. 90–91.

¹⁰⁶ Rozhovor s Janem Lityňským, 6. říjen 2002.

¹⁰⁷ LIPSKI, J. J.: *KOR*, s. 201.

¹⁰⁸ *ÚSD*, Sběrka Jiřího Rumla, kt. 6, inv. jedn. 26, Pohled Janu Rumlovi od Jacka (Kuroně).

Osobní kontakty však nebyly časté a situace se výrazněji zlepšila teprve v druhé polovině osmdesátých let, kdy se udržovaly zejména formou osobních schůzek na „zelené“ hranici. Hlavním důvodem byla absence cestovních dokladů u většiny známých disidentů, u nichž byla návštěva sousedního, byť socialistického státu, až na výjimky vyloučená, neboť jejich cestování úřady nejrůznějšími způsoby znemožňovaly. Kontakty proto většinou zprostředkovávaly méně známé osoby, například vysokoškolští studenti, které tajná policie ještě neznala a mohli proto volně cestovat. O situaci v sousední zemi se samozřejmě také živě zajímali lidé, kteří zde měli blízké příbuzné. Typickým příkladem byla česko–polská rodina Jiřího Lederera. Snaha českého novináře, který již od poloviny šedesátých let psal pro exilové *Svědectví* články pod pseudonymem, pravdivě informovat o polských událostech v březnu 1968, nakonec vedla o čtyři roky později k jeho odsouzení.¹⁰⁹ Po návratu z vězení se znovu zapojil do opozičních aktivit a udržoval kontakty s exilem. Krátce po zveřejnění *Prohlášení Charty 77* byl v roce 1977 opět zatčen a odsouzen. Jeho manželka v tomto období žila s malou dcerkou na venkově bez platného občanství. Po druhém návratu manžela z vězení ji tajná policie hrozila násilnou deportací do Polska. Rodina raději odešla do západoněmeckého exilu, kde Jiří Lederer v roce 1982 připravil společnou československo–polskou konferenci exulantů.¹¹⁰

Jiným příkladem představují osobní kontakty, které původně vznikly ze zájmu o historickou tradici a kulturu sousedního národa. Například manželé Jiří a Dana Němcovi již v roce 1956 využívali (či spíše z pohledu režimu „zneužívali“) malého pohraničního styku a několikrát cestovali přes Tatry dále do polského vnitrozemí. Mladí katolíci při svých tajných výpravách navázali přátelské kontakty s řadou polských intelektuálů, zejména z okruhu krakovského časopisu *Znak*. Polsko vnímali ve srovnání s Československem jako nepoměrně svobodnější zemi, kde si mohli například přečíst jinak nedostupný západní tisk. „Polsko se pro nás stalo zvláštním a významným doškolovacím prostorem“, vzpomínala výmluvně Dana Němcová. Zájem o druhou zemi pochopitelně vzrůstal v okamžicích systémových krizí toho či onoho komunistického režimu. Historické události v letech 1956, 1968, 1970, 1976 nebo 1980 znamenaly pro budoucí členy Polsko–

¹⁰⁹ Vyšetřován byl ovšem zpočátku kvůli kauze „Taterníků“, skupině mladých Poláků, která v roce 1969 tajně pašovala přes Tatry do Francie dokumenty studentského hnutí a nazpátek exilovou literaturu. Jeho „vina“ přitom spočívala pouze v tom, že se v Praze dvakrát sešel s polským studentem Maciejem Kozłowským, který získal jeho adresu v redakci polského exilové časopisu *Kultura* a snažil se ho zmateně přesvědčit o nutnosti mezinárodní spolupráce. Srov. kapitolu „Polsko–československá solidarita“.

¹¹⁰ MĚŠŤAN, A. (ed.): *Československo–polské styky včera, dnes a zítra*. Mnichov 1986.

československé solidarity často osudové zvraty, které poznamenaly jejich další život. Československo v roce 1968 a Polsko v roce 1980 se navzdory převažujícím názorům většinové společnosti staly pro tisíce zejména mladých lidí velkým mýtem, který fascinoval a vybízel k následování.¹¹¹

Zmíněné systémové krize měly velký ohlas zejména v příhraničních oblastech. Pražské jaro a účast polských jednotek na srpnové okupaci v roce 1968 se pro řadu lidí v dolnoslezské Vratislavi staly iniciačním zážitkem, který přispěl k tomu k jejich zesílené vnímavosti k událostem u jejich jižního souseda. Na tamní univerzitě studenti bouřlivě prožívali březnové nepokoje s v srpnu 1968 rozšiřovali letáky s protestem proti okupaci Československa. V lednu 1969 se objevily také letáky o sebeupálení Jana Palacha. Mezi zatčenými studenty, kteří byli v souvislosti se studentskými aktivitami zatčen, byl také Wacisław Martynowski z příhraničního lázeňského městečka Łądek Zdrój. O patnáct let později patřil mezi hlavní organizátory schůzek polských a československých disidentů v Klodské kotlině. Obdobný životní zlom zažila na konci šedesátých let řada dalších disidentů.¹¹²

Po ztížení cestovního styku mezi Polskem a Československem na počátku osmdesátých let bylo nepoměrně obtížnější získat povolení k cestě do druhé země. Kurýry se proto často stávali lidé, kteří v druhé zemi dlouhodobě studovali nebo pracovali. Zájem o situaci v druhé zemi měli z pochopitelných důvodů především polonisté a bohemisti. Stanislav Dvořák, který na počátku osmdesátých let pomohl založit Polsko–československou solidaritu, působil jako lektor češtinu na vratislavské univerzitě.¹¹³ Velký zájem o Československo projevovali také polští slavisté působící na krakovské a katovické univerzitě: Jacek Baluch, Jan Stachowski nebo Jacek Ilg, kteří na podzim 1981 připravili pro krakovskou pobočku Solidarity podklady pro česky vytištěnou brožuru o cílech a metodách tohoto nezávislého odborového svazu.¹¹⁴

Pracovník rezidentury FMV ve Varšavě kpt. Ladislav Doležel zaslal 6. ledna 1982 zprávu pražské centrále StB, kde jejich aktivity shrnul na základě hlášení důvěrníka

¹¹¹ Srov. KENNEY, P.: *Karneval revoluce. Střední Evropa 1989*. Praha 2005, s. 28–29.

¹¹² SULEJA, W.: *Dolnośląski marzec '68*. Varšava 2006, s. 127, 275, 344 a 354.

¹¹³ Srov. kapitulu „Akce ‚Červotoč‘“.

¹¹⁴ KAMIŃSKI, Ł.: *Polská opozice a Charta 77*, In: DEVÁTÁ, M. – SUK, J. – TŮMA, O. (eds.): *Charta 77. Od obhajoby lidských práv k demokratické revoluci. 1977–1989. Sborník z konference k 30. výročí Charty 77. Praha, 21.–23. března 2007*. Praha 2008, s. 284; KELLER, P.: *Vztahy československé a polské opozice*, s. 101.

působícího v Katovicích pod krycím jménem „Petr“: „Stejného smýšlení jako jmenovaní [bohemisté] je i Emil Tokarz, který pracuje na katedře slavistiky Slezské univerzity jako tajemník katedry. Před několika měsíci pramenu nabídl, že bude-li potřebovat převést něco do ČSSR nebo z ČSSR do Polska, může mu tuto záležitost zajistit prostřednictvím dobrého známého, který je na OPK zaměstnán jako celník či příslušník WOP. O které OPK se jedná, nevedl.“¹¹⁵

Obtížné možnosti cestování a využívání kurýrů nakonec vedly k novému zájmu disidentů o konspirativní osobní schůzky přímo na československo–polské „zelené“ hranici. Obnovit se je podařilo teprve v polovině osmdesátých let, kdy se v Západních Tatrách setkali signatář Charty 77 Petr Pospíchal a představitel mazowské podzemní Solidarity Zbigniew Janas.¹¹⁶

Tab. 1 – Vývoj cestovního ruchu mezi PLR a ČSSR¹¹⁷

Rok	Aktivní cestovní ruch	Z toho prostřednictvím cestovních kanceláří	Pasivní cestovní ruch	Z toho prostřednictvím cestovních kanceláří
1978	5.040.000	111.655	2.057.000	48.222
1979	4.631.000	133.056	1.933.000	43.216
1980	4.614.000	165.634	1.689.000	40.498
1981 (do 30.9.)	3.551.000	72.975	288.000	1.310

Tab. 2 – Výjezdy československých občanů do PLR (počty osob v tis., výdaje v mil. Kč)¹¹⁸

Rok	prostřednictvím cestovních kanceláří			individuální neorganizované výjezdy			celkem		
	osoby	pobytové dny	výdaje	Osoby	pobytové dny	výdaje	osoby	pobytové dny	výdaje
1980	40	139	18	1.649	6.275	102	1.689	6.414	120
1981	3	13	1	380	2.698	7	383	2.711	8
1982	–	–	–	104	916	2	104	916	2
1983	3	11	–	178	1.197	7	181	1.208	7
1984	11	38	4	201	1.447	15	212	1.485	19

¹¹⁵ ABS, f. X. S–SNB, inv. jedn. 1034, Záznam ze schůzky s důvěrníkem, krycí jméno „Petr“, Varšava 6. 1. 1982.

¹¹⁶ Srov. možnosti a podmínky cestování československých občanů do Polska RYCHLÍK, J.: Cestovní styk mezi Československem a Polskem v letech 1948–1989, In: HRODEK, D. (ed.): *Česká a polská historická tradice a její vztah k současnosti. Pardubická konference (18.–20. duben 2002)*. Praha 2003, s. 127–141; RYCHLÍK, J.: *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu. Pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848–1989*. Praha 2007, s. 96–106.

¹¹⁷ RYCHLÍK, J.: *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu. Pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848–1989*. Praha 2007, s. 98.

¹¹⁸ BLAŽEK, P.: Akcja „Červotoč“ (Kołatki). Tajny współpracownik StB Stanisław Dwořák jako kurier „Solidarności Polsko–Czechosłowackiej“, In: *Pamięć i Sprawiedliwość*, č. 1 (9), 2006, s. 130.

Tab. 3 – Návštěvníci ČSSR z PLR (počty osob v tisících, výdaje v mil. Kč)¹¹⁹

Rok	prostřednictvím cestovních kanceláří			individuální neorganizované výjezdy			celkem		
	osoby	pobytové dny	výdaje	Osoby	pobytové dny	výdaje	osoby	pobytové dny	výdaje
1980	166	781	109	4.448	5.403	451	4.614	6.184	560
1981	201	959	128	4.216	4.647	323	4.417	5.606	451
1982	35	105	19	1.276	1.717	228	1.311	1.822	247
1983	81	412	56	2.133	2.546	260	2.214	2.958	316
1984	151	775	127	2.935	3.873	396	3.086	4.648	496

3.2 Spolupráce Charty 77 a KOR

Jeden z prvních kontaktů s polskou opozicí navázal ještě před vznikem Charty 77 bývalý redaktor *Rudého Práva* a po roce 1969 jeden z vyloučených reformních komunistů František Vaněček. V roce 1976 se po dohodě s Jiřím Hájkem vypravil do Varšavy za Adamem Michnikiem, kterého však doma nezastihl. Setkal se nakonec pouze s jeho blízkým spolupracovníkem. Vzpomínka Františka Vaněčka vypovídá o odlišné sociální situaci v obou zemích: „Po zazvonění nám otevřel a když zjistil, kdo jsme, chytil se za hlavu: ‚Vy nevíte, co se dnes u nás děje?‘ Krátce nám vylíčil, o co jde. Měl několik týdnů policejní dozor. Hlídali jeho byt, na každém kroku ho doprovázeli, zapisovali si každého, kdo k němu šel. Toho dne po desáté však policisté zmizeli. Začal se starat o důvod oné změny a dozvěděl se, že v největším krakovském [!] závodě Ursuse stávkují. Dělníci už rozebrali hlavní železniční trať, v Radomi vypálili sekretariát strany... Stávky už jsou hlášeny i z jiných míst. Dělníci se bouří, protože vláda chce zdražit potraviny. Policistů bylo třeba na jiných místech a proto jsme se mohli sejít a domluvit se. Další řeči jsme už v jeho bytě nevedli a na papírku si písemně sdělili, kdy a kde se sejdem. Tak začal jeden z prvních kontaktů vzájemné spolupráce československých a polských zastánců lidských práv.“¹²⁰

Polskou situaci sledovali se zájmem také přímí iniciátoři Charty 77. Podle hlášení tajného spolupracovníka Státní bezpečnosti Jana Obrdy uvažoval v červenci 1976 o cestě do sousední země Václav Havel: „Hodlá za tím účelem žádat o cestovní doložku k OP.

¹¹⁹ *Tamtéž*, s. 131.

¹²⁰ VANĚČEK, F.: *Deník chartisty aneb stalo se v kraji zvykem*. Praha 1990, s. 41–42. Elektrotechnický závod Ursus je na předměstí Varšavy. Zmíněné dělnické bouře se odehrály 25. června 1976. Srov. EISLER, J. (ed.): *Czerwiec 1976 w materiałach archiwalnych*. Varšava 2001.

Z Polska již dostal pozvání ověřené příslušnými úřady.¹²¹ Zajímavé je, jak na tuto zprávu reagovali příslušníci X. správy FMV. Mjr. Vladimír Matura navrhoval se svolením svého nadřízeného následující postup: „Pozvání Václava Havla do Polska svědčí o existenci styků na tuto stranu, čímž [!] do jisté míry lze vyvodit z jeho předchozího bydliště v blízkosti hranic s Polskem.“¹²² Není jasné, zda Václav Havel vůbec o doklady požádal. Navrhovaný postup však svědčí o tom, že se tajná policie nesnažila vždy likvidovat případné mezinárodní kontakty disidentů hned na počátku, ale pokoušela se také o jejich kontrolu a manipulaci. Obdobným způsobem postupovala Státní bezpečnost o několik let později, když se na varšavském velvyslanectví ohlásil lektor českého jazyka na vratislavské univerzitě Stanislav Dvořák. Oznámil tehdy přání jeho polských známých kontaktovat signatáře Charty 77 a navázat s nimi užší spolupráci. Kontakty mu tajná policie nezakázala a rozehrála s polskými disidenty operativní hru. V září 1981 dokonce umožnila příjezd aktivisty vratislavské pobočky Solidarity Aleksandra Gleichgewichta do Československa.¹²³

Na polské straně informoval již v roce 1976 o událostech v Československu student slavistiky na vratislavské univerzitě Andrzej Jagodziński. Od poloviny sedmdesátých let studoval slovenštinu na bratislavské univerzitě a při jednom z výletů do Prahy se sblížil s undergroundovou komunitou v Ječné ulici, kde bydlela rodina Jiřího a Dany Němcové. Jagodziński krátce po vzniku Výboru na obranu dělníků napsal pro jeho členy zprávu o represí proti okruhu undergroundových hudebních skupin The Plastic People of the Universe a DG 307. Polská tajná policie se o jeho pražské kontakty začala zajímat teprve na počátku roku 1979, patrně na žádost Státní bezpečnosti. Svazek, do něhož příslušníci tajné policie ukládali dokumenty z jeho „rozpracování“, dostal příznačné krycí jméno „Karta“.¹²⁴ Andrzej Jagodziński se v následujících letech intenzivně věnoval překládání tvorby českých exilových spisovatelů. Jeho překladatelské dílo výrazně přispělo k tomu, že v tomto období vycházelo „druhém oběhu“ více knih a článků českých autorů, než v oficiálních nakladatelstvích a časopisech. Až do pádu komunistického režimu

¹²¹ SCHOVÁNEK, R. (ed.): *Svazek Dialog. StB versus Pavel Kohout*. Praha – Litomyšl 2006, s. 57.

¹²² *Tamtéž*, s. 58.

¹²³ Srov. kapitolu „Akce ‚Červotoč‘“.

¹²⁴ *IPN–BU*, sign. 001121/4396, svazek krycí jméno „Karta“.

v Československu bylo jeho jméno skloňováno v hlášeních kontrarozvědné rezidentury ve Varšavě.¹²⁵

Podle někdejšího představitele polského Výboru na obranu dělníků Jana Lityńskiego ponechávali zpočátku Poláci aktivitu na druhé straně, neboť nechtěli signatářům Charty 77 způsobit nepříjemnosti.¹²⁶ Vzájemné kontakty se i z tohoto důvodu zpočátku omezovaly na výměnu deklarácí, v nichž se představitelů obou opozičních hnutí ujišťovali o vzájemné podpoře. Velký tlak komunistického režimu proti Chartě 77 vyvolal již v lednu 1977 úvahy jejích představitelů o získání podpory nejen v západním prostředí, ale také uvnitř sovětského bloku.¹²⁷ Svědčí o tom například jedna z pasáží mimořádné svodné informace X. správy FMV o ohlasech na publikaci *Prohlášení Charty 77*, která byla patrně určena pro vedení ministerstva vnitra. Je v ní zaznamenána schůzka organizátorů Charty 77 8. ledna 1977 v bytě Pavla Kohouta, které se vedle jiných zúčastnili Václav Havel, Petr Uhl, Jiří Němec a Pavel Landovský: „Účastníci schůzky projednávali další postup při uplatňování ‚Charty 77‘. Uvažovali o možnosti informovat o své činnosti disidenty v SSSR a tím jim vyjádřit svou solidaritu a podporu v jejich činnosti. V podobném smyslu chtějí informovat své přátele v PLR. Před závěrem schůzky rozdával Kohout shromážděným stanovisko prof. Patočky, ve kterém vysvětluje, že ‚Charta 77‘ je plně v souladu s čs. právním řádem.“¹²⁸

Tab. 4 – Počet dokumentů Charty 77 věnovaných spolupráci a solidaritě s polskou opozicí¹²⁹

Rok	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Počet dokumentů	1	4	1	3	1	4	2	1	2	1	1	1	1

První reakce Výboru na obranu dělníků na vznik Charty 77 byla skutečně spíše opatrná a neobsahovala žádná konkrétní jména jejích signatářů. Výbor vydal v únoru 1977 krátké

¹²⁵ Srov. STACHOWSKI, J.: Fenomen Czechów w polskich wydawnictwach podziemnych, In: ZALEWSKI, M. (ed.): *Szlak do wolności – XXV lat Solidarności Polsko–czesko–słowackiej*. Vratislav 2007, s. 66–68.

¹²⁶ KELLER, P.: *Vztahy československé a polské opozice*, s. 85.

¹²⁷ Srov. BLAŽEK, P.: „Ale jiná možnost není“. Vyšetřování vzniku Charty 77, DEVÁTÁ, M. – SUK, J. – TŮMA, O. (eds.): *Charta 77. Od obhajoby lidských práv k demokratické revoluci. 1977–1989. Sborník z konference k 30. výročí Charty 77. Praha, 21.–23. března 2007*. Praha 2008, s. 225–235.

¹²⁸ Mimořádná svodná informace X. S–FMV o ohlasech na Prohlášení Charty 77 č. 4, In: BLAŽEK, P. (ed.): *„Tentokrát to bouchne“*. Edice dokumentů k organizaci a ohlasům kampaně proti signatářům Charty 77 (leden – únor 1977). Praha 2007, s. 104–105.

¹²⁹ Upraveno na základě přehledu, který vypracoval PREČAN, Vilém (ed.): *Charta 77 1977–1989. Od morální k demokratické revoluci. Dokumentace*. Scheinfeld – Praha – Bratislava 1990, s. 470.

prohlášení, kde bylo také zmíněno úsilí disidentů z jiných zemích sovětského bloku: „My, níže podepsaní, jsme solidární s občany Československa a Německé demokratické republiky, kteří bojují za lidská a občanská práva. V tomto ohledu se připojujeme k hlasům velkého Rusa, Andreje Sacharova, a maďarských intelektuálů.“¹³⁰ O několik týdnů později členové polského výboru odeslali kondolenční telegram ke smrti jednoho z mluvčích Charty 77 Jana Patočky. Za signatáře Charty 77 odpověděl stejnou cestou mluvčí Jiří Hájek.¹³¹ Zdrženlivá reakce KOR byla důsledkem vnitřních sporů o strategii dalšího postupu. Mezi členy polského výboru se totiž objevila tendence zužovat svou činnost výhradně na pomoc postiženým dělníkům a vyhýbat se více politickým tématům. Vznik Charty 77 byl zástupně využit také v konfliktu členů KOR a ROPCiO, které vzniklo v březnu 1977 s podobným programem jako Charta 77.¹³² Na okraj je možné dodat, že obdobná situace nastala také záhy mezi signatáři Charty 77, kde ovšem radikálnější naladěná část v dubnu 1978 založila paradoxně Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných, tedy sdružení s konkrétněji vymezeným programem než měla Charta 77. Právě členové VONS a jejich přátelé se až do roku 1989 stali na československé straně hlavním iniciátorem spolupráce s polskými disidenty.¹³³

Polská situace se výrazněji změnila v září 1977, kdy se Výbor na obranu dělníků transformoval v politicky více orientovaný Výbor společenské sebeobrany „KOR“. V následujících měsících se sice nadále spolupráce omezovala zejména na vydávání prohlášení, ačkoliv se podle dokumentů bezpečnostních služeb pokoušely obě strany o navázání přímých kontaktů prostřednictvím kurýrů.¹³⁴ Dne 17. října 1977 zaslal Výbor společenské sebeobrany „KOR“ účastníkům bělehradského zasedání Konference o bezpečnosti a spolupráce v Evropě prohlášení, ve kterém požádali o pomoc pro Václava Havla, Jiřího Lederera, Františka Pavlíčka a Otu Ornesta, kteří byli postaveni před soud za

¹³⁰ KAMIŃSKI, Ł.: *Polská opozice a Charta 77*, s. 282.

¹³¹ LIPSKI, J. J.: *KOR. Komitet Obrony Robotników. Komitet Samoobrony Społecznej*. Varšava 2006, s. 384. Oba zmíněné dokumenty jsou publikovány v edici dokumentů JASTRZEBSKI, A. (ed.): *Dokumenty Komitetu Obrony Robotników i Komitetu Samoobrony Społecznej „KOR“*. Varšava – Londýn 1994, s. 79, 95.

¹³² KAMIŃSKI, Ł.: *Polská opozice a Charta 77*, s. 282; WALIGÓRA, G.: *ROPCiO. Ruch obrony praw człowieka i obywatela 1977-1981*. Varšava 2006, s. 62–63.

¹³³ PAŽOUT, J.: Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných, In: BLAŽEK, P. (ed.): *Opozice a odpor proti komunistickému režimu*. Praha 2005, s. 96-110; BLAŽEK, P. – PAŽOUT, J. (eds.): *Nejcitlivější místo režimu. Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS) pohledem svých členů. Diskusní setkání 19. října 2007*. Praha 2008.

¹³⁴ KAMIŃSKI, Ł.: *Polská opozice a Charta 77*, s. 282.

své kontakty s exilem.¹³⁵ Přelomovým mezníkem v symbolické rovině bylo další prohlášení členů polského výboru, ve kterém vyjádřili nejen solidaritu s vězňnými signatáři Charty 77, ale vrátili se také k devátému výročí okupace Československa: „V útisku, jemuž jste vystaveni, vidíme pomstu za Pražské jaro a především obavu, že tento nádherný rozmach, který sjednotil celou Vaši zemi, se může opakovat nejen u Vás, ale může se stát příkladem i pro jiné národy, které sdílejí Váš osud. Doufáme, že tato obava není plná. V myšlenkách na ono jaro, s lítostí a hořkostí si připomínáme, že invaze do Vaší země se zúčastnila i polská armáda. Ze srdce si přejeme, abyste to nepřičítali nám, ale věřili, že se tak stalo působením cizí moci a proti naší vůli.“¹³⁶ Charta 77 odpověděla na citovaný *List přátelům Čechům a Slovákům* z 31. října 1977 o několik dnů později dopisem, v němž její mluvčí Jiří Hájek, Marta Kubišová a Ladislav Hejdlánek poděkovali za projevenou solidaritu a vrátili se k okupaci Československa v srpnu 1968: „Nikdy jsme nespojovali vámi připomenutou účast polských jednotek na potlačení našeho pokusu o společenskou reformu v roce 1968 s polským národem. Dovedeme si představit i situaci opačnou, k níž nebylo např. v roce 1956 daleko. Naše osudy jsou společné a blízké a ani naše solidarita není jen důsledkem dnešní aktuální situace.“¹³⁷

Právě zmíněný společný prožitek událostí osmašedesátého roku, lítost nad účastí polské armády na vojenském vpádu do Československa a společný pocit ohrožení z nového ozbrojeného sovětského zásahu se staly významnými východisky vzájemné spolupráce, na které se podíleli politicky různě orientovaní opoziční aktivisté.¹³⁸ Adam Michnik později ke kořenům a tradicím spolupráce mezi polskými a československými disidenty příznačně poznamenal: „Bývalí komunisté a bývalí antikomunisté, katolíci a agnostici. Pražské jaro a naše hnutí za svobodu z března 1968, to byly události, které vytvářely společnou paměť a společnou identitu.“¹³⁹ Prohlášení Výboru společenské sebeobrany „KOR“ a Charty 77 byla na podzim 1977 hojně citována v západním tisku a ve

¹³⁵ *Taměž*, s. 283.

¹³⁶ Dopis přátelům Čechům a Slovákům, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 1, č. 2 (15. 1.–6. 2. 1978), s. 4.

¹³⁷ Otevřený dopis Charty 77 polským přátelům, In: CÍSAŘOVSKÁ, B. – PREČAN, V. (eds.): *Charta 77. Dokumenty 1977–1989. svazek 1, 1977–1983*. Praha 2007, s. 70–71.

¹³⁸ K polsko-československým vztahům na konci šedesátých let a účasti polských jednotek na invazi armád pěti států Varšavské smlouvy 21. srpna 1968 srov. BLAŽEK, P. – KAMIŃSKI, Ł. – VÉVODA, R. (eds.): *Polsko a Československo v roce 1968. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference Varšava, 4.–5. září 2003*. Praha 2006.

¹³⁹ MICHNIK, A.: *Sokratův stín*. Bratislava – Brno 1998, s. 97.

vysílání západních rozhlasových stanic. Není divu, že se kontakty mezi disidenty uvnitř sovětského bloku staly jedním z témat, kterému se v následujících letech intenzivně věnovaly bezpečnostní aparáty komunistických režimů v Polsku a Československu. Na počátku prosince 1977 předsednictvo Ústředního výboru KSČ projednalo a schválilo na základě předloženého návrhu federálního ministra vnitra Jaromíra Obziny roční plán činnosti Sboru národní bezpečnosti a vojsk ministerstva vnitra. Tajné policii bylo v následujícím roce uloženo vedle jiných úkolů zabránit „společnému propojování a organizování opozičních sil zemí socialistického společenství, zejména znemožnit spojení ‚opozice‘ v ČSSR s ‚opozičními‘ silami v Polské lidové republice a Maďarské lidové republice.“¹⁴⁰ Tato věta se s různými obměnami objevovala jako leitmotiv ve všech obdobných plánech až do konce osmdesátých let.

3.3 Cesta polsko–československého přátelství

Není pochyb o tom, že polská opozice měla v roce 1978 mnohem větší potenciál než Charta 77, která byla od svého vzniku pod velmi silným tlakem represivního aparátu. Přesto právě mezi jejími signatáři vznikla idea přímých kontaktů na „zelené“ hranici.¹⁴¹ V únoru 1978 napadlo signatářku Charty 77 Annu Šabatovou, která tehdy byla s rodinou na návštěvě u Olgy Havlové na Hrádečku u Trutnova, že by bylo možné sejít se společně s Poláky na Cestě československo–polského přátelství v Krkonoších.¹⁴² Uvedená stezka

¹⁴⁰ GRUNTORÁD, J.: Státní bezpečnost proti Chartě 77 – Akce IZOLACE (krátká analýza a edice dokumentů), In: *Securitas Imperii*, č. 5, Praha 1999, s. 173.

¹⁴¹ KAMIŇSKI, Ł.: *Polská opozice a Charta 77*, s. 283.

¹⁴² Cesta československo–polského přátelství je jednou z hřebenových turistických cest v Krkonoších. Byla vybudována již v osmdesátých letech devatenáctého století od Tvarožníku podél Sněžných jam ke Špindlerovce, dále po polském území k bývalé Obří boudě na Sněžku (1602 metrů nad mořem) a k Pomezním Boudám. Je dlouhá necelých osmadvacet kilometrů. Tato trasa patřila k nejvíce navštěvovaným turisticky a proto zde bylo menší riziko případného policejního zásahu. Zvolené místo bylo pro případné setkání ideální, neboť již od 1. června 1962 byl na tuto hřebenovou trasu povolen přístup jak z Československa, tak z Polska pouze na základě vlastnictví občanského průkazu. Po hraniční cestě se však až do roku 1990 mohli pohybovat pouze občané obou sousedních států, nebyla proto například přístupná východoněmeckým turistům. V Polsku se z tohoto důvodu této turistické trase ironicky říkalo „Cesta německo–polského přátelství“. Srov. RYCHLÍK, J.: Cestovní styk mezi Československem a Polskem v letech 1948–1989, In: HRODEK, D. (ed.): *Česká a polská historická tradice a její vztah k současnosti*. Praha 2003, s. 133; RYCHLÍK, J.: *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu. Pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848–1989*. Praha 2007, s. 96.

totiž vedla částečně po československém a částečně po polském území a mohli se po ní legálně pohybovat turisté z obou zemí, aniž by potřebovali povolení pro vstup do sousední země: „Když [v lednu 1978] zavřeli Václava Havla, Pavla Landovského a Jaroslava Kukala, domluvili jsme se s Olgou Havlovou, že budeme s dětmi na Hrádečku. Pamatuji si, že tehdy byla zima, všude byl sníh. V chalupě jsem našla pohozenou turistickou brožuru, kde byla vyznačena Cesta československého–polského přátelství. Byla jsem fascinována tím, že na tu cestu můžou Poláci i Češi. Ptala jsem se Petra [Uhla], zda tam skutečně můžou, a když mě ujistil, že opravdu, napadlo mě, že bychom se tam mohli sejít s polskými disidenty.“¹⁴³

Na jaře 1978 odjel do Polska domluvit schůzku na zelené hranici slovenský student druhého ročníku pražské FAMU Tomáš Petřivý, který jezdil do sousední země pravidelně na divadelní a kulturní akce. Ve Varšavě se sešel s Jackem Kuroněm, se kterým si okamžitě porozuměl: „Slovenský jazyk je podobný polskému, a pokud jsem něčemu nerozuměl, ukázalo se, že Tomáš zná to slovo polsky. Navrhl, abychom v Krkonoších zorganizovali setkání disidentů z obou stran hranice. Zdálo se mi to být naprostým bláznovstvím a... dohodli jsme se. Domluvil jsem se s Adasiem [Michnikiem], Jankem [Lityńským] a Antkem [Macierewiczem]. Rozhodli jsme se nediskutovat o této věci s ostatními členy KOR. Naše schůzky byly odposlouchávány a informace jsme si psali tajně na kartičky. Báli jsme se, že se starší pánové začnou ptát a že se utajení, v tomto posledním případě zásadní, nepodaří dodržet. Domluvili jsme se na Sněžce.“¹⁴⁴ Schůzka se podle dohody měla uskutečnit patrně v sobotu 8. července 1978. Na smluvené místo, do kiosku u Obří Boudy, přišel Tomáš Petřivý spolu s deseti signatáři Charty 77, mezi nimiž byli Václav Havel, Petr Uhl, Anna Šabatová, Jiří Dienstbier a Ladislav Hejdránek. Poláci se však na místo setkání vůbec nedostavili, neboť přes uzavřenou domluvu patrně nakonec nečekali, že by se někdo z druhé strany skutečně dostavil. Výlet do Krkonoš skončil nakonec večírkem na chalupě Václava Havla na Hrádečku.¹⁴⁵

První společná schůzka disidentů z Československa a Polska se po nové dohodě uskutečnila na původně domluveném místě o několik týdnů později, patrně 27. července

¹⁴³ BLAŽEK, P. – MAJEWSKI, G. (eds.): Granica Przyjaźni, In: *Karta*, č. 45 (2005), s. 118.

¹⁴⁴ KUROŃ, J.: *Gwiazdny czas*, s. 81-82.

¹⁴⁵ Rozhovor s Annou Šabatovou, 11. března 2003, KELLER, P.: *Vztahy československé a polské opozice*, s. 87.

1978.¹⁴⁶ Setkání na polské straně „technicky“ připravil varšavský student Janusz Majewski, „tehdy student filozofie s velkými levicovými sympatiemi“, po roce 1989 pravicově konzervativní politik.¹⁴⁷ S výběrem místa pomáhal na prosbu Jacka Kuroně také pozdější zakladatel Polsko–československé solidarity Alexander Gleichgewicht.¹⁴⁸ Za krásného slunečného počasí se naproti Obří boudě v Krkonoších setkali Václav Havel, Marta Kubišová, Jiří Bednář, Tomáš Petřivý, Jacek Kuroń, Adam Michnik, Jan Lityński a Antoni Macierewicz, který přišel na místo schůzky jako poslední, neboť čekal na vytištění nového čísla samizdatového časopisu *Głos*, který chtěl ostatním ukázat.¹⁴⁹ Většina účastníků se do této doby neznala, jak o tom svědčí vzpomínka Václava Havla z poloviny osmdesátých let, vypovídající o soudobé atmosféře: „Byla to vzrušená doba policejních přeпадů, úniků ostrahám, plížení se lesy, skrývání v konspirativních bytech, domovních prohlídek a dramatického pálení či pojídání různých dokumentů, byla to – mezi jiným – i doba našich schůzek s polskými disidenty na hranicích (notorického antituristu Havla to donutilo pětkrát vylézt pěšky na Sněžku, ale byl za to odměněn: mohl se osobně poznat a natrvalo spřátelit s Adamem Michnikiem, Jackem Kuroněm a dalšími členy KORu).“¹⁵⁰

S obdobnými emocemi vzpomínal na neformální setkání, připomínající daleko více turistický piknik, než-li konspirativní schůzku oponentů komunistických režimů, Jacek Kuroń: „Nebudu skrývat, že toto setkání na nás všechny udělalo obrovský dojem. Tam i tady všude tajná i zjevná policie, konfidenti, a my sedíme sami u stolu, na kterém je rum, salám, sýr, chléb – všechno z bezedného batohu Václava Havla, nad námi šumí jedle a sbratření diskutujeme, jak svrhnout společného tyrana.“ Výjimečnost setkání podtrhoval příslušník polské pohraniční stráže, který se poblíž „turistů“ debatujících u dřevěného stolu několikrát objevil. V diskusi se podle vzpomínek Jacka Kuroně zřetelně ukázalo, že polský disent je ve srovnání s československou opozicí již na zcela jiné úrovni. V Polsku již hnutí založené původně na neformálních či přátelských svazcích nevyhovovalo: „Začali jsme již

¹⁴⁶ Datum ani místo nebylo v přijatém prohlášení ze setkání uvedeno z bezpečnostních důvodů. Podle lístku z parkoviště v Peci pod Sněžkou, kde ponechal automobil Jiří Bednář, se setkání mělo odehrát 27. července 1978. CÍSAŘOVSKÁ, B. – PREČAN, V. (eds.): *Charta 77. Dokumenty 1977–1989. svazek 1, 1977–1983*. Praha 2007, s. 160–161.

¹⁴⁷ MICHNIK, A.: *Sokratův stín*. Bratislava – Brno 1998, s. 387; Rozhovor s Janem Lityńským 6. října 2002.

¹⁴⁸ Rozhovor s Aleksanderem Gleichgewichtem, duben 2003.

¹⁴⁹ Polský disident v pamětech nepřesně uvedl, že se první schůzka konala již v červnu 1978. KUROŃ, J.: *Gwiazdny czas*, s. 82.

¹⁵⁰ HAVEL, V.: *Dálkový výslech*, s. 126.

potřebovat formality, struktury a výbory, a oni ještě ne. Velký dojem na ně udělal *Głos* a naše povídání o technice. V souvislosti s tím jsme se domluvili na spolupráci v polygrafii, Havel nám dal text do *Krytyky* a naplánovali jsme společný seminář.“¹⁵¹

Již na prvním krkonošském setkání vznikla tradice vydávání společného prohlášení, které bylo určeno nejen pro samizdat, ale především pro zahraniční média. Účastníci schůzky si byli dobře vědomi, jak důležitá je pro posílení legitimacy jejich působení publicita na Západě. Svědčí o tom také skutečnost, že podle jednoho ze sdělení Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných měli 10. září 1978 informovat o vzájemných kontaktech „západní“ novináře na pražské „tiskové konferenci“ a obdobně měli být informováni „západní novináři ve Varšavě“. Není příliš podstatné, zda se ve skutečnosti vůbec zmíněné tiskové konference uskutečnily, o čemž se je možné s ohledem na dané poměry pochybovat.¹⁵² Již samotné „přiznání“ k otevřené komunikaci se západními novináři bylo novým fenoménem, který dokládal vzrůstající sebevědomí nové opozice. Schůzka na hranicích se v tomto kontextu měla podle prohlášení účastníků stát symbolickou událostí, která otevírá novou historickou etapu. Uvedený závěr potvrzuje také dobová zpráva komunistické rozvědky z 24. srpna 1978, kterou napsala vídeňská rezidentura: „V západním tisku bylo zveřejněno společné prohlášení tzv. opozičních sil ČSSR a Polska. Zveřejnění vyvolalo v emigrantských kruzích ve Vídni a podle jejich prohlášení i mezi disidenty ve Varšavě neobyčejný rozruch. Do Vídně okamžitě telefonovali Pelikán a Kavan a pozastavovali se nad tím, že došlo k předčasné publikaci nedávné schůzky. [...] Ke zveřejnění došlo tak, že P. Janýr obdržel text prohlášení z Prahy bez udání data, kdy se má dát tisku okamžitě. Zpracoval ho proto okamžitě a rozeslal příslušným agenturám a listům.“¹⁵³

Ve zmíněné deklaraci se účastníci krkonošské schůzky veřejně přihlásili v duchu disidentského „legalismu“ k vzájemné spolupráci: „Ve dnech 10. výročí roku 1968,

¹⁵¹ KURONĚ, J.: *Gwiazdny czas*, s. 82–83. Obdobný tón volil v roce 1990 při vzpomínce na stejnou událost Adam Michnik: „Stále mám před sebou ten sluneční den, stůl a lavičku na horské stezce, Jacka Kuroně pohrouženého do debaty s Havlem. Tehdy jsme vydali společné prohlášení k desátému výročí invaze do Československa. Plánovali jsme jakési společné nakladatelství.“ MICHNIK, A.: *Sokratův stín*, s. 336.

¹⁵² Sdělení VONS č. 38: Policejní akce proti čs.–polským stykům, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 1, č. 11 (1978), s. 14–15.

¹⁵³ Ve zprávě je jako pramen uvedena „Jalta“ a obsah je hodnocen jako „důvěryhodný“. ABS, I. S–SNB, svazek č. 12316, podsazek č. 320 (osobní svazek „Demokrat“, vedený k Přemyslu Janýrovi), 3. díl, Publikace prohlášení čs.–polské „opozice“ v západním tisku, 24. 8. 1978.

sbratření snahou prosazovat pravdu, lidská a občanská práva, demokracii, sociální spravedlnost spravedlivost a národní nezávislost, vyhlášíme svou společnou vůli zachovat věrnost těmto ideálům a jednat v jejich duchu.“ V přijatém textu byla také obecně vyslovena solidarita s politickými vězni v sovětském bloku.¹⁵⁴ O tom, s jakým ohlasem se schůzka známých kritiků komunistického režimu na „zelené hranici“ se v západním tisku setkala, svědčí poznámka, patrně Pavla Tigrida, otištěná v nejvýznamnějším exilovém periodiku *Svědectví*, které vycházelo od roku 1956. V souvislosti s hodnocením prvních krkonošských schůzek vyzdvihl pařížský časopis především pozitivní ohlasy dvou prestižních západních deníků, jejichž zájem posílilo symbolické spojení setkání disidentů v Krkonoších s desátým výročím intervence do Československa: „Porady obhájců lidských práv na polsko–československých hranicích, i s přihlédnutím k policejní represi, ostatně ve svém dlouhodobém dopadu bumerangové, hodnotí západní pozorovatelé jako jednu z nejdůležitějších a perspektivně nejslibnějších událostí. Pařížská levicová *Libération* je označila za ‚důležitý mezník v disidentském hnutí ve východní Evropě‘, a londýnské *Times* psaly o ‚novém a významném spojení, přesahujícím hranice států‘, s cíle vytvořit nadnárodní a zároveň organizačně propojené hnutí za základní svobody v zemích východní Evropy a v Sovětském svazu samotném.“¹⁵⁵

Po návratu z Krkonoš byli podle vzpomínek Jacka Kuroně polští účastníci krkonošského „summitu“ kritizováni od svých starších přátel, že se o schůzce z obavy před prozrazením nikomu nezmínili. Na druhé setkání uskutečněné patrně na počátku září 1978¹⁵⁶ již přišlo daleko více lidí, vedle většiny výše zmíněných také Petr Uhl, Anna Šabatová, Jiří Němec, Jiří Dienstbier, Ladislav Hejránek, Vlastimil Třešňák, Zbigniew Romaszewski, Anna Kowalska a Piotr Naimski. Neformální setkání trvalo asi tři hodiny a stejně jako v minulém případě se odehrálo v kiosku u Obří Boudy. Petr Uhl se procházel po okolí s Adamem Michnikiem a domlouvali se francouzsky na další spolupráci. Někteří z představitelů Charty 77 poskytli rozhovor pro první polské periodikum „druhého oběhu“ *Biuletyn Informacyjny – Komunikat*, kde popsali cíle a postavení Charty 77 v Československu.¹⁵⁷ Účastníci schůzky na závěr formulovali nové veřejné prohlášení.

¹⁵⁴ Společné prohlášení polského Výboru Společenské sebeobrany (KOR) a Charty 77, In: MĚŠŤAN, A. (ed.): *Československo–polské styky včera, dnes a zítra*. Mnichov 1986, s. 133.

¹⁵⁵ Institucionalizace hnutí za lidská práva, In: *Svědectví*, roč. 15, č. 57 (1978), s. 7–8.

¹⁵⁶ Srov. CÍSAŘOVSKÁ, B. – PREČAN, V. (eds.): *Charta 77. Dokumenty 1977–1989. svazek 1, 1977–1983*. Praha 2007, s. 163–164.

¹⁵⁷ Rozmowa z sygnatariuczami Karty 77, In: *Biuletyn Informacyjny*, č. 23 (1978), s. 18–23.

Obdobně jako v předchozím dokumentu vyslovili ve *Společném dopise obráncům lidských práv ve východní Evropě*, tentokrát již jmenovitou podporu politickým vězňům v zemích sovětského bloku.¹⁵⁸

Na druhém uskutečněném setkání bylo také domluveno připravit „sociologický“ seminář a vydat sborník textů na předem domluvená témata. Československá strana se měla věnovat otázkám disentu, Poláci si vybrali téma revoluce.¹⁵⁹ Jak ironicky připomněl v říjnu 1982 Jiří Gruša na diskusi o možnostech československo–polské opoziční spolupráce v západoněmeckém Frankenu, vyšel nakonec samizdatový sborník bez polských příspěvků: „Chtěl bych připomenout, že v létě 1978 došlo v Krkonoších k česko–polskému setkání představitelů opozice z obou zemí, kde mnohé z toho, o čem se tady mluví, se dohodlo na tzv. Stezce Československo–polského přátelství. To, že se z toho tenkrát nic nezvešlo, je vina Poláků: rozhodli se totiž udělat revoluci – a také ji udělali. A teď tedy musíme začít znovu.“¹⁶⁰

3.4 Zásah bezpečnostních složek

Euforie ze obou krkonošských setkání, zejména na polské straně, byla zřejmě hlavním důvodem, proč byla domluvena další schůzka, ačkoliv například pražský katolicky orientovaný intelektuál Václav Benda neměl pro tento krok příliš pochopení. K okolnostem poslední krkonošské schůzky se jako mluvčí Charty 77 vrátil v rozhovoru pro druhé číslo časopisu *Polsko a my*, které vyšlo v březnu 1979: „Tato forma styků byla alespoň v počáteční fázi nezbytná a riziko bylo v poměru k závažnosti celé akce nepatrné. Faktem je, že zatím poslední (zmařená) schůzka byla spíše plodem přátelského entusiasmu než naléhavé pracovní potřeby. Bylo nám včas známo, že československá Bezpečnost provedla rozsáhlé předběžné razie v pohraničních horách a že polská Bezpečnost má pravděpodobně dokonce určité konkrétní informace. Navíc čs. účastníci schůzky svorně nedodrželi některá předem dohodnutá bezpečnostní opatření. Čistě konspirativně posuzováno, byla tedy tato schůzka nebezpečným nesmyslem.“¹⁶¹

¹⁵⁸ Společný dopis obráncům lidských práv, In: MĚŠŤAN, A. (ed.): *Československo–polské styky*, s. 134–135.

¹⁵⁹ Rozhovor s Annou Šabatovou 11. března 2003.

¹⁶⁰ MĚŠŤAN, A. (ed.): *Československo–polské styky*, s. 128.

¹⁶¹ Rozhovor s Václavem Bendou, mluvčím Charty 77, In: *Polsko a my*, samizdat, č. 2 (březen 1979), s. 4.

Jak bylo uvedeno v jednom ze sdělení VONS, před dalším rozvíjením kontaktů s polskou opozicí navíc některé signatáře Charty 77 otevřeně „varovali“ v září 1978 dokonce příslušníci StB při „preventivních“ výsleších.¹⁶² Bývalý příslušník polské pohraniční stráže Henryk Piecuch v této souvislosti uvedl, že tamní politická policie měla krkonošská setkání údajně pod kontrolou již od počátku. Na podrobném monitorování se měli podílet pod jejím vedením zejména příslušníci polského Vojska ochrany hranic (*Wojska Ochrony Pogranicza* – WOP), sloužící v příhraničních oblastech Krkonoš. Rozkazy z centra prý byly u prvních dvou schůzek velmi prosté: „Demonstrativně chránit hranice, a zároveň tajně hlídat opozičníky. Nepřekážet při setkání. Nelegitimovat bez důvodu. V žádném případě nezadržovat. Filmovat, fotografovat a nahrávat skrytě. Spolupracovat se sousední stranou, tedy s československou Bezpečností, jejíž představitelé nejdnou měli jiné rozkazy z Prahy.“¹⁶³

Na třetí krkonošskou schůzku mělo 1. října 1977 přijít okolo deseti disidentů z obou států. Vzhledem k „průvalu“ informací o chystaném setkání na polské straně a navíc minimální konspiraci – někteří z účastníků druhé schůzky se dokonce zapsali pod svými jmény do návštěvní knihy kiosku a při nové cestě na Sněžku se navíc signatáři Charty 77 společně zastavili na chalupě Václava Havla, kde byl zřejmě aktivní odposlech – však nebylo příliš překvapivé, že setkání znemožnil razantní zásah policejních složek obou států, na němž se údajně podílelo okolo čtyř set uniformovaných příslušníků a jejich kolegů v civilu.¹⁶⁴ Podle zprávy Václava Havla z 3. října 1978 hlídala polská a československá Bezpečnost, vybavená auty s radiovou technikou, nejen Cestu československo–polského přátelství, na níž se měla schůzka uskutečnit, ale také přílehlá horská rekreační střediska, lanové dráhy a přístupové cesty. Z československé strany se sedm účastníků setkání pokoušelo dojít různými způsoby na smluvené místo, většina však byla na cestě zadržena. Václav Havel, Rudolf Battěk a Pavel Landovský se poté raději sami z blízkosti místa setkání vzdálili. Jiří Bednář byl několik hodin vyslýchán v kiosku u Obří boudy, poblíž byli polskou Bezpečností zadrženi také tři členové Výboru společenské

¹⁶² Sdělení VONS č. 38: Policejní akce proti čs.–polským stykům, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 1, č. 11 (12. 9.–10. 10. 1978), s. 14–15.

¹⁶³ PIECHUCH, H.: *Tajna historia Polski*, s. 259.

¹⁶⁴ Rozhovor s Kamilou Bendovou 5. září 2002; SHORT, A.: Cooperation among the democratic oppositions of Poland, Hungary and Czechoslovakia, In: *East European Reporter*, roč. 1, č. 4 (1986), s. 26; KELLER, P.: *Vztahy československé a polské opozice*, s. 88.

sebeobranu „KOR“: Adam Michnik, Jan Lityński a Piotr Naimski.¹⁶⁵ Naopak Jaroslav Šabata, Jiří Němec a Tomáš Petřivý byli zadrženi nedaleko lanovky na Sněžku.

Všichni zadrženi byli po přibližně osmačtyřiceti hodinách propuštěni, s výjimkou mluvčího Charty 77 Jaroslava Šabaty. Ten byl po incidentu na policejní stanici ve Velké Úpě, kde vlepil proslavenou facku policistovi, který jej předtím napadl, převezzen do vazby v Hradci Králové.¹⁶⁶ Bývalý člen ÚV KSČ v době „Pražského jara“, který měl v okamžiku zatčení za sebou již čtyřleté vězení, však byl příznačně obžalován nikoliv za napadení, nýbrž za verbální urážku veřejného činitele. V lednu 1979 odsoudil Okresní soud v Trutnově brněnského disidenta navzdory výpovědím několika svědků na devět měsíců nepodmíněně, vzhledem k předchozímu trestu v druhé nápravné skupině. Odvolací soud v únoru 1979 poté potvrdil vynesení rozsudek a v květnu téhož roku byla navíc jeho výše zvýšena o šest měsíců z předchozího podmíněně přerušeno trestu.¹⁶⁷ Šabatova kauza vzbudila velkou odezvu a projevy solidarity v zahraničí: podporu vězněnému vyslovila celá řada západoevropských levicových státníků: mezi nimi francouzský premiér François Mitterand či jeho švédský kolega Olof Palme. Představitelé polského Výboru společenské sebeobranu „KOR“ napsali Jaroslavu Šabatovi dopis, v němž zdůraznili své politování nad celým případem: „Jsi vězněn za naši společnou věc, za společný boj, za naši i Vaši svobodu. Pokud budeš vězněn, potud budeme bojovat za tvé propuštění.“¹⁶⁸

Z útoku na veřejného činitele byl také obviněn „polský“ kurýr Charty 77 a svědek v procesu s Jaroslavem Šabatou vysokoškolský student Tomáš Petřivý. Uvedeného trestního činu se měl dopustit na československo–polském železničním hraničním přechodu v Mezilesí, kde byl 20. září 1978 zadržen. Mladý Slovák byl následující den převezzen do Prahy, kde byl opět dva dny vyslýchán. O několik dní později byl znovu na osmačtyřicet hodin zadržen v Krkonoších 1. října 1978. Příslušníci StB se opakovaně snažili Tomáše Petřivého přimět ke spolupráci. Po neúspěšném „verbování“ byl ještě na

¹⁶⁵ Poláci byli převezeni do Jelení Hory, po osmačtyřiceti hodinách byli propuštěni. Rozhovor s Janem Litynským 6. října 2002.

¹⁶⁶ HAVEL, V.: Československo–polská policejní akce na Cestě československo–polského přátelství, In: HAVEL, V.: *O lidskou identitu*, s. 291–292; Sdělení č. 41: Jaroslav Šabata uvězněn, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 1, č. 11 (12. 9.–10. 10. 1978), s. 16–17.

¹⁶⁷ Srov. BARTOŠEK, K.: *Český vězeň*, s. 262–269; KANTŮRKOVÁ, E.: Záznamy paměti, In: ŠABATA, J. (ed.): *Když se řekne Šabata*. Brno 1998, s. 47; Zpráva o průběhu procesu s Dr. Jaroslavem Šabatou, mluvčím Charty 77. In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 2, č. 1 (21. 12. 1978–15. 1. 1979), s. 64–65.

¹⁶⁸ Jaroslavu Šabatovi. In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 2, č. 2 (16. 1.–15. 2. 1979), s. 6.

podzim 1978 vyloučen z třetího ročníku FAMU a následně obdržel povolávací rozkaz. Po několika týdnech základní vojenské služby se však Tomáš Petřivý, od jara 1979 signatář Charty 77, pokusil o sebevraždu a byl poslán domů na léčení. V psychiatrické léčebně jej však odmítli přijat a z tohoto důvodu byl navíc stíhán za vyhýbání se vojenské službě. V lednu 1980 byl odsouzen souhrnně k dvěma letům odnětí svobody nepodmíněně.¹⁶⁹ Po propuštění žil Tomáš Petřivý na Slovensku a znovu se zapojil do opozičních aktivit. Publikoval svou literární tvorbu v tehdy jediném bratislavském samizdatovém časopise *Altamira*, spolupracoval s Jazzovou sekcí a Chartou 77. Život mu však znepríjemňovala šikana příslušníků StB. V roce 1985 se i z tohoto důvodu proto rozhodl, že přijme nabídku úřadů a odejde dobrovolně do zahraničí. Krátce před vystěhováním mu však pro banální konflikt hrozilo opět nové, byť pouze několikaměsíční vězení. K soudu však nedošlo, neboť 22. května 1986 byl Tomáš Petřivý ve svém bytě nalezen mrtev. Úředně stanovená příčina smrti zněla kombinovaná otrava léky a alkoholem.¹⁷⁰

Krátce po uvěznění Jaroslava Šabaty vypukla v prostředí Charty 77 bouřlivá diskuse o účelnosti některých forem činnosti. Vyvolal ji v prosinci 1978 spisovatel Ludvík Vaculík, který ve fejetonu příznačně nazvaném *Poznámky o statečnosti* odmítl radikální formy jednání, jejichž negativní důsledky údajně nevyvažovaly pozitivní přínos.¹⁷¹ Obdobným tónem hovořil také politolog Petr Pithart v krátké úvaze *Bedra některých*, v níž dokonce zpochybnil horlivost „aktivní menšiny“ a v podstatě ji tak nepřímou obvinil z rozpoutání represe.¹⁷² Na oba texty odpověděl vedle jiných oponentů Václav Havel, který pobouřeně poukázal na skutečné, tedy politické důvody represe, a kritizoval nekonkrétnost předložených textů. Je charakteristické, že k těmto na sebe navazujícím textům přiřadila redakce pařížského exilového časopisu *Svědectví* také úvahu Heleny Klímové, která v lednu 1979 připomněla deset let od absolutní oběti Jana Palacha.¹⁷³ Diskuse o orientaci a

¹⁶⁹ ÚSD, Sbírká Jiřího Rumla, kt. 6, č. 53, PETŘIVÝ, T.: *Můj poslední výlet do Polska*, samizdat, 7 stran A4 strojopis; Sdělení VONS č. 209: Tomáš Petřivý odsouzen, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 3, č. 14 (1.-16. 10. 1980), s. 10.

¹⁷⁰ UHL, P.: Za Tomášem Petřivým, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 9, č. 8 (1986), s. 7–8; SRP, K.: *Výjimečné stavy. Povolání Jazzová sekce*. Praha 1994, s. 110–111; BLAŽEK, P.: Dejte šanci míru! Pacifismus a neoficiální mírové aktivity mládeže v Československu 1980–1989, In: VANĚK, M. a kol.: *Ostrůvky svobody. Kulturní a občanské aktivity mládeže v 80. letech v Československu*. Praha 2002, s. 54.

¹⁷¹ Srov. VACULÍK, L.: *Poznámky o statečnosti*, In: PREČAN, V. (ed.): *Charta 77 1977-1989*, s. 52-55.

¹⁷² PITHART, P.: *Bedra některých*. In: *Svědectví*, roč. 15, č. 58 (1979), s. 263.

¹⁷³ HAVEL, V.: *Milý pane Ludvíku*, In: *Svědectví*, roč. 15, č. 58 (1979), s. 259–261; HAVEL, V.: *Milý pane Pitharte*, In: *Svědectví*, roč. 15, č. 58 (1979), s. 265–268.

působení Charty 77 pokračovala také v následující období a byla posléze shrnuta v samizdatovém sborníku *O svobodě a moci*, původně koncipovaném jako společný československo–polský projekt. Jedním z otištěných textů byla proslulá esej Václava Havla *Moc bezmocných*, napsaná v říjnu 1978 po prvním krkonošském setkání na přímý popud Adama Michnika a Jacka Kuroně.

Havlův patrně nejznámější text, v němž byly obecně popsány principy „existenciální revoluce“, si v polském opozičním prostředí získal velkou odezvu, zejména mezi mladými aktivisty. Například dělník Zbigniew Bujak, jeden z pozdějších vůdců podzemní Solidarity, na jaře 1981 popsal v rozhovoru pro polský podzemní časopis *Krytyka*, jak silně na něho tato esej zapůsobila: „A tehdy náhle přichází článek Havla, ve kterém říká, že je třeba žít v pravdě a že to přinese výsledky, že to musí v určitém momentě padnout. A bylo to tak sugestivní, tak silně a tak dobře napsané a předané, že jsme prostě uvěřili, že je nutné ten program provádět.“ Zároveň však jeho slova ukázala, že Poláci vnímali situaci v sousedním státě značně pesimisticky: „Po určitém čase jsme vlastně zjistili, že Češi mají dokonalé teoretiky opozice a my máme opozici.“¹⁷⁴ Obdobně charakterizoval postavení československé opozice také Adam Michnik, když v květnu 1982 napsal: „Ilegální činností se v Československu po roce 68 zabývala (a zabývá) nepočetná skupina deklasovaných kritiků společnosti, jejíž duchovní klima připomíná spíš prvotní křesťanské obce, skrývající se v katakombách, než nezávislé hnutí politického odboje.“¹⁷⁵

Schůzky na státních hranicích povzbudily na konci sedmdesátých let zájem redaktorů řady samizdatových časopisů či periodik „druhého oběhu“ o situaci v sousedním státě.¹⁷⁶ V únoru a březnu 1979 dokonce v Praze vyšla dvě čísla samizdatového periodika *Polsko a my*, připravovaného Zinou Freundovou. S překlady pomáhali historik Jan Tesař a organizátor krkonošských schůzek Tomáš Petřivý. Ve sbírce dokumentů Jiřího Rumla, uložené v archivu Ústavu pro soudobě dějiny Akademie věd České republiky, je uchován improvizovaný návrh koncepce prvního čísla. V časopise *Polsko a my* neměly chybět články o spolupráci československých a polských opozičních skupin, aktuální politické informace a kulturní rubrika. Uvedeny jsou zde také nakladatelské údaje: „Rozsah 5–6

¹⁷⁴ KELLER, P.: *Vztahy československé a polské opozice*, s. 88–89.

¹⁷⁵ MICHNIK, A.: *Sokratův stín*, s. 96.

¹⁷⁶ Dokládá to například řada článků otištěných na toto téma v československých samizdatových časopisech (*Informace o Chartě 77*, *Čtverec*, *Zebra*) či polských periodikách „druhého oběhu“ (*Biuletyn Informacyjny*, *Krytyka*, *Spotkania*, *Biuletyn Dolnośląski*, *Puls*). KELLER, P.: *Vztahy československé a polské opozice*, s. 96–98.

stran, 1x měsíčně, náklad: 20 výtisků.¹⁷⁷ Ve dvou číslech časopisu, jehož podobu nepříznivě ovlivnila špatná redakční práce, vyšlo několik textů o polském opozičním prostředí, polských autorech v domácím samizdatu, přetištěné fotografie z prvního krkonošského setkání, překlad článku Adama Michnika či rozhovor s mluvčím Charty 77 Václavem Bendou o spolupráci s polskou opozicí.¹⁷⁸

Tři krkonošské schůzky postupně získaly mezi signatáři Charty 77 legendární proslulost. Svědčí o tom například „polistopadová“ vzpomínka Marka Bendy, syna jednoho z představitelů domácí opozice Václava Bendy, dokládající mýtickou verzi historických událostí: „Táta občas, tak jednou za dva, tři roky jezdil na česko–polské pomezí, kde se někde setkávali u Sněžky nebo tak. Bral si na to takovou strašně křiklavou červenou větrovku, aby ho tam prý našli, kdyby se tam ztratil. Z té doby existuje spousta historek, jak v těch zimách, v tom vlhku všichni tahali s sebou průklepáky a na ně se pak nedalo vůbec psát, protože byly rozmočené.“¹⁷⁹ Ačkoliv uvedené věty barvitým způsobem evokují romantickou a euforickou atmosféru setkání disidentů v horách, ve skutečnosti byl Václav Benda na schůzkách s Poláky pouze jednou, v září 1978. Podle článku, v roce 1979 otištěném v polském periodiku „druhého oběhu“ *Biuletyn Dolnośląski*, jehož redakce se pod vedením vysokoškolského učitele fyziky Kornela Morawieckého velmi zajímala o situaci v jiných zemích sovětského bloku, se krkonošské schůzky disidentů staly proslulými také mezi příslušníky pohraničních oddílů na obou stranách „zelené hranice“. V následujících měsících po listopadovém zásahu se podstatně zvýšila četnost kontroly turistů na „Cestě československo–polského přátelství“. Polští pohraničníci považovali některé z kontrolovaných osob za „známé“ disidenty a svého podezření se prý nechtěli vzdát ani po té, kdy nic netušící turisté předložili své osobní doklady.¹⁸⁰ Podobné obavy projevoval v následujících letech také bezpečnostní aparát komunistického režimu v Československu. Ještě na jaře 1981 byla v plánech X. správy SNB zmíněna jako trvalý úkol kontrola „Havlova kanálu“ v Krkonoších.¹⁸¹

¹⁷⁷ ÚSD, *Sbírka Jiřího Rumla*, kt. 6.

¹⁷⁸ Srov. POSSET, J.: *Česká samizdatová periodika 1968-1989*. Továrna na sítotisk ve spolupráci se Společností pro reklamu a tisk R&T, Brno 1991, s. 118.

¹⁷⁹ OTÁHAL, M. – VANĚK, M.: *Sto studentských revolucí. Studenti v období pádu komunismu – životopisná vyprávění*. Praha 1999, s. 227.

¹⁸⁰ KELLER, P.: *Vztahy československé a polské opozice*, s. 96.

¹⁸¹ ABS, f. X. S–SNB, inv. jedn. 1035.

V souvislosti s mýty, které vznikly okolo krkonošských schůzek je také možné zmínit postoj západních tajných služeb. Český publicista Karel Pacner s odvoláním na historika Petra Schweizera uvádí ve své knize o dějinách československé špionáže, že na jaře 1983 přiletěl do Frankfurtu ředitel americké Ústřední zpravodajské služby (CIA) Bill Casey, aby se na půdě americké vojenské základny zúčastnil rozhovorů se západoněmeckými zpravodajci, kteří se podíleli na podpoře Solidarity. Při diskusi údajně „němečtí zpravodajští důstojníci informovali Caseyho, že na česko–polském pomezí se tajně schází zástupci Solidarity se signatáři československé Charty 77. Obě opoziční seskupení si vyměňovaly zkušenosti o boji se státní mocí. Šéf CIA to považoval za slibný start do budoucnosti.“ Uvedené tvrzení je pochybné. První a na dlouho poslední společné schůzky představitelů československé a polské opozice se totiž na „zelené“ hranici uskutečnily v roce 1978. Navíc jejich uskutečnění nebylo následně utajováno. Disidenti z nich vždy vydávali veřejná prohlášení a snažili se o jejich maximální publicitu v zahraničí. Faktické obnovení osobních kontaktů disidentů na v horách státní hranici nastalo teprve v červnu 1986, tedy tři roky po údajné frankfurtské debatě.¹⁸²

Spolupráci disidentů z obou zemí měla CIA podle vzpomínek jejího dalšího šéfa Roberta Gatese přímo podporovat teprve od jara 1988, kdy začala přes maďarské území posílat „propagační materiály“ či tiskařské stroje.¹⁸³ Jeden z hlavních představitelů Charty 77 Václav Benda však v prosinci 1990 popsal úvahy o údajné spolupráci disentu se západními tajnými službami jako pouhé pověsti: „Nikdy jsme nepřijali pomoci od cizích států, neřku-li od jejich tajných služeb – případné váhání v tomto ohledu nám ušetřila skutečnost, že nám taková pomoc nikdy nebyla nabídnuta.“ Jak dále připomněl, objem finanční pomoci ze zahraničí, zejména prostřednictvím stockholmské Nadace Charty 77, jejímž hlavním dárcem byl kontroverzní finanční spekulant George Soros, se pohyboval řádově v rozsahu několika milionů korun ročně: „Ve srovnání s rozsahem vykonané práce, stálé podpory několika desítek vězňů a jejich rodin, podpory většiny ze 120 samizdatových časopisů a desítek samizdatových nakladatelství, bytových seminářů, filmové a televizní

¹⁸² PACNER, K.: *Československo ve zvláštních službách. Pohledy do historie československých výzvědných služeb 1914–1989, díl IV. 1961–1989*. Praha 2002, s. 561–562.

¹⁸³ *Tamtéž*, s. 561–562.

produkce, denní telefonní styk se zahraničními rozhlasovými stanicemi atp., je to ovšem částka směšná a spíš symbolická.“¹⁸⁴

3.5 Solidarita s členy VONS

Vzájemné osobní kontakty mezi disidenty z Polska a Československa byly na konci sedmdesátých let výrazně omezeny v důsledku odlišného společenského postavení obou opozičních hnutí. Ačkoliv se v Polsku situace vyhrcovala v souvislosti s ekonomickou krizí, aby vyvrcholila v létě 1980 vlnou stávek a ustavením Solidarity, nebyly zde v předcházejícím období výraznější plošné represivní zásahy proti opozičním skupinám. Polské vedení mělo spíše tendenci jejich působení na společnost podceňovat. Historik Andrzej Friszke popsal tento dočasný stav jako „relativní toleranci“ – úřady formálně existenci opozice přehlížely a neodhodlaly se jejich představitele uvěznit. Dávaly přednost vytrvalému „sužování“ jednotlivců, zejména používáním krátkodobých zadržení, bytových prohlídek, konfiskací rozmnožovací techniky a samizdatů a někdy také použitím fyzického násilí.¹⁸⁵

O jisté „benevolenci“ polského stranického vedení svědčí ostatně okolnost, že v Polsku nebyl nikdo na konci sedmdesátých let za kontakty s Chartou 77 odsouzen. Tuto skutečnost sebevědomě připomněl v lednu 1980 náměstek ministra vnitra Bogusław Stachura na setkání s vedoucími lektory Polské sjednocené dělnické strany, kde stručně shrnul mezinárodní kontakty domácí opozice uvnitř sovětského bloku: „Představitelé KOR i ROPCiO se věnovali organizování společných setkání, vydávali prohlášení a pouštěli se do akcí solidárního charakteru s disidenty v Sovětském svazu, Československu a Maďarsku. Takové zaměření měla tzv. hladovka v kostele Sv. Kříže ve Varšavě, uskutečněná od 3. do 10. října 1979, s reprezentativní účastí představitelů obou směrů, to znamená KOR i ROPCiO. Zkoušeli organizovat setkání s českými disidenty například na hranicích v Krkonoších, ale Češi nepustili Čechy, my jsme též neumožnili dojít představitelům naší strany, a vůbec toto setkání se neuskutečnilo. My očividně

¹⁸⁴ BENDA, V.: Chceme poznat pravdu?, In: *Lidové noviny*, roč. 3, č. 245 (13. prosince 1990), s. 10. K finanční podpoře opozice v Československu srov. UHDEOVÁ, J. (ed.): *Nadace Charty 77 (Dvacet let)*. Atlantis, Brno 1998.

¹⁸⁵ FRISZKE, A.: Opozice a odpor v poválečných dějinách Polska. In: *Soudobé dějiny*, roč. 4, č. 2 (1997), s. 285.

postupujeme v vztahu k nim velmi ‚citlivě‘, neboť je zadržujeme pouze na 48 hodin, a Češi, řekněme, těch 48 hodin přetahují a trochu déle to trvá.“¹⁸⁶

V Československu postupoval v tomto období bezpečnostní aparát skutečně razantněji. Nejviditelněji se to ukázalo v květnu 1979, když byla zatčena skupina členů VONS, mezi nimiž byli také účastníci krkonošských schůzek s polskými disidenty. Obdobně jako proces s Jaroslavem Šabatou vzbudila tato soudní kauza značný zájem v zahraničí. Vedle jiných se o vězněných zmínil jmenovitě nový papež Jan Pavel II., jehož zvolení znamenalo výrazné oživení církevního života v obou státech. Velkou odezvu měl připravovaný proces v samotném Polsku, kde takřka všechny významnější opoziční skupiny a hnutí publikovaly prohlášení na podporu členů VONS. Několik set osob například podepsalo výzvu za propuštění zatčených, která byla adresována katolické hierarchii v Československu. Den před zahájením procesu 21. října 1979 přijala Charta 77, Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných a Výbor společenské sebeobrany „KOR“ společné prohlášení na podporu souzených.¹⁸⁷

V Polsku se nejznámější protestní akcí stala již jednou zmíněná skupinová hladovka. Původně měla začít již 20. srpna 1979 v obci Podkowa Leśna za účasti tří mladých Čechů, kteří však byli po příjezdu do Varšavy zadrženi.¹⁸⁸ Nakonec byla ohlášená hladovka

¹⁸⁶ KAMIŃSKI, Ł. – PIOTROWSKI, P. (eds.): *Opozycja demokratyczna w Polsce w świetle akt KC PZPR 1976-1980. Wybór dokumentów*. Vratislav 2002, s. 283. Polská tajná policie se ovšem snažila pečlivě kontakty mezi disidenty z obou zemí monitorovat. Například když na konci listopadu 1979 přijely do Polska Jitka Vodňanská a Jana Procházková, byl jejich příjezd do Varšavy, kde chtěly navštívit Andrzeje Jagodzińskiego, na žádost československé StB již týden dopředu „operativně zabezpečen“. *IPN-UB*, sign. 001121/4396, svazek krycí jméno „Karta“, Žádost zástupce náčelníka 11. odboru III. správy MV.

¹⁸⁷ K ohlasům na proces s členy VONS blíže PAŽOUT, Jaroslav: Špatně utajený proces. Proces s VONS a jeho ohlas ve světě: disidenti před soudem, soudci na divadelní scéně, In: *Dějiny a současnost*, roč. 26, č. 6 (2004), s. 36–39; PAŽOUT, Jaroslav: Ohlas na perzekuci členů Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných v roce 1979 (edice dokumentů), In: *Sborník archivních prací*, roč. 55, č. 1 (2005), s. 215–272; PAŽOUT, J.: Mezinárodní solidarita s perzekvovanými signatáři Charty 77, In: DEVÁTÁ, M. – SUK, J. – TŮMA, O. (eds.): *Charta 77. Od obhajoby lidských práv k demokratické revoluci. 1977–1989. Sborník z konference k 30. výročí Charty 77. Praha, 21.–23. března 2007*. Praha 2008, s. 155–160.

¹⁸⁸ Hladovky se chtěli se chtěli zúčastnit tři mladí sympatizanti Charty 77, kteří byli v Polsku na výletě: vyloučený student FAMU Tomáš Liška, výtvarník David Němec a undergroundový folkový zpěvák Karel „Charlie“ Soukup. V Krakově se setkali s polskými opozičními aktivisty, mezi nimiž však byl zřejmě spolupracovník tajné policie. Na nádraží na okraji Varšavy byla totiž trojice mladých Čechů zadržena a eskortována na hranice, kde byla předána příslušníkům StB. David Němec a Karel Soukup byli po dvou dnech strávených v cele předběžného zadržení propuštěni, Tomáš Liška byl po prvním dnu vazby převezen

zahájena 3. října 1977 ve varšavském kostele Svatého Kříže, účastnilo se ji patnáct představitelů obou nejvýznamnějších opozičních skupin (KSS „KOR“ a ROPCiO), mezi nimiž nechyběli Adam Michnik, Jacek Kuroń, Andrzej Czuma, Anka Kowalska nebo Antoni Macierewicz. O dva dny později se protestujícím připojili dva další účastníci, kteří hladovku uspořádali v obci Zbrosza Duża. Protest trval celkem osm dnů, během nichž byl po celém Polsku rozšiřován leták s názvem *Na obranu bratrů Čechů*. Mezi jeho kolportéry byl ve Vratislavi také tehdejší student a pozdější zakladatel Polsko–československé solidarity Alexander Gleichgewicht. Další plánované akce, včetně pouliční demonstrace ve Varšavě, byly znemožněny tajnou policií.¹⁸⁹

Na podporu vězněných vystoupilo rovněž 250 maďarských disidentů, kteří odeslali 29. října 1979 protestní petici předsedovi prezidia Maďarské republiky Pálu Losonczimu.¹⁹⁰ Solidaritu se souzenými chartisty navíc projevila v osobním dopise také malá skupinka sovětských disidentů.¹⁹¹ Zprostředkovatelem dopisu sovětských disidentů byl kanadský historik Harald Gordon Skilling, který tehdy navštívil v Moskvě Andreje Sacharova: „Na cestě do Londýna jsem tento dokument předal ve Varšavě a v Praze a později jsem poslal odpověď chartistů a polských disidentů do Moskvy. Přispěl jsem tak malým dílem k překlenutí vzdálenosti mezi disidentskými hnutími, která doposud mezi sebou neměla skoro žádné kontakty.“¹⁹² Pražský proces tak výrazně napomohl k dalšímu formování

na uzavřené oddělení do psychiatrické léčebny v Bohnicích, kde byl proti své vůli internován za účelem údajného pozorování. Všem třem zadrženým ostříhali dozorcí „z hygienických důvodů“ vlasy. Sdělení VONS č. 128: Zadržení v Polsku, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 2, č. 12 (16. 8.–10. 9. 1979), s. 8; Sdělení VONS č. 129: Psychiatrická internace Tomáše Lišky, In: *Informace o Chartě 77*, roč. 2, č. 12 (16. 8.–10. 9. 1979), s. 8–9. Srov. LIPSKI, J. J.: *KOR*, s. 332–336.

¹⁸⁹ KAMIŃSKI, L.: *Polská opozice a Charta 77*, In: DEVÁTÁ, M. – SUK, J. – TŮMA, O. (eds.): *Charta 77. Od obhajoby lidských práv k demokratické revoluci. 1977-1989. Sborník z konference k 30. výročí Charty 77. Praha, 21.–23. března 2007*. Praha 2008, s. 284–285.

¹⁹⁰ Otevřený dopis signatářům Charty 77, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 3, č. 2 (15. 1. – 1. 2. 1980), s. 1–2. Na podporu Charty 77 vystoupila řada z podepsaných osob již 9. ledna 1977, kdy čtyřiatřicet maďarských občanů vydalo solidarizující prohlášení se signatáři Charty 77. PRAŽÁK, R.: *Česko–maďarské vztahy*, In: KONTLER, L.: *Dějiny Maďarska*. Praha 2001, s. 497.

¹⁹¹ Dopis obhájcům lidských práv v Polsku a Československu, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 2, č. 15 (19. 10. – 24. 11. 1979), s. 1.

¹⁹² SKILLING, H. G.: *Tři roky putování za Chartou*, s. 135–136. O vzájemných osobních kontaktech československé a polské opozice byla skupinka disidentů okolo Andreje Sacharova osobně informována již v lednu 1979, kdy se podařilo představiteli polské opozice Zbigniewu Romaszewskému navštívit Moskvu.

pocitů vzájemnosti a postojové blízkosti disidentských hnutí v sovětském bloku.¹⁹³ Získaná důvěra se později zhodnotila v druhé polovině osmdesátých let, kdy disidenti dokázali společně vystupovat v rámci helsinského procesu jako respektovaní partneři západních nevládních skupin.¹⁹⁴

Srov. ROMASZEWSKI, Z.: Wyprawa do Sacharowa, In: ZALEWSKI, M. (ed.): *Szlak do wolności – XXV lat Solidarności Polsko–Czesko–Słowackiej*. Vratislav 2006, s. 33–36.

¹⁹³ V druhé polovině sedmdesátých let udržovali kontakty s Chartou 77 a KOR také někteří opoziční aktivisté z NDR. Srov. NEUBERT, E.: *Geschichte der Opposition in der DDR 1949–1989*. Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn 1997, s. 322–323; LIEBERMANN, D. – FUCHS, J. – WALLAT, V. (eds.): *Dissidenten, Präsidenten und Gemüsehändler. Tschechische und ostdeutsche Dissidenten 1968–1989*. Essen 1998.

¹⁹⁴ K tématu blíže THOMAS, D. C.: *Helsinský efekt. Mezinárodní zásady, lidská práva a zánik komunismu*. Praha 2007.

4. SOLIDARITA SE SOLIDARITOU

Brněnský politolog Pavel Pečínka před několika lety publikoval dějiny radikální levice, jejíž představitelé v období komunistického režimu vystupovali proti vládnoucí straně.¹⁹⁵ Jako jeden z konkrétních projevů tohoto menšinového opozičního proudu zmínil letákovou kampaň „Skupiny revoluční akce“ na podporu polské Solidarity, v souvislosti s níž byla 11. března 1983 při odvolacím řízení odsouzena Nejvyšším soudem ČSR čtveřice mladých lidí k nepodmíněným trestům odnětí svobody: Jan Wunsch (42 měsíců), Václav Soukup (36 měsíců), Jitka Tůmová (15 měsíců) a Josef Wunsch (12 měsíců).¹⁹⁶

Teprve nedávno zpřístupněné tisíce stran dobových dokumentů, uložených v Archivu bezpečnostních složek, umožňují podrobnou rekonstrukci případu, který je klasickou ukázkou, jak cynicky StB využívala proti „nepřátelům socialismu“ tajné spolupracovníky. Archivní dokumenty také dokládají, jak je důležité při historickém výzkumu mechanismu represe kombinovat prameny různé provenience – v dochované části vyšetřovacího spisu je totiž zachycena neúplná verze událostí. Nejsou zde především odkryty „agenturně operativní“ zdroje, na jejichž základě provedli příslušníci vyšetřovacího odboru pražské správy StB domovní prohlídky a postupně zatkli vytipované „pachatele“. Dochovala se však řada dalších, nedávno zpřístupněných dokumentů ze svazkové agendy bývalé tajné politické policie, které odhalují okolnosti případu, v němž se střetly osudy značného počtu osob hrajících nejrůznější role v dějinách protirežimního odporu v sedmdesátých a osmdesátých letech. Byli mezi nimi také organizátoři kontaktů s polskými disidenty na konci sedmdesátých let.¹⁹⁷

¹⁹⁵ Tato kapitola vychází z publikované studie BLAŽEK, P.: Kauza Skupiny revoluční akce. Letáková kampaň na podporu polské Solidarity ve světle svazkové agendy StB, In: KÁRNÍK, Z. – KOPEČEK, M. (eds.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus*. svazek IV., Praha 2005, s. 199–236, 267–276.

¹⁹⁶ Pavel Pečínka využil pouze dvě dobová sdělení VONS, která vyšla v samizdatovém časopise *Informace o Chartě 77*. Srov. PEČÍNKA, P.: *Pod rudou vlajkou proti KSČ. Osudy radikální levice v Československu*. Brno 1999, s. 67–68. O kauze „Skupiny revoluční akce“ se – na základě dokumentace exilové opozice – zmínila britská historička Petra Sabrina Rametová v rozsáhlé studii o sociálních hnutích ve východoevropských státech. RAMET, S. P.: *Social Currents in Eastern Europe. The Sources and Meaning of the Great Transformation*. Durham–London 1991.

¹⁹⁷ Dalšími použitými prameny byly samizdatové písemnosti z knihovny Libri prohibiti a rozhovory s pamětníky. Výkladu obecných souvislostí jsem se již věnoval ve studii *Solidarita se Solidaritou*. BLAŽEK, P.: *Opoziční hnutí v Československu a vyhlášení polského „válečného stavu“ v prosinci 1981*, In:

4.1 Letáky jako forma protirežimního odporu

Výroba a rozšiřování letáků patřily mezi nejčastější projevy společenského odporu proti komunistickému režimu po celou dobu jeho trvání. Měly značný význam, neboť letáky narušovaly informační monopol a zmenšovaly důsledky cenzury – informovaly o existujícím odporu a vyjadřovaly opoziční postoje. Nejčastěji byly zhotoveny na cyklostylu, opsány na psacím stoji či jednoduše zhotoveny rukou. Většina jejich autorů není dodnes známa, v řadě případů totiž byly letáky anonymní, nebo byly podepsány „fiktivní“ odbojovou skupinou či opozičním hnutím. Jejich výskyt byl nejčastější po únoru 1948 a později v krizových okamžicích režimu, kdy se politicky mobilizovala významnější část veřejnosti.¹⁹⁸

Nejvíce letáků bylo patrně vyrobeno a distribuováno bezprostředně po okupaci armádami pěti států Varšavské smlouvy 21. srpna 1968. Jejich značná část vznikla živelně, jak o tom svědčí vydaná edice dokumentů. Historik Jindřich Pecka v jejím úvodu podrobně popsal základní žánry a formy těchto spontánních projevů odporu, které se také šířily pomocí letáků (zvěsti, anekdoty, verše, písně a prozaické žánry).¹⁹⁹ Tisíce letáků se objevily také souvislosti s prvním výročím okupace; jejich autoři vyzývali spoluobčany především k různým manifestačním projevům odporu proti nastupující „normalizaci“. Podle zjištění Státní bezpečnosti, která v roce 1969 odhalila jen v českých zemích celkem 974 rozmnožovatelů a rozšiřovatelů „protizákonných tiskovin“, se rozmnožováním a distribucí zabývali nejen jednotlivci, ale celé kolektivy různých podniků, úřadů, redakcí a závodních výborů ROH. Některé letáky byly dokonce vytištěny tiskařskými stroji – obměna funkcionářských kádrů a likvidování nepohodlných organizací v tomto období nepostoupily tak daleko, aby znemožnily přístup k různým druhům rozmnožovací techniky.²⁰⁰

DĄBROWSKI, D. (ed.): *Od rywalizacji do współpracy. Relacje polsko-czeskie w badaniach młodych historyków z Polski i Republiki Czeskiej*. Vratislav 2003, s. 245–265.

¹⁹⁸ KAPLAN, K. – VÁCHOVÁ, J. (ed.): *Letáky 1948. Dokumentace o perzekuci a odporu*. sv. 9, Praha 1994, s. 7–8.

¹⁹⁹ PECKA, J. (ed.): *Spontánní projevy Pražského jara 1968-1969*. Prameny k dějinám československé krize 1967–1969, sv. 1, Praha–Brno 1993, s. 8–27.

²⁰⁰ TŮMA, O. a kol.: *Srpen '69. Edice dokumentů*. Praha 1996, s. 12, 22. V létě 1969 rozšířilo jen Hnutí revoluční mládeže pod pseudonymem „Revoluční socialistická strana“ okolo 100 000 kusů letáku „Všem – všem – všem!“, v němž vyzývalo v souvislosti s prvním výročím srpnové okupace k pasivní rezistenci. Leták byl vytištěn v tiskárně nedaleko budovy federálního ministerstva vnitra. Srov. PAŽOUT, J.: Hnutí revoluční

Především v zakladatelském období komunistického režimu tajná politická policie také využívala „ilegální tiskoviny“ jako záminku k represivním zákrokům. Některé dokonce sama vyráběla a podvrhovala vytypovaným osobám při domovních prohlídkách za účelem konstruování údajných „protistátních skupin“. V souvislosti s distribucí letáků se jen v prvních letech po únoru 1948 uskutečnilo několik desítek politických procesů s jejich autory a rozšiřovateli. Výše většiny rozsudků se pohybovala od šesti do deseti let vězení, při souzení jednoho z vykonstruovaných případů byl vynesena jeden rozsudek smrti.²⁰¹ Politické procesy s autory a rozšiřovateli letáků nechyběly ani v období, kdy již StB přecházela „od represe k rozkladu“. Vynesené rozsudky však již většinou nebyly tak drastické jako v padesátých letech.²⁰² V období „normalizace“ největší politický proces tohoto typu souvisel s letákovou kampaní před volbami v listopadu 1971. Za dva měsíce vyšetřovatelé StB získali celkem 6.819 kusů letáku „Výzva“, v němž formující se opozice upozorňovala občany na jejich právo nevolit, případně hlasovat tajně a vyškrtávat kandidáty. První osoby zadrželi příslušníci tajné politické policie v akci „Opozice“ ještě před vlastní distribucí letáků, jejichž větší část byla zhotovena v exilu. Zatýkáni pokračovalo až do „černého pondělí“ 31. ledna 1972, kdy se v policejních celách ocitlo 140 osob. Někteří zatčení byli postupně obviněni z dalších „trestných činů“, nakonec bylo v létě 1972 odsouzeno 46 osob, celková výše vynesených trestů odnětí svobody dosáhla 126 let.²⁰³

Na počátku osmdesátých let, kdy se odehrála kauza „Skupiny revoluční akce“, se výskytem letáků zabýval zejména 1. odbor X. správy („Správa kontrarozvědky pro boj s vnitřním nepřítelem“) SNB. Podle příslušné směrnice pro postup „při zjišťování a

mládeže, In: ZILYNSKÁ, B. – SVOBODNÝ, P. (eds.): *Česká věda a Pražské jaro (1963–1970)*. Praha 2001, s. 374–375.

²⁰¹ KAPLAN, K. – VÁCHOVÁ, J. (eds.): *Letáky 1948*, s. 7–8.

²⁰² K proměně metod StB srov. VILÍMEK, T.: Mezi námi čekisty: Spolupráce politické policie ČSSR a NDR v letech 1970–1989, In: *Soudobé dějiny*, roč. 10, č. 4 (2003), s. 534–537.

²⁰³ CUHRA, J.: *Trestní represe odpůrců režimu v letech 1969–1972*. Praha 1997, s. 58–68. Srov. OTÁHAL, M.: První fáze opozice proti normalizaci (1969–1972), In: MANDLER, E. (ed.): *Dvě desetiletí před listopadem 89*. Praha 1993, s. 30–32; OTÁHAL, M.: *Opozice, moc a společnost 1969–1989. Příspěvek k dějinám „normalizace“*. Praha 1994, s. 26. Na okraj poznamenejme poznámku z knihy bývalého archiváře zahraniční rozvědky KGB Vasilije Mitrochina a britského historika Christophera Andrewa: „StB se podařilo založit organizaci zdánlivě zasvěcenou ‚socialismu s lidskou tváří‘, která měla za cíl odhalit tajné příznivce Pražského jara.“ ANDREW, CH. – MITROCHIN, V.: *Neznámé špionážní operace KGB. Mitrochinův archiv*. Praha 2001, s. 275–276.

rozpracování autorů a rozšiřovatelů protizákonných písemností“ z roku 1978 byly za závadné považovány letáky, anonymní dopisy, tiskoviny, nápisy a kresby, jejichž obsah naplňoval jednak „skutkovou podstatu trestného činu nebo přečinu a vyjadřuje nepřátelství vůči socialistickému zřízení“, případně svědčil „o nepřátelství autora nebo rozšiřovatele vůči socialistickému společenskému a státnímu zřízení v Československé socialistické republice“. Jak ironicky poznamenal historik Petr Placák, „byla-li vůle a momentální potřeba, mohlo se toto ‚nepřátelství‘ jistě rozeznat skoro v každé ‚písemnosti‘, samozřejmě s výjimkou Rudého práva a podobných tiskovin“.²⁰⁴

Různé složky StB nahlásily v tomto období největší počet případů výskytu „protizákonných tiskovin“ v roce 1982, ačkoliv vykázaný počet zadržených kusů byl paradoxně nejmenší. Vysvětlením je spontánnost vzniku většiny ze zajištěných letáků, jejichž autoři vyrobili většinou pouze malý počet exemplářů. Jak dokládají podklady X. S–SNB z počátku května 1982, větší část vznikla již v prvních měsících jako výsledek živelné reakce na události v Polsku, kde se 13. prosince 1981 rozhodl první tajemník ÚV PSDS, gen. Wojciech Jaruzelski, násilně vyřešit vleklou krizi: „Od roku 1982 bylo na území ČSSR zjištěno 653 případů výskytu protizákonných tiskovin, reagujících na současnou situaci v PLR. S obdobnou motivací byly zjištěny i dva verbální trestné činy. Bylo odhaleno rozšiřování letáků v počtu 446 kusů, 46 anonymních [dopisů] a 1 výhrůžný dopis, 34 nápisy a 126 dalších nezákonných projevů. Bylo odhaleno 45 obsahově závadových dopisů.“²⁰⁵

²⁰⁴ PLACÁK, P.: StB a „protizákonné písemnosti“ v osmdesátých letech, In: *Securitas Imperii*, č. 1 (1994), s. 32.

²⁰⁵ ABS, f. X. S-SNB, inv. jedn. 1037, Podklady X. S–SNB pro zasedání štábu „Sever“ dne 6. května 1982. Podklady vycházely z přehledu „výskytu protizákonných písemností“, který vypracovali příslušníci 1. odboru X. správy: „Od počátku roku 1982 do současné doby byl na území ČSSR zjištěn výskyt 653 protizákonných písemností reagujících na současnou politickou situaci v PLR. Dále bylo zjištěno spáchání dvou verbálních trestných činů obdobné motivace. V uvedeném období pachatelé vyhotovili a rozšiřovali následující druhy a množství protizákonných písemností: anonymní dopisy 46, výhr[ůžné] dopisy 1, letáky 446, nápisy 34, ostatní 126. Převážná část pachatelů vyhotovuje jednu nebo velmi malý počet protizákonných písemností, které se potom snaží rozšiřovat osobním vhazováním do domovních schránek, poštovním stykem, vylepování letáků, nebo psaním nápisy na veřejných místech apod. Byly zjištěny pouze dva případy hromadného vyhotovení protizákonných letáků a to v lednu 1982, kdy pachatelé vyhotovili 200 ks. letáků ‚V Polsku teče krev, generál Jaruzelski vyhlásil stanné právo‘. Včasným zásahem příslušníků bezpečnosti byli pachatelé vypátráni a bylo zabráněno rozšíření těchto letáků. Čtyři osoby [Václav Soukup, Jitka Tůmová, Jan Wunsch a Josef Wunsch – pozn. autora] byly odhaleny jako pachatelé bylo zahájeno vazební vyšetřování pro spáchání trestného činu podle § 104 tr. zák. V druhém případě uspořádali VC [vívoví cizinci] Dupois Oliwer, belgický st. příslušník,

Tab. 5 – Počet StB zjištěných „protizákonných tiskovin“ v ČSSR (1982–1986)²⁰⁶

druh „protizákonných písemností	1982		1983		1984		1985		1986	
	počet případů	počet kusů	počet případů	počet kusů	počet případů	počet kusů	počet případů	počet kusů	počet případů	počet kusů
letáky	146	870	90	1.371	62	291	54	1.631	50	935
anonymní dopisy	495	795	379	1.247	249	669	236	319	210	419
výhružné dopisy	39	131	50	84	28	56	17	44	34	52
nápisy	261	701	198	544	150	563	150	402	114	469
materiály Charty 77	–	77	–	407	–	341	–	376	–	766
zahraniční písemnosti	–	5.017	–	1.260	–	1.460	–	383	–	4.469
písemnosti AI	–	22.797	–	42.206	–	25.544	–	23.092	–	12.157

Část zachycených letáků – údajně 200 kusů – StB získala při vyšetřování kauzy „Skupiny revoluční akce“, kterou vedení X. správy SNB uvedlo jako jediný případ rozsáhlejší letákové kampaně v souvislosti s polskými událostmi: „Ve dnech 8.–11. 1982 bylo na území Prahy rozšířeno větší množství cyklostylovaných letáků s označením ‚Dělníci, studenti, občané Československa‘ s datem 15. 12. 1981 a podepsaných ‚Skupina revoluční akce‘. Letáky vyzývaly k hromadnému vystoupení proti socialistickému státnímu a společenskému zřízení a spojeneckým vztahům s PLR v souvislosti se stanoviskem ČSSR k situaci a vyhlášení výjimečného stavu v PLR. Na základě agenturně operativních poznatků byli vytipováni možní pachatelé této trestné činnosti. Součinnostními opatřeními X. S SNB, S StB Praha a odborem vyšetřování S StB Praha byli pachatelé této trestné činnosti Jan Wünsch a spol. odhaleni a je proti hlavním

Solpot Jan–Paul, francouzský st. příslušník, a Anderson Stefane, italský st. příslušník provokační akci dne 19.4.1982 na Václavském náměstí v Praze. Pro tuto akci vyhotovili 200 ks protizákonných letáků. Jmenování VC byli zadrženi a vyhoštěni z ČSSR. Mimo výše uvedený přehled bylo v akci ‚Sever‘ zadrženo od ledna 1982 45 ks. závadových dopisů, z nichž bylo 10 uvolněno do další dopravy. V obsahu protizákonných písemností je v souvislosti s vývojem událostí v PLR napadán politický systém v ČSSR, je vyhrožováno stávkami a v letácích a nápisech je provolávána sláva ‚Solidaritě‘ a ‚Walesovi‘. Ojedinele se objevují výzvy k motlitbám za oběti v PLR. Ze zahraničí, zejména v osobní železniční dopravě, dochází k dovozu zahraničních materiálů ‚Solidarity‘. Převážnou většinu těchto materiálů se daří na OPK zadržet. Mimo dvou výše uvedených případů nedošlo po linii protizákonných písemností k žádnému závažnému protispoločenskému vystoupení. K včasnému podchycení organizovaného rozšiřování protizákonných písemností inspirovaných událostmi v PLR je prováděna pravidelná analýza těchto písemností.“ ABS, f. X. S-SNB, inv. jedn. 1037, Informace o výskytu protizákonných písemností událostí v PLR od počátku roku 1982, Praha 28. 4. 1982, 2 strany A4 strojopisu.

²⁰⁶ PLACÁK, P.: *StB a „protizákonné písemnosti“ v osmdesátých letech*, s. 41.

iniciátorům vedeno vyšetřování (vazebně) pro přípravu trestného činu pobuřování podle § 100 tr. zákona.²⁰⁷

Tab. 6 – Počet StB vypátraných autorů a rozšiřovatelů „protizákonných tiskovin“ v ČSSR (1981–1986)²⁰⁸

Rok	Vypátrané osoby	Objasněnost případů (%)
1981	257	16,6
1982	228	24,2
1983	350	24,7
1984	281	33,9
1985	239	37,1
1986	265	42,5

4.2 Obava z polské „nákazy“

Vyšetřovatelé StB v souvislosti s kauzou „Skupiny revoluční akce“ vyslechli v roce 1982 téměř devadesát svědků, provedli řadu domovních prohlídek a popsali několik tisíc stran dokumentů. Na případu pracovaly desítky osob, zejména příslušníků pražské správy a centrály StB, Městské prokuratury v Praze, odborných pracovišť ministerstva vnitra a soudní psychiatrii. Dvě soudní jednání trvala celkem pět dní. Hlavní důvod, proč represivní aparát vynaložil tolik úsilí, aby poslal několik mladých lidí do vězení za vytištění a rozšiřování protestních letáků, souvisel s obavami, s nimiž na počátku osmdesátých let sledoval polskou krizi a snahu domácích disidentů o kontakty s polskými oponenty.

Vznik nezávislého odborového svazu Solidarita viditelně popřel základní marxistickou tezi o vedoucí úloze komunistické strany při zastupování zájmů dělnické třídy. Při ustavení největšího opozičně orientovaného hnutí v sovětském bloku – Solidarita měla okolo 10 milionů členů, mezi nimi nechyběli ani členové Polské sjednocené dělnické strany – sehráli v létě 1980 významnou roli dlouholetí političtí oponenti režimu. Přestože

²⁰⁷ ABS, f. X. S–SNB, inv. jedn 1037, Podklad X. S–SNB na poradě řídicího operačního štábu FMV k problematice PLR, konanou dne 18. února 1982.

²⁰⁸ K předkládaným počtům je nutné přistupovat velmi obezřetně. Například údaje o objasněnosti případů, které v uvedeném období údajně vzrostly z 16,6 % až na 42,5 %, ačkoliv počet vypátraných osob zůstal přibližně na stejný, naznačují, že jednotlivé složky StB nevykazovaly všechny případy. Podle Petra Placáka byl důvod prostý – „jednak šlo v mnoha případech i ze státobezpečnostního hlediska o skutečné prkotiny a hlavně přidělovaly krajským správám práci. Socialistický šlendrián se nevyhnul ani takové organizaci, jakou byla StB.“ PLACÁK, P.: *StB a „protizákonné písemnosti“ v osmdesátých letech*, s. 43.

disidentská hnutí proklamovala od druhé poloviny sedmdesátých let v řadě prohlášení vzájemnou solidaritu, ve skutečnosti mezi sebou měla vzhledem k omezeným možnostem cestování a komunikace minimum osobních kontaktů. Osobní spolupráci navázali v této době pouze někteří signatáři Charty 77 a členové Výboru společenské sebeobrany „KOR“. Jejím základem byl společný zájem o ideály občanské společnosti, koncepci samosprávné demokracie, obrana lidských práv a přesvědčení o výlučné středoevropské zkušenosti. Formy vzájemné spolupráce sahaly od výměny informací, publikování textů o situaci v sousedním státě v samizdatu a exilu, deklarování podpory politickým vězňům až po osobní setkání na státních hranicích, ze kterých jejich účastníci vydávali politická prohlášení určená zejména pro západní média. Roli jedné ze „spojek“ sehrál na konci sedmdesátých let také jeden z odsouzených v kauze „Skupiny revoluční akce“, signatář Charty 77 Jan Wunsch, kterého v této souvislosti „rozpracovávala“ StB od roku 1979 v akci příznačně nazvané „Pošťák“.²⁰⁹

Představitelé KSČ patřili v tomto období k nejvíce hlasitým kritikům tolerance polského vedení k opozičním aktivitám. Na poradách stranických představitelů států sovětského bloku vystupoval Gustáv Husák společně s východoněmeckým stranickým vůdcem Erichem Honeckerem jako hlavní zastávce násilného „řešení“ polské krize. Oba komunistické režimy využívaly v propagandě způsobem primitivní šovinismus a strnulá ideologická schémata při interpretaci polské krize. Oficiální sdělovací prostředky odsuzovaly Solidaritu jako „antisocialistické hnutí“ a zdůrazňovaly, že hlavní příčina ekonomických obtíží Polska pramení z údajné neochoty tamních občanů řádně pracovat. Jestliže první tajemník ÚV PSDS Władysław Gomułka v roce 1968 poučoval třídním slovníkem československé komunisty, jak se nejlépe vypořádat s odpůrci socialismu, na počátku osmdesátých let se postavení představitelů obou „bratrských stran“ obrátilo. Na setkání v Moskvě v květnu 1981 používala razantní frazeologii naopak československá

²⁰⁹ První schůzka se na zelené hranici uskutečnila v létě 1978, krátce před desátým výročím srpnové okupace Československa. V souvislosti s kauzou „Skupiny revoluční akce“ stojí za zaznamenání, že setkání domluvil s polskou opozicí (konkrétně s Jackem Kuroněm) přítel Jana Wunsche, slovenský student FAMU Tomáš Petřivý. V září 1978 se disidentům podařilo setkání na krkonošské Cestě československo–polského přátelství zopakovat, třetí schůzku na stejném místě o několik týdnů později již zásah politické policie a pohraniční stráže obou států znemožnil. Blíže BLAŽEK, P.: Akce Výlet. Setkání představitelů československé a polské opozice na státních hranicích 1978–1989, In: HRODEK, D. (ed.): *Česká a polská historická tradice a její vztah k současnosti. Pardubická konference (18.–20. duben 2002)*. Praha 2003, s. 177–209.

delegace, jejíž členové dávali polským kolegům příznačně za vzor likvidaci Pražského jara.²¹⁰

Je také více než výmluvné, že již několik týdnů před vyhlášením „válečného stavu“ v Polsku, v jehož rámci byla dočasně „hermeticky“ uzavřena státní hranice, vypověděla československá vláda obdobně jako východoněmecké vedení mezistátní smlouvu umožňující občanům z obou států tzv. příhraniční styk. Ačkoliv se o „železné oponě“ hovoří takřka výhradně v souvislosti s vnějšími hranicemi sovětského bloku, ve skutečnosti byla její obdoba tehdy spuštěna také mezi jeho některými státy.²¹¹

Gen. Wojciech Jaruzelski, který v srpnu 1968 jako ministr obrany řídil intervenční operaci polské armády na československém území, našel po razantním zásahu proti „Solidaritě“ v prosinci 1981 u vedení KSČ plnou podporu, včetně masivní finanční pomoci.²¹² První muž komunistické hierarchie Gustáv Husák neopomněl o několik dní později jednoznačnými slovy vyložit občanům v tradičním novoročním prezidentském projevu, jak události v sousedním státu hodnotí: „Jsme plně solidární s bojem socialismu oddaných vlasteneckých sil v Polské lidové republice za překonání krizové situace v zápase s antisocialistickými, kontrarevolučními silami.“²¹³

Na počátku osmdesátých let se signatáři Charty 77 v Československu ocitli pod zesíleným tlakem tajné politické policie. Represe také směřovaly proti kritickým kruhům v katolické církvi, pro něž znamenalo zvolení krakovského arcibiskupa Karola Wojtyly

²¹⁰ TŮMA, O.: The Czechoslovak Communist Regime and the Polish Crisis 1980–1981, In: *CWIHP Bulletin*, č. 11 (1998), s. 60–76; KUBINA, M. – WILKE, M. (eds.): „*Hart und kompromisslos durchgreifen*“. *Die SED contra Polen 1980/81. Geheimakten der SED-Führung über die Unterdrückung der polnischen Demokratiebewegung*. Berlin 1995, s. 178–187, 280–282; DEJMEK, J.: *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992). Vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky*. Praha 2002, s. 164–165; DURMAN, K.: *Útěk od praporů. Kreml a krize impéria 1964–1991*. Praha 1998, s. 233–234; VYKOUKAL, J. – LITERA, B. – TEJCHMAN, M.: *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989*. Praha 2000, s. 520–521.

²¹¹ Srov. RYCHLÍK, J.: Cestovní styk mezi Československem a Polskem v letech 1948–1989, In: HRODEK, D. (ed.): *Česká a polská historická tradice a její vztah k současnosti*, s. 127–140.

²¹² Jen od 13. prosince 1981 do poloviny ledna 1982 Československo poskytlo Polsku nenávratnou „půjčku“ ve výši 813 milionů Kčs. Útržkovitý zápis z diskuse členů předsednictva ÚV KSČ k jejímu poskytnutí naznačuje, že stranické vedení nebylo z nových výdajů nadšené. Zapisovatel shrnul vystoupení Gustáva Husáka výmluvnými slovy: „Budeme muset pomoc.“ *Národní archiv*, f. PÚV KSČ, schůze předsednictva ÚV KSČ 8. 1. 1982, P 28/82.

²¹³ HUSÁK, G.: S pevnou nadějí v mírový vývoj světa, *Rudé právo*, 3. leden 1982, s. 1.

papežem velké povzbuzení v jejich úsilí o dodržování náboženských svobod.²¹⁴ Signatáři Charty 77, kteří se v druhé polovině sedmdesátých let věnovali rozvíjení kontaktů s částí polské opozice, byli již většinou ve vězení, nebo byli příslušníky StB v rámci akce „Asanace“ donuceni k vystěhování na Západ. V roce 1981 zahájila StB celostátní akci „Izolace“, jejímž cílem bylo především vyvolat rozpory mezi jednotlivými názorovými proudy v Chartě 77 a znemožnit jejich mezinárodní kontakty. Na jaře 1981, po zadržení francouzského kempinkového vozu na hraničním přechodu v Dolním Dvořišti, StB zajistila v akci „Delta“ okolo padesáti disidentů, někteří strávili bez soudu více než rok ve vazbě.²¹⁵

V přímé reakci na vznik Solidarity vyhlásil v září 1980 federální ministr vnitra JUDr. Jaromír Obzina celostátní akci „Kruh“. Podle dobového výkladu měla především ochránit dělnické prostředí „před zneužitím vnitřním a vnějším nepřítelem“. Konkrétním cílem byla zvýšená ostraha vytypovaných objektů (průmyslové závody, doly, elektrárny, železniční depa atd.) v krizových situacích a příprava „preventivních“ opatření proti potencionálním iniciátorům stávek. Jednotlivé útvary ekonomické kontrarozvědky StB vypracovaly plány s desítkami úkolů, mezi něž patřily podrobné popisy vybraných objektů a jejich vedení, hodnocení politické a sociální situace, soupisy a kategorizace osob, projevujících se opozičně či s potencionálem stát se organizátory případných dělnických

²¹⁴ Srov. CUHRA, J.: *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha 2001, s. 119–142.

²¹⁵ Těživou situaci popsal Václav Malý, který na počátku osmdesátých let zastával roli mluvčího Charty 77: „Represe tehdy dosáhly určitého vrcholu a mnoho lidí nemělo chuť dál riskovat. Je to pochopitelné, mnozí z nich to zažili na vlastní kůži už dříve. Když jsem v jednaosmdesátém přebíral mluvčího, nikdo to nechtěl. Nechci vytvářet dojem, že jedni byli dobří a ostatní ne – pro přiblížení – Chartu tehdy drželi mluvčí Bedřich Placák, Jaroslav Šabata, já jsem byl třetím mluvčím, pak Petruška Šustrová, Anna Šabatová, Ladislav Lis, manželé Hromádkovi, Jiří Hájek, Karel Freund. Snad to zní nečekaně, ale uvědomme si, že tehdy byli ti nejznámější ve vězení – nejen Václav Havel, ale třeba i Jan a Jiří Rumlovi, Petr Uhl, Václav Benda, Jiří Dienstbier a další. Tehdy dokonce část chartistů říkala, že ukončíme činnost.“ BERÁNEK, J. – MALÝ, V.: *K hledání pravdy patří pokora*. Praha 2002, s. 38. Vzpomínky Václava Malého upřesňuje plán činnosti X. správy SNB pro rok 1982, kde je uvedeno jako jeden z hlavních cílů kontrarozvědky „v problematice opozičních sil“ ukončení činnosti Charty 77: „Dosáhnout odstoupení tzv. mluvčích Charty z jejich funkcí a zabránit dalšímu obsazování těchto funkcí zejména bývalými politickými exponenty krizového období let 1968–1969. Prostřednictvím uměle vytvořených prvků navodit situaci otevřeného rozpuštění Charty.“ Za tento úkol byl odpovědný náčelník 1. odboru („antisocialistické síly a nepřátelská uskupení“) X. správy SNB mjr. Karel Vykypěl. Plán předložil náčelník X. správy SNB genmjr. RSDr. Vladimír Stárek a schválil ho I. náměstek MV ČSSR genmjr. JUDr. Ján Kováč. *ABS*, f. X. S–SNB, Plán činnosti X. S–SNB za rok 1982, Čj.: VN–001174/03/81, Praha 15. 12. 1981.

nepokojů, soupisy agentů StB a VB, důvěrníků a členů Lidových milicí a stanovení jejich úkolů a způsobů spojení pro případ vyhlášení tzv. mimořádné bezpečnostní akce.²¹⁶ Od května 1981 Státní bezpečnost sledovala v celostátní akci, tentokrát pod krycím názvem „Sever“, činnost Solidarity a polských opozičních skupin, monitorovala názory polských občanů a organizovala řada operací na podporu „marxisticko-leninských sil“ v Polsku.²¹⁷ Na základě rozkazu ministra vnitra Obziny byl ustaven řídicí štáb této akce, který pod vedením jeho prvního náměstka, genmjr. Vladimíra Hrušeckého, koordinoval práci tří skupin. Při I. správě SNB (rozvědka) působila skupina pro organizování akcí v zahraničí, při II. správě SNB (kontrarozvědka) skupina pro řízení agentury proti „vnějšímu nepříteli“ a poslední skupina analyzovala polské události na základě předkládaných zpráv. Na řadě zadaných úkolů se vedle centrály podílely také některé krajské správy StB. V akci „Sever“, která skončila v červnu 1984, zkontrolovala Správa zpravodajské techniky SNB na šest milionů poštovních zásilek, zasílaných z obou států.²¹⁸

V souvislosti s událostmi v Polsku vyhlásil ministr vnitra Obzina na počátku osmdesátých let také opakovaně třetí stupeň mimořádného bezpečnostního opatření. Poprvé v prosinci 1980 při vyhlášení akce „Krконоše“, rozsáhlým vojenským cvičením, které dnes někteří historici popisují jako přípravu Československé lidové armády na invazi do Polska, a podruhé od 13. prosince 1981 do 5. ledna 1982 v souvislosti s nastolením „válečného stavu“ v Polsku.²¹⁹ Na pražské centrále byl pod vedením genmjr. Hrušeckého zřízen operační štáb; konkrétní úkoly pro jednotlivé složky SNB uložil náčelník štábu 13.

²¹⁶ CHURÁŇ, M. a kol.: *Encyklopedie špionáže. Ze zákulisí tajných služeb, zejména Státní bezpečnosti*. Praha 2000, s. 37–38.

²¹⁷ ABS, f. KS–SNB Hradec Králové, kt. 85, inv. jedn. 108.

²¹⁸ CHURÁŇ, M. a kol.: *Encyklopedie špionáže*, s. 37–38.

²¹⁹ ABS, f. RMV, Rozkaz ministra vnitra ČSSR č. 29/1981. Podle rozkazu federálního ministra vnitra č. 1/1979 měla být MBO vyhlášena v situaci, kdy hrozilo „masové antisocialistické chování“. Systém zahrnoval celkem sedm stupňů. Stupeň pět až sedm, které nebyly nikdy vyhlášeny, předpokládaly hrozící masivní výtržnosti nebo jednu již probíhající v rozsáhlém měřítku. Úroveň čtyři byla vyhlášena pouze v lednu 1989 v souvislosti s ohlášenými demonstracemi k výročí sebeupálení Jana Palacha. Úroveň tři byla vyhlášena (resp. před rokem 1979 tomuto stupni odpovídající opatření) v období 1970–1989 celkem desetkrát, do roku 1988 však pouze jako prevence. Třetí úroveň předpokládala zřízení centrálních, krajských a okresních operačních štábů, mimořádnou pohotovost bezpečnostního aparátu, dostupnost příslušníků ministerstva vnitra či pohotovost zvláštních jednotek. TUMA, O.: *The Czechoslovak Communist Regime and the Polish Crisis 1980-1981*, s. 60–76. Srov. ŽÁČEK, P. (ed.): *Organizace a řízení represe v ČSSR. Operační štáby generála Lorence 1988–1989. Edice dokumentů, Securitas Imperii*, č. 4/I (1998), s. 8–12.

prosince 1981 v dopoledních hodinách. V rozkazu přesně popsal, jak postupovat v případě, že se někdo pokusí o veřejný projev solidarity s polskou opozicí: „Nedovolit jakýkoliv projev protestu proti opatření státních orgánů PLR, které se provádí k neutralizaci kontrarevoluce. Okamžitě zadržet každého, kdo se o protest pokusí, nebo ho připravuje.“²²⁰

4.3 Skupina revoluční akce

Podle vyšetřovacího spisu zahájila Státní bezpečnost vyšetřování letákové kampaně na základě oznámení několika obyvatel Prahy, kteří v první polovině ledna 1982 našli ve svých domovních schránkách leták, rozmnožený modrou barvou na lihovém stroji Ormig. Neznámí pisatelé v letáku, datovaném 15. prosince 1981, protestovali jménem „Skupiny revoluční akce“ proti vyhlášení „válečného stavu“ v sousedním Polsku. „Radikálně levicovou“ frazeologií vyzvali veřejnost k podpoře Solidarity: „Vyjadřujte všemi prostředky podporu revolučnímu zápasu polského proletariátu. Požadujte zrušení výjimečného stavu v PLR a propuštění dělnických předáků, kteří jsou demokraticky zvolenými představiteli drtivé většiny polských pracujících. Pochopte, že úder zasazený polskému proletariátu, je ranou pod pás celé dělnické třídy a především dělníkům v tzv. zemích reálného socialismu.“²²¹

²²⁰ ABS, f. KS–SNB Hradec Králové, kt. 85, inv. jedn. 108. Příslušníci Správy pro boj s vnitřním protivníkem SNB (krycím názvem X. správa SNB) se v následujících týdnech zaměřili zejména na představitele Charty 77. Řada z nich byla opakovaně vyslýchána a mluvčí byli postupně na několik dní zadrženi. Tehdejší mluvčí Charty 77 Bedřich Placák popsal ve svých pamětech zadrženi 13. prosince 1981 v pozdních nočních hodinách. Příslušníci StB se při následném výslechu ptali zejména na připravované „teroristické akce“ a údajný dopis Charty 77 do Polska. Při odchodu byl Placák důstojníkem StB poučen, jak se má v následujících dnech chovat: „Čekal už napolo oblečený, aby mi přibližně sdělil, že 1) mám se zdržovat doma, 2) nemám se účastnit různých jednání, 3) nemám nic psát.“ PLACÁK, B.: *Paměti lékaře*. Praha 1997, s. 664. Popsaná nervozita představitelů represivního aparátu zřejmě souvisela s dopisem, v němž neznámý pisatel v polštině vyhrožoval blíže nespecifikovanými „teroristickými akcemi“. Centrála Státní bezpečnosti obdržela dopis 13. prosince 1981 v odpoledních hodinách a okamžitě nařídila krajským správám, aby zařídila nepřetržité střežení vybraných státních a stranických budov. ABS, f. KS–SNB Hradec Králové, kt. 85, inv. jedn. 108. Uvedená represe byla zřejmě hlavní důvodem, proč Charta 77 vydala stručné prohlášení na podporu Solidarity teprve 4. ledna 1982. Svou roli však také sehrál šok z událostí v sousední zemi, kde bylo doslova přes noc „pacifikováno“ početné opoziční hnutí. Srov. Sdělení VONS č. 248. Zásahy StB po vyhlášení výjimečného stavu v Polsku, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, č. 12 (prosinec 1981), s. 3–4.

²²¹ *Libri prohibiti*, f. sbírka VONS, Jan Wünsch a spol.

Formálně se vyšetřování rozběhlo 12. ledna 1982, kdy npor. Petr Kadeřábek z OVŠ Správy StB Praha zahájil trestní stíhání proti neznámému pachateli pro trestný čin pobuřování.²²² Plán vyšetřování, který schválil 14. ledna 1982 náčelník zmíněného odboru kpt. JUDr. Vladimír Dlouhý, stanovil pět hlavních úkolů: „1) ztotožnit autora a pisatele letáku, 2) motiv páchání trestného činu, 3) zjistit množství vyhotovených letáků, 4) ztotožnit osoby, které se s obsahem letáku seznámily, a zjistit jejich reakci na obsah letáku, 5) zavést trestní stíhání pachatele.“²²³

Operativní plán vyšetřování vypracoval 15. ledna 1982 příslušník 2b odboru 4. oddělení Správy StB Praha npor. Antonín Pazdera, který k vytipování „pachatelů“ přizval pracovníky ostatních odborů pražské StB a 1. odboru X. správy SNB.²²⁴ Pro akci zvolil krycí název „ARS“ – hlavním důvodem bylo podezření, že vedle okruhu signatářů Charty 77, členů VONS či ‚volné mládeže‘ přicházel v úvahu jako autor letáku také některý z bývalých členů Akademické rady studentů, která pod zkratkou ARS působila na konci šedesátých let jako organizace studentů na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.²²⁵

Na základě „agenturně operativních“ poznatků provedli vyšetřovatelé v následujícím týdnu několik domovních prohlídek. Nejdříve se zaměřili na bydliště třiačtyřicetiletého dělníka Václava Soukupa, kterého zadrželi 20. ledna 1982. V bytě jeho rodičů našli psací stroj, několik kusů hledaného letáku, jeho pozměněnou strojopisnou variantu z 13. ledna 1982 a řadu dalších samizdatových tiskovin. Při výkonu domovní prohlídky také zadrželi Soukupovu přítelkyni Jitku Tůmovou, u níž našli výtisk exilového časopisu *Svědectví*. Druhý den prohlédli byt jejích rodičů, objevili další hledané letáky,

²²² ABS, V-35417, svazek I. – Administrativa.

²²³ *Tamtéž*, svazek II. – obvinění.

²²⁴ Mezi hlavní úkoly 1. odboru X. S-SNB patřilo „odhalování osob, zabývajících se na území ČSSR zhotovováním a rozšiřováním protisocialistických písemností“. Srov. ŽÁČEK, P.: *Přísně tajné. Státní bezpečnost za normalizace. Vybrané směrnice a metodické pokyny politické policie z let 1978-1989*. Praha 2001, s. 205.

²²⁵ Operativní svazek akce „Ars“ založil 20. ledna 1982 npor. Pazdera, který v návrhu uvedl: „Ve svazku bude pátráno po pisateli letáků vhozených dne 8.–11. 1. 1982 do poštovních schránek obyvatel na Praze 1, 3, 6 a 10. Dosud bylo zajištěno 8 ks letáků psaných strojem a rozmnožených na ormu. Letáky mají nadpis ‚Dělníci a studenti, občane Československa‘ a v jejich obsahu je napadáno soc[ialistické] zřízení, útočí proti výjimečnému stavu v PLR a nabádají ke spolupráci se Solidaritou. Mimo jiné je v letáku uvedeno, že ‚upevňování moci KSČ se obrátí proti dělníkům, studentům a občanům Československa‘. Uvedeným činem byla naplněna skutková podstata tr. činu [pobuřování] dle § 100/1 a 3 tr. zák.“ ABS, Jednotný poznatkový fond StB Praha, Evidenční karta č. 3078.

rozmnožovací blány a psací stroj. Rozjeli se také na chalupu, kde však nic „závadného“ již nenašli.

Další domovní prohlídky vyšetřovatelé provedli 21. ledna 1982 „ve stykové bázi“ Václava Soukupa, jak nazvali okruh jeho přátel. Ačkoliv při kontrole bytu Otakara Wünsche, jehož synové Jan a Josef se přátelili s Václavem Soukupem několik let, hledané letáky nenašli a doma nezastihli ani jednoho z bratrů, neodešli s prázdnou. Zabavili velké množství samizdatové, exilové a polské literatury, osobní poznámky a adresář. Naprostá většina tiskovin patřila signatáři Charty 77 Janu Wünschovi. Série domovních prohlídek pokračovala – tentokrát bez „pozitivního výsledku“ – v bytě Tomáše Kopeckého. Poslední bytovou prohlídku příslušníci StB 21. ledna 1981 provedli u signatáře Charty 77 Jiřího Wolfa, kde objevili několik letáků „Skupiny revoluční akce“ a další strojopisné texty.

Vyšetřovatelé StB zadrželi 21. ledna 1981 celkem devět osob, po osmačtyřiceti hodinách vzali se souhlasem městské prokurátorky JUDr. Jitky Fuchsové do vyšetřovací vazby Václava Soukupa a Jitku Tůmovou, ostatní po výsledku propustili. V cele předběžného zadržení byl od 22. ledna 1982 také Josef Wunsch, kterého 24. ledna 1982 příslušníci StB propustili, aby ho vzápětí opět zadrželi. Do vyšetřovací vazby byl vzat 26. ledna 1982, opět se souhlasem prokurátorky JUDr. Jitky Fuchsové. Jak vyplývá z vyšetřovacího spisu, o život mladíka, který se v Kladně vyučil jako chovatel, se pražská Správa StB zajímala minimálně od podzimu 1980.²²⁶

Jak vyšetřovatelé hodnotili „nepřátelskou činnost“ vytipovaných podezřelých, ukazují dochované charakteristiky Jana Wünsche, Václava Soukupa, Jitky Tůmové a Tomáše Kopeckého, vypracované 21. ledna 1982 na základě několika předaných svazků, které vedla centrála kontrarozvědky či Správa StB Praha.

Informace o nejstarším z čtveřice vycházely ze signálního svazku, který již 20. června 1979 založila (původně jako spis prověřované osoby) centrála StB pod krycím jménem „Pošťák“.²²⁷ Pěťadvacetiletý signatář Charty 77 pracoval po ukončení základní

²²⁶ K Josefu Wünschovi (1962) byl 27. října 1980 zaveden 2. oddělením 2b odboru Správy StB Praha spis prověřované osoby, krycí název „Béd'a“, reg. č. 33648, který byl do archivu uložen 12. května 1983, arch. č. 732353. V roce 1982 sledován IV. S–SNB v akci „Pošťák 2“. Srov. ABS, operativní svazek IV. S–SNB, krycí název „Pošťák 2“.

²²⁷ K Janu Wünschovi (1957) byl 20. června 1979 zaveden 1. oddělením 4. odboru X. správy FMV spis prověřované osoby, krycí název „Pošťák“, reg. č. 18056, který byl 2. října 1979 převeden na signální svazek. Dne 27. ledna 1982 byl přijat 4. oddělením 2b odboru S–StB Praha, převeden na osobní svazek, reg. č. 35611, který byl 10. října 1983 uložen do archivu, arch. č. 732353. V letech 1980–82 byl sledován IV.

školy jako brigádník v různých dělnických povoláních, naposledy ve Státní knihovně. Ze zprávy je patrné, že Jan Wunsch byl několik let pod drobnohledem StB: „Wunsch Jan je silně nepřátelsky zaměřen, signatář CH–77, který udržuje důvěrné styky s představiteli CH–77 a členy VONSu v Praze ([Věra] Jirousová, [Petr] Uhl, [Jiří] Němec a další). S těmito se podílí na rozšiřování protistátních písemností. Od roku 1978 navštěvoval PLR s cílem navazování styků s polskými opozičními organizacemi KOR a ROPCiO. Při zpátečních cestách přivážel závadovou literaturu. K rozmnožování pamfletů si pořídil tři psací stroje. Negativně ovlivňuje školní a učňovskou mládež, kterou zve na různá vystoupení undergroundových skupin, se kterými vystupuje folkový zpěvák [Otakar] Veverka. V roce 1980 zorganizoval v Praze 6, Na Babě, nedovolený festival folkových hudebníků, kterého se zúčastnilo velké množství mládeže. Při prováděných opatřeních ze strany Bezpečnosti bylo zadrženo a předvedeno 140 lidí.“²²⁸

Informace o třidvacetiletém Václavu Soukupovi vycházely ze spisu prověřované osoby, který 11. prosince 1980 založilo – stejně jako u signálního svazku Jana Wünsche – 1. oddělení 4. odboru X. správy SNB pod krycím jménem „Hlídač“: „Svůj nepřátelský postoj ke stávajícímu zřízení projevil v roce 1977, kdy dne 21.8. demonstrativně nosil černou úzkou pásku jako projev nesouhlasu s internacionální pomocí vojsk Varšavské smlouvy v roce 1968.“ V souvislosti s touto událostí byl Václav Soukup vyloučen ze Střední průmyslové školy – až do prosince 1981 pracoval v různých dělnických profesích.

správou SNB v akci s krycím názvem „Pošťák“. Srov. ABS, operativní svazek IV. S-SNB, krycí název „Pošťák“.

²²⁸ Koncert písničkářů Otakara Veverky a Oldřicha Janoty se 12. června 1980 uskutečnil v altánku na Babě v městské části Praze 6. V souvislosti s rozsáhlým zásahem Bezpečnosti, která jako hlavního organizátora označila signatáře Charty 77 Jana Wünsche, zahájil 13. června 1980 OVŠ StB Praha trestní stíhání ve věci přípravy trestního podvracení republiky. Usnesení o tomto kroku bylo zdůvodněno následující větou: „Zjištěné skutečnosti nasvědčují, že po přesně nezjištěnou dobu v Praze a jinde vyhotovují a rozšiřují dosud přesně nezjištěné osoby, mezi nimi Jan Wunsch, nar. 1957, bytem Praha 9, vyhotovují a rozšiřují různé písemnosti, jež svou podstatou jsou namířeny proti socialistickému a státnímu zřízení republiky“. Vyšetřování se po provedení domovní prohlídky v bytě Jana Wünsche, kde příslušníci StB zabavili velké množství strojopisných písemností, zaměřilo v následujících měsících na rozšiřování samizdatových textů a kontakty s polskou opozicí. Pro nedostatek důkazů bylo trestní stíhání přerušeno, usnesení vypracoval 2. října 1980 mjr. Jaroslav Francek. ABS, f. OVŠ StB Praha, V 29937. V souvislosti s koncertem byl pro výtržnictví – zpívání písní na veřejném prostranství – stíhán také Otakar Veverka, odsouzen byl k osmiměsíčnímu trestu odnětí svobody nakonec pro zanedbání vyživovací povinnosti a přečin výtržnictví. Soud mu navíc vyslovil tříroční zákaz pobytu v Praze. GRUNTORÁD, J. – UHL, Petr (eds.): *O československém vězeňství. Sborník Charty 77*. Praha 1990, s. 189; [LAUBE, R. (ed.)]: *Příliš černá kronika*. samizdat, Praha 1984, s. 45–46.

Hlavním důvodem, proč se StB v roce 1980 začala o něho zajímat, byly jeho kontakty se signatáři Charty 77: „Při operativním rozpracování jeho osoby [tj. Soukupa] byly zjištěny styky na členy VONSu a to Jiřího Volfa [!],²²⁹ [Zdenu] Freundovou, [Kamilu] Bendovou a další. Několikrát navštívil PLR, odkud přivážel nelegálním způsobem nepřátelské tiskoviny vydávané Solidaritou, z těchto pořizoval výpisky a zapůjčoval svým známým. Rovněž projevoval velký zájem o získání rozmnožovacích cyklostylových blan a tiskařské barvy.“²³⁰

Nejméně informací měli vyšetřovatelé StB o nejmladší dvojici zadržených. O dvacetileté Jitce Tůmové bylo ve zprávě uvedeno, že se před několika měsíci spřátelila s Václavem Soukupem: „Od nástupu do n[árodního] p[odniku] Geodézie v měsíci září 1981 udržuje styk s Václavem Soukupem, narozeném v roce 1959, který je zaměřen proti stávajícímu zřízení a udržuje úzké styky na pravicově zaměřené osoby, jako např. na Jana Wünsche, signatáře Charty 77 a další.“²³¹ Obdobná formulace zazněla ve zprávě o Tomáši Kopeckém, na něhož StB vedla spis prověřované osoby pod krycím jménem „Kopčem“: „Přátelí se signatářem Charty 77 Janem Wünschem, se kterým projednával úschovu rozmnožovacího stroje.“²³²

Dne 21. ledna 1982 schválil náčelník Správa StB Praha plk. JUDr. Oldřich Mezl návrh na zahájení trestního stíhání Václava Soukupa a Jitky Tůmové pro trestný čin pobuřování. Jako další podezřelí byli v uvedeném návrhu zmíněni Jan Wunsch, Josef Wunsch a Tomáš Kopecký – posledně jmenovaný však nakonec obviněn nebyl. Další návrh na zahájení trestního stíhání, tentokrát proti bratrům Wünschovým, schválil plk. Oldřich Mezl 25. ledna 1982. Jeho součástí je také pasáž, kde se hovoří o agenturním zdroj jako o hlavním pramenu získaných informací o „nepřátelské“ činnosti: „Prostřednictvím

²²⁹ Správně signatář Jiří Wolf, který ovšem členem VONS nebyl.

²³⁰ K Václavu Soukupovi (1959) byl 11. listopadu 1980 zaregistrován 1. oddělením 4. odboru X. správy SNB spis prověřované osoby, krycí název „Hlídač“, reg. č. 20654, který 21. ledna 1982 předán 4. oddělení 2b odboru Správy StB Praha. Dne 28.1.1982 převeden na osobní svazek, reg. č. 35612, který byl 10. října 1983 předán do archivu. Srov. *ABS*, osobní svazek, krycí název „Hlídač“, arch. č. 741520.

²³¹ K Jitce Tůmové (1961) byl 27. ledna 1982 zaregistrován 4. oddělením 2b odboru Správy StB Praha osobní svazek, krycí název „Sekretářka“, který byl 10. října 1983 uložen do archivu. Srov. *ABS*, osobní svazek, krycí název „Sekretářka“, arch. č. 741553.

²³² *ABS*, V-35417, svazek III. – administrativa. K Tomáši Kopeckému byl 21. ledna 1981 zaregistrován 4. odborem X. správy SNB spis prověřované osoby, krycí název „Kopčem“, reg. č. 20819, který byl 21. ledna 1982 předán 2b odboru Správy StB Praha. Srov. *ABS*, spis prověřované osoby, krycí název „Kopčem“, arch. č. 745297.

stávající ‚A[genturní]‘ sítě bylo zjištěno, že oba jmenovaní i v současné době provádí výše uvedenou trestnou činnost.“²³³

Vyšetřovatelé se od všech zadržených nejdříve snažili zjistit podrobnosti o letákové kampani. Ačkoliv na základě zmíněných spisů věděli, kdo byl skutečným autorem „protistátní tiskoviny“, museli předané informace pro potřebu soudního jednání „legalizovat“ pomocí výsledků a posudků odborných pracovišť ministerstva vnitra.

Jediná konkrétní informace při prvním kole výsledků zazněla pouze od Jitky Tůmové, která bez bližšího vysvětlení uvedla, že leták dostala od svého přítele Václava Soukupa. Počáteční neúspěch shrnul 22. ledna 1982 kpt. Dlouhý: „Dosud provedenými vyšetřovacími a operativními [sic!] úkony se zatím nepodařilo prokázat autorství a rozšiřování těch letáků ‚Skupiny revoluční akce‘, které se již dostaly do veřejnosti a na jejichž podkladě bylo dne 12. 1. 1982 zahájeno trestní stíhání.“ Další postup vyšetřování stanovil 25. ledna 1982 příslušník OVŠ StB Praha npor. Miroslav Mošna: „Zjistit a dokumentovat, kým je tvořena Skupina revoluční akce, zda tato skupina pracuje izolovaně, nebo zda je napojena na představitele Ch[arty] 77 nebo jinou skupinou opozice a zda je někým řízena či vědomě ovlivňována.“²³⁴

Vyšetřovatelům příliš „nepomohla“ ani jazyková expertiza letáku, kterou 29. ledna 1982 vypracovala npor. Václava Musilová z Kriminálního ústavu VB. Její odborný posudek byl pouhou spekulací: „Sporný text je vyšší jazykové úrovně. Až na některé jednotlivosti je zde dodržena spisovná norma ve všech jazykových rovinách, kompoziční výstavba je promyšlená, logická. Rovněž výběr slovní zásoby – termíny z okruhu politicko–filozofického a publicistické obraty – je adekvátní stylovému zařazení a určení textu. Tyto okolnosti naznačují tomu, že autorem bude pravděpodobně vysokoškolsky vzdělaná osoba, která se zabývá profesionálně stylizací veřejných jazykových projevů (odborných či publicistických). V textu nejsou obsaženy jazykové prostředky, z nichž by bylo možno usuzovat na věk či místní příslušnosti autora.“ Značný posun ve vyšetřování nastal teprve 2. února 1982, když příslušníci StB zadrželi v kavárně pražského Radiopaláce Jana Wunsche na schůzce se signatářem Charty 77 Jiřím Wolfem a Vladěnkou Glivickou, u níž pobýval dva týdny v „ilegalitě“. Druhý den při domovní prohlídce v bytě Milana Orlika objevili vyšetřovatelé rozmnožovací stroj ormig, na kterém byly – jak později potvrdila odborná expertiza Výzkumného ústavu FMV – letáky vytištěny. Stroj našli v pokoji, který

²³³ *Tamtéž.*

²³⁴ *Tamtéž.*

si od majitele pronajal Václav Soukup. Na základě výpovědi několika svědků vyšetřovatelé zjistili, že ormig do bytu přinesli v polovině ledna 1982 společně Jan Wunsch a Václav Soukup. Městská prokurátorka v Praze JUDr. Jitka Fuchsová vzala Jana Wunsche jako posledního z budoucí čtveřice obžalovaných 4. února 1982 do vyšetřovací vazby, ostatní zadržení byli z cely předběžného zadržení postupně propuštěni.

Ačkoliv všichni obvinění shodně uváděli, že o „Skupině revoluční akce“ nic nevědí, postupně se vyšetřovatelům podařilo získat některé důkazy o jejich podílu na letákové kampani a výrobě dalších „protizákonných tiskovin“, mimo jiné rozmnožení jednoho z čísel *Informací o Chartě 77*. Na jednom z výslechů Jitka Tůmová přiznala, že leták na žádost Václava Soukupa opsala na rozmnožovací blánu. Jiným dokladem byly nalezené otisky na rozmnožovací stroji, které podle odborné expertizy patřily Janu Wunschovi. Vyšetřovatelé také záhy zjistili, že ormig byl již na podzim 1981 odcizen z budovy Institutu bezpečnosti práce, kde pracovala jeho manželka Věra Novotná.²³⁵ Do 15. března 1982 probíhalo trestní stíhání Václava Soukupa a Jitky Tůmové formálně oddělené od trestního stíhání bratrů Wunschových, teprve poté byly spojeny ke společnému řízení. Mladší ze zatčených sourozenců, Josef Wunsch, který ve skutečnosti o letákové kampani takřka nic nevěděl, byl propuštěn 4. května 1982 a nadále byl stíhán na svobodě. O několik dní se naopak zhoršila situace jeho staršího brata, který byl obviněn z několika dalších trestných činů a přečinů.

Vyšetřovatelé StB především využili svědecké výpovědi jeho někdejší přítelkyně, bývalé studentky gymnázia Lenky Cvrčkové, v jejímž bytě kdysi několik měsíců bydlel. Od roku 1978 společně jezdili do Polska, kde našli přátele v opozičním prostředí, seznámili se například s členem Výboru společenské sebeobrany „KOR“ Janem Lityńským. Plánovali také, že zde natočí celovečerní film o undergroundové skupině The Plastic People of the Universe. Jejich cesty se však rozešly, navíc Státní bezpečnost Janu Wunschovi odebrala v lednu 1980 cestovní doklady. Na podzim 1980 se Lenka Cvrčková rozhodla, že v Polsku zůstane, ačkoliv neměla povolení k pobytu. Dne 19. února 1981 byla v Lodži zatčena při zásahu proti stávkujícím vysokoškolákům a druhý den byla předána do Československa. V policejním protokolu byla polskou tajnou policií označena za radikálně orientovanou, neboť byla údajně „stoupenkyní organizování bojůvek v případech použití násilí proti stávkujícím“. Po převozu do Prahy strávila mladá dívka několik měsíců v

²³⁵ ABS, V-35417, svazek III. – administrativa.

ruzyňské vazbě, kde ji StB vyšetřovala v akci „Brouk“. V září 1981 byla nakonec odsouzena k trestu odnětí svobody na sedm měsíců nepodmíněně.²³⁶

Na základě výpovědí Lenky Cvrčkové a její matky Lídy Skácelové byl Jan Wünsch 7. května 1982 obviněn vyšetřovatelem StB npor. Karlem Kolouchem z krádeže, podvodu a poškozování majetku v osobním vlastnictví. Podle usnesení o trestním stíhání měl z bytu Lenky Cvrčkové v první polovině roku 1980 odcizit „4 ks gramofonových dlouhohrajících desek, oděvní svršky, kufříkový psací stroj zn. Wanderer, 25 ks knih, nádobí, ložní prádlo a 3 ks magnetofonových pásků“, dále měl zpronevřit několik tisíc korun a poškodit „bytové zařízení v celkové výši nejméně 300 Kč“.²³⁷ Obě ženy také svědčily u Městského soudu v prosinci 1982, jejich obvinění však nebylo přesvědčivé a soud je nevyužil. O důvodech účelového svědectví, které mělo z politické kauzy učinit „obyčejný“ kriminální případ, se můžeme pouze dohadovat. Mnohé ale naznačuje skutečnost, že několik dní po soudním jednání se Lenka Cvrčková legálně vystěhovala do Rakouska. Na odvolací řízení v březnu 1983 se proto již jako svědkyně nedostavila. Ve zprávě o svém věznění v roce 1981, kterou Lenka Cvrčková napsala již v Rakousku pro pařížský časopis *Svědectví*, se o své epizodní roli v kauze „Skupiny revoluční akce“ nezmínila.²³⁸

²³⁶ Na svůj poslední polský pobyt v osmdesátých letech se Lenka Cvrčková dostala oklikou přes Maďarsko. V září 1980 odjela legálně do Budapešti, odkud odletěla do Varšavy za svým novým přítelem, studentem varšavské polytechniky Theodorem Klincewiczem. Podle vyšetřovacího spisu StB bydlela u jeho rodičů v Gdyni a dojížděla do Varšavy, kde krátkodobě pracovala ve studentském rozhlasu Riviera při obsluze technického zařízení. Po neshodách se svým přítelem odjela začátkem února 1981 do Lodže, kde se zapojila do stávky vysokoškoláků. Pod pseudonymem Linda Winsh působila v redakci opozičního časopisu *Strajk* (Stávka) a napsala do něho tři rozsáhlé články. Její zadržení 19. února 1981 vyvolalo velký odpor místních studentů, kteří vylepili stovky různých plakátů s jejím portrétem a protestem proti jejímu zadržení na ulicích několika polských měst. Jak vzpomínal jeden z kolportérů letáku „Skupiny revoluční akce“, ještě při jeho návštěvě Krakova na podzim 1981 bylo celé město oblepené plakáty s požadavkem na její propuštění. Rozhovor s Romanem Laubem, 15. září 2002; *ABS*, V-34427 MV, spis č. 2. Kopie čtyř různých polských letáků na podporu Lenky Cvrčkové jsou uloženy v Libri prohibiti. Srov. RYCHLÍK, J.: Nedořešený případ z roku 1981, *Mladý svět*, roč. 32, č. 12 (1990), s. 24; KOWALCZYK, R., *Studenti '81*. Varšava 2000, s. 256–258.

²³⁷ *Libri prohibiti*, f. Jan Wünsch a spol., Usnesení o obvinění Jana Wünsche z trestných činů a přečinů, Praha 7.5.1982, ČVS: VS-637/82, kopie 2 stran A4 strojopisu.

²³⁸ CVRČKOVÁ, L.: Zpráva z Ruzyně, *Svědectví*, roč. 18, č. 69 (1983), s. 205–213. K Lence Cvrčkové (1960) byl 16. října 1978 založen 1. oddělením 4. odboru X. S-FMV spis prověřované osoby, krycí název svazku „Brouk“, reg. č. 16026, který byl 27. května 1981 převeden na signální svazek. Od 22. února 1981

Dne 11. května 1982 rozšířil npor. Kolouch obvinění Jana Wünsche ze spáchání dalšího trestného činu, tentokrát „rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví“. Podle usnesení byl „dostatečně odůvodněn závěr, že obv[iněný] Jan Wunsch odcizil v přesně nezjištěné době od počátku měsíce září do konce září 1981 v úřadu Inspektorátu bezpečnosti práce v Praze 2, Hostivítova 5, rozmnožovací stroj Ormig, zn. Corona S-6, vyr. č. 620 745, v hodnotě 4.360,- Kčs“, na kterém byly letáky „Skupiny revoluční akce“ a další samizdatové texty vytištěny.²³⁹

Druhý den obvinil zmíněný vyšetřovatel StB z účastenství na stejném trestném činu také Věru Novotnou, manželku Jana Wünsche.²⁴⁰ Na rozdíl od později odsouzené čtveřice bylo její trestní stíhání zastaveno 9. července 1982 rozhodnutím městského prokurátora JUDr. Jitky Fuchsové. Ani jeden vyslechnutý svědek totiž údajnou trestnou činnost nepotvrdil, „prokázáno bylo pouze to, že obv[iněný] Jan Wunsch jí často navštěvoval na pracovišti“. Významnější roli při jejím rozhodování však sehrála patrně skutečnost, že Věra Novotná měla teprve několikaměsíční dítě a její manžel byl již několik měsíců ve vyšetřovací vazbě.²⁴¹

Vyšetřovací spis byl uzavřen 14. června 1982, symbolickou tečku za přípravou politického procesu vyšetřovatelé učinili 1. července 1982, když vrátili 4. oddělení 2b odboru Správy StB Praha „operativní materiály pod názvem Pošťák, Běďa a Ota“.²⁴² Případ převzal městský prokurátor v Praze JUDr. František Kubát, který na základě vyšetřovacího spisu obžaloval 6. července 1982 čtveřici mladých lidí z několika trestných činů, respektive z účastenství na nich.²⁴³ Zaměřil se na „antisocialistickou“ činnost

byla vyšetřována podle § 109 odst. 2 Sb. Dne 9. února 1983 bylo její rozpracovávání obnoveno 1. oddělením 4. odboru X. správy SNB. Srov. ABS, osobní svazek, krycí název „Brouk“, arch. č. 754408.

²³⁹ *Libri prohibiti*, f. sbírka VONS, Jan Wunsch a spol., Usnesení o obvinění Jana Wünsche z trestného činu 11.5.1982, ČVS: VS-637/82, kopie 1 strany A4 strojopisu.

²⁴⁰ *Tamtéž*, Usnesení o obvinění Věry Novotné z účastenství na trestném činu, Praha 12. 5. 1982, ČVS: VS-637/82, kopie 1 strany A4 strojopisu.

²⁴¹ *Tamtéž*, Usnesení o zastavení obvinění Věry Novotné z účastenství na trestném činu, Praha 9. 7. 1982, 1 Kv 265/82, kopie 1 strany A4 strojopisu.

²⁴² V akci „OTA“ rozpracovávala StB signatáře Charty 77 Otakara Veverku. ABS, V-35417, svazek II.–obvinění.

²⁴³ Václav Soukup podle této obžaloby spáchal „tr. čin podvracení republiky podle § 98/1 tr. zákona“ a „tr. čin podílnictví ke škodě majetku v socialistickém vlastnictví podle § 134/1a tr. zákona“; Jan Wunsch „tr. čin podvracení republiky podle § 98/1 tr. zákona“, „tr. čin rozkrádání majetku v soc. vlastnictví podle § 132/1a tr. zákona“, „tr. čin krádeže podle § 248/1 tr. zákona“ a „tr. čin zpronevěry podle § 248/1 tr. zákona“; Josef

Václava Soukupa a Jana Wünsche, jak hodnotil především rozmnožování samizdatových tiskovin a jejich kontakty s polskými občany. JUDr. Kubát oba obžalované rovněž označil za autory letáků na podporu Solidarity: „Společně jej také rozmnožili a podepsali jako ‚Skupina revoluční akce‘.“²⁴⁴

Před soudem měla obžalovaná čtveřice stanout v září 1982, ale jednání bylo odloženo s odůvodněním, že onemocněla předsedkyně senátu JUDr. Blanka Křípačová. Politický proces proto paradoxně začal takřka přesně rok poté, kdy byl v Polsku vyhlášen „válečný stav“. Senát Městského soudu v Praze zasedl ve dnech 15. až 17. prosince 1982 pod předsednictvím JUDr. Jana Rojta, obžalobu zastupovala JUDr. Jitka Fuchsová. Před zahájením líčení byla v okolí budovy učiněna „bezpečnostní opatření“ a do soudní síně byli mimo svědků vpuštěni pouze nejbližší příbuzní obžalovaných a údajní studenti právnické fakulty. Výslech pouhých osmi svědků měl v některých okamžicích nádech frašky, neboť někteří vypovídali zcela opačně, než jak bylo uvedeno ve vyšetřovacích protokolech. Navíc obžalovaní, kterým se podařilo domluvit, označili za „majitele“ rozmnožovacího stroje Václava Siváka, který byl v září 1982 zavražděn. Václav Soukup souhlasil pouze s tím, že rozmnožoval „nepolitická“ literární díla, která na jeho žádost opisovala jeho přítelkyně Jitka Tůmová. Jan Wunsch odmítl obžalobu v celém rozsahu a obvinění, že se stýkal na konci sedmdesátých let s členy Solidarity, označil za absurdní (nezávislý odborový svaz vznikl teprve v létě 1980). Jitka Tůmová prohlásila, že svého činu lituje a že si neuvědomila jeho následky. Josef Wunsch se k obžalobě nevyslovil, neboť se k soudu nedostavil.

Prokurátorka stalinistickou frazeologií označila Jana Wünsche za „hlubokého nepřitele socialistického zřízení“ a navrhla pro něho trest v horní hranici příslušného paragrafu. Jako „nebezpečného pachatele“ charakterizovala také Václava Soukupa, naopak u Jitky Tůmové a Josefa Wünsche navrhla trest v dolní hranici sazby podle výkladu § 98/1 tr. zákona. Obhájci obžalovaných požadovali stažení obžaloby, případně u Václava Soukupa a Jitky Tůmové překvalifikování na trestný čin pobuřování a vynesení podmíněných trestů. Jejich návrhy zůstaly nevyslyšeny, předseda senátu JUDr. Jan Rojt na závěr jednání přečetl rozsudek ještě přísnější, než požadovala obžaloba.

Wunsch „tr. čin pobuřování podle § 100/1a tr. zákona“ a Jitka Tůmová byla obžalována z „účastenství na tr. činu podvracení republiky podle § 10/1c–98/1 tr. zákona“. *Libri prohibiti*, f. sbírka VONS, Jan Wunsch a spol., Obžaloba Václava Soukupa, Jana Wünsche, Jitky Tůmové a Josefa Wünsche, 1 Kv 265/82, kopie 8 stran A4 strojopisu.

²⁴⁴ *Tamtéž*.

Nejpřísnější trest vynesl nad Janem Wünschem, ačkoliv ve skutečnosti autorem letáku nebyl. Patrně ze tří důvodů – byl nejstarší, StB již několik let sledovala jeho aktivity a jako jediný ze čtveřice podepsal Chartu 77. Odsouzen byl ke čtyřem rokům odnětí svobody podle § 98 tr. zákona, propadnutí zabavených věcí, dvěma rokům ochranného dohledu po odpykání trestu a peněžité pokutě pět tisíc korun; jeho bratr Josef k jednomu roku odnětí svobody podle § 100 tr. zákona; Václav Soukup ke třem rokům odnětí svobody, propadnutí zabavených věcí, dvěma rokům ochranného dohledu po odpykání trestu a peněžité pokutě ve výši dva tisíce korun; Jitka Tůmová k patnácti měsícům odnětí svobody a propadnutí zabavených věcí. Všichni odsouzení si měli nepodmíněné tresty odpykat v první nápravné skupině.²⁴⁵

Odvolační soud se uskutečnil 10. a 11. března 1983 v Praze. Nejvyšší soud ČSR zasedal ve složení JUDr. Marie Dojčárová (předsedkyně), JUDr. Pavel Janda a JUDr. Václav Mrzena (soudci); jediná výraznější úprava předchozího rozsudku se týkala výše trestu odnětí svobody u Jana Wünsche, který byl snížen o šest měsíců.²⁴⁶ Do vězení nastoupili pouze tři odsouzení, neboť Jitka Tůmová vynesenu výši trestu strávila již ve vyšetřovací vazbě. Výkon trestu trojice strávila ve věznicí v Plzni–Borech. Pocity politického vězně popsal v jedné z mnoha stížností na pracovní podmínky Jan Wunsch, kterého v prosinci 1984 adoptovala jako „vězně svědomí“ švýcarská skupina Amnesty International: „O přeražení jsem žádal ze zdravotních důvodů, z důvodů mé zcela nedostatečné zručnosti pro práci s kovem... Po přeražení se mé zdravotní podmínky nezlepšily, nýbrž ještě mnohem zhoršily... Okamžitým a nutným důsledkem je samozřejmě neplnění značně vysokých norem, které nepochybně bude další vhodnou záminkou pro mé neustálé kázeňské trestání. Tento postup státních orgánů jsem nucen považovat za systematickou snahu o mou fyzickou a psychickou likvidaci, motivovanou mými názory, pro něž jsem jako signatář Charty 77 vězněn. Chci při této příležitosti upozornit: nejenže nespáchám sebevraždu, ale dokud mi mé síly budou stačit, budu se proti

²⁴⁵ ABS, V–35417, svazek II.–obvinění; *Libri prohibiti*, f. sbírka VONS, Jan Wunsch a spol, Stručná zpráva o průběhu soudního líčení s Janem Wünschem, Josefem Wünschem, Václavem Soukupem a Jitkou Tůmovou (obviněnými z podvracení republiky dle § 98 tr. zákona) v Praze, ve dnech 15.–17. prosince 1982, kopie 6 stran A4 strojopisu.

²⁴⁶ ABS, V–35417, svazek II.–obvinění.

zmíněnému postupu bránit za každou cenu. Nemám jiné možnosti, chci-li se vrátit ke své rodině. Proto také žádám o přešetření mé situace a o okamžitou nápravu.²⁴⁷

Necelých sedm měsíců pobyl ve věznici Josef Wunsch, který si část trestu odpykal rovněž ve vazbě. V listopadu 1984 byl z vězení propuštěn Václav Soukup – Městský soud v Plzni mu podmíněně prominul tři měsíce z trestu a zároveň na tři roky podmíněně odložil výkon ochranného dohledu. Rozhodnutím prezidenta Gustáva Husáka o amnestii 8. května 1985 mu byl zbytek trestu prominut.²⁴⁸ V květnu 1985 se zásluhou uvedené amnestie dostal na svobodu také o tři měsíce dříve jako poslední z odsouzené čtveřice Jan Wunsch.²⁴⁹ Jako jediný se po propuštění znovu zapojil od opozičních aktivit, v druhé polovině roku 1986 se například spolu s brněnským signatářem Charty 77 Petrem Pospíchalem zúčastnil několika tajných schůzek s představiteli podzemní Solidarity na „zelené“ hranici. V druhé polovině osmdesátých let se podílel na formování protirežimně laděného ekologického hnutí a v devadesátých letech vstoupil do Strany Zelených. O politiku se po roce 1989 začal opět aktivně zajímat také Václav Soukup, vstoupil do pravicové ODS a několik let působil v její řadách jako městský zastupitel v Praze 4.

Určitým epilogem kauzy „Skupiny revoluční akce“ byl politický proces se signatářem Charty 77 Jiří Wolfem, který o případu napsal několik samizdatových zpráv a také podkladů pro sdělení VONS, na jejichž základě informovalo o soudním procesu několik exilových časopisů.²⁵⁰ Zatčen byl v květnu 1983 v Bratislavě, kde byl na návštěvě u signatáře Charty 77 Františka Hrabala, s nímž byl v roce 1978 odsouzen za „povracení“

²⁴⁷ *Libri prohibiti*, f. Jan Wunsch a spol., Zpráva o podmínkách věznění Jana Wunsche, kopie 2 stran A4 strojopisu; Srov. popis podmínek v pamětech jiného signatáře Charty 77, který se ve věznici Plzeň–Bory setkal s odsouzenými jako jejich spoluvězeň – LIBERDA, V.: *Příběh orwellovských let*. Brno 1995.

²⁴⁸ Sdělení VONS č. 398. Podmíněné propuštění Václava Soukupa, In: *Informace o Chartě 77*, roč. 7, č. 11 (1984), s. 5; Sdělení VONS č. 455. Bilance sledovaných případů po amnestii, In: *Tamtéž*, roč. 8, č. 8 (1985), s. 4–6; Sdělení VONS č. 492. Souhrnné sdělení o případech sledovaných VONS k 1. 12. 1985, In: *Tamtéž*, roč. 8, č. 12 (1985), s. 15–25.

²⁴⁹ Sdělení VONS č. 455. Bilance sledovaných případů po amnestii, In: *Informace o Chartě 77*, roč. 8, č. 8 (1985), s. 4–6; Sdělení VONS č. 492. Souhrnné sdělení o případech sledovaných VONS k 1. 12. 1985, In: *Tamtéž*, roč. 8, č. 12 (1985), s. 15–25.

²⁵⁰ Srov. příslušná sdělení VONS k případu Jan Wunsch a spol.; příloha, dok. č. 5 a 6. Zpráva o kauze „Skupiny revoluční akce“ byla také zmíněna v souhrnné dokumentaci o stavu lidských práv v Československu od září 1981 do prosince 1982, kterou v exilu připravil historik Vilém Prečan při příležitosti helsinské následné schůzky v Madridu. Srov. PREČAN, V. (ed.): *Human Rights in Czechoslovakia. A Documentation September 1981 – December 1982*. Paris 1983, s. 15

republiky. Právě zmíněné texty o soudním procesu byly 21. prosince 1983 – vedle řady jiných, zejména zpráv o situaci ve věznicích Minkovice a Valdice, které zaslal do zahraničí a předal rakouskému velvyslanectví v Praze – zmíněny jako důkaz jeho „trestné činnosti“ v rozsudku senátu Městského soudu v Praze, jemuž předsedal opět JUDr. Jan Rojt: „Ve všech těchto písemnostech útočí proti státním orgánům, zejména SNB, prokuratuře a soudu. Útoky a urážky doplňuje zkreslenými, nepravdivými a protisocialisticky zaměřenými údaji, jak se o tom soud mohl přesvědčit i z materiálů z procesu s ods[ouzeným] Václavem Soukupem a spol. I tyto písemnosti obžalovaný vyhotovil, rozmnožil a rozšířil obdobným způsobem jako materiály předchozí. Písemnosti podepisoval svým jménem nebo různými pseudonymy jako např. Dante, Minos, dále používal označení CAD Press (což podle výpovědi obžalovaného značí Czechoslovakia agentura dokument press), nebo Výbor proti diktatuře.“²⁵¹

Vzhledem k tomu, že byl Jiří Wolf trestán za obdobné činy již podruhé (z předchozího třicetiměsíčního vězení se vrátil teprve v srpnu 1981), byl vyneseny trest přísný – šest let odnětí svobody nepodmíněně v třetí nápravné skupině a následný tříroční ochranný dohled.²⁵² Trest vykonával ve Valdicích, jedné z nejhorších věznic v tehdejší Československu. Přestože jeho případ vyvolal velký zájem v zahraničí, kde na jeho podporu vystoupila řada mezinárodní organizací, zabývajících se obranou politických vězňů, byl na svobodu propuštěn teprve v červnu 1989, navíc do „listopadových událostí“ vykonával ochranný dohled.²⁵³

²⁵¹ Rozsudek Městského soudu v Praze v procesu s Jiřím Wolfem, Praha 21. 12. 1983, 1 T 18/83, kopie 16 stran A4 strojopisu, uloženo v osobním archivu autora. „Agenturu“ CAD Press založili Jiří Wolf a František Hrabal v roce 1981. Název je zkratkou z anglického překladu „Výboru proti diktatuře“ (*CAD – Committee against Dictatorship*), pod jehož jménem rozšiřovali v letech 1976–1977 protirežimní samizdatové letáky.

²⁵² Proti rozsudku se odvolala obhájkyň Jiřího Wolfa. Její odvolání zamítl 29.3.1984 Senát Nejvyššího soudu ČSR, jemuž předsedal JUDr. Pavel Janda. Usnesení Nejvyššího soudu ČSR o zamítnutí odvolání obhájkyň Jiřího Wolfa, Praha 29. 3. 1984, To I 1/84, kopie 2 stran A4 strojopisu, uloženo v osobním archivu autora.

²⁵³ Srov. příslušná sdělení VONS, která vycházela v samizdatovém časopise *Informace o Chartě 77*. Blíže také autobiografie Jiřího Wolfa *Good Soldier Wolf. One Man's Struggle for Freedom in Czechoslovakia*. New York–London 1994.

4.4 Tajný spolupracovník StB „Frank“

Jak již bylo v úvodu zdůrazněno, vyšetřovací spis případu „Skupiny revoluční akce“ umožňuje pouze neúplnou interpretaci historických událostí, neboť neobsahuje konkrétní informace o několikrát zmiňovaném „agenturně operativním“ zdroji. Objasnění poskytují především dokumenty z tzv. svazkové agendy bývalé Státní bezpečnosti, které byly odtajněny teprve v nedávné době, v souvislosti se změnou příslušného zákona o jejím zpřístupňování veřejnosti. Na situaci mnoho nemění skutečnost, že některé dokumenty ze zpřístupněných svazků byly před jejich archivováním skartovány – sekundární prameny (např. dokumenty z celostátní akce StB „Sever“, vyšetřovací spisy k jiným kauzám či další dochované svazky, kde se zachovaly kopie zničených dokumentů) umožňují alespoň jejich částečnou rekonstrukci.²⁵⁴

Ve skutečnosti StB získala první zprávu o chystané letákové kampani nejpozději 21. prosince 1981 na schůzce pracovníka 2. oddělení 4. odboru X. S–SNB²⁵⁵ pplk. Ladislava Vávry s agentem Františkem Hrabalem, působícím v opozičním prostředí pod krycím jménem „Jefta“.²⁵⁶ Záznam o schůzce v „propůjčeném bytě“ je součástí signálního svazku, který 1. oddělení 4. odboru X. správy SNB vedlo k Janu Wünschovi. Tajný spolupracovník StB informoval svého „řídícího“ důstojníka o rozhovoru se svými přáteli 16. prosince 1981. Mimo jiné uvedl, že se Václav Soukup rozhodl uskutečnit letákovou

²⁵⁴ Srov. BENDA, P.: *Přehled svazků a spisů vnitřního zpravodajství centrály Státní bezpečnosti v roce 1989*, Praha 2003, s. I.

²⁵⁵ Hlavní zaměření pracovníků 2. odd. 4. odb. X. S–SNB bylo sledování tzv. ideodiverzních a nacionalistických center. *Tamtéž*, s. XXXIX.

²⁵⁶ Pod těmito krycími jmény spolupracoval se StB František Hrabal. V elektronické verzi seznamu spolupracovníků StB, zveřejněné 20.3.2003 ministerstvem vnitra, je uvedeno: Hrabal František, datum narození: 17. 7. 1952, druh svazku: A, reg. č.: 16835, krycí jméno: „Jef“ [chybně, podle kopie svazku, zpřístupněné autorovi 20. 4. 2004 v AMV v Pardubicích, správně „Frank“ a „Jefta“], registrováno 6. 3. 1979, útvar: X. S–SNB 4. odb. 1. odd., Předáno kam 1: X. S–SNB 4. odb. 2 odd., archivováno 1: 12. 8. 1982, arch. č. 1: 729347. Srov. tištěnou verzi *Zveřejnění evidenčních podkladů a seznamu personálních spisů § 7, odst. 1 zákona č. 107/2002 Sb.*, 2 díl, Praha 2003, s. 956. Pracovníci tehdejšího odboru archivní a spisové služby MV v roce 2003 ztotožnili několik tajných spolupracovníků StB, úkolovaných v letech 1979–1982 k Františku Hrabalovi: Vladimír Havel (krycí jméno: „Karel 1“, TS oddělení vnitřní ochrany SNV Plzeň, reg. č. 00904), Ilja Storoženko („Ben“, 35039), Jiří Veselík („Novák“, 3172) a Jiří Matzner („Štěpán“, 20862). Srov. studii pracovníka ÚDV Petera Dinuše, který „TS Jefta“, úkolovaného Státní bezpečností k faráři Českobratrské církve evangelické Alfrédu Kocábovi, „neztotožnil“. DINUŠ, P.: *Českobratrská církev evangelická v agenturním rozpracování StB*. Praha 2004, s. 86, 104.

kampaň na podporu Solidarity a předal první verzi letáku „Skupiny revoluční akce“, která měla přibližně třetinový rozsah konečné podoby.²⁵⁷

V kombinaci s dochovaným agenturním svazkem, zachycujícím vývoj tajné spolupráce, je možné určit, zda byla tato schůzka ojedinělou událostí, nebo zda byl František Hrabal svými „řídícími orgány“ dlouhodobě úkolován proti osobám, které byly v souvislosti s kauzou „Skupiny revoluční akce“ obviněny a odsouzeny k nepodmíněným trestům odnětí svobody.²⁵⁸

Zpřístupněné dokumenty také přibližují okolnosti, za jakých okolností tajný spolupracovník StB František Hrabal podepsal „vázací akt“. Na konci roku 1976 spolu s Jiřím Wolfem, se kterým se znal již od počátku sedmdesátých let z Plzně, kde oba po vyučení absolvovali základní vojenskou službu, založil „Výbor proti diktatuře“, pod jehož jménem spolu s několika dalšími přáteli rozšiřoval strojopisné letáky. Aktivita malého kroužku mladých lidí byly spíše projevem živelného odporu, než-li systematickou opoziční činností. Dokládá to také frazeologie zmíněných letáků, jejichž hlavním autorem byl František Hrabal. Vyjadřoval se v nich k nejrůznějším otázkám, požadoval mimo jiné rozpuštění Národní fronty, zrušení cenzury, povolení k návratu exulantů, vypsání svobodných voleb, umožnění soukromého podnikání či vyhlášení neutrality Československa.²⁵⁹ Ačkoliv „Výbor proti diktatuře“ pod vlivem Charty 77 vyzýval vedení státu také k dodržování lidských a občanských práv, ve skutečnosti se František Hrabal ani s jedním z chartistů osobně neznal. S prvními se seznámil teprve ve vězení, poté co byl v únoru 1978 zatčen jako „pisatel protistátních písemností“ příslušníky StB, kteří v akci „Imrich“ také zatkli Jiřího Wolfa. V říjnu 1978 byli oba přátelé odsouzeni Městským soudem v Praze ke třem rokům vězení za „podvracení republiky“.²⁶⁰

²⁵⁷ Pracovníci odboru archivní a spisové služby MV v roce 2003 ztotožnili několik tajných spolupracovníků StB, úkolovaných v letech 1979–1982 k Janu Wünschovi: Irena Hrabalová (krycí jméno „Richard“, reg. č. 16118), Jaroslav Linke („Jarda“, 31454), František Hrabal („Frank“, „Jefta“, 16835), František Gebauer („Poslanec“, 17782) a Jiří Matzner („Štěpán“, 20862).

²⁵⁸ ABS, agenturní svazek, krycí jméno „Frank“ („Jefta“).

²⁵⁹ Jako vhodnou formu odporu vyzdvihl v jednom z prohlášení nenásilnou občanskou neposlušnost podle vzoru Mahátmy Gándhího: „Bojkotujte a ignorujte snahy režimu o konsolidaci diktatury, bojkotujte všechny oficiální akce, se kterými nesouhlasíte, ignorujte vládní propagandu, propagandistické kampaně, oslavy a mítinky.“ Samizdatová prohlášení „Výboru proti diktatuře“ jsou uložena v *Libri prohibiti*, f. VPD.

²⁶⁰ Oba odsouzení nebyli ve vězení poprvé. Jiří Wolf byl odsouzen v roce 1976 k šesti měsícům vězení za krádež šesti psacích strojů, výkon trestu proto měl absolvovat v druhé nápravné skupině. František Hrabal na počátku sedmdesátých let strávil ve vězení také šest měsíců, odsouzen byl za přechovávání ukradené

Krátce po konání soudního líčení napsal František Hrabal dopis ministru vnitra Obzinovi. Požádal v něm o možnost vystoupit v televizním vysílání a veřejně se distancovat od činnosti signatářů Charty 77 (podobně jako to například učinil v roce 1977 Ota Ornest). Jeho nabídku dostal za úkol využít pracovník 1. oddělení 4. odboru X. správy FMV por. JUDr. Karel Poupě; při jednání v ruzyňské věznici 8. prosince 1978 vystupoval pod krycím jménem dr. Karel Kyncl. Podle dochovaného agenturního svazku ocenil nabídku na veřejné vystoupení, ale vzhledem k „zpravodajským možnostem odsouzeného“ navrhl jiné řešení – tajnou spolupráci se StB, která měla Hrabalovi zaručit podmíněné propuštění po půlce vykonaného trestu. Na schůzce bylo také domluveno, že na odvolacím soudu bude Hrabal vystupovat jako obdivovatel Charty 77, aby si vytvořil dobrou pověst u jejích představitelů. Vázací akt podepsal nový agent StB pod krycím jménem „Frank“ 13. února 1979 ještě v ruzyňské vazbě, ve společnosti svého prvního „řídícího orgánu“ por. Poupěte a náčelníka 1. oddělení 4. odboru X. správy FMV pplk. Františka Slabého.²⁶¹

Již na konci roku 1978 získal por. Poupě pro tajnou spolupráci také Hrabalovu manželku, která na jeho nabídku přistoupila teprve po určitém zdráhání. Hlavním motivem, proč nakonec souhlasila, byla snaha pomoci odsouzenému manželovi. Svědčí o tom nepřímo krycí jméno „Richard“ (přezdívka Františka Hrabala), které si pro tajnou spolupráci vybrala.²⁶² Postupně ztratila ostych – příslušníkům StB předala ukrytý archiv svého manžela

vojenské munice. V jeho případě však na něho soud v roce 1978 nepohlížel jako na „recidivistu“, a pro výkon trestu mu určil první nápravnou skupinu. Usnesení Nejvyššího soudu ČSR o zamítnutí odvolání Jiřího Wolfa a Františka Hrabala, Praha 1. 2. 1979, To 6/78, kopie 9 stran A4 strojopisu, uloženo v osobním archivu autora.

²⁶¹ ABS, agenturní svazek, krycí jméno „Frank“ („Jefta“).

²⁶² Pod krycím jménem „Richard“ spolupracovala se StB Irena Hrabalová. V elektronické ani tištěné verzi seznamu spolupracovníků StB, zveřejněné 20. března 2003 ministerstvem vnitra, není tato skutečnost uvedena. Autoru byl na základě jeho žádosti zpřístupněna kopie svazku. Podle tohoto souboru dokumentů a dopisu zástupce ředitele odboru archivní a spisové služby MV Pavla Brunnhofera ze 7. listopadu 2003, v němž autorovi sdělil, že je Irena Hrabalová (1956) evidována pod krycím jménem „Richard“ jako „spolupracovník bezpečnostní složky“ ve smyslu zákona č. 107/2002 Sb., je možné rekonstruovat příslušný řádek v registračním protokolu: Hrabalová Irena, roz. Čiperová, datum narození: 22. 12. 1956, druh svazku: KTS, reg. č.: 16118, krycí jméno: „Richard“, registrováno 27. 10. 1978, útvar: X. S-FMV 4. odb. 1. odd., převedeno 1: A (vázací akt proveden 11.12.1978), archivováno 1: 5. 8. 1980, archivní č. 1: 772349. Pracovníci odboru archivní služby MV ztotožnili několik tajných spolupracovníků StB, úkolovaných v letech 1978–1980 k Ireně Hrabalové. Nechybí mezi nimi ani její první manžel, jehož několik hlášení se v archivovaném svazku dochovalo: František Hrabal (krycí jméno: „Frank“, „Jefta“, reg. č. 16835), Jaroslav Linke („Jarda“, 31454) a František Gebauer („Poslanec“, 17782).

a zprávy o své přítelkyni Marii Staňkové.²⁶³ Podrobně informovala o získávání finanční podpory, kterou ji předávali členové VONS Václav Benda, Jiří Dienstbier a Jaroslav Suk. Na podzim 1979 dokonce proti prvním dvěma svědčila u soudu. Za odměnu měla získat deset tisíc korun, první náměstek FMV plk. JUDr. Jan Kováč však 2. července 1980 navrženou odměnu neschválil. Ačkoliv ve stejném období dvojí role Ireny Hrabalové formálně skončila z důvodu ztráty „důvěry [nepřátelského] prostředí a další možnosti k agenturnímu využití“, ve skutečnosti však měla ještě jednu absurdní dohru – již dříve se nechala s manželem rozvést a nakonec si vzala Karla Poupěte, svého někdejšího „řídícího orgána“.²⁶⁴

Ještě ve vězení byl František Hrabal vybrán jako vhodný kandidát pro „vysazení“ do Velké Británie, kde měl být rozvědkou řízen proti Janu Kavanovi. Podle vyhodnocení z 5. října 1979, které napsal nový náčelník 1. oddělení 4. odboru X. správy SNB por. Poupě, získal agent „Frank“ důvěru několika signatářů Charty 77, kteří ve věznici tvořili základ malé skupiny politických vězňů: „Během spolupráce odhalil Hrabal několik kanálů spojení odsouzených z NVÚ Bory do prostředí VONS. Tyto signály byly předány k využití operativnímu úseku SNZ. Realizaci těchto kanálů nedošlo k dekonspiraci Pramene. Ve věznici Plzeň–Bory se seznámil s Alešem Macháčkem – signatářem Charty 77, který je přítelem čs. emigranta Jana Kavana, který působí v nepřátelských ideodiverzních centrech v Anglii. Macháček mu doporučil, aby po propuštění na svobodu požádal o vystěhování do Anglie, kde mu Kavan zajistí možnost literárně působit a získávat další vzdělání. František Hrabal má plnou důvěru VONSu, např. [Václava] Bendy, [Pavla] Roubala, [Jiřího] Dienstbiera, [Jaroslava] Suka a dalších a je možno perspektivně počítat s jeho využitím k rozpracování vnitřních nepřátel.“²⁶⁵

František Hrabal vyšel z vězení na konci roku 1979, ačkoliv jeho první žádost o podmíněčné propuštění, kterou podal o čtyři měsíce dříve, vedení věznice nepodpořilo. V dochovaném svazku chybí vysvětlení, jakým způsobem vedení 1. oddělení 4. odboru X. správy SNB splnilo svůj slib, který svému tajnému spolupracovníkovi dalo při jeho získání. Do Prahy se vrátil jako potencionální spolupracovník komunistické rozvědky, jeho schopnosti prověřoval na schůzce 29. října 1979 bývalý zástupce rezidenta rozvědky v Londýně, pracovník 3. odboru I. správy FMV Stanislav Melichar, vystupující pod krycím

²⁶³ Marie Staňková byla StB rozpracovávána v akci „Svědék“.

²⁶⁴ Jejím druhým řídícím důstojníkem byl od 1. ledna 1980, po návratu Františka Hrabala z vězení, náčelník 4. odboru X. správy SNB mjr. Josef Nevečeřal. *ABS*, agenturní svazek, krycí jméno „Richard“, arch. č. 772349.

²⁶⁵ *ABS*, agenturní svazek, krycí jméno „Frank“ („Jefta“).

jménem pplk. Čelanský. Řízení Františka Hrabala převzal v okamžiku jeho propuštění pplk. František Krása, „operativní pracovník – specialista“ 1. oddělení 4. odboru X. správy.

V březnu 1980 byl František Hrabal, patrně v rámci příprav na „vysazení“ do zahraničí, podroben podrobnému psychologickému vyšetření. Jeho výsledky byly velmi pravděpodobně jedním z důvodů, proč agent „Frank“ zůstal v Československu, kde byl úkolován proti vytipovaným osobám v prostředí „vnitřního protivníka“. Pplk. PhDr. Miloš Ostrý vyhodnotil možnosti jeho využití pro tajnou spolupráci jako značně rizikové: „Vyhledává situace s intenzivními smyslovými zážitky, má zájem o neustálou změnu činností, o práce neobvyklé, o činnosti slibující vzrušení. Svým chováním zátěžové situace, ať již konflikty nebo problémové situace, přímo vytváří. Tyto situace řeší chladně rozumově, bez emocionálního prožívání, bez tolerování zájmů druhých, ale také bez dodržování jakýchkoliv zásad, závazků, povinností. Tím nelze dělat prognózy, jak se v předpokládaných zátěžových situacích zachová. Zpravidla se bude snažit vždy, aby sám vyvážl se zdravou kůží a se snahou ‚napálit‘ všechny strany zainteresované na situaci.“²⁶⁶

Pplk. František Krása, ani mjr. Jan Tecl, který se stal 22. srpna 1980 v pořadí třetím důstojníkem StB, řídicím Františka Hrabala, se podle dochovaných dokumentů k uvedenému posudku vůbec nevyjádřili a ve svých hodnoceních uváděli, že předané informace byly vždy prověřeny jako „pravdivé“. František Hrabal od 15. května 1980 vystupoval pod novým krycím jménem „Jefta“ a od července 1980 se scházel se svým řídicím důstojníkem v „propůjčeném bytě“. V dokumentu, který popisuje jeho představení mjr. Teclovi v srpnu 1980, je dochována velmi obecná informace o tom, v jakém prostředí se měl na základě úkolování pohybovat: „Jedná se především o plnění úkolů do akce Pošťák, dále pronikání do protisocialistických seskupení CH-77, VONS, Underground a nábožensky zaměřené mládeže.“

Více informací o úkolování Františka Hrabala se zachovalo v návrhu mjr. Tecla na „využití TS Jefta v roce 1981“, které bylo vypracováno patrně v prosinci 1980. Je zde uvedeno, že se po jeho propuštění uskutečnilo celkem 75 tajných schůzek, což je poměrně vysoké číslo – průměrně se scházel s řídicím důstojníkem StB jednou až dvakrát za týden. V roce 1980 byl na kontrolní schůzce prověřován náčelníkem 4. odboru X. správy SNB mjr. Nevečeřalem a v posledních čtyřech měsících opakovaně také pplk. Krásou. Při vyhodnocení mjr. Tecl nešetřil chválou: „Jedná se o velmi aktivního TS, který plní zadané úkoly. Jeho informace mají značnou zpravodajskou hodnotu, byly využity do TI a DI a při

²⁶⁶ *Tamtéž.*

rozpracování řady akcí zejména X. S–SNB. V průběhu roku byl několikrát finančně odměněn.“ Z dokumentu vyplývá, že František Hrabal v této době vydával samizdatové periodikum *Slovo* s vědomím StB, patrně pro zvýšení jeho důvěry v opozičním prostředí.

Jako hlavní osobu, ke které měl být v roce 1981 úkolován, označil jeho „řídící orgán“ signatáře Charty 77 Jana Wünsche – rozpracování mělo být podle tohoto plánu do konce roku 1981 ukončeno jeho zatčením: „V tomto roce bude TS nadále využíván v akci Pošťák k podávání informací o činnosti a záměrech objektu akce a jeho styků a k zajištění ZTÚ Diagram [dlouhodobý odposlech] a Analýza [tajná technická prohlídka] s cílem maximálně přispět k úspěšnému zakončení akce v tomto roce.“²⁶⁷ Podle zmíněného plánu měl František Hrabal podávat informace také k dalším osobám z opozičního prostředí, zejména Vítu Pelikánovi (synovci Jiřího Pelikána, akce „Drozd“), Jiřímu Křivskému (akce „Váhy“, „Filosof“), Františku Stárkovi (akce „Vokno“) a Františku Pitorovi. Mjr. Tecl také počítal, že tajný spolupracovník „Jefta“ bude využit pro podávání zpráv z bytových seminářů, které pořádali zejména příslušníci Českobratrské církve evangelické. Posledním okruhem měla být „zahraniční emigrace (Dalibor Pešek, Libor Roučka [!]²⁶⁸, Svědectví)“. V rukopisné poznámce, dopsané pplk. Krásou na konec dokumentu, byl význam posledně jmenovaného „prostředí“ zdůrazněn: „Zaměření zúžíme na hlavní a rozhodující akce, zejména ty, které souvisejí s akcí Delta. Zakážeme mu vydávat Slovo a bez našeho souhlasu navazovat kontakty v zahraničí.“²⁶⁹

Naznačené obavy „vedoucího staršího referenty – specialisty“ ze zahraničních kontaktů Františka Hrabala se již za několik měsíců ukázaly jako oprávněné. Dne 30. dubna 1981 byl na hraničním přechodu Petrželka zadržen polský občan, který měl doklady na jméno Edward Kalinowski. Celní kontrola v jeho vozidle odhalila celkem deset kusů magnetofonových kazet s namluvenými články z pařížského časopisu *Svědectví* o polské krizi a 134 kusů exilových periodik *Svědectví*, *Právo Lidu* a *Listy*. Při prohlídce osobních věcí zadrženého našli vyšetřovatelé bratislavské správy StB v jeho zápisníku také adresu Eleny Gibalové, kde následně uskutečnili bytovou prohlídku. Našli zde nejenom několik

²⁶⁷ ABS, agenturní svazek, krycí jméno „Frank“ („Jefta“).

²⁶⁸ Správně Libor Rouček.

²⁶⁹ ABS, agenturní svazek, krycí jméno „Frank“ („Jefta“). Srov. vyšetřovací spis StB ke kauze Edwarda Kalinovského ÚPN, V–14683 Bratislava.

samizdatových a exilových časopisů, ale také zatkli Františka Hrabala, který se do Bratislavy odstěhoval za svou novou přítelkyní na počátku roku 1981.²⁷⁰

Problémy s bydlením, které měl František Hrabal po rozvodu s první manželkou, byly ovšem patrně jen jedním z důvodů, proč se odstěhoval na Slovensko. Některými signatáři Charty 77 začal totiž být již na konci roku 1980 podezříván ze spolupráce se StB.²⁷¹ Pražská centrála kontrarozvědky se proto několik týdnů rozhodovala, zda nevyužít zatčení Františka Hrabala, které bez jejího vědomí podnikla bratislavská správa StB, k opětovnému získání důvěry „nepřátelského prostředí“. Nakonec se rozhodla, že svého tajného spolupracovníka a jeho přítelkyni Eleny Gibalovou z případu zatčeného polského kurýra, který byl v listopadu 1981 odsouzen na 16 měsíců nepodmíněného odnětí svobody, „vyvede“ na svobodu. Bratislavskou vyšetřovací vazbu zmíněná dvojice opustila 18. června 1981.²⁷²

Po nepřijemném období se František Hrabal vrátil do Prahy, kde se opět začal scházet s důstojníkem 2. oddělení 4. odboru X. správy SNB, pplk. JUDr. Vávrou, kterého poznal krátce před svým zatčením. Ten ve vyhodnocení z 11. prosince 1981 uvedl, že s ním v roce 1981 uskutečnil celkem „24 schůzek, ze kterých [TS Jefta] předal 67 vesměs hodnotných státobezpečnostních poznatků, které signalizovaly, potvrzovaly nepřátelskou činnost čs. osob (většina z nich signatářů Charty 77, stoupenců Undergroundu – zájmových osob různých součástí StB).“ Uvedl také, že František Hrabal v roce 1981 nebyl finančně odměňován, pouze mu byly uhrazeny „výlohy“ ve výši 1.500,- Kč. Součástí vyhodnocení je také zmínka o podezřeních k Františku Hrabalovi, která se StB snažila vyvrátit: „TS Jefta byl již v roce 1980 v prostředí VONSu a undergroundu podezírán ze spolupráce s Bezpečností ([Anna] Šabatová, [Kamila] Bendová, [Miroslav] Vodrážka, [Jiří] Křivský a

²⁷⁰ Ačkoliv byl František Hrabal v této době již několik měsíců opět ženatý, se svou druhou ženou Markétou Starinčákovou (někdejší přítelkyní Jana Wünsche z poloviny sedmdesátých let) prakticky nežil. *ABS*, signální svazek, krycí jméno „Pošťák“.

²⁷¹ Po svém propuštění z vězení obcházel v Praze různé signatáře Charty 77 a členy VONS a snažil se získat jejich důvěru. Jedním z oslovených byl také Jaroslav Suk, který pomáhal v předchozím období jeho manželce. František Hrabal u něho podepsal Chartu 77, získal další kontakty a různé tiskoviny. Důvěru Jaroslava Suka však po několika měsících ztratil, v souvislosti s prozrazením schůzky s rakouskými a francouzskými zástupci IV. (trockistické) internacionály. Věděl o ní velmi malý počet osob, mezi nimi také František Hrabal, na něhož padlo podezření, že plánované setkání vyzradil. *Tamtéž*; *ABS*, svazek tajného spolupracovníka StB Františka Hrabala, krycí jméno „Frank“ („Jefta“); Rozhovor s Jaroslavem Sukem 23. srpna 2003.

²⁷² *ABS*, svazek tajného spolupracovníka StB Františka Hrabala, krycí jméno „Frank“ („Jefta“).

další). Provedenou zpravodajskou kombinací byla tato podezření postupně vyvrácena, takže TS Jefta v nepřátelském prostředí získává mezi tzv. čs. opozicí opět důvěru. [...] TS Jefta je ochotný spolupracovat s orgány MV, získávání zpráv mu nedělá potíže. Je však příliš iniciativní a z tohoto důvodu je třeba jej v další spolupráci usměrňovat. [...] V roce 1982 bude třeba na základě důkladné analýzy specifikovat a zúžit zaměření TS ke konkrétním osobám tak, aby nedošlo k případné další dekonspiraci.²⁷³

O několik měsíců později se ukázalo, že uvedené plány byly nereálné. František Hrabal se totiž objevil u další kauzy, která opět skončila zatčením několika osob. Z hlášení jiných agentů bylo StB zřejmé, že František Hrabal ztratil důvěru u většiny představitelů Charty 77. Dne 5. dubna 1982 se navíc odhlásil z trvalého pražského bydliště a přestěhoval se již podruhé do Bratislavy. Náčelník X. správy SNB plk. Zdeněk Wiederlechner schválil v červenci 1982 návrh na uložení svazku, dokumentující spolupráci „TS Jefta“ do archivu. Celkem 1 242 stran Františkem Hrabalem vlastnoručně napsaných zpráv či záznamů o schůzkách byla na návrh jeho posledního řídicího důstojníka pplk. Vávry zničena.

Část ze zničených písemností se dochovala v signálním svazku, vedeném StB k Janu Wünschovi. Z celkového počtu 647 stran vznikla většina právě na základě hlášení Františka Hrabala, který podrobně popisoval opoziční aktivity a názory „rozpracovávaného“ signatáře Charty 77 – v dokumentech jsou popsány jeho snahy o získání rozmnožovací techniky, výrobu samizdatů a letáků, údajného organizování koncertů, kontakty s členy VONS či pokusy o spojení s polskými a maďarskými disidenty. První záznam je z 24. ledna 1980, tedy necelý měsíc poté, kdy se František Hrabal vrátil z vězení. Poslední je z 1. února 1982, kdy „TS Jefta“ podrobně popsal snahu Jiřího Wolfa a Anny Šabatové o podporu zatčených, pplk. Vávrovi sdělil také místo a čas, kde má dojít ke schůzce s ukrývajícím se Janem Wünschem (Radiopalác na Vinohradech, každý den v 18.00 hod.), který zde byl také 2. února 1982 zatčen. V signálním svazku je rovněž dochováno několik plánů akce „Pošťák“, z nichž vyplývá, že se StB snažila Jana Wünsche dostat do vězení již na konci sedmdesátých let, především za kontakty s polskou opozicí. Letáková kampaň, jejímž autorem nebyl („pouze“ se s Václavem Soukupem přátelil) se v této souvislosti stala pro jeho odsouzení vítanou záminkou.²⁷⁴

S velkou pravděpodobností se StB zároveň pokusila využít kauzu „Skupiny revoluční akce“ jako provokaci proti známějším představitelům Charty 77. Na počátku června 1982

²⁷³ *Tamtéž.*

²⁷⁴ *ABS*, signální svazek vedený StB k Janu Wünschovi, krycí jméno „Pošťák“.

manželka Ladislava Lise obdržela „vyděračský dopis“, kde neznámý odesílatel požadoval jako mluvčí údajné teroristické skupiny sto tisíc korun a vyhrožoval únosem dětí v případě neuposlechnutí příkazu. Slovník dopisu, který byl podepsán „Sk. revoluční akce“, připomíná různá „aktivní opatření“ StB z přelomu sedmdesátých a osmdesátých let, kdy vyvrcholil tlak na roztržité opoziční hnutí. Jejich cílem bylo znepřátelit jednotlivé proudy Charty 77 a izolovat její hlavní představitele, kteří ještě nebyli ve vězení, nebo neodešli do exilu. Tajná politická policie v tomto období neváhala použít proti některým signatářům také brutální postupy – vyvážela je například na opuštěná místa, kde jim „neznámí muži“ vyhrožovali fyzickou likvidací. Ačkoliv byly podobné případy popsány již v dobových sděleních VONS, je historický výzkum, který by mohl rozkrýt pozadí těchto akcí, stále ještě na počátku.²⁷⁵

Z dochovaných dokumentů a rozhovorů s pamětníky je zřejmé, že zařazení kauzy „Skupiny revoluční akce“ do dějin „radikálně–levicové“ protirežimní opozice je značně násilné. Ve skutečnosti frazeologii „trockistického“ letáku na podporu polské Solidarity spoluvy tvořil tajný spolupracovník Státní bezpečnosti František Hrabal, který podle vzpomínek Václava Soukupa redigoval jeho konečnou variantu.²⁷⁶ Letáková kampaní byla

²⁷⁵ Srov. GRUNTORÁD, J.: Státní bezpečnost proti Chartě 77 – Akce Izolace, In: *Securitas Imperii*, č. 5 (1999), s. 173–190.

²⁷⁶ Václav Soukup se rozhodl leták napsat z vlastní iniciativy, hlavním podnětem byla situace v Polsku po vyhlášení „válečného stavu“, kterou těžce nesl: „Byl jsem toho plný, stačilo ťuknout.“ Při psaní letáku byl podle jeho vzpomínek přítomen také František Hrabal, který korigoval první variantu: „Byl u toho, když leták vznikl a dostal část z první várky vytištěných letáků, který jsem tiskl na ormigu doma. Smrdělo to lihem po celém domě.“ Rozhovor s Václavem Soukupem, Praha 14. srpen 2003. K spoluautorství letáku se přihlásil také František Hrabal: „Píšete, že se chystáte podívat na kauzu ‚Skupiny revoluční akce‘ z r. 1982 a přečíst si *Panoptikum* [autobiografická próza Františka Hrabala z druhé poloviny osmdesátých let – pozn. autora] ... myslím, že se tam o SRA letmo zmiňují, ale v té době jsem si, samozřejmě, nemohl dovolit napsat, že jsem byl autorem většiny z letáků i prohlášení SRA, resp. odborným poradcem, nebo že jsem zorganizoval krádež velkého množství křídového papíru (používaného jako rozmnožovací blána pro ormigy) z tiskárny pod Vyšehradem, aby měl Honza Wunsch materiál na letáky... (někteří ‚agenti‘ toho prostě udělali pro pád režimu mnohem více než většina ‚neagentů‘). Pokud už budete tuto kauzu sledovat, doporučoval bych Vám nalézt v nějakých dokumentech vysvětlení jistých okolností, které mi zůstaly tehdy záhadou: – jak je možné, že na jedné straně byl zatčen a odsouzen Josef Wunsch, který k tomu objektivně přišel jak slepý k houslím, ... a na druhé straně zůstal tehdy na svobodě Jiří Wolf, který v téže době běhal po městě s plným kufrem ‚protistátních‘ materiálů (dostačujících na okamžitou vazbu), s nimiž byl dokonce i zadržen a zas propuštěn; – podivné okolnosti zatčení Jana Wunsche právě v okamžiku, kdy byl – podle mých pokynů – na cestě na ambasádu USA, kde měl požádat o politický azyl, a cestou se měl setkat s Wolfem, jenž jediný byl v kontaktu s jeho spojkou; – totéž se týká i odhalení konspiračního bytu s rozmnožovacím strojem a zadržení lidí, na které měl kontakt jenom Wolf.“ E–mail Františka Hrabala autorovi, Bratislava 19. 9. 2003.

v případě signatáře Charty 77 Jana Wünsche pouhou záminkou pro jeho zatčení, které příslušníci StB plánovali již na konci sedmdesátých let v souvislosti s jeho kontakty s polskou opozicí. Na druhou stranu je pravda, že někteří z odsouzených skutečně znali samizdatové texty představitele Charty 77 a solitéra protirežimní „radikální levice“ Petra Uhla – stejně živý zájem však projevovali o jakékoliv jiné „protizákonné tiskoviny“. Jejich „opoziční jednání“ se neřídilo určitým ideologickým programem, daleko více bylo motivováno generační vzpourou a zájmem o alternativní kulturu v nejširším slova smyslu.

Významnou inspirací se pro Jana Wünsche a Václava Soukupa staly návštěvy Polska, kde je velmi ovlivnila síla tamního opozičního hnutí. Oslovil je také vznik Solidarity – oba pracovali v různých dělnických povoláních a v polském nezávislém odborovém svazu spatřovali přitažlivý vzor. Přes uvedenou skepsi k jednoduchým „politologickým“ soudům je kauza „Skupiny revoluční akce“ zajímavá. Zaslouhuje si pozornost již proto, že se v ní dramaticky protnuly životní osudy řady osob, které sehrály významné i marginální role v dějinách protirežimního odporu v sedmdesátých a osmdesátých letech. Je také podnětná z hlediska nových možností pramenného uchopení tohoto tématu, neboť dokládá důležitost doposud historiky minimálně využívané svazkové agendy StB.²⁷⁷

²⁷⁷ Srov. BENDA, P.: *Přehled svazků a spisů vnitřního zpravodajství centrály Státní bezpečnosti v roce 1989*, s. IV.

5. AKCE „SEVER“

Vývoj v Polsku na počátku osmdesátých let hodnotilo vedení KSČ jako bezprostřední hrozbu, věnovalo mu mimořádnou pozornost a vyvinulo značnou snahu o jeho ovlivnění.²⁷⁸ Zneklidnění režimu z hluboké krize v sousedním státu bylo logické – Československo mělo s Polskem nejdelší státní hranici, na severní Moravě žila polská menšina a v zemi pracovaly tisíce Poláků. Představitelé KSČ patřili až do nástupu gen. Wojciecha Jaruzelského do nejvyšší státní i stranické funkce k nejhlasitějším kritikům polského vedení. Na poradách stranických představitelů vystupoval generální tajemník ÚV KSČ Gustáv Husák spolu s východoněmeckým vůdcem Erichem Honeckerem jako hlavní zastávce násilného řešení polské krize a nabízel své zkušenosti s „normalizací“ situace po Pražském jaru. Na druhou stranu vedení KSČ na žádosti polského vedení o mimořádnou materiální pomoc reagovalo velmi neochotně, teprve po vyhlášení válečného stavu se v lednu 1982 rozhodlo uvolnit zboží v hodnotě 813 milionů Kč, které poskytlo z velké části jako nenávratnou půjčku. Podle dochovaného zápisu shrnul Gustáv Husák pozici Československa lakonickými slovy: „Budeme muset pomoci.“²⁷⁹

Postoj stranických špiček se odráží nejen na stránkách někdejšího hlavního stranického deníku *Rudé právo*, ale i v řadě interních dokumentů – v projevech na zasedání ÚV KSČ, při rozhovorech s polskými protějšky a na jednáních s představiteli jiných komunistických stran.²⁸⁰ Krizi v sousední zemi hodnotilo jako kontrarevoluci, dlouhodobě připravovanou zahraničními „ideologicko–diverzními centry“. Výmluvný je v této souvislosti projev tajemníka ÚV KSČ Vasila Biřáka na počátku října 1980, přednesený na zasedání předsednictva ÚV KSČ. Podle jeho názoru začal „antisocialistický plán“ již v roce 1978 nástupem Karola Wojtyly na papežský stolec: „Co se děje jakoby náhodou

²⁷⁸ Kapitola byla ve zkrácené podobě publikována ve sborníku BLAŽEK, P.: Operation „North“. Czechoslovak Security Apparatus and the Polish Crisis 1980–1984, In: BABKA, L. – ROUBAL, P. (ed.): *Prague Perspectives II. A New Generation of Czech East European Studies*. Praha 2007, s. 263–276.

²⁷⁹ BLAŽEK, P.: *Solidarita se Solidaritou*, s. 251.

²⁸⁰ Srov. ohlasy polské krize v zemích sovětského bloku BAEVA, I. – BLAŽEK, P. – KAMIŃSKI, Ł. – KUBINA, M. – PACZKOWSKI, A. – TANTZSCHER, M. – TISCHLER, J. – WILKE, M. – WÓJTOWICZ, N. (eds.): *Przed i po 13 grudnia. Państwa bloku wschodiego w PLR 1980-1982. Tom 1 (sierpień 1980 – marzec 1981)*. Varšava 2006; BAEVA, I. – BLAŽEK, P. – KAMIŃSKI, Ł. – KUBINA, M. – PACZKOWSKI, A. – TANTZSCHER, M. – TISCHLER, J. – WILKE, M. – WÓJTOWICZ, N. (eds.): *Przed i po 13 grudnia. Państwa bloku wschodiego w PLR 1980-1982. Tom 2 (kwiecień 1981 – grudzień 1982)*. Varšava 2007.

v Polsku, je velký zločin namířený proti socialismu a polským lidem. Je to klamné obvinění silami kontrarevoluce a těmi, kdo chtějí spolu s imperialisty zničit v Polsku socialistickou společnost.²⁸¹

Československá propaganda po vzoru stranického vedení využívala při interpretaci polských událostí primitivní šovinismus a strnulý ideologický slovník. Desítky článků v *Rudém právu* vykreslovaly Solidaritu jako „antisocialistické“ hnutí, jehož působení je hlavním důvodem přetrvávající ekonomické krize v Polsku. Spolu s dalšími oficiálními médii výrazně formovaly vytváření a upevňování záporných stereotypů o obyvatelích sousedního státu. Jestliže pro opoziční prostředí a kritické kruhy v katolické církvi bylo Polsko příkladem úspěšného boje proti komunistickému režimu a často až nekriticky vyzdvihovaným vzorem, pro většinovou veřejnost bylo spíše spojeno s představou materiálních obtíží, na nichž měli jeho obyvatelé vinu svým údajně špatným postojem k práci.²⁸²

5.1 Akce „Kruh“

Na formování postoje stranického vedení mělo velký vliv ministerstvo vnitra, které připravovalo o situaci v sousedním státu pravidelné situační zprávy i mimořádné informace. Jeho složky vyvíjely v souvislosti s polskou krizí velmi rozsáhlou činnost, která sahala od represivních a dezinformačních opatření, získávání informací prostřednictvím mnoha tajných spolupracovníků až po spolupráci s polským ministerstvem vnitra při pacifikaci situace v sousedním státě.

V přímé reakci na vznik nezávislého odborového svazu Solidarita vyhlásil v srpnu 1980 I. náměstek ministra vnitra ČSSR genmjr. Vladimír Hrušecký²⁸³ akci „Kruh“, která se stala preludiem celostátní akce „Sever“. Podle dobové terminologie měla především ochránit dělnické prostředí v Československu před jeho „zneužitím vnějším a vnitřním protivníkem“. Jejím konkrétním cílem byla zvýšená ostraha důležitých objektů

²⁸¹ TŮMA, O.: *The Czechoslovak Regime and the Polish Crisis*, s. 60–63.

²⁸² RYCHLÍK, J.: Cestovní styk mezi Československem a Polskem, In: HRODEK, Dalibor (ed.): *Česká a polská historická tradice a její vztah k současnosti*. Praha 2003, s. 137.

²⁸³ Genmjr. JUDr. Vladimír Hrušecký (1930) byl náměstkem ministra vnitra ČSSR jmenován 1. června 1979. Z této funkce byl odvolán 31. května 1988, ze služebního poměru příslušníka SNB byl uvolněn 31. prosince 1988. Srov. ŽÁČEK, P. (ed.): *Organizace a řízení represe v ČSSR. Operační štáby generála Lorence 1988–1989*. Securitas Imperii, č. 4/1, Praha 1998, s. 54.

(průmyslových závodů, dolů, elektráren, železničních dep apod.) v krizových situacích a příprava preventivních opatření proti potencionálním iniciátorům stávek. Akce „Kruh“ pokračovala až do zhroutení komunistického režimu.²⁸⁴ Gestorem akce byla ekonomická kontrarozvědka StB (krycím názvem XI. správa SNB), která vypracovala podrobné plány s desítkami úkolů, mezi nimiž nechyběly popisy vybraných objektů a jejich vedení, hodnocení politické a sociální situace, soupisy a kartotéky „nepřátelských osob“, seznamy agentů Státní a Veřejné bezpečnosti, stranických důvěrníků, členů Lidových milicí a stanovení jejich úkolů a způsobů spojení pro případ vyhlášení tzv. mimořádné bezpečnostní akce. Jen do října 1982 byla vyhodnocena situace v 648 závodech, kde StB využívala 1 549 tajných spolupracovníků a přes 700 důvěrníků. Pod kontrolou bylo v tomto období celkem 1 148 potencionálních vůdců „pravicových a antisocialistických sil“, 1 102 „aktivních kriminálních živlů“ a 21 640 „kriminálně závadových osob“. Operativní pozornost StB se soustředila na bývalé členy KAN, K 231 a představitele odborových svazů z roku 1968.²⁸⁵

Ačkoliv se v žádném průmyslovém závodě neuskutečnila na počátku osmdesátých let dlouhodobější stávka, vyplývá z projevu náčelníka XI. správy SNB, že zmíněný axiom o údajně nepříznivém vnímání Solidarity dělníky v Československu není zcela přesný. Na zasedání vedení FMV 11. ledna 1982 genmjr. Bohumír Molnár uvedl několik charakteristických případů: „Tak např. souhlasné názory se stávkovým hnutím v PLR se vyskytly v prostředí DP hl. m. Prahy, Závodech leteckých opraven ČSA, v n. p. Silniční stroje, zařízení Nová Paka, kde se vyskytl názor, že na rozdíl od českých dělníků dovedou polští dělníci za svá práva bojovat a že je třeba udělat pořádek i u nás, neboť odbory neplní svou funkci. Část dělníků ze Slovenských energetických závodů – Krompachy – komentovala polské události tím, že by měli i oni předložit své požadavky, hlavně pokud jde o zvýšení platů. Ke kritice ROH došlo i v Panelárně Vysoké Mýto a dalších závodech. Pod vlivem tzv. Solidarity v PLR se i v ČSSR projevil snahy v některých závodech řešit dílčí nedostatky přerušením práce.“²⁸⁶ V rámci akce „Kruh“ byla pozornost věnována rovněž „nepřátelsky“ vystupujícím polským občanům. Analyticko–informační, plánovací a kontrolní odbor X. správy SNB vytvořil lístkovnici, kde byly k 25. květnu 1981 evidovány

²⁸⁴ CHURÁŇ, M. a kol.: *Encyklopedie špionáže. Ze zákulisí tajných služeb, zejména Státní bezpečnosti*. Praha 2000, s. 36–37.

²⁸⁵ BENDA, P. (ed.): *Denní situační zprávy StB z listopadu a prosince 1989*. Securitas Imperii, č. 6/1, Praha 2000, s. 162–173.

²⁸⁶ *Tamtéž*, s. 163–164.

„poznatky“ k celkem 240 osobám. Podle nařízení náčelníka zmíněné složky pplk. Zdeňka Lázný se do této kartotéky zaznamenávaly údaje ze všech agenturních záznamů operativních odborů X. správy SNB, týdenních informací z krajských správ StB v ČSSR, které nebyly přímo zapojeny do akce „Kruh“, a šifrovky z rezidentur v socialistických státech.²⁸⁷

Jiný příklad aktivit československého ministerstva vnitra představuje schválený návrh „celostátní preventivně–bezpečnostní akce Izolace“, vypracovaný v březnu 1981 pracovníky československé kontrarozvědky, v němž bylo uloženo věnovat „zvláštní pozornost především jejich stykům [tj. opozice] na protisocialistické živly v PLR a snaze interpretovat polské události v podmínkách ČSSR.“ V dokumentu bylo vedle jiných opatření navrženo vypracovat ve spolupráci s polskou Bezpečností údajnou „výzvu stoupenců tzv. Konfederace nezávislého Polska (KNP), v níž budou vybráni exponenti tzv. čs. opozice vyzváni k organizování podpůrných akcí a projevů solidarity s touto organizací a za propuštění jejich trestně stíhaných představitelů (Moczulski). Výzva bude odeslána z několika míst v PLR a adresována těm osobám z ČSSR, kteří nemohou s programem KPN souhlasit (bývalí komunisté).“²⁸⁸ Ačkoliv nebyla zmíněná „výzva“, jež měla v prostředí Charty 77 vyvolat názorové rozpory (KNP byla orientována značně radikálně a nacionalisticky), zřejmě vypracována, ukazuje tento plán, že spolupráce obou tajných politických policíí nebyla omezena pouze na pasivní represí.

5.2 Řídící štáb

V souvislosti s prohlubující se krizí v Polsku byl 21. června 1981 na základě rozkazu ministra vnitra ČSSR a se souhlasem generálního tajemníka ÚV KSČ Gustáva Husáka ustaven řídicí štáb akce „Sever“, jehož náčelníkem byl po celou dobu genmjr. Vladimír Hrušecký. Všechny zápisy z jeho jednání, včetně závěrů a rozborů informací o situaci v Polsku, byly ke schválení předkládány ministru vnitra ČSSR a pro informaci

²⁸⁷ ABS, f. X. správa SNB, inv. j. 1036, Informace Akce „Kruh“ – vyhodnocení a návrhy na opatření, 25. 5. 1981.

²⁸⁸ V rámci akce „Izolace“ byl také náčelník 1. odboru X. správy SNB major Karel Vykypěl pověřen do 30. dubna 1981 „vypracovat a zaslat polskému KORu antiprohlášení, ve kterém se určitá, konkrétní část tzv. čs. opozice distancuje od projevu solidarity, (který zaslali mluvčí ‚Charty 77‘ Šabata, Malý a Placák), jakož i od činnosti KORu, která ve svých důsledcích poškozuje polskou dělnickou třídu a přivádí do katastrofy polské hospodářství.“ GRUNTORÁD, J.: *Státní bezpečnost proti Chartě 77*, s. 178.

zasílány vedoucímu XIII. oddělení ÚV KSČ, představiteli KGB v Československu a všem náměstkům MV ČSSR. Celkem se uskutečnilo dvanáct zasedání řídicího štábu akce „Sever“, osm z nich, tedy naprostá většina, se uskutečnila v roce 1981.²⁸⁹

V rámci centrálního štábu působily tři skupiny: první organizovala aktivní a vlivová opatření na rozvědce StB (krycí název I. správa SNB), druhá skupina organizovala využívání agenturní sítě a vhodných, zpravodajsky využitelných osob na Správě kontrarozvědky pro boj s vnějším nepřítelem (krycí název II. správa SNB) a poslední skupina připravovala analýzy vývoje v Polsku, zpracovávala informace, koordinovala práci jednotlivých složek bezpečnostního aparátu a navrhovala další opatření. Současně na Krajských správách SNB Ústí nad Labem, Hradec Králové, Ostrava, Bánská Bystrica a Košice působily samostatné skupiny pro plnění úkolů v uvedených pohraničních krajích. Podřízeny byly náčelníkům krajských správ, kteří současně byli členy řídicího štábu akce „Sever“. Příslušníci operativních složek krajských správ SNB vypracovávali zprávy o situaci v jejich regionu, sledovali názory československých občanů a vysílali do Polska spolupracovníky StB s operativními úkoly.²⁹⁰

V souvislosti s polskou krizí vyhlásil ministr vnitra Obzina opakovaně třetí stupeň mimořádného bezpečnostního opatření. Poprvé již v prosinci 1980 v souvislosti s rozsáhlým vojenským cvičením některých států Varšavské smlouvy „Družba 80“, kdy byla československá armáda patrně nejbližší případné invazi do Polska.²⁹¹ Vojenské jednotky, které byly pro případnou invazi vyčleněny sledovala III. správa SNB (vojenská kontrarozvědka) v rámci akce „Krkonoše“.²⁹² Plán vojenské intervence byl aktuální také v dalších měsících. Svědčí o tom například skutečnost, že v září 1981 byl na pokyn vedení X. správy SNB vypracován seznam několika desítek příslušníků operativních odborů, kteří měli jako dobrovolníci v případě intervence do Polska „plnit internacionální kontrarozvědné či jiné úkoly přímo na území PLR nebo v pohraničních oblastech“.²⁹³

²⁸⁹ V roce 1981 se celkem uskutečnilo osm zasedání řídicího štábu akce „Sever“, tři v roce 1982, po jednom v letech 1983 a 1984.

²⁹⁰ ABS, f. X. správa SNB, inv. j. 1038, Návrh na ukončení akce Sever a uložení materiálů do archivu, 29. 6. 1984.

²⁹¹ TŮMA, Oldřich: *The Czechoslovak Regime and the Polish Crisis*, s. 60–63. Srov. KOBUS, A.: *Czechosłowacja wobec narodzin, rozwoju i delegalizacji „Solidarności“ (1980–1982)*. Toruń 2006, s. 85.

²⁹² ABS, f. X. správa SNB, inv. j. 1038, Zápis z 8. schůze řídicího štábu FMV akce Sever dne 21. 12. 1981, 13. 1. 1982.

²⁹³ *Tamtéž*, Výsledek prověrky dobrovolníků pro vysazení do PLR, 22. 9. 1981.

Podruhé byl třetí stupeň mimořádného bezpečnostního opatření vyhlášen v souvislosti s nastolením válečného stavu v Polsku 13. prosince 1981. Na pražské centrále působil operační štáb, vyhlášena byla 50 % pohotovost a 100 % dosažitelnost pro všechny příslušníky SNB a vojsk ministerstva vnitra. Dne 13. prosince byly také dočasně uzavřeny československo–polské hranice, přechod byl povolen pouze při výjimečných příležitostech, mezi něž patřily služební cesty stranických funkcionářů a představitelů centrálních a krajských složek SNB.²⁹⁴ Konkrétní úkoly pro jednotlivé složky SNB uložil 13. prosince 1981 náčelník operačního štábu FMV genmjr. Vladimír Hrušecký v dopoledních hodinách. V rámci akce „Sever“ nařídil všem náčelníkům centrálních a krajských správ SNB hlásit reakce domácího obyvatelstva a zabránit jeho ovlivňování polskými občany, kteří se nacházeli na československém území. Státní bezpečnost se měla zaměřit na sledování zastupitelských úřadů a opoziční skupiny, zejména signatáře Charty 77 a členy Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných: „Nedovolit jakýkoliv projev protestu proti opatření státních orgánů PLR, které se provádí k neutralizaci kontrarevoluce. Okamžitě zadržet každého, kdo se o protest pokusí, nebo ho připravuje.“ Krajské správy SNB v Ústí nad Labem, Hradci Králové, Ostravě, Banské Bystrici a Košicích měli pomocí agenturní sítě zjišťovat situaci v příhraničních oblastech a „všemožně poskytovat pomoc zdravým marx–leninským silám v PLR“. Mimořádné bezpečnostní opatření ministr vnitra Obziny ukončil 5. ledna 1982.²⁹⁵

Pracovníci různých složek ministerstva vnitra také při „organizování součinnosti s marx–leninskými silami v PLR“ navázali „důvěrný styk“ s řadou polských funkcionářů z ministerstva vnitra, pohraniční strážce a vojenské kontrarozvědky, které sahaly často velmi za běžné „služební“ kontakty. Spolupracovali s nimi na aktivních opatřeních, při získávání informací o vývoji v sousedním státě, činnosti polských opozičních skupin a jejich spojení s oponenty komunistického režimu v Československu a exilovou opozicí. Archivní dokumenty z akce „Sever“ například ukazují, že velmi úzké vztahy udržovali například příslušníci KS SNB Hradec Králové s funkcionáři polské bezpečnostního aparátu v Jelení Hoře, Valbřichu, Legnici a Vratislavi. Navazovat kontakty pomáhal zmocněnc polského ministerstva vnitra na Krajské správě SNB Hradec Králové plk. Kazimierz Spitalniak, který doprovázel vysoké důstojníky SNB při jejich služebních cestách do

²⁹⁴ Již několik měsíců před vyhlášením válečného stavu vypověděla československá vláda smlouvu, která umožňovala občanům obou států příhraniční styk. BLAŽEK, Petr: *Solidarita se Solidaritou*, s. 252.

²⁹⁵ *Tamtéž*, s. 255.

Polska.²⁹⁶ Mezi velmi ceněné informátory Státní bezpečnosti patřil vratislavský vojvoda a předseda Rady obrany vojvodství Janusz Owczarek. Jako „důvěrník“ v letech 1981 a 1982 na řadě schůzek informoval náčelníka Okresní správy SNB v Náchodě mjr. Miroslava Bradnu o postupu vládních orgánů a situaci v regionu, předal tajné stranické dokumenty a zápisy z jednání vedení státu.²⁹⁷ Přátelské vztahy s řadou polských důstojníků a funkcionářů PSDS využívalo československé ministerstvo vnitra také pro rozšiřování různých dezinformačních brožur. Například KS SNB Ústí nad Labem prostřednictvím dvacetičlenného aktivu distribuovalo v Polsku do listopadu 1981 celkem „337 brožur a tiskovin“.²⁹⁸ Bližší kontakty navázali někteří příslušníci StB také na „dovolené“ v Polsku, kam byli vysláni jako skupina na přelomu července a srpna 1981, aby „mapovali situaci“.²⁹⁹

V rámci akce „Sever“ X. správa SNB, která se věnovala především oponentům komunistického režimu v Československu, vykazala celkem 108 tajných spolupracovníků. Ti pravidelně vyjížděli do Polska a plnili zde operativní úkoly. Většinou se jednalo o představitele různých společenských organizací, hodnostáře různých církví a náboženských společností, pracovníky závodů a studenty. Jen do konce listopadu 1981, tedy za pět měsíců, bylo v rámci akce „Sever“ uskutečněno 274 agenturních výjezdů. Uvedená čísla sice jasně dokládají velký rozsah aktivit Státní bezpečnosti, ale ve skutečnosti se – jak vyplývá ze dochované dokumentace – většina vypracovaných zpráv a informací měla často pouze obecný charakter a týkala se nálad polské a československé veřejnosti.³⁰⁰

²⁹⁶ Např. ABS, f. X. správa SNB, inv. j. 1037, Poznatky z VČK k vývoji v PLR – mimořádná informace, 17. 12. 1981. Srov. KORDAS, J.: Wydarzenia polityczne na terenie Dolnego Śląska w 1981 r. a problem tzw. internacjonalistycznej pomocy, In: LEWANDOWSKI, C. – ROGOWSKA, B. (eds.): *Z politologiczno-historycznych badań nad najnowszymi dziejami Dolnego Śląska po II wojnie światowej*. Vratislav 2000, s. 50–53.

²⁹⁷ V říjnu 1981 měli pracovníci Krajské správy SNB Hradec Králové celkem třicet kontaktů se „zdravými silami v PLR“. Ve Vratislavi měli „styk se dvěma dobrými soudruhy, s vojvodou Owczarkem a poslancem Sejmu Najsnerskim, které navrhuje s. Valter pro styk na vyšší než krajské úrovni“. ABS, f. X. správa SNB, inv. j. 1037, Zápis z 5. jednání řídicího štábu FMV akce Sever ze dne 10. 11. 1981, 30. 11. 1981.

²⁹⁸ *Tamtéž*, Zápis z 5. jednání řídicího štábu FMV akce Sever dne 10. 11. 1981, 30. 11. 1981.

²⁹⁹ *Tamtéž*, Zaslání poukazů na zahraniční rekreaci v PLR 19. 7. až 8. 8. 1981, Praha 14. 7. 1981; ABS, f. X. správa SNB, inv. j. 1033, Záznam por. Hrůzy z pobytu v PLR, 12. 8. 1981.

³⁰⁰ Dokládá to také dálnopis náměstka ministra vnitra ČSSR genmjr. Hrušického, který 30. prosince 1981 zaslal krajským správám SNB. Důrazně v něm žádal, aby zasílaly pouze významnější informace, neboť řídicí

Pracovníci StB dokumentovali kontakty několika polských občanů s diplomaty zastupitelských úřadů západních států na československém území. Sledovali pracovníky poboček polských institucí v Československu a polskou menšinu. Zjistili také několik případů, kdy se představitelé Solidarity snažili o osobní spojení s opozičními aktivisty v Československu. Prostřednictvím lektora češtiny na vratislavské a katovické univerzitě Stanislava Dvořáka (krycí jméno „Michal“), který byl v rámci akce „Sever“ jako jediný agent dlouhodobě řízen kontrarozvědkou na polském území, ovlivňovala Státní bezpečnost minimálně tři roky spojení mezi vratislavskou Polsko–českou solidaritou a signatáři Charty 77, kteří byli v tomto období vystaveni masivní represi.³⁰¹ Pomocí jiného tajného spolupracovníka StB Karla Rysa (krycí jméno „Dvorský“), který v Polsku vystupoval jako údajný kritik komunistického režimu, odebíralo na podzim 1981 vedení KS SNB Ústí nad Labem telexem interní zpravodajství Solidarity z vojvodského sekretariátu v Jelení Hoře.³⁰²

Analytická skupina zpracovávala zprávy zasílané různými složkami federálního ministerstva vnitra a připravovala týdenní a mimořádné (celkem 167) informace o situaci v PLR, které byly určeny pro stranické a státní představitele a vedení federálního ministerstva vnitra (od vyhlášení válečného stavu v Polsku 13. prosince 1981 až do 23. června 1982 vypracovávala denní informace). Jednotlivé správy vytvořily osobní a tématické kartotéky, ve které bylo také evidováno 17 000 „nepřátelských osob“ z celého Polska (delegáti sjezdu Solidarity, členové celostátní komise Solidarity či představitelé opozičních skupin). Československé ministerstvo vnitra předávalo pravidelné informace polské straně, například X. správa SNB (Správa pro boj s vnitřním protivníkem) předala

štáb akce byl zahlcen „nepodstatnými informacemi“. Jak zdůraznil, „podobné poznatky jsou pro další zpracování nejenom nevyužitelné, ale znesnadňují a brzdí další práci řídicího štábu“. *ABS*, f. X. správa SNB, inv. j. 1036, Dálnopis náměstka ministra vnitra ČSSR genmjr. JUDr. Vladimíra Hrušeckého krajským správám SNB, 30. 12. 1981.

³⁰¹ *ABS*, f. X. správa SNB, inv. j. 1038, Návrh na ukončení akce Sever a uložení materiálů do archivu, 29. 6. 1984; *ABS*, agenturní svazek, krycí název „Michal“, archivní číslo 749807; Srov. kapitulu „Akce ‚Červotoč‘“.

³⁰² *ABS*, f. X. správa SNB, inv. j. 1033, Vytěžení TS Dvorský, 10. 7. 1981; *Tamtéž*, inv. j. 1036, Návštěva TS Dvorský v PLR – Jelení Gůře, 10. 7. 1981; *Tamtéž*, TS využívání v akci Sever, 2. oddělení IV. odbor X. S-SNB v týdnu od 19. až 25. 10. 1981, 22. 10. 1981; *Tamtéž*, TS a Polsko v týdnu od 26. 10. do 1. 11. 1981, 29. 10. 1981.

„polským přátelům“ v červnu 1982 a červenci 1983 seznamy polských občanů se „závadovými poznatky“.³⁰³

Významnou roli v akci „Sever“ sehrála rezidentura československé kontrarozvědky na československém velvyslanectví ve Varšavě, která byla v první polovině osmdesátých let posílena o tři operativní pracovníky. Jako „představitel FMV“ působil na varšavské rezidentuře v tomto období pplk. Miloň Wartalský, který byl „legalizován“ ve funkci I. velvyslaneckého tajemníka.³⁰⁴ Rezidentura zabezpečovala spojení s polským ministerstvem vnitra, překládala polské texty, které většinou získávala formou „služebních“ i „důvěrných“ kontaktů od řady polských občanů, zejména příslušníků polské Bezpečnosti a funkcionářů z aparátu Polské sjednocené dělnické strany. Koordinovala také řízení tajných spolupracovníků kontrarozvědky na polském území a spolupracovala s rozvědkou na provádění aktivních opatření. Spolupracovala rovněž s pracovníky československých konzulátů v Katovicích a v Gdaňsku.³⁰⁵

³⁰³ ABS, f. X. správa SNB, inv. j. 1038, Návrh na ukončení akce Sever a uložení materiálů do archivu, 29. 6. 1984.

³⁰⁴ Miloň Wartalský (1933) byl přijat do služeb ministerstva vnitra 15. listopadu 1955. Začínal jako referent KS SNB v Ostravě, v roce 1957 působil krátce u I. správy MV (rozvědka StB), podle záznamu v personálním spise se „neosvědčil“. V letech 1966–1971 studoval kombinovanou formou na PF UK v Praze, odvolán byl ze zdravotních důvodů. V období vrcholící „normalizace“ byl jmenován do funkce náčelníka oddělení StB v Ostravě, v roce 1971 se stal zástupcem náčelníka 1. odboru Správy StB Ostrava (od 1. února 1971 mu byla udělena hodnost majora). V listopadu 1974 byl převelen do Prahy, kde několik let zastával funkci zástupce náčelníka 3. odboru (v roce 1977 změněn na 2. odbor se stejnou „problematikou“ – zastupitelské úřady SRN a Rakouska) II. správy FMV (Správa kontrarozvědky pro boj s vnějším protivníkem SNB). Od 1. března 1979 působil jako náčelník zmíněného odboru, o dva měsíce později byl povýšen do hodnosti podplukovníka. V roce 1981 byl pplk. Miloň Wartalský převeden do činné zálohy, v následujících několika letech působil jako zástupce FMV v Polsku, v legalizované funkci I. velvyslaneckého tajemníka ZÚ Varšava. Po návratu z Polska (ve funkci rezidenta ho vystřídal pplk. JUDr. Vladimír Válek) byl v roce 1986 pověřen (a od 1. září 1986 ustanoven) náčelníkem 3. odboru II. správy SNB („problematika“ ZÚ Velká Británie a Francie). Od 1. května 1988 jmenován náčelníkem 1. odboru II. správy SNB („problematika“ zastupitelských úřadů Severní a Jižní Ameriky). Služební poměr Miloň Wartalský skončil 28. února 1990 jeho odchodem do důchodu. Opakovaně byl vyznamenán: v roce 1963 získal medaili Za službu vlasti, 1968 medaili Za zásluhy o obranu vlasti, 1975 medaili 30 let SNB, 1978 vyznamenání Za upevňování přátelství III. stupně, 1980 Čestný odznak SNB, 1983 Medaili SNB, 1968 Čestný odznak za ochranu státních hranic ČSSR 1968, 1974 vyznamenání *Za zasługi w ochronie granic PLR* a v roce 1988 vyznamenání Za zásluhy o výstavbu.

³⁰⁵ Většinu dokumentů z varšavské rezidentury, které byly zařazeny do akce „Sever“, podepsal Ladislav Doležel (1943), který v předchozím období působil na Správě StB Ostrava (1964–1977) a II. správy FMV (1977–1981).

Do akce „Sever“ se také zapojila I. správa SNB (civilní rozvědka), která vykázala celkem 130 „aktivních opatření“, značnou část z nich uskutečnila do 13. prosince 1981.³⁰⁶ Jejich cílem mělo být ovlivnění vývoje nejen doma a v Polsku, ale také v západních a rozvojových státech. Mezi největší dezinformační akce na polském území patřilo rozšíření více než 120 000 letáků v polském jazyce, v nichž byla dehonestována Solidarita. Na plnění této operace s krycím jménem „Variace“ se přímo ve Varšavě podílela trojice příslušníků I. správy SNB, mezi Jaroslav Bulíř – Borkovec, který působil na rezidentuře jako zástupce pplk. Miloně Wartalského.³⁰⁷ Mezi významné dezinformační akce patřila také příprava publikace *Kam kráčí Polsko?* v několika jazykových mutacích.³⁰⁸ Na obálce je uvedeno, že jejím údajným autorem je Jo Muttergé. Poprvé kniha vyšla ve francouzském vydání pod krytím lucemburského nakladatelství. Českou, slovenskou a polskou verzi postupně vydalo nakladatelství Orbis v roce 1981.³⁰⁹ Účinek této knihy na polskou veřejnost byl ovšem sporný – například v září 1981 hlásil náčelník Oddělení StB Most kpt. Milan Labuť, že při návštěvě v sousední zemi zaznamenal na vydanou publikaci nepříznivé ohlasy, dokonce i mezi řadou funkcionářů PSDS.³¹⁰ Obdobně bylo také přijímáno vysílání polského „Interprogramu“, jehož pořady připravovala pražská redakce Československého rozhlasu. O jejím obsazení spolurozhodovalo ministerstvo vnitra, které se prostřednictvím Krajské správy SNB Ostrava snažilo získat rodilé mluvčí mezi polskou menšinou na severní Moravě.³¹¹

Státní bezpečnost také připravila televizní pořad o spoluzakladateli Solidarity Andrzej Kołodziej, který v říjnu 1981 ilegálně přešel polsko-československé hranice a byl poté zadržen nedaleko hranic se Spolkovou republikou Německo. V pořadu *Muž, který zabíjí* tajná policie zneužila obrazový záznam z jeho výslechu, zmíněný televizní

³⁰⁶ Náčelník I. správy SNB genmjr. Sochor uvedl na zasedání štábu akce „Sever“ v listopadu 1981, že bylo „připraveno 45 aktivních a vlivových opatření, z nichž bylo realizováno 31“. ABS, f. X. S–SNB, inv. j. 1036, Zápis z 5. jednání řídicího štábu FMV akce Sever dne 10. 11. 1981, 30. 11. 1981.

³⁰⁷ *Tamtéž*, inv. j. 1038, Návrh na ukončení akce Sever a uložení materiálů do archivu, 29. 6. 1984.

³⁰⁸ *Tamtéž*, inv. j. 1037, Zápis ze 4. jednání řídicího štábu FMV akce Sever, Praha 14. 7. 1981; *Tamtéž*, inv. j. 1033, Zápis z porady X. S–SNB k akci Sever, 4. 8. 1981.

³⁰⁹ V databázi Národní knihovny ČR je dodnes jako autor knihy uváděn Jo Muttergé. Srov. *Kam kráčí Polsko?*. Praha 1981; *Kde kráča Pol'sko?*. Praha 1981; *Dokąd zmierza Polska?*. Praha 1981.

³¹⁰ ABS, f. X. S–SNB, inv. j. 1036, Dálnopis k akci „Sever“ z KS SNB Ústí nad Labem, 13. 9. 1981.

³¹¹ *Tamtéž*, inv. j. 1033, Informace o kontrole plnění úkolů v akci Sever jednotlivými odbory X. S–SNB, 28. 10. 1981.

„dokument“ byl 14. prosince 1981 uveden v hlavním vysílacím čase.³¹² V březnu 1982 byl Andrzej Kołodziej odsouzen k 21 měsícům odnětí svobody nepodmíněně a teprve po odpykání tohoto trestu byl zpět vyhoštěn do Polska, kde se záhy stal jedním z hlavních představitelů Bojující Solidarity.³¹³ Pracovníci VI. správy SNB zkontrolovali okolo 6 miliónů poštovních zásilek, z nichž bylo „obsahově vytěženo“ přes 300 tisíc kusů. S využitím odposlechové techniky vzniklo přibližně 17 tisíc písemných zpráv (z nichž bylo 200 zvláštních informací). Současně pracovníci uvedené správy dlouhodobě sledovali okolo 30 budov. Patřila mezi ně například budovy Polského informačního a kulturního střediska, pražského velvyslanectví a obchodního zastoupení PLR, v nichž VI. správa SNB po vyhlášení válečného stavu namontovala odposlouchávací zařízení.³¹⁴

Stovky Poláků byli v první polovině osmdesátých let zadrženi při útěku na Západ a vyhoštěni zpět do Polska. Jen v období mezi 17. zářím do 9. listopadem 1981 bylo na státních hranicích zadrženo 388 „narušitelů“, z toho byla takřka polovina polských občanů (na území ČSSR z nich celkem 106 přešlo ilegálně).³¹⁵ Někteří polští občané byli také zadrženi při prohlídce na státních hranicích, když se vraceli z Rakouska nebo Spolkové republiky Německa a v jejich zavazadlech byla nalezena například pašovaná „závadná“ literatura. Naopak „polští přátelé“ předali československému ministerstvu vnitra několik osob, které se v sousedním státu zdržovali bez povolení. Například 20. prosince 1982 „polští přátelé“ předali příslušníkům Krajské správy SNB Banská Bystrica dva československé občany, kteří se zde nelegálně zdržovali několik měsíců.³¹⁶ Na základě žádosti Ministerstva vnitra PLR byly ke sledování nelegálního i legálního rádiového vysílání z polského území zřízeny v příhraniční oblasti „kontrolní body“ s nepřetržitou obsluhou. Československé ministerstvo vnitra poskytlo polské straně materiální pomoc,

³¹² Například vedení Krajské správy SNB Hradec Králové hlásilo v prosince 1981 centrále: „Pozitivně je občany hodnocen televizní pořad s bývalým funkcionářem Solidarity a v řadě případů je doporučováno jeho předání do PLR.“ ABS, f. X. S–SNB, inv. j. 1036.

³¹³ ABS, V–34433; BLAŽEK, Petr: *Solidarita se Solidaritou*, s. 249. Srov. vzpomínky Andrzeje Kołodzieje, zachycené v knize ZNAMIEROWSKI, A.: *Zaciskanie pięści. Rzecz o Solidarności Walczącej*. Paříž 1988, s. 72–81.

³¹⁴ ABS, f. X. S–SNB, inv. j. 1038, Zápis z 8. schůze řídicího štábu FMV akce Sever dne 21. 12. 1981, 13.1.1982.

³¹⁵ *Tamtéž*, inv. j. 1037, Zápis z 5. jednání řídicího štábu FMV akce Sever dne 10. 11. 1981, 30. 11. 1981.

³¹⁶ *Tamtéž*, inv. j. 1038, Zápis z 8. schůze řídicího štábu FMV akce Sever dne 21. 12. 1981, 13. 1. 1982.

mimo jiné technické prostředky pro odhalování nelegálních rozhlasových stanic podzemní Solidarity a rozhánění pouličních demonstrací.³¹⁷

5.3 Závěr akce „Sever“

Dne 20. března 1983 byla na základě rozhodnutí ministra vnitra Obziny výrazně zúžena činnost řídicího štábu a tří centrálních skupin. Další činnost měla být výhradně zaměřena na agenturně operativní akce, které měly „chránit především zájmy ČSSR, SSSR, PLR a celé socialistické soustavy proti kontrarevoluci a cílům nepřátelských speciálních služeb“. Každá akce měla být schválena náčelníkem řídicího štábu, kterým byl po celé období genmjr. Hrušecký. Akce „Sever“ byla na základě rozkazu ministra vnitra ČSSR Vratislava Vajnara definitivně zastavena 11. června 1984 s odůvodněním, že situace v Polsku byla „stabilizována“ a poklesl vliv tamních „kontrarevolučních skupin“. Pro případné obnovení akce „Sever“ byly ovšem vypracovány návrhy s třemi variantami případných opatření. Agenturně operativní dokumentace, která vznikla v rámci akce, měla být na dobu pěti let uložena do archivu a přístup k ní měl být možný pouze se souhlasem náčelníků jednotlivých součástí ministerstva vnitra.

Řada příslušníků SNB, kteří v akci „Sever“ „dlouhodobě, obětavě plnili úkoly a dosahovali výrazných úspěchů“, získala finanční odměny. Genmjr. Hrušecký ukončil poslední zasedání štábu v červnu 1984 patetickými slovy, které jasně dokládají smysl celé masivní akce: „Soudruzi, končíme tímto jednu etapu naší činnosti, která měla významný dopad na současný pozitivní vývoj v PLR; je třeba uvést, že se jednalo o plnění internacionálních úkolů ve prospěch celého socialistického společenství i v PLR, což nejednou ocenil generální tajemník strany, sovětsí přátelé i vedení FMV. V průběhu činnosti štábu jsme mohli registrovat upřímné obavy o vývoj v PLR a obětavou činnost ve prospěch marx-leninských sil v PLR a celého socialistického společenství. Je třeba ocenit

³¹⁷ Na počátku ledna 1982 tajemník Ústředního výboru PSDS Stefan Olszowski a ministr vnitra PLR Czesław Kiszczak zaslali ministru vnitra ČSSR Jaromíru Obzinovi poděkování za poskytnutou pomoc a současně požádali o dalších devět vodních děl a 300 tisíc slzných granátů. Československé ministerstvo vnitra poskytlo v předchozím období 22 tisíc slzných granátů. Polská strana však dodávku po vyhlášení válečného stavu spotřebovala za několik hodin: „Jenom v Gdaňsku a Štětíně jich za 24 hodin bylo použito 60 tisíc.“ *Taméž*, inv. j. 1038, Zápis z 8. schůze řídicího štábu FMV akce Sever dne 21. 12. 1981, 13. 1. 1982

vynikající iniciativu našich lidí v těch, pro PLR, nejhorších chvílích.“³¹⁸ Jak se o pět let později ukázalo, nebylo citované nadšení zcela na místě.

³¹⁸ *Tamtéž*, inv. j. 1038a, Zápis ze zasedání řídicího štábu FMV v akci Sever ze dne 11. 6. 1984, 12. 6. 1984.

6. AKCE „ČERVOTOČ“

Státní bezpečnost výrazně zasahovala do života oponentů režimu – kontrolovala poštu, odposlouchávala telefony, nasazovala odposlechy v bytech a různými „rozkladnými opatřeními“ znepríjemňovala vybraným osobám každodenní život. Pro monitorování a usměrňování činnosti disentu využívala také řadu (tajných) spolupracovníků, kteří navenek vystupovali jako údajní odpůrci režimu. Jedním z nich byl lektor češtiny na vratslavské (a později také na katovické) univerzitě Stanislav Dvořák, který v první polovině osmdesátých let působil jako hlavní „spojka“ mezi vratslavskou Polsko–českou solidaritou a pražskými signatáři Charty 77. Poprvé s tajnou policií spolupracoval v letech 1981–1984 jako agent kontrarozvědky StB pod krycím jménem „Michal“ (v rámci akce „Sever“ byl jediným tajným spolupracovníkem X. správy SNB, který byl dlouhodobě úkolován na polském území)³¹⁹. Podruhé spolupracoval se Státní bezpečností v letech 1989–1990, kdy si jako ideový spolupracovník rozvědky vybral krycí jméno „Jilemský“.³²⁰

Zpřístupněné archivní dokumenty o jeho spolupráci s tajnou policií umožnili poprvé rekonstruovat počáteční období Polsko–československé solidarity, jejichž výklad byl doposud založen výhradně na vzpomínkách disidentů. Skutečná role Stanislava Dvořáka byla pro jeho někdejší přátele z opozičního prostředí plně odhalena teprve v roce 2003, kdy byly autorovi této studie zpřístupněny oba svazky, které vedla k „Michalovi“ a „Jilemskému“ tajná policie v osmdesátých letech. Jejich obsah je vedle vzpomínek pamětníků hlavní pramennou základnou této studie. Bohužel se doposud nepodařilo nalézt žádné dokumenty k popisovanému událostem v polských archivech, které byly zasaženy rozsáhlým ničením archiválií na konci osmdesátých let, kdy se měnil politický režim.³²¹

³¹⁹ Srov. kapitolu „Akce ‚Sever‘“.

³²⁰ Kapitola vychází z publikované studie BLAŽEK, P.: Akcja „Czerwotoć“ (Kołatek). Tajny współpracownik StB Stanislav Dwořák jako kurier „Solidarności Polsko-Czechosłowackiej“, In: *Pamięć i Sprawedliwość*, č. 1 (9), 2006, s. 117–164.

³²¹ V elektronické ani tištěné verzi evidenčních záznamů Státní bezpečnosti, zveřejněném 20. března 2003 ministerstvem vnitra, není spolupráce Stanislava Dvořáka s kontrarozvědkou StB uvedena. Na základě žádosti byla autorovi této studie přesto zpřístupněna kopie jeho osobního svazku (arch. č. 749807). Podle tohoto souboru dokumentů a dopisu zástupce ředitele Odboru archivní a spisové služby MV Pavla Brunnhofera ze 12. září 2003, v němž autorovi sdělil, že je Stanislav Dvořák (nar. 1944) evidován jako „spolupracovník bezpečnostní složky“ ve smyslu zákona č. 107/2002 Sb., je možné rekonstruovat příslušný řádek v registračním protokolu: Stanislav Dvořák, datum narození: 28. 6. 1944, druh svazku: D[úvěrník], reg. č.: 21358, krycí jméno: „Lektor“, registrováno: 23. 4. 1981, útvar: X. správa SNB 3. odbor 1. oddělení,

6.1 Oficiální styk

Počátek spolupráce Stanislava Dvořáka s příslušníky StB přibližují dochované dokumenty z jeho osobního svazku, který zavedli na počátku osmdesátých let příslušníci 3. odboru X. správy SNB.³²² Dne 3. března 1981 varšavská rezidentura³²³ oznámila pražské centrále, že navázala „oficiální styk“ s československým občanem, který již několik let působil jako lektor českého jazyka na ústavu slavistiky vratislavské univerzity: „Jmenovaný v poslední době předal řadu obecných, i když zajímavých poznatků o situaci a

převedeno 1: A[gent], 6. 8. 1981 (vázací akt 31. 7. 1981), krycí jméno: „Michal“, archivováno: 28. 8. 1984, archivní číslo: 749807. Ve výše zmíněném seznamu je Stanislav Dvořák uveden pouze jako „ideový spolupracovník“ rozvědky StB (krycím názvem I. správa SNB): reg. č. 49709, datum evidence: 22. 8. 1989, název svazku (krycí jméno): „Jilemský“, příjmení a jméno: Stanislav Dvořák (Smrtka), datum narození: 28. 6. 1944, kategorie spolupráce: I[deový] S[spolupracovník], příslušný odbor: 90 (Oblastní odbor I. správy SNB Hradec Králové), datum uložení do archivu: 15. 2. 1990 (v seznamu chybně uveden rok 1989), archivní číslo: A-4906. Rovněž kopie tohoto osobního svazku byla autorovi studie z velké části zpřístupněna. Většina dokumentů z obou svazků sice byla již v osmdesátých letech skartována (několik stran navíc odmítl zpřístupnit Úřad pro zahraniční styky a informace, tedy současná česká civilní rozvědka, která byla do ledna 2008 správcem archivních fondů komunistické rozvědky), na druhou stranu se dochovala rozsáhlá kolekce dokumentů z provenience X. správy SNB k akci „Sever“, v jejímž rámci federální ministerstvo vnitra v letech 1981 až 1984 monitorovalo a usměrňovalo polskou krizi. Je v ní řada dokumentů o vývoji akce „Červotoč“, v jejímž rámci StB pomocí Stanislava Dvořáka kontrolovala a odhalovala v letech 1981-1984 kontakty mezi disidenty z Polska a Československa. O spolupráci Stanislava Dvořáka s tajnou policií vyšel doposud pouze stručný novinový článek v Polsku. Srov. GUZICKI, Artur: Zaginiony judasz, In: *Ozon*, č. 12 (2006), s. 3.

³²² Podle *Organizačního řádu správy kontrarozvědky pro boj proti vnitřnímu nepříteli*, vydaného 21. listopadu 1980 federálním ministrem vnitra Jaromírem Obzinou, měl 3. odbor X. správy SNB plnit následující úkoly: „a) vyhledává, odhaluje a dokumentuje protistátní činnost osob v oblasti školství, zahraničních studentů a sportu; b) provádí kontrarozvědnou ochranu mládeže a vybraných vojenských osob před negativními vlivy vnitřních a zahraničních nepřátel; c) zabezpečuje kontrarozvědná opatření k zamezení vlivu nepřátelských ideologií a u vymezených zahraničních reakčních mládežnických organizací.“ ŽÁČEK, Pavel: *Přísně tajné! Státní bezpečnost za normalizace. Vybrané směrnice a metodické pokyny politické policie z let 1978-1989*. Praha 2001, s. 206. K organizační struktuře Státní bezpečnosti srov. ŽÁČEK, Pavel: *Nástroj triedneho štátu. Organizácia ministerstiev vnútra a bezpečnostných zborov 1953-1990*. Bratislava 2005.

³²³ Činnost rezidentur FMV v socialistických státech v tomto období upravovala vnitřní norma z roku 1969 – *Statut rezidentur Hlavní správy kontrarozvědky v socialistických zemích*. Srov. *ABS*, objektový svazek, arch. č. OB 1523 MV. V tomto svazku jsou vedle jiného dochovány dokumenty k činnosti rezidentury v Polsku na konci osmdesátých let.

činnosti Solidarnosti [!] a KORu ve Vroclavi [!]. Podle charakteru předaných poznatků Dvořák navázal kontakty s příslušníky KORu, které zná jen podle křestních jmen a kteří jej obecně informovali o jejich spojení do ČSSR, přičemž jej požádali, zda by byl ochoten pomáhat v přepravě dopisů do ČSSR. Konkrétně uvedl, že dne 1. 11. 1980 byl v Praze jistý [Aleksander] Gleichgewicht, který v Praze vystupoval pod pseudonymem Alexander Rora, a měl jednat s jistým Milanem [Dalerem] o přepravě polských antisocialistických materiálů do ČSSR.“ Varšavská rezidentura žádala centrálu o rychlou prověrku Stanislava Dvořáka a „zaujetí stanoviska, jak dále při rozpracování signálu pokračovat – případně s ohledem na danou situaci [považuji za] nutnost vypracování přesné linie dalšího postupu, zda a v jakém rozsahu informovat polské přátele“.³²⁴

Následující zprávu z Varšavy, dochovanou v osobním svazku „Michal“, napsal pplk. Miloň Wartalský, představitel federálního ministerstva vnitra v Polsku, kde od počátku roku 1981 oficiálně působil jako I. velvyslanecký tajemník československého velvyslanectví. Jeho rukopisná zpráva byla 13. dubna 1981 adresována náčelníku X. správy SNB gen. Vladimíru Stárkovi, který řídil činnost Státní bezpečnosti proti „vnitřnímu protivníkovi“. Sedmatřicetiletý Stanislav Dvořák byl v jeho zprávě poprvé uveden jako „Lektor“, tedy pod stejným krycím jménem, pod kterým byl krátce poté zapsán do proslulého registru svazků jako důvěrník StB: „Posílám zprávu o poslední situaci ve Wroclawi, jak ji předal ‚Lektor‘ (osoba, o které jsem Tě informoval dne 13. 4. 1981 telefonicky). Doporučuji, při kontaktu v Praze, pokud bude prověrka ‚Lektora‘ pozitivní (jak o ní žádala R–Varšava před měsícem), jeho verbovku bezprostředně.“³²⁵ Druhý den varšavská rezidentura netrpělivě hlásila, že doposud neobdržela pokyny k dalšímu postupu, ačkoliv měl Stanislav Dvořák již za několik hodin odjet z Vratislavi do Prahy. Použité kostrbaté obraty navozují atmosféru špionážního snímku: „Lektor vyjíždí 15. 4. v 01.10 hod. rychlíkem Bohemia do Prahy. Příjezd 09.02 hod. Má navázat kontakt s jistým člověkem v Praze, předat mu dopis, magnetof[onové] nahrávky a tiskoviny. Jméno, jakož i bližší instrukce ke kontaktu obdrží Lektor těsně před odjezdem. Doporučuji

³²⁴ ABS, agenturní svazek, krycí název „Michal“, arch. č. 749807, Zpráva od představitele FMV rezidentury čs. kontrarozvědky v PLR pplk. Chudého, Varšava 3. 3. 1981.

³²⁵ *Tamtéž*, Zpráva od představitele FMV rezidentury čs. kontrarozvědky v PLR pplk. Wartalského z 13. 4. 1981.

navázat s Lektorem v Praze kontakt, důkladně ho vytěžit k situaci, jeho dalším možností.³²⁶

Archivní dokumenty ze zmiňované „prověrky“ Stanislava Dvořáka stručně přibližují jeho životní osudy. Narodil se 28. června 1944 manželům Stanislavu a Libuši Smrtkovým (původní příjmení Smrtka si nechal po dosažení plnoletosti změnit na Dvořák). Po skončení základní školy navštěvoval Střední průmyslovou školu strojní ve Varnsdorfu, kde v roce 1962 maturoval. Krátce pracoval jako dělník ve Sklárnách Kavalier a poté působil jako skupinový vedoucí Pionýrské organizace ČSM ve Varnsdorfu na základní škole. Od roku 1964 zároveň studoval na Pedagogické fakultě v Ústí nad Labem, obor matematika – základy pracovní výchovy; státní zkoušky složil v roce 1969. Až do roku 1974 pracoval jako učitel na Základní devítileté škole ve Varnsdorfu, podle svých slov se v tomto období zajímal především o výuku matematiku – v první polovině sedmdesátých let několikrát absolvoval letní školu věnovanou tomuto předmětu. Dokládá to také skutečnost, že od roku 1967 pracoval až do roku 1974 jako okresní metodik vyučování matematice při Okresním národním výboru v Děčíně. V roce 1974 zahájil studium na Vysoké škole strojní a textilní v Liberci, které však nedokončil. Od roku 1975 byl zaměstnancem Severočeského Krajského národního výboru, odboru školství Ústí nad Labem a od roku 1976 vyučoval na odborném učilišti Chemických závodů Jiřího Dimitrova v Meziboří nedaleko Litvínova.³²⁷

Když Stanislav Dvořák odjel v roce 1978 do Polska, patrně vůbec netušil, že zde bude pracovat šest let. Zpočátku svůj pobyt v sousedním státě vnímal pouze jako dočasné východisko před odjezdem do nepoměrně vzdálenější části světa – původně totiž na ministerstvu školství podal žádost o zaměstnání ve Vietnamu. Jeho zájem o exotickou zemi souvisel se zaměstnáním na učilišti v Meziboří, kde vyučoval češtinu pro vietnamské studenty. Jejich kultura ho zaujala natolik, že začal vietnamštinu studovat na státní jazykové škole a již v roce 1977 úspěšně složil státní zkoušku (jeden školní rok také studoval čínštinu). O důvodech, které vedly ministerské úředníky k vyslání Stanislava Dvořáka do polské Vratislavi, dokumenty tajné policie uváděly pouze mlhavé informace: „Jeho žádost [o působení ve Vietnamu] byla po prozkoumání kádrových materiálů přijata s tím, že prozatím může působit jako lektor v PLR, což se také v r. 1978 uskutečnilo.“³²⁸

³²⁶ *Tamtéž*, Zpráva od představitele FMV rezidentury čs. kontrarozvědky v PLR pplk. Wartalského z 14. 4. 1981.

³²⁷ *Tamtéž*, Vlastní životopis Stanislava Dvořáka.

³²⁸ *Tamtéž*, Prověrka k osobě Stanislava Dvořáka.

V dochovaném životopise, který Stanislav Dvořák napsal 10. února 1977, jsou vyjmenovány různé společenské funkce, které v minulosti zastával. Vedle již výše uvedených byl letech 1961–1962 byl předsedou školní organizace Československého svazu mládeže, od roku 1963 soudcem z lidu při Městském lidovém soudu ve Varnsdorfu, 1972–1974 členem bytové komise Městského národního výboru ve Varnsdorfu, 1968–1974 vedoucím pionýrské organizace, 1966–1967 členem závodního výboru Revolučního odborového hnutí, na počátku sedmdesátých let členem Okresní rady Pionýrské organizace Socialistického svazu mládeže v Děčíně a od roku 1976 předsedou úsekového výboru Revolučního odborového hnutí. Ačkoliv z pouhého přehledu funkcí nelze pochopitelně posuzovat činnost a postoje za období patnácti let, přesto je jistě možné s určitou ironií říci, že Stanislav Dvořák až do svého odjezdu do Polska rozhodně nebyl oponentem režimu. Svědčí o tom také odpověď na otázku, jaké postoje zastával v období Pražského jara: „V letech 1968–69 jsem pracoval ve školství. Jako státní zaměstnanec bylo mojí povinností hájit zájmy státu, naší socialistické společnosti. O to jsem se vždy podle svých možností snažil a snažím i doposud. Při prověrkách a pohovorech, jež probíhaly, nebylo mi v této otázce nic vytknuto.“³²⁹

Pobyt v Polsku, kde na počátku osmdesátých let vypukla jedna z největších krizí komunistického režimu za celé trvání sovětského bloku, politické názory Stanislava Dvořáka rozhodně neovlivnil, spíše naopak. Podle zprávy tajného spolupracovníka Státní bezpečnosti, který pod krycím jménem „Franta“ pracoval na ministerstvu školství, navštívil Dvořák v roce 1980 opakovaně jeho zahraniční odbor. Stěžoval si zejména na údajně tíživou situaci v Polsku a projevil zájem o vstup do komunistické strany: „Na toto bylo reagováno tak, že tuto věc má projednat na ZÚ ČSSR v PLR, kam v současné době kádrově patří. Při další návštěvě MŠ ČSR na podzim roku 1980 důvěrně hovořil s pramenem (TS Franta), kterému sdělil, že nesouhlasí se současným nástupem pravice v PLR a netajil se svým rozhořčením nad tím, jak mohou společensky kladně postavení akademičtí funkcionáři na vysokých školách v PLR a to zejména ve Wroclavi a Krakově, otevřeně i skrytě vystupovat proti vymoženostem socialismu.“³³⁰

V dochovaných archivních dokumentech není uvedeno, zda Stanislav Dvořák na varšavském velvyslanectví skutečně přihlášku do KSČ podal. Každopádně začal o několik měsíců později předávat jeho pracovníkům písemné zprávy o názorech některých svých

³²⁹ *Tamtéž*, Vlastní životopis Stanislava Dvořáka.

³³⁰ *Tamtéž*, Prověrka k osobě Stanislava Dvořáka.

kolegů z vratislavské univerzity, s nimiž se v tomto období spřátelil: „Koncem r. 1980 se o jmenovaného začali zajímat někteří polští ped[agogičtí] pracovníci víc, než je obvyklé a získal si jejich důvěru. Veškeré poznatky, které od nich získal, písemně předával na ZÚ ČSSR ve Varšavě. V poslední době byl požádán jistým Gleichgewichtem, jestli by nemohl do ČSSR převést nějaké tiskoviny a tyto předat určené osobě. Tuto otázku ihned konzultoval se s. Kronenbergem ve Varšavě, od něhož dostal konkrétní pokyny a tel. číslo na zdejší 3. odb. [X. správy SNB], na které se má ihned po příjezdu do Prahy ohlásit. Na základě toho byl se jmenovaným navázán kontakt, při kterém projevil ochotu plnit úkoly uložené v PLR a v ČSSR.“³³¹

6.2 Důvěrník StB „Lektor“

Ve čtvrtek 16. dubna 1981 nastal v životě Stanislava Dvořáka zásadní zlom. Po svém příjezdu do Prahy se pod krycím jménem „Lektor“ ohlásil na přidělené telefonní číslo a domluvil si schůzku s příslušníky StB. Podle jejich hodnocení působil na první schůzce „seriózně“ – „podrobně vysvětlil své vztahy na představitele KOR a uvedl konkrétní jména a funkce těchto osob“. Předal také několik polských samizdatových publikací a magnetofonový pásek, které měl podle dohody s Aleksandrem Gleichgewichtem odevzdat zástupcům Charty 77 – „uvedené materiály byly zanalyzovány a poté předány Dvořákovi, aby je doručil adresátu Milanu Dalerovi“. Přestože příslušníci centrály StB viděli Stanislava Dvořáka poprvé v životě, provedli na základě doporučení varšavské rezidentury „jednorázovou verbovku“. Dvořák se na této schůzce stal důvěrníkem StB pod krycím jménem „Lektor“, podepsal vlastnoručně napsané prohlášení o spolupráci a slib o mlčenlivosti. Podle záznamu požádal příslušníky StB, aby o jeho činnosti neinformovali polské bezpečnostní orgány, neboť polská opozice měla údajně „své lidi i ve složkách bezpečnosti“.³³²

Těsně před svým návratem do Vratislavi 22. dubna 1981 se Dvořák opět sešel s příslušníky StB, aby mu předali telefonní číslo pro spojení s varšavskou rezidenturou. Důvěrník „Lektor“ informoval o výsledcích jednání se signatářem Charty 77 Milanem

³³¹ *Tamtéž*, Návrh npor. Maliňáka na založení svazku D „Lektor“.

³³² *Tamtéž*, Zpráva náčelníka X. správy SNB genmjr. Vladimíra Stárka představitelům FMV ve Varšavě, 24. 4. 1981.

Dalerem,³³³ kterému přivezl materiály od Aleksandra Gleichgewichta. Dvořák měl vyřídit Polákům, že se chartisté v současnosti snaží zjistit podrobnosti o případu mladé Češky Lenky Cvrčkové, zatčené 19. února 1981 v polské Lodži za podporu stávkujících studentů a předané československé StB.³³⁴ Dvořák měl Polákům také sdělit, že vzhledem k zvýšené policejní represi nemůže žádný signatář Charty 77 přijet do sousední země. Představitelé Charty 77 údajně uvítali nabídku polské strany, která slíbila zabezpečit tisk českých samizdatů, a žádali o případnou finanční pomoc. Na schůzce bylo také dohodnuto, že se Stanislav Dvořák při další návštěvě Prahy obrátí přímo na Annu Šabatovou nebo Petrušku Šustrovou, které měly vystupovat jako zástupci Charty 77 pro spolupráci s Poláky.³³⁵

Bezprostředně po svém příjezdu do Vratislavi 23. dubna 1981 se Stanislav Dvořák telefonicky ohlásil varšavské rezidentuře, která zprostředkovala jeho spojení s pražskou centrálou na polském území. V roli důvěrníka StB rozhodně nezahálel. Oznamil, že má za několik hodin odjet do Prahy jako nová spojka Jerzy Ochman, údajně přítel Aleksandra Gleichgewichta. Dokonce navrhl vhodný postup, jak situaci vhodně využít pro upevnění své pozice: „K odjezdu spojky dojde pravděpodobně dnes v noci vlakovým spojem

³³³ Milan Daler (1957) byl jako signatář Charty 77 rozpracováván 2 oddělením 2b odboru Správy StB Praha v akci „Kovář“ (v letech 1978–1982). V dochovaném osobním svazku jsou ke kontaktům s polskou opozicí pouze sporadické obecné zmínky, přesto je zřejmé, že byly jedním z hlavních důvodů tlaku tajné policie na Milana Dalera, aby se v rámci akce „Asanace“ vystěhoval do zahraničí. Například 13. dubna 1982 npor. Václav Duchač napsal v záznamu o „zpravodajském pohovoru“ následující pasáž: „Pohovor byl proveden jednak na základě jeho rozhodnutí vystěhovat se z ČSSR a jednak na základě poznatku o jeho stycích do PLR na některé osoby, které byly aktivní v činnosti Solidarity. Daler řekl, že se chce vystěhovat z ČSSR i se svou ženou do Rakouska. [...] V další části popřel to, že by měl nějaké kontakty se členy polské Solidarity, alespoň ty, o kterých by věděl.“ Do Rakouska se Milan Daler vystěhoval 12. září 1982. ABS, osobní svazek, krycí název „Kovář“, arch. č. 688253, Záznam npor. Duchače o rozhovoru s Milanem Dalerem, Praha 13. 4. 1982.

³³⁴ Studentka gymnázia Lenka Cvrčková v Polsku vystupovala pod pseudonymem Linda Wunsch. Po předání do Československa strávila ve vyšetřovací vazbě několik měsíců. Po propuštění byla v akci „Brouk“ rozpracovávána StB. V roce 1983 se vystěhovala do Rakouska. Blíže k této kauze BLAŽEK, Petr: Kauza Skupiny revoluční akce. Letáková kampaň na podporu polské Solidarity ve světle svazkové agendy StB, In: KÁRNÍK, Zdeněk – KOPEČEK, Michal (eds.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. IV., Praha 2005, s. 210–211. Srov. kapitolu „Solidarita se Solidaritou“.

³³⁵ ABS, agenturní svazek, krycí název „Michal“, arch. č. 749807, Zpráva náčelníka X. S–SNB genmjr. Vladimíra Stárka představitelům FMV ve Varšavě, 24. 4. 1981.

„Bohemia“. „Lektor“ dává ke zvážení, zda by nebylo vhodné, aby tato akce byla narušena a docílilo se tak situace, kde by byli nuceni využívat jako spojky jediné osoby „Lektora“.“³³⁶

Operativní hra, kterou příslušníci StB s pomocí Stanislava Dvořáka rozehráli, dostala příznačný název – akce „Červotoč“: „Jedná se o spojení KORu ve Wroclavi do ČSSR. Cílem bylo podstavit našeho spolupracovníka a přistoupit k opatření na dokumentaci této činnosti. Spolupracovník byl podstaven, má dobrou pozici jak v KORu, tak u opozice v ČSSR. Mimo konkrétního napojení spolupracovníka došlo k získání protistátních materiálů z PLR do ČSSR. K odhalení kanálu spojení z PLR do ČSSR a opačně. K odhalení předpokládaného úkrytu rozmnožovacích strojů opozice v ČSSR a dalších poznatků.“³³⁷

Na počátku července 1981 vedení X. správy SNB na jednání řídicího štábu akce „Sever“ oznámilo, že se rozhodlo „prohloubit“ Dvořákovo úkolování, cílem mělo být „jeho ofenzivnějšího využití zejména v akci „Červotoč““. O týden později již hlásilo, že se jedná o nejzajímavějšího tajného spolupracovníka, kterého pracovníci X. správy SNB v souvislosti s polskou krizí využívají.³³⁸

6.3 Agent StB „Michal“

Zatímco podle tehdy platné Směrnice pro práci se spolupracovníky kontrarozvědky pomáhal důvěrník plnit pouze „dílní úkoly státobezpečnostní povahy“, u agenta, který byl nejčastějším typem tajného spolupracovníka této složky tajné policie (rezident, agent a držitel propůjčeného bytu), se již předpokládaly dlouhodobější kontakty, systematické řízení a pravidelné schůzky.³³⁹

Agenturní spolupráci se Stanislavem Dvořákem navrhl 9. července 1981 operativní pracovník 3. odboru X. správy SNB npor. Jiří Maliňák, který se následně stal jeho „řídícím

³³⁶ Zda do Prahy Jerzy Ochman v tomto období odjel, není z dochovaných dokumentů jasné. *Tamtéž*, Zpráva od představitele FMV rezidentury v PLR AIPKO X. správy SNB, 24. 4. 1981.

³³⁷ ABS, f. X. S–SNB, inv. jedn. 1036, Informace X. správy SNB o akci „Sever“ zaslaná náměstkovi ministra vnitra ČSSR genmjr. JUDr. Vladimíru Hrušeckému, 30. 6. 1981.

³³⁸ *Tamtéž*, Zápis z porady štábu akce Sever 2. 7. 1981, vypracoval zástupce náčelníka AIPKO X. S–SNB pplk. Zdeněk Lázna.

³³⁹ Blíže ŽÁČEK, Pavel: *Přísně tajné!*, s. 27-51.

orgánem“.³⁴⁰ Předpokládal, že po „zavázání“ bude „Lektor“ využíván k dvěma hlavním úkolům: „ke kontrole spojení mezi čs. a polskou opozicí a odhalování kanálů, jimiž jsou mezi ČSSR a PLR dopravovány materiály antisocialistického charakteru, rozmnožovací technika a finanční pomoc pro čs. opozici“ a k „zjišťování činnosti a záměrů čs. a polské opozice v prostředí mládeže – zejména vysokoškolské“.³⁴¹ Stanislav Dvořák podepsal vázací akt 31. července 1981 v Mladé Boleslavi, podle záznamu npor. Maliňáka se schůzka uskutečnila ve „veřejné místnosti“, tedy patrně v některé z místních restaurací. Dvořák, který si pro roli agenta StB vybral krycí jméno „Michal“, nabídku ke spolupráci údajně přijal bez zaváhání – podle zápisu z „verbovky“ doslova uvedl, „že toto považuje za svou vlasteneckou povinnost“. Na schůzce dostal nový agent několik úkolů pro nejbližší období, především měl „přesně splnit pokyny čs. opozice k navázání kontaktů či styků s dalšími osobami“.³⁴² O několik dnů později obdržel Dvořák na základě schváleného návrhu svého řídicího důstojníka npor. Maliňáka pro „mimořádné plnění úkolů“ v akci „Sever“ finanční odměnu ve výši 1.500 Kčs z fondu náčelníka X. správy SNB.³⁴³

Před odjezdem do Polska se agent „Michal“ sešel 16. srpna 1981 s npor. Maliňákem. Na schůzce Dvořák informoval, že v minulých dnech jednal se signatáři Charty 77 o navázání systematické spolupráce s polskou opozicí. Anna Šabatová a

³⁴⁰ Jiří Maliňák (1951) vstoupil do KSČ 26. dubna 1971. V roce 1976 ukončil studium na Filozofické fakultě Kyjevské státní univerzity. Dne 1. září 1977 přijat do služeb ministerstva vnitra a ustanoven do funkce staršího referenta samostatného oddělení X. správy FMV. Od 1. října 1977 působil ve stejné funkci na 3. oddělení 4. odboru X. správy FMV a od 1. listopadu 1978 na 2. oddělení 3. odboru X. správy FMV. V roce 1980 úspěšně vykonal důstojnické zkoušky na Vysoké škole SNB. Od 1. dubna 1982 pracoval jako starší referent specialista 1. oddělení 3. odboru X. správy SNB. Dne 1. března 1983 byl přemístěn na Hlavní výbor KSČ FMV jako politický pracovník. Dne 1. února 1984 zahájil externí vědeckou aspiranturu na Vysoké škole SNB. Od 1. listopadu 1988 se stal uvolněným předsedou CÚV KSČ ideologického oddělení HV KSČ na FMV. Dne 15. prosince 1988 byl přemístěn na II. správu SNB, zpočátku pracoval jako starší referent specialista 1. oddělení 12. odboru, od 15. ledna 1989 ve stejné funkci na 2. oddělení analytického odboru. Dne 23. června 1990 byl propuštěn ze služebního poměru, podle vyjádření občanské komise byl nezpůsobilým k výkonu služby v SNB.

³⁴¹ *ABS*, agenturní svazek, krycí název „Michal“, arch. č. 749807, Návrh npor. Maliňáka na získání Stanislava Dvořáka ke spolupráci, Praha 9. 7. 1981.

³⁴² *Tamtéž*, Zpráva npor. Jiřího Maliňáka o získání Stanislava Dvořáka ke spolupráci, 3. 8. 1981.

³⁴³ *Tamtéž*, Návrh npor. Maliňáka na udělení finanční odměny TS „Michal“ č. sv. 21358.

František Lízna³⁴⁴ měli údajně zájem o zaslání dvou cyklostylů, zhotovení letáků s informacemi o pronásledování Charty 77 v minimálním počtu pět až šest tisíc kusů, finanční pomoc Chartě 77 (peníze měli Poláci zasílat filozofovi Ladislavu Hejdánkovi), výměnné pobyty, tištění textů členů VONS a signatářů Charty 77, vytvoření archivu Charty 77 v Polsku a koordinování společných protestních akcí v obou zemích. V Polsku měl Stanislav Dvořák podle instruktáže uvedené požadavky zpochybnit s odkazem na údajné rozpory mezi signatáři Charty 77: „Vykreslit charakter a morální profil jednotlivých osob a zdůraznit negativní rysy (alkoholismus, promiskuita, slabá politická a inteligenční úroveň, rozpory mezi konspirační činností a skutečností, kdy ohrozili celou akci). V této souvislosti zpochybnit účelnost kooperace s těmito lidmi.“³⁴⁵

Stanislav Dvořák se po svém návratu do Polska uvedených instrukcí patrně příliš nedržel. Dne 1. září 1981 totiž genmjr. Stárek zaslal varšavské rezidentuře naléhavou zprávu: „Žádám, aby ‚Michal‘ v současné době utlumil aktivitu, neboť v dané situaci přesáhl rámec úkolování. Jeho zaměření bude upřesněno po příjezdu do ČSSR.“³⁴⁶ Pokyn náčelníka X. správy SNB souvisel patrně s cestou agenta „Michala“ do Varšavy, kde navštívil ve dnech 28. až 30. srpna 1981 několik známých představitelů polské opozice. Podle vzpomínek Aleksandra Gleichgewichta, který Stanislava Dvořáka na cestě doprovázel, se ve skutečnosti jednalo pouze o několik nezávazných schůzek, kde jejich účastníci volně debatovali o případných společných akcích. Pražská centrála StB ovšem na základě Dvořákových informací hovořila nadsazeně o koordinované „nepřátelské činnosti“, kterou měla z Vratislavi řídit „Polsko–česká solidarita“. Ve vyhodnocení nechyběla dokonce ani zmínka o chystaném rozšiřování letáků „pomocí balonů, vypouštěných z území PLR“.

Vedení X. správy SNB sice bylo na jedné straně evidentně nekoordinovaným jednáním agenta „Michala“ zaskočeno, ale poměrně rychle se rozhodlo, že bude ve slibné „operativní hře“ pokračovat. O přestávce I. celostátního sjezdu Solidarity³⁴⁷, v polovině

³⁴⁴ Dne 4. srpna 1981 informoval na zasedání štábu akce „Sever“ náčelník X. správy SNB genmjr. Stárek o připravovaném zatčení („realizace“) římskokatolického kněze a signatáře Charty 77 Františka Lízny. ABS, f. X. S–SNB, inv. j. 1037, Zápis z porady štábu akce Sever 4. 8. 1981.

³⁴⁵ ABS, agenturní svazek, krycí název „Michal“, arch. č. 749807, Instruktáž, 16. 8. 1981.

³⁴⁶ *Tamtéž*, Žádost náčelníka X. správy SNB o předání zprávy varšavské rezidentuře, 1. 9. 1981.

³⁴⁷ Na prvním zasedání sjezdu bylo 8. září 1981 schváleno proslulé *Provolání k lidem práce východní Evropy*, jehož autorem byl jeden z někdejších účastníků krkonošských schůzek se signatáři Charty 77 Jan Lityński.

září 1981, dokonce nechalo do Československa volně odcestovat Aleksandra Gleichgewichta a nebránilo jeho setkání se signatáři Charty 77. Mladého Poláka doprovázel Stanislav Dvořák, z Vratislavi přijeli autobusem do Mladé Boleslavi, kde bydleli Dvořákovi rodiče. Gleichgewicht se poté sám vypravil do Prahy, kde se seznámil s Annou Šabatovou³⁴⁸ a jedním z tehdejších mluvčích Charty 77 Václavem Malým.³⁴⁹ Navštívil také Brno, kde přespal u Jana Šabaty a setkal se s jeho otcem Jaroslavem Šabatou. Cesta se sice neobešla bez komplikací (v Brně byl Gleichgewicht vystaven otevřenému sledování příslušníků StB, s nimiž se dokonce dostal na nádraží do strkanice), ale výsledek byl nadmíru uspokojivý – osobní spolupráce, o kterou již několik měsíců usiloval, byla navázána.³⁵⁰ K pobytu Aleksandra Gleichgewichta v Československu byly v archivu prozatím objeveny pouze útržkovité zprávy. Jeho cestu umožňuje přesně datovat vedle jiných dokumentů také záznam z jeho sledování příslušníky IV. správy SNB, kteří 18. září 1981 monitorovali jeho setkání s agentem „Michalem“ v jedné z pražských restaurací.³⁵¹

V dochovaném agenturním svazku ovšem není o této cestě vůbec žádná zmínka, jediným pramenem tohoto typu je pouze stručné shrnutí v podkladech X. správy SNB pro zasedání řídicího štábu akce „Sever“: „Ve dnech 17.–24. 9. 1981 uskutečnil Gleichgewicht spolu s naším pramenem [Stanislavem Dvořákem] cestu do ČSSR z pokynu varšavského

³⁴⁸ Anna Šabatová (1951, dcera Jaroslava Šabaty) byla v roce 1971 jako studentka filozofie zatčena v souvislosti s účastí na letákové kampani při příležitosti voleb. Odsouzena na tři roky odnětí svobody. Patřila mezi první signatáře Charty 77, v roce 1978 spoluzakladatelka VONS. V letech 1979–1984, kdy byl její manžel Petr Uhl uvězněn, vydávala samizdatový časopis *Informace o Chartě 77*. V době od 7. ledna 1986 do 6. ledna 1987 byla mluvčí Charty 77.

³⁴⁹ Václav Malý (1950) byl v roce 1976 vysvěcen na kněze. V roce 1977 podepsal Chartu 77 a o rok později spoluzakládal VONS. V lednu 1979 zbaven státního souhlasu k výkonu činnosti duchovního, pracoval do roku 1989 jako topič a lampář. Od 13. ledna 1981 do 7. ledna 1982 byl mluvčím Charty 77. V roce 1988 spoluzakladatel Československého helsinského výboru, v roce 1989 spoluzakladatel Občanského fóra. Od roku 1997 světící biskup pražský. V letech 1981–1989 byl rozpracováván X. správou SNB v akci „Člen“. Dne 18. prosince 1981 byl spolu s několika dalšími uveden v seznamu osob, jejichž zatčení vedení 5. odboru X. správy SNB plánovalo na první pololetí roku 1982: „Akce ‚Člen‘ – osobní svazek č. 20910 – objekt Václav Malý, řím. kat. duchovní bez státního souhlasu, mluvčí Ch-77 a člen VONSu, který přes veškerá opatření páchá trestnou činnost dle § 98 tr. zákona [‚podvracení republiky‘].“ *ABS*, f. X. S–SNB, inv. jedn. 1036, *Informace náčelníka 5. odboru X. S-SNB pplk. Josefa Sámka o předpokládané ‚realizaci akcí‘ v 1. pololetí roku 1982.*

³⁵⁰ Rozhovor s Aleksandrem Gleichgewichtem, Vratislav 5. 11. 2004.

³⁵¹ *ABS*, operativní svazek IV. S–SNB, krycí název „Červ“, A. Gleichgewicht (1981).

centra s cílem projednání koordinace záměrů varšavské centrály KORu s představiteli čs. opozice. Jmenovaný uskutečnil jednání s exponenty „CH[arty 77]“ a VONSu Annou Šabatovou, Janem a Jaroslavem Šabatou a Václavem Malým, kteří nabídku polské opozice přijali a dohodli konkrétní systém přepravy materiálů z PLR do ČSSR na dobu do uzavření státních hranic. Akce je dále rozpracována v součinnosti 1. a 3. odboru X. S SNB.³⁵²

V archivních dokumentech z akce „Sever“ naopak nenajdeme zprávu o výběru osoby pro přebírání zpráv z Polska – signatáři Charty 77 Anna Šabatová a Václav Malý požádali bývalého vězně Jiřího Matznera. Informace o této skutečnosti se dochovala pouze ve svazku „Michal“. Matzner, který je v několika archivních dokumentech označován jako zástupce Polsko–české solidarity v Československu, ovšem již v tomto období spolupracoval obdobně jako Stanislav Dvořák se Státní bezpečností – řízen byl od června 1981 jako agent pod krycím jménem „Štěpán“ 1. odborem X. správy SNB.³⁵³ Z dokumentů také vyplývá, že Dvořák a Matzner neměli zřejmě ani ponětí, že s tajnou policií spolupracují ve skutečnosti oba. Podle agenturní zprávy „Štěpána“ se poprvé viděli v bytě Anny Šabatové 27. září 1981,³⁵⁴ schůzky se také zúčastnil Václav Malý. Podruhé se

³⁵² ABS, f. X. S–SNB, inv. jedn. 1038. Ve stejné době vyslal 4. odbor X. správy SNB do Varšavy v rámci akce „Sádra“ agentku Lídii (Lýdii) Štěpanovnu Jazykovou (1933), krycí jméno „Xenie“ (reg. č. sv. 22252): „V souladu s plánovanými opatřeními byl realizován výjezd TS Xenie, kde navázala kontakt s představiteli Solidarity Czaputowiczem a Lityńským. Z jednání vyplynulo, že opozice PLR nemá stabilní spojení do ČSSR. V této souvislosti se zajímali o možnost vytvořit v ČSSR Výbor pro spojení a informaci o PLR. Vytvořením uvedeného výboru sledují možnost trvalého a oficiálního spojení do ČSSR včetně zveřejňování v ČSSR svých názorů. Tyto snahy kontrarevolučních elementů v PLR ve vztahu k ČSSR jsou v různých modifikovaných podobách zjišťovány i v akcích Červotoč, Maro a TS Karel.“ ABS, f. X. S–SNB, inv. jedn. 1038. Informace náčelníka 4. odboru X. S–SNB mjr. Josefa Nevečeřala o plnění plánu akce „Sever“. Praha 30. 9. 1981.

³⁵³ Jiří Matzner (1944) byl 3. oddělením 1. odboru X. správy FMV registrován 27. ledna 1981 jako kandidát tajné spolupráce pod krycím jménem „Štěpán“, 29. června 1981 byl převeden do kategorie agent. V tomto období byl řízen por. Benešem, operativním pracovníkem 1. oddělení 3. odboru X. správy SNB. Svazek (reg. č. 20862) byl později předán 3. oddělení 10. odboru II. správy FMV. Na konci osmdesátých let Matzner působil jako tajemník opoziční Demokratické iniciativy. Jeho spolupráce s StB byla odhalena teprve v roce 1990 spoluzakladatelem Demokratické iniciativy a poslancem Emanuelem Mandlerem, který získal neoficiální informace od náměstka ministra vnitra Jana Rumla. Srov. MANDLER, Emanuel: *Škodolibé úsměvy svobody z let 1955 až 1992*. Praha 2005, s. 164-166.

³⁵⁴ O den později, 28. září 1981, se Stanislav Dvořák sešel se svým řídicím důstojníkem, schůzka se uskutečnila poprvé v konspiračním bytě s krycím názvem „Oko“. ABS, agenturní svazek, krycí název „Michal“, arch. č. 749807, Záznam npor. Maliňáka o zavedení TS Michal – č. sv. 21 358 do KB „OKO“.

setkali 26. listopadu 1981 ve vestibulu stanice metra Malostranská. Večerní schůzka trvala tři hodiny: „Po krátkém uvítání pramene [Jiřího Matznera] s druhou stranou jezdili metrem, občas vystoupili a procházeli stanice. Diskuse probíhala ve dvou částech, v první části se pramen dotazoval na situaci v PLR a na další vývoj, ve druhé části hovořil neznámý [Stanislav Dvořák] o úkolech polské a čs. opozice ve vztahu k ČSSR.“ Dvořák, který se údajně představil jako polský občan Stanislav, informoval o vratislavském „Výboru pro ČSSR“, o jehož existenci podle něho většina pracovníků Solidarity vůbec nevěděla. Skupina měla mít dva hlavní cíle své konspirativní činnosti:

„– přijímat informace o opozici v ČSSR, analyzuje je a případně rozšiřuje v PLR, tyto informace dostávají cestou, o které nehovořil. Jsou buď psané nebo přímo tištěné. Stanislav nakonec tvrdil, že část používají ve vysílání Radia Solidarita Wroclav.

– dopravovat do ČSSR materiály z PLR. Stanislav ani tento cíl neprobíral do všech podrobností, ale tvrdil, že se cesta teprve hledá.“³⁵⁵

Státní bezpečnost setkání „Michala“ a „Štěpána“ využila k jejich prověření. Na pokyn zástupce náčelníka X. správy SNB plk. Jiřího Dvořáka byli oba agenti podrobně „vytěženi“, schůzky s jejich řídicími důstojníky byly dokonce zaznamenány na magnetofonový pásek. Srovnáním byly následně zjištěny „závažné rozpory v líčení jejich jednání jak po stránce formální, tak po stránce obsahové“. Podle závěrů npor. Maliňáka se jeden z tajných spolupracovníků nechoval „seriózně“. Důstojník StB proto navrhol „zpravodajskou hru“ – zorganizovat vzájemnou schůzku obou agentů na takovém místě, kde by bylo možné bez jejich vědomí využít odposlouchávací techniku.³⁵⁶ Z vyhodnocení spolupráce agenta „Michala“ za rok 1981, které napsal npor. Maliňák o měsíc později, je na první pohled jasné, koho z dvojice agentů považoval za spolehlivého: „TS ‚Michal‘ byl ke spolupráci získán dne 31. 7. 1981 do problematiky školství a k odhalování negativního působení antisocialistických sil v ČSSR a PLR na uvedené prostředí. Úkoly, vyplývající z plánu akce ‚Červotoč‘, plnil velmi iniciativně a předal 34 zpráv, které všechny byly využity do toku informací.“³⁵⁷

³⁵⁵ *Tamtéž*, Záznam ze schůzky por. Beneše s TS „Štěpán“ č. 29/81, Praha 30. 11. 1981; *Tamtéž*, Vytěžení magnetofonového záznamu ze schůzky s TS „Štěpán“.

³⁵⁶ *Tamtéž*, Úřední záznam npor. Maliňáka, Praha 4. 12. 1981.

³⁵⁷ *Tamtéž*, TS „Michal“ – č. sv. 21358 vyhodnocení spolupráce za rok 1981, Praha 6. 1. 1982.

Vyhlášení válečného stavu v Polsku a následné represe vedly k dočasnému přerušení kontaktů mezi disidenty z obou zemí.³⁵⁸ Jedním z tisíců internovaných osob byl také Aleksander Gleichgewicht. Podle podkladů X. správy SNB pro zasedání řídicího štábu akce „Sever“ 18. února 1982 se mu však po několika týdnech podařilo navázat s přáteli kontakty: „Prostřednictvím snoubenky Haliny Puczko udržuje spojení s osobami v ilegality a vypracovává koncepci další spolupráce a součinnosti mezi čs. a polskou opozicí. TS ‚Michal‘ udržuje rovněž spojení s A. Gleichgewichtem prostřednictvím jeho snoubenky. Jeho pozice v PLR je nadále velmi dobrá. Při plánované návštěvě v ČSSR TS ‚Michal‘ uskutečnil dle AOR kontakt se signatářkou „CH“ Annou Šabatovou–Uhlovou. Bylo zjištěno, že ‚čs. opozice‘ má dále eminentní zájem na spolupráci s polskou opozicí. Např. Anna Šabatová požaduje analýzu vývoje situace v PLR a činnosti antisocialistických sil i PSDS za období od srpna 1980 do 13. 12. 1981. Nadále do PLR zasílá materiály ‚čs. opozice‘ (Informace o ‚CH‘ apod.). tato činnost je pod naší agenturně–operativní kontrolou. Dle plánu byla provedena kontrola propojování kanálu prostřednictvím vlakového spojení mezi PLR a ČSSR, která potvrdila plně získané agenturní poznatky. Spojení, přeprava materiálů a ‚pomoc‘ z PLR do ČSSR má jít dle požadavku A. Šabatové touto cestou.“³⁵⁹

Většina konkrétnějších informací o spolupráci Stanislava Dvořáka s tajnou policií na počátku roku 1982 pochází z agenturních záznamů, napsaných por. Benešem. Vznikly na základě jeho schůzek s agentem „Štěpánem“, který měl nadále podle původního plánu přebírat vzkazy a zásilky z Polska. V záznamu z března 1982 se dokonce dochovala ojedinělá zmínka o pochybnostech představitelů Charty 77: „Dále [Václav] Malý projevoval zájem o spolehlivost Dvořáka. Dotazoval se pramene [Jiřího Matznera], co si o Dvořákovi myslí sám. Pramen sdělil, že se zatím nevyskytl jediný záporný činitel, a proto

³⁵⁸ K ohlasům a důsledkům vyhlášení válečného stavu v Polsku na opozici v Československu blíže BLAŽEK, Petr: *Solidarita se Solidaritou*, s. 245–265. Od prosince 1981 byl také výrazně omezen cestovní ruch, počet turistů v obou směrech následně poklesl ve srovnání s předchozím obdobím takřka na čtvrtinu. Teprve od počátku roku 1983 se situace postupně zlepšovala, přesto až do počátku devadesátých let platilo pro drtivou většinu občanů, kteří chtěli vyjet do sousedního státu v rámci individuálního cestovního ruchu, že museli získat buď písemné potvrzení o služební cestě nebo pozvání. Příznačné je, že tyto podmínky vymezila teprve mezivládní dohoda o spolupráci v oblasti cestovního ruchu, kterou předsednictvo ÚV KSČ schválilo až 5. února 1986. *Národní archiv*, f. 02/1, arch. j. 149, sv. 161, bod 14, Sjednání dohody mezi vládou Československé socialistické republiky a vládou Polské lidové republiky o spolupráci v oblasti cestovního ruchu.

³⁵⁹ ABS, f. X. S–SNB, inv. j. č. 1037, Podklady pro poradu štábu akce Sever 18. 2. 1982.

mu důvěřuje. Malý zastává podobný názor, avšak upozorňoval na zvýšenou opatrnost při jednání s Dvořákem.³⁶⁰ Jak již bylo řečeno, kontakty s vratislavskou skupinou a pražskými chartisty byly opět „navázány“ v únoru 1982, kdy se Dvořák sešel v Praze s Annou Šabatovou a Václavem Malým. Údajně se dohodli, že pašování samizdatů či rozmnožovacích strojů z Polska domluví později osobně Matzner s Dvořákem.³⁶¹

Oba agenti StB se 12. března 1982 setkali v bytě rodičů Stanislava Dvořáka v Mladé Boleslavi. Dvořák svému hostu popsal situaci ve Vratislavi, kde organizaci kontaktů s českými disidenty převzal dvaadvacetiletý student vratislavské univerzity a aktivista dolnoslezské Solidarity Mirosław Jasiński: „Ve Wroclawi se buduje archiv Charty 77. Dříve byl u kněze Ořechovského [!],³⁶² nyní byl přemístěn do knihovny, která byla kdysi převezena ze Lvova [*Ossolineum*]. Prakticky se domnívají, že není naděje, aby někdo tyto věci našel. Pokud jde o spojení, bylo konkrétně dojednáno, že Dvořák bude z PLR posílat buď informace, nebo nějaké balíčky na novou adresu – Praha 6, Bělohorská 63. Navíc byla dohodnuta změna systému spojení. Po dojití zásilky do ČSSR prověřená osoba vhodí do schránky dopis s lístkem úschovny, aby dopis přišel na určenou adresu vnitřní poštou. Souběžně s tím pramen hovořil s Dvořákem o otázkách dovozů některých věcí mimo tiskovin. Zhruba do 15. dubna [1982] by mělo dojít ke zkoušce spojení, ovšem za předpokladu, že se najde nový kontakt na Svaz železničářů tak, aby znovu byl poslán dopis, nebo balíček vlakem Bohemií přes spolehlivou osobu. Jinou formu zatím nehledají a zřejmě ani není možná.“³⁶³

Ve svazku „Michal“ se bohužel k tehdejší spolupráci Stanislava Dvořáka s tajnou policií dochovalo již poměrně málo zpráv. Podrobnější hodnocení je však opět zaznamenáno v několika podkladech vedení X. správy SNB pro řídicí štáb akce „Sever“. Podle zprávy z počátku května 1982 se Poláci měli zabývat především hledáním spolehlivé cesty pro pašování. Zvažovali, že by se také nechali zapsat na letní školu slovanských

³⁶⁰ ABS, agenturní svazek, krycí název „Michal“, arch. č. 749807, Záznam ze schůzky por. Beneše s TS „Štěpán“, Praha 4. 3. 1982.

³⁶¹ *Tamtéž*, Záznam por. Beneše ze schůzky s TS „Štěpán“ č. 20/82, Praha 5. 3. 1982.

³⁶² Správně Stanisław Orzechowski (1939).

³⁶³ ABS, agenturní svazek, krycí název „Michal“, arch. č. 749807, Záznam ze schůzky por. Beneše s TS „Štěpán“ č. 24/82, Praha 22. 3. 1982. Novým porovnání zpráv obou tajných spolupracovníků se na konci března 1982 uskutečnila opět jejich prověrka. Řídicí důstojník agenta „Štěpána“ následně konstatoval: „Vzhledem k tomu, že po porovnání AZ od TS Michal (3. odbor, zde) nebylo shledáno rozporů a TS v poslední době předává přesné informace, pokládám tuto AZ za pravdivou.“ ABS, agenturní svazek, krycí název „Michal“, arch. č. 749807, Záznam ze schůzky por. Beneše s TS „Štěpán“ č. 26/82, Praha 1. 4. 1982.

studií, která se v srpnu 1982 měla konat v Brně nebo v Praze.³⁶⁴ Ze stejného dokumentu je zřejmé, že pro pašování chtěli využít pravidelného vlakového spojení mezi Vratislaví a Prahou: „Představitel SPČ Jasiński organizuje vybudování mrtvé schránky v mezinárodním rychlíku Bohemia a to ve vagónech, které jsou připojovány ve Wroclawi. Tímto kanálem mají být zasílány zprávy a pokyny do ČSSR. Schránku ve vagónech, které mají v Praze 4 hodinovou čekací dobu před další jízdou, bude vybírat osoba určená čs. opozicí. Pevná data naplňování a vybírání, jakož i umístění schránky nebyla zatím zjištěna.“³⁶⁵ Další dochovaná informace X. správy SNB o akci „Červotoč“ vznikla v červenci 1982, určena byla náměstkovi ministra vnitra genmjr. Hrušeckému. Vedení kontrarozvědky v ní opět uvádělo řadu obecných tvrzení, jednu z mála výjimek představovala informace o plánu Polsko–české solidarity založit novou „ilegální organizaci“ v Československu, který údajně schválili účastníci varšavského setkání podzemní Prozatímní koordinační komise NSZZ „Solidarita“ v květnu 1982.

V létě 1982 nastala v osobním životě Stanislava Dvořáka výrazná změna. Po čtyřech letech odešel z vratslavské univerzity, neboť mu nebyl prodloužen pracovní pobyt. Dvořák v letním semestru pracoval pouze šest hodin týdně a měl pět studentů, vedení univerzity mu navíc vyčítalo, že se více nezapojil do práce na ústavu slavistiky. Po dohodě s polským ministerstvem školství přešel na Slezskou univerzitu v Katovicích, kde měl vyučovat český jazyk pro studenty prvního, druhého a čtvrtého ročníku, jeho týdenní úvazek činil v novém semestru celkem dvacet hodin.³⁶⁶ O jeho spolupráci s StB není až do

³⁶⁴ Podle této zprávy se měli na školu zapsat Blažej Torański a Stanisław Beres. Mirosław Jasiński se k nim měl připojit těsně před odjezdem. *ABS*, f. X. S–SNB, inv. j. č. 1037, Podklady pro poradu štábu akce Sever 6. 5. 1982.

³⁶⁵ *ABS*, f. X. S–SNB, inv. j. č. 1037, Podklady pro poradu štábu akce Sever 6. 5. 1982.

³⁶⁶ *ABS*, agenturní svazek, krycí název „Michal“, arch. č. 749807, Šifrovka ze Zastupitelského úřadu ČSSR ve Varšavě ve věci Stanislava Dvořáka, Varšava 6. 2. 1984. Dvořák vystřídal na Slezské univerzitě v Katovicích na pozici lektora češtiny někdejšího vysokoškolského učitele z Vysoké školy pedagogické v Hradci Králové Petra Posledního, který zde učil od roku 1980. Poslední byl 1. oddělením 3. odboru X. správy SNB (tedy stejným oddělením, jehož pracovníci řídili Dvořáka jako agenta) evidován 23. ledna 1981 jako kandidát tajné spolupráce pod krycím jménem „Slavista“. Na schůzce 29. prosince 1982 byl podle dochovaného záznamu pracovníka varšavské rezidentury kpt. Ladislava Doležala získán pro tajnou spolupráci se Státní bezpečností. Agent s krycím jménem „Čapek“, který se v roce 1984 po sňatku s polskou občankou vystěhoval do Polska, byl až do roku 1989 úkolován zejména k polským bohemistům (Jacek Baluch a Andrzej Jagodziński). Podle dochovaného vyhodnocení o spolupráci za rok 1988 se v tomto období scházel se svým dalším řídicím důstojníkem plk. Vladimírem Válkem v krakovském konspirační bytě, krycí jméno „Krakov“. *ABS*, agenturní svazek, krycí název „Čapek“, arch. č. 1001485. V pamětech Petra

ledna 1983 ve svazku takřka žádná zpráva. Podle jedině, navíc nedatované informace z místa trvalého bydliště, přijížděl z Polska přibližně jednou za dva až tři týdny: „Přijíždí sám, obvykle ve všední dny. V poslední době je navštěvován mužem ve věku asi 35 let, vyšší postavy, hovořícím česky. Uvedený muž přichází pěšky, jeho totožnost [patrně se jednalo o Jiřího Matznera] se nepodařilo zjistit.“³⁶⁷

Ve svazku „Michal“ je dochován pouze jediný záznam o jednání mezi československou a polskou tajnou službou, který dokládá jejich vzájemnou koordinaci při řízení Stanislava Dvořáka na polském území. Dne 12. ledna 1983 se kpt. Ladislav Doležel sešel se zástupcem náčelníka 4. správy Ministerstva vnitra PLR plk. Adamem Pietruszkou. Vedle plánované návštěvy papeže v Polsku bylo jednání věnováno agentovi „Michalovi“. Pracovník varšavské rezidentury si u polského důstojníka, který byl o rok později zatčen a odsouzen za podíl na únosu a vraždě katolického kněze Jerzyho Popieluszka, ověřoval informace a žádal o sledování Dvořáka při jeho varšavské návštěvě. Z citovaného dokumentu je jasné, že polská tajná policie měla o činnosti vřatislavské skupiny poměrně podrobné informace. O činnosti Aleksandra Gleichgewichta, Mirosława Jasińského, Pawła Kasprzaka a dalších osob z vřatislavského opozičního prostředí se ovšem dozvěděla nejpozději již v červnu 1982, kdy od vedení československého ministerstva vnitra dostala seznam několika tisíc polských občanů se „závadovými poznatky“. Součástí tohoto seznamu byla krátká charakteristika jejich „nepřátelské činnosti“.³⁶⁸

Záznam z varšavského jednání naznačuje, že Dvořákovy kontakty s polskými disidenty zasahovaly také do zájmů polské tajné služby, která pro jeho sledování údajně nasadila operativní techniku (patrně odposlech telefonu). Současně je patrné, že vedení X. správy SNB nebylo v tomto období s výsledky akce „Červotoč“ příliš spokojené. Potvrzuje to rychlá výměna řídicích důstojníků agenta „Michala“, jehož zprávy si u polské tajné

Posledního není o kontaktech s tajnou policií ovšem vůbec žádná zmínka. Srov. POSLEDNÍ, P.: *Krok ze stínu. Setkání s polskou kulturou*. Hradec Králové 2002, 161 s.

³⁶⁷ ABS, agenturní svazek, krycí název „Michal“, arch. č. 749807, Informace o Stanislavu Smrtkovi a Stanislavu Dvořákově, nedatováno. Aleksander Gleichgewicht a Mirosław Jasiński po letech vzpomínali, že nikdy v první polovině osmdesátých let nebyli při výslechu dotazováni příslušníky polské tajné policie na kontakty s Chartou 77. V archivu IPN se doposud nepodařilo o popisovaných událostech příslušné dokumenty najít.

³⁶⁸ ABS, f. X. S–SNB, inv. j. 1038, Návrh na ukončení akce Sever a uložení materiálů do archivu, 29. 6. 1984.

služby ověřovalo. V pořadí druhým řídicím důstojníkem Dvořáka se na konci roku 1982 stal mjr. Jan Tecl,³⁶⁹ kterého ovšem již 31. ledna 1983 vystřídal zástupce náčelníka 3. odboru X. správy SNB pplk. Miroslav Lagron.³⁷⁰ V záznamu o předání tajného spolupracovníka je uvedeno, že se tato změna uskutečnila na základě rozkazu zástupce náčelníka X. správy SNB pplk. Jiřího Dvořáka: „Schůzka proběhla bez závad, TS přijal změnu ŘO bez výhrad.“ Lakonický popis schůzky byl také doplněn stručnou informací o rozsahu svazku „Michal“. Složka vlastnoručních zpráv agenta, které byly později – před uložením svazku do archivu – skartovány, tehdy čítala celkem 283 stran.³⁷¹

Výměna řídicích důstojníků však na povaze tajné spolupráce s „Michalem“, ani na rozsahu vzájemných kontaktů mezi vratslavskou skupinou a signatáři Charty 77 patrně mnoho nezměnila. Stanislav Dvořák v následujících měsících předstíral na obou stranách „kanálu“, že má nejlepší vůli přispět k rozšíření spolupráce, dokonce se verbálně zapojil do

³⁶⁹ Pplk. Jan Tecl (1941) vstoupil do služeb ministerstva vnitra 15. října 1962 po absolvování základní vojenské služby. V následujícím roce absolvoval tříměsíční kurz ministerstva vnitra. Od roku 1963 byl členem KSČ. Od 1. února 1964 pracoval jako referent 10. oddělení 2a odboru Krajské správy MV Praha. V roce 1970 absolvoval pětíměsíční dálkový kurz, obor StB kontrarozvědný Střední odborné školy SNB. Od 15. dubna 1969 ustanoven do funkce referent 1. oddělení 4. odboru Správy StB Praha, od 15. března 1971 byl přemístěn na II. správu FMV, kde působil na pozici staršího referenta 1. oddělení 1. odboru. Po krátkém působení na Krajské správě SNB Praha se 1. října 1974 vrátil na centrálu kontrarozvědky, kde působil v různých operativních funkcích. Dne 1. září 1978 povolán k dennímu studiu na Fakultě StB VŠ SNB, kterou absolvoval v roce 1980. Od 1. srpna 1980 pracoval jako starší referent 1. oddělení 4. odboru X. správy SNB v hodnosti majora. Od 15. února 1982 do 1. září 1982 působil jako starší referent 1. oddělení 3. odboru X. správy SNB, od 1. září 1988 jako starší referent specialista 1. oddělení 11. odboru II. správy SNB. Dne 1. září 1989 byl povýšen do hodnosti podplukovníka. Dne 25. června 1990 byl propuštěn ze služebního poměru, podle vyjádření občanské komise byl nezpůsobilým k výkonu služby v SNB. Je nositelem řady medailí a vyznamenání SNB.

³⁷⁰ Pplk. Miroslav Lagron (1933) byl od roku 1953 členem KSČ. V roce 1950 ukončil dvouletou obchodní školu. Do služeb ministerstva vnitra vstoupil 23. prosince 1955, záhy začal pracovat v operativě. V roce 1964 absolvoval střední odbornou školu ministerstva vnitra s maturitou, v roce 1972 účastník 11 měsíčního kurzu při Vysoké škole FED KGB v Sovětském svazu. V letech 1964–1971 pracoval jako starší referent 1. odboru Krajské správy MV Praha, poté přešel na II. správu FMV. V letech 1972–1974 byl náčelníkem 2. oddělení 2. odboru II. správy FMV, 1974–1976 náčelníkem 2. oddělení 3. odboru X. správy FMV. Od 1. ledna 1977 působil jako zástupce náčelníka 3. odboru X. správy FMV. Je nositel řady medailí a vyznamenání SNB.

³⁷¹ ABS, agenturní svazek, krycí název „Michal“, arch. č. 749807, Záznam o předání TS Michal, Praha, datum nečitelný.

přípravy pašování materiálů přes zelenou hranici.³⁷² Zvolená taktika slavila úspěch – s pomocí tajných spolupracovníků (Dvořáka a Matznera) měla StB kontakty mezi vratislavskými a pražskými disidenty pod svou kontrolou. Současně se příslušníci tajné policie snažili, aby kontakty zůstaly výhradně na neveřejné úrovni a bez hmatatelných výsledků. Zvolenému postupu napomáhala obtížná situace v Polsku, kde stále trval válečný stav. Také Charta 77 byla v tomto období ještě pod velkým tlakem, řada signatářů byla ve vězení nebo byla StB donucena k vystěhování v rámci celostátní akce příznačně nazvané „Asanace“.³⁷³

Situace se poněkud změnila teprve na podzim 1983, kdy se Miroslaw Jasiński s varšavskými přáteli rozhodli, že zveřejní společné prohlášení polských a československých disidentů. Měli ho podepsat především známí představitelé opozičních hnutí z obou zemí a symbolicky tímto způsobem navázat na někdejší krkonošské schůzky v roce 1978. Kurýrem, který měl zprostředkovat podpisy pod společný dokument a oživit tak v zahraničí povědomí o společném směřování signatářů Charty 77 a představitelů někdejšího opozičního Výboru společenské sebeobraný „KOR“, byl paradoxně agentem Státní bezpečnosti. O převozu podpisů se dochovala svědecká výpověď Dvořáka, kterou patrně napsal se svým řídicím důstojníkem jako důkaz pro případné trestné stíhání signatářů Charty 77 Anny Šabatové a Václava Malého.³⁷⁴ Dvořák se s nimi podle výpovědi sešel 3. října 1983 v Praze, krátce před svým návratem do Polska. Převzal zde vzkazy pro Poláky – podle představ signatářů Charty 77 nemělo být společné prohlášení radikální a také ho neměli podepsat lidé z podzemní Solidarity. V Katovicích si návrh vyzvedl

³⁷² Podle dochované instruktáže z 4. března 1983 měl „Michal“ na schůzce s Annou Šabatovou kritizovat neschopnost signatářů Charty 77: „Už mezi vámi funguji třetí rok. [...] Výsledek je však zatím ten, že riskuji a vy se pouze dohadujete – nevidím ve svém počínání žádný efekt. Co věci se mělo za ty tři roky realizovat. Převazy materiálů, rozmnožovací stroje, vytvoření organizace mimo CH-77 a VONS atd., a stále se nic neděje.“ *ABS*, agenturní svazek, krycí název „Michal“, Instruktáž pro Michala na schůzce dne 4. 3. 1983.

³⁷³ Výměna řídicího důstojníka přinesla z pohledu vedení X. správy SNB pozitivní výsledky, přesto byla 28. června 1983 po kontrolní schůzce nařízena „komplexní prověrka“ agenta. Kontrolu provedl zástupce náčelníka X. správy SNB pplk. JUDr. Antonín Král za přítomnosti pplk. Lagrona na schůzce s „Michalem“ v konspirativním bytě s krycím názvem „Oko“: „Z hlediska přípravy ŘO, jednání, vytěžování, linie chování TS a úkolování nemám připomínek. Poznatky, které TS ‚Michal‘ předal shodně souhlasí s prováděnými opatřeními v akci Červotoč. Ukládám ŘO využít věrohodnost předaných poznatků v rámci komplexní prověrky TS ‚Michal‘. *ABS*, agenturní svazek, krycí název „Michal“, arch. č. 749807, Záznam o kontrolní schůzce, Praha 28. 6. 1983.

³⁷⁴ Srov. *ABS*, osobní svazek, č. 49747/020–030, Zápis o výpovědi, listopad 1983.

Mirosław Jasiński, který s Aleksandrem Gleichgewichtem následně odjel do Varšavy domluvit podpisy na polské straně. Dvořák přibližně po měsíci poté převezl získané podpisy a takřka definitivní znění prohlášení zpět do Prahy.³⁷⁵ Příprava společného prohlášení pětáctyřiceti disidentů ze dvou států sovětského bloku trvala ještě několik měsíců, zveřejněno bylo teprve 12. února 1984.³⁷⁶ Vzbudilo poměrně velký zájem v zahraničí a stalo se prvním viditelným úspěchem vratlavského okruhu po třech letech činnosti. Současně se také paradoxně stalo labutí písni agenta „Michala“, kterému zanedlouho vypršelo povolení k pracovnímu pobytu v Polsku.

Důvody jeho návratu do Československa nejsou zcela jasné, souvisely ovšem zcela jistě s ukončením jeho spolupráce s StB. V dokumentu, který v červnu 1984 vypracoval pplk. Lagron, byla především zdůrazněna nová situace v sousedním státě.³⁷⁷ Uvedená formulace naznačuje, že polská tajná služba nechtěla nadále tolerovat kontakty mezi polskými a českými disidenty. Stejný důvod – „stažení na základě žádosti polských přátel“ – je ostatně uveden ve svazku s krycím jménem „Jilemský“, který byl v roce 1989 založen po obnovení Dvořákovy spolupráce. Je ovšem také možné, že jeho stažení současně souviselo s ukončením rozsáhlé akce „Sever“, v jejímž rámci Dvořák dlouhodobě působil na polském území jako jediný tajný spolupracovník politické kontrarozvědky.³⁷⁸ Dalším možným důvodem byly Dvořákovy spory s pracovníky varšavského velvyslanectví, na které si dokonce písemně stěžoval pražskému ministerstvu školství. K návratu se ovšem Dvořák mohl rozhodnout sám, v tomto období měl velké osobní těžkosti. Rozpadlo se mu jeho druhé manželství, spory dokonce skončily jeho zatčením a obviněním z mravnostního deliktu.³⁷⁹

³⁷⁵ *Tamtéž.*

³⁷⁶ Praha – Varšava, 12. února 1984, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 7, č. 2 (1984), s. 2. V časopise *Informace o Chartě 77* bylo současně zveřejněno prohlášení polského Výboru pro společenskou obranu (*Komitet Obrony Społecznej – KOS*), vyjadřující solidaritu občanům Chile a Československa u příležitosti dvou výročí (15. výročí okupace ČSSR 21. srpna 1968 a 10. výročí vojenského převratu v Chile 11. září 1973). Prohlášení KOS, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 7, č. 2 (únor 1984), s. 2–3.

³⁷⁷ *ABS*, agenturní svazek, krycí název „Michal“, arch. č. 749807, Návrh na ukončení spolupráce s TS „Michal“, Praha, 15. 6. 1984.

³⁷⁸ *ABS*, f. X. S–SNB, inv. jedn. 1038, Návrh na ukončení akce „Sever“, 29. 6. 1984.

³⁷⁹ V polovině září 1984 byl Stanislav Dvořák vzat do vazby a v dubnu 1985 byl Okresním soudem v Semilech odsouzen za spáchání blíže neurčených činů k blíže neurčenému trestu. *ABS*, osobní svazek, Pracovní svazek, č. 49749/020, Usnesení o trestním stíhání Stanislava Dvořáka, Semily, 14. 9. 1984; *Tamtéž*, Znalecký psychiatrický posudek, Turnov, 2. 11. 1984; *Tamtéž*, Rozsudek Okresního soudu v Semilech, 11. 4.

Když se v červnu 1984 Stanislav Dvořák vrátil do Československa, pplk. Lagron mu důrazně uložil „přerušit veškeré styky s PLR i s tzv. vnitřní opozicí“. Dvořákova spolupráce s tajnou policií se měla definitivně stát minulostí. Svazek s krycím jménem „Michal“ byl po skartování řady dokumentů, včetně všech vlastnoručních Dvořákových zpráv, uložen 31. srpna 1984 do archivu ministerstva vnitra.³⁸⁰

6.4 Ideový spolupracovník StB „Jilemský“

Dopoledne 5. července 1989 přišel na služebnu SNB v Semilech pětáctýřetiletý muž. Představil se jako bývalý agent Státní bezpečnosti a požádal o zprostředkování schůzky s pracovníky centrály tajné policie. Již ve dvě hodiny odpoledne přijeli z Hradce Králové dva pracovníci oblastního odboru StB, náčelník pplk. Jiří Chalupník a starší referent npor. Milan Veber, který na schůzce vystupoval pod krycím jménem Milan Wagner.³⁸¹ Nečekaným návštěvníkem semilské služebny byl Stanislav Dvořák: „I[deový] S[polupracovník] ‚Michal‘ uvedl, že je bývalým spolupracovníkem čsl. Bezpečnosti, že

1984. Novinář Artur Guzicki k této otázce uvedl patrně na základě vzpomínek Miroslawa Jasińského: „Aktivisté ‚S[olidarity] byli přesvědčeni, že [byl Dvořák ve vězení] za konspirativní činnost. Po letech se ukázalo, že rozsudek neměl nic společného s politikou. Za mříže putoval za pedofilii. Obvinila ho žena.“ GUZICKI, A.: *Zaginiony judasz*, In: *Ozon*, č. 12 (2006), s. 3.

³⁸⁰ V závěrečné zprávě je také uvedeno, že agent „Michal“ předal řídicím důstojníkům Státní bezpečnosti celkem 58 vlastnoručních zpráv. Pplk. Lagron je sice hodnotil jako „velmi závažné“, současně však uvedl, že „přes veškerou snahu za využití pomoci přátel [z] PLR, technických prostředků, paralelní agentury a součinnostních opatření s R[ezidenturou] Warszawa [!] i 1. odboru X. S-SNB se nepodařilo jednoznačně posoudit věrohodnost předaných informací“. ABS, agenturní svazek, krycí název „Michal“, arch. č. 749807, Návrh na ukončení spolupráce s TS „Michal“, Praha, 15. 6. 1984.

³⁸¹ Npor. Milan Veber (1963) – původním povoláním lesní technik. Od roku 1978 byl členem KSČ. Do služeb ministerstva vnitra vstoupil 1. ledna 1983 v hodnosti strážmistra, nejdříve působil jako referent Oddělení StB OS SNB Trutnov, od 1. března 1984 na stejném pracovišti jako starší referent. Dne 1. října 1983 povýšen do hodnosti nadstrážmistra, 1. července 1985 povýšen do hodnosti poručíka. Od 1. května 1986 přeložen k I. správě SNB (civilní rozvědka), ustanoven do funkce referenta 80. odboru. („Odb. řízení rozvědné práce na území ČSSR“). Po několika dnech povolán do intenzivního kurzu ruštiny a 23. září 1986 vyslán k internímu studiu desetiměsíčního odborného kurzu při rozvědné škole KGB v Moskvě. Dne 1. srpna 1987 přeložen k Oblastnímu odboru na Správě StB Krajské správy SNB Hradec Králové, kde působil jako referent 1. oddělení. Od 1. prosince 1988 působil jako referent Oblastního odboru Správy StB KS SNB Hradec Králové, od 1. července 1989 jako starší referent na stejném pracovišti. Dne 1. listopadu 1989 byl jmenován zástupcem náčelníka Oblastního odboru Správy StB KS SNB Hradec Králové a současně zařazen do činné zálohy. Dne 30. dubna 1990 byl uvolněn ze služebního poměru příslušníka SNB.

pod jejím řízením působil v letech 1978–1984 [sic!] v PLR, kde byl ve spojení s představiteli Solidarity a měl za úkol zabezpečovat spojení mezi Solidaritou a čsl. opozicí. Vzhledem k tomu, že na sklonku jeho pobytu se situace přiosvětila, hrozilo jeho zatčení ze strany bezpečnostních orgánů PLR, bylo rozhodnuto o jeho návratu do ČSSR. Po návratu dostal za úkol přerušit všechny styky jak na Solidaritu, tak i na čsl. opozici. Tento úkol splnil.³⁸²

Dvořák stejně jako v roce 1981 kontaktoval příslušníky StB sám, podle svých slov nedávno dostal z Polska vzkaz, aby se spojil s pražskými signatáři Charty 77. Z dochovaných dokumentů StB nejsou bližší okolnosti zcela jasné. Podle vzpomínek Aleksandra Gleichgewichta, který od roku 1984 žil v norském exilu, se někdejší lektor češtiny ozval naopak jako první: „Dostal jsem od Dvořáka [v roce 1988] uplakaný dopis – že se vrátil z vězení, že chce utéci z pekla, které mu připravila [Státní] bezpečnost. Mám podezření, že si vymyslel ten útěk za peníze Bezpečnosti.“³⁸³ V záznamu z druhé schůzky Dvořáka s příslušníky StB, která se 12. července 1989 uskutečnila na jeho chalupě v Želechách, je na druhou stranu uvedeno, že staronový tajný spolupracovník hovořil pouze o dvou dopisech, z dubna a května 1989. Kdo byl jejich pisatelem však není také zcela jasné, příslušný dokument byl totiž při zpřístupnění anonymizován. Z kontextu je ovšem možné usuzovat, že se jednalo patrně o někoho z Vratislavi. Na stejné schůzce, která byla věnována zejména technice spojení v případě naléhavé nutnosti, si Dvořák vybral nové krycí jméno – „Jilemský“.³⁸⁴

Do 14. prosince 1989, kdy se uskutečnila poslední schůzka, se Dvořák sešel s příslušníky StB dvaadvacetkrát, tedy průměrně jednou za týden. Ve třetině případů byla místem setkání jeho chalupa, ostatní schůzky se většinou odehrávaly v různých restauracích, barech a kavárnách. Dvacetkrát se schůzky uskutečnily v Československu, pouze poslední dvě proběhly ve Vratislavi. Státní bezpečnost na schůzkách zastupovali npor. Milan Veber nebo jeho nadřízený pplk. Jiří Chalupník, případně oba současně. V souvislosti s přípravou na vysazení ideového spolupracovníka „Jilemského“ do Polska

³⁸² ABS, osobní svazek, krycí název „Jilemský“, č. 49749/020, Pracovní svazek, Záznam z kontaktu IS Michal dne 5.7.1989.

³⁸³ GUZICKI, Artur: *Zaginiony judasz*, In: *Ozon*, č. 12 (2006), s. 3.

³⁸⁴ Dvořák nový závazek o spolupráci ovšem podepsal až 20. září 1989. Důvodem byla zřejmě jeho důkladná prověrka, která trvala pravděpodobně několik týdnů. Označení „ideový spolupracovník“ používala rozvědka pro jednu z kategorií tajných spolupracovníků. ABS, osobní svazek, krycí název „Jilemský“, Pracovní svazek, č. 49749/020, Slib o spolupráci, 20. 9. 1989.

se jednoho setkání s Dvořákem také zúčastnil náčelník 26. odboru I. správy SNB Milan Jelínek (krycí jméno Brodský).³⁸⁵

Tab. 7 – Přehled schůzek příslušníků rozvědky StB se Stanislavem Dvořákem v roce 1989³⁸⁶

Poř. Číslo	Stát, město	Místo schůzky	Druh schůzky	Řídící orgán	Datum schůzky		
					Den	měsíc	rok
1.	ČSSR, Semily	O-StB	K	Veber	5.	7.	1989
2.	ČSSR, Želechy	chalupa IS	Ř	Veber	12.	7.	1989
3.	ČSSR, Želechy	chalupa IS	Ř	Veber	16.	8.	1989
4.	ČSSR, Želechy	chalupa IS	Ř	Veber	21.	8.	1989
5.	ČSSR, Náchod	Terén	Ř	Veber	23.	8.	1989
6.	ČSSR, Želechy	chalupa IS	Ř	Veber	28.	8.	1989
7.	ČSSR, Lázně Bělehrad	Formanka	Ř	Veber	4.	9.	1989
8.	ČSSR, Želechy	chalupa IS	Ř	Veber	20.	9.	1989
9.	ČSSR, Želechy	chalupa IS	Ř	Veber	29.	9.	1989
10.	ČSSR, Želechy	chalupa IS	Ř	Veber	3.	10.	1989
11.	ČSSR, Hradec Králové	Gril Bar	Ř	Veber	9.	10.	1989
12.	ČSSR, Lázně Bělehrad	Terén	ŘS	Veber	13.	10.	1989
13.	ČSSR, Želechy	chalupa IS	ŘS	Chalupník	20.	10.	1989
14.	ČSSR, Jičín	denní vinárna [!]	ŘS	Chalupník	13.	10.	1989
15.	ČSSR, Náchod	služební vůz	ŘS	Chalupník	2.	11.	1989
16.	ČSSR, Želechy	chalupa IS	ŘS	Chalupník	7.	11.	1989
17.	ČSSR, Praha	restaurace Pelikán	ŘS	Chalupník	10.	11.	1989
18.	ČSSR, Hradec Králové	hotel Paříž	MS	Chalupník	13.	11.	1989
19.	ČSSR, Želechy	Byt TS	ŘS	Chalupník	14.	11.	1989
20.	ČSSR, Náchod	služební vůz	ŘS	Chalupník	15.	11.	1989
21.	PLR, Vratislav	kavárna Ekonom ³⁸⁷	ŘS	Chalupník	23.	11.	1989
22.	PLR, Vratislav	čajová kavárna ³⁸⁸	ŘS	Chalupník	14.	12.	1989

Podle záznamu z třetí schůzky, která se opět uskutečnila na Dvořákově chalupě v Želechách, se „Jilemskému“ podařilo telefonicky dohodnout návštěvu „přátel“ ve Vratislavi. Příslušníci StB, kteří mezitím uskutečnili jeho důkladnou prověrku, se rozhodli jednat velmi rychle. Během několika dnů zajistili Dvořákovi vydání cestovního pasu a na další schůzce již domluvili okolnosti jeho cesty do Polska, která se následně uskutečnila ve

³⁸⁵ *Tamtéž*, Záznam o schůzce 15. 11. 1989. Srov. tabulku „Přehled schůzek příslušníků rozvědky StB se Stanislavem Dvořákem v roce 1989“. Původně se pod označením 26. odbor I. správy SNB skrýval odbor rozvědky StB, po 1. říjnu 1988 uváděn jako součást politické rozvědky (rozšířen o problematiku „ideodiverze“ a „emigrace“).

³⁸⁶ *Tamtéž*, Přehled o schůzkách s agentem (typem). Zkratky: IS – ideový spolupracovník, TS – tajný spolupracovník, K – kontaktní, Ř – řídicí, ŘS – řídicí schůzka, MS – metodická schůzka.

³⁸⁷ Správně kavárna *U Ekonomistów* (U Ekonomů) se nacházela nedaleko univerzitní budovy.

³⁸⁸ Správně čajovna *Herbowa* (Erbovní) se nacházela na Hlavním náměstí ve Vratislavi.

dnech 23.–26.srpna 1989.³⁸⁹ Na základě požadavku pražské centrály rozvědky byl „Jilemský“ úkolován, aby získával „poznatky“ o taktice a plánech Solidarity a postoji nové vlády Tadeusze Mazowieckého k Sovětskému svazu a Československu. Zaměřit se měl také na kontakty s domácími disidenty: „Další taktika postupu na podporu opozičních skupin v ČSSR, konkrétní projekty a akce, kanály spojení, materiální pomoc, (tisk materiálů v PLR apod.), zapojení polské církve do podpory čsl. opozice, zejména nelegálních struktur církve v ČSSR.“³⁹⁰

Stanislav Dvořák ve Vratislavi bydlel u Pawla Kasprzaka, který se spolu s Aleksandrem Gleichgewichtem a Mirosławem Jasińským věnoval v první polovině osmdesátých let udržování kontaktů se signatáři Charty 77. Šéfredaktor časopisu dolnoslezské Solidarity Region pozval Dvořáka na mezinárodní festival, který se měl uskutečnit na počátku listopadu 1989. „Jilemský“ také navštívil Vratislavskou univerzitu, kde se setkal s několika svými bývalým kolegy. Po návratu předal příslušníkům StB o svém pobytu písemnou zprávu, kde se zaměřil na programové spory uvnitř Solidarity, které souvisely s ustavení nové vlády. Několik odstavců také věnoval činnosti Polsko–československé solidarity, nechyběla zde ani zmínka o schůzkách na zelené hranici: „Podle vyjádření Kasprzaka[...]“³⁹¹, který se setkání pravidelně zúčastňuje, jsou tato setkání realizována bez jakýchkoli rušivých jevů. Pravidelně je předávána minimálně jedna krosna materiálů.“³⁹²

Do úvah o další směřování spolupráce s tajnou policií nečekaně zasáhly komplikace v osobním Dvořákově životě. Za několik měsíců totiž opakovaně ztratil zaměstnání. Od ledna 1988 pracoval jako vychovatel ve Výchovného ústavu mládeže v Praze 9, kde však na jaře 1989 asistoval u útěku jednoho z mladých chovanců, kterého si oblíbil a uvažoval o jeho případné adopci. Vedení ústavu s Dvořákem poté rozvázalo pracovní poměr.³⁹³ V září

³⁸⁹ ABS, osobní svazek, krycí název „Jilemský“, č. 49749/020, Pracovní svazek, Akce „Jilemský“ – záznam ze schůzky, Hradec Králové, 18. 8. 1989; *Tamtéž*, Záznam ze schůzky 24. 8. 1989, Hradec Králové, 24. 8. 1989.

³⁹⁰ *Tamtéž*, Doukolování před cestou do PLR, nedatováno.

³⁹¹ Anonymizováno archiváři při zpřístupnění, podle kontextu se jedná patrně o Pawla Kasprzaka, který se ovšem setkání na hranicích neúčastnil.

³⁹² ABS, osobní svazek, krycí název „Jilemský“, č. 49749/020, Pracovní svazek, Hodnocení současné politické situace v PLR předáky Solidarity z Wroclavi, Hradec Králové 29. 8. 1989.

³⁹³ *Tamtéž*, Pracovní hodnocení s. Stanislava Dvořáka, vypracoval vedoucí oddělení VÚM dr. Jiřího Pilaře, nedatováno. V ústavu se podle dochovaných dokumentů navíc používaly – eufemisticky řečeno – netradiční metody výchovy mládeže, včetně umísťování chovanců na několik dnů do samotek. V této souvislosti bylo

1989 začal pracovat jako učitel na základní škole v Libštátě, záhy však byl opět propuštěn, důvodem byla skutečnost, že byl „trestán pro mravnostní delikt“. Protože se Dvořák ocitl v obtížné situaci, navrhl na schůzce 29. září 1989 svému řídicímu důstojníkovi, že by rád využil nabídku Aleksandra Gleichgewichta a trvale vycestoval do zahraničí jako spolupracovník rozvědky.³⁹⁴ Rozhodování urychlila návštěva „norské spojky“, s níž se 2. října 1989 Dvořák sešel v Praze. Gleichgewicht po studentovi sociologie z Osla, který přijel do v Československa na studijní pobyt, vzkazoval potěšující zprávy. V Norsku měl bez problémů získat politický azyl a zaměstnání v sekretariátu Mezinárodního helsinského výboru. Současně dostal také adresu norského velvyslanectví, kde mu bylo následně 6. října 1989 přislíbeno vyřízení formalit do konce listopadu 1989.³⁹⁵

Bližší okolnosti vysazení do Norska, včetně plánované doby, probral s Dvořákem na schůzce 20. října 1989 npor. Veber: „K tomu bylo řečeno tolik, že vzhledem k charakteru odchodu do zahraničí a obsahu spolupráce máme zájem, aby v zahraničí působil co nejdéle. Těžko lze nyní stanovit, jestli to bude jeden nebo deset let. Pokud se týká výjezdu, bylo jasně řečeno, že by to mělo být co nejdříve vzhledem k existující situaci, ale rozhodně zase nechceme věci uspěchat. Jako nejbližší reálný termín se jeví konec r. 1989.“³⁹⁶ Příslušník StB na schůzce také Dvořákovi nařídil, aby odjel na mezinárodní festival do Vratislavi, který se měl uskutečnit ve dnech 3. až 5. listopadu 1989. Pro případná vydání dostal zálohu 3.000 Kčs. Podle návrhu pplk. Jiřího Chalupníka na vyslání „Jilemského“ do Polska, se měl ideový spolupracovník zaměřit na řadu otázek související s „působením Solidarity do ČSSR“, „sympóziem Polsko–československé solidarity“, „vnitropolitickou a mezinárodní politickou situací“ a „zájmem Solidarity o osobu TS“.³⁹⁷

Dvořák odjel do Vratislavi vlastním autem 2. listopadu 1989, úkolován byl těsně před přechodem hranic v Náchodě. Na hraničním přechodu byl – na rozdíl od většiny ostatních českých a slovenských návštěvníků Vratislavi, kteří byli podrobeni ponižujícím a zdoluhavým osobním prohlídkám – přednostně odbaven také při svém návratu o tři dny

v listopadu 1989 zahájeno stíhání několika osob, které bylo ovšem skončeno v lednu 1990, v souvislosti s rozsáhlou amnestií vyhlášenou prezidentem Václavem Havlem.

³⁹⁴ *Tamtéž*, Záznam o schůzce 29. 9. 1989, Hradec Králové 5. 10. 1989.

³⁹⁵ *Tamtéž*, Záznam o schůzce 3. 10. 1989, Hradec Králové 5. 10. 1989; *Tamtéž*, Záznam o schůzce 9. 10. 1989, Hradec Králové 12. 10. 1989.

³⁹⁶ *Tamtéž*, Záznam o schůzce 20.10.1989, Hradec Králové 24. 10. 1989.

³⁹⁷ *Tamtéž*, TS Jilemský – OEČ 439 062 – návrh na krátkodobé vyslání do PLR, 31. 10. 1989.

později. V Polsku bydlel u Pawla Kasprzaka, zúčastnil se veřejné části (mezinárodního semináře i hudební přehlídky) vratislavského festivalu,³⁹⁸ a podle svých slov i neveřejného jednání polských organizátorů s československými exulanty a disidenty, jejichž výsledkem bylo mělo být vedle jiného také urychlené otevření kanceláře Polsko–československé solidarity ve Vratislavi.³⁹⁹ Dvořák dostal nabídku, aby zde pracoval do té doby, než se připraví jeho bezpečný odchod do Norska. Nastoupit měl co nejdříve, proto byl jeho příjezd naplánován již na 20. listopadu 1989. Údajně měl zatím překládat příspěvky ze semináře, které měly vyjít ve sborníku.⁴⁰⁰

Příslušníci StB s novým řešením souhlasili a urychleně zajistili Dvořákův výjezd. Protože byl krátce před tím okraden svým někdejší oblíbencem z výchovného ústavu, dostal od příslušníků StB pro první období pobytu ve Vratislavi celkem 5.000 Kčs a 500 DM. Před odjezdem do Polska byl také proškolen o „bezpečnostních aspektech spolupráce“: „Závěrem byl Jilemský důrazně upozorněn, aby za žádných okolností nepřiznal své skutečné poslání a spolupráci s čs. rozvědkou.“⁴⁰¹ Když Dvořák 15. listopadu 1989 překračoval státní hranici, patrně vůbec netušil, že nová životní etapa je ve skutečnosti již takřka u konce. O týden později potlačily v Praze zásahové jednotky studentskou demonstraci a během následujících týdnů se komunistický režim začal pod tlakem masových demonstrací rozkládat. O závěru tajné spolupráce „Jilemského“ s StB je bohužel zachováno pouze několik stran dokumentů. Podle nich Dvořák po příjezdu do Vratislavi pracoval v kanceláři Polsko–československé solidarity a uvažovalo se o jeho zaměstnání na zahraničním odboru vojvodského sekretariátu Solidarity. Dvakrát za ním přijeli do Polska příslušníci StB. Poprvé se schůzka uskutečnila 23. listopadu 1989 ve vratislavské kavárně Ekonom. Druhá – a patrně také vůbec poslední – schůzka se v Polsku podle dochovaného přehledu uskutečnila 14. prosince 1989 také v jedné z vratislavských kaváren. Záznam o tomto jednání, stejně jako návrh na uložení svazku, již mezi

³⁹⁸ Srov. kapitulu „Vratislavský festival“.

³⁹⁹ Podle vzpomínek Miroslawa Jasińského se Dvořák žádného neveřejného setkání pořadatelů festivalu nezúčastnil. Polsko–československá solidarita navíc neotvírala kancelář, ale pouze využívala malé místnosti, které se říkalo tiskové středisko. Rozhovor s Miroslawem Jasińským, Praha 4. 5. 2006.

⁴⁰⁰ ABS, osobní svazek, krycí název „Jilemský“, č. 49749/020, Pracovní svazek, Informace k průběhu mezinárodního semináře ve Wroclavi v PLR, Hradec Králové, 10. 11. 1989; *Tamtéž*, Záznam ze schůzky 7. 11. 1989, Hradec Králové 8. 11. 1989.

⁴⁰¹ *Tamtéž*, Záznam ze schůzky 14. 11. 1989, Praha 15. 11. 1989.

zpřístupněnými dokumenty není, formálně byla spolupráce patrně ukončena až v roce 1990 v souvislosti se změnou zaměření tajné služby.⁴⁰²

Není jasné, zda na zmíněné poslední schůzce nedostal od příslušníků StB – obdobně jako v roce 1984 – příkaz vrátit se do Československa a zpřetrhat všechny kontakty s Polskem.. Podle vzpomínek představitelů Polsko–československé solidarity se každopádně Dvořák z Vratislavi vytratil někdy na počátku 1990. Patrně tušil, že by zde po případném prozrazení jeho skutečné role nebyl nadále vítaným hostem. Svědčí o tom výmluvná slova Aleksandera Gleichgewichta, pronesená po prostudování stovek stránek, které se o spolupráci Dvořáka se Státní bezpečností dochovaly v archivu: „Morální ocenění jeho činnosti může být pouze jediné. Byl to obyčejný Jidáš, který donášel za peníze.“⁴⁰³

6.5 Rozklad jednotlivců

Státní bezpečnost používala proti domácím oponentům kombinaci různých represivních přístupů. Od šedesátých let dávala přednost „rozkladu“ jednotlivců před otevřeným násilím, které naopak převažovalo v prvních letech komunistického režimu.⁴⁰⁴ V případech zjištěných zahraničních kontaktů se zaměřila na jejich zprostředkovatele: odebrala vytipované osobě pas a znemožnila jí tak cestovat. Pokud ona osoba nadále pokračovala v opozičních aktivitách, následovaly další represivní kroky, které často vyvrcholily nuceným odchodem do zahraničí nebo uvězněním. Některé zprostředkovatele se tajná policie ovšem snažila získat ke spolupráci. Slovenský student pražské Filmové a televizní fakulty Tomáš Petřivý, který domluvil setkání signatářů Charty 77 a členů polského KOR v Krkonoších, byl v září 1978 podroben vyčerpávajícím výslechům, při nichž dostal nabídku spolupracovat. Protože odmítl a kauzu popsal v samizdatové zprávě, příslušníci Státní bezpečnosti splnili výhrůžky – Petřivý byl nejdříve vyloučen ze studií, poté povolán na základní vojenskou službu a nakonec byl uvězněn. V květnu 1986 byl ve svém bratislavském bytě nalezen mrtev, patrně se předávkoval léky.⁴⁰⁵ V jiných případech se nabídka příslušníků tajné policie setkala naopak s úspěchem. Například „spojka“

⁴⁰² *Tamtéž*, Záznam ze schůzky 23. 11. 1989, Praha 28. 11. 1989.

⁴⁰³ GUZICKI, Artur: *Zaginiony judasz*, In: *Ozon*, č. 12 (2006), s. 3.

⁴⁰⁴ Srov. VILÍMEK, T.: *Mezi námi čekisty: Spolupráce politické policie ČSSR a NDR v letech 1970–1989*, In: *Soudobé dějiny*, roč. 10, č. 4 (2003), s. 534–537.

⁴⁰⁵ Srov. *Archiv ÚSD*, Sběrka Jiřího Rumla, inv. j. 11.53, [PETŘIVÝ, Tomáš:] *Můj poslední výlet do Polska*, 24. 9. 1978, samizdat.

signatářů Charty 77 s gdaňským opozičním prostředím a redaktorka českého samizdatového čtvrtletníku *Solidarność* Milada Langerová, která se stýkala s řadou známých disidentů, nabídku akceptovala a spolupracovala v letech 1983–1986 se Státní bezpečností pod krycím jménem „Ája“.⁴⁰⁶

Zvláštním případem je v tomto kontextu tajná spolupráce Stanislava Dvořáka, který naopak přišel na počátku osmdesátých let sám za Státní bezpečností. Z jejího pohledu se jednalo o vítanou nabídku, neboť jeho prostřednictvím mohla několik let vztahy polských a československých disidentů výrazně ovlivňovat. Tajná spolupráce s agentem „Michalem“, na které se vedle pražské centrály kontrarozvědky StB podílela také varšavská rezidentura, ovšem přinesla i jeden neplánovaný efekt. Poněkud nadsazeně o něm po letech hovořil jeden z hlavních představitelů Polsko–československé solidarity Mirosław Jasiński: „Je to skutečně ironie osudu, že člověk, který nás zradil, umožnil, že jsme se mohli poznat a dělat společně. V letech 1982–1983 byla jeho pomoc velmi vydatná.“⁴⁰⁷ Dvořákova druhá fáze tajné spolupráce se Státní bezpečností naopak již mnoho informací jeho řídicím důstojníkům nepřinesla. V druhé polovině osmdesátých let totiž dokázali disidenti z obou socialistických států uskutečnit mnoho společných akcí, do nichž se postupně zapojila řada nových lidí. Na zelené hranici se uskutečnilo mnoho osobních schůzek, na jedné z nich bylo v červenci 1987 ohlášeno vytvoření Kruhu přátel Polsko–československé solidarity. Od června 1989 začali členové vratislavské skupiny připravovat v nových podmínkách mezinárodní seminář a přehlídku nezávislé československé kultury ve Vratislavi, kterých se zúčastnilo několik tisíc osob z Československa i z exilu. Státní bezpečnost již nebyla v tomto období schopna vzájemným kontaktům efektivně bránit a obnovení spolupráce s Dvořákem na jejích možnostech mnoho nezměnilo. Krátce po jeho odjezdu do Polska navíc období komunistického režimu v Československu překvapivě rychle skončilo a o pokračování spolupráce v nových podmínkách již neměla tajná služba patrně zájem.

⁴⁰⁶ V dochovaném návrhu na ukončení spolupráce s Miladou Langerovou (nar. 1956), který 20. října 1986 napsal její řídicí důstojník npor. Vladimír Mareček, je uvedeno, že se s příslušníky StB sešla na 77 schůzkách: „TS Ája byla získána ke spolupráci na základě dobrovolnosti dne 22. 2. 1983 s cílem využití k osobám z řad CH[arty 77] a antisoc[ialistických] sil, jako je J[iří] Dientsbier, P[etr] Uhl, V[áclav] Havel, A[ndrej] Stankovič, J[iří] Gruntorád, J[armila] Bělíková apod. Na základě kontaktu s výše uvedenými osobami byla TS Ája úkolována k odhalování snah čs. opozice o spojení na polskou opozici a jejich záměrech v protispolečenské činnosti namířené proti soc[ialistickému] a stát[nímu] zřízení v ČSSR. Dále ke zjišťování osob, které se podílejí na rozmnožování a rozšiřování protistátních tiskovin a emig[račních] tiskovin.“ *ABS*, osobní svazek, krycí název „Ája“, arch. č. 778687.

⁴⁰⁷ GUZICKI, Artur: Zaginiony judasz, In: *Ozon*, č. 12 (2006), s. 3.

7. POLSKO–ČESKOSLOVENSKÁ SOLIDARITA

Na počátku osmdesátých let se v Polsku odehrála vlna událostí, která přispěla k novému vnímání sovětského bloku a jeho postupnému rozpadu. Stávkou dělníků na baltském pobřeží, podepsáním kompromisní dohody stávkujících s vládou a následným vznikem Nezávislého odborového svazu Solidarita vyvrcholila dlouholetá systémová krize komunistického režimu v Polsku. U vzniku v pravém slova smyslu celonárodního opozičně orientovaného hnutí stáli jako poradci a organizátoři také představitelé Výboru společenské sebeobrany „KOR“, kteří měli dobré kontakty s Chartou 77 a Výborem na obranu nespravedlivě stíhaných. Komunistická vláda v Polsku byla pod tlakem nucena postupně uvolňovat režim. Šestnáctiměsíční „karneval“, jak bývá historiky polské období od srpna 1980 do prosince 1981 s nadsázkou nazýváno, skončil otevřeným násilím – vyhlášením válečného stavu a internací tisíců opozičních aktivistů.⁴⁰⁸

Jedním z důvodů, proč Státní bezpečnost na počátku drasticky zesílila tlak na politické oponenty, byla viditelná obava z přenosu případné „polské nákazy“.⁴⁰⁹ Z tohoto důvodu byla ostatně již 18. listopadu 1980 československou stranou vypovězena smlouva s Polskem, jež umožňovala tzv. příhraniční styk. Vzájemné kontakty v rovině individuální turistiky byly tímto krokem na celé desetiletí výrazně omezeny. Na cestu do sousedního státu již nepostačoval občanský průkaz, bylo nutné vlastnit platný cestovní pas a záhy se také vyžadovalo osobní pozvání od polského občana.⁴¹⁰ Jedním z důsledků tohoto stavu

⁴⁰⁸ K dějinám Solidarity a válečného stavu v Polsku blíže ASH, T. G.: *Polska rewolucja. Solidarność*. Londýn 1987; BOROWSKI, A. (ed.): *Droga do niepodległości. Solidarność 1980–2005*. Varšava 2005; PACZKOWSKI, A.: *Wojna polsko-jaruzelska. Stan wojenny w Polsce 13 XII 1981 – 22 VII 1983*. Varšava 2006; FRIZSKE, A. (ed.): *Solidarność podziemna 1981–1989*. Varšava 2006.

⁴⁰⁹ Po vyhlášení „válečného stavu“ v Polsku byla řada signatářů Charty 77 zadržena a vyslýchána. StB provedla také řadu domovních prohlídek. Srov. Sdělení VONS č. 284: Zásahy StB po vyhlášení výjimečného stavu v Polsku, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 4, č. 12 (prosinec 1981), s. 3–4.

⁴¹⁰ NDR zrušila obdobnou dohodu již 30. října 1980. PACZKOWSKI, A.: *Půl století dějin Polska*, s. 292; Srov. DEJMEK, J.: *Československo, jeho sousedé a velmoci (1918 až 1992). Vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky*. Praha 2002, s. 164–165. Představitel katolického disentu na Slovensku Ján Čarnogurský popsal na konkrétním případě z poloviny osmdesátých let, jak absurdní byly tehdy vzájemné vztahy mezi oběma státy: „Obyvatelka Bratislavy se provdala za Poláka a chtěla se přestěhovat za svým manželem do Polska. Z osobních a rodinných důvodů nechtěla přijmout polské občanství a ponechala si československé. Jako československá občanka však nemohla trvale žít v Polsku, mohla tam jezdit jen na návštěvu vždy na tři měsíce, na základě pozvání svého manžela. Manželé řešili svoji situaci tak, že žili

byl výrazně zvýšený počet tzv. narušitelů československých státních hranic v první polovině osmdesátých let, mezi nimiž převažovali zejména v prvních dvou letech polští občané. Pozoruhodná je v této souvislosti okolnost, že celkový počet osob zadržených na československých hranicích se SRN a Rakouskem pouze mírně převyšoval počet osob zadržených na hranicích s NDR, PLR, MLR a SSSR, tedy s ostatními socialistickými státy.⁴¹¹ Z uvedených statických čísel, předložených v únoru 1986 stranické špičce, však není zřejmé, jaké motivy vedly zadržené osoby k nelegálnímu přechodu hranic. Není tedy možné z tohoto přehledu přesně určit, kolik mezi nimi bylo zadržených aktivistů opozičních hnutí. Je však jisté, že nechyběli v druhé polovině osmdesátých let, kdy znovuožila tradice setkání na „zelené“ hranici.

Tab. 8 – Počet zjištěných narušitelů státních hranic ČSSR se socialistickými státy⁴¹²

Státní příslušnost narušitelů státních hranic ČSSR se socialistickými státy	1981	1982	1983	1984	1985
ČSSR	360	312	359	377	334
NDR	124	163	161	179	106
PLR	456	507	334	323	202
MLR	11	10	19	21	18
jiné státní příslušnosti	9	30	21	34	49

Na počátku osmdesátých let začala také rozsáhlá a nutno říci poměrně úspěšná dezinformační kampaň s cílem diskreditovat v očích domácí veřejnosti polské opoziční hnutí. Činnost Solidarity byla v oficiálních médiích důsledně představována jako hlavní příčina špatné ekonomické situace sousedního státu. Obdobně jako ve východoněmeckém prostředí se prostřednictvím oficiálních médií v Československu značně rozšířil stereotyp Poláka jako člověka, který nechce „pocitivě“ pracovat a proto stávkuje.⁴¹³ Jestliže pro

v Polsku, manželka s každé tři měsíce vrátila na jeden den do Bratislavy a potom se na základě nového pozvání svého manžela vrátila do Polska.“ ČARNOGURSKÝ, J.. *Videné od Dunaja. Výber z prejavov, článkov a rozhovorov*. Bratislava 1997, s. 138.

⁴¹¹ *Národní archiv*, AÚV KSČ, Zasedání PÚV KSČ 5. února 1986, Zhodnocení plnění úkolů SNB, PS a vojsk MV po XVI. sjezdu KSČ. Cíle a hlavní úkoly služební činnosti SNB, PS a vojsk MV po XVII. sjezdu KSČ v letech 1986–1990, s. 5.

⁴¹² BLAŽEK, P.: Setkání představitelů československé a polské opozice na státních hranicích 1978–1989, In: HRODEK, D. (ed.): *Česká a polská historická tradice a její vztah k současnosti. Pardubická konference (18.–20. duben 2002)*. Praha 2003, s. 202.

⁴¹³ Srov. WOLLE, S.: *Die heile Welt der Diktatur. Alltag und Herrschaft in der DDR 1971–1989*. Berlin 1998, s. 94; NEUBERT, E.: *Geschichte der Opposition*, s. 384–388.

domácí opoziční prostředí a kritické kruhy v katolické církvi bylo Polsko jednoznačně dokladem úspěšného boje proti komunistickému režimu, případně pokusem o uskutečnění „samosprávné demokracie“ a často až euforicky vyzdvihovaným vzorem, pro většinovou veřejnost bylo spíše spojeno s představou materiálních obtíží, na nichž měli jeho obyvatelé vinu svou leností a lajdáctvím. Dalším častým historickým stereotypem rozšířeným mezi širší veřejností byla alibistická představa, že polská situace významně snižuje životní úroveň také v sousedních socialistických státech.⁴¹⁴ Přestože, jak ukazuje například výzkum mentalit a hodnotových postojů představitelů vysokoškolského hnutí z roku 1989, řada příslušníků mladé generace v osmdesátých letech těmto náladám zdaleka nepodléhala, představovala vzájemná solidarita opozičních hnutí z obou zemí spíše onu pověstnou výjimku potvrzující pravidlo.⁴¹⁵ Jak připomněl již v říjnu 1982 publicista Vilém Hejl ve svém vystoupením na setkání českého a polského exilu, převládaly negativní stereotypy také na polské straně: „V sedmdesátém roce jsem v Polsku mnohokrát slyšel, že dnes a denně odjíždějí celé vlaky potravin do Československa; zpravidla padla návdavkem poznámka o Těšínsku nebo o šestapadesátém roce. V dnešním Československu se mluví o dodávkách do Polska a zároveň se hlásí reminiscence – třeba roky 1938 a 1968. Po obou stranách Krkonoš a Tater je historie v učebnicích propagandisticky deformována až hrůzně, stará historická traumata přetrvávají a stejně životné jsou vzájemné předsudky – také po obou stranách hranice. Tohle všechno nepřestává v nejširší veřejnosti hrát významnější roli než krkonošské schůzky a členů KORu.“⁴¹⁶

Důležitá je v tomto kontextu skutečnost, že agresivní kampaň československých sdělovacích prostředků proti Solidaritě a československou účast na případném vojenském zásahu v Polsku důrazně odmítli v jednom z několika dobových dokumentů věnovaných polské situaci mluvčí Charty 77.⁴¹⁷ Komplikovaný vznik tohoto prohlášení přiblížil jeden ze tří tehdejších mluvčích Charty 77, evangelický farář bez státního souhlasu Miloš Rejchert. Jeho vzpomínka ukazuje, nakolik tísnivá situace počátku osmdesátých let ovlivňovala také jednání roztržité domácí opozice. Hlavními iniciátory dokumentu totiž byli mladí signatáři Charty 77, kteří však u starších kolegů zpočátku nenašli příliš velké pochopení. Ačkoliv na schůzce v prosinci 1980 padala obdivná slova o polské inspiraci,

⁴¹⁴ DURMAN, K.: *Útěk od praporů*, s. 241.

⁴¹⁵ Srov. kapitolu „Solidarita se Solidaritou“.

⁴¹⁶ HEJL, V.: Česká otázka a polská alternativa, In: MĚŠŤAN, A. (ed.): *Československo–polské styky včera, dnes a zítra*. Mnichov 1986, s. 31.

⁴¹⁷ Ruce pryč od Polska! (14. prosince 1980), In: PREČAN, V. (ed.): *Charta 77 1977–1989*, s. 232–233.

většina přítomných se obávala případných důsledků, plynoucích z konkrétní podpory Solidaritě. Diskusi radikálně ukončil paradoxně Ladislav Lis, krátce před tím propuštěný z vězení: „No, všichni spokojeně pokyvovali, že se musíme od Poláků učit, když tu Láďa Lis jasně a velmi artikulovaně pronesl: ‚Přátelé, to, co tady slyším, je otřesný.‘ Všechny nás sepsul, že naše kecy jsou jen kvůli tomu, že se nám do toho nechce, tak ať to řekneme rovnou a nezdržujeme. Zastyděli jsme se, zabralo to. [...] Všem se nám ulevilo, že jsme nakonec přece jen něco udělali a dneska zjišťuji, že je to dobrý dokument. A zajímavé je, že kvůli němu nebyl ani průšvih.“⁴¹⁸

Řadu opatření v tomto období podnikli příslušníci StB také proti katolické církvi, jejíž představitelé se s podporou Vatikánu začali hlasitěji zasazovat o zlepšení podmínek pro náboženský život. Polsko se pro katolické věřící v Československu stalo zejména po nástupu Jana Pavla II. na papežský stolec zemí, kterou vnímali jako velký vzor.⁴¹⁹ Bývalý politický vězeň z padesátých let, opat premonstrátského kláštera v Želivě Bohumil Vít Tajovský jezdil do Polska stejně jako mnoho dalších Čechů a Slováků do Polska od poloviny sedmdesátých let „na dovolenou“: „Cítil jsem tam velkou volnost a mohl jsem se tam setkávat i s lidmi se Západu, kteří do Polska přijížděli na návštěvu. Tímto způsobem jsem se seznámil se spoustou církevních hodnostářů – biskupů a kardinálů, ale také teologů, jako byl Karl Rahner a jiní. Do Polska navíc začínali jezdit i naši řádoví spolubratři z Rakouska a dalších zemí. [...] Začal jsem také trochu spolupracovat s polskými katolickými kruhy a v Polsku probíhala i tajná svěcení našich kněží – některá z nich uděloval ještě krakovský kardinál Wojtyła.“⁴²⁰ V roce 1984 zahájili slovenští katolíci největší spontánní petiční kampaň od konce šedesátých let, v níž více než osmnáct tisíc věřících vyzvalo papeže k návštěvě Československa.⁴²¹

⁴¹⁸ REJCHERT, M.: *O něco svobodnější*, s. 184.

⁴¹⁹ Významné v tomto kontextu byly také návštěvy Jana Pavla II. v Polsku. K minimalizaci vlivu přijalo ministerstvo vnitra řadu opatření, jimiž cesty československých občanů do Polska pro tyto dny výrazně omezilo. Tajně vysvěcený slovenský kněz Vladimír Jukl vzpomínal na své dvě cesty do Polska, kde se setkal s Janem Pavlem II. Poprvé letěl v roce 1980 letadlem do Varšavy na „služební cestu“ a teprve poté odjel do Krakova na mši, celebrouvanou papežem. ŠIMULČÍK, J.: *Zápas o nádej. Z kroniky tajných knězov 1968–1989*. Prešov 2000, s. 55–56. Srov. CUHRA, J.: *Československo-vatikánská jednání 1968–1989*. Praha 2001, s. 124; ŠEBEK, J.: *Kościół katolicki a polityka wyznaniowa państwa*, s. 117.

⁴²⁰ TAJOVSKÝ, B. V.: *Člověk musí hořet. Rozhovor Aleše Palána a Jana Pauluse s opatem želivského kláštera*. Praha 2001, s. 389.

⁴²¹ MIKLOŠKO, F.: *Nebudete ich moci rozvrátit. Z osudov katolickej cirkvi na Slovensku v rokoch 1943–89*. Bratislava 1991, s. 146; Jan Pavel II. do Prahy?, In: *Svědectví*, roč. 18, č. 72 (1984), s. 617.

Z Polska také proudila do Československa náboženská literatura, jež se „nepašovala“ pouze přes hraniční přechody. V roce 1985 byla odsouzena k nepodmíněným trestům odnětí svobody trojice mladých Slováků za „ilegální přechod hranic“ v Tatrách.⁴²² Jeden z odsouzených, Tomáš Konc, popsal později okamžik zatčení, k němuž došlo asi třicet metrů od státních hranic: „A tak jsem se 12. prosince 1983 odebral pro náboženskou literaturu s přáteli Braňom a Lojzom na hranici s Polskem. Přijali jsme ji jako dar od vzpomínaného kněze Stanislava [Zugowského] s jeho dvěma přáteli. Byl nádherný slunečný den, lesíky a kopce byly zasypané sněhem. Vidět bylo široko daleko. Určitě proto nás zpozorovali dva polští vojáci, které jsme museli následovat.“⁴²³ Po pěti měsících strávených v polských věznicích, kde byli vyšetřováni polskou kontrarozvědkou, byli tři mladí katolíci převezeni na Slovensko a teprve v červnu 1984 byli propuštěni. Odvolací soud je však opět poslal do vězení, neboť výše vynesenoho rozsudku výrazně přesahovala dobu strávenou ve vazbě. Branislav Borovský a Alojz Gabaj strávili ve vězení čtrnáct měsíců a Tomáš Konc necelý jeden rok, neboť byl jako jediný krátce před uplynutím trestu propuštěn na podmínku.⁴²⁴

Kauza mladých katolíků vyvolala v opozičním prostředí značnou pozornost. Jedním z důvodů byla skutečnost, že vyvolávala reminiscence na případ tzv. *taterníků* [horolezců]. Na přelomu šedesátých a sedmdesátých let byla skupina polských občanů odsouzena za pašování exilové opoziční literatury přes Tatry. Iniciátorem spolupráce s redakcí pařížské *Kultury* byl student Maciej Kozłowski. V lednu 1969 převezl do exilu přes „zelené“ hranice dokumenty studentského hnutí z března 1968, které posléze v exilu vyšly knižně. V březnu 1969 přivezl s dalšími přáteli při další cestě do Polska přes Tatry několik set exemplářů exilových knih. V květnu 1969 byli Kozłowski a Maria Tworkowska zadrženi na

⁴²² Jiným příkladem represe za „pašování“ náboženské literatury z Polska byla kauza Ignáce Juruše, studenta bratislavské bohoslovecké fakulty. Za převoz devíti knih, jež u něho objevili celníci na hraničním přechodu v Plavči, byl v roce 1974 vyloučen ze studií. ŠIMULČÍK, J.: *Zápas o svedomie. Hladovka študentov bohosloveckej fakulty v roku 1980*. Prešov 2001, s. 28. K proměnám katolické církve v osmdesátých letech srov. SOKOL, J.: Svědectví a izolace, In: FIALA, P. – HANUŠ, J. (edd.): *Katolícká cirkev a totalitarismus v českých zemích*. Brno 2001, s. 210–211; HALÍK, T.: *Víra a kultura. Pokoncilní vývoj českého katolicismu v reflexi časopisu Studie*. Praha 1995, s. 132–133.

⁴²³ KONC, T.: Literatúra, ktorá sa nedostala k adresátovi, In: TAKÁČ, L. (ed.): *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948–1989. Díl 2 Osobné svedectvá*. 2001, s. 176.

⁴²⁴ LETZ, R.: Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948–1989, In: MIKLOŠKO, F. – SMOLÍKOVÁ, G. – SMOLÍK, P. (eds.): *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948–1989. Díl 1*. Prešov 2001, s. 318.

československo–západoněmeckých hranicích, když v jejich autě českoslovenští celníci objevili velké množství exilové literatury. Po vydání do Polska byli v únoru 1970 Kozłowski odsouzen na čtyři a půl roku a Tworkowska na tři a půl roku vězení. Spolu s nimi byli dále odsouzeni v uměle vytvořené skupině Jakub Karpiński na čtyři roky, Krzysztof Szymborski na tři a půl roku a Małgorzata Szpakowska na tři roky vězení, po amnestii byli všichni propuštěni již v září 1971.⁴²⁵

V kauze „taterníků“ figurovalo také několik československých občanů. Mezi nimi byl novinář Jiří Lederer, s nímž se Kozłowski v Praze dvakrát sešel a poněkud naivně rozvíjel plány budoucí opoziční spolupráce obou národů. V roce 1970 byl Jiří Lederer obviněn z protistátní činnosti a strávil řadu měsíců ve vazbě. Znovu byl zatčen v roce 1972, odsouzen však byl nakonec za jiný „trestný čin“ – za publikování článků o Polsku v *Literární novinách* na jaře 1968.⁴²⁶ Naopak v přímé souvislosti s případem „taterníků“ byli v Praze odsouzeni polská občanka, která v šedesátých letech vystudovala pražskou FAMU, Irena Agnieszka Hollandová (podmíněný trest osmi měsíců) a českoslovenští občané Ladislav Mravec (osmnáct měsíců nepodmíněně) a Helena Stachová (dvanáct měsíců podmíněně), mj. za vytištění českého překladu „československého“ čísla pařížské *Kultury* z října 1968 a polsky psaného samizdatového periodika *Nieczensurowany bulletin* (*Biuletyn niecenzurowany*), jenž byl Kozłowským převážen „k tajné přepravě přes naše hranice do Polska k ilegální kolportáži“.⁴²⁷ V bytě pozdější mluvčí Charty 77 Petrušky Šustrové vytiskli členové Hnutí revoluční mládeže také sborník *Byrokracie ne – rewoluce ano*, jehož součástí byly úryvky trockisticky laděného *Otevřeného dopisu Polské sjednocené dělnické straně*, napsaného v roce 1965 Jackem Kuroněm a Karolem Modzelewským.⁴²⁸

⁴²⁵ KOWALCZYK, A. S.: *Giedroyc i „Kultura“*. Vratislav 1999, s. 235–237.

⁴²⁶ LEDERER, J.: *Touhy a iluze*, s. 61–66; KANTŮRKOVÁ, E.: *Sešli jsme se v jedné knize*. Praha 1991, s. 35–36.

⁴²⁷ Rozsudek Městského soudu v Praze 29. prosince 1971, In: CUHRA, J.: *Trestní represe odpůrců režimu v letech 1969–1972*. Praha 1997, s. 107–109; CZAPĽINSKA, J.: *Recepce české exilové a nezávislé literatury v pařížské Kultuře...*, s. 72.

⁴²⁸ PAŽOUT, J.: *Hnutí revoluční mládeže*. In: *Česká věda a Pražské jaro (1963–1970)*. Praha 2001, s. 378–379.

7.1 Vývoz revoluce

Přelomový význam v dějinách Nezávislého odborového svazu Solidarity měl jeho I. celostátní sjezd v září a říjnu 1981. Delegáti po bouřlivé diskusi přijali 9. září 1981 vedle jiných dokumentů *Prohlášení pracujícím lidu východní Evropy*, v němž vyzvali k organizování nezávislého odborového hnutí také v jiných zemích sovětského bloku. Na formulaci poselství se přímo podílel Jan Lityński, jeden z účastníků setkání polských disidentů se signatáři Charty na hranicích v roce 1978. Výzva získala mimořádný ohlas na obou stranách železné opony. Vedení PSDS, které v tomto období již připravovalo násilné řešení vleklé politické krize, ji příznačně označilo jako „provokaci vůči spojencům Polska hrozící krveprolitím“.⁴²⁹ Uvedenými slovy se snažilo uklidnit Moskvu a její spojence, kteří prohlášení vnímali jako vývoz polské „kontrarevoluce“. Československý režim dokonce reagoval prostřednictvím varšavského velvyslanectví oficiálním protestem: „Velvyslanectví ČSSR ve Varšavě vyjadřuje úctu váženému Ministerstvu zahraničních věcí PLR a současně ostře protestuje proti protičeskoslovenským akcím, ke kterým došlo během I. celostátního sjezdu NSZZ Solidarity v Gdaňsku. Tzv. Poselství pracujícím lidu východní Evropy, distribuce lživých materiálů na téma událostí z roku 1968 a jiných pomlouvačných materiálů o Československu představují vážnou potupu našeho státu, která nepřispívá vzájemným vztahům mezi našimi zeměmi.“⁴³⁰

Na počátku osmdesátých let projevil o navázání kontaktů se signatáři Charty 77 také několik mladých Poláků, kteří se angažovali v nezávislém vysokoškolském hnutí a dolnoslezské Solidaritě ve Vratislavi. Měli dobré kontakty na varšavskou opozici a někteří z nich se již v roce 1979 podíleli na protestních akcích proti uvěznění členů VONS. Manželka Petra Uhla, Anna Šabatová, uvedla jako prvního zprostředkovatele s vratislavskou skupinou Stanislava Dvořáka, mladoboleslavského lektora češtiny, který měl z Vratislavi, kde učil na místní univerzitě, přijet do Prahy se zprávami na jaře 1981. Později jako spojka „zafungoval“ ještě několikrát.⁴³¹ Stanislav Dvořák ovšem ve skutečnosti aktivně spolupracoval se StB, jež se tímto způsobem snažila několik let udržet kontakty pod kontrolou.⁴³² Mezi dvěma zasedáními sjezdu Solidarity, který přijal již

⁴²⁹ Srov. VYKOUKAL, J. – LITERA, B. – TEJCHMAN, M.: *Východ*, s. 565; ASH, T. G.: *Polska rewolucja. Solidarność*. Londýn 1987, s. 138–139.

⁴³⁰ KAMIŃSKI, Ł.: *Polská opozice a Charta 77*, s. 285.

⁴³¹ Rozhovor s Annou Šabatovou 6. října 2002; KELLER, P.: *Vztahy československé a polské opozice*, s. 102.

⁴³² Srov. kapitulu „Akce ‚Červotoč‘“.

zmíněnou proslulou výzvou k dělníkům v sovětském bloku, přijel do Prahy jeden z mladých Poláků z Vratislavi, Aleksandr Gleichgewicht. V polovině září 1981 postupně navštívil Annu Šabatovou, Jana Šabatu a Václava Malého a domluvil s nimi užší spolupráci, zejména formou výměny informací a samizdatů.⁴³³

Vratislavský okruh si po návratu Aleksandra Gleichgewichta do Polska začal „pracovně“ říkat Polsko–česká solidarita. Rozvinout vzájemné vztahy znemožnilo vyhlášení „válečného stavu“, v jehož rámci byl v prosince 1981 mladý Polák spolu s většinou představitelů Solidarity internován a státní hranice byly načas zcela uzavřeny. Násilné represe ve vratislavském vojvodství měly v období „válečného stavu“ rozsáhlý charakter. Internováno zde bylo 1 557 osob (patnáct procent z celého Polska), tamní příslušníci SB uskutečnili více než osm tisíc „výstražných“ výsledků a jen do prosince 1982 zverbovali 547 nových tajných spolupracovníků. Pro rozpracování lokálních opozičních struktur byla vedle existujících oddělení tajné policie vytvořena speciální operační skupina pod krycím názvem „Poligon“.⁴³⁴ Jedním z důvodů tohoto zájmu byla skutečnost, že Vratislav byla vedle Gdaňska, Varšavy a Krakova městem, kde se nejvíce rozvinula podzemní činnost. Dolnoslezská Solidarita navíc disponovala značnými finančními prostředky, neboť krátce před vyhlášením „válečného stavu“ vybral její představitel Józef Pinior z banky více než osmdesát milionů zlotých. Jedním z viditelných projevů nespokojenosti veřejnosti byly pravidelné pouliční demonstrace, na nichž se podílela zejména mládež. Ve Vratislavi také vznikla v červnu 1982 Bojující Solidarita (*Solidarność Walcząca*), sdružující pod vedením Kornela Morawieckého radiálně naladěnou část opozice.⁴³⁵

Bojující Solidarita se od svého vzniku snažila navazovat kontakty s oponenty komunistických režimů i v dalších sovětských satelitech a také v samotném Sovětském svazu. Svědčí o tom také její tiskoviny, které vydávala v různých jazycích a snažila se je pašovat za hranice. V roce 1983 začal ve Vratislavi vycházet z iniciativy Pawła Falického nový podzemní časopis v českém jazyce. Po třech vydaných číslech časopisu *Opinie*

⁴³³ DURMAN, K.: *Útěk od praporů*, s. 241.

⁴³⁴ KAMIŃSKI, Ł – PIOTROWSKI, P.: Podzemie wrocławskie w oczach Służby Bezpieczeństwa, In: *Pamięć i sprawiedliwość*, roč. 2, č. 2 (2002), s. 276.

⁴³⁵ KOPKA, B. – MAJCHRZAK, G. (eds.): *Stan wojenny w dokumentach władz PRL (1980–1983)*. Varšava 2001, s. 335, 359, 372–375, 383; PIOTROWSKI, P.: Udział młodzieży w demonstracjach ulicznych we Wrocławiu w okresie stanu wojennego, In: KAŁA, M. – KAMIŃSKI, Ł. (eds.): *Młodzież w opozycji społecznej 1944–1989*. Vratislav 2002, s. 97–119.

redakce začala spolupracovat s Jackem Baluchem, který působil jako vysokoškolský učitel bohemistiky v Krakově. Teprve od něho se Paweł Falicki dozvěděl, že v češtině slovo *opinie* neexistuje a že má svůj konkrétní ekvivalent – názory. První čísla totiž trpěla slabou kvalitou překladu. Časopis vycházel nejdříve ve formátu A4 a měl rozsah okolo deseti stran. Čtvrté a páté číslo vyšlo již pod správným názvem a mělo formát A5. Překlad a výběr textů zajišťovali krakovští bohemisté. První čísla tiskla pod vedením Tadeusze Krzyńským jedna ze skupin Bojující Solidarity. Tiskárna byla většinou uschována v domě Małgorzaty a Grzegorze Kuszowych na Krzykách ve Vratislavi. Naprostá většina nákladu směřovala do pohraničního městečka Łądek Zdrój, odkud je Wacisław Martynowski spolu s přáteli pašoval do Československa. Zbylá část byla rozkolportována jinými kanály Bojující Solidarity. Náklad byl okolo pět set kusů.⁴³⁶ Z prostředí Bojující solidarity se v druhé polovině osmdesátých let také zapojila řada osob přímo do aktivit Polsko–československé solidarity.

Myšlenka „vývozu revoluce“ měla v řadách polské opozice v tomto období také další konkrétní odezvu. Jeden z iniciátorů opozičního odborového hnutí a spoluzakladatel Solidarity, gdaňský dělník Andrzej Kołodziej, organizoval od ledna 1981 ilegální převoz letáků v českém jazyce se základními informacemi o aktivitách nezávislého odborového hnutí do Československa.⁴³⁷ Spolupracoval s polskými dělníky, kteří pracovali v Ostravě a Karvině. Dne 13. října 1981 překročil „radikál z radikálů“, jak Andrzeje Kołodzieje charakterizoval ve svých pamětech Jacek Kuroń,⁴³⁸ v Beskydech ilegálně polsko–československé hranice podle svých vzpomínek s cílem navázat kontakt s Chartou 77.⁴³⁹ Podle rozsudku Okresního soudu ve Frýdku–Místku polský dělník přešel „zelenou hranici“ údajně teprve 18. října 1981, z příhraniční obce Bystřice nad Olší se dostal pěšky a autostopem do Českého Těšína. Odtud odjel vlakem do Prahy, kam dorazil druhý den brzo ráno. Vlakem odjel přes Plzeň do Domažlic. Poblíž tohoto města byl 19. října 1981 okolo poledne zadržen hlídkou Pohraniční stráže ve složení Radúz Junga a František Kolář pro

⁴³⁶ Dopis Pawła Falického 12. listopad 2005, za jeho poskytnutí děkuji Łukaszi Kamińskému. K Bojující solidaritě blíže MORAWIECKI, K. – ADAMSKI, A.: *Kornel. Z przewodniczącym Solidarności Walczącej Kornelem Morawieckim rozmawia Artur Adamski*. Vratislav 2007; KAMIŃSKI, Ł. – SAWICKI, W. – WALIGÓRA, G. (eds.): *Solidarność Walcząca w dokumentach. Tom 1 W oczach SB*. Varšava 2007.

⁴³⁷ K odezvě „polských událostí“ v Československu srov. TŮMA, O.: *The Czechoslovak Communist Regime and the Polish Crisis 1980–1981*, s. 60–76.

⁴³⁸ KUROŃ, J.: *Gwiazdny czas*, s. 138.

⁴³⁹ SKÓRZYŃSKI, J. (ed.): *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89. 2. část*, s. 170.

podezření z „úmyslu narušit státní hranice mezi Československem a Spolkovou republikou Německo“.⁴⁴⁰

Zadržený Polák byl z Domažlic převezen nejdříve do pražské vazby v Ruzyni a poté do Ostravy, kde byl vyšetřován příslušníkem StB Josefem Schmidtem. Den po vyhlášení „válečného stavu“ byla jeho kauza na pokyn ministerstva vnitra propagandisticky využita ve večerním vysílání Československé televize 14. prosince 1981. Mladý dělník byl v účelově sestříhaném rozhovoru vykreslen jako kriminální živel se sklonem k terorismu a preferování politického postoje před rodinnými vazbami.⁴⁴¹ V březnu 1982 byl Andrzej Kołodziej odsouzen Okresním soudem ve Frýdku–Místku, jemuž předsedal JUDr. Josef Byrtus, k jednadvaceti měsícům odnětí svobody nepodmíněně za „spáchání trestného činu vniknutí na území republiky podle § 110 trestního zákona“.⁴⁴² Po absolvování celého trestu, nejdříve v pražské a poté v litoměřické věznici, byl 19. srpna 1983 předán do Polska. Krátce poté se znovu zapojil do opoziční činnosti a od poloviny osmdesátých let byl jedním z hlavních představitelů radikální Bojující Solidarity. V roce 1988 odešel za pomoci církevní hierarchie do Itálie.⁴⁴³

Obdobnou zkušenost s československými věznicemi prodělal rovněž pětadvacetiletý polský občan Edward Kalinowski, zadržený na bratislavském hraničním přechodu 30. dubna 1981, krátce po obdobném zásahu proti řidičům francouzské dodávky

⁴⁴⁰ *Archiv autora*, Kopie rozsudku Okresního soudu ve Frýdku–Místku z 4. března 1982, Č.j. 4T 22/82, 7 stran A4 strojopisu. Srov. vyšetřovací spis StB k této kauze ABS, V–34433 MV.

⁴⁴¹ V hlášení krajských správ SNB byl ohlas tohoto pořadu, vysílaném na kanálu ČT 2 14. prosince 1981 ve 20. hodin, na veřejnost hodnocen takřka unisono jako velmi „úspěšný“. ABS, f. KS–SNB Hradec Králové, kt. 85, inv. jedn. 108, Bezpečnostní situace ve východočeském kraji dne 16. prosince 1981, KS–00105/OV–81–41; *Tamtéž*, f. KS–SNB Ostrava, kt. 24, inv. jedn. 8, Zpráva o bezpečnostní situaci v Severomoravském kraji a ohlasech k vývoji situace v PLR, KS–00107–20/OV–81. Srov. propagandistický článek o Konfederaci nezávislého Polska, otištěný v *Rudém právu* v lednu 1982, kde byla kauza Andrzej Kołodzieje tendenčně zneužita. Údajný varšavský zpravodaj uvedl, že polská opozice údajně chystala násilný státní převrat, jemuž zabránilo pouze vyhlášení „válečného“ stavu 13. prosince 1981: „Doložil to, i když je z druhého konce Polska, také Andrzej Kolodziej, do 13. prosince [!] zástupce Lecha Walęsy, kterého zadržely československé orgány při ilegálním přechodu státních hranic. Měl namířeno do Německé spolkové republiky. Přiznal, že by neváhal zastřelit v případě potřeby také vlastního otce. Také podle zásady ‚nemazlení se‘ stanovené L. Moczulským, podle ‚Solidarity‘ prý nevinný, trpící politický vězeň.“ (ul): Chtěli vtáhnout národ do války. In: *Rudé právo*, č. 8, roč. 62 (11. ledna 1982), s. 6.

⁴⁴² Za jediný prokázaný trestný čin soud označil přechod československo-polských hranic. *Archiv autora*, Kopie rozsudku Okresního soudu ve Frýdku–Místku z 4. března 1982, Č.j. 4T 22/82, 7 stran A4 strojopisu.

⁴⁴³ SKÓRZYŃSKI, J. (ed.): *Opozycja w PLR. Słownik biograficzny 1956–89*. 2. část, s. 170.

s pašovanou exilovou literaturou na jihočeském hraničním přechodu, který znamenal pro několik desítek pražských představitelů Charty 77 mnohahodinové výslechy či dokonce dlouhodobý pobyt ve vazbě.⁴⁴⁴ Mladý polský dělník z Katovic převážel z Vídně magnetofonové kazety s namluvenými články o Polsku z pařížského časopisu *Svědectví* a okolo 170 výtisků exilových periodik *Právo lidu*, *Listy* a *Svědectví*. Dne 9. listopadu 1981 byl Edward Kalinowski odsouzen v Bratislavě k šestnácti měsícům odnětí svobody „za pomoc k trestnému činu podvracení republiky“, navíc mu městský soud uložil trest propadnutí zadržených věcí, včetně nového osobního automobilu, v němž pašovaný „kontraband“ převážel. V bratislavské kauze zpočátku figurovala také Elena Gibalová, československá občanka, jejíž adresa byla u Edwarda Kalinowského při kontrole nalezena. Do vazby se načas dostal i její tehdejší přítel František Hrabal, který udržoval s exilem kontakty a jemuž byla zásilka adresována. Oba však byli po dvou měsících propuštěni a nebyli nakonec souzeni. Důvod byl jednoduchý – František Hrabal působil jako velmi aktivní spolupracovník StB.⁴⁴⁵

Naopak z Polska byla 19. února 1981 deportována dvacetiletá studentka gymnázia Lenka Cvrčková, jež se na podzim 1980 odstěhovala do Polska, původně za svým přítelem. Na počátku roku 1981 se aktivně zapojila do studentského hnutí v Lodži. Pod pseudonymem Linda Winsh spolupracovala na vydání tří čísel samizdatového časopisu *Strajk*, kam psala články o polské opozici. Při zásahu proti stávkujícím studentům byla 19. února 1981 zatčena polskou policií a posléze vyhoštěna do Československa. V policejním protokolu byla mladá Češka polskou Bezpečností označena za radikálně orientovanou a nechyběla ani poznámka, že „byla stoupenkyní organizování bojůvek v případech použití násilí proti stávkujícím“.⁴⁴⁶ V Polsku vyvolala deportace české občanky mohutné studentské protesty. Jak vzpomínal Roman Laube, ještě při jeho návštěvě Krakova na podzim 1981 bylo celé město oblepené plakáty s požadavkem na její propuštění.⁴⁴⁷

⁴⁴⁴ SCHOVÁNEK, R.: Jak to bylo s „kamionem“, In: *Literární noviny*, roč. 12, č. 18 (2. květen 2001), s. 3.

⁴⁴⁵ Proces s polským dělníkem (Sdělení VONS č. 281), In: *Listy*, roč. 12, č. 1 (1982), s. 31–32; *Edward Kalinowski odsouzen*, samizdat, Bratislava 10. 11. 1981, strojopis 2 strany A4; RICHARD, F. H. [HRABAL, F.]: *Panoptikum*. samizdat, s. 19. Srov. kapitulu „Solidarita se Solidaritou“.

⁴⁴⁶ ÚPN, V–14683 Bratislava, spis č. 2.

⁴⁴⁷ Rozhovor s Romanem Laubem 15. září 2002. Kopie čtyř různých polských letáků na podporu Lenky Cvrčkové jsou uloženy v archivu Libri Prohibiti. S Lenkou Cvrčkovou se na jaře 1981 setkal v Ruzyni, kde byl rovněž ve vyšetřovací vazbě, signatář Charty 77 Jiří Gruntorád. Rozhovor s Jiřím Gruntorádem 16. ledna 2003.

V Praze byla Lenka Cvrčková až do srpna 1981 vyšetřována v rámci akce „Brouk“ v ruzyňské vazbě.⁴⁴⁸ O rok později figurovala Lenka Cvrčková jako svědkyně v soudní politickém procesu se Skupinou revoluční akce (Jan Wunsch, Václav Soukup, Jitka Tůmová a Josef Wunsch), organizátory a kolportéry rozsáhlé pražské letákové kampaně s odmítavým stanoviskem k vyhlášení „válečního stavu“ v Polsku. Svou kauzu popsala po svém odchodu do exilu v pařížském *Svědectví*: „Vyšla jsem po sedmi měsících a třech soudech. Byla jsem obviněna z podvracení republiky, poškozování státu světové socialistické soustavy, a nakonec mi zůstal paragraf 109 – opuštění republiky. V odůvodnění rozsudku se píše, že jsem se aktivně zapojila do složitých politických událostí v Polsku, tam se zúčastnila studentských stávek studentských stávek a vydávala noviny *Strajk*. Je to pravda, ale nemá to mnoho společného s mým odchodem z Československa. [...] Pak přišel prosinec 1981 a hranice se uzavřela. Nějakou dobu jsem o svých polských přátelích nevěděla vůbec nic. Dělal jsem uklízečku v Národním divadle a dumala nad tím, zda mne budou zvat k výslechu každý týden, nebo zda jim někdy nebude stačit čas. Požádala jsem o vystěhování do Polska, to mi však nedovolili. Povolili mi Rakousko, od ledna 1983 jsem ve Vídni.“⁴⁴⁹

7.2 Cesty kurýrů

Nové oživení činnosti vratislavské skupiny nastalo teprve na jaře 1982. Osobní kontakty na „zelené hranici“ však až do roku 1986 neprobíhaly. Jak vzpomínal Mirosław Jasiński, dohodnutá schůzka, při níž si měli jejich účastníci vyměnit samizdaty, se v roce 1984 z důvodu omylu při výběru místa neuskutečnila: „Jak Poláci, tak i Češi dorazili v roce 1984 skutečně na domluvené místo, Borůvkovou Horu v Jeseníkách. Obě strany však nevěděly, že existují dvě hory stejného názvu, každá na jiné straně hranice. Proto se nesešly, každá skupina čekala někde jinde.“⁴⁵⁰ Je otázkou, zda nešlo spíše o dezinformaci Státní bezpečnosti, která od roku 1981 vzájemné kontakty polských a československých disidentů monitorovala a usměrňovala prostřednictvím svého tajného spolupracovníka Stanislava Dvořáka, který působil jako kurýr mezi Prahou a Vratislaví. Činnost mladých Poláků byla navíc opakovaně narušována zásahy polské Bezpečnosti a spory uvnitř

⁴⁴⁸ Srov. vyšetřovací spis StB k této kauze *ABS*, V-34427 MV.

⁴⁴⁹ CVRČKOVÁ, L.: Zpráva z Ruzyně, In: *Svědectví*, roč. 18, č. 69 (1983), s. 205–213.

⁴⁵⁰ Rozhovor s Mirosławem Jasińským, 17. září 2002. Z české strany se měl v roce 1984 zúčastnit schůzky na Borůvkové Hoře František Hochman. Rozhovor s Annou Šabatovou, 11. březen 2003.

tamního opozičního prostředí, v jehož důsledku se část aktivistů pod vlivem Bojující Solidarity v dolnoslezské metropoli, radikalizovala. Teprve v polovině osmdesátých let, po zapojení nových lidí z tohoto opozičního seskupení, například Jarosława Brody, se situace vratislavské skupiny stabilizovala.

Podle Mirosława Jasińskiego, který se od roku 1982 jako tehdy dvaadvacetiletý student polštiny a češtiny stal jedním z organizátorů kontaktů s Chartou 77, představovaly v tomto období hlavní formu spolupráce cesty kurýrů do Prahy.⁴⁵¹ Dokumenty a samizdaty vozili ve vybraných vlakových soupravách zejména studenti z vratislavské univerzity, kteří nebyli policii a pohraniční strážní známí. Pro pašování často využívali „bezcelního“ triku, který vymyslel Lezsek Kumanek. Kurýr si ve vlaku, vypraveném z Moskvy, přisedl do kupé k sovětským oficírům a pohraniční hlídka a celníci si ho na hraničním přechodu nevšimli.⁴⁵² Zásilky se také posílaly do Československa z Polska běžnou poštou na „neutrální“ adresy. Jak několikrát vratislavští aktivisté uvedli, rozvinutí jejich činnosti napomohlo získání potřebných finančních prostředků. V roce 1983 podpořil skupinu představitel podzemního dolnoslezského výboru Solidarity a radikální socialista Józef Pinior částkou padesáti tisíc zlotých. Jiným příspěvkem bylo darování tří set dolarů od litevské exilové vlády.⁴⁵³ Na konci osmdesátých let začala peníze posílat také československá exilová skupina z Vídně. V Polsku za ně aktivisté Polsko–československé solidarity kupovali kopírky, ofsetové tiskárny a v roce 1989 dokonce osobní počítače, aby je poté zasílali různými cestami do Československa. Pašování zásilek do Československa zajišťovali především „na objednávku“ Pavla Tigrida a Jana Kavana. Několikrát také zprostředkovali převoz opoziční a náboženské literatury do ukrajinského Lvova a Kyjeva.⁴⁵⁴

Vzájemné kontakty však nebyly jednosměrné, do Polska jezdila za podobným účelem také řada československých občanů. Spolupráci s polskou opozicí navázal například signatář Charty 77 Petr Cibulka, kterému se v roce 1983 podařilo dostat do sousední země, kde domluvil výměnu hudebního samizdatu. Převoz nahrávek zajistil na jedné ze svých cest vlakem za polskou kulturou člen Jazzové sekce Vladimír Kouřil: „Pro

⁴⁵¹ Aleksandr Gleichgewicht odešel v roce 1983 do Švédska. Rozhovor s Mirosławem Jasińským, 17. září 2002.

⁴⁵² MAJEWSKI, G.: *Solidarność Polsko–Czechosłowacka we Wrocławiu*, s. 13–15.

⁴⁵³ *Tamtéž*, s. 15–16. K finanční podpoře Polsko–československé solidarity srov. RUDKA, S.: *Pozą cenzurą. Wrocławska prasa bezdebitowa 1973–1989*. Varšava – Vratislav 2001, s. 100.

⁴⁵⁴ KENNEY, P.: *A Carneval of Revolution*, s. 107.

nás, co jsme tam jezdili za hudbou, filmy a výstavami, to byly – obzvláště v sedmdesátých letech, ale i později po ilegalizaci Solidarity, doteky svobody. Vzpomínal jsem na svůj poslední zájezd v roce 1984, než mi byl odebrán cestovní pas. Měl jsem lidem ze Solidarity předat od Petra Cibulky profesionální rozhlasový pásek s nahrávkami Plastiků a jiných podzemních skupin s tím, že by v Polsku mohly vyjít na kazetách. Když v Petrovicích přišla celní kontrola, šli na jisto. Tvrdil jsem, že na pásek bude nahráván koncert Jazz Jamboree. Nevěřili a pásek si odnesli poslechnout. Na česko–polských hranicích bylo normální, že vlak měl dlouhé zdržení, aby celníci měli dost času všechno prohlédnout. Už jsem se začal s vidinou Varšavy loučit, když mi ho přinesli beze slova zpět. Těžko si ale mohli pásek někde poslechnout – to by ho museli odvézt někam do rozhlasu. Za pár dní jsem ho předal režisérovi Andrzejowi Zajaczkowskiemu.⁴⁵⁵

Ačkoliv opoziční iniciativy věnovaly pozornost situaci v sousedním státu rovněž v první polovině osmdesátých let, kdy vydaly řadu dokumentů k různým historickým či soudobým událostem,⁴⁵⁶ bylo nové společné prohlášení publikováno teprve v únoru 1984. Vznik dokumentu iniciovala vratislavská skupina, jež od podzimu 1983 koordinovala sbírání podpisů v Polsku.⁴⁵⁷ V dokumentu „Praha – Varšava“, který paradoxně vznikla pod tichých dohledem StB (kurýrem byl Stanislav Dvořák) se šestačtyřicet představitelů různých myšlenkových opozičních proudů z obou států přihlásilo k tradici společných setkání na státní hranici a vyslovalo ochotu pokračovat ve vzájemné spolupráci: „V duchu setkání signatářů Charty 77 a členů KSS (KOR) na československo–polských hranicích v roce 1978 vyjadřujeme dnes svou vůli zasazovat se o dodržování lidských práv a prohloubení občanských svobod. Chceme jako signatáři Charty 77, bývalí členové KSS (KOR) a aktivisté Solidarity i nadále usilovat o demokracii, suverenitu a svobodu svých zemí.“ Jak se již stalo tradicí, v dokumentu byla také vyslovena solidarita s politickými vězni a požadavek na jejich propuštění.⁴⁵⁸

⁴⁵⁵ KOUŘIL, V.: *Jazzová sekce v čase i nečase 1971–1987*. Praha 1999, s. 328. Srov. SRP, K.: *Výjimečné stavy. Povolání Jazzové sekce*. Praha 1994, s. 91.

⁴⁵⁶ Například 4. ledna 1982 vydal VONS prohlášení věnované zásahům StB v souvislosti s vyhlášením „válečného“ stavu v Polsku. Řada představitelů Charty 77 byla v polovině prosince 1981 zadržena a vyslýchána. Sdělení VONS č. 284. Zásahy StB po vyhlášení výjimečného stavu v Polsku, In: MĚŠŤAN, A. (ed.): *Československo–polské styky*, s. 154–156.

⁴⁵⁷ Rozhovor s Mirosławem Jasińským 17. září 2002.

⁴⁵⁸ Praha – Varšava 12. února 1984, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 7, č. 2 (1984), s. 2.

Uvedené prohlášení se stalo významným mezníkem a východiskem k nové etapě vzájemných kontaktů mezi disidenty z Polska a Československa. Spolupráce dostala další symbolický impuls. Pro mladé aktivisty z Vratislavi znamenala významný úspěch, neboť se jim podařilo získat podporu od svých starších a známých kolegů z Varšavy. Jejich činnost získala novou legitimitu, neboť umožnila navázat na tradici spolupráce a krkonošských schůzek ze sedmdesátých let. Po personální obnově a návratu Stanislava Dvořáka do Československa, kdy na příkaz tajné policie přerušil kontakty s disidenty, také nabyla nepoměrně větší efektivity, jež nakonec vedla k založení Kruhu přátel Polsko–československé solidarity.

7.3 Kruh přátel Polsko–československé solidarity

Také v československém opozičním prostředí se nepříznivá situace změnila teprve v druhé polovině osmdesátých let. V novém mezinárodním kontextu, ovlivněném nástupem Michaila Gorbačova a postupným odklonem sovětského vedení od razantní ideologické rétoriky, se v opozičním hnutí výrazněji prosadili vedle starších představitelů Charty 77 také mladší aktivisté, které americký historik Padraic Kenney nazval příslušníky „konkrétní generace“, neboť se zajímali více o konkrétní problémy, než o obecné ideologické floskule.

Příznačným způsobem navázal v polovině osmdesátých let spojení s varšavskými představiteli Solidarity tehdy pětadvacetiletý brněnský signatář Charty 77 Petr Pospíchal, který se o polské dění zajímal živě již v předchozím období, kdy poslouchal polské vysílání Svobodné Evropy a studoval polskou opoziční literaturu. Adresy varšavských aktivistů našel v proslulé exilové publikaci *Konspira*, věnované činnosti podzemní Solidarity, kde byly s jejich fotografiemi a popisem osobních kontaktů uvedeny v přetištěných policejních dokumentech: „Říkal jsem si, že se tyto dokumenty musí nějak využít, vždyť byly přímo návodem. Přitom kontakty nebyly žádné, přestože hranice byly nedaleko.“⁴⁵⁹ Jeho přítel, brněnský student historie Rudolf Vévoda odjel v srpnu 1985 do Polska a navštívil na jedné z nalezených adres Zbigniewa Janase. Představitel polské opozice jej vlídně přijal, ačkoliv měl zpočátku obavu, zda nejde o provokaci Státní

⁴⁵⁹ Rozhovor s Petrem Pospíchalem 6. dubna 2002.

bezpečnosti. Ochotně také odpověděl na předložené písemné otázky a souhlasil s navrženým způsobem nově navázané komunikace.⁴⁶⁰

Po necelém roce Petr Pospíchal smluvil se Zbigniewem Janasem první osobní setkání. Polský disident vybral po dohodě nepříliš dobře dostupný slovenský úsek hranic v Západních Tatrách, neboť zde byla menší pravděpodobnost zásahu represivních orgánů. S výběrem mu pomohli jeho přátelé ze Zakopaného, u nichž se několik týdnů skrýval po vyhlášení válečného stavu. Petr Pospíchal přišel na schůzku v Bobrowieckém sedle, o níž předem informoval Václava Havla, Petra Uhla a Jiřího Dienstbiera, v polovině června 1986 společně s Janem Wünschem, vězněným v první polovině osmdesátých let za údajnou účast na organizaci letákové kampaně proti vyhlášení válečného stavu v Polsku. Z polské strany se zpožděním dorazili Zbigniew Janas a tehdejší mluvčí Solidarity Janusz Onyszkiewicz. Do prosince 1986 se Petr Pospíchal setkal s Poláky ještě několikrát, na hranice s ním chodili Leoš Kučera a jeho další přátelé. Vyměňovali si samizdaty a prohlášení, z nichž některé otiskly *Informace o Chartě 77*. Výsledkem spolupráce bylo také vytištění několika samizdatových tiskovin, unikátního aršíku známek a samolepek k desátému výročí vzniku Charty 77, které na ofsetu zabezpečila polská strana.⁴⁶¹ Na poslední schůzce, jež se oproti předchozím uskutečnila u Jablůnkova v Beskydách, byli její účastníci překvapeni polskými pohraničníky. Ti se ochytným setkáním dozvěděli zřejmě od ostravského chartisty Jaromíra Glace, dlouholetého spolupracovníka Státní bezpečnosti, který sám místo vybral. Poláci byli zadrženi, čeští účastníci sice utekli, ale na místě zanechali batohy s materiály, které padly do rukou policie.⁴⁶²

O měsíc později, 22. ledna 1987, byl Petr Pospíchal v Brně zatčen a obviněn z trestného činu pobuřování. Již po čtrnácti dnech vyšetřovatel jeho obvinění překvalifikoval na trestný čin podvracení republiky, v případě odsouzení tak mohl strávit ve vězení – vzhledem k tomu, že byl již předtím dvakrát odsouzen – až deset let. Organizátor „volné mládeže“, jak Petra Pospíchala tradičně označovali brněnští příslušníci Státní bezpečnosti ve svých dokumentech, byl obviněn mimo jiné z rozšiřování polské neoficiální literatury a také z toho, že „navazoval aktivní styky s nepřátelsky

⁴⁶⁰ Rozhovor s Rudolfem Vévodou 19. dubna 2002.

⁴⁶¹ Rozhovor s Petrem Pospíchalem 6. dubna 2002; Srov. KELLER, P.: *Vztahy československé a polské opozice*, s. 105.

⁴⁶² Rozhovor s Petrem Pospíchalem 6. dubna 2002. K operativním svazkům StB vedených k Jaromíru Glacovi (1955) srov. BENDA, P. (ed.): *Denní situační zprávy StB z listopadu a prosince 1989*. Securitas Imperii, č. 6, Praha 2000, s. 1058–1059.

orientovanými skupinami v PLR, tzv. Solidaritou“.⁴⁶³ Na rozsáhlé kampani za jeho propuštění se významně podíleli polští aktivisté, zejména ve Varšavě a Bratislavě zorganizovali několik pouličních demonstrací a petičních akcí. V květnu 1987, krátce po návštěvě generálního tajemníka ÚV KSSS Michaila Gorbačova v Praze, byl Petr Pospíchal po pěti měsících strávených ve vazbě propuštěn, trestní obvinění proti němu však bylo zastaveno teprve v prosinci 1989.⁴⁶⁴

V roce 1986 se také uskutečnily tři „pracovní“ schůzky Mirosława Jasińského s Petrem Uhlem na Cestě československo–polského přátelství v Krkonoších, na jednu z nich přišli rovněž Petr Pospíchal a Zbigniew Janas. Ustálily se tak vlastně dva kontaktní kanály: trasa Vratislav–Praha (Krkonoše, Jeseníky) a trasa Varšava–Brno (Tatry, Beskydy).⁴⁶⁵ Tato skutečnost neunikla pozornosti československému ministerstvu vnitra, když předkládalo vedení KSČ zprávu o „bezpečnostní“ situaci za rok 1986. Dokument, který schválilo předsednictvo ÚV KSČ 3. července 1987, popsal z pohledu represivního aparátu také situaci v domácím opozičním prostředí. Podle něho byla činnost Charty 77 dílem pouze několika desítek jednotlivců: „V protispolečenské aktivitě pokračuje skupina asi 30–40 nejaktivnějších signatářů ‚charty‘ – např. V. Havel, V. Benda, P. Uhl, J. Šabata, J. Dienstbier, L. Lis, A. Marvanová a další.“⁴⁶⁶ V dokumentu bylo také uvedeno, že „trvají snahy nejagilnějších živlů internacionalizovat nepřátelskou činnost“. Jako konkrétní doklad zde byla uvedena mezinárodní petiční kampaň představitelů československé, polské a maďarské opozice k třicátému výročí maďarské revoluce, připravená exilovou nadací v Londýně. Rozvíjení mezinárodních kontaktů domácího disentu uvnitř sovětského bloku potvrdila podle ministerstva vnitra také „uskutečněná schůzka ‚chartistů‘ s aktivisty polské Solidarity v červnu 1986“.⁴⁶⁷

Přestože aktivity Polsko–československé solidarity byly narušeny zatčením Petra Pospíchala, podařilo se vratislavskému okruhu na jaře 1987 dosáhnout významného úspěchu. Mirosław Jasiński tehdy totiž nečekaně získal po přestěhování cestovní doklady.

⁴⁶³ Vyjádření, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 10, č. 3 (1987), s. 19.

⁴⁶⁴ Srov. příslušná sdělení VONS k tomuto případu, otištěná v samizdatovém časopise *Informace o Chartě 77*, a vyšetřovací spis StB k této kauze ABS, V–34092 Brno.

⁴⁶⁵ Rozhovor s Petrem Uhlem, 25. února 2002; SKÓRZYŃSKI, J. (ed.): *Opozycja w PLR*. 2. díl, s. 170.

⁴⁶⁶ *Národní archiv*, AÚV KSČ, Zasedání PÚV KSČ 3. července 1987, Zhodnocení plnění hlavních úkolů Sboru národní bezpečnosti, Pohraniční stráže a vojsk ministerstva vnitra v roce 1986, s. 4.

⁴⁶⁷ *Tamtéž*, s. 5. Schůzky v červnu 1986 se zúčastnili z československé strany Petr Pospíchal a Jan Wunsch, ze strany polské Zbigniew Janas a Janusz Onyskiewicz.

Po dohodě s Józefem Piniorem odjel legálním způsobem do Československa, kde se na přelomu dubna a května 1987 setkal s Václavem Havlem, Annou Šabatovou, Petrem Uhlem, Jaroslavem Šabatou, Alexandrem Vondrou či Ludvíkem Vaculíkem. Čeští disidenti souhlasili s jeho plánem vytvořit Kruh přátel Polsko–československé solidarity (*Krag przyjaciół Solidarności Polsko–Czechosłowackiej*) a publikování základního prohlášení nové společné nezávislé iniciativy.⁴⁶⁸ Podle zprávy StB o návštěvě Mirosława Jasińskiego v Praze se nové sdružení mělo původně jmenovat „Skupina polsko–československé solidarity“.⁴⁶⁹

Ačkoliv byl název nakonec jiný, význam přelomové události zůstal stejný – jednalo se totiž o první mezinárodní opoziční sdružení v dějinách sovětského bloku, které zveřejnilo své mluvčí, členy a program. Obdobným způsobem hodnotilo v květnu 1987 vedení 3. odboru X. správy SNB vznik „Skupiny polsko–československé solidarity“: „Jedná se o kvalitativně nové seskupení, které jako první vystupuje na platformě internacionalismu a klade si za cíl sjednotit skupiny vnitřního protivníka u nás a v PLR. Organizačně toto seskupení navazuje na zatím sporadické kontakty probíhající od roku 1981 se záměrem vytvořit pevnější organizační strukturu.“ V dokumentu tajné policie také nechyběla tradiční poznámka o tom, že vznik nového sdružení byl iniciován blíže nespecifikovaným „vnějším protivníkem“, jehož přání prý tlumočil z Vídně signatář Charty 77 Jiří Němec. Jako hlavního organizátora na československé straně hodnotila StB Petra Uhla, u něhož mladý Polák z Vratislavi přes dva týdny bydlel.⁴⁷⁰

Veřejná deklarace vzniku nového opozičního sdružení v červenci 1987 znamenala také zásadní přelom pro vratislavskou skupinu, jež se po šesti letech konspirativní činnosti přihlásila ke spolupráci s československou opozicí zcela veřejně. Jako mluvčí Kruhu přátel Polsko–československé solidarity byli vybráni na české straně Anna Šabatová a na polské Józef Pinior.⁴⁷¹ V dalším období se pod ustavující dokument Kruhu přátel Polsko–československé solidarity sbíraly v Praze, Brně, Bratislavě, Vratislavi a Varšavě podpisy – text signovalo celkem třiatřicet disidentů z obou států. Prohlášení bylo zveřejněno až v červenci 1987, důvodem byly spory mezi polskými disidenty. Sbíráni podpisů zde totiž komplikovaly podle vzpomínek pamětníků osobní spory. Jan Lityński, Barbara Labudová,

⁴⁶⁸ Text napsali společně Mirosław Jasiński a Petr Uhl. Závěrečnou redakci provedl Václav Havel.

⁴⁶⁹ ABS, f. X. S–SNB, inv. j. 626, Miroslav Jasinski – kontakty s čs. opozicí (ing. Petr Uhl, Ludvík Vaculík) – seskupení „Skupina polsko–československé solidarity“.

⁴⁷⁰ *Tamtéž*.

⁴⁷¹ MAJEWSKI, G.: *Solidarność Polsko–Czechosłowacka we Wrocławiu*, s. 17–18.

Jacek Kuroń či Władysław Frasyniuk⁴⁷² nechťeli figurovat vedle již několik let se v podzemí skrývajícího představitele Bojující Solidarity Kornela Morawieckého, jehož jméno se pod zveřejněným dokumentem proto nakonec neobjevilo: „Víte, těžko se smířit s tím, že mě Jacek Kuroń vyeliminoval z Polsko–československé solidarity. Možná si jednoduše korovské prostředí myslelo, že mé členství v Polsko–československé solidaritě vyvolá zbytečnou represi proti jiným členům tohoto hnutí? [...] Stokrát vážnější bylo to, aby tato organizace jednoduše existovala, působila. Nebylo tak důležité, jestli v ní jsem, nebo nejsem.“⁴⁷³ Ve Varšavě podpisy zajistil Jacek Kuroń, prohlášení zpočátku odmítal podepsat také Adam Michnik, který se však nakonec připojil. Pod společným prohlášením tentokrát nechyběla jména významných představitelů různých opozičních proudů na Slovensku: Jána Čarnogurského, Miroslava Kusého, Milana Šimečky a Miklóse Duraye. V zakládajícím dokumentu byla emotivně vzpomenuata tradice setkání na hranicích v roce 1978, případy represe a založení vratislavské skupiny. Dále byla popsána činnost a zaměření Polsko–československé solidarity: „Oblastí její činnosti je výměna informací, zkušeností a nezávislé kulturní tvorby a také koordinace nejrůznějších mezinárodních aktivit.“⁴⁷⁴

7.4 Obnovená setkání na hranicích

Při své návštěvě v Praze se Mirosław Jasiński seznámil s mladými lidmi z okruhu samizdatového časopisu *Revolver Revue* Ivanem Lamperem, Jáchymem Topolem, Alexandrem Vondrou a Ludvíkem Hradílkem, kteří se následně také zapojili do výměny samizdatů na státních hranicích, nejdříve u Sněžky a později v Kladsku, kde bylo riziko zadržení podstatně nižší, neboť zde bylo více cest podél hranic. Jejich snaha o překročení československého prostředí se odrazila také v obsahu jejich časopisu, kde publikovali překlady textů řady polských autorů. Do „pašeráckých“ aktivit se od podzimu 1987 zapojila také zlínská opoziční skupina okolo Stanislava Devátého, který se následujícího roku stal mluvčím Charty 77. Na jaře 1988 založili Společnost přátel USA (SPUSA), v této

⁴⁷² Rozhovor G. Majewského s Jarosławem Brodrou 9. května 2001; KAMIŃSKI, Ł.: *Polská opozice a Charta 77*, s. 286.

⁴⁷³ MORAWIECKI, K. – ADAMSKI, A.: *Kornel. Z przewodniczącym Solidarności Walczącej Kornelem Morawieckim rozmawia Artur Adamski*. Vratislav 2007, s. 210–211.

⁴⁷⁴ Kruh přátel Polsko–československé solidarity, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 10, č. 10 (1987), s. 19–20; Rozhovor s Mirosławem Jasińským, 30. září 2002.

době již patřili k radikálnějšímu proudu uvnitř opozičního hnutí. Na hranice do kladské kotliny jezdili na konci osmdesátých let z Gottwaldova, jak se Zlín tehdy jmenoval, pravidelně Miroslav Odložil, Bedřich Koutný, Petr Bartoš a Pavel Jungmann.⁴⁷⁵

Od roku 1988 začaly v Polsku také působit nové skupiny Polsko–československé solidarity v Bielsko–Bialé a polském Těšíně, jejichž členové spolupracovali se signatáři Charty 77 z Opavy a Ostravy. Na polské straně Beskyd se do těchto aktivit zapojili zejména Janusz Okrzesik a Jerzy Kronhold, jehož antikvariát v polském Těšíně sehrál roli kontaktního místa s Čechy. Právě zde se seznámil s Jaromírem Piskořem z Opavy, který spolu s přáteli vydával samizdatové časopisy *Protější chodník* a *Severomoravská pasivita*. K bližší spolupráci však došlo až na přelomu let 1988 a 1989, kdy se v Bielsko–Bialé sešli z československé strany Aleš Bartošek, Ivo Mluděk a Jaromír Piskoř, na straně druhé Jerzy Kronhold a Andrzej Grajewski. Při tomto setkání byla formálně založena tamní pobočka Polsko–československé solidarity, jejíž vznik byl ohlášen v časopise „druhého oběhu“ *Solidarność Podbeskidzia*. Po tomto setkání odebraly československé úřady pasy Ivo Mludkovi a Jaromírovi Piskořovi. Spojení poté zajišťovali Aleš Bartošek, Rostislav Fišer a Oldřich Hronek. Zájem o kontakty s Poláky projevoval také Jaromír Glac, který však dlouhodobě spolupracoval se Státní bezpečností. Významnou akcí tohoto okruhu byla úspěšná kampaň proti koksovňě ve Stonavě, která měla být postavena nedaleko polského území. Druhou důležitou akcí připravil 21. srpna 1989, kdy se při příležitosti výročí okupace Československa uskutečnila v polském Těšíně několikatisícová demonstrace na podporu československé opozice za účasti Jacka Kuroně, Jana Rokity, Zbigniewa Janase, Karola Modzelewského, Krzysztofa Kozłowského a dalších známých osobností.⁴⁷⁶

Mirosław Jasiński na počátku listopadu 1989 popsal hlavní důvody značného zájmu o činnost Polsko–československé solidarity na obou stranách státních hranic, především mezi mladými lidmi: „Získali jsme romantickou pověst; vyplývala z chození po horách, pašování, her na schovávanou s českou policií a dalších věcí. To je magnet pro mnohé mladé lidi. Náš problém je, jak převést jejich entusiasmus ve spolehlivě utajenou práci, protože riziko spíše nesou naši přátelé v Československu.“⁴⁷⁷ Jak vzpomínal představitel

⁴⁷⁵ MAJEWSKI, G.: Nielegalne przerzuty przez granicę, In: ZALEWSKI, M. (ed.): *Szlak do wolności – XXV lat Solidarności Polsko–czesko–słowackiej*. Vratislav 2007, s. 82.

⁴⁷⁶ GRAJEWSKI, A.: Kilka wspomnień o działalności SPCzS na Podbeskidziu w okresie 1988–1990, In: ZALEWSKI, M. (ed.): *Szlak do wolności – XXV lat Solidarności Polsko–czesko–słowackiej*. Vratislav 2007, s. 54–63.

⁴⁷⁷ Interview with Mirek Jasinski, In: *East European Reporter*, roč. 4, č. 1 (1989/1990), s. 93.

dolnoslezské Solidarity Józef Pinior, spolupráce s československou opozicí byla v tomto kontextu významná také pro oživení polského opozičního prostředí, kde začaly na počátku druhé poloviny osmdesátých let převládat pocity jisté rezignace.⁴⁷⁸

Čas a místo „pracovních“, respektive „technických“ setkání na hranicích, konaných většinou dvakrát do měsíce, byly podle domluveného systému předávány zakódované buď telefonicky či v zaslané pohlednici. Jeden z vratislavských aktivistů Mieczysław „Ducin“ Piotrowski, který jako horský vůdce technicky organizoval spolu s Wacławem Martynowským výměnu materiálů na polské straně, později přiblížil způsob šifrované poštovní či telefonní komunikace: „To bylo perfektně zorganizováno. Každý hraniční patník má své číslo, a my jsme měli ty sloupky pojmenované jmény: Janek, Zoša, Jana, Aňa. Pak jsme zavolali třeba Aničce Šabatové nebo do Zlína, že Aňa přijede 24. dubna. Z toho bylo jasné, že bude setkání v místě, kde je sloupek Aňa, od uvedeného data se odečetly tři dny – a tak příjemce věděl, že schůzka bude 21. dubna, hodina byla vždy stanovena na dvanáct. StB odposlouchávala telefony a 24. dubna tam třeba přijela, proto jsme měli tato opatření s odečítáním data.“⁴⁷⁹

Vedle řady těchto schůzek, při nichž si jejich účastníci předávali zejména samizdaty, dokumenty či rozmnožovací techniku, se po devíti letech v Krkonoších uskutečnilo také nové „plenární“, respektive „politické“ setkání představitelů československé a polské opozice. Pro tento typ setkání, jak je disidenti mezi sebou nazývali, byl typický velký počet účastníků, převážně známých osobností, a skutečnost, že na něm bylo přijato vždy společné, „politicky“ motivované prohlášení. Do listopadu 1989 se „plenární“ schůzky konaly na státních hranicích jednou za rok v některém z letních měsíců, vždy o víkend, neboť se na většinu českých a slovenských disidentů vztahovala pracovní povinnost.⁴⁸⁰ Domluvit místo a čas „reprezentativních“ setkání přijížděli do Prahy

⁴⁷⁸ *Gry leśne, uliczne i piwniczne*. Srov. zprávu polské tajné policie o aktivitách opozičního hnutí z 15. listopadu 1987, podle níž v tomto období působilo v Polsku celkem 284 „nelegálních struktur“. Tajná policie registrovala celkem 16 735 „sympatizantů s opozicí“. Podzemie polskie w końcu 1987 r. w oczach Służby Bezpieczeństwa, In: WRZESIŃSKI, W. (ed.): *Drogi do niepodległości 1944–1956/1980–1989. Nieznan źródła do dziejów najnowszych Polski*. Vratislav 2001, s. 282–292.

⁴⁷⁹ Sedmisetisícová Wrocław je pro Čechy branou do Polska, In: *Lidové noviny*, roč. 10, č. 101 (30. duben 1997, Středoevropské noviny), s. 2.

⁴⁸⁰ Situace v Polsku byla odlišná, jak to ukázkově dokládá vzpomínka Jáchyma Topola: „Pamatuju se na oheň u moře v Polsku, kde sedí dva Maďaři, dva Češi, pět Poláků a východní Němec a trumfujeme se tím, kdo pochází z odpornějšího režimu. Náš největší trumf proti Polákům byla pracovní povinnost. Tu v Polsku nezavedli a mladý Poláci nedokázali pochopit, co je to příživnictví a že by za nicnedělání mohli sedět.

polští kurýři, jejichž identitu StB údajně neznala.⁴⁸¹ Jak vzpomínal Zbigniew Janas, příprava těchto setkání byla vždy velmi složitá, neboť osoby, které se na hranicích setkávaly, byly většinou pod policejním dozorem. Protože Polákům hrozilo při zadržení menší riziko, platila „nepřísaná zásada“, že pomyslnou hraniční čáru přecházeli vždy oni.⁴⁸²

První obnovená schůzka s „reprezentativní“ účastí představitelů obou opozičních hnutí se uskutečnila okolo 15. srpna 1987 v Jeseníkách na Borůvkové Hoře. Na setkání přišla řada bývalých účastníků setkání v roce 1978, například Václav Havel, Petr Uhl, Jiří Dienstbier, Jaroslav Šabata či Jacek Kuroń. Schůzky se zúčastnili také mladí lidé, kteří navázali společné kontakty teprve v polovině osmdesátých let: Mirosław Jasiński, Petr Pospíchal, Zbigniew Janas a Zbigniew Bujak. Po několikahodinové diskusi podepsali účastníci dopis Andreji Sacharovovi a *Komuniké ze setkání na polsko–československých hranicích*, kde popsali svou představu o dalším vývoji sovětského bloku. Formulovali také několik společných požadavků, typických pro soudobé snahy většiny nevládních organizací v obou zemích: zkrácení vojenské služby a snížení vysokého stavu konvenčních armád ve východních Evropě, zrušení byrokratických překážek bránících volnému cestování mezi zeměmi sovětského bloku a účinné řešení ekologických otázek.⁴⁸³ Dokument byl zveřejněn až 21. srpna 1987, ve výroční den srpnové okupace Československa, ačkoliv se schůzka na hranicích uskutečnila již o několik dní dříve, pravděpodobně 15. srpna 1987. Účelová „manipulace“ ukazuje, jak velmi byl v opoziční politice kladen důraz na význam historických výročí a symbolů. Navíc je tato okolnost dokladem snahy účastníků setkání zesílit přitažlivost této události pro západní média a veřejnost. Ve zprávě StB bylo příznačně uvedeno, že zveřejnění prohlášení je podle pokynu Petra Uhla „embargováno“ pro západní sdělovací prostředky „do 21. 8. 1987 do 18.00 hod.“⁴⁸⁴

Najednou se jim zdály všechny domácí terory nějaký směšný.“ WEIS, T. – TOPOL, J.: *Nemůžu se zastavit*, s. 83.

⁴⁸¹ PLACÁK, P.: *Československo–polský argot*, s. 5.

⁴⁸² SICÍŇSKI, P.: *Zaczęło się w kospirze*. O historii spotkań polsko-czeskich opowiada Zbigniew Janas, In: *Kurier Gminny*, roč. 6, č. 7 (12. srpen 2000), s. 3.

⁴⁸³ *Komuniké ze setkání na polsko–československých hranicích*, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 10, č. 11 (1987), s. 14–15; KAVAN, J.: *Drawing back the Iron Curtain between East and East*, In: *East European Reporter*, roč. 3, č. 1 (listopad 1987), s. 23.

⁴⁸⁴ ABS, f. X. S–SNB, inv. j. 640, Prohlášení vnitřního protivníka k 19. výročí internacionální pomoci vojsk Varšavské smlouvy – společná čs.–polská akce 1987, 2 strany A4 kopie strojopisu.

Jeden z účastníků setkání, signatář Charty 77 Rudolf Battěk, popsal v samizdatovém článku, jakým způsobem se Češi dostali na místo „horské“ schůzky: „Do základního tábora jako místa setkání českých účastníků se musel každý dostat sám, pouze časovou instrukci bylo nutno dodržet. Auta nás pak přesunula do ‚výstupního tábora‘, odkud nás čekalo asi tříkilometrové stoupání, které by mohlo být vcelku snadnou záležitostí, nebýt vytrvalého lijáku, jenž před začátkem naší pěší túry značně rozbředl půdu a obyčejné vycházkové polobotky některých přátel se ukázaly jako krajně nevhodné rekvizity i na cestu nulté obtížnosti výstupu. Jediný dramatický moment tohoto ‚příběhu‘ nastal, když se vrátil mladý člen k vrcholu postupující skupinky a sdělil, že nahoře polský celník nekompromisně varoval nějaké vracející se houbaře a sebemenší překročení hraničních kamenů označil za důvod k zadržení a odsouzení k půlročnímu vězení. Ještě štěstí, že jediná žena mezi námi, Anička Šabatová, zachovala klid a řekla, že se o situaci přesvědčí osobně a rozhodně stoupala s Andrejem Krobem k cíli. Tam jí nezbývalo, než přijmout hold polských přátel a sdělit, že Češi dosáhnou vrcholu v nejbližších okamžicích.“⁴⁸⁵

O necelý měsíc později, 12. září 1987, se na hranicích uskutečnila první „ekologická“ demonstrace, připravená polským pacifistickým hnutím Svoboda a mír (*Wolność i Pokój – WiP*) a Polsko–československou solidaritou.⁴⁸⁶ Na Sněžce se v patnáct hodin sešlo jedenáct Poláků s třemi dětmi, nesli transparent se znakem Polsko–československé solidarity a na oblečení měli připevněný nápis v češtině a polštině „Zachraňme Krkonoše“. Zbigniew Janas, Mieczysław Piotrowski, Radosław Gawlik, Marek Krukowski a další účastníci demonstrace, upozorňující na kritickou ekologickou situaci Krkonoš, byli po krátkém horském pochodu zadrženi polskými pohraničníky.⁴⁸⁷ Z československé strany se „ekologické“ demonstrace chtělo podle informace analyticko–informačního odboru X. správy SNB zúčastnit více než dvacet signatářů Charty 77. Den

⁴⁸⁵ BATTĚK, R.: Setkání na hranici, In: *Ze zásuvky i z bloku*, č. 14 (listopad 1987), s. 1–3.

⁴⁸⁶ K dějinám polského hnutí Svoboda a mír srov. CECUDA, D.: *Leksykon opozycji politycznej 1976-1989*. Varšava 1989, s. 198; MODZEŁOWSKI, W.: *Pacyfizm w Polsce*. Varšava 1996; CARTER, A.: *Peace Movement. International Protest and World Politics since 1945*. Londýn – New York 1992, s. 183–213; VÉVODA, R.: Odpírači vojenské služby jako součást agendy Nezávislého mírového sdružení – Iniciativy za demilitarizaci společnosti, In: BLAŽEK, P. (ed.): *A nepozdvihne meč... Odpírání vojenské služby v Československu 1948–1989*. Praha 2007, s. 134–135.

⁴⁸⁷ Ekologická manifestace na Cestě čs.–polského přátelství, In: *INFOCH*, samizdat, roč. 10, č. 12 (1987), s. 15.

před setkáním se Petr Uhl s přáteli rozhodl, po opakovaném telefonickém upozornění z Polska, že se na polské straně Krkonoš pohybuje velké množství polských pohraničnicků, na místo setkání nejit. Do Krkonoš přijel pouze signatář Charty 77 Stanislav Pitaš, který nebyl zřejmě o zrušení schůzky informován. Krátce po svém příjezdu do Pece pod Sněžkou byl příslušníky StB zadržen a vyslýchán.⁴⁸⁸

Druhou výraznou opoziční „ekologickou“ akcí na státních hranicích byla demonstrace 5. října 1989, namířená proti výstavbě koksovny ve Stonavě. Podle plánu se totiž měla zároveň uskutečnit v Českém i polském Těšíně, shromáždění bylo však ohlášeno také v centru Prahy. Protesty, v nichž se především angažovali zástupci opozičních skupin (především Nezávislé mírové sdružení, Svoboda a mír a Polsko–československá solidarita), začaly v obou státech již na jaře 1989.⁴⁸⁹ Naplánované říjnové demonstrace se podle plánu uskutečnily pouze v centru Prahy a polském Těšíně, neboť na české straně policie město Těšín takřka neprodyšně uzavřela a přístupové ulice na náměstí blokovaly závory s nápisem „Chemicky ošetřeno – vstup zakázán“. Průběh demonstrace ukázal rozdíly ve vývoji sousedních států, neboť na druhé strany řeky Olše se na nábřeží několik tisíc demonstrantů volně procházelo a nerušeně skandovalo hesla.⁴⁹⁰ Svolat obdobnou demonstraci jako v Praze, kde demonstrovalo několik set převážně mladých lidí, a Českém Těšíně se v Brně pokusil pomocí letákové kampaně Jaroslav Popelka. Dne 5. října 1989 byl následně na osmačtyřicet hodin zadržen StB: „Během rozhovoru Popelka uvedl, že měl 700 ks těchto letáků, které rozhodil na frekventovaných místech v Brně. Toto sdělení však nechtěl v žádném případě uvést do protokolu.“ Odezva brněnské veřejnosti však byla podle policejního hlášení nulová a demonstrace v Brně se proto neuskutečnila.⁴⁹¹

7.5. Akce Patronát

Poslední dva roky osmdesátých let se nesly ve znamení narůstání vzájemných kontaktů československého a polského opozičního hnutí. Referoval o nich zejména

⁴⁸⁸ ABS, f. X. S–SNB, inv. j. 645, Setkání opozice z ČSSR a PLR na Stezce československo–polského přátelství v Krkonoších 1987, 2 strany A4 strojopisu.

⁴⁸⁹ Srov. Stonawa. Oświadczenie ugrupowań Czechosłowackich, In: *Impuls*, č. 2 (1989), s. 5; ABS, f. A 34-1, Denní informace, Ostrava 30. srpna 1989; *Tamtéž*, Denní situační zpráva č. 136, Praha 6. října 1989.

⁴⁹⁰ BLAŽEK, P.: *Dejte šanci míru!*, s. 96–97; Ekologická demonstrace, In: *INFOCH*, samizdat, roč. 12, č. 18 (1989), s. 17.

⁴⁹¹ ABS, Denní informace, Brno 6. října 1989.

společný časopis *Biuletyn Informacyjny Solidarności Polsko–Czechosłowackiej*, jehož první číslo vyšlo v říjnu 1987. Časopis druhého oběhu připravovali zejména polští aktivisté z Vratislavi a Varšavy. Vedle zpráv o společných akcích přinášel časopis informace o samizdatových periodikách v Československu, kampaních na podporu politických vězňů, kulturní eseje a rozhovory s představiteli československé opozice. V červenci a říjnu 1988 vyšla také dvě čísla českého *Informačního bulletinu Československo–polské solidarity*, jehož vydavatelem byl nestor českého undergroundu František „Čuñas“ Stárek. Jako veřejný kontakt na samizdatovou redakci byly v tomto časopise uvedeny adresy Petra Uhla a Petra Pospíchala. Zřejmě z důvodů zatčení Františka Stárka v únoru 1989 bylo vydávání tohoto časopisu zastaveno a třetí číslo již nevyšlo.⁴⁹²

Mezi hlavní formy spolupráce patřily akce na podporu politických vězňů. Z iniciativy Mirosława Jasińského vznikla například „Akce Patronát“, jejíž taktika připomínala proslulý postup Amnesty International, mezinárodní organizace vzniklé na počátku šedesátých let. Účastníci akce si vybrali konkrétního politického vězně v sousední zemi a snažili se o jeho propuštění zasíláním velkého množství dopisů příslušným vládním orgánům. Na případy upozorňovali rovněž veřejnost pořádáním veřejných shromáždění a řetězových hladovek.⁴⁹³ Na rozšíření těchto aktivit opozičního hnutí v Československu se v tomto období výrazně podílely tři nové nezávislé iniciativy, sdružující takřka výhradně mladé lidi, vyrůstající v odlišném socializačním kontextu než představitelé „tradičního“ disentu⁴⁹⁴: Nezávislé mírové sdružení – Iniciativa za demilitarizaci společnosti (NMS), České děti a Mírový klub Johna Lennona. Například aktivisté NMS podpořili v rámci akce

⁴⁹²Srov. RUDKA, S.: *Pozą cenzurą*, s. 364; POSSET, J.: *Česká samizdatová periodika*, s. 69.

⁴⁹³ Apel SPCz w sprawie Patronatu, In: *Biuletyn Informacyjny SPCz*, Zvláštní číslo (duben 1988); MAJEWSKI, G.: *Solidarność Polsko–Czechosłowacka we Wrocławiu*, s. 26-29.

⁴⁹⁴ Změna politické a hodnotové orientace se slovy historika Michala Reimana nejvíce projevila ve vztahu k Sovětskému svazu, který nové generace již „vnímaly výlučně prizmatem intervence 1968 a normalizačního vývoje, neměly povědomí roku 1945, neviděly ho jako spojence, tím méně jako garanta československé státnosti. Znehodnocen byl socialismus jako základna společenského uspořádání: přednosti západních výrobních a sociálních poměrů, tamního společenského a politického systému byly pro ně zjevné, byť o podrobnostech a o způsobu jejich fungování věděli prozatím málo.“ REIMAN, M.: Poznámky o společenské situaci a disidenství minulých let, In: *Historické studie. K sedmdesátinám Milana Otáhalo*. Praha 1998, s. 173–174. Někteří z mladých českých aktivistů měli osobní vztah k Polsku, kam jezdili například na hudební festivaly do Varšavy či na proslulé poutě do Czenstochowé.

Patronát krátce po vzniku své iniciativy polského odpírače vojenské služby Sławomira Dutkiewicze.⁴⁹⁵

Rozsah vzájemných kontaktů dokládá také skutečnost, že v posledních dvou letech bylo několik opozičních aktivistů zadrženo policií v sousední zemi, kam přicestovali legálně jako „turisté“. Do spolupráce se postupně zapojili také aktivněji maďarští disidenti. Jeden z nich, György Varga, byl 12. února 1988 zadržen na ruzyňském letišti. V souvislosti s touto kauzou vydala Charta 77 dokument, v němž státní orgány již poněkolidkrát upozornila na časté porušování svobody projevu, zaručeného mezinárodními dohodami.⁴⁹⁶ Z Poláků byl v roce 1989 v Československu například opakovaně zadržen na státních hranicích jeden z mluvčích Polsko–československé solidarity Mirosław Jasiński. Se smíchem vzpomínal na vyhoštění v létě 1989: „Dokonce proti mně rozjeli trestní stíhání, což bylo právě tehdy, kdy u mě na hranicích našli mimo jiné od nějakého Petra Placáka časopis *Koruna* a také jeden leták. Vysadili mě z vlaku, přijela si pro mě nějaká skupina StB z Prahy a odvezli mě do vazby. Bylo to zajímavé především v tom, že to bylo v červnu 1989, tedy po prvním kole voleb v Polsku a před druhým kolem, kdy Senát byl obsazen devadesáti devíti lidmi ze Solidarity ku jednomu nezávislému. Vyhrožovali mi, že mohu být souzen za podvracení republiky, a já na to, no dobře, ale kolik to stojí a oni, že od pěti let až po trest smrti, cha cha. Vypadalo to na dva na tři měsíce, což taky nebylo zrovna nejlepší sedět v českém vězení zrovna v době, kdy se v Polsku všechno mění. Nakonec mě vyhostili.“⁴⁹⁷

⁴⁹⁵ Dopis NMS k Patronátu, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 11, č. 12 (1988), s. 7; *Wipek*, č. 12 (23. květen 1988), s. 2.

⁴⁹⁶ Sdělení VONS č. 736, Dokument Charty 77 č. 11/88: Ke svobodnému rozšiřování informací bez ohledu na hranice, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 11, č. 6 (1988), s. 3.

⁴⁹⁷ PLACÁK, P.: *Československo–polský argot*, s. 5. Srov. Sdělení č. 1038: Zásah na čs.–polských hranicích, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 12, č. 14 (1989), s. 11. Jiný konflikt se na hranicích uskutečnil 22. října 1989, kdy „byl v mezinárodním rychlíku R–253 (Bohemia) kontrolován orgány OSH polský státní příslušník Klaudiusz Wesolek (1968) z Gdaňska. Při kontrole bylo zjištěno, že jmenovaný vyvází z ČSSR závadové materiály a to leták s názvem ‚Věžňům hranic v Československu‘, jehož součástí je dotazník ‚Pro ty, kteří měli někdy potíže s cestováním do zahraničí‘. Dále byl zjištěn vývoz samizdatu ‚Pevná hráz‘ – informativního bulletinu Západočeského kraje a ‚Bulletin NMS č. 11‘. [...] Při vytěžení Wesolek uvedl, že je členem WIP (Wolnosc i pokoj [!] – odnož Solidarity) a v minulosti byl již 5x trestán za politickou činnost. Na adresy čs. občanů měl odeslat pozvání k cestě do PLR. Osobně se zná s další členkou WIP, Krystynou Krauze. Na další otázky, týkající se jeho pobytu a styku v ČSSR, odmítal vypovídat. Převoz výše uvedených materiálů odůvodňoval tím, že je veze pro známé ze zajímavosti, aby věděli, jaká je situace v ČSSR. Vše je prý otázkou času, před rokem byly v PLR takovéto materiály zakázány a nyní jsou k dostání ve stáncích na

Jestliže byla krkonošská setkání v roce 1978 vizuálně dokumentována pouze několika fotografiemi Jiřího Bednáře,⁴⁹⁸ zachytila „plenární“ setkání 10. července 1988 na Kralickém Sněžníku kamera české „samizdatové televize“, *Originálního Videojournalu*. Z dnešního pohledu neumělé záběry působí poněkud groteskně. Přicházející disidenti v turistickém oblečení se vzájemně objímají a neformálně zdraví. Všichni se snaží mluvit jeden přes druhého, polština se volně prolíná s češtinou. Na záběrech je také vidět Václav Havel, jak rozčuchaný popíjí lahvové pivo, kouří a rychle čte konečnou podobu dokumentu s řadou požadavků, které za pomoci ostatních jako ve většině obdobných případech koncipoval. Na záběrech diskutuje s Poláky rovněž představitel slovenské „katolické“ opozice Ján Čarnogurský, který byl podle vzpomínek Petra Pospíchala zdaleka nejzdatnějším „turistou“ ze všech disidentů: „Ostatní nechával na cestě vždy daleko za sebou.“⁴⁹⁹

Znění *Prohlášení Polsko–československé solidarity* přijaté na setkání kladlo pomocí tradiční „opoziční“ frazeologie důraz na dodržování lidských práv. Přineslo také kritiku nepropustnosti státních hranic mezi oběma státy: „Soudíme, že každý občan má právo na cestovní pas a na jeho okamžité využití. Cestování mezi našimi zeměmi by nemělo být omezováno ničím a nikým.“ Nově se však objevilo několik vysloveně politických požadavků: objasnění zločinů spáchaných komunistickými režimy, podepsání nové mezinárodní dohody, vylučující použití síly mezi státy Varšavského smlouvy, a zreformování Rady vzájemné hospodářské pomoci.⁵⁰⁰ Setkání bylo také vítanou příležitostí pro poskytnutí vzájemných rozhovorů pro samizdatová periodika. Bývalý představitel podzemní Solidarity Zbigniew Bujak odpověděl pro pražské *Lidové noviny* na otázku, v čem vidí smysl a význam společných setkání na hranicích a podobných styků: „Viděli jsme, co se stalo v Maďarsku s pokusem o ozbrojený odpor, viděli jsme v Československu, co se stane, když jde o reformní pokus shora. Skončilo to stejně. A vzali jsme si poučení,

ulicích. Zavadové materiály byly jmenovanému odebrány, Wesolek byl propuštěn k další cestě do PLR.“ *ABS*, f. A 34–1, Denní situační zpráva Hradec Králové, 3. listopadu 1989.

⁴⁹⁸ Jedna z fotografií Jiří Bednáře ze setkání v srpnu 1978 byla pod pseudonymem Ivan Barta publikována 3. srpna 1979 v londýnském periodiku *New Statesman*, které otisklo rozsáhlý článek Jana Kavana o zatčení členů VONS.

⁴⁹⁹ Setkání na hranici, In: *Originální Videojournal*, č. 2 (podzim 1988); Rozhovor s Petrem Pospíchálem, 6 dubna 2002. Srov. fotografii ze setkání Border declaration, In: *East European Reporter*, roč. 3, č. 3 (Podzim 1988), s. 61.

⁵⁰⁰ Prohlášení Polsko–československé solidarity, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 11, č. 14 (1988), s. 10–12.

že to nejde zbraněmi a že je nesmysl čekat na změny shora. Je nutné udělat si všechno sami. Ale je tu dnes něco navíc. Vidíte – Maďaři vystoupili – prohráli, Čechoslováci vystoupili – prohráli. My jsme vystoupili se Solidaritou – a taky jsme prohráli. Všichni se rozložili. Z toho plyne jedno jediné poučení – teď musíme všichni naráz.“⁵⁰¹

Zřejmě nejrozsáhlejší akci na státních hranicích naplánoval krátce po zmíněném „politickém“ setkání tehdy čtyřiatřicetiletý Waldemar „Major“ Fydrych, zakladatel Pomerančové alternativy (*Alternatywa Pomeraneczowa*). Řadou happeningů proslulá v Bratislavě skupina rozšiřovala na počátku srpna 1988 letáky, v nichž štáb operace „Praskie Półkolonie 88“ informoval o nutnosti nové intervence v Československu: „Nyní po dvaceti letech jsme opět znepokojeni osudem našich přátel. Proč není [v čele strany] soudruh Husák, největší muž českého socialismu, co se stalo se soudruhem Štrougačem. Po dvaceti letech opět antisocialistické síly ohrožují velkou myšlenku. Nečekejme na vývoj událostí ve 20. výročí, zopakujme toto nádherné jubileum.“⁵⁰² Nová invaze – pod heslem „Bratrská pomoc věčně živá“ – byla 19. srpna 1988 zahájena v polské části Krkonoš, její účastníci ve starých či vymyšlených vojenských uniformách postupovali s dětskými pistolkami v ruce směrem k lanovce na Sněžce. Okolo dvě stě mladých lidí z celého Polska, v jejichž čele byl Major převlečený za samuraje, záhy narazilo na početné skupiny polských pohraničnicků, jež je mezi překvapenými turisty začaly honit po horách. Z české strany okolo šestnácté hodiny využila zmatku skupinka deseti osob a „neočekávaně zaútočila“ na polskou stranu. Akce, kterou Major Fydrych ironicky popsal jako největší strategické manévry v Evropě, skončila teprve po několika hodinách, kdy příslušníci polské pohraniční stráže zadrželi okolo sedmdesát osob.⁵⁰³ Happening na Sněžce měl v opozičním prostředí obou zemí značný ohlas, v Praze inspiroval Luboše Rychvalského, Báru Štěpánovou a Petra Payneho k založení Společnosti za veselejší současnost.⁵⁰⁴

⁵⁰¹ „Všechno směřuje k horkému podzimu“, In: *Lidové noviny*, samizdat, roč. 1 (září 1988), s. 15.

⁵⁰² Bratrska pomoc wiecznie żywa, In: *Biuletyn Informacyjny SPCz*, č. 8–9 (červenec–srpen 1988), s. 13. K Pomerančové (Oranžové) alternativě srov. DOBOSZ, B. – FYDRYCH, W.: *Hokus Pokus czyli Pomeraneczowa Alternatywa*. Vratislav 1989; KAMIŃSKI, Ł.: *Młodzież w ruchach opozycyjnych 1980-1989*, In: ROGOWSKA, B. (ed.): *Młode pokolenie Polski*. Vratislav 2000, s. 31–37; POPIŃSKA, J.: *Happeningsi „Dwunastki“: Z dzirjów niezależnego ruchu studenckiego na Uniwersytecie Wrocławskim (1986–1989)*, In: *Wrocławskie Studia z Historii Najnowszej*, č. 8, Vratislav 2001, s. 257–275.

⁵⁰³ *Tamtéž*, s. 14–15; *Národní archiv*, AÚV KSČ, č. P 6665, Informace o politické situaci a událostech od 15. do 22. srpna 1988 v souvislosti s 20. výročím srpnových událostí v roce 1968, s. 5.

⁵⁰⁴ MLYNÁŘ, V.: *Za veselejší...*, In: *Lidové noviny*, samizdat, roč. 2, č. 7–8 (1989), s. 7.

Ve stejné době chystali poněkud odlišný happening signatáři Charty 77 Petr Pospíchal a Jan Urban, kteří chtěli pomocí nelegálního vysílače vstoupit podle polského vzoru do televizního zpravodajství a oslovit tímto způsobem širokou veřejnost. Pokus se však údajně z technických důvodů nakonec nerealizoval: „Zařízení jsme sami propašovali přes hory z Polska. Sami jsme připravili program a zajišťovali opravu, když vysílač nefungoval. Trvalo nám několik měsíců, než jsme z Německa dostali náhradní součástku, a nakonec jsme po roce museli pozvat odborníka z polské Solidarity, aby to opravil.“⁵⁰⁵ Jan Urban na nezdařeném pokusu demonstroval přetrvávající izolovanost opozičního prostředí v Československu ještě několik měsíců před listopadem 1989, výrazně kontrastující s odlišnou polskou situací: „Doma jsem nesehnali nikoho důvěryhodného, kdo by to udělal rychleji. Solidarita měla svoje tiskárny, síť na získávání finančních prostředků, která procházela celou společností, měla otevřené kontakty do továren a na univerzity, svoje Rádio Solidarita a spolehlivé úkryty po celou dobu výjimečného stavu. My jsme neměli z toho neměli nic.“⁵⁰⁶ Je ovšem možné, že technické problémy způsobila Státní bezpečnost, která o přípravách informovala vedení ministerstva vnitra několik dnů před jeho plánovaným uskutečněním: „Intenzivně je prověřována informace o snaze ‚charty‘ za přímé účasti neustaveného občana PLR vstoupit dne 20. srpna v 19.30 hod. do vysílání televizních novin s pomocí údajně dovezeného technického zařízení (bylo již použito v PLR). Má být promítnut videozáznam rozhovoru se signatářem Václavem Havlem. Přijatá opatření mají za cíl zjistit organizátory a znemožnit uvedený záměr.“⁵⁰⁷

O měsíc později, 10. září 1988, se o první osobní schůzku na hranicích pokusili také mladí aktivisté hnutí s obdobným zaměřením, Nezávislého mírového sdružení – Iniciativy za demilitarizace společnosti a polského hnutí Svoboda a mír.⁵⁰⁸ O

⁵⁰⁵ Podle Petra Pospíchala byl přístroj dovezen z Polska vlakem na počátku léta 1988. Nejdříve se připravoval vstup do vysílání v Brně, nakonec byla zvolena Praha, kde byly lepší podmínky pro utajení. Přístroj zůstal u Jana Urbana až do listopadu 1989 a nebyl nikdy použit pro plánovaný účel. Jak Petr Pospíchal zdůraznil, technická kvalita přístroje umožňovala pouze vysílání statického obrazu, uvažovalo se o jednoduchém nápisu, například „Charta 77“. Rozhovor s Petrem Pospíchálem 16. února 2003.

⁵⁰⁶ URBAN, J.: Bezmocnost mocných, In: *Listy*, roč. 23, č. 5 (1993), s. 6.

⁵⁰⁷ ŽÁČEK, P. (ed.): *Organizace a řízení represe v ČSSR*, s. 140; *ABS*, f. A 34–1, Denní informace č. 84, Praha 6. července 1988.

⁵⁰⁸ Podle agenturní zprávy StB ze srpna 1988 se kontaktům s Polskem věnoval jeden ze zakladatelů NMS Tomáš Dvořák. Srov. ŽÁČEK, P. (ed.): *Organizace a řízení represe v ČSSR. Operační štáby generála Lorence 1988-1989 – edice dokumentům*. Securitas Imperii, č. 4/I., Praha 1998, s. 150–152. Kontakty

připravovaném setkání se však dozvěděla předem Státní bezpečnost, která posléze představitele Nezávislého mírodného sdružení na cestě zadržela. Podle plánu se setkání mělo uskutečnit na hoře Velká Čantorije v Beskydách. Automobil, v němž jeli Martin Čech, Tomáš Dvořák, Jan Chudomel, Hana Marvanová a Martin Šmíd, však byl policií zastaven již v Havířově a další dva zástupci NMS Michal Kopal a Jiří Štencel byli posléze zadrženi přímo na státní hranici, kde je již očekávali polští přátelé. Česká skupina byla převezena do Frýdku–Místku, kde byla na místní úřadovně Státní bezpečnosti několik hodin vyslýchána a poté propuštěna.⁵⁰⁹ Nové, tentokrát již nenarušené setkání čtrnácti členů Nezávislého mírového sdružení, Svobody a mír a Polsko–československé solidarity se uskutečnilo teprve 20. května 1989 na Borůvkové Hoře v Jeseníkách. Účastníci čtyřhodinové schůzky vydali společné prohlášení, v němž formulovali své představy o budoucím vývoji. Většina se opět týkala dodržování lidských práv a zlepšení ekologické situace, na prvním místě však již byl vysloveně politický požadavek: „Zrušení monopolu komunistické strany a ústavní zakotvení politického pluralismu.“⁵¹⁰

Podle agenturní zprávy StB při této příležitosti dohodl „Tomáš Dvořák dopravu rozmnožovací techniky (cyklostyl a xerox) a počítače z Rakouska do ČSSR. K její realizaci dojde dne 26. nebo 27. května t. r. přes doposud nezjištěný hraniční přechod občanem PLR. V této souvislosti nelze vyloučit ani tranzitní přepravu přes území MLR. Podle záměru NMS bude rozmnožovací technika využívána k rozmnožování samizdatů a počítač k vytvoření databanky.“⁵¹¹ Krajská správa StB v Ústí nad Labem hlásila 19. července 1989, že získávání rozmnožovací techniky z Polska zajišťovali také liberečtí aktivisté Nezávislého mírového sdružení: „Za tímto účelem vycestoval Jiří Fajmon do PLR, kde se setkal s aktivistou Miroslavem Jasinskim (!), který je podle vlastního vyjádření určen pro styk s opozičními iniciativami v Severočeském kraji. Jasinski přislíbil zajištění rozmnožovacích strojů, které však podle posledních poznatků pravděpodobně do 21. srpna [1989] nebudou do ČSSR dodány. Počátkem srpna má Fajmon uskutečnit další schůzku s Jasinskim s cílem zajistit dovoz tiskovin z PLR. V součinnosti s II. S–SNB jsou

s Polskem udržoval prostřednictvím Miroslawa Jasińského také signatář Charty 77 a spoluzakladatel NMS Lubomír Vydra. Rozhovor s Lubomírem Vydrou, 2. února 2003.

⁵⁰⁹ Pokus o setkání na hranicích, In: *Bulletin NMS*, samizdat, č. 3 (září 1988), s. 18; *ABS*, f. A 34–1, Denní informace č. 13/88 – Výběr poznatků StB, Praha 8. září 1988.

⁵¹⁰ Setkání NMS, WiP a Polsko–československé solidarity na hranici, In: *Bulletin NMS*, samizdat, č. 9 (květen 1989), s. 9; BLAŽEK, P.: *Dejte šanci míru!*, s. 70.

⁵¹¹ *ABS*, f. A 34–1, Denní situační zpráva č. 100, Praha 22. května 1989.

připravována aktivní opatření k zamezení činnosti této skupiny osob.⁵¹² Do pašování techniky z Rakouska do Československa se zapojil také beskydský okruh Polsko–československé solidarity. V červnu 1989 se Andrzej Grajewski sešel s Mirosławem Jasińským ve Vídni a domluvil se, že ve svém voze převezde do Brna xerox, který získal Marek Aureliusz Pędzwol od polského exilu. Nakonec se však ukázalo, že xerox není funkční. Andrzej Grajewski proto v srpnu 1989 nakonec převezl do Polska pouze exilové publikace.⁵¹³

Několik týdnů po schůzce na Borůvkové Hoře mělo dojít k další společné schůzce zástupců „mladé“ opozice z obou států. Tentokrát pro změnu nepřišli Poláci, neboť se zalekli přesunů vojska poblíž místa setkání. Jak však po návratu z Jeseníků napsal zakladatel Českých dětí Petr Placák, prozaické potíže měli 17. června 1989 také Češi: „Místo srazu bylo vzdáleno asi 15 km od nejbližší osady a nacházelo se nahoře v horách. Vydal jsem se na cestu za mírného deště. Když jsem se vydrápal na hřebeny, byl jsem už durch. Foukal silný vítr. Na sobě jsem měl jen krátké kalhoty a sandály. Během chvíle jsem byl jako rampouch a nohy jsem měl barvou i vymrzlostí jako mrtvola. Ke všemu vedla cesta přes rozsáhlá vřesoviště a já se musel několik kilometrů brodit po kotníky ve vodě. Asi s dvouhodinovým zpožděním jsem dorazil na místo, kde samozřejmě nikdo nebyl. Připadalo mi to neskutečný, jako bych si to celý vymyslel. Nicméně při sestupu jsem narazil na Tomáše Dvořáka, Romana Rákosníka, Martina Šmída a Luboše Rychvalského. Měli s sebou něco na zahřátí, a tak jsme to tam pod větvemi rozložitého smrku vypili. Mezitím i oranžovou vodku, která byla původně určena pro Majora z Pomerančové alternativy. Pak jsme slezli do nějaké vesnice, kde jsme v místní hospodě sepsali za Mírové sdružení, Klub právní podpory, Společnosti za veselejší současnost a České děti pozdrav přátelům z druhé strany hor, s kterými jsme se tentokrát nesešli.“⁵¹⁴

⁵¹² ŽÁČEK, P.: *Poslední měsíce. Porada StB z 20. července 1989 a její realizace – edice dokumentů. Securitas Imperii*, č. 3, Praha 1996, s. 84.

⁵¹³ GRAJEWSKI, A.: Kilka wspomnień o działalności SPCzS na Podbeskidziu w okresie 1988–1990, In: ZALEWSKI, M. (ed.): *Szlak do wolności – XXV lat Solidarności Polsko-czesko-słowackiej*. Vratislav 2007, s. 58–59.

⁵¹⁴ Různý, In: *Koruna*, samizdat, č. 2 (1989). Přetištěno v edici dokumentů Českých dětí SVOBODOVÁ, J. (ed.): *Nezávislá skupina České děti (1988–1989). Dokumenty*. Praha 1995, s. 85–86. Z Polska měli přijít aktivisté Svoboda a mír, Pomerančové alternativy a Nezávislý svaz studentů (*Niezależne Zrzenie Studentów*). Srov. text prohlášení Pozdrav našim polským přátelům z neuskutečněné společné schůzky na čs.–polské hranici, In: *Bulletin NMS*, samizdat, č. 10 (červen 1989), s. 18.

Poslední předlistopadová „plenární“ schůzka reprezentantů československé a polské opozice se nedaleko Kralického Sněžníku uskutečnila o týden později, 25. června 1989. V Polsku bylo v této době již krátce po bezprecedentní události v dějinách sovětského bloku, po takřka svobodných volbách do Sejmu, v nichž drtivě zvítězila Solidarita. Mezi polskými účastníky schůzky, z níž opět přinesl záběry *Originální Videojournal*, proto bylo několik čerstvých poslanců. Chyběli však někteří tradiční účastníci pohraničních setkání, například Petr Uhl a Stanislav Devátý, které příslušníci StB zatklí 24. června 1989 na setkání signatářů Charty 77 v Praze a drželi je čtyřadvacet hodin v cele předběžného zadržení.⁵¹⁵ V prohlášení ze setkání v Jeseníkách bylo tentokrát uvedeno, že byly konkretizovány konkrétní společné akce: přehlídka nezávislé československé kultury ve Vratislavi v listopadu 1989 a protesty proti výstavbě koksovny ve Stonavě a rekreačních objektů na Sněžce.⁵¹⁶

Informaci o schůzce v Jeseníkách vydala také *Východoevropská informační agentura* (VIA), oficiálně ustavená 20. prosince 1988 disidenty z několika států sovětského bloku. Československé opoziční prostředí v agentuře zastupovali Petr Pospíchal, z jehož iniciativy VIA vznikla, Petr Uhl a Jan Urban, v Maďarsku působil jako zpravodaj bohemista György Varga, v Moskvě Alexandr Podrabinek a „duší celého podniku“ byl Polák Wojciech Maziarski.⁵¹⁷ Z jeho podnětu také vznikla Polsko–maďarská solidarita, jejíž ustavení bylo oznámeno 18. února 1989.⁵¹⁸ Na konci osmdesátých let se pravidelné zprávy VIA staly pro zahraniční média, zvláště pro mnichovské *Rádío*

⁵¹⁵ K zásahu proti účastníkům schůzky kolektivu mluvčích Charty 77 24. června 1989 srov. Sdělení VONS č. 1041: Zásah StB proti kolektivu mluvčích Charty 77, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 12, č. 14 (1989), s. 13. Petr Uhl byl v souvislosti s rozvíjením kontaktů s polskou opozicí zadržen již v zimě 1988 poblíž státních hranic. Popis této kauzy nepostrádal určitou absurditu: „Dne 27. února v půl jedné odpoledne byl ve Špindlerově Mlýně zadržen signatář Charty 77 a člen VONS Petr Uhl při projížděce na běžkách. Byl eskortován do Hradce Králové, kde byl čtyři hodiny vyslýchán majorem Žákem a dalšími příslušníky StB na své styky v rámci Polsko–československé solidarity.“ Sdělení VONS č. 729: Policejní represe 25. a 27. února), In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 11, č. 6 (1988), s. 9.

⁵¹⁶ Setkání na hranici, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 12, č. 14 (1989), s. 19-20; Druhé setkání představitelů nezávislých hnutí na hranici ČSSR a Polska 25. června 1989, In: *Originální Videojournal*, č. 5 (léto 1989).

⁵¹⁷ UHL, P.: *Právo a nespravedlnost*, s. 73–74. Srov. MORAWIECKA, A.: Wschodnioeuropejska Agencja Informacyjna, In: ZALEWSKI, M. (ed.): *Szlak do wolności – XXV lat Solidarności Polsko–czesko–słowackiej*. Vratislav 2007, s. 74–77.

⁵¹⁸ Zprávy z Polska. Založení Polsko–maďarské solidarity. In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 12, č. 7 (1989), s. 19–20.

Svobodná Evropa,⁵¹⁹ významným zdrojem informací o situaci v rozpadajícím se sovětském bloku. Dokládá to také zpráva Státní bezpečnosti ze 17. listopadu 1989 o ustavení nových redakcí v Budapešti, kde se jedním ze dvou redaktorů stal zmíněný György Varga, a Varšavě: „Varšavská redakce RSE se má zaktivizovat od 1. ledna 1990. Redakce bude pracovat v sestavě dvou techniků a dvou redaktorů. Do té doby má Adam Michnik a vedení listu Solidarity ‚Gazeta Wyborcza‘ vytypovat [!] dvě osoby z řad představitelů polsko–československé sekce Charty 77, resp. Solidarity, jejichž úkolem bude zajišťovat základní zpravodajství z činnosti čs. opozice.“⁵²⁰

7.6 Nová kvalita

Spolupráce obou opozičních hnutí dostala od léta 1989 vstupem polských disidentů do parlamentních lavic kvalitativně zcela novou úroveň. Vynucená legalizace polské opozice, jež „byla ještě nedávno považována za nepřipustné kacířství“, jak 1. února 1989 komentoval tento krok Wojciech Jaruzelski při pražském rozhovoru s generálním tajemníkem ÚV KSČ Milošem Jakešem, znamenala symbolický počátek dominového efektu rozpadu sovětského bloku.⁵²¹ Jen stěží lze v tomto kontextu přecenit vliv polského „historického kompromisu“ na opoziční prostředí v Československu, zejména pro formování diskuse o možných variantách budoucího vývoje. Dokládá to také celá řada článků a komentářů o polské situaci v samizdatových periodikách či zahraničních rozhlasových stanicích. Zájem však byl reciproční – v polských médiích byla situaci

⁵¹⁹ Od poloviny osmdesátých let začala československá redakce RSE zařazovat do vysílání také přímé vstupy a zpravodajství z domova, na nichž se podíleli zejména signatáři Charty 77. Přes silné rušení, ukončené teprve 16. prosince 1988, začalo poslouchat zahraniční rozhlas stále více lidí. Podle výsledků tajného výzkumu veřejného mínění, provedeného pracovníky Federálního statistického úřadu v dubnu 1988, poslouchalo zahraniční rozhlasové stanice pravidelně třicet procent československé populace. Vzhledem k politické závažnosti otázky, však byla zřejmě posluchačská obec ještě větší. V roce 1989 již RSE bylo jedním z nejsledovanějších sdělovacích prostředků. Srov. VANĚK, M.: *Veřejné mínění o socialismu před 17. listopadem 1989. Analýza výsledků výzkumů veřejného mínění prováděných ÁVVM od roku 1972 do roku 1989*. Praha 1994, s. 11. Podle jiného výzkumu Federálního statistického úřadu bylo v roce 1988 vybaveno rozhlasovým přijímačem 84,3 % domácností v ČSSR. *Statistické údaje, které jsme nesměli znát*. Praha 1990, s. 71; SEDLÁČEK, K.: *Volá Svobodná Evropa*. Praha 1993, s. 133–134; TOMEK, P.: Rušení zahraničního rozhlasového vysílání pro Československo. In: *Securitas Imperii*, č. 9, Praha 2002, s. 334–367.

⁵²⁰ BENDA, P. (ed.): *Denní situační zprávy StB*, s. 38.

⁵²¹ SUK, J.: *Chronologie zániku komunistického režimu v Československu 1985–1990*. Praha 1999, s. 51.

v sousední zemi rovněž věnována značná pozornost. Publikační prostor zde získali také představitelé československé opozice, například již 4. června 1989 vysílala Solidarita ve svém pětiminutovém programu, jenž měla vyhrazený v polské televizi, předtočený rozhovor s Václavem Havlem.⁵²²

V červenci 1989 dokonce mohli zástupci již legální polské opozice poprvé oficiálně navštívit Československo, kde jednali s představiteli domácí, doposud nelegální opozice a primasem katolické církve.⁵²³ Jejich schůzky podrobně monitorovala Státní bezpečnost. Podle jedné z jejích zpráv měl 22. července 1989 na setkání představitelů Demokratické iniciativy prohlásit bývalý vůdce podzemní Solidarity Zbigniew Bujak, „že se perestrojka obejde bez NDR, RSR a BLR, avšak bez Československa to kulhá, je jako jednonohá a je očividné, že to nelze dále protahovat, musí se to někde prolomit, někde to musí povolit...“. Polský poslanec také informoval o snaze opozičních klubů prosadit oficiální státní omluvu za účast polské armády na srpnové okupaci v roce 1968. Navíc údajně prohlásil, že počítá se svou osobní účastí na demonstraci 21. srpna na Václavském náměstí v Praze.⁵²⁴ Poslanci Sejmu v rámci svého československého pobytu navštívili v arcibiskupském paláci Františka kardinála Tomáška a poté na Hradečku Václava Havla, jemuž údajně měli doporučit, „aby začal organizovat síly odporu po vzoru Polska“.⁵²⁵

Jak bylo uvedeno v dobové zprávě Východoevropské informační agentury, napsané jejím zakladatelem Petrem Pospíchalem, vyjádřil Václav Havel při diskusi s hosty určité pochybnosti nad vstupem polské opozice do vlády. Naopak opakovaně ocenil strategii „kulatého stolu“ jako možný *modus vivendi* pro překonání československé krize.⁵²⁶ Adam Michnik po deseti letech popsal, jak velkou skepsí tehdy trpěli čeští hostitelé: „Bylo nás

⁵²² *Tamtéž*, s. 70.

⁵²³ Z Polska přijeli poslanci Zbigniew Janas, Zbigniew Bujak, Jan Lityński, Adam Michnik, doprovázel je Mirosław Jasiński a jako překladatelka Krystyna Krauze. Srov. Spotkanie s opozycją. In: *Gazeta Wyborcza*, 24. a 26. července 1989, s. 1.

⁵²⁴ ABS, f. A 34–1, Denní situační zpráva č. 114/89, Praha 25. července 1989. Srov. Informaci ze setkání aktivistů Demokratické iniciativy In: HLUŠIČKOVÁ, R. – OTÁHAL, M. (eds.): *Čas Demokratické iniciativy 1987–1990 (Sborník dokumentů)*. Praha 1993, s. 156–157.

⁵²⁵ ABS, f. A 34–1, Denní situační zpráva, KS–SNB Hradec Králové, 28. července 1989.

⁵²⁶ Snaha představitelů domácí opozice postupovat podle polského vzoru byla také zmíněna v řadě projevů vedoucích představitelů StB. Podle nich počítala domácí opozice s ustavením „Československého občanského výboru“, v jehož čele měli stát Václav Havel, František kardinál Tomášek a Alexander Dubček. Reprezentativní výbor měl zastupovat opozici při jednání se stranickou a vládní elitou „u kulatého stolu“. Srov. ŽÁČEK, P.: *Poslední měsíce*, s. 45–46, 59–60, 67.

tehdy několik a vzpomínám si na naše exotické pocity, když jsme v Praze navštívili Jiřího Dienstbiera, známého publicistu a chartistu. Před jeho domem se to jen hemžilo tajnými policisty, ale neměli dovoleno překazit setkání členů polského parlamentu s českými disidenty. Chodili jsme po ulicích, náměstích a mostech nejkrásnějšího města této části světa a měli jsme neodbytný pocit, že jsme svědky představení s titulem ‚Konec komunismu v Praze‘. Vždyť ty rudé hvězdy, srpy a kladiva, ale i další symboly bolševické nadvlády se vůbec k architektuře tohoto skvělého města nehodily a byly jako ošklivé uhry na nádherné ženské tváři. Říkali jsme to našim českým přátelům, ale ti nás vyváděli z omylu. Opakovali nám: Československo není Polsko a Češi nejsou Poláci. My tu žijeme v absurdním začarovaném kruhu mezi Švejkem a Kafkou.⁵²⁷ Na závěr své týdenní návštěvy odjeli Poláci za doprovodu redaktora VIA Jana Urbana do Bratislavy, kde 26. července 1989 debatovali především s bývalým prvním tajemníkem ÚV KSČ Alexandrem Dubčekem. Podle policejní zprávy, jejíž kopie dostali na stůl Miloš Jakeš, Gustáv Husák, Ladislav Adamec, Alois Indra, Jan Fojtík a Rudolf Hegenbart, „hovořili o jednání u ‚kulatého‘ stolu v PLR a o historických vazbách mezi Československem a Polskem. Shodli se v názoru, že vstup vojsk varšavské smlouvy do ČSSR v roce 1968 nebyl nutný a celý tento akt by se měl přehodnotit.“⁵²⁸

Obavy vedení ministerstva vnitra z avizovaného příjezdu Poláků ve výroční den srpnové okupace se viditelně odrazila na jednom ze zasedání operačního štábu FMV, kde 16. srpna 1989 první náměstek federálního ministra vnitra Alojz Lorenc vyčíslil

⁵²⁷ MICHNIK, A.: *Styky disidentů za totality*, s. 92.

⁵²⁸ Denní situační zpráva FMV č. 95 z 26. 7. 1989, In: ŽÁČEK, P.: *ŠtB na Slovensku za „normalizácie“*. *Agónia komunistickéj moci v zvodkach tajnej polície*. Bratislava 2002, s. 159. Zástupce náčelníka II. správy SNB major Miroslav Chovanec hodnotil situaci krátce po návštěvě Poláků na poradě vysokých funkcionářů StB: „V řadě setkání, která měli s nepřátelsky orientovanými osobami (např. Vondrou, Němcovou, Urbanem, Uhlem, V. Malým, Dienstbierem, Havlem, ale též s Dubčekem a Tomáškem), si vyměnili zkušenosti a stanovili linii spolupráce tzv. Československo-polské Solidarity a agentury VIA. Exponenti opozice získali příslib polských protějšků, že využijí svých možností v Sejmu k revizi polského postoje vůči problematice roku 1968. Michnik informoval, že je připraveno společné vystoupení parlamentů PLR, MLR a SSSR k otázce vstupu VS. Současně si mnoho slibují od další návštěvy Poláků, tentokrát oficiální, a jejich přímé účasti na srpnových akcích v ČSSR.“ ŽÁČEK, P.: *Poslední měsíce*, s. 60–61. Srov. ABS, Denní informace, Brno 31. července 1989; *Polští přátelé v Praze*, In: Servis VIA Praha 045/89, zpráva 4; *Návštěva polských přátel v Praze pokračuje*, In: Tamtéž, zpráva 5; Opoziční poslanci a aktivisté Solidarity na návštěvě u Václava Havla na Hrádečku, In: *Originální Videojournal*, č. 5 (léto 1989); URBAN, J.: *Solidarita v Praze*, In: *Listy*, roč. 19, č. 5 (říjen 1989), s. 11–12; KOJZAR, J.: *Zaměst před vlastním prahem*, In: *Rudé právo*, roč. 69, č. 175 (27. července 1989), s. 2.

předpokládaný počet polských demonstrantů na tři tisíce.⁵²⁹ Informace ambiciózního šéfa StB se nakonec ukázaly jako nadsazené. Podle dodatečné zprávy ministerstva vnitra totiž zástupci polských opozičních skupin, kteří týden před 21. srpem 1989 přijeli do Prahy zajistit pro krajany ubytování, nezískali od domácí opozice podporu: „Delegace navštívila i J. Hájka, který je seznámil se stanoviskem ‚charty–77‘ distancovat se od otevřených konfliktních akcí a připomenul jim, že pokud by na svém příjezdu v období 21. srpna trvali, nesmějí v žádném případě vystupovat jako pozvaní hosté ‚charty–77‘.“⁵³⁰

Viditelné ustoupení od masivní účasti polských občanů na Václavském náměstí však vedení ministerstva vnitra nepřimělo zrušit rozsáhlá represivní opatření na státních hranicích. Spolupracovala při nich s vedením polské pohraniční stráže, které údajně přislíbilo zesílit „ochranu státní hranice k zabránění nelegálního přechodu polských občanů do ČSSR“.⁵³¹ V týdnu před srpnovým výročím bylo na hraničních přechodech vráceno v rámci Akce „Lov“ zpět do vlasti celkem 479 polských občanů. Mezi nimi však byli pouze tři členové Solidarity. Na Václavském náměstí 21. srpna 1989 přesto zahraniční „turisté“ sehráli významnou roli, namísto Poláků však upoutali pozornost „domácích“ demonstrantů, policie a zahraničních novinářů Maďaři: s projevem odsuzujícím srpnovou okupaci vystoupil představitel Svazu mladých demokratů (Fiatl Demokratág Szövetségé – FIDESZ) György Kerényi. Hlavní protesty na polské straně se za účasti okolo tří tisíc demonstrantů uskutečnily pod heslem „Nikdy více bratrské pomoci“ v polském Těšíně. Československá tajná policie demonstrace na polské straně, při nichž zaznělo také prohlášení Sejmu odsuzující vstup polských vojsk do Československa v roce 1968, podrobně monitorovala.⁵³²

Na postoj československého vedení měl zásadní vliv krok, který v polovině srpna 1989 udělaly polské a maďarské zastupitelské instituce, kdy se oficiálně omluvily za účast svých armád v srpnové intervenci před dvaceti lety. Součástí prohlášení polského Sejmu byla dokonce otevřená podpora československé opozici: „Hnutím demokratické obnovy přejeme síly a úspěchy v práci pro dobro vlasti a národům svobodu a suverenitu v rámci plně demokratického státu.“ Změněnou situací uvnitř sovětského bloku se 18. srpna 1989 zabývalo předsednictvo ÚV KSČ. V předložené informaci Jozef Lenárt upozornil, že „poprvé nejde jen o výpady opozičních protisocialistických sil a některých sdělovacích

⁵²⁹ Závěry z jednání operačního štábu FMV dne 16. srpna 1989, In: *Securitas Imperii*, č. 4/II., s. 473.

⁵³⁰ Informace o bezpečnostní situaci v ČSSR k 20. srpnu 1989, In: *Securitas Imperii*, č. 4/II., s. 515–516.

⁵³¹ Informace o bezpečnostní situaci v ČSSR k 20. srpnu 1989, In: *Securitas Imperii*, č. 4/II., s. 516.

⁵³² Srov. ŽÁČEK, P. (ed.): *Organizace a řízení represe v ČSSR*, s. 587.

prostředků, ale o kampaň vedenou v PLR z parlamentní půdy a v MLR dokonce za spoluúčasti vedení MSDS.⁵³³ Ačkoliv polské stranické orgány údajně nabídly vedení KSČ „plnou součinnost a spolupráci“ a přislíbily, „že se budou snažit ovlivňovat představitele opozice tak, aby nevyvolávali incidenty ve vzájemných vztazích“,⁵³⁴ převratné změny se v sousedním státě prohloubily již další den po jednání předsednictva ÚV KSČ. Dne 19. srpna 1989 prezident Wojciech Jaruzelski totiž pověřil sestavením nové, tentokrát již koaliční vlády představitele Solidarity, katolického intelektuála Tadeusze Mazowieckého.⁵³⁵

Odlišnou situaci v obou zemích dokládá také jedna z posledních předlistopadových akcí opozice na „zelené hranici“, ilegální odchod bývalého mluvčí Charty 77 Stanislav Devátého z Československa, kde mu hrozilo několikaleté vězení, přes Jeseníky do Polska. Jak poznamenal historik Grzegorz Majewski, okolnosti tohoto případu připomínaly špionážní filmový příběh. V červenci 1989 byl Stanislav Devátý obviněn z trestného činu „pobuřování“ v souvislosti s rozšiřováním petice *Několik vět*. Po svém zadržení vyhlásil 7. srpna 1989 novou dlouhodobou hladovku, v tomto roce již třetí. Po převezení v kritickém stavu do nemocnice se na naléhání přátel rozhodl nepředstoupit před odvolací soud v tehdejší Gottwaldově, kde mu hrozilo potvrzení rozsudku odnětí svobody na dva roky nepodmíněně. Po Romanu Rákosníkovi, který učinil ve stejném období obdobný krok po nenastoupení vojenského cvičení v srpnu 1989, to byl na konci osmdesátých let druhý případ této formy otevřené občanské neposlušnosti v Československu.⁵³⁶

Důvody svého odchodu do ilegality vysvětlil zlínský aktivista v dopise, publikovaném 11. října 1989 na odvolacím soudním jednání v Brně. Dopis však přečetl jeho zástupce, neboť Stanislav Devátý byl ve skutečnosti již v této době takřka měsíc za hranicemi v Polsku. Ačkoliv polští aktivisté nereagovali na žádost Petra Uhla nadšeně, neboť místo převozu nebylo dobře vybráno, neodmítli pomoc. Akci, uskutečněnou 17. září

⁵³³ *Národní archiv*, AÚV KSČ, PÚV KSČ, č. 8357/25, K protičeskoslovenským vystoupením v PLR a MLR v souvislosti s vývojem v ČSSR v roce 1968. Srov. Protest našich poslanců: Stanoviska předsednictev Sněmovny lidu a Sněmovny národů FS ČSSR k prohlášení Senátu a Sejmu PLR, In. *Rudé právo*, roč. 69, č. 195 (19. srpna 1989), s. 1.

⁵³⁴ *Národní archiv*, A ÚV KSČ, PÚV KSČ, č. 8357/25, K protičeskoslovenským vystoupením v PLR a MLR v souvislosti s vývojem v ČSSR v roce 1968.

⁵³⁵ Srov. PREČAN, V.: Středoevropský kontext demokratického převratu v Československu roku 1989, In.: PEŠEK, J. – SZOMOLÁNYI, S. (eds.): *November 1989 na Slovensku*, s. 17–18.

⁵³⁶ BLAŽEK, P.: *Dejte šanci míru!*, s. 57–58.

1989, organizoval vydavatel v Bratislavského periodika Polsko–československé solidarity Jarosław Broda. Jak po letech vzpomínal Stanislav Devátý, ilegální přechod „zelené“ hranice v Kladsku proběhl bez problémů, dramatická honička začala teprve na polském území, kdy již seděl spolu se svými polskými průvodci v autě: „Když jsme překročili hranici a ujeli první tři čtyři kilometry, narazili jsme samozřejmě na policejní patrolu. Mé polské přátele ovšem ani nenapadlo zastavit. Šlápli na plyn, a když se nám po průjezdu několika městečky podařilo získat dostatečný náskok, vyhodili mě někde v lese s tím, že se pro mě o půlnoci vrátí. Později mě ubytovali ve Vratislavi, přikázali mi, ať si nechám narůst plnovous, a vyrobili mi ‚doklad o ztrátě občanského průkazu‘ na jméno Miroslaw Kalita.“⁵³⁷

Ve Vratislavi se Stanislav Devátý odvážil vyjít na ulici teprve po třech týdnech, až do prosince 1989 většinu času strávil v bytě. Několikrát se stěhoval, neboť mu hrozilo nebezpečí únosu ze strany Státní bezpečnosti. O pobytu bývalého mluvčího Charty 77 v Polsku věděla Státní bezpečnost minimálně již v první polovině listopadu 1989.⁵³⁸ Stanislav Devátý se jako „překladač“ také zapojil do přípravy v Bratislavského semináře a festivalu neoficiální československé kultury, připraveného exilovou opozicí ve spolupráci s aktivisty Polsko–československé solidarity.⁵³⁹ Podle vzpomínek Meciśława Piotrowského se pozdější šéf BIS vrátil do vlasti „ilegálně“ přes zelenou hranici: „Nakonec si pro něj 10. prosince přijeli Mirek Holubář, Mirek Odložil ze Zlína a Jiří Fajmon z Liberce. Ten den byla vyhlášena amnestie, ale Standa prohlásil, že jak se v ilegality dostal do Polska, tak se v ilegality i vrátí zpět. U Rožmitálu, nedaleko Broumova jeden přítel dovedl Standu turistickou cestou k hranici, my jsme přijeli do Broumova autem a potom ho odvezli do

⁵³⁷ DEVÁTÝ, S.: To už bylo nad mé síly, In: *Respekt*, č. 41 (4. října 1999), s. 10.

⁵³⁸ Na nebezpečí únosu upozornil brněnský advokát Stanislava Devátého Jiří Machourek, který se u odvolacího soudu dozvěděl, že StB má zprávy o pobytu jeho klienta v Polsku. Informaci předal Petrovi Uhlovi a ten upozornil polské přátele ve Vratislavi. Rozhor se Stanislavem Devátým, 24. března 2003. Úvahy o případném vydání Stanislava Devátého z Polska dokládá zpráva brněnské StB z 14. listopadu 1989. Srov. ABS, Vyhodnocení úrovně dokumentace trestné činnosti vytypovaných nejaktivnějších nepřátelských osob – sdělení, Brno 14. listopadu 1989, Č. j.: OS–002824/22–89, dálnopis. Kopie v osobním archivu Stanislava Devátého.

⁵³⁹ Prohlášení Stanislava Devátého, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 12, č. 19 (1989), s. 10; MAJEWSKI, G.: *Solidarność Polsko-Czechosłowacka we Wrocławiu*, s. 17–18; Rozhovory s aktéry převozu Stanislava Devátého, In: *Gry leśne, uliczne i piwniczne*.

Prahy. [...] Pak jsme jeli do Zlína, když jsme vjížděli do města, měnili na nádraží nápis Gottwaldov za Zlín, takže to bylo takové symbolické.“⁵⁴⁰

Zřejmě poslední skupina opozičních aktivistů byla na hranicích, tentokrát v Černém koutě v Javorníku, zadržena v sobotu 18. listopadu 1989. Příslušníci Ochrany státních hranic zadrželi dva aktivisty SPUSA, Miroslava Odložila a Vladimíra Trdlida z tehdejšího Gottwaldova, a polské mladíky z Vratislavi, Grzegorze Kmita a Roberta Pruse. V policejní informaci o této kauze bylo uvedeno, že „čs. občané Trdlida a Odložil dne 18. 11. 1989 v 13,15 hod. v uvedeném problému překročili ilegálně státní hranici do PLR, kde se sešli se skupinou čtyř osob. Po krátkém rozhovoru se čs. občané Trdlida a Odložil spolu s dvěma občany z PLR Kmitem a Prusem vydali na území ČSSR, kde byli zadrženi. U zadržených občanů z PLR Kmity a Pruse byly v jejich batožinách nalezeny videokazety, magnetofonové kazety, tiskoviny opozice v českém, polském a anglickém jazyce.“ Češi byli po výsledku propuštěni, naopak Poláci se z vazby dostali teprve 5. prosince 1989, kdy byli po protestech Občanského fóra vydáni do Polska.⁵⁴¹

⁵⁴⁰ *Sedmisettisícová Wroclaw je pro Čechy branou do Polska*, s. 2.

⁵⁴¹ Denní informace, KS–SNB Ostrava, 20. listopadu 1989, In: BENDA, P. (ed.): *Denní situační zprávy*, s. 1035. Srov. Občanské fórum k pražským demonstracím, In: *Informační servis*, 28. listopadu 1989; Vydání do Polska. In: *Svobodné slovo*, 6. prosince 1989, s. 4.

8. VRATISLAVSKÝ FESTIVAL

Redaktor Jozef Porubný ukončil 1. listopadu 1989 politický blok československého vysílání mnichovského Rádia Svobodná Evropa lakonickými slovy: „Sejdeme se – zatím – v Polsku.“⁵⁴² Posluchače pozval do dolnoslezské metropole na akci, kterou společně organizovaly Polsko–československá solidarita a Nezávislý svaz studentů za podpory exilové opozice. Hlavními body jejího programu byly mezinárodní seminář na téma „Střední Evropa. Kultura na rozcestí – mezi totalitarismem a komercionalismem“ a Přehled československé nezávislé kultury. Akce uspořádaná několik desítek kilometrů od československého území nakonec nečekaně přerostla po příjezdu několika tisíc návštěvníků v největší setkání domova a exilu uvnitř sovětského bloku. Současně se symbolicky v předvečer listopadových událostí stala vyvrcholením spolupráce opozičních aktivistů z Polska a Československa.⁵⁴³

Svobodná Evropa, která se v příštím roce chystala oslavit čtyřicáté výročí českého vysílání, měla v tomto období již statisíce pravidelných posluchačů. Od prosince 1988 přestala být totiž v Československu na pokyn sovětské strany rušena a v následujících měsících se stala pro své posluchače důležitým alternativním zdrojem informací. Redakce českého a slovenského vysílání se nakonec na konci října 1989 rozhodla po zvážení rizika do Polska vyslat své zástupce. Vedle Karla Kryla, který měl vystupovat na festivalu rovněž v roli písničkáře, přiletěli do Varšavy také redaktori Martin Hrabovčan a Karel Moudrý, jehož pravidelný pořad o folkové hudbě poslouchaly každou víkend tisíce lidí. Na Varšavském letišti zažil polský úředník šok, když tři muži za sebou sebevědomě odpověděli na jeho dotaz, odkud přiletěli a kde pracují, stejně lakonicky: „Mnichov, Rádio Svobodná Evropa“.⁵⁴⁴ Je také ovšem příznačné, že mnichovská stanice nakonec informovala o vratislavském setkání pouze zprostředkovaně, neboť využívala zprávy Východoevropské tiskové agentury. Podle Karla Moudrého, který se s posluchači rozdělil po svém návratu o své zážitky z cesty do Polska ve vysílání 7. listopadu 1989, totiž špatně fungovalo telefonické spojení.⁵⁴⁵

⁵⁴² ÚSD, f. RFE, Political block 304, November 1989.

⁵⁴³ BLAŽEK, P.: „Sejdeme se – zatím – v Polsku“. Vratislavský festival 3.–5. listopadu 1989, In: TARAJO-LIPOWSKA, Z. – MALICKI, J. (eds.): *Wrocław w Czechach. Czesi we Wrocławiu*. Vratislav 2003, s. 370.

⁵⁴⁴ Rozhovor s Karlem Moudrým, březen 2004.

⁵⁴⁵ ÚSD, f. RFE, Political block 310, 7. 11. 1989.

8.1 Setkání uvnitř sovětského bloku

Vratislavský festival nebyl v osmdesátých letech prvním setkáním Čechů a Slováků z domova a exilu uvnitř sovětského bloku. V předchozích případech byl ovšem počet účastníků výrazně menší a atmosféra nebyla pochopitelně zdaleka tolik euforická jako v období, kdy se hroutila Berlínská zeď. Od poloviny osmdesátých let připravili disidenti ve spolupráci s exilovými skupinami a několika západními organizacemi, které se zabývaly mírovými otázkami a dodržováním lidských práv, několik kulturních a mírových seminářů. Strategie byla jasná – využít mezinárodních závazků a oficiální rétoriky představitelů sovětského bloku k podpoře disidentského hnutí, které se postupně stávalo významnou politickou alternativou. První větší „bytový“ seminář s mezinárodní účastí se v roce 1985 uskutečnil v Budapešti jako paralelní neoficiální akce u příležitosti konání Evropského kulturního fóra. V maďarské metropoli hovořili o restriktivní kulturní politice československého režimu zástupci Jazzové sekce. Na setkání přijeli také lidé z exilu.⁵⁴⁶

Od roku 1987 uspořádali opoziční aktivisté v sovětském bloku za podpory exilových skupin a západoevropského hnutí Evropské jaderné odzbrojení (*European Nuclear Disarmament – END*) neoficiální mírové semináře ve Varšavě, Moskvě, Praze, Budapešti a Krakově, jejichž tématem byl proces celoevropského uvolnění a dodržování lidských práv. Přestože pro disidenty většinou stále platil zákaz cestování, některé nakonec tajná policie na setkání za hranice pustila.⁵⁴⁷

Určitým preludiem vratislavského festivalu, zejména svým zaměřením, byly dva koncerty českých exilových písničkářů v Maďarsku, kde v tomto období panovaly na rozdíl od Československa tolerantnější poměry.⁵⁴⁸ Na první budapešťský koncert, kde hráli 17. září 1988 Jaroslav Hutka a Vlasta Třešňák, přijelo z Československa okolo dvě stě

⁵⁴⁶ Srov. *A Besieged Culture. Czechoslovakia Ten Years after Helsinki*. Stockholm – Vídeň 1985.

⁵⁴⁷ Blíže CARTER, A.: *Peace Movement. International Protest and World Politics since 1945*. Londýn – New York 1992, s. 183–213; KALDOR, M.: *Transnational Civil Society*, In: DUNN, T. – WHEELER, N. (eds.): *Human Rights in Global Politics*. Cambridge 2000, s. 195–213.

⁵⁴⁸ Tradičně se zde scházeli příbuzní z obou stran železné opony. Například východoněmecká tajná policie měla z tohoto důvodu v Maďarsku početnou rezidenturu, která působila nejen v Budapešti, ale také u Balatonu. Blíže TANTZSCHER, Monika: *Grupy operacyjne Stasi w krajach bloku wschodniego*, In: *Pamięć i Sprawiedliwość*, č. 1 (9), 2006, s. 43–61.

převážně mladých lidí.⁵⁴⁹ Na druhé setkání v maďarské metropoli přijelo 10. června 1989 již okolo pěti set návštěvníků. Koncert Jaroslava Hutky a Jaroslava Jeronýma Neduhy měl přitom velkou konkurenci, neboť ve stejný den vystupovala v Bratislavě americká písničkářka Joan Baez, která pozvala na pódium písničkáře Ivana Hoffmana a pozdravila přítomné disidenty, mezi nimiž seděl také Václav Havel. Do Budapešti přijela rovněž bývalá mluvčí Charty 77 Petruška Šustrová, která krátce před tím překvapivě dostala cestovní doklady. O pět měsíců později nechyběla v Polsku, kde se poprvé po dvaceti letech setkala se svojí sestrou, která odešla na konci šedesátých let do západoněmeckého exilu.⁵⁵⁰

Na konci července 1989 se také uskutečnil společný vídeňský koncert Karla Kryla a dvou písničkářů, kteří přijeli z Československa – Jaromíra Nohavici a Josefa Štreichla. Pro Kryla bylo vystoupení a ochota jeho mladších kolegů poskytnout rozhovor Svobodné Evropě zásadním zlomem: „Lidé se přestali bát – což je mnohem důležitější a také krásnější důkaz než jakékoliv systémové změny. Předtím se mnoho písničkářů bálo a my jejich věci na Svobodce nehráli. Na jejich výslovné přání. Teď se ta možnost otevřela. Pořad s Nohavicou byl první vlašťovkou. Tím pro mne začala revoluce.“⁵⁵¹ Teprve po změně režimu se ukázalo, že euforická Krylova vzpomínka na prolomení ledů nebyla zcela na místě a skutečnost byla nepoměrně komplikovanější. Oba severomoravští písničkáři totiž dlouhodobě spolupracovali se Státní bezpečností, která jejich cestu podle všeho buď sama navrhla nebo minimálně povolila. Přestože byly příslušné svazky zničeny na konci roku 1989,⁵⁵² podařilo se o sedmnáct let později v archivu nalézt šestistránkovou zprávu

⁵⁴⁹ Srov. OTÁHAL, M. – VANĚK, M. (eds.): *Sto studentských revolucí. Studenti v období pádu komunismu – životopisná vyprávění*. Praha 1999, s. 799; HVÍŽDALA, K.: *Výslech revolucionář z roku '89*. Praha 2000, s. 2.

⁵⁵⁰ Rozhovor s Petruškou Šustrovou, Praha 5.10.2000; Represe proti návštěvě Budapešti, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 12, č. 13 (1989), s. 15.

⁵⁵¹ *Půlkacíř. Rozhovor Miloše Čermáka s Karlem Krylem*. Praha 1993, s. 110.

⁵⁵² V ostravském registru svazků StB jsou k Jaromíru Nohavicovi (1953) uvedeny dva svazky. První byl oddělením StB Karviná registrován v kategorii „signální svazek“, krycí jméno: „Solista“, reg. číslo: 26729, datum registrace: 10. 1. 1983, uložení do archivu: 26. 8. 1986. Druhý svazek byl oddělením StB Karviná registrován v kategorii „tajný spolupracovník“, krycí jméno: Mirek, reg. číslo: 29320, datum registrace: 27. 8. 1986 (svazek měl být zničen 1. 12. 1989). V ostravském registru svazků StB je k Josefu Štreichlovi (1949) uveden jeden svazek, reg. číslo 21627, krycí jméno. „Španěl“. Nejdříve byl oddělením StB Karviná registrován v kategorii „prověřovaná osoby“, datum registrace 21. 9. 1977, poté v kategorii „kandidát tajné spolupráce“, datum registrace 7. 4. 1978, a poté v kategorii „agent“, datum registrace 14. 7. 1978 (svazek byl

důstojníka tajné policie kpt. Jana Liberdy, v němž byla zmíněná cesta do Vídně velmi podrobně popsána na základě informací, které měl tajný spolupracovník „Mirek“ pronést na konspirativní schůzce.⁵⁵³ Obdobně mohli o tři měsíce později oba písničkáři bez problémů vycestovat do Vratislavi, kde vystupovali před rozjásaným publikem, které je paradoxně vnímalo jako dlouholeté kritiky režimu.

8.2 Přípravy festivalu

Myšlenka připravit setkání domova a exilu v Polsku poprvé zazněla v jednom z varšavských hotelů na jaře 1989. Polsko se v tomto období již připravovalo na první – byť pouze částečně – svobodné volby po dlouhých desetiletích. Místní komunistická vláda již nebránila příjezdu „nežádoucích cizinců“ a alespoň proklamativně dávala najevo ochotu dodržovat základní lidská práva. V dubnu 1989 se proto ve Varšavě mohlo uskutečnit výroční setkání členů Mezinárodní helsinské federace pro lidská práva (*International Helsinki Federation for Human Rights – IHF*), organizace podporující proces evropského uvolnění a hájící politické vězně. Na noční schůzce, které se 21. dubna 1989 zúčastnili polský disident Adam Michnik, ruský disident Juraj Orlov, ředitel Nadace Charty 77 František Janouch a předseda výboru IHF Karel Schwarzenberg, padl návrh uspořádat středoevropský seminář československého exilu a polské Solidarity. Nejdříve se uvažovalo o setkání ve Varšavě, nakonec však byla po dohodě se zástupci Polsko–československé solidarity vybrána pro příhodnější polohu a organizační možnosti dolnoslezská Vratislav.⁵⁵⁴

Změněná situace v Polsku, kde v březnu 1989 začali představitelé režimu a umírněnější částí opozice hledat u kulatého stolu východisko z vleklé krize, přímo vybízela k uspořádání veřejného setkání na podporu opozičního hnutí v Československu. Razantní policejní zákroky proti demonstrantům na Václavském náměstí, kteří si v lednu 1989 přišli připomenout výročí sebeupálení Jana Palacha, totiž jasně ukázaly, jak místní režim v praxi

patrně zničen v prosinci 1989). Srov. vyšetřovací spis StB ke kauze Josefa Štreichla z roku 1969. ABS, V–13027 MV.

⁵⁵³ ABS, arch. č. 1023358 MV, Agenturní záznam kpt. Jana Liberdy (1955) o „krátkodobém pobytu pramene v zahraničí“, 21. 8. 1989.

⁵⁵⁴ ČSDS, Sbírká dokumentů o vratislavském festivalu, Rukopisné poznámky Viléma Prečana o vystoupení Františka Janoucha na vratislavském semináři 3. 11. 1989; FILIP, O.: Tři dny ve Vratislavi, In: *Listy*, roč. 19, č. 6 (1989), s. 18.

vnímal proklamace o liberalizaci poměrů. Na demonstraci 15. ledna 1989 byla v centru Prahy zatčena řada představitelů opozičních skupin. Někteří z nich, včetně Václava Havla, byli v době varšavské schůzky již čtvrtý měsíc ve vězení. Jejich kauzy vyvolaly rozsáhlé protesty doma i za hranicemi. V Polsku opoziční skupiny, mezi nimiž měla důležitou koordinační roli Polsko–československá solidarita, uspořádaly na jaře 1989 v několika městech solidární petiční kampaně, demonstrace a hladovky.⁵⁵⁵ Poprvé se o uspořádání vřatislavského festivalu veřejně hovořilo v prohlášení z poslední „plenární“ schůzky zástupců polské a československé opozice na zelené hranici, která se 25. června 1989 uskutečnila nedaleko Králického Sněžníku. V dokumentu účastníci setkání uvedli, že domluvili podrobnosti příprav konkrétních společných akcí, mezi nimi „Přehlídku nezávislé čs. kultury v kontextu duchovní situace střední Evropy, která se má konat ve Vřatislavi od 3. do 5. 11. 1989“. Na filmových záběrech ze setkání na hranicích je patrná euforická nálada účastníků. Oslavovali nedávné drtivé vítězství Solidarity v parlamentních volbách, které potvrdilo nutnost razantních změn v Polsku a umožnilo rozšířit program chystaného vřatislavského setkání o vystoupení exilových písničkářů.⁵⁵⁶

Organizace plánovaného setkání se ujali vřatislavští aktivisté z Polsko–československé solidarity. Ačkoliv vědomě nespolupracovali s městskými úřady, dokázali za pomoci přátel z vysokoškolského prostředí festival dobře připravit. Vřatislavská pobočka Nezávislého svazu studentů poskytla nejen finanční podporu okolo tří milionů zlotých, ale především jeho členové (Marcin Kalita, Paweł Skrzywanek a další) obětavě a zdarma pomáhali s organizací.⁵⁵⁷ Spolupráci obou skupin usnadnila skutečnost, že se částečně personálně překrývaly. Prostory v místní univerzitě, divadle, kině a vysokoškolských kolejích získali pořadatelé prostřednictvím místní sítě Solidarity, s níž dlouhodobě spolupracovali. Další finanční prostředky, okolo čtyř tisíc dolarů, poskytla pro potřeby festivalu švédská Nadace Charty 77.⁵⁵⁸ Největší dotaci získali pořadatelé od

⁵⁵⁵ MAJEWSKI, G.: Solidarność Polsko–Czechosłowacka 1981–1989, In: *Dolny Śląsk*, č. 10 (2002), 166–167. Srov. příslušná čísla samizdatového polského Bulletinu Polsko–československé solidarity.

⁵⁵⁶ Setkání na hranici, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 12, č. 14 (1989), s. 19–20; Druhé setkání představitelů nezávislých hnutí na hranici ČSSR a Polska 25. června 1989, In: *Originální Videojournal*, č. 5 (léto 1989).

⁵⁵⁷ K ustavení a znovulegalizaci NSZ srov. JANOWSKI, K. B.: Rok 1989 w młodzieżowej ekspresji politycznej, In: ROGOWSKA, B. (ed.): *Młode pokolenie Polski*. Vřatislav 2000, s. 39–55.

⁵⁵⁸ Interview with Mirek Jasiński, In: *East European Reporter*, roč. 4, č. 1 (1989/1990), s. 93; KELLER, P.: *Vztahy československé a polské opozice v sedmdesátých a osmdesátých letech*. Diplomová práce, FF UK,

washingtonské Nadace pro rozvoj demokracie (*National Endowment for Democracy – NED*), jejímž hlavním posláním byla podpora demokratické opozice v autoritativních režimech. Její tehdejší předseda Carl Gershman prohlásil, že to „bylo nejlépe investovaných 8 500 dolarů v dějinách NED“.⁵⁵⁹

Patronát nad mezinárodním seminářem převzala řada známých osob, které se staly členy „čestného výboru“: Timothy Garton Ash, Jan Błoński, Władysław Frasyniuk, Czesław Hernas, František Janouch, Adam Michnik, Jiří Pelikán, Vilém Prečan, Karel Schwarzenberg, Harald Gordon Skilling, Jan Józef Szczepański a Juliusz Żuławski.⁵⁶⁰ V létě 1989 začal vratislavský organizační výbor zvat jménem uvedených osobností účinkující a hosty na seminář a kulturní přehlídku. S jejich výběrem pomáhala československá exilová opozice. Ředitel Nadace Charty 77 František Janouch konzultoval 19. července 1989 tuto otázku telefonicky s vedoucím Československého dokumentačního střediska v bavorském Scheinfeldu Vilémem Prečanem, v jehož rukopisných poznámkách je zmíněno více než sto deset vybraných osob.⁵⁶¹ O den později František Janouch informoval vratislavské organizátory o dalších vhodných hostech. Kontaktoval také první exilové písničkáře – Karla Kryla, Svatopluka Karáska a Dášu Vokatou, kteří vyjádřili ochotu do Polska přijet. Současně se však obávali, aby nebyli polskou stranou vydáni do Československa, „neboť nehledě na současné změny stále platí mezinárodní dohody“.⁵⁶²

Na konci července 1989 navštívili zástupci polské opozice poprvé oficiálně Československa. Dlouholetí přátelé Charty 77 Zbigniew Janas, Zbigniew Bujak, Jan Lityński a Adam Michnik přijeli ve zcela nové roli jako poslanci Sejmu, doprovázeli je představitel Polsko–československé solidarity Mirosław Jasiński a jako překladatelka Krystyna Krauze. Setkali se nejen s řadou známých, ale jednali také například s Františkem kardinálem Tomáškem a Alexandrem Dubčekem. Při návštěvě Václava Havla na jeho

Praha 2000, s. 126; JECHOVÁ, K.: Kronika švédských let, In: UHDEOVÁ, J.: (ed.): *Nadace Charty 77 (Dvacet let)*. Brno 1998, s. 91–92.

⁵⁵⁹ POTOCKI, Rodger: Działania National Endowment for Democracy na rzecz promowania demokracji w Europie i Eurazji, In: ZALEWSKI, M. (ed.): *Szlak do wolności – XXV lat Solidarności Polsko–czesko–słowackiej*. Vratislav 2007, s. 167.

⁵⁶⁰ International Seminar Central Europe. Culture Perplexed, In: *Biuletyn Informacyjny SPCz*, č. 15 (říjen 1989), s. 2.

⁵⁶¹ ČSDS, Sbírnka dokumentů o vratislavském festivalu, Rukopisné poznámky Viléma Prečana o telefonátu s Františkem Janouchem 19. 10. 1989.

⁵⁶² *Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*, D 172–2, Dokumenty k organizaci vratislavského festivalu.

chalupě u Trutnova věnovali Poláci pozornost rovněž přípravě vratislavského setkání. Hostitel měl údajně navrhnout, aby přehlídku nezávislého umění zajistila na české straně občanská kulturní iniciativa Otevřený dialog.⁵⁶³ Jeho návrh se zachoval ve zprávě StB, která po celou dobu program polské návštěvy pečlivě monitorovala: „Akci mají zajišťovat Kořán a Oslzlý a mají v něm vystoupit hudebníci Kocáb, Nohavica, Merta, Dědeček, dále metalová skupina Akční vojáci [!]”⁵⁶⁴. Z divadel Havel doporučil druhý a třetí ročník Divadelní fakulty AMU s tím, že tyto divadelníky nikdo nezná a mohou do Polska bez problémů vycestovat.⁵⁶⁵ Jako vhodného lektora doprovodného semináře uvedl kritika Zdeňka Urbánka: „Nedoporučil přítomným seminář ‚o postavení Václava Havla‘ s tím, že on nechce být centrální osobností. Je toho názoru, že udělat v Polsku výstavu samizdatů, nezávislé české literatury, výstavu obrazů či seminář není problémem vzhledem tomu, že se to nemusí čs. úřady dozvědět, ale problém by již nastal, jakmile se v souvislosti s akcí začne zdůrazňovat jméno Havla.”⁵⁶⁶

V pozvánce, kterou v létě 1989 organizační výbor zaslal vybraným hostům, byly blíže popsány žádané tématické okruhy přednášek na plánovaném diskusním semináři. Nechybělo v něm ani téma vztahující se k Václavu Havlovi: „Význam ‚totalitární lekce‘ pro formování pocitu středoevropské jednoty; pozitivní či naopak zavádějící aspekty pojmu ‚Střední Evropa‘; možnosti zachování hodnot nezávislé kultury v situaci měnících se podmínek ‚totalitárního tání‘; narůstající pocit středoevropské jednoty a z druhé strany renesance regionálních kultur; ethos středoevropských intelektuálů – případ Václava Havla.“ Účast měly pozvané osobnosti potvrdit do 15. září 1989.⁵⁶⁷

Jak je však zřejmé z faxu, který František Janouch 21. října 1989 rozeslal z Vídně po diskusi s Karlem Schwarzenbergem svým přátelům, upřesňoval se program diskusního semináře ještě krátce před jeho uspořádáním: „Náš společný dojem je, že seminář není zatím dobře programově připraven a že by bylo neodpuštělným hříchem nevyužít příležitost, kterou tento seminář poskytuje či alespoň by mohl poskytnout. Dospěli jsme

⁵⁶³ Občanská iniciativa Otevřený dialog byla v říjnu 1988 ustavena v brněnském vysokoškolském klubu jako volné sdružení umělců. Zakládající prohlášení podepsali například Jaroslav Kořán, Petr Oslzlý a Petr Rezek. Srov. HLUŠIČKOVÁ, R. – CÍSAŘOVSKÁ, B. (eds.): *Hnutí za občanskou svobodu. Sborník dokumentů*. Praha 1994, s. 260.

⁵⁶⁴ Zřejmě myšlena undergroundová skupina Psi vojáci.

⁵⁶⁵ ABS, f. A 34–1, inv. jedn. 1420, Denní situační zpráva Hradec Králové 28. 7. 1989.

⁵⁶⁶ Tamtéž.

⁵⁶⁷ ČSDS, Sběrka dokumentů o vratislavském festivalu, Dopis organizačního výboru, 1. 8. 1989.

k názoru, že by bylo vhodné připravit řadu témat, zabývajících se nejaktuálnějšími tématy. Pokud jejich autoři nebudou moci přijet do W., jejich referáty by mohly být předneseny či rozdány jako úvod k diskusi. Příspěvky by měly být krátké – max. 20 minut – a měly by být ve Wroclavi [!] a pro jistotu také ve Vídni nejpozději 29. 10. (ve Vídni třeba u Medka).“ František Janouch na závěr ještě znovu připomněl časovou tíseň – festival měl začít za již dva týdny: „Vypracování těchto či dalších zásadních referátů je naprosto prvořadým úkolem, prosím, abyste jim věnovali maximální péči a veškerý čas během příštího týdne.“⁵⁶⁸

Značné úsilí si vyžádala také příprava podkladů pro účastníky festivalu. Poměrně hodně času zabraly překlady. Zajišťovala je skupina okolo Zofie Tarajło–Lipowské, bohemistky působící na vratislavské univerzitě. S korekturami pomáhal také signatář Charty 77 Stanislav Devátý, který se v Polsku skrýval od 17. září 1989, kdy za poměrně dramatických okolností přešel za pomoci Polsko–československé solidarity „zelenou“ hranici, aby se vyhnul soudnímu procesu. Organizátoři festivalu připravili také dvojčíslo vratislavského časopisu *Kontur*. Věnováno bylo „české nezávislé literatuře“, nechybělo v něm ani představení české a slovenské folkové hudby.⁵⁶⁹

8.3 Středoevropský seminář

V předvečer oficiálního zahájení vratislavského setkání byla v právnickém klubu Zero otevřena výstava „Československo – Umění mladé generace“, kde mělo svá díla představit takřka padesát mladých výtvarníků a sochařů (např. Brož, Klimeš, Kříž, Ogoun, Vaněk, Štenclová, Trabura a Žáček). Převoz artefaktů, které byly poprvé vystaveny v březnu 1989 v pražské Vinohradské tržnici, organizovali z české strany Marek Hlupý a David Němec. Kamion s uměleckými díly však 25. října 1989 nepustili do Polska českoslovenští celníci v Harrachově, kteří také dvacet hodin zadržovali řidiče. Davidu Němcovi na celním ředitelství v Praze následně sdělili, že v nákladním prostoru jsou údajně „přemalby vzácných pláten historické ceny“.⁵⁷⁰ Obdobné vysvětlení podal asistentce poslance polského Sejmu Zbigniewa Janase třetí tajemník československého velvyslanectví ve Varšavě Pavel Snítíl, který doslova uvedl, že „skupina odborníků má teď

⁵⁶⁸ *Tamtéž*, fax Františka Janoucha, 21. 10. 1989.

⁵⁶⁹ Srov. *Kontur*, č. 2–3 (říjen 1989).

⁵⁷⁰ JUŘÍKOVÁ, M.: Wroclaw 2, In: *Respekt*, 18. 4. 1990, s. 13; Wroclaw 2.–5. listopadu 1989 – setkání exilových a domácích aktivistů, In: *Originální Videojournal*, č. 6 (podzim 1989).

toto podezření potvrdit nebo vyvrátit“.⁵⁷¹ Organizátoři se z tohoto důvodu rozhodli vystavit na cihlové zdi pouze prázdné rámy, doplněné jmény autorů a názvy děl. Těžko říci, zda takto pojatá výstava byla pro milovníky moderního umění přínosná. Každopádně vypovídala o politické situaci v Československu nepoměrně výmluvněji, než katalog s reprodukcemi zadržených obrazů a plastik, který si zájemci mohli koupit na vernisáži.⁵⁷²

Vratislavský festival byl oficiálně zahájen v pátek 3. listopadu 1989, kdy se v barokní Leopoldinské aule uskutečnilo slavnostní zasedání. Na univerzitní půdě vystoupili s projevy ředitel Nadace Charty 77 František Janouch, historik a vedoucí Československého dokumentačního střediska Vilém Prečan, krakovský bohemista Jacek Baluch, podtajemník polského ministerstva zahraničních věcí Stefan Starczawski a rektor vratislavské univerzity Mieczysław Klimowicz, který prohlásil, že podpoří snahu opět otevřít na své alma mater bohemistiku jako samostatný studijní obor. Diskuse pokračovala v pátek odpoledne a v sobotu, kdy byl mezinárodní seminář ukončen. Mezi vystupujícími byli politolog Ilios Janakakis z Paříže, varšavský hungarista Leszek Hensel, slavista Antonín Měšťan z freiburské univerzity či zakladatelka americké Nadace pro podporu umění ve střední a východní Evropě Meda Mládková.⁵⁷³ Řada přednášejících se tématu konference nedržela a spíše hovořila o svých pocitech z prudké akcelerace situace v některých státech sovětského bloku. Několik příspěvků bylo věnováno dílu Václava Havla (například polského básníka Stanisława Barańského, žijícího v USA, a novináře Karla Hvižd'aly, žijícího po svém odchodu z Československa v Mnichově).⁵⁷⁴

Ohlášení řečníci z Československa nepřijeli, neboť jim to buď domácí úřady přímo neumožnily nebo to ani sami nezkoušeli. Jejich texty přečetl většinou Vilém Prečan (Milan Jelínek, Milan Šimečka, Jaromír Hořec a Ladislav Hejránek) nebo byly puštěny z videozáznamu (Václav Havel, Jiří Dienstbier a Ludvík Vaculík). Obdobným způsobem byl zprostředkován rozhovor se Stanislavem Devátým, který se pro obavy z případného

⁵⁷¹ ÚSD, f. RFE, Political block 306, 3. 11. 1989.

⁵⁷² Výtvarná díla byla bez vysvětlení vrácena teprve po skončení vratislavského setkání 9. listopadu 1989. O měsíc později byla prozatímně umístěna v místnostech Nezávislého tiskového střediska v pražské Bolzamově ulici. V únoru 1990 byla na jedenáct dnů vystavena v Galerii mladých v Praze a poté byla převezena do Vratislavi, kde ji po půl roce konečně mohli shlédnout návštěvníci původní „neúplné“ výstavy. *Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*, D 176, Czechosłowacja – Szutuka młodej generacji, katalog 1990.

⁵⁷³ Festival nezávislé české kultury ve Vratislavi, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 12, č. 21 (1989), s. 11–14.

⁵⁷⁴ Většina textů přednášejících je uložena ve sbírkách Československého dokumentačního střediska a vratislavského Ossolinea, program semináře je pak dostupný v Libri prohibiti.

únosu osobně semináře nezúčastnil. Svůj příspěvek poslali v písemné podobě nemocný Josef Škvorecký a Pavel Tigrid, který přijel pouze do Varšavy. Nedostavily se také některé z pozvaných osobností z Maďarska či západoevropských zemí, například francouzský historik Alain Besançon či britský historik Timothy Garton Ash. Jak poznamenal redaktor Svobodné Evropy Martin Hrabovčan v rozhovoru s Lídou Rakušanovou, vysílaném 7. listopadu 1989 bezprostředně po jeho návratu z Polska, seminář o středoevropských fenoménech se nakonec změnil v „dialog československo–polský, především ta československá účast byla základní, protože Poláci dělali hostitele, vždy se sice zúčastnili, ale přece jenom méně příspěvků bylo polských než československých“.⁵⁷⁵

Seminář byl také příležitostí pro předání jedné z exilových literárních cen. Paní Elżbieta Ledererová předala polskému překladateli české literatury Pavlu Haertmanovi ocenění pojmenované po jejím manželovi, novináři Jiřímu Ledererovi, který se od šedesátých let zajímal o Polsko a o zlepšení vztahů mezi oběma národy. V sobotu odpoledne také účastníci semináře pod dojmem zpráv z domova přijali rezoluci, v níž protestovali proti represivním zásahům na československo–polských státních hranicích.⁵⁷⁶ Na závěr semináře vystoupil šéfredaktor deníku *Gazeta Wyborcza* Adam Michnik, aby pronesl prorocká slova, která však řada přítomných vnímala pouze jako zbožné přání: „Věřím, že příští seminář se bude konat v nejkrásnějším městě Střední Evropy, v Praze.“⁵⁷⁷

8.4 Přehlídka nezávislé československé kultury

Skutečnost, že se pořadatelům podařilo získat k vystoupení ve Vratislavi řadu známých českých písničkářů z exilu i z domova, byla hlavním důvodem, proč z Československa přijelo tolik mladých lidí. Protestní kultura byla jedním z významných fenoménů, který dokázal na obou stranách hranice oslovit velké množství lidí, zejména z mladších generací. Jedna z organizátorek vratislavského setkání, Jolanta Piątek, po letech příznačně vzpomínala, že kulturní přehlídka měla být pouze doprovodnou akcí. Nakonec

⁵⁷⁵ ÚSD, f. RFE, Political block 310, 7. 11. 1989.

⁵⁷⁶ *Tamtéž*, Political block 308, 5. 11. 1989.

⁵⁷⁷ MĚŠŤAN, A.: International Seminar Central Europe Culture Perplexed. Wrocław, November 3rd-5th, 1989, In: *Právo lidu*, roč. 12 (92), č. 4 (1989), s. 2.

se situace zcela otočila, „pietně připravovaný vědecký seminář se stal málo významným dodatkem festivalu“.⁵⁷⁸

Fenomén české a v menší míře také slovenské folkové hudby vznikl v druhé polovině šedesátých let, kdy začali veřejně vystupovat Karel Kryl, Jaroslav Hutka či Vladimír Merta. Koncerty písničkářů se po srpnové okupaci staly pro návštěvníky možností, jak umírněně projevit občanskou odvahu. Řada písničkářů ve své tvorbě kriticky komentovala tehdejší poměry, byť většinou nepřímou v metaforách a jinotajích. Ačkoliv byla řada písničkářů donucena na konci šedesátých (Karel Kryl) a na přelomu sedmdesátých a osmdesátých (Jaroslav Hutka, Vladimír Veit, Vlastimil Třešňák, Jaroslav Jeroným Neduha, Zbyněk Benýšek a Dáša Vokatá) let k odchodu do exilu, „písničkářský bacil“, jak ve Vratislavi symbolicky zpíval Karel Kryl, nedokázal režim „zničit“.⁵⁷⁹ V osmdesátých letech se naopak začala vedle těch, kteří zůstali v Československu (Jiří Dědeček, Jan Burian, Vladimír Merta, Dáša Andrtová–Voňková či Pepa Nos), prosazovat nová generace písničkářů (Pavel Dobeš, Jaromír Nohavica, Jim Čert, Slávek Janoušek a řada dalších), jejíž tvorba měla stále výraznější politický podtext.⁵⁸⁰ Ohlas nové folkové vlny u mladé generace popsal v polovině osmdesátých let anonymní pražský dopisovatel v exilovém časopise *Svědectví*: „Jejich dopad na mladé obyvatelstvo, které nezažilo ani šedesátá léta, ani Šafrán, je mnohem větší, než tomu bylo u generace předcházející – tito písničkáři jsou schopni přilákat na folkové festivaly i několik tisíc mladých posluchačů, kteří se na jejich vystoupení sjíždějí z celé republiky.“⁵⁸¹ O výrazné politizaci tohoto hudebního žánru svědčí skutečnost, že v roce 1989 mezi signatáři masových protestních podpisových akcí (Petice kulturních pracovníků, Několik vět) nechyběla většina ze známých písničkářů.⁵⁸²

⁵⁷⁸ PIĄTEK, J.: W przeddzień aksamitnej rewolucji – Przegląd czechosłowackiej kultury niezależnej, In: ZALEWSKI, M. (ed.): *Szlak do wolności – XXV lat Solidarności Polsko-czesko-słowackiej*. Vratislav 2007, s. 69.

⁵⁷⁹ Srov. JUST, V.: Satira v pódiových žánrech aneb písničkáři 70. a 80. let (Vladimír Merta, Jaromír Nohavica etc. – dokončení), In: *Divadelní revue*, roč. 1, č. 2 (1990), s. 30.

⁵⁸⁰ Zajímavá je v této souvislosti kauza Františka Horáčka (Jim Čert) a již dvou zmíněných severomoravských písničkářů Jaroslava Streichla a Jaromíra Nohavici. Jak se po listopadu 1989 ukázalo, spolupracovali jako agenti s tajnou policií. Jejich osudy ukazují, jak ambivalentní roli mohl jednotlivec sehrát v autoritativním politickém režimu. Zejména tvorba Horáčka a Nohavici se stala symbolem protestu a svými posluchači byli tehdy považováni za razantní kritiky režimu.

⁵⁸¹ Folkové rozjímání, In: *Svědectví*, roč. 19, č. 76 (1985), s. 912.

⁵⁸² JUST, V.: *Satira v pódiových žánrech*, s. 31.

Jak vzpomínal jeden z představitelů Polsko–československé solidarity Jarosław Broda, počítali pořadatelé původně s daleko menším počtem účastníků: „Československá sekce rozhlasové stanice Svobodná Evropa však informovala, že ve Vratislavi bude Kryl a Hutka. Češi zareagovali způsobem, který nás zaskočil. Přijelo jich okolo pěti tisíc.“⁵⁸³ Ostatně právě vysílání Svobodné Evropy napomohlo udržet povědomí o písničkářích, kteří odešli již před řadou let do exilu, protože mnichovská stanice hrála jejich písně a vysílala s nimi rozhovory. Karel Kryl se několik let po svém odchodu za hranice stal jedním z redaktorů této rozhlasové stanice a od poloviny sedmdesátých let připravoval pravidelný folkový pořad. O deset let později začala redakce zařazovat také přímé vstupy a zpravodajství z domova, na nichž se významně podíleli signatáři Charty 77. Přes silné rušení, ukončené teprve 16. prosince 1988, začalo postupně poslouchat zahraniční rozhlas stále více lidí.⁵⁸⁴ Podle výsledků tajného výzkumu veřejného mínění, provedeného pracovníky Federálního statistického úřadu v dubnu 1988, poslouchalo zahraniční rozhlasové stanice pravidelně přibližně třicet procent československé populace. Vzhledem k ožehavé politické závažnosti otázky však byla ve skutečnosti zřejmě posluchačská obec ještě početnější.⁵⁸⁵ V roce 1989 již měla Svobodná Evropa patrně jednu z největších skupin posluchačů ze všech rozhlasových stanic, které se v Československu daly na rozhlasových přijímačích naladit.⁵⁸⁶

Páteční folkový koncert, který se uskutečnil 3. listopadu 1989 v divadle Teatr Polski, uváděla rozhlasová hlasatelka Solidarity Maryna Mikłaszewska. Nejdříve pozvala na pódium za potlesku diváků bluesového veterána Josefa Streichla, jehož vystřídal jeden z nejoblíbenějších folkových zpěváků osmdesátých let, Jaromír Nohavica z Českého Těšína. Jejich vystoupení však bylo i přes nadšené očekávání publika spíše rozpačité. Dalšího písničkáře moderátorka představila jako jednoho z odsouzených v procesu s okruhem hudebníků a příznivců okolo undergroundové skupiny The Plastic People of the

⁵⁸³ *Gry leśne, uliczne i piwniczne*. Telewizja Wrocław 2000. Srov. Czesi i Słowacy okupują Wrocław, In: *Gazeta Wyborcza*, 6. 11. 1989, s. 7.

⁵⁸⁴ Srov. TOMEK, P.: Rušení zahraničního rozhlasového vysílání pro Československo, In: *Securitas Imperii*, č. 9, Praha 2002, s. 334–367.

⁵⁸⁵ VANĚK, M.: Veřejné mínění o socialismu před 17. listopadem 1989. Analýza výsledků výzkumů veřejného mínění prováděných AVVM od roku 1972 do roku 1989. Praha 1994, s. 11. Podle jiného výzkumu Federálního statistického úřadu bylo v roce 1988 vybaveno rozhlasovým přijímačem 84,3 % domácností v Československu. *Statistické údaje, které jsme nesměli znát*. Praha 1990, s. 71.

⁵⁸⁶ Srov. SEDLÁČEK, K.: *Volá Svobodná Evropa*. Praha 1993, s. 133–134.

Universe, na jejichž obraně v roce 1976 spolupracovali představitelé různých opozičních proudů, aby společně v následujícím roce vystoupili s *Prohlášením Charty 77*. Evangelického písničkáře a signatáře Charty 77 Svatopluka Karáska, který na počátku osmdesátých let odešel do švýcarského exilu, doprovázel kytarista Zdeněk Vokatý, známější pod přezdívkou Londýn. V závěrečném žalmu připomněli politické vězně v Československu.⁵⁸⁷

Po přestávce konferenciérka pozvala na pódium Pepu Nose, pražského písničkáře, angličtináře a cvičitele jógy, který se na počátku svého vystoupení nenechal vyvést z rovnováhy nefungujícím mikrofonem: „Dábelský skřítek vtrhne na pódium a když zjistí, že technika vypověděla službu, rtuťovitými pohyby v mžiku přenese židli k okraji rampy a uzpívá první píseň bez mikrofonu.“ Několika písněmi se poté neplánovaně a bez většího ohlasu představil brněnský herec a písničkář Petr Rímský. „Sílicí vzrušení lidí s objektivy však již patří někomu jinému. Tomu, jehož písničky v Polsku zlidověly, jak se píše v úvodu zpěvníčku, který prodávali o přestávce ve foyeru.“ Největší aplaus vzbudil již svými prvními slovy muž malé postavy s vizáží „alpského hoteliéra“, jak novinář Jan Reinisch popsal Karla Kryla.⁵⁸⁸ Legendární písničkář zahájil své vystoupení symbolickými slovy: „Dobrá večer po dvaceti letech.“ Po prvních tónech písně *Morituri te salutant* vypukli diváci v obrovský jásot. Divadlo pro 1 200 sedících diváků bylo v této chvíli již zcela zaplněné. Řada lidí, z nichž mnozí viděli Karla Kryla na vlastní oči poprvé, stála či seděla na zemi. Po silně emotivním vystoupení, během něhož zazpíval také několik písní v polštině, hovořil dojatý zpěvák v šatně o svých pocitech: „Měl jsem připravené dlouhé uvítání, ale nedokázal jsem je povědět. Byl to pro mě šok, neuvěřitelně příjemný šok a odměna za těch dvacet let. Strašně jsem to potřeboval.“⁵⁸⁹

Druhý den folkový koncert v divadle pokračoval. Zahájil jej Karel Kryl písní *Rakovina*. Po něm zahrál ostravský písničkář Pavel Dobeš, který do Polska dorazil pro jistotu již o týden dopředu. Další část koncertu patřila dvěma folkovým zpěvákům působících v exilu: Vladimíru Veitovi a Vlastimilu Třešňákovi. Během krátké pauzy přečetla moderátorka protest proti postupu československých úřadů na státních hranicích, přijatý předtím účastníky semináře. Po neplánovaném krátkém vystoupení Petra Dopity

⁵⁸⁷ Záznam vystoupení Svatopluka Karáska vydalo v roce 1990 nakladatelství Aske Globus International. KARÁSEK, S. – LONDÝN: *Řek's už ďáblovi ne?*, LP, Praha 1990.

⁵⁸⁸ REINISCH, J.: Vratislavská předpremiéra, In: *Gramorevue*, roč. 26, č. 3 (1990), s. 12.

⁵⁸⁹ KLÍMA, M.: Polsko-československá solidarita, In: *Lidové noviny*, samizdat, roč. 2, č. 11 (listopad 1989), s. 18.

patřil závěr sobotního koncertu Jaroslavu Hutkovi, který přijel z Holandska, kde žil od konce sedmdesátých let. Na pódium se dostal teprve v deset hodin večer, kdy měl koncert podle programu již končit. Zcela přeplněné divadlo se na úplný závěr festivalu změnilo v manifestaci. V hledišti pořadatelé rozvinuli velký transparent s nápisem v polštině „Chceme otevřené hranice a ne železnou oponu“. Písničku Jaroslava Hutky *Náměšť*, která se o pár týdnů stala jednou z melodií listopadových událostí v Československu, s ním zpívali další přítomní čeští písničkáři společně. Dva prsty pravé ruky měli všichni vztyčeni do symbolu vítězství.⁵⁹⁰

Euforická atmosféra kulminovala krátce poté, kdy na pódium doslova vběhnul Wolfgang Templin, který jako jeden z mála východoněmeckých disidentů uměl polsky. Do mikrofonu oznámil, že se ve východoněmecké části Berlína uskutečnila demonstrace za účasti milionu lidí: „Sál vybuchne nadšením, které přechází ve skandování – Svobodu, svobodu! Potlesk a znovu skandování. Ať žije Havel! Poslední přídavek: Morava. Zaměstnanci divadla pohlížejí na hodinky: opět devadesát minut přesčas...“⁵⁹¹ Jak po svém návratu z Vratislavi uvedl 7. listopadu 1989 ve vysílání Svobodné Evropy její redaktor Karel Moudrý, v sobotu již mezi publikem převažovali účastníci z Československa: „Ten první večer se tak odhadovalo, že to bylo půl na půl Poláci a Češi a Slováci, ten druhý večer to už byl spíš takový československý večer a bylo to velice dojemný a nám se teda všem potom v neděli, když to všechno skončilo vlastně, tak se nám rozklepaly tak trochu kolena.“⁵⁹²

Vedle folkových koncertů v divadle se v rámci „Přehledu československé kultury“ uskutečnila ve Vratislavi také řada dalších akcí. Někteří písničkáři vystupovali pro velký zájem ještě několikrát, například Karel Kryl zahrál na ulici z kapoty auta. Členové punkové skupiny *Šanov* z Teplic vzpomínali s určitým roztrpčením na tři koncerty, které v dolnoslezské metropoli odehráli: „Tam jsme jeli za párek a nebyli jsme tam z rockerů sami. Hráli tam i Aku–Aku, [Mikuláš] Chadima, tudíž ne jen ‚samí‘ folkaři, jak se potom

⁵⁹⁰ REINISCH, J.: Vratislavská předpremiéra, s. 12; *ÚSD*, f. RFE, Political block 308, 5. 11. 1989; Wrocław 2.-5. listopadu 1989 – setkání exilových a domácích aktivistů, In: *Originální Videojournal*, č. 6 (podzim 1989). V roce 1990 vydalo polské nakladatelství NOWA tři magnetofonové kazety z těchto koncertů. Srov. *Wrocław 3-5 XI 1989*. Varšava 1990. Kopie videozáznamu koncertu, kterou pořídili pracovníci vratislavské televize, se dochovala v Libri prohibiti, kam ji předal představitel Polsko–československé solidarity Mirosław Jasiński.

⁵⁹¹ REINISCH, J.: *Vratislavská předpremiéra*, s. 12.

⁵⁹² *ÚSD*, f. RFE, Political block 310, 7. 11. 1989.

tvrdilo.⁵⁹³ V sobotu se mezi desátou a sedmnáctou hodinou promítaly v jednom z vratislavských kinosálů filmy českých režisérů Miloše Formana, Jiřího Mencla, Věry Chytilové a francouzský film *Nesnesitelná lehkost bytí*, natočený podle proslulého románu spisovatele Milana Kundery. Ve dvou velkých místnostech mohli zájemci také shlédnout šest čísel „samizdatové televize“, *Originálního Videojournalu*. V univerzitním antikvariátu se prodávaly exilové a polské knihy a časopisy. V chodbě před Aulou Leopoldina organizátoři připravili výstavu fotografií ze srpna 1968 pod názvem „Idíte domoj“.⁵⁹⁴ Zrušena však byla ohlášená sobotní premiéra *Audience*, hra Václava Havla, neboť byl divadelní soubor vrácen na hranicích: „Dívky u vchodu do auly institutu psychologie mi smutně oznámí, že Havlova premiéra nebude, a vrací peníze. Brněnští divadelníci neprošli.“⁵⁹⁵

Takřka nepřetržitě fungovalo několik informačních center, kde se organizátoři starali o ubytování a občerstvování účastníků festivalu. Michal Klíma, stejně jako řada dalších návštěvníků z Československa, vzpomínal na solidaritu, s níž se v Polsku setkal: „Občané Wrocławu dali své byty k dispozici zdarma. Přestože Čechoslováků byly tisíce, nabídka bytů byla vyšší než poptávka. Dobrovolníci zajistili informační plakáty, odznaky, knížky a katalogy, simultánní tlumočení do tří jazyků a takřka nonstop pracující tiskové středisko.“⁵⁹⁶ O podobném zážitku hovořila Petruška Šustrová, která se na místo dostala jako jediná z kolektivu mluvčích Charty 77 (nepočítáme-li také v Polsku skrývajících se Stanislava Devátého): „Naši hostitelé se k nám chovali neobyčejně laskavě, byli strašně vstřícní, ohleduplní, prostě nesmírně pohostinní. Tam se člověk běžně setkal s tím, že mu kdekdo říkal: Nic si z toho nedělejte, že to u vás tak není, to bude u vás za rok za dva taky. Myslím si, že lidi, kteří se tam dostali, tak že je to pro ně strašně velká vzpruha, že to, co

⁵⁹³ SVÍTIVÝ, E.: *Punk Not Dead*. Praha 1991, s. 151. Ještě kritičtější je také dopis Petra Růžičky, manažera obou zmíněných punkových skupin, který ovšem na konci osmdesátých let spolupracoval se Státní bezpečností a do Polska patrně vyjel s jejím souhlasem. Srov. Dopis Petra Růžičky, In: *Melodie*, roč. 28, č. 6 (1990), s. 162.

⁵⁹⁴ *Libri prohibiti*, Servis VIA, Praha, č. 63–89, zpráva č. 1, Čs. kultura v polské televizi; JANOUC, F.: Wrocław, In: *Lidové noviny*, samizdat, roč. 2, č. 11 (listopad 1989), s. 15.

⁵⁹⁵ REINISCH, J.: *Vratislavská předpremiéra*, s. 12.

⁵⁹⁶ KLÍMA, M.: *Polsko–čs. solidarita*, s. 18.

tam získali, tu euforii, to že si přivezou do Československa zpátky a už jim to nikdy nikdo nemůže vzít.“⁵⁹⁷

Euforickou atmosféru v Bratislavě setkání poněkud zastínilo srovnání se strnulými poměry v Československu, které na počátku listopadu 1989 ostře kontrastovaly s překotnými událostmi v Polsku, Maďarsku a NDR. Jeden z mladých účastníků, plzeňský student Marcel Hájek, vzpomínal na určitou skepsi, kterou projevovali někteří z účinkujících při diskusích o dalším vývoji: „Dostali jsme se tam tenkrát přes Německo, byla to taková dobrodružná cesta. V té Wroclawi jsme si najednou přečetli, že v Německu je již na náměstích milión lidí. A u nás pořád nic. Hutka říkal, když se s námi loučil, že předtím byl v Maďarsku, v Budapešti, teď ve Wroclawi a dodal: ‚Tak příští rok v Berlíně.‘ A my jsme mu říkali: ‚Kdepak, příští rok v Praze.‘ A vyplnilo se to, tak jsme mu to potom v Praze připomněli.“⁵⁹⁸

Po ukončení festivalu někteří z českých a slovenských účastníků zůstali v Polsku ještě několik dní. Karel Kryl odehrál dva koncerty v Poznani a Gdaňsku. V neděli večer odjeli dvěma taxíky Ivana Tigridová, Jiří Pelikán, Karel Schwarzenberg, Vilém Prečan s chotí a Petruška Šustrová do Varšavy, kde se setkali s redaktorem exilového časopisu *Svědectví* Pavlem Tigridem. V pondělí 6. listopadu 1989 je přijal předseda poslaneckého klubu Solidarity Bronisław Geremek. Vedle poslance Sejmu Zbigniewa Janase, který zastupoval Polsko–československou solidaritu, se dále setkání zúčastnil představitel Polské socialistické strany (*Polska Partia Socjalistyczna*), historik Jan Józef Lipski a mluvčí Solidarity Janusz Onyszkiewicz. Diskuse o dalších možnostech vzájemné spolupráce a soudobých událostech pokračovala na obědě, kterého se zúčastnil také poslanec Sejmu a šéfredaktor deníku *Gazeta Wyborcza* Adam Michnik.⁵⁹⁹

V sobotu 11. listopadu 1989 Svobodná Evropa vysílala tříhodinový sestřih folkových koncertů z Bratislavy. O čtrnáct dní později přiletěl písničkář Jaroslav Hutka do Prahy, aby zanedlouho zpíval na Letné, kde statisíce demonstrantů požadovaly odstoupení komunistického vedení. Bratislavský festival po letech popsals jako bezprostřední, byť nečekanou předzvěst pádu „normalizačního“ režimu v Československu: „Kdybychom byli

⁵⁹⁷ ÚSD, f. RFE, Political block 311, 8. 11. 1989. Do Bratislavy se dostala podle svých vzpomínek jen proto, že neznala zeměpis. Koupila si letenku do Varšavy, odkud je však do Bratislavy vzdálenější cesta než přímo z Prahy. KENNEY, P.: *Karneval revoluce. Střední Evropa 1989*. s. 327–328.

⁵⁹⁸ OTÁHAL, M. – VANĚK, M. (eds.): *Sto studentských revolucí*, s. 348.

⁵⁹⁹ ÚSD, f. RFE, Political block 311, 8. 11. 1989; *Libri prohibiti*, Servis VIA, Praha, č. 58-89, zpráva č. 3, Setkání ve Varšavě.

prorocky dost inteligentní, už bychom čuchali, že se doma něco pohnulo, že se struna napnula a čeká se jen na úder, aby se ozval tón a začala celá ta muzika. Naše vystoupení nebyla nikde plakátována, šlo to jen ústním podáním, ale lidi už začali být tak propojení, tak slíť, že nádherně rezonovali. Pytel byl narvaný k prasknutí a 17. listopad byla jen jakási skoba, kterou se pytel natrhl a všechno se to začalo sypat.⁶⁰⁰

8.5 Malá pohraniční válka

Zvláštní kapitolu vratislavského festivalu představuje „malá pohraniční válka“. Tímto termínem Svobodná Evropa popsala rozsáhlá represivní opatření československých úřadů na státních hranicích, v jejichž rámci nebylo stovkám osob povoleno vycestovat do Polska. Bylo mezi nimi několik písničkářů, kteří měli na festivalu vystupovat: Ivan Hoffman, Vladimír Merta, Emil Pospíšil, Karel Plíhal či Jiří Dědeček.

Nebylo to ovšem poprvé, kdy komunistické vedení sáhlo k obdobnému kroku. Před 21. srpnem 1989 ovšem byla masová opatření na státních hranicích namířena proti polským občanům, u nichž bylo podezření, že se chtějí zúčastnit protirežimních demonstrací v Praze. V akci „Lov“ bylo jen v týdnu před výročí okupace Československa armádami pěti států Varšavské smlouvy v roce 1968 vráceno na hraničních přechodech zpět celkem 479 polských občanů.⁶⁰¹ Začátkem října 1989 připravilo vedení federálního ministerstva vnitra pro členy předsednictva ÚV KSČ zprávu o aktivitách opozičního hnutí. Varovalo před stále silnějšími zahraničními vlivy, které ovlivňovaly vnitropolitickou situaci. Jako jeden z konkrétních dokladů zahraniční podpory domácí opozice uvedlo přípravu vratislavského festivalu: „Začátkem listopadu t[ohoto] r[oku] organizuje polská Solidarita ve spolupráci s čs. emigrací mezinárodní seminář ve Wroclavi [!] věnovaný problémům kultury ve střední Evropě, jehož součástí bude i přehled ‚čsl. nezávislé a emigrační literatury‘.“⁶⁰² Uvedený citát dokládá, že se aktivistům Polsko–československé solidarity podařilo v roce 1988 získat pozornost vedení bezpečnostního aparátu a vnutit mu dokonce svou frazeologii. Ohlasem byla rozsáhlá restriktivní opatření, která ovšem současně dokládala očividnou bezradnost pražského režimu z překotných

⁶⁰⁰ HVÍŽDALA, K.: *Výslech revolucionářů*, s. 227–228.

⁶⁰¹ ŽÁČEK, P. (ed.): *Organizace a řízení represe v ČSSR, Operační štáby generála Lorence 1988-1989 – edice dokumentů*, Securitas Imperii, č. 4/III., Praha 1998, s. 587.

⁶⁰² *Tamtéž*, s. 634.

událostí, které již nedokázalo skrytě ovlivňovat a nakonec muselo opakovaně sahat k otevřené represii.

Ačkoliv se v příslušných archivech dochovalo poměrně málo dokumentů, je základní rámec postupu bezpečnostního aparátu na státních hranicích v souvislosti s vratslavským festivalem poměrně jasný. Centrála a všechny krajské správy Státní bezpečnosti se především snažily s předstihem zajistit, aby do Vratislavi neodjeli z Československa vybraní představitelé opozičního hnutí. Například brněnská správa vyhodnotila podniknuté kroky ve zprávě, zaslané 6. listopadu 1989 pražské centrále: „Na základě provedené jednorázové blokace na výjezd do PLR a NDR [nebylo umožněno vycestovat skupině] v počtu 14 osob, [rovněž dále] bylo 3. osobám (PhDr. Milan Jelínek, nar. 1923, Martin Černoorským, nar. 1923, a Jana Soukupová, nar. 1958) zamezeno ve výjezdu, provedenými opatřeními na OPK byly zajištěny materiály protisocialistického charakteru, které jim byly vráceny zpět.“⁶⁰³

První konflikty na státních hranicích vypukly již 2. listopadu 1989 ve vlaku Bohemia, který odjížděl ve večerních hodinách z Prahy. V Hradci Králové přistoupila větší skupina příslušníků Sboru ozbrojené ochrany železnic a Pohraniční stráže. Ve spolupráci s příslušníky StB, kteří jeli ve vlaku již z pražského nádraží, donutili vystoupit přibližně třicet osob z vlaku. Obdobný zásah se opakoval v pátek, kdy na zastávkách v Hradci Králové, Týništi nad Orlicí a Žamberku byli postupně vyvedeni všichni českoslovenští občané s jízdenkou do Vratislavi. V Pardubicích dokonce odmítl pokladní prodat cestujícím lístek do dolnoslezské metropole.⁶⁰⁴ Jeden z postižených, vysokoškolák Dalibor Fencel, vzpomínal na euforickou cestu na festival, která ovšem skončila v Týništi nad Orlicí, kde byl spolu s dalšími vytažen z vlaku: „Když chtěli, abych vystoupil, tak jsem zas řek, že ne, protože jsem měl papíry v pořádku a jenom mi je ukradl ten divnej civilista. Odmítl jsem se hnout, držel jsem se tyčí a strašně řval. Nevěděli co dělat, takže nakonec pokropili celý vagón slzným plynem a sami pak brečeli, když mě tahali ven.“⁶⁰⁵

Na festival se také nedostalo několik lidí ze Slovenska. Jedním z nich byl bývalý slovenský politik Pavol Čarnogurský, který musel na státní hranici v Petrovicích ve dvě

⁶⁰³ ABS, f. A 34–1, inv. jedn. 1413, Denní informace, KS SNB Brno, 6. 11. 1989.

⁶⁰⁴ ÚSD, f. RFE, Political block 308, 5. 11. 1989; Festival nezávislé české kultury ve Vratislavi, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 12, č. 21 (1989), s. 11–14; MĚŠŤAN, A.: Seminář o Střední Evropě v polské Vratislavi, In: *Proměny*, roč. 27, č. 1 (1990), s. 175–176.

⁶⁰⁵ OTÁHAL, M. – VANĚK, M. (eds.): *Sto studentských revolucí*, s. 329.

hodiny v noci vystoupit. Celníci mu poté zabavili pas a vrátili ho nazpět do Bratislavi.⁶⁰⁶ Nazpět se musel vrátit také slovenský písničkář Ivan Hoffman. Jak zaznělo ve vysílání Svobodné Evropy 6. listopadu 1989, na zpáteční cestě do Prahy přečetl příspěvek Milana Šimečky, který měl původně zaznít na semináři ve Vratislavi: „A v kupé rychlíku Bohemia se rozesmáli tři mladí lidé, kteří na rozdíl od Milana Šimečky sice mají pasy, ale mají před sebou spousta práce, když je jednou chtějí použít. Z toho solidárního smíchu jsem usoudil, že referát měl úspěch, seminář se vydařil. Adresy jsme si nevyměnili. Vím, kde tyto mladé lidi v budoucnu potkám, na Václaváku.“⁶⁰⁷

Velké množství lidí bylo nazpět vráceno na několika silničních přechodech, ačkoliv měli všechny potřebné doklady, včetně osobního pozvání. V pátek 3. listopadu 1989 vznikla napjatá situace zejména v Náchodě, kde se vytvořila dlouhá fronta aut a čekalo se na odbavení několik hodin. Jedním z těch, kdo nemohl z tamního hraničního přechodu pokračovat, byl písničkář Vladimír Merta, jehož svědectví odvysílala 6. listopadu 1989 Svobodná Evropa. Jednalo se o jeho první vystoupení na vlnách této stanice: „Ale já bohužel nemám jinou možnost, jakým způsobem se omluvit za to, že jsem nemohl dojet do Wrocławu. My jsme pro to udělali všechno, co jsme podle zákonů, které známe, jaksi věděli. My jsme měli pozvání, čekali jsme deset hodin ve frontě.“ Po dvouhodinové osobní prohlídce se písničkář dozvěděl, že mu byl zabaven pas, protože „není v zájmu státu, abych ho měl a ani mi prostě o tom [celník] nedal žádné potvrzení a vysvětlil nám, že se mění pohled na ty pozvání do Polska, že jich bylo mnoho a že ty pozvání mají formální nedostatky.“⁶⁰⁸

Řada dalších osob byla také vrácena na hranicích s NDR, přes jejíž území se oklikou pokoušela dostat do Polska. Přes uvedená restriktivní opatření na státních hranicích se do Vratislavi dostalo několik tisíc Čechů a Slováků, z nichž značná část zvolila právě cestu přes východoněmecké území a někteří údajně dokonce přes Sovětský svaz. Řada osob cestovala přes hraniční železniční přechod v Görlitz: „Nejen konec, ale celá souprava je k prasknutí nacpaná Čechy. Přišel jsem poslední a cítím se mezi nimi nepatříčně. Nemám ani dlouhé vlasy, ani plnovous, ani utahaný svetr ke kolenům či koženou bundu. A ten můj bledě modrý batoh působí směšně.“⁶⁰⁹ Podle této lehce ironické vzpomínky přijeli do Vratislavi především mladí lidé, kteří často neměli policejní

⁶⁰⁶ ÚSD, f. RFE, Political block 307, 4. 11. 1989.

⁶⁰⁷ *Tamtéž*, Political block 309, 6. 11. 1989.

⁶⁰⁸ *Tamtéž*, Political block 304, 1. 11. 1989.

⁶⁰⁹ REINISCH, J.: *Vratislavská předpremiéra*, s. 12.

záznamy. Není možné určit, kolik jich přesně bylo, nejčastěji se hovoří od třech až pěti tisících osobách.⁶¹⁰

Menší část z osob zadržovaných na přechodech nakonec mohla přijet alespoň v sobotu. Mezi nimi byla skupina, která cestovala autobusem. Jak vzpomínal redaktor Svobodné Evropy Karel Moudrý, řadu hodin seděli na celnici a odmítali odejít: „Nejdříve se je pokoušeli vyhnat celníci, nakonec zavolali nejlepší přátele pánů Jakešů – policajty s obušky – a s vlčáky, které psovodi rozdráždili, aby pouštěli hrůzu. Mladí zůstali sedět. Po mnoha hodinách celníci i policajti rezignovali. Sešli jsme se pak v divadle ve Vratislavi, kde nadšeně vyprávěli o velké a vítězné bitvě s tupostí vrchnosti, která zachází s národy jako s věcmi.“⁶¹¹ Je možné, že uvolnění části přechodů bylo vyvoláno řadou stížností dotčených občanů. Již v pátek ráno se také pokusil zlepšit situaci v tomto období již nejznámější představitel domácí opozice Václav Havel, který se prostřednictvím poslance Sejmu Zbigniewa Janase obrátil na polskou vládu s prosbou o pomoc. Obdobnou cestou se o nápravu pokusil také hlavní organizátor vratislavského setkání Mirosław Jasiński. Polský ministr zahraničních věcí Krzysztof Skubiszewski však lakonicky vyjádřil pochybnosti, „zda polské úřady mohou protestovat proti zásahu československých úřadů vůči československým občanům“.⁶¹² Řada účastníků se nevyhnula šikanování ani při návratu do Československa. Michal Klíma vzpomínal na ponižující prohlídky na státních hranicích: „Mnohahodinové prohlídky zavazadel, odebrání každého popsaného a potlačeného papíru, magnetofonových kazet. Filmy vytahovány z aparátu. Osobní prohlídky a výslechy. Fronty na silničních přejezdech někde čekaly přes patnáct hodin. Svérázný příspěvek československých úřadů do diskuse o střední Evropě.“⁶¹³

8.6 Služební pobyt

Dne 4. listopadu 1989 při folkovém koncertu ve vratislavském divadle moderátorka Maryna Miklaszewska s úsměvem lámanou češtinou vyjmenovala tucet synonym slova „fízl“ a ironicky popřála „příjemnou zábavu všem, kdo jsou tu služebně“.⁶¹⁴ Její přání mělo v publiku konkrétní adresáty, neboť do Vratislavi přijelo několik důstojníků a tajných

⁶¹⁰ Srov. KENNEY, P.: *Karneval revoluce*, s. 327–328.

⁶¹¹ *USD*, f. RFE, Political block 311, 8. 11. 1989.

⁶¹² *Tamtéž*, Political block 308, 5. 11. 1989.

⁶¹³ KLÍMA, M.: *Polsko–čs. solidarita*, s. 18.

⁶¹⁴ Srov. magnetofonové kazety s nahrávkou koncertu *Wrocław 3–5 XI 1989*. Varšava 1990.

spolupracovníků Státní bezpečnosti, kteří zde především monitorovali situaci. Jejich pobyt zajišťovali jejich kolegové z polského ministerstva vnitra, s nimiž udržovali dlouhodobé osobní vztahy.

O spolupráci bezpečnostních aparátů komunistických režimů v Československu a Polsku na konci osmdesátých let se dochovaly pouze torzovité dokumenty. Patří mezi ně písemnosti kontrarozvědné rezidentury FMV, která měla centrum při československém velvyslanectví ve Varšavě. Ve vyhodnocení její činnosti za rok 1988 je uvedena také pasáž o kontaktech disidentů: „Na úseku činnosti polských opozičních sil a jejich snaze o další internacionalizaci jejich činnosti byly zaznamenány výraznější projevy v tzv. ‚Polsko–československé solidaritě‘ a nově vytvořeného ‚Kruhu přátel Polsko–československé solidarity‘. Z prohlášení polských opozičních aktivistů, zejména Mirosława Jasińskiego vyplývá, že již od roku 1982 byly vzájemné styky konspirativní. Od začátku roku 1988 vzájemná činnost zesílila a to nejen v podobě ilegálních schůzek v příhraničních prostorech Polska a ČSSR. Svědčí o tom řada organizovaných setkání v prostoru Sněžky a na dalších místech.“ Pplk. Jan Pichrt z varšavské rezidentury si v uvedeném dokumentu také postěžoval na polské „přátele“ (X. správa SNB spolupracovala v tomto období zejména s III. a IV. správou MV PLR): „Stejně tendence o propojení do ČSSR jsou zjišťovány z prostředí ‚Solidarity‘ a ‚Solidarity bojující‘, ale s ohledem na malé operativní možnosti složek MV PLR, jsou získávány pouze dílčí poznatky. Dílčí poznatky o činnosti obou seskupení byly ihned předávány centrále. Přátelům MV PLR se stále nedaří odhalovat spojky a kanály pro předávání ilegálních tiskovin do ČSSR.“⁶¹⁵

Přestože v Polsku působila od srpna nová vláda pod vedením premiéra Tadeusze Mazowieckého, pomáhala polská tajná policie nadále svým kolegům z Československa podrobně monitorovat kontakty občanů obou států. Na druhou stranu je z dochovaných dokumentů patrné, že na podzim 1989 razantně narůstala vzájemná nedůvěra a nechut pokračovat ve spolupráci podle starých pravidel.⁶¹⁶ Dne 20. září 1989 podal náčelník 12. odboru II. správy SNB⁶¹⁷ pplk. Jaroslav Dvořák návrh na mimořádné jednání s polskou stranou na hraničním přechodu v Bělovsi. Návrh schválil 5. října 1989 genpor. Alojz

⁶¹⁵ ABS, OB 1523, podsvazek IX/3, Vyhodnocení plnění úkolů rezidentury FMV v PLR za rok 1988 po linii X. správy SNB.

⁶¹⁶ Srov. dochované dokumenty k mezistátním jednáním zástupců MV ČSSR a MV PLR na různé úrovni z konce osmdesátých let ABS, OB 1523 MV, podsvazek VIII/8.

⁶¹⁷ Pracovníci 12. odboru II. správy SNB se zabývali „kontrarozvědným rozpracováním ideodiverzních center a emigrantských seskupení“.

Lorenc, který jako I. náměstek ministra vnitra ČSSR řídil Státní bezpečnost. Cílem jednání mělo být „projednání součinnostních opatření k připravovaným akcím čs. politické emigrace v PLR“. Československá strana chtěla dohodnout následující otázky, spojené s vratslavským festivalem: „Konspirativní ubytování pracovníků čs. kontrarozvědky, agenturní obsazení akcí z polské strany, zajištění dokumentace včetně vystoupení jednotlivých osob na sympóziu a přijatých závěrů, tajné výjmy [prohlídky] u exponentů čsl. emigrace, kteří se akce zúčastní, dokumentace jejich stykové báze a činnosti, zabezpečení kontroly pohybu Františka Janoucha k realizaci schváleného aktivního opatření“.⁶¹⁸

Jednání se nakonec uskutečnilo 17. října 1989 ve Varšavě. Polskou stranu reprezentovali náčelník III. správy MV PLR pplk. Filipajtis, náčelník Správy StB Vratislav pplk. Ginejko a náčelník Správy WOP plk. Zuziak, československou stranu zastupovali náčelník 12. odboru II. správy SNB pplk. Dvořák, vedoucí starší referent specialista 1. oddělení 12. odboru II. správy SNB pplk. Černý a pracovníci rezidentury FMV ve Varšavě pplk. Válek a mjr. Jirásek. Polští zástupci předali podle zprávy z jednání „konkrétní poznatky, získané především operativní cestou“. Účast na akci ve Vratslavě měla potvrdit řada hudebních skupin, písničkářů, výtvarníků a divadelníků. Na seminář mělo přijet okolo osmdesáti osob z Litvy, Lotyšska, Ukrajiny, Maďarska, Bulharska, Rumunska, USA, Rakouska a představitelé „československé emigrace“. Podle informací polské tajné policie se rovněž čekala účast „několik set čs. občanů, kteří do PLR přicestují jednak na fingoaná pozvání a dále nevyklučují možnost, že mnozí čs. občané překročí čs.–polské hranice ilegálně“. Polská strana slíbila splnit všechny vznesené požadavky, které byly formulovány v návrhu pplk. Dvořáka, včetně využití polských agentů a odposlechů. Zřízen měl také být společný koordinační štáb ve složení pplk. Ginejko (náčelník Správy StB Vratislav), pplk. Válek (rezidentura Varšava) a pplk. Černý (II. správa SNB). Účast přislíbil rovněž náčelník III. správy MV PLR pplk. Filipajtis.⁶¹⁹

Do Vratslavě měla podle schváleného návrhu pplk. Dvořáka vyjet operativní skupina, složená z pracovníků II. správy SNB. Vedoucím byl jmenován pplk. Josef Černý

⁶¹⁸ *ABS*, OB 1523 MV, podsvazek VIII/8, Návrh pplk. Jaroslava Dvořáka na uskutečnění mimořádného jednání na OPK Běloves s pracovníky III. správy MV PLR a zástupcem pro Státní bezpečnost vojvodského úřadu MV Wroclav k projednání součinnostních opatření k připravovaným akcím čs. politické emigrace v PLR, 20. 9. 1989, 3 strany A4 strojopisu.

⁶¹⁹ *Tamtéž*,

(1. oddělení 12. odboru), členy skupiny mjr. Oldřich Vobořil (2. oddělení 9. odboru⁶²⁰), kpt. Jiří Slanina (1. oddělení 12. odboru), kpt. Miloslav Málek (3. oddělení 10. odboru⁶²¹), pplk. Jan Škapa (důchodce, bývalý pracovník 1. odboru X. správy SNB⁶²²) a kpt. Julius Miškovský (2. oddělení 9. odboru). Skupina měla koordinovat řízení „agenturních prostředků“ a provedení navržených opatření. Ve spolupráci s dezinformačním odborem rozvědky (36. odbor I. správy SNB⁶²³) měli provést „aktivní opatření (...) k diskreditaci představitelů čs. emigrace, zejména M. Kubese“. Operativní skupina měla do Polska vyjet 31. října 1989 třemi služebními vozidly se státními poznávacími značkami z okresů sousedících s vratislavským vojvodstvím. Příslušníci StB měli být ubytováni konspirativně v hotelích po dvou až tříčlenných skupinách. Dne 6. listopadu 1989 se měli vrátit přes hraniční přechod Běloves a Harrachov.⁶²⁴

Protože se zatím nepodařilo nalézt další archivní dokumenty, není doposud jasné, nakolik byl uvedený plán naplněn. Podle vzpomínek několika pamětníků však příslušníci tajné policie skutečně ve Vratislavi působili. Dokládá to například rozhovor Petra Placáka s Miroslavem Jircem, který na festival přijel jako agent StB s konkrétním úkolem: „V té době se tam měl ukrývat Standa Devátý a chtěli vědět, jestli tam skutečně je, nebo ne. Já jsem jim tenkrát oznámil, že tam není, i když všichni jsme věděli, že je. Nicméně řekl jsem jim, že tam byl Kryl, Sváťa Karásek, Třešňák a nějaké kapely. Taky jsem jim řekl, že tam byla Petruška [Šustrová]. Oni ale měli asi i jiné zdroje.“⁶²⁵ V Polsku se Miroslav Jirec měl podle plánu setkat s jedním z přítomných příslušníků StB, kterého předtím osobně neznal: „Měli jsme sraz na náměstí a měl jsem mít v ruce průvodce Čedoku Vratislaví a on ho měl také. Bylo to jako ze špatné detektivky. Byla stanovena přesná hodina, kdy se sejdeme a kde. Mimochodem o Vratislavi jsi mi řekl první ty a já jsem si obstaral pozvání. To jen pro tvou informaci. Já jsem si tam tenkrát nakoupil knížky, Havla a tak, a tomuhle, nevím, co

⁶²⁰ Pracovníci 9. odboru II. správy SNB se zabývali „kontrarozvědnou kontrolou církví a náboženských společenství a kontrarozvědným rozpracováním nepovolených sekt“.

⁶²¹ Pracovníci 10. odboru II. správy SNB se zabývali „kontrarozvědným rozpracováním nepřátelských seskupení“.

⁶²² Pracovníci 1. odboru X. správy SNB se zabývali „kontrarozvědným rozpracováním antisocialistických sil a nepřátelských uskupení“.

⁶²³ Pracovníci 36. odboru I. správy SNB se zabývali „aktivními a vlivovými opatřeními“.

⁶²⁴ ABS, OB 1523 MV, podsvazek VIII/8, Zpráva pplk. Jaroslava Dvořáka o jednání s polskými přáteli s návrhy dalších opatření v souvislosti se zabezpečením akce čs. politické emigrace ve Wroclavi ve dnech 2. až 5. 11. 1989, 19. 10. 1989, 3 strany A4 strojopisu.

⁶²⁵ PLACÁK, P. (ed.): *Kádrový dotazník*. Praha 2001, s. 148–149.

to bylo zač, estébák pochopitelně, jsem ji dal. Za týden jsem si je vyzvednul tady v Praze, abych neměl problémy přes hranice.“⁶²⁶

Patrně nejkvalitnější informace získal pro Státní bezpečnost její tajný spolupracovník Stanislav Dvořák. Na festival odjel jako ideový spolupracovník rozvědky, působící pod krycím jménem „Jilemský“. Od důstojníků tajné policie dostal nejen konkrétní úkoly, ale také „kapesné“. Ve Vratislavi bydlel u jednoho z hlavních organizátorů setkání Pawla Kasprzaka a účastnil se řady interních setkání a diskusí. Těsně před 17. listopadem 1989 se do Vratislavi vrátil jako údajný exulant. Z Polska měl později pokračovat do Norska, kam ho pozval zakladatel Polsko–československé solidarity Aleksander Gleigewicht, s nímž se znal z první poloviny osmdesátých let, kdy jako údajný kurýr – ve skutečnosti od počátku agent StB – pomáhal udržovat spojení mezi Chartou 77 a polskou opozicí. Rozvědka si od jeho „vysazení“ slibovala, že získá pozici v sekretariátu Mezinárodního helsinského výboru v Oslu. Na počátku roku 1990 Stanislav Dvořák z Vratislavi potichu zmizel a svým polským přátelům, která léta udával tajné policii, se již nikdy neozval.⁶²⁷

8.7 Činnost Polsko–československé solidarity po roce 1989

Vratislavský festival svou mimořádnou atmosférou symbolicky předznamenal blízké zhroucení komunistického režimu v Československu, jehož stabilitu nedokázala udržet ani nákladná represivní opatření. Euforické setkání představovalo vyvrcholení spolupráce československé a polské opozice a mělo značný politický význam, protože jasně ukázalo rostoucí mezinárodní ostrakizaci komunistického režimu v Československu a spontánní masovou aktivizaci domácí veřejnosti.⁶²⁸ Několik tisíc Čechů a Slováků přijelo do Vratislavi často dobrodružnými cestami a řada z nich neváhala veřejně manifestovat své

⁶²⁶ *Tamtéž*, s. 149.

⁶²⁷ BLAŽEK, P.: Akcja „Červotoč“ (Kołatek). Tajny współpracownik StB Stanislav Dvořák jako kurier „Solidarności Polsko–Czechosłowackiej“, In: *Pamięć i Sprawiedliwość*, č. 1 (9), 2006, s. 117–163. Srov. kapitolu „Akce „Červotoč““.

⁶²⁸ Dva týdny po manévrech na státních hranicích vedení II. správy SNB již hovořilo o nutné změně v přístupu k „vnitřnímu protivníkovi“. Představitelé tajné policie jako jednu z příčin kritické situace uvedli vedle aktivizace opozice také vývoj v Polsku a v Maďarsku, který domácí režim vystavil do mezinárodní izolace ŽÁČEK, P. (ed.): Hlavní správa kontrarozvědky v dokumentech, In: *Securitas Imperii*, č. 2 (1994), s. 258–259.

postoje, ačkoliv jim hrozila šikana úřadů. V jejich paměti zůstává festival spojen s vlídným chováním Poláků, které bylo v naprostém kontrastu s tamější krizovou ekonomickou situací. Vratislavský festival pro ně zůstává součástí převratného podzimu roku 1989. Výtvarník David Němec to shrnul lapidárně: „Vracel jsem se domů v den, kdy padla Berlínská zeď.“⁶²⁹

Následný rychlý pád komunistického režimu v Československu silně ovlivnila předchozí polská verze. Ve srovnání se sousední zemí měla sice navenek dynamičtější podobu, ale základním institucionálním rámcem přechodu se obdobně staly kompromisní dohody u „kulatých“ stolů.⁶³⁰ Značná část účastníků schůzek na „zelené“ hranici změnila v souvislosti s těmito událostmi své sociální postavení. Z druhořadých občanů, kteří byli často dlouhé roky pronásledováni za své postoje a aktivity komunistickým režimem, se tehdy vytvářela nová politická elita. Když se podíváme na známé fotografie disidentů stojících před hraničním cedulemi z osmdesátých let, uvidíme na nich budoucího prezidenta československé republiky, řadu ministrů, diplomatů, šéfredaktorů deníků a časopisů nebo ředitele kulturních institucí. Již tato skutečnost umožnila rozvinout činnost Polsko–československé solidarity v nových podmínkách. Prvním vrcholem bylo 17. března 1990 setkání československého prezidenta Václava Havla a představitele Solidarity Lecha Wałęsy, který o několik měsíců vystřídal Wojciecha Jaruzelského v čele Polska. Schůzka se symbolicky uskutečnila v Krkonoších nedaleko místa, kde se v červenci 1978 setkali polští a českoslovenští disidenti. Na místo oba státníky dopravil vrtulník.⁶³¹

Historii osobních setkáních představitelů československé a polské opozice na hranicích definitivně uzavřela akce, jež souvisela s nechutí části československé vládní reprezentace plně „otevřít“ hranice s Polskem. Jiří Dienstbier, tehdejší ministr zahraničí, popsal svou roli na jedné z protestních akcí, která se uskutečnila v září 1990: „Když odpor ekonomických ministrů neustával, připomněli jsme si v této neformální době s Václavem Havlem disidentské časy. Prezident republiky a ministr zahraničí se zúčastnili česko–polského setkání v Krkonoších, při kterém symbolicky zvedli hraniční závoru na cestě u Pomezních bud.“⁶³² I po této akci se však situace na československo–polských hranicích ještě dlouhé měsíce po „zvedání závor“ nezměnila a symbolické gesto tak zůstalo pouhým divadlem pro novináře. Zmíněná účast vysokých státníků na setkání, uspořádaném

⁶²⁹ *Gry leśne, uliczne i piwniczne*. Telewizja Wrocław 2000.

⁶³⁰ Srov. SUK, J.: *Labyrintem revoluce. Aktéři, zápletky a křižovatky jedné politické krize*. Praha 2003;

⁶³¹ SERWATKA, T.: *Orzeł i lew*, s. 124.

⁶³² DIENSTBIER, J.: *Od snění k realitě. Vzpomínky z let 1989-1999*. Praha 1999, s. 67.

nevládní organizací Polsko–československé solidarity, však ukázala, že idealismus bývalých disidentů, uplatňovaný v novém postavení, nepůsobil zcela přesvědčivě. Bývalá mluvčí Charty 77 a novinářka Petruška Šustrová shrnula po několika letech rozpaky nad jednáním svých přátel: „Co to je za nesmysl, když prezident a ministr zahraničí protestují proti tomu, že jsou zavřené hranice, proti komu protestují, proti sobě?“⁶³³

Na činnosti klasické nadace, v níž se původně nepovolená organizace na počátku devadesátých let proměnila, se podíleli zejména její polští členové, na druhé straně hranic vyvíjela aktivní činnost pouze pobočka v Českém Těšíně. Svou pozornost Polsko–československá solidarita upřela na podporu demokratických hnutí v bývalých státech Sovětského svazu, příhraniční spolupráci polských a českých regionů a pořádání kulturních akcí, z nichž největší ohlasy doposud mají filmové a divadelní festivaly v těšínském regionu. Členové Polsko–československé solidarity stály také u zrodu visehradské spolupráce, která dala nové impulsy středoevropskému projektu. Na počátku devadesátých let pomáhali při odsunu sovětských vojsk z Československa a o několik let později podporovali vstup obou zemí do Evropské unie a Severoatlantické aliance.⁶³⁴

⁶³³ RŮŽIČKA, M. (ed.): *Charta 77*, In: *Týden*, č. 2 (1997), zvláštní příloha, s. 19. Srov. popis diplomatických vztahů obou států v devadesátých letech DEJMEK, J.: *Československo, jeho sousedé a velmoci*, s. 166–169.

⁶³⁴ Srov. ZALEWSKI, M. (ed.): *Szlak do wolności – XXV lat Solidarności Polsko-czesko-słowackiej*. Vratislav 2007. řada informací je také dostupná na internetových stránkách Polsko–česko–slovenské solidarity <http://www.spczs.engo.pl/>.

ZÁVĚR

Spolupráce československých a polských opozičních skupin v sedmdesátých a osmdesátých let představuje významnou kapitolu z dějin vztahů mezi oběma satelity sovětského bloku. Oponenti komunistického systému dokázali najít společná témata a navázat intenzivní osobní kontakty. Motivy pro rozvíjení vzájemné spolupráce často souvisely se zájmem o polskou nebo československou historii, kulturu a blízký jazyk, který u řady disidentů sahal hluboko do minulosti. Důležitou roli sehrály také osobní a příbuzenské vztahy. Zásadním společným tématem byl prožitek událostí roku 1968, zejména potlačení Pražského jara, na kterém se podílely polské jednotky. Významně přispěl k formování pozdější sounáležitosti disidentských hnutí v obou zemích, která ovšem zejména v osmdesátých letech kontrastovala s převažujícími historickými stereotypy v obou společnostech. Jejich kořeny sice sahají až do období po první světové válce, ale zásadní posílení doznaly v osmdesátých letech v souvislosti s negativně orientovanou propagandou, kterou vůči Polsku vyvíjel československý komunistický režim na počátku osmdesátých let. V důsledku obav z přenesení polské krize do Československa se v tomto období také výrazně zhoršily možnosti cestovního styku mezi oběma státy.

Rozsah a pestrost forem spolupráce polských a československých disidentů nemají ve srovnání s ostatními státy sovětského bloku obdobu. Mezi její hlavní protagonisty patřili zpočátku představitelé Výboru na obranu dělníků a Charty 77. Nejdříve se jejich vztahy omezovaly na vydávání veřejných prohlášení s projevy solidarity a nabídkou spolupráce. Nejvýznamnější ohlas získaly v roce 1978 dvě osobní schůzky disidentů v Krkonoších na Cestě polsko–československého přátelství. Ten byl hlavním důvodem, proč následně proti dalšímu rozvíjení kontaktů zasáhly bezpečnostní složky obou komunistických režimů. Přímé osobní kontakty polských a československých disidentů byly na několik let znemožněny. Politická situace a postavení disidentských hnutí v obou zemích se na počátku osmdesátých let zcela změnila v důsledku rozsáhlé systémové krize Gierkova režimu. Vznik Nezávislého odborového hnutí Solidarita v létě 1980 znamenal přelom nejen pro Polsko, ale ve svých důsledcích se stal jedním z hlavních příčin následného rozpadu sovětského bloku a hlubokých politických změn ve středoevropském prostoru. Opoziční hnutí v Československu se naopak v tomto období ocitlo v hluboké krizi, která vyplývala z razantního tlaku Státní bezpečnosti. Obava režimu Gustáva Husáka z polské „nákazy“ u domácí společnosti vedla také ke zmíněné rozsáhlé dezinformační protipolské

kampani a vytváření záporných historických stereotypů ve vnímání polského národa u značné části československých občanů.

Hlavní roli při rozvíjení vzájemných vztahů disidentů sehrála v následujícím desetiletí Polsko–československá solidarita, která vznikla na počátku osmdesátých let v dolnoslezské Vratislavi. Až do roku 1987 působila jako malá konspirativní skupina, kterou založil Aleksander Gleichgewicht, aktivista dolnoslezské pobočky Nezávislého odborového svazu Solidarita. V září 1981 navštívil Československo a osobně domluvil spolupráci s pražskými signatáři Charty 77. Po jeho internaci v souvislosti s vyhlášením válečného stavu v Polsku převzal jeho roli vratislavský student slavistiky Mirosław Jasiński, který se rozvíjení kontaktů s disidenty ze sousední země věnoval intenzivně až do konce osmdesátých let. V roce 1984 se vratislavskému okruhu podařilo publikovat společné prohlášení řady známých představitelů polské a československé opozice, mezi nimiž byla také většina z účastníků krkonošských schůzek z roku 1978. Vratislavská skupina tímto způsobem viditelně navázala na předchozí tradici a posílila svou legitimitu pro rozvíjení své činnosti v následujících letech.

V druhé polovině osmdesátých let byly opět obnoveny osobní schůzky disidentů z obou zemí na státní hranici, tentokrát nejen v Krkonoších, ale také v Západních Tatrách, Beskydách, Javorníkách a Jeseníkách. Polští aktivisté pomáhali svým kolegům ze sousední země s tiskem samizdatů a dodáváním techniky od exilových skupin. Společné fotografie známých disidentů z větších setkání pomohly získat publicitu zejména v západním prostředí, kde se záhy staly nedílnou součástí obrazu činnosti disidentských hnutí v sovětském bloku. Polsko–československá solidarita rozšířila v tomto období formy své činnosti a začala působit také v dalších příhraničních regionech. V červenci 1987 polští a českoslovenští disidenti společně ohlásili vznik Kruhu přátel Polsko–československé solidarity (*Krag przyjaciół Solidarności Polsko–Czechosłowackiej*), která se stala první mezinárodní opoziční skupinou uvnitř sovětského bloku se zveřejněnými jmény svých členů. Vedle konspirativních aktivit se polští členové v tomto období soustředili na pořádání veřejných nátlakových akcí na podporu československé opozice.

Činnost Polsko–československé solidarity nepředstavovala zdaleka jedinou podobu neformálních kontaktů mezi oběma společnostmi v období komunistického režimu. Od padesátých let například existovala osobní spolupráce podzemních struktur české a slovenské katolické církve s polskými duchovními a řeholníky. Spojení udržovali také

Svědkové Jehovovi, neformální vazby existovaly i mezi uměleckými a dalšími okruhy.⁶³⁵ Aktivita disidentů však měly jednoznačně největší ohlas a významně ovlivnily politickou situaci v obou zemích na konci osmdesátých let. Polsko–československá solidarita, jejíž kořeny sahají až do počátku osmdesátých let, navíc představuje z typologického hlediska výjimečný příklad mezinárodní opoziční skupiny v sovětském bloku. Neobvyklá je také délka, rozsah a forma aktivit, které postupně dokázala navzdory střeženým státním hranicím vyvíjet s poměrně malým počtem členů na území dvou sovětských satelitů. Spoluvytvářela pozitivní historické tradice, na jejichž základě byly vystavěny polistopadové vztahy mezi oběma státy.

Jádro této skupiny představovali mladí aktivisté z dolnoslezské metropole, kteří efektivně navázali na předchozí kontakty polských disidentů se signatáři Charty 77 z druhé poloviny sedmdesátých let. Vratislavští aktivisté dokázali využít bohaté zkušenosti polské opozice z pořádání proklamativních akcí, kterými dokázali upoutat pozornost domácí i zahraniční veřejnosti. Mezi jejich akcemi najdeme nejen konspirativní schůzky na „zelené“ hranici, ale také veřejné akce: happeningy, hladovky, pouliční demonstrace a kulturní akce. Od roku 1987 ve Vratislavi vydávali samizdatový *Biuletyn Informacyjny Solidarności Polsko–Czechoslowackiej*. Polsko–československá solidarita tímto způsobem vytvářela především platformu, na které se mohli sjednotit všichni zájemci o rozvíjení kontaktů napříč státními hranicemi. Její organizátoři dokázali postupně vtáhnout a propojit do svých aktivit také nově vytvořené opoziční skupiny, které začaly v obou zemích působit v druhé polovině osmdesátých let. Je příznačné, že v Československu našli vratislavští aktivisté ohlas zejména mezi členy Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných, kteří od počátku podobně pracovali s efektem publicity u konkrétních kauz a nevyhýbali se ani konspirativním formám činnosti. Proslulá setkání disidentů „zelené“ hranici tak měla v tomto kontextu dvojí úroveň a význam. Vedle symbolických schůzek známých představitelů polské a československé opozice, které zajistily publicitu a ohlas v zahraničí, se v příhraničních horách odehrávaly také menší schůzky, na nichž se také domlouvaly konkrétní způsoby konspirace, pašování samizdatů či techniky a připravovaly se veřejné nátlakové akce: „Bylo to divadelní představení pro mezinárodní publikum, a zároveň tam fungovalo skutečné zákulisí.“⁶³⁶

⁶³⁵ KAMIŃSKI, Ł.: *Polská opozice a Charta 77*, s. 281.

⁶³⁶ KENNEY, P.: *Karneval revoluce. Střední Evropa 1989*. Praha 2005, s. 139.

V souvislosti s politickými změnami dokázali také využít nového postavení a iniciovali jako poslanci Sejmu omluvu Polska za účast jeho jednotek na okupaci Československa 21. srpna 1968. Vzájemná spolupráce vyvrcholila na počátku listopadu 1989, kdy ve spolupráci s exilovými skupinami připravili mezinárodní diskusní seminář a přehlídku nezávislé československé kultury ve Vratislavi, kam tehdy přijelo několik tisíc Čechů a Slováků. Atmosféra festivalu předznamenala listopadové události v Československu. Činnost Polsko–československé solidarity pád komunistických režimů v obou zemích neuzavřel. Její členové se soustředili na podporu demokratických hnutí v zemích bývalého Sovětského svazu, úpravu legislativních norem pro cestovní styk mezi Polskem a Československem a na pořádání kulturních akcí v příhraničních regionech. Její členové po nástupu do vysokých státních funkcí pomohli výrazně proměnit diplomatické vztahy mezi oběma státy. Významně se také podíleli na vytvoření projektu Visegradské spolupráce středoevropských států a jejich postupného zapojení do Evropské unie.

Jedním z hlavních přínosů disertační práce jsou výsledky badatelského výzkumu archivních dokumentů z provenience bezpečnostních aparátů komunistických režimů v Polsku a Československu. Autor využil zejména liberálně koncipovaného archivního zákona v České republice, který otevřel pro běžného badatele dříve špatně dostupné archivní fondy Státní bezpečnosti. Příslušné dokumenty, nyní uložené v pražských a brněnských depozitářích Archivu bezpečnostních složek, umožnily koncipovat nový pohled na dějiny vztahů polských a československých disentů. Autor se také pokusil o využití různých typů pramenů vzniklých z činnosti Státní bezpečnosti pro rekonstrukci vybraných historických událostí. Jedním z výsledků jeho bádání je historická studie o rozsáhlé akci československého bezpečnostního aparátu, kterou pod krycím názvem „Sever“ vyvíjel v první polovině osmdesátých let v souvislosti s tehdejší polskou krizí. Příslušná kapitola vedle jiného mapuje velký rozsah činnosti Státní bezpečnosti, která se snažila odhalovat, mařit nebo manipulovat snahy o propojení opozičních hnutí v obou zemích. Akce „Sever“ svým rozsahem patřila jednoznačně mezi nejrozsáhlejší opatření, která bezpečnostní aparát ve svých dějinách podnikl. Zapojily se do ní takřka všechny hlavní složky ministerstva vnitra, které podnikly také řadu kroků přímo na polském území. Významnou roli sehrála kontrarozvědná rezidentura FMV v Polsku, jejíž příslušníci působili většinou pod diplomatickým krytím na tamních československých zastupitelských úřadech.

V rámci zmíněné akce „Sever“ řídila Státní bezpečnost od roku 1981 na polském území dlouhodobě svého tajného spolupracovníka Stanislava Dvořáka (krycí jméno

„Michal“), který působil jako lektor češtiny na vratislavské univerzitě. Tajné policii se přihlásil sám poté, kdy byl požádán aktivisty vratislavské pobočky Nezávislého odborového svazu Solidarita o pomoc při navázání spolupráce se signatáři Charty 77. Stanislav Dvořák v následujících třech letech jezdil do Prahy jako údajný kurýr Polsko–československé solidarity. Svou roli dohrál teprve v červnu 1984, kdy se definitivně vrátil do Československa a na pokyn StB zcela přerušil kontakty s disidenty. V roce 1989 opět začal z vlastní iniciativy spolupracovat se Státní bezpečností, tentokrát s komunistickou rozvědkou. Ta plánovala jeho vysazení do Mezinárodního helsinského výboru v Norsku, kde působil po svém odchodu do exilu v roce 1983 zakladatel Polsko–československé solidarity Alexander Gleichgewicht, který ho pozval na návštěvu. V polovině listopadu 1989 byl Stanislav Dvořák nejdříve vyslán do Vratislavi, kde několik měsíců působil v kanceláři Polsko–československé solidarity.

Příslušné operativní svazky umožnily po srovnání a doplnění se sekundárními prameny doložit a popsat poměrně velký rozsah kontroly a ovlivňování kontaktů mezi disidentskými okruhy v Polsku a Československu ze strany Státní bezpečnosti v první polovině osmdesátých let. Umožnily také potvrdit zájem polské tajné služby o aktivity vratislavských aktivistů od počátku osmdesátých let až do listopadu 1989, kdy polské útvary spolupracovaly s československými bezpečnostními složkami při sledování účastníků vratislavského festivalu. Archivní výzkum však současně také ukázal, že v tomto období již nebyly bezpečnostní složky schopné efektivně čelit rozsáhlé činnosti Polsko–československé solidarity.

PŘÍLOHA

EDICE DOKUMENTŮ

Přílohou disertační práce je edice padesáti archivních dokumentů různé provenience, které doposud nebyly většinou publikovány. Dokumenty můžeme rozdělit na dva okruhy podle jejich původců. Prvními jsou zejména prohlášení opozičních skupin (Charty 77, Výboru společenské sebeobrany „KOR“ a Polsko–československé solidarity), které se věnovaly rozvíjení spolupráce mezi československými a polskými disidenty. Druhým typem dokumentů jsou doposud nepublikované písemnosti Státní bezpečnosti. Vzhledem k velkému množství relevantních dokumentů z této provenience se autor rozhodl zařadit do edice především ukázky jednotlivých typů písemností: operativní plány, agenturní záznamy a zápisy z vybraných jednání štábu akce „Sever“.

Všechny dokumenty jsou opatřeny stručným registrem o obsahu, původci a době vzniku příslušného dokumentu. V připojeném poznámkovém aparátu jsou uvedeny bibliografické a archivní odkazy, vysvětlivky a vysvětlení zkratk. Editor se snažil, aby byla co nejvíce zachována autenticita dokumentů, proto pouze sjednotil interpunkci a upozornil na pravopisné chyby. Na rozdíl od citátů v samotné práci ponechal v dokumentech Státní bezpečnosti tradiční psaní příjmení verzálkami.

Seznam dokumentů

D 1, 1978, [27. červenec], Společné prohlášení KSS–KOR a Charty 77, přijaté účastníky setkání na Sněžce.

D 2, 1978, [září], Společné prohlášení KSS–KOR a Charty 77 a dopis obráncům lidských práv ve východní Evropě, dokumenty přijaté účastníky setkání na Sněžce.

D 3, 1978, 27. září, Sdělení VONS č. 38 o zásahu StB proti signatářům Charty 77 v souvislosti se schůzkou v Krkonoších.

D 4, 1978, 4. říjen, Sdělení VONS č. 40 o uvěznění mluvčího Charty 77 Jaroslava Šabaty v souvislosti se zásahem proti schůzce představitelů Charty 77 a KORu v Krkonoších.

D 5, 1978, 16. listopad, Otevřený dopis KSS–KOR a Charty 77 parlamentům Polska a ČSSR v souvislosti se zásahem na státních hranicích 1. října 1978.

- D 6, 1978, [prosinec], Paříž, Článek o krkonošských setkáních představitelů československé a polské opozice v exilovém periodiku *Svědectví*.
- D 7, 1980, 14. prosinec, Praha – Prohlášení Charty 77 k polským událostem a jejich tendenčnímu výkladu ze strany domácích oficiálních médií.
- D 8, 1981, [červenec], Praha, Podklady pro poradu štábu akce „Sever“ 10. července 1981.
- D 9, 1981, 3. srpen, Praha, Zpráva operativního pracovníka 1. oddělení 3. odboru X. správy SNB npor. Jiřího Maliňáka o získání Stanislava Dvořáka ke spolupráci se Státní bezpečností pod krycím jménem „Michal“.
- D 10, 1981, 28. říjen, Praha, Zpráva X. správy SNB o akci „Sever“, zaslaná náčelníkem X. správy SNB genmjr. Vladimírem Stárkem náměstkovi ministra vnitra ČSSR genmjr. JUDr. Vladimíru Hrušeckému.
- D 11, 13. prosince, Praha – Telegram náčelníka operačního štábu a náměstka ministra vnitra ČSSR genmjr. Vladimíra Hrušeckého náčelníkům krajských a centrálních správ Sboru národní bezpečnosti s uloženými úkoly.
- D 12, 1981, 15. prosinec, Praha – Text letáku Skupiny revoluční akce na podporu Solidarity.
- D 13, 1982, 28. červenec, Praha, Zpráva X. správy SNB o vývoji situace v PLR, zaslaná náčelníkem X. správy SNB plk. Zdeňkem Wiederlechnerem náměstkovi ministra vnitra ČSSR genmjr. JUDr. Vladimíru Hrušeckému.
- D 14, 1983, 12. leden, Varšava, Zpráva příslušníka varšavské rezidentury StB Ladislava Doležala o jednání se zástupcem náčelníka 4. správy MV PLR.
- D 15, 1983, [listopad], Praha, Zápis výpovědi Stanislava Dvořáka o kontaktech disidentů z Polska a Československa.
- D 16, 1984, 12. únor, Společné prohlášení představitelů československé a polské opozice
- D 17, 1984, 29. června, Praha, Návrh na ukončení akce „Sever“.
- D 18, 1985, 22. březen – Bratislava, Sdělení VONS o odsouzení tří mladých slovenských katolíků za pašování literatury přes Tatry
- D 19, 1987, květen, Praha – Zpráva StB o pražské návštěvě Mirosława Jasińského a vzniku Kruhu přátel Polsko–československé solidarity.
- D 20, 1987, červenec – Zpráva o založení Kruhu přátel Polsko–československé solidarity
- D 21, 1987, [srpen] – Společné prohlášení představitelů československé a polské opozice, přijaté na setkání na Borůvkové Hoře
- D 22, 1987, 20. srpen, Praha – Zpráva StB o setkání disidentů na státních hranicích a přijatém společném prohlášení k 19. výročí srpnové okupace Československa

- D 23, 1987, září – Zpráva o ekologické manifestaci na Cestě čs. –polského přátelství.
- D 24, 1987, 14. září, Praha – Zpráva StB o ekologické manifestaci na státních hranicích
- D 25, 1988, Hradec Králové – Plán StB, vypracovaný s cílem zamezit případným setkáním představitelů československé a polské opozice na státní hranici v Krkonoších.
- D 26, 1988, 16. červen – Sdělení VONS č. 776 o zásahu na státních hranicích v Krkonoších
- D 27, 1988, 6. červenec, Praha – Zpráva StB o přípravě nelegálního vstupu domácí opozice do televizního vysílání pomocí přístroje dovezeného z Polska.
- D 28, 1988, 10. červenec – Deklarace Polsko–československé solidarity ze setkání na Kralickém Sněžníku
- D 29, 1988, 14. červenec, Brno – Zpráva StB o účasti mluvčího Charty 77 Stanislava Devátého na setkání s představiteli polské opozice.
- D 30, 1988, 14. červenec, Ústí nad Labem – Zpráva StB o činnosti signatáře Charty 77 Ladislava Lise a setkání představitelů československé a polské opozice.
- D 31, 1988, 20. červenec, Brno – Zpráva StB o získání polských časopisů druhého oběhu a spolupráci československé a polské opozice.
- D 32, 1988, 28. červenec, Ústí nad Labem – Agenturní zpráva StB o činnosti signatáře Charty 77 Ladislava Lise a setkání představitelů československé a polské opozice.
- D 33, 1988, srpen – Text letáku Pomerančové alternativy, rozšiřovaného v Polsku před happeningem v okolí Sněžky.
- D 34, 1988, 4. září – Prohlášení ze schůzky aktivistů Polsko–československé solidarity na hranicích.
- D 35, 1988, září – Zpráva o zásahu StB proti plánované schůzce představitelů NMS a WiP na státních hranicích.
- D 36, 1988, 8. září, Praha – Zpráva StB o připravovaném setkání aktivistů NMS s představiteli polského opozičního hnutí na státní hranici.
- D 37, 1989, 3. duben, Praha – Zpráva StB o přípravách ilegálního převozu rozmnožovací techniky z Polska do Československa.
- D 38, 1989, 20. květen – Společné prohlášení aktivistů NMS, WiP a Polsko–československé solidarity, přijaté na setkání v Jeseníkách
- D 39, 1989, 22. květen, Praha – Zpráva StB o setkání aktivistů NMS, WiP a Polsko–československé solidarity v Jeseníkách.
- D 40, 1989, 17. červen – Pozdrav představitelů československých opozičních skupin polským přátelům ze státních hranic

- D 41, 1989, 25. červen – Zpráva o „plenárním“ setkání představitelů československé a polské opozice u Kralického Sněžníku
- D 42, 1989, 24. červenec – Zpráva o setkání představitelů Polsko–československé solidarity v Praze
- D 43, 1989, 9. srpen, Brno – Zpráva StB o založení Klubu vězňů hranic.
- D 44, 1989, 28. srpen, Brno – Zpráva StB o připravované cestě brněnské představitelky NMS Hany Holcnerové do Polska.
- D 45, 1989, 11. říjen – Prohlášení Stanislava Devátého o odchodu do ilegality.
- D 46, 1989, 11. říjen, Brno – Zpráva StB o aktivitách VIA a odvolacím soudním procesu se Stanislavem Devátým.
- D 47, 1989, 31. října, Hradec Králové – Návrh pplk. Jiřího Chalupníka na krátkodobé vyslání tajného spolupracovníka StB Stanislava Dvořáka do Polska.
- D 48, 1989, 4. listopad – Text petice proti zásahům na československo–polských hranicích, podepsovaná účastníky vratislavského festivalu
- D 49, 1989, 14. listopad, Praha – Zpráva StB o ilegálním pobytu Stanislava Devátého na území Polska a případné žádosti o jeho vydání do Československa.
- D 50, 1990, 8. srpen, Praha – Varšava – Výzva Polsko–československé solidarity k liberalizaci cestovního styku mezi Polskem a Československem.

D 1

*Krkonoše 1978, [27. červenec] – Společné prohlášení členů KSS–KOR a signatářů Charty 77, přijaté při setkání v Krkonoších.*⁶³⁷

Společné prohlášení polského výboru Společenské sebeobrany (KOR) a Charty 77

Představitelé Výboru společenské sebeobrany (KOR) z Polska a Charty 77 z Československa se sešli v srpnu 1978 na československo–polské hranici, kde se vzájemně informovali o své práci, dohodli se na společném prohlášení k 10. výročí československých a polských událostí z roku 1968 a prohodili různé možnosti vzájemné spolupráce. Text společného prohlášení:

⁶³⁷ Společné prohlášení k 10. výročí 21. srpna, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 1, č. 10 (1978), s. 3. Polské znění bylo publikováno v časopise *Komunikat*, č. 22 (1978), s. 1. Česká verze byla přetištěna In: MĚŠŤAN, A. (ed.): *Československo–polské styky včera, dnes a zítra*, s. 133; Prohlášení Charty 77 a polského KOR, In: *Listy*, roč. 8, č. 6 (prosinec 1978), s. 8.

Uplynulo deset let ode dne, kdy vojska pěti zemí Varšavské smlouvy obsadila Československo, aby potlačila hnutí jeho lidu za svobodu. K demokratizačnímu procesu, který byl tehdy v Československu přerušen, se upínaly naděje celé humanistické Evropy jako pokusu založit společnost na skutečně humanistických hodnotách a vytvořit tak alternativu k totalitnímu systému. V tomtéž roce bylo mocensky potlačeno demokratické hnutí polské inteligence. Uplynulých deset let jasně prokázalo – navzdory všem tvrzením zastánců protidemokratického zřízení a národní nesuverenity – životnost myšlenek Pražského jara a demokratického hnutí polské společnosti. Za věrnost těmto myšlenkám ovšem zaplatilo a platí mnoho našich spoluobčanů vysokou cenu: vyřazením z veřejného života, ztrátou zaměstnání, ztrátou osobní svobody a někdy i ztrátou života. Trvalé pronásledování je údělem i mnoha našich přátel v SSSR a v jiných zemích, kteří bojují a trpí za tytéž cíle. Ve dnech 10. výročí roku 1968, sbratření snahou prosazovat pravdu, lidská a občanská práva, demokracii, sociální spravedlnost spravedlivost a národní nezávislost, vyhlášíme svou společnou vůli zachovat věrnost těmto ideálům a jednat v jejich duchu. nezadatelná lidská důstojnost jako hodnota, která dává smysl životu jednotlivců i národů, je dnes víc než kdy jindy osou všech našich úvah o budoucnosti a východiskem všech našich nadějí. Z této naděje vyplývá i hluboký pocit solidarity s mnoha přáteli na světě, kteří se zasazují o stejné ideály.

Výbor společenské sebeobrany (KOR)

Charta 77⁶³⁸

D 2

*Krkonoše, 1978, [září] – Společné prohlášení KSS–KOR a Charty 77 a dopis obráncům lidských práv ve východní Evropě; oba dokumenty byly přijaty na setkání v Krkonoších.*⁶³⁹

Komuniké o Československo–polském setkání

⁶³⁸ Setkání se zúčastnili Jiří Bednář, Václav Havel, Marta Kubišová, Jacek Kuroň, Jan Lityński, Antoni Macierewicz, Adam Michnik a Tomáš Petřivý.

⁶³⁹ Komuniké o československo–polském setkání, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 1, č. 11 (1978), s. 1; Společný dopis obráncům lidských práv ve východní Evropě, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 1, č. 11 (1978), s. 1. Přetištěno In: MĚŠŤAN, A. (ed.): *Československo–polské styky včera, dnes a zítra*, s. 134, Komuniké o 2. čs.–polském setkání a Společný dopis obráncům lidských práv ve Východní Evropě, In: *Listy*, roč. 8, č. 6 (prosinec 1978), s. 7–8.

V září 1978 se už podruhé sešli zástupci polského Výboru společenské sebeobran (KOR) a signatáři Charty 77 na československo–polské hranici, aby pokračovali v rozhovorech o vzájemné spolupráci a konkretizovali dohody z prvního setkání.

Rozhodli jsme se ustavit stálé pracovní skupiny, které budou paralelně pečovat o pravidelnou a rychlou výměnu informací, což nám umožní vzájemnou podporu. Projednali jsme možnost přípravy společných dokumentů a uspořádání politologického semináře o smyslu nezávislých občanských iniciativ v zemích východní Evropy, k němuž chceme přizvat i přátele z dalších zemí. Dohodli jsme se též na dalších formách spolupráce, především v oblasti kultury.

Ze své první schůzky jsme odeslali dopis zastáncům lidských práv v Arménii, Bulharsku, Estonsku, Gruzii, Litvě, Maďarsku, NDR, Rumunsku, Rusku a na Ukrajině.

Výbor společenské sebeobran (KOR)

Mluvčí Charty 77

Dr. Ladislav Hejdaček

Marta Kubišová

Dr. Jaroslav Šabata

Společný dopis obráncům lidských práv ve východní Evropě

Milí přátelé,

srdečně vás zdravíme z pracovních schůzek zástupců Výboru společenské sebeobran (KOR) a signatářů Charty 77 na československo–polské hranici. Nemáme bohužel zatím možnost sejít se osobně i s vámi a proto bychom vás rádi ujistili, že si velice vážíme vašich statečných občanských postojů a vůle bojovat za to, aby lidé v našich zemích žili svobodněji a důstojněji a aby se nemuseli bát svévole mocných. Víme z vlastní zkušenosti, s jakými potížemi je nebo může být tento boj spojen a uvědomujeme si dobře, že vám jde o tytéž hodnoty jako nám. myslíme často na ty, kteří za svůj boj musí ve vašich zemích trpět v žalářích, myslíme na R. Bahra, V. Čornovila, Z. Gasachurdiju, A. Ginzburga, V. Moroze, J. Orlova, V. Pjatkuse, A. Podrobinka, A. Ruděnka, A. Ščaranského, V. Suchoviče, O. Tichého a mnohé další. Děkujeme vám za podporu, kterou nám projevujete a ujišťujeme vás znovu o své solidaritě s vámi. Naše národy jsou dnes víc než kdy dosud svázány společným osudem. O to důležitější je, aby i ti, kteří se snaží tento osud zlepšit, spojovali své síly.

Podepsáni:

Jiří Bednář, Václav Benda, Jiří Dienstbier, Jiří Hájek, Václav Havel, Ladislav Hejdránek, Anka Kowalska, František Kriegel, Marta Kubišová, Jacek Kuroń, Pavel Landovský, Jan Lityński, Antoni Macierewicz, Adam Michnik, Piotr Naimski, Jiří Němec, Zbigniew Romaszewski, Jaroslav Šabata, Anna Šabatová, Vlastimil Třešňák, Petr Uhl.⁶⁴⁰

D 3

*Praha, 1978, 27. září – Sdělení VONS č. 38 o zásahu StB proti signatářům Charty 77 v souvislosti se schůzkou s představiteli KSS–KOR v Krkonoších.*⁶⁴¹

V týdnu od 18. do 22. 9. 1978 provedla StB sérii opatření proti několika signatářům Charty 77 a dalším občanům. Záminky k těmto opatřením byly různé, jejich skutečným důvodem byla zřejmě nepřesná domněnka StB, tlumočená mluvčímu Charty 77 dr. Jaroslavu Šabatovi, že „20. 9. 1978 se má podepisovat společné prohlášení polského Výboru společenské sebeobrany (KOR) a čs. Charty 77“. Tato domněnka odpovídala pravdě pouze v tom, že 20. 9. 1978 se v Praze konala tisková konference – přes zvýšenou aktivitu StB bez její pozornosti – na níž byli západní novináři seznámeni s materiály z druhé schůzky zástupců Výboru společenské sebeobrany a Charty 77, která se uskutečnila v tomto měsíci. Obdobně byli informováni západní novináři ve Varšavě.

Již 18. 9. 1978 byli vyslýcháni mluvčí Charty 77 dr. Ladislav Hejdránek, Marta Kubišová a dr. Jaroslav Šabata; při výsleších byli mimo jiné varováni před dalším rozvíjením čs.–polských styků. Dr. Jaroslav Šabata směl sic nakonec 20. 9. 1978 – s dvoudenním zpožděním – navštívit své příbuzné v Praze, byl však téhož dne s výše zmíněným upozorněním varován před stykem s dalšími osobami. Dr. Václav Benda, signatář Charty 77 a člen našeho výboru, byl od středy 20. 9. do pátku 22. 9. intenzivně střežen uniformovanými i neuniformovanými příslušníky SNB. 20. 9. v 19.00 hodin byli při odchodu z bytu Petra Uhla zadrženi signatáři Charty 77 dr. Martin Hybler a Ivana Hyblerová (v nejvyšším stádiu těhotenství, porodila dne 24. 9. 1978) a jejich 16měsíční dcera. Ivana Hyblerová s dcerou byla po výslechu propuštěna ve 20.30 hodin, dr. Martin Hybler asi o dvě hodiny později. 20. 9. v 19.30 hodin byl v Praze příslušníky StB, kteří mu

⁶⁴⁰ Některé z podepsaných osob se však schůzky nezúčastnily, například Jiří Hájek či František Kriegel.

⁶⁴¹ Sdělení VONS č. 38: Policejní akce proti čs.–polským stykům, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 1, č. 11 (1978), s. 14–15.

vyhrožovali zbitím, zadržen katolický kněz Václav Malý, signatář Charty 77 a člen našeho výboru – strávil ve vězení 48 hodin. Téhož dne večer byl na čs.–polských hranicích vyveden z vlaku student Tomáš Petřivý, který není signatářem Charty 77, a byl Bezpečností zadržován 65 hodin. Konečně krátce před půlnocí dne 20. 9. byli Petr Uhl a jeho manželka, Anna Šabatová, signatáři Charty 77 a členové našeho výboru, přinuceni vystoupit y vlaku, jímž se chystali odjet z Prahy. Po odmítnutí tohoto protizákonného omezení osobní svobody byli příslušníky VB a OS–OŽ fyzicky napadeni (úder y hranou dlaně, doprovázenými výkřiky „karate“) převezeni do Konviktské ulice a podrobeni osobní prohlídce. Anna Šabatová byla propuštěna asi po hodině. Petr Uhl byl zadržován po více než 36 hodin a nakonec po asi desetiminutové rozmluvě, při níž se mu orgán StB mj. omluvil za brutální postup při zadržení, též propuštěn. Ve dnech 21. a 22. 9. 1978 byli vyslechnuti signatáři Charty 77 Ludvík Vaculík, Julius Tomin, Andrej Stankovič a další. Podle předběžných zpráv z Polska došlo také ve Varšavě a v Krakově v tomto týdnu k několika zatčením a domovním prohlídkám.

Výbor pokládá za zřejmé, že zásahy orgánů SNB proti svobodě a lidské důstojnosti výše uvedených osob postrádaly zákonného opodstatnění. Proto znovu upozorňuje, že omezení resp. zbavení osobní svobody jsou podle čs. právního řádu trestné činy.

27. září 1978

Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných

D 4

*Praha, 1978, 4. října – Sdělení VONS č. 41 o uvěznění mluvčího Charty 77 Jaroslava Šabaty v souvislosti se zásahem proti schůzce představitelů Charty 77 a KSS–KOR v Krkonoších.*⁶⁴²

Sdělení č. 41

Dne 1. 10. 1978 se měla uskutečnit třetí, pracovní schůzka Výboru společenské sebeobrany (KOR) z Polska a signatářů Charty 77 z Československa. Orgány polské a čs. bezpečnosti se tentokrát o plánované schůzce dozvěděly, vypátraly i místo, kde se měla konat, a rozhodly se schůzku zmařit. Místo setkání – Cesta čs.–polského přátelství – bylo

⁶⁴² Sdělení VONS č. 41: Jaroslav Šabata uvězněn, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 1, č. 11 (1978), s. 16–17. Přetištěno Zatčení Jaroslava Šabaty, In: *Listy*, roč. 8, č. 6 (prosinec 1978), s. 8–9.

obsazeno mnoha desítkami příslušníků polské UB MO a čs. StB a VB; tyto orgány měly k dispozici mnoho aut vybavených radiovou technikou. Střežená byla i blízká rekreační střediska, horské boudy a lanové dráhy. Všichni turisté, pohybující se v blízkosti Cesty přátelství, byli legitimováni. obdobná opatření se údajně uskutečnila i na Oravě a v Tatrách. tato koordinovaná akce policejních orgánů obou států vyvolala značnou pozornost turistické veřejnosti. Z čs. strany se schůzky chtěli zúčastnit mluvčí Charty 77 Jaroslav Šabata, signatáři Charty 77 Rudolf Battěk, Jiří Bednář, Václav Havel, Pavel Landovský, a také Jiří Němec a dále student Tomáš Petřivý. Všichni se pokusili různými způsoby dostavit se na místo schůzky, někteří však byli policií zadrženi a ostatní se z blízkosti místa setkání sami vzdálili, když viděli, že schůzka je zmařena. Jiří Bednář byl několik hodin internován a vyslýchán v kiosku u zrušené Obří boudy na Cestě přátelství, odkud měl možnost vidět, jak polská policie zadržela členy KOR Jana Litiňského [!],⁶⁴³ Adama Michnika a Piotra Naimského. Jiří Němec, Tomáš Petřivý a Jaroslav Šabata byli zadrženi 1. 10. 1978 v Peci pod Sněžkou a odvezeni na okrsek VB v Peci. Tomáš Petřivý byl převezen do cely předběžného zadržení do Žacléře; po 50ti hodinách zadržování byl propuštěn na svobodu. Jiří Němec byl převezen do cely předběžného zadržení v Praze v Konviktské ulici; na svobodu byl propuštěn po 59ti hodinách zbavení osobní svobody. Formálně byli oba zajištěni podle § 23 zákona o SNB.

Na okrsku VB v Peci pod Sněžkou se příslušníci SNB k Jaroslavu Šabatovi chovali hrubě a brutálně; je zjištěno, že dva uniformováni příslušníci VB Jaroslava Šabatu tloukli rukama. Tomuto násilí na chodbě okrsku VB se Jaroslav Šabata nijak nebránil. Podle dostupných informací byl Jaroslav Šabata převezen do věznice ministerstva spravedlnosti v Hradci Králové a v souvislosti se zmíněným konfliktem z trestných činů útoku na veřejného činitele dle § 155 a § 156 tr. z. Konflikt byl vyvolán příslušníky VB. Výbor proto připomíná, že násilí, jehož tyto příslušníci použili proti Jaroslavu Šabatovi – údery rukou, není podle zákona o SNB (§ 32 odst. 1) přípustnou formou služebního zákroku. Jednání příslušníků bylo takové povahy, že podle zákona nepoživali při tomto zákroku ochrany veřejného činitele. Výbor proto kvalifikuje trest. stíhání Jaroslava Šabaty jako nezákonné.

PhDr. Jaroslav Šabata, nar. [...] 1927, signatář Charty 77 a její mluvčí, psycholog, bývalý vysokoškolský učitel na Univerzitě J. E. Purkyně, v r. 1968 člen ÚV KSČ, v letech 1971–1976 vězněný z polit. důvodů, je nyní v invalidním důchodu. Trpí těžkou srdeční

⁶⁴³ Správně Jana Lityňského.

chorobou (prodělal dva infarkty myokardu). Má tři dospělé děti, jejichž adresy uvádíme: Anna Šabatová, [...], Brno; Václav Šabata, [...], Wien (Rakousko).

Celou akci bezpečnosti pokládáme za protizákonné omezování osobní svobody občanů. Rozvíjející se spolupráci a přátelství polských a československých zastánců lidských práv nemůže přirozeně nijak narušit.

(Zpracováno podle zprávy Václava Havla ze dne 3. 10. 1978⁶⁴⁴ a podle dalších pramenů.)

4. října 1978

Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných

Poznámky:

Obvinění : § 155, odst. 1, písm. a tr. z. a § 156, odst. 2 tr. z.

Věc vyšetřuje: vyšetřovatelka okresní prokuratury v Trutnově Magda Adamová

Obhájce: JUDr. Josef Danisz, Advokátní poradna 5, Václavské nám. 41, Praha 1

J. Šabatovi by měla být doručena korespondence od kohokoliv;

jeho adresa je: J. Š., [...] 1927 (datum vždy uvést), věznice MS, 500 61 Hradec Králové

D 5

*Praha – Varšava, 1978, 16. listopad – Otevřený dopis KSS–KOR a Charty 77 parlamentům Polska a ČSSR v souvislosti se zásahem na státních hranicích 1. října 1978.*⁶⁴⁵

Otevřený dopis Sejmu Polské lidové republiky a Federálnímu shromáždění ČSSR

Výbor společenské sebeobrany (KOR) a Charta 77 jsou nezávislé občanské iniciativy, které vznikly a pracují ve shodě se zákony svých zemí. Zástupci těchto společenství se chtěli dne 1. 10. 1978 sejít na „Cestě československo–polského přátelství“ v Krkonoších k přátelské schůzce, aby si pohovořili o své práci. Bezpečnostní orgány obou

⁶⁴⁴ Srov. HAVEL, V.: Československo–polská policejní akce na Cestě československo–polského přátelství, In: HAVEL, V.: *O lidskou identitu. Úvahy, fejetony, protesty, polemiky, prohlášení a rozhovory z let 1969–1979*. Praha 1990, s. 291–292.

⁶⁴⁵ Otevřený dopis Sejmu PLR a Federálnímu shromáždění ČSSR, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 1, č. 13 (1978), s. 10. Přetištěno In: MĚŠŤAN, A. (ed.): *Československo–polské styky včera, dnes a zítra...*, s. 135–136; Otevřený dopis KORu a Charty 77 Sejmu PLR a Federálnímu shromáždění ČSSR, In: *Svědectví*, roč. 15, č. 58 (1978), s. 359.

států v den plánované schůzky obsadily pohraniční oblast, aby schůzku znemožnily. Účastníkům schůzky nebylo dovoleno vstoupit na tuto cestu, normálně přístupnou občanům obou států, čímž byla hrubě omezena jejich osobní svoboda. Někteří z nich byli dokonce bez jakéhokoli věcného důvodu zadrženi na 48 hodin (Adam Michnik, Jan Lityński, Piotr Naimski, Jiří Němec, Tomáš Petřivý), přičemž na mluvčího Charty 77 dr. Jaroslava Šabatu uvalil okresní prokurátor v Trutnově Doležal později vazbu a vznesl proti němu obvinění, že napadl příslušníka Bezpečnosti. Přitom je nám naopak známo, že se Jaroslav Šabata nechal pokojně odvést na policejní stanici, kde ho později policisté bezdůvodně napadli a surově zbili. Protestujeme proti tomuto protiprávnímu jednání polské a československé Bezpečnosti a žádáme, abyste se zasadili o nápravu jeho následků, především o okamžité propuštění dr. Jaroslava Šabaty, a abyste svým vlivem dosáhli toho, aby se příště takové akce neopakovaly. Poškozují prestiž obou zemí.

Výbor společenské sebeobran (KOR)

Mluvčí Charty 77
Dr. Ladislav Hejdánek
Václav Havel

D 6

Paříž, 1978, [prosinec] – Článek o krkonošských setkáních představitelů československé a polské opozice v exilovém periodiku Svědectví.⁶⁴⁶

Internacionalizace hnutí za lidská práva

Už dvakrát se sešli mluvčí československého hnutí Charty 77 a polského Výboru společenské sebeobran (KOR) na hraničním pomezí obou údajně socialistických zemí. K prvnímu setkání došlo ve výročním srpnovém týdnu a položilo základ ke spolupráci, již by bylo nesnadné – ze všech hledisek – přecenit. V prohlášení, odevzdaném ve stejnou chvíli ve Varšavě a v Praze západním tiskovým agenturám (a citovaném v celém nekomunistickém světě) se mimo jiné praví:

⁶⁴⁶ Institucionalizace hnutí za lidská práva, In: *Svědectví*, roč. 15, č. 57 (1978), s. 7–8. Článek vyšel jako součást úvodníku, který napsal patrně Pavel Tigrid.

„Uplynulo 10 let ode dne, kdy vojska pěti zemí Varšavské smlouvy obsadila Československo... K demokratizačnímu procesu, který byl tehdy v Československu přerušen, se upínaly naděje celé humanistické Evropy jako pokusu založit společnost na skutečně humanistických hodnotách a vytvořit tak alternativu k totalitnímu systému. V tomtéž roce bylo mocensky potlačeno demokratické hnutí polské inteligence. (...) Ve dnech 10. výročí roku 1968, sbratření snahou prosazovat pravdu, lidská a občanská práva, demokracii, sociální spravedlnost spravedlivost a národní nezávislost, vyhlašujeme svou společnou vůli zachovat věrnost těmto ideálům a jednat v jejich duchu. Nezadatelná lidská důstojnost jako hodnota, která dává smysl životu jednotlivců i národů, je dnes víc než kdy jindy osou všech našich úvah o budoucnosti a východiskem všech našich nadějí. Z této naděje vyplývá i hluboký pocit solidarity s mnoha přáteli na světě, kteří se zasazují o stejné ideály.“

O měsíc později došlo k dalšímu setkání a opět byla vydána podrobná zpráva o této druhé poradě vrcholných představitelů hnutí za lidská a občanská práva v obou sousedních zemích. V prohlášení se solidarita aktivistů rozšiřuje na druhy v Německé demokratické republice, v Bulharsku, Rumunsku, Maďarsku, Rusku, Arménii, Gruzínsku, Litvě a Ukrajině. „Společný osud národů v těchto oblastech nás spojuje víc než kdy jindy,“ praví se ve zprávě obou hnutí. „Proto je důležité, aby ti, kdo usilují o důstojnější život těchto národů, koordinovali svou práci.“ Bylo dohodnuto zřídit stálou pracovní skupinu, jejímž úkolem bude „zajišťovat výměnu informací a vzájemnou úzkou spolupráci“. Závěrem vyslovují mluvčí obou hnutí svůj obdiv a svou solidaritu s vězněnými disidenty v Sovětském svazu – Anatolu Ščaranskému, Alexandru Ginsburgovi a Juri Orlovu – a v Německé demokratické republice vězněnému komunistovi Rudolfu Bahro.

Třetí schůzka polských a československých aktivistů se měla konat 1. října. Tentokrát však jak polská, tak čs. politická policie už čekala na místě určení a dosti brutálně zasáhla. Mluvčí Charty 77 dr. Jaroslav Šabata, který přispěchal na pomoc jednomu zvláště surově napadanému účastníku, byl zatčen a uvězněn v Hradci Králové.

Společně a solidárně

Porady obhájců lidských práv na polsko–československých hranicích, i s přihlédnutím k policejní represi, ostatně ve svém dlouhodobém dopadu bumerangové, hodnotí západní pozorovatelé jako jednu z nejdůležitějších a perspektivně nejslibnějších událostí. Pařížská levicová *Libération* je označila za „důležitý mezník v disidentském hnutí ve východní

Evropě“, a londýnské *Times* psaly o „novém a významném spojení, přesahujícím hranice států“, s cíle vytvořit nad-národní a zároveň organizačně propojené hnutí za základní svobody v zemích východní Evropy a v Sovětském svazu samotném. Odtud ostatně přišlo prohlášení v podobě vzkazu moskevské skupiny občanů, dozírajících na aplikaci helsinských dohod v SSSR. Vzkaz, podepsaný sedmi členy této skupiny, mezi nimi paní Elenou Bonner, ženou akademika a nositele Nobelovy ceny Andreje Sacharova, ujistňuje hnutí Charty 77 solidaritou sovětských disidentů a vyslovuje přesvědčení, že zápas o lidské a občanské svobody v Československu bude pokračovat a inspirovat i mobilizovat lidi jak v Československu, tak i v ostatních zemích sovětského bloku.

A v rámci této šířící se solidarity napříč hranicemi a vládními systémy připomeňme ještě tuto událost: ČSSR bude obviněna před Mezinárodním úřadem práce v Ženevě z porušování konvence MÚP číslo 111 o nepřipustnosti diskriminace v práci (srovnej *Svědectví*, 56, str. 537). Správní výbor MÚP se sešel v listopadu, aby znovu projednal československý případ. Dokumenty, namátkou vybrané ze stovek doložených případů prokazují, že Československo, které konvenci 111 ratifikovalo 21. ledna 1975, soustavně a hrubým způsobem tuto mezinárodní smlouvu porušuje tím, že schvaluje a v řadě případů dokonce přikazuje přerušování pracovního svazku z politických důvodů, a nadto znemožňuje řádní soudní odvolání proti těmto výpovědím a diskriminacím.⁶⁴⁷ Dokumenty citují dopodrobna případ Karla Kostrouna, Tomáše Brunclíka, Milana Machovce, Karla Sidona, Julia Tomina, Ing. Hromádka, Ladislava Dvořáka a mnoha jiných (spolu s texty výpovědních dopisů). Pražský režim, v odpovědi na žádost MÚP o vysvětlení těchto případů, si netroufal cokoli popřít z předložené dokumentace; omezil se na poznámku (označenou MÚP za „zcela nedostačující“), že všechny výpovědi jsou „v souladu s platným československým trestním zákoníkem“. Správní výbor MÚP proto rozhodl 38 hlasy proti 4 a při 9 abstencích, aby celý dokument byl publikován k pozdějšímu vyjádření organizace.

⁶⁴⁷ Článek je na tomto místě doplněn poznámkou pod čarou: „Případy diskriminace v zaměstnání jsou také zachyceny v dvojjazyčné publikaci: *Livre blanc sur la Tchécoslovaquie*, Paříž, 1977.“

D 7

*1980, 14. prosinec, Praha – Prohlášení Charty 77 k polským událostem a jejich tendenčnímu výkladu ze strany domácích oficiálních médií.*⁶⁴⁸

Obracíme se na Vás v souvislosti s událostmi, které naše široká veřejnost sleduje s napjatou pozorností.

V PLR již několik měsíců probíhá proces společenské obnovy. Pozitivní síly tohoto národa a jeho politického a státního vedení se dohodly na konstruktivním přístupu k řešení závažných problémů hospodářských i celospolečenských, které se hromadily po řadu let. V tomto procesu projevují rozvahu a občanskou zodpovědnost, jimiž vzbuzují úctu široké světové veřejnosti. Dosavadní vývoj v PLR je povzbuzením pro všechny, kdo usilují o mírové a demokratické řešení problémů současného světa, a je také zárukou toho, že i kritickou situaci je polský národ schopen řešit vlastními silami, jak to potvrzují jeho představitelé i řada státníků jiných národů. Plně sdílíme tento názor a jsme proto znepokojeni jevy, které nasvědčují snahám zasahovat zvenčí do dění v PLR, a to zvláště tehdy, setkáváme-li se s nimi uvnitř naší republiky.

Jde tu především o obsah i tón projevů čs. sdělovacích prostředků, informujících čs. veřejnost, která nemá možnost ověřit si skutečný stav věcí. Zkresleně líčí jednotlivé události i celý proces obnovy, zamlčují důležitá fakta, vyvolávají averzi vůči polskému lidu a jeho dělnické třídě, napadají ty polské společenské síly a jejich představitele, s nimiž státní a stranické vedení v partnerském dialogu hledá optimální řešení současné situace. Útočí na představitele KOR – KSS, kteří prokazují i v současné době pozitivní vztah k polskému společenskému zřízení i k jeho spojeneckým svazkům a přičiňují se o to, aby proces obnovy probíhal pokojnou cestou. Výpadů čs. sdělovacích prostředků nejsou ušetřeni ani představitelé polského dělnického hnutí a nepřímou nebo přímo jsou napadáni i polští ústavní činitelé.

Tento přístup čs. sdělovacích prostředků dezorientuje naši veřejnost, poškozují přátelské vztahy našich národů a je v rozporu s normami i všeobecnými etickými zásadami mezinárodních vztahů a naznačuje snahu zasahovat do polských záležitostí i jinými prostředky.

⁶⁴⁸ Dokument Charty 77 byl adresován prezidentu republiky, vládě a Federálnímu shromáždění ČSSR. *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 4, č. 1 (1981), s. 7.

Naše veřejnost je znepokojena tím, že bez jakéhokoli vysvětlení oficiálních míst se setkává s řadou příznaků svědčících o přesunech vojenských útvarů k polským hranicím. V souvislosti s tím se vynořují v naší veřejnosti obavy, že by čeští a slovenští lidé měli v Polsku prolévat svou krev i krev svých polských bratří.

Nepochybujeme, že i pro vztah našeho státu k současnému dění v PLR jsou závazné podpisy ústavních představitelů naší republiky na Závěrečném aktu KBSE v Helsinkách, podle něhož „zúčastněné státy budou vzájemně respektovat svou svrchovanou rovnost a individualitu“ a který výslovně potvrzuje, že „žádné zdůvodnění nemůže posloužit k ospravedlnění uchýlení se k použití síly či hrozby silou v rozporu s tímto principem“. To ostatně vyplývá z řady dalších mezinárodních závazků, mj. z Charty OSN a Varšavské smlouvy.

Kromě toho i historická zkušenost našich národů dokládá, že násilný zásah zvenčí neřeší vnitřní problémy země, naopak je prohlubuje i zostřuje a navíc zatěžuje i budoucí generace nenávistí a vinou.

Domníváme se proto, že k uklidnění naší veřejnosti, k podpoře nadějných a pozitivních jevů polského společenského dění i k přátelství mezi našimi národy by přispělo jednoznačné vyjádření čs. ústavních činitelů, že ČSSR nebude žádným způsobem zasahovat do svobodného vývoje PLR.

D 8

*1981, [červenec], Praha – Podklady pro poradě štábu akce „Sever“ 10. července 1981.*⁶⁴⁹

PODKLADY k poradě na 10. 7. 1981 – akce „SEVER“

[...]

Jako hlavní akce se jeví „ČERVOTOČ“, „SÁDRA“, „BRATR“, „POŠŤÁK“ a „DELTA“.

V průběhu týdne je pracováno na akcích podle dlouhodobých plánů. Nejzajímavější poznatky byly zjištěny do akce „ČERVOTOČ“. Zejména k organizaci a činnosti tiskového střediska „Solidarity“ a „Radio Solidarity“ ve Vroclavi [!]. Byly zjištěny konkrétní

⁶⁴⁹ ABS, f. X. S-SNB, inv. j. č. 1037.

poznatky k tzv. „Solidaritě“ česko–polské ve Vroclavi [!] a také k funkcionářům přípravného výboru a jejich záměrům. Na akci je aktivně pracováno.

[...]

– nejzajímavější se jeví TS „LEKTOR“, který má kontakty do prostředí „CHARTY 77“ a KORu. Je nadále úkolován, má důvěru nepřátelského prostředí jak v ČSSR, tak i v PLR. V současné době je zejména zaměřen na kontrolu kontaktů mezi opozicí v ČSSR a PLR, ke kontrole kanálu přeshraničního prostředí, který je těmito nepřátelskými organizacemi vybudován, ke zjištění připravovaného skladu v ČSSR pro nepřátelské materiály a rozmnožovací techniku.

D 9

*1981, 3. srpen, Praha – Zpráva operativního pracovníka 1. oddělení 3. odboru X. správy SNB npor. Jiřího Maliňáka o získání Stanislava Dvořáka ke spolupráci se Státní bezpečností pod krycím jménem „Michal“.*⁶⁵⁰

X. správa SNB

3. odbor

Praha dne 3. 8. 1981

PŘÍSNĚ TAJNÉ⁶⁵¹

S c h v a l u j i:

PRVOPISNĚ!

Počet listů: 4

Náčelník X. správy SNB⁶⁵²

Příloha: Závazek ke spolupráci

genmjr. RSDr. STÁREK V.

Z P R Á V A

o získání ke spolupráci

⁶⁵⁰ ABS, Osobní svazek č. 749807, Zpráva o získání ke spolupráci.

⁶⁵¹ Přeskrtnuto a nahoře razítko „Zrušen stupeň utajení“.

⁶⁵² Na předchozí řádce vlastnoruční podpis.

Vázací akt s DVOŘÁKEM Stanislavem⁶⁵³, krycím jménem „MICHAL“ byl proveden dne 31. 7. 1981 ve veřejné místnosti při schůzce v Mladé Boleslavi operativním pracovníkem 3. odboru X. S–SNB npor. Maliňákem.

„MICHAL“ se na místo schůzky dostavil přesně ve stanovený čas a schůzka i vázací akt proběhl bez narušení.

V průběhu vázací schůzky bylo navázáno na předcházející pohovory, rozebrána mezinárodní i vnitřně politická situace s důrazem na nebezpečí koordinovaného podvrtného působení antisocialistických sil v PLR a ČSSR, jejich spojení s mezinárodním antikomunismem a nutnost ochrany mladé generace před nepřátelskými vlivy. Zároveň byla připomenuta povinnost každého občana socialistického státu aktivně se podílet na boji s antisocialistickými silami a přispívat k budování socialistické společnosti nesmiřitelným odhalováním záměrů, činnosti a cílů antisocialistických sil v ČSSR i v mezinárodním měřítku.

Současně byl vyhodnocen dosavadní styk a spolupráce pracovníků MV s TS „MICHAL“.

„MICHAL“ byl dotázán, zda je ochoten a připraven dobrovolně a čestně spolupracovat s orgány MV s tím, že bude zaměřován do prostředí polské a československé opozici [!] a byl mu předložen Závazek ke spolupráci. „MICHAL“ se spoluprací souhlasil s tím, že toto považuje za svou vlasteneckou povinnost a Závazek po seznámení s obsahem bez zdráhání podepsal. Jako krycí jméno si zvolil heslo „MICHAL“.

Po podepsání Závazku byl „MICHAL“ seznámen se zásadami spolupráce s čl. kontrarozvědkou – zejména otázkami přesného plnění úkolů v souladu se stanovenou linií chování, konspirativními metodami styku a předávání písemných zpráv apod.⁶⁵⁴ Rovněž byl dohodnut způsob spojení s ŘO: předem dohodnutý termín a místo schůzky (při pobytu v ČSSR). Pro případ mimořádného spojení bylo „MICHALOVI“ předáno agenturní číslo: 34–17–02⁶⁵⁵ s tím, že se nebude představovat a požádá o spojení s „MICHALEM“.

Pro spojení s jinými OP bylo „MICHALOVI“ stanoveno heslo:

⁶⁵³ Jméno a příjmení je napsáno rukou.

⁶⁵⁴ Srov. Směrnici pro práci se spolupracovníky kontrarozvědky (A-oper-I-3), která vstoupila v platnost 1. dubna 1978.

⁶⁵⁵ Telefonní číslo je napsáno rukou.

„JSEM TU NA SLUŽEBNÍ CESTĚ A JIRKA MAŠEK Z MŠ MĚ POŽÁDAL, ABYCH VÁM VYŘÍDIL POZDRAV A PROSÍ VÁS, ABYSTE MU POSLAL SLÍBENÝ DŘEVORYT.“

Odpověď:

„DĚKUJI, PŘINESU VÁM JEJ ZA 2 HODINY DO RESTAURACE...“

Schůzka se uskuteční za 1. hodinu po telefonickém kontaktu na určeném místě.

O způsobu styku a spojení v době pobytu v PLR bude „MICHAL“ instruován dle plánu před výjezdem z ČSSR.

V dalším rozhovoru byla s „MICHALEM“ rozebrána situace mezi čs. opozicí v současném období s tím, že dle plánu „MICHAL“ nebyl seznámen se skutečnostmi, jež vycházejí za rámec informací sdělovacích prostředků ČSSR i zahraničních.

Na schůzce bylo provedeno konkrétní zaměření TS „MICHALA“ na nejbližší období:

1. Uskutečnit návštěvu Trutnova (farář RYBÁŘ) u něhož má převzít pro sign. CH-77 Františka LÍZNY materiály, určené polské opozici.
2. Přesně splnit pokyny čs. opozice k navázání kontaktů či styků s dalšími osobami – pokud toto bude na něm požadováno při návštěvě v Trutnově 1. 8. 1981.

Řídícím orgánem TS „MICHAL“ bude operativní pracovník 1. oddělení 3. odboru X. správy SNB npor. Jiří Maliňák.

Operativní pracovník:

Npor. Maliňák Jiří⁶⁵⁶

S o u h l a s í m:

Ved. st. ref. spec. 1. odd.⁶⁵⁷

Kpt. JUDr. SEDLÁK Rostislav

Zást. náč. 3. odb. X. S-SNB

Pplk. LAGRON Miroslav⁶⁵⁸

⁶⁵⁶ Na předchozí řádce vlastnoruční podpis.

⁶⁵⁷ Vedoucí starší referent specialista 1. oddělení. Na předchozí řádce vlastnoruční podpis.

D 10

1981, 28. říjen, Praha – Zpráva X. správy SNB o akci „Sever“, zaslaná náčelníkem X. správy SNB genmjr. Vladimírem Stárkem náměstkovi ministra vnitra ČSSR genmjr. Vladimíru Hrušeckému.⁶⁵⁹

INFORMACE k akci „SEVER“

[...]

– TS „MICHAL“ – trvalý pobyt v PLR, samostatný plán AOR v akci „ČERVOTOČ“ (součinnost 1. a 3. odboru X. S SNB), schválený I. NMV ČSSR – rozpracována snaha o vzájemné propojování opoziční činnosti v ČSSR a PLR

[...]

Akce „ČERVOTOČ“ – pokračováno v odhalování snah o vzájemné propojování opoziční činnosti v ČSSR a PLR. Náš pramen byl v PLR nakontaktován [!] vedoucím „SPČ“ (SOLIDARITA POLSKO-ČESKÁ, WROCLAV [!]) Aleksanderem GLEICHGEWICHTEM, se kterým se ve dnech 28.–30. 8. 1981 zúčastnil ve Varšavě porady představitelů KORu, na níž byli přítomni Adam MICHNIK, Konrád BIELINSKI [!]⁶⁶⁰ (vydavatelství NOWA), Maria KECIK [!]⁶⁶¹ (SOLIDARNOŚĆ CHLOPSKA [!]⁶⁶²) a další. Centrem působení proti ČSSR byla určena „SPČ“ Wroclav [!], prostřednictvím, které má být na čs. území vybudováno „podzemní nakladatelství“ na způsob NOWY, jehož organizaci, materiální vybavení a proškolení osob zajistí polská opozice, včetně tištění materiálů antisocialistického charakteru. Rozšiřování letáků v ČSSR mají provádět jednak osoby z řad „čs. opozice“ a dále pomocí balonů, vypouštěných z území PLR. MICHNIK byl pověřen zpracováním ideologické koncepce společné opoziční činnosti polských a čs. antisocialistických sil.

⁶⁵⁸ Na předchozí řádce vlastnoruční podpis.

⁶⁵⁹ ABS, f. X. S-SNB, inv. j. č. 1037.

⁶⁶⁰ Správně Konrad Bieliński.

⁶⁶¹ Správně Maria Kęcik.

⁶⁶² Správně *Solidarność Chłopska* (Rolnická solidarita).

Ve dnech 17.–24. 9. 1981 uskutečnil GLEICHGEWICHT spolu s naším pramenem cestu do ČSSR z pokynu varšavského centra s cílem projednání koordinace záměrů varšavské centrály KORu s představiteli čs. opozice. Jmenovaný uskutečnil jednání s exponenty „CH“ a VONSu Annou ŠABATOVOU, Janem a Jaroslavem ŠABATOU a Václavem MALÝM, kteří nabídku polské opozice přijali a dohodli konkrétní systém přepravy materiálů z PLR do ČSSR na dobu do uzavření státních hranic. Akce je dále rozpracována v součinnosti 1. a 3. odboru X. S SNB.

[...]

– bylo zabráněno schůzce člena SOLIDARITY a KOR ve Wroclavi [Jerzyho] OCHMANA s představiteli „čs. opozice“

[...]

D 11

1981, 13. prosinec, Praha – Telegram náčelníka operačního štábu a náměstka ministra vnitra ČSSR genmjr. JUDr. Vladimíra Hrušeckého náčelníkům krajských a centrálních správ Sboru národní bezpečnosti s uloženými úkoly.⁶⁶³

V souvislosti s realizací akce „Sever“ s okamžitou platností ukládám důsledně plnit úkoly z plánu a porady z 11.12.1981.

Zejména:

Všechny útvary SNB a vojsk MV aktivizovat agenturně operativní činnost v problematice PLR.

Zajišťovat reagenční obyvatel ČSSR na situaci v PLR. V místech koncentrace polských občanů provádět preventivní opatření s cílem zamezit jejich event. negativním vystoupením a ovlivňováním našich občanů. Iniciátory jakýchkoliv vystoupení a demonstrací zadržet.

Po linii 2. S–SNB soustředit se na ZÚ KS a ZÚ PLR a získávat poznatky k jejich činnosti.

⁶⁶³ ABS, f. KS S–SNB 1981, kart. 85, inv. jedn. 108.

Po linii 10. S–SNB věnovat pozornost činnosti nepřátelských osob (zejména chartistů, členů VONS). Nedovolit jakýkoliv projev protestu proti opatření státních orgánů PLR, které se provádí k neutralizaci kontrarevoluce. Okamžitě zadržet každého, kdo se o protest pokusí, nebo ho připravuje.

KS SNB Ústí n/Labem, Hradec Kr[álové], Ostrava, B. Bystrica, Košice pomocí agenturního aparátu zjišťovat situaci v příhraničních oblastech PLR a všemožně poskytovat pomoc zdravým marx–leninským silám.

Po linii HS PS OSH provést opatření s cílem zajištění ochrany čs. státní hranice a zejména zamezit pokusům o nelegální přechody do ČSSR. Ostatní úkoly plnit dle svých úkolů.

5. S–SNB a správě vojsk MV zajistit zvýšenou ochranu chráněných osob a zvláště důležitých objektů.

3. S–SNB věnovat zvýšenou pozornost situaci ČSLA s cílem znemožnit negativní ovlivňování morálně politického stavu.

1. S–SNB aktivizovat agenturu v zahraničí a zjišťování záměry spec. služeb nepřítele a ohlasy u ofic[iálních] představitelů a veřejnosti.

6. S–SNB zesílit radiokontrarozvědnou kontrolu. Vzít pod kontrolu i radioamatéry, kteří mají povolení k vysílání.

Občany PLR, kteří nelegálně proniknou na čs. území, internovat.

D 12

*1981, 15. prosinec, Praha – Text letáku Skupiny revoluční akce na podporu Solidarity.*⁶⁶⁴

Dělníci, studenti, občané Československa!

Pozvedněte svůj hlas na obranu polských dělníků. Vyjádřete svůj nesouhlas s pronásledováním pokrokově smýšlejících dělníků a intelektuálů v PLR. Uvědomte si, že v Polsku jde i o nás. Bude-li rozdrčen pokus o obnovu demokracie a práv pracujících v Polsku, bude na dlouhá léta zničena naděje na obrodu socialismu v celém východním bloku.

⁶⁶⁴ *Libri Prohibiti*, sbírka VONS, Jan Wunsch a spol., leták SRA, 1 strana A4 strojopisu, cyklostyl.

Uvědomte si, že v Polsku neprobíhá kontrarevoluce, nýbrž revoluční zápas proletariátu proti byrokratickému systému a vykořisťování. Že polští dělníci bojují o právo na svobodný život ve svobodném státě, tak jako my v roce 1968.

Nedovolte, aby náš režim beztretně vyjadřoval podporu řádění polské junty Vaším jménem. Dejte najevo, že projevy podpory vojenské diktatury generála Jaruzelského, proklamované Vaším jménem – jsou podvodem. Distancujte se otevřeně od proklamací našich samozvaných vůdců. Vyjadřujte všemi prostředky podporu revolučnímu zápasu polského proletariátu. Požadujte zrušení výjimečného stavu v PLR a propuštění dělnických předáků, kteří jsou demokraticky zvolenými představiteli drtivé většiny polských pracujících. Pochopte, že úder zasazený polskému proletariátu je ránou pod pás celé dělnické třídy a především dělníkům v tzv. zemích reálného socialismu. Krokem k zotročení proletariátu, jenž má být takto definitivně zbaven veškerých práv, občanských svobod a možností zasahovat do řízení státu. Krokem k upevnění státně kapitalistického systému komunistických zemí.

Komunističtí bonzové zákonitě chápou každou snahu o skutečně revoluční zápas proletariátu jako útok na vlastní monopol moci, jenž pochopitelně nastolení faktické vlády dělnické třídy ohrožuje. Nedovolte, aby pro udržení svých privilegií, zisků a přepychu, zardousili polskou revoluci s Vaším mlčenlivým souhlasem. Jestliže zadusí v zárodku polský obrodný proces, důsledky upevnění jejich moci se obrátí i proti Vám, zároveň s následky, které sebou přinese zostření mezinárodní situace, plynoucí z ukončení procesu uvolňování.

Solidaritě se Solidaritou

Svobodu odborářským vůdcům a ostatním vězněným v Polsku

Pryč s vojenskou diktaturou Jaruzelského!

V Praze 15. prosince 1981

SKUPINA REVOLUČNÍ AKCE

D 13

*1982, 28. červenec, Praha – Zpráva X. správy SNB o vývoji situace v PLR, zasláná náčelníkem X. správy SNB plk. Zdeňkem Wiederlechnerem náměstkou ministra vnitra ČSSR genmjr. JUDr. Vladimíru Hrušeckému.*⁶⁶⁵

⁶⁶⁵ ABS, f. A 34–1, inv. j. č. 1037.

Informace o vývoji situace v PLR

[...]

V průběhu roku 1981 bylo získáno několik signálů o snaze přenést činnost SOLIDARITY z PLR do ČSSR a koordinovat činnost s antisocialistickými silami v ČSSR. Zaměřením agenturně operativních prostředků bylo zjištěno, že při oblastním výboru SOLIDARITY ve Wroclawi vznikla sekce s názvem polsko–česká SOLIDARITA (SPČ) a jejím vedoucím se stal funkcionář KORu a SOLIDARITY 29letý Alexander Gleichgewicht, který je od vyhlášení výjimečného stavu v internaci. Jmenovaný dojížděl do ČSSR, kde se snažil pronikat do studentského prostředí. V intencích zaměření vedení SPČ navázal spojení a jednotlivými nepřátelskými osobami z řad chartistů a WONSu [!]⁶⁶⁶ (např. Jaroslav a Anna ŠABATOVI, Václav MALÝ) a vybudoval kanál k zasílání různých materiálů a protistátních tiskovin do ČSSR.

Krátce po jeho internaci došlo ve vedení SPČ ve Wroclawi ke změně a vedením byl pověřen 25letý Miroslaw Jasiński⁶⁶⁷, pracovník mezizávodního zakládajícího výboru (MKZ) SOLIDARITY Dolny Slask [!]⁶⁶⁸, který je formálně studentem wroclawské university. Jmenovaný úzce spolupracuje s vedením tzv. oblastního stávkového výboru (Regionalny komitet strajkowy) SOLIDARITY Dolny Slask, v jehož čele stojí Wladyslaw FRASYNIUK (v současné době nejradikálnější a nejaktivnější z předáků SOLIDARITY v ilegalitě). JASIŃSKI pokračuje v nepřátelské činnosti i spojení do ČSSR a zasílání různých materiálů chartistům.

V průběhu roku 1982 vypracovala SPČ návrh organizační struktury nové „opoziční ilegální organizace“, která by měla být založena v ČSSR. Návrh vychází z analýzy činnosti a zkušeností polských antisocialistických živelů. Konkrétní ‚instrukce‘ pro založení nové ilegální organizace v ČSSR byly ještě před odesláním do ČSSR projednány a schváleny na ilegálním setkání představitelů tzv. Oblastních stávkových výborů SOLIDARITY v celého Polska, k čemuž došlo v polovině května 1982 ve Varšavě. Na tomto setkání byla dále projednána „těsnější spolupráce polské opozice s opozicí v dalších socialistických zemích, zejména v ČSSR a Maďarsku“. Jako centrum pro navazování styků s antisocialistickými

⁶⁶⁶ Správně VONS.

⁶⁶⁷ Miroslaw Jasiński se narodil v roce 1960, v roce 1982 mu tedy bylo 22 let.

⁶⁶⁸ Správně *Dolny Śląsk* (Dolní Slezsko).

živly v ČSSR byla schválena Wroclaw. V této souvislosti bylo uvažováno o tom, že vedoucí SPČ JASIŃSKI by měl odjet do ČSSR jako „stážista“ na několikaměsíční pobyt a navázat zde další kontakty s chartisty, provést jejich školení a předat zkušenosti z činnosti polské opozice.

Vedení SPČ zabezpečilo cestou funkcionáře KORu Jana WENGLOWSKÉHO ukrytí „archivu“ chartistů ve vědecké knihovně Osolineum [!]⁶⁶⁹ ve Wroclawi. Současně přistoupilo k uskutečňování záměru vytvořit kanál spojení pro přepravu písemností a jiných materiálů mezi polskými a čs. antisocialistickými živly za využití rychlíků EX BOHEMIA.

K zintenzivnění a dalšímu aktivizování nepřátelské činnosti v ČSSR provádí vedení SPČ propagandistické ovlivňování polských dělníků, u kterých je předpoklad, že půjdou pracovat do závodů v ČSSR. Cílem tohoto zaměření je vybrat vhodné typy pomocí kterých by jednak bylo udržováno spojení do ČSSR a dále za pobytu v ČSSR by pomáhaly polským kontrarevolučním živlům aktivizovat nepřátelskou činnost v ČSSR.

Dosavadním prováděním kontrarozvědne ochrany polských dělníků zaměstnaných v průmyslových závodech Severočeského kraje (z ostatních nejsou poznatky) jsou zjišťovány signály o nízké pracovní morálce, hrubém výtržnictví a hrubém opilství některých jednotlivců, kteří pak vykřikují různá hesla propagující činnost SOLIDARITY. Dále se vyskytly i snahy o organizování stávek či nenastoupení do zaměstnání jako výrazu nespokojenosti s úrovní ubytování a výdělkovými možnostmi. Takovýmto elementům je po zadokumentování ukončován pobyt v ČSSR. Dosud nebyly získány poznatky, že by polští pracující v ČSSR prováděli činnost ve prospěch SPČ.

V tomto směru získané poznatky potvrzují, že SPČ v poslední době aktivizuje činnost a přistoupila k realizaci svých cílů stanovených počátkem roku 1981. Rovněž i ze strany některých představitelů čs. antisocialistických sil se zvýšil zájem o spolupráci s polskou opozicí.

[...]

⁶⁶⁹ Správně Ossolineum.

D 14

1983, 12. leden, Varšava – Zpráva příslušníka varšavské rezidentury StB Ladislava Doležala o jednání se zástupcem náčelníka 4. správy MV PLR.⁶⁷⁰

Dne 12. ledna 1983 jsem uskutečnil jednání se zástupcem náčelníka 4. departmentu MV PLR plk. [Adamem] PIETRUSZKOU.

V souvislosti s mou otázkou týkající se návštěvy papeže mne plk. PIETRUSZKA informoval v tom smyslu, že přesný termín příjezdu papeže není ještě ustanoven a tedy ani délka pobytu a místa pohybu. Podle požadavku Vatikánu a vedení polské církve by mělo dojít k pobytu papeže v době od 22.6. do 26.6.1983 a papež by měl navštívit Varšavu, Krakov, Čenstochovou, Lublin a horu sv. Anny u Opole. Jedná se však pouze o přání církevní strany a dosud nebylo v této záležitosti rozhodnuto.

V další části jednání byly projednávány otázky související s prověřením poznatků předaných TS „MICHALEM“ a současně byly projednány možnosti jeho osobní kontroly.

Na otázku, zda existuje ilegálně vydávaný časopis „OBÓZ“, mi bylo sděleno, že tento časopis skutečně existuje. V souvislosti s tím jsem pak požádal o prověření, zda v prvním čísle tohoto časopisu byl vytištěn článek [Jaroslava] ŠABATY a v kladném případě o předání tohoto výtisku, případně o provedení kopie článku. K osobě kněze [Stanisława] ORZECHOWSKÉHO z Wrocławí, se kterým má TS „MICHAL“ udržovat kontakt mi plk. PIETRUSZKA uvedl, že se jedná o kněze s krajně nepřátelskými postoji, kterému je proto věnována i příslušná pozornost ze strany MV.

V posledních dnech jsem byl TS „MICHALEM“ vyrozuměn, že jistá Ewa z Wrocławí ho požádala, aby uskutečnil návštěvu bytu Marie Kęcik (čti KENCIK) ve Varšavě [...]. Jedná se o byt, ve kterém se již v minulosti uskutečnila schůzka členů KOR, za přítomnosti TS „MICHALA“. Vzhledem k potřebě prověřit věrohodnost informací předávaných „MICHALEM“ jsem požádal o zajištění operativní kontroly „MICHALA“ při jeho pobytu ve Varšavě, eventuálně i při jeho pobytu v bytě. Bylo mi přislíbeno, že bude zajištěno jeho sledování a současně bude realizováno opatření k přímé agenturní kontrole prostředky polských přátel. Současně jsem vyžádal i zajištění jeho celodenní kontroly na den 13.1.1983, kdy měl být v Katovicích navštíven někým z Wrocławí, jenž ho

⁶⁷⁰ ABS, osobní svazek, arch. č. 749807, Záznam o jednání na 4. departmentu MV PLR. Výtisk č. 1 byl podle připojeného rozdělovníku zaslán X. správě SNB a výtisk č. 2 určen „pro domo“, tedy varšavské rezidentuře.

má instruovat pro cestu do Varšavy. Také v tomto případě bylo mému požadavku vyhověno.

Současně mne plk. PIETRUSZKA informoval, že v případě Ewy z Wrocławu se může jednat o velmi aktivní nepřátelskou osobu Ewu UNGER.⁶⁷¹ Rovněž Maria KĘCIK a zejména její manžel [Wiesław Kęcik], který byl jako aktivní funkcionář KORu téměř po celou dobu vojenského stavu internován, jsou polskými přáteli aktivně rozpracovávaní. KĘCIK byl před vyhlášením vojenského stavu několik měsíců na Západě a navštívil celou řadu států včetně USA. Cílem jeho cesty bylo získat finanční prostředky, které měly být použity jako finanční podpora při zakládání tzv. obchodně–výrobních družstev na polském venkově mezi rolníky. KĘCIK patří mezi vedoucí funkcionáře KORu s tím, že jeho činnost je zaměřena zejména na venkov mezi soukromé rolníky. Podle sdělení polských přátel disponuje KĘCIK značnými finančními prostředky ve tvrdé valutě, které však jsou v západních státech a proto k nim nemá v současné době přístup.

V závěru jednání jsem plk. PIETRUSZKU požádal, aby mne po schválení konečného termínu příjezdu papeže do Polska a po přijetí programu pobytu informoval o přijatých opatřeních.

Současně jsem vyslovil prosbu týkající se zpracování informace o činnosti a úkolech polské církve v období vojenského stavu a o současných záměrech, jakož i o poznacích, které by potvrzovaly existující kontakty mezi polskou církevní hierarchií a církví v ČSSR. Bylo mi přislíbeno, že tato informace bude pro naši potřebu vypracována.

Doležal

D 15

*1983, [listopad], Praha – Zápis výpovědi Stanislava Dvořáka o kontaktech disidentů z Polska a Československa.*⁶⁷²

⁶⁷¹ Podle vzpomínek Mirosława Jasińského se ve skutečnosti jednalo o Ewu Trojanowskou. Rozhovor s Mirosławem Jasińským, 4. květen 2006.

⁶⁷² ABS, osobní svazek 49747/020-030, Zápis o výpovědi. Kopie stejného dokumentu se dochovala v osobním svazku č. 749807, který byl tehdy uložen v AMV (nyní ABS). Vzhledem k tomu, že archivní dokumenty tehdy zpřístupňovala jedna instituce (Odbor archivní a spisové služby MV ČR), je doslova paradoxní, že v obou kopiích jsou cenzurovány často zcela odlišné údaje, tento přepis proto ponechává (i s ohledem na znění současného platného archivního zákona) cenzurní zásahy pouze tam, kde není možné přesně určit začerněné údaje.

[...] ⁶⁷³

Jak jsem již vpředu uvedl, jsem zaměstnán v Katovicích jako učitel českého jazyka a literatury. Dne 3. 10. 1983 jsem se synem Janem DVOŘÁKEM vycestoval do Katovic v PLR. Cestu jsme uskutečnili vlakem. Odjížděli jsme z Prahy z Hlavního nádraží v 17.20 hodin a do Katovic jsme přijeli v 00.50 hod. dne 4. 10. 1983. Týden před mým výjezdem mě v [...] navštívila Anna ŠABATOVÁ a Václav MALÝ. Důvodem jejich příjezdu bylo, že chtěli znát přesný termín mého odjezdu. Dále během rozhovoru byla projednávána otázka kolem osoby Jiřího MATZNERA. Jedná se o muže, kterého ŠABATOVÁ a MALÝ „ustanovili“ do funkce vedoucího Polsko–české solidarity na území ČSSR. Kde MATZNER bydlí mě není známo, pouze má adresu na jeho rodiče v [...]. Ještě k jeho osobě bych chtěl dodat, že v měsíci červenci 1983 jsem do místa mého trvalého bydliště dostal dopis odesílaný mně neznámou osobou [!] z Prahy 5, ve kterém jsem byl upozorněn na skutečnost, abych osobu MATZNERA nevyhledával a s ním se nekontaktoval, protože je již druhý týden ve vyšetřovací vazbě. Během rozhovoru ŠABATOVÁ s MALÝM odsoudili, že je strašná blbost, když MATZNER někomu dal moji adresu. Rozebírali, kdo by mohl být pisatelem, ale na konkrétní osobě se nedohodli. Jsou toho názoru, že MATZNER si kolem sebe soustředil „své“ vlastní lidi a činnost vyvíjel „na vlastní triko“.

Při odchodu ŠABATOVÉ a MALÉHO, po zjištění termínu mého odjezdu jsme se dohodli, že před odjezdem se sejdeme na Václavském náměstí v hotelu EVROPA mezi 12.00 a 13.00 hod. Ke schůzce došlo, oba se na ní dostavili a jednalo se v kavárně. Zahájení proběhlo zdvořilostními frázemi, během kterých mně Anna ŠABATOVÁ předala obálku se slovy, že se v této nacházejí písemnosti z prostředí „charty“, konkrétně otevřený dopis JARUZELSKÉMU. Jednalo se o jeden list, jehož obsahem byl protest proti stíhání

⁶⁷³ První stranu zde není publikována, neboť obsahuje takřka výhradně tiskopisné údaje (poučení o právech atd.). Strojopisně jsou uvedeny pouze následující údaje: údajný začátek výpovědi („11. 15 hod.“, „17. 11. 1983“), jméno a příjmení vypovídajícího („Stanislav Dvořák“) a jeho zaměstnání („Slezská univerzita v Katovicích jako učitel českého jazyka a literatury), průkaz totožnosti („úředně ověřena“), osobní stav („ženatý“) a stejně jako na následujících pěti stranách podpis Stanislava Dvořáka. V tiskopise není vyplněno označení útvaru, kde měl být výslech uskutečněn a číslo jednací – „Zápis o výpovědi“ vznikl s největší pravděpodobností pro potřebu případného trestního stíhání domácích disidentů.

osob a připravovanému procesu s KOROVCI.⁶⁷⁴ Pak tam bylo svolání týkající se domluvení vzájemné spolupráce mezi chartou v ČSSR a polskou stranou. Kdo je to „polská strana“, k tomu mohu uvést, že se jedná o Miroslava JASIŇSKÉHO [!] ⁶⁷⁵, kterému veškeré materiály já předávám. Dále se v obálce nacházely jakési instrukce týkající se postupu polské strany při vypracování konečného dokumentu a kteří „funkcionáři“ z bývalého KORu nebo přímo WALESA tento podepíší. Výslovně je uváděno, aby tento dokument nepodepisoval nikdo z podzemního hnutí „SOLIDARITY“, – ten kdo se ukrývá, výslovně bylo např. uvedeno jméno BUJAK, protože to by bylo pro pravici v ČSSR nebezpečné. Mimo jiné tam byl zakotven jakýsi pokus o vysvětlení proč nelze uvádět konkrétní jména a je spíše volena forma obecnosti bez prvků radikálnosti. Tyto dokumenty jsem vyvezl do Polska pro tyto si přijel JAŠINSKI. Hned na místě, když si tyto dokumenty přebíral, řekl, že s těmito dokumenty musí bezpodmínečně společně s Alexandrem GLEICHGEWICHTEM. S uvedeným dokumentem oba odjeli a tento projednali se závěrem vznikl [!] dokument, který jsem zpětně přivezl, předal orgánům SNB před tím, než jej odevzdal [!] ŠABATOVÉ. Dokument podepsalo cca 16 osob z KORu.

Tento dokument mně předal dne 31. 10. 1983 JAŠINSKI s tím, abych po příjezdu do Prahy jej předal Anně ŠABATOVÉ. Dále mě instruoval v tom, že Češi by tento dokument měli rovněž podepsat a po mé osobě chce, abych při svém návratu do PLR přivezl materiál s podpisy české strany. Údajně to má být někdo z „charty“. Dále mně JAŠINSKI upozornil, abych české straně vyřídil, že má povoleno v tomto dopisu provést nějaké úpravy v češtinářském smyslu, ale ne úpravy, které by materiál zásadně změnily. Dále jsem byl instruován v tomto smyslu: cituji z vlastních poznámek: Češi by tento dokument měli rozmnožit cca na 5.000 ks a nahlásit polské straně, kdy budou schopni tento materiál „hodit“ mezi lidi. Jde o to, aby totéž ve stejný den mohlo být uskutečněno i v PLR. Datum mám v PLR říci JAŠINSKÉMU já po svém návratu. Termín bych měl vědět od ŠABATOVÉ.

Dále jsem byl úkolován JAŠINSKIM, abych ŠABATOVÉ nebo MALÉMU sdělil následující:

– zůstává nadále v platnosti adresa, kam se mají zasílat infochy⁶⁷⁶

⁶⁷⁴ Srov. dokument Charty 77 č. 34/1983: Dopis Charty 77 W. Jaruzelskému, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 6, č. 9 (září 1983), s. 2. Zmíněný dopis je datován 28. září 1983.

⁶⁷⁵ Správně Mirosław Jasiński, dále již na chyby v tomto jménu neupozorňujeme.

⁶⁷⁶ Samizdatový časopis *Informace o Chartě 77*.

- prosba, aby Češi zajistili adresu hnutí nebo časopisu „VEZVANIE“ (?). Údajně se má jednat o něco v NDR. Konkrétně mně však k tomuto názvu není nic známo.
- Dále potřebují od Čechů tzv. „PRINTON“. Má se jednat o grafickou fotografickou blánu, kterou používají grafici. Požadují formát A–4 nebo A–5 v jakémkoliv množství. K tomuto mně Pavel KASPŘAK [!]⁶⁷⁷ dne 31.10.1983 řekl, že ve Wroclavi zakládají nový časopis, který by se měl zabývat problematikou východního bloku, a potřebují různé publicistické články. Mají proto požadavek, aby jim do tohoto časopisu přispívala i česká strana, konkrétně by potřebovali něco na téma, co dělá v současné době charta 77, jaká je společenská politická situace v ČSSR, nálady obyvatelstva.
- prosí Čechy, jestli by polské straně pomohli při navazování kontaktů s jinými zeměmi, zejména s MLR a NDR,
- KASPŘAK se mimo jiné zmínil o tom, že bych měl oživit v chartě nabídku, která byla polskou stranou dána v tom směru, že v ČSSR bude Poláky provedeno školení tiskařů. Návrh KASPŘAKA byl již v minulosti, ale do současné doby jeho návrh nebyl realizován. V podstatě jde o to, že Poláci nejsou spokojeni s úrovní tiskařských prací.
- Dále mám upozornit Čechy na to, že jakmile napadne sníh, tak končí veškeré styky na hranicích.

Dále bych chtěl uvést, že při rozhovoru se KASPŘAK s JAŠINSKIM zmínili o tom, že prostřednictvím TIR ze západu je zajištěn transport potřebného materiálu. Bude směřovat po hranicích PLR mimo území ČSSR. Dále hovořili o tom, že ve Varšavě a ve Wroclavi je po jedné mrtvé schránce. Přesné místo mě však není známo. Dále mám z rozhovoru ten poznatek, který jsem získal od JAŠINSKÉHO, že někdo z Poláků byl ve styku s TIGRIDEM ve Francii. Jedná se o Poláka, jehož jméno si nepamatuji, který pravidelně každé tři týdny vyjíždí na západ. TIGRID prý řekl, ústy JAŠINSKÉHO, že se mu koncepce spolupráce Čechů a Poláků líbí a i záměry, ke kterým by měla směřovat. Vyjádřil názor, že je TIGRID ochoten pomoci, ale požadavky je třeba zkonkretizovat, aby se nehovořilo pouze v obecných rovinách, ale aby přesně bylo řečeno, co chtějí a v jakém množství, požadavek napsat rukou, nevyžaduje se podpis, opravuji, vyžaduje se podpis. Uvedený požadavek bude zpracován na mikrofilm, který bude TIGRIDOVI předán transportem chodícím na západ pravidelně každé tři týdny. Dle mého názoru tento transport, respektive kurýrní službu provádí Polák, který na západ v tuto dobu vyjíždí. K tomuto bych chtěl ještě dodat, že Poláci se na tomto chtějí přiživit, a proto žádají, aby

⁶⁷⁷ Správně Paweł Kasprzak, dále již na chyby v tomto jménu neupozorňujeme.

jejich požadavky byly v ČSSR připsány. Má se jednat o připsání lihového rozmnožovacího stroje, mini ofset dělající na formát A-4, xerograf, který by měl připravovat matrice pro ofset, dále chtějí získat přehled o nakladatelstvích a co tyto vydávají. Konkrétně SVĚDECTVÍ, kultura, KONTAKT, KONTINENT, BADAŠČE, co se tiskne jak na území SSSR, tak v emigrantských centrech, kde jsou emigranti ze SSSR soustředěni a jiné tematiky východního bloku, např. ALTERNATIVA, KNIHY, peníze na pomoc rodinám stíhaných a jiné, peníze na rozvoj polygrafie (materiál, byty, které pronajímají, poplatky za tisk v tiskárnách, úplatky atp., peníze na transport,) konec citace.

Dále chtějí, aby Polákům Češi poslali co se vydává v Čechách, poslat ukázky a dle kvality a množství bude zpětně z polské strany následovat finanční podpora.

D 16

*1984, 12. únor – Společné prohlášení představitelů československé a polské opozice.*⁶⁷⁸

Praha – Varšava, 12. února 1984

V duchu setkání signatářů Charty 77 a členů KSS/KOR na československo–polských hranicích v roce 1978 vyjadřujeme i dnes společně svou vůli zasazovat se o dodržování lidských práv a prohloubení občanských svobod. Chceme jako signatáři Charty 77, bývalí členové KSS/KOR a aktivisté Solidarity i nadále usilovat o demokracii, suverenitu a svobodu svých zemí. Zároveň protestujeme proti věznění a šikanování našich přátel a spolupracovníků, signatářů Charty 77, bývalých členů KSS/KOR a aktivistů Solidarity, a vyzýváme lidi na celém světě, kterým je drahá svoboda a důstojnost člověka, aby se připojili k našemu úsilí o osvobození politických vězňů v Polsku a Československu, které není jen v zájmu našich zemí. Charta 77 i KSS/KOR a Solidarita usilovaly a usilují mírovými prostředky o větší úctu k člověku, k jeho přirozeným zájmům i nezadatelným právům, a pokud bude toto jejich nenásilné snažení potlačováno, nebude ani skutečného míru v Evropě i ve světě.

⁶⁷⁸ Praha – Varšava 12. února 1984, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 7, č. 2 (1984), s. 2. Přetištěno pod názvem Společné prohlášení československých a polských obránců lidských práv, In: MĚŠŤAN, A. (ed.): *Československo-polské styky včera, dnes a zítra*, s. 163-164.

Konrad Bieliński, Zbigniew Bujak, Andrzej Celiński, Jerzy Ficowski, Zbigniew Janas, Tadeusz Jedynak, kněz Zdislaw Kamiński, Wiesław Piotr Kęćik, Jan Kielanowski, Anna Kowalska, Edward Lipiński, Jan Józef Lipski, Bogdan Lis, Jan Lityński, Halina Mikolajaska, Ewa Milewicz, Wojciech Onyszkiewicz, Antoni Pajdak, Paweł Kulerski, Józef Rybicki, Aniela Steinsbergowa, Eugeniusz Scumiejko, Maria Wosiek, kněz Jan Zieja.

Václav Benda, Jiří Dienstbier, Jiří Hájek, Václav Havel, Ladislav Hejdránek, Marie Hromádková, Božena Komárková, Jan Kozlík, Marie Rút Křížková, Miroslav Kusý, Václav Malý, Anna Marvanová, Jaroslav Mezník, Radim Palouš, Bedřich Placák, Jan Ruml, Jiří Ruml, Anna Šabatová, Jaroslav Šabata, Jan Šimsa, Petruška Šustrová, Josef Zvěřina.

D 17

1984, 29. června, Praha – Návrh na ukončení akce „Sever“.⁶⁷⁹

NÁVRH na ukončení akce „SEVER“ a uložení materiálů do archivu.

[...]

Byly registrovány snahy o propojení polské SOLIDARITY a KOR na CHARTU 77 a VONS do ČSSR. Konkrétní skutečnosti potvrdily poznatky k bývalým mluvčím CHARTY-77 Anna Šabatová, Václav Malý a členice Anně Schwarzové, tajné řeholnici se spojením do katolických klášterů v Katovicích.

Podařilo se rozkrýt a vzít pod aktivní kontrolu činnost protivníka při zakládání „Polsko-české Solidarity“, na niž se vedle již zmíněných Šabatové a Malého podílel též Jan Šabata z Brna. Polskou stranu zde zastupovali studenti Wroclavské univerzity Andrzej Gleichgewicht (1953), Miroslav Jašinski,⁶⁸⁰ kteří stáli v čele organizování této podvratné organizace. Jašinski navíc zorganizoval v rychlíku „EX BOHEMIA“ mrtvou schránku, jíž měly být zasílány písemné pokyny a materiály z PLR do ČSSR a zpět. Mezi vedením

⁶⁷⁹ Návrh vypracoval pplk. Doksanský, souhlasil s ním náčelník AIPKO X. S SNB pplk. Zdeněk Lázna a schválil ho náčelník X. S SNB plk. Zdeněk Wiederlechner. ABS, f. X. S-SNB, inv. č. 1038.

⁶⁸⁰ Správně Mirosław Jasiński.

CHARTY–77 a Polsko–českou Solidaritou bylo dále dohodnuto, že archivní materiály CHARTY budou ukryty ve wroclavské katedrále u probošta Orzechowského.

[...]

Ve smyslu ofenzivního a bezprostředního plnění zpravodajských úkolů, využívala X. správa SNB na území PLR pouze 1 TS („MICHAL“), řízeného 3. odborem X. správy SNB.

[...]

D 18

*Bratislava, 1985, 22. březen – Sdělení VONS o odsouzení tří mladých slovenských katolíků za pašování literatury přes Tatry.*⁶⁸¹

(Odsúdenie troch katolíkov v Bratislave)

19. až 21. marca 1985 sa konalo na Obvodnom súde v Bratislave 1 hlavné pojednávanie v trestnej veci proti trom mladým ľuďom – Alojzovi Gabajovi, Bronislavovi Borovskému a Tomáši Koncovi, obžalovaným zo spáchania trestného činu porušovania predpisov o obehu tovaru vo styku s cudzinou podľa paragrafu 124 odst. 1,2 trestného zákona.

Dokazovanie pozostávalo z výsluchu obžalovaných a oboznámenia písomných dokladov. Traja obžalovaní nepopierali, že išli na poľskú hranicu s tým, že sa tam stretnú s poľskými občanmi, ktorí prinesú náboženskú literatúru. Nevideli v tom však nič zavädne, pretože nehodlali prekročiť štátnu hranicu a dovoz náboženskej literatúry do Československa nie je zakázaný.

Obžaloba vyčíslila hodnotu literatúry, ktorú obžalovaný mali doniesť, na vyše 26 tisíc korún. Prakticky išlo o údajnú hodnotu obrázkov s náboženskými motívami, ktoré boli v ruksakoch, nájdených pri obžalovaných. Obrázky ani ďalšiu literatúru však súd nemal k dispozícii.

⁶⁸¹ Oznámenie VONS č. 432: Odsúdenie troch katolíkov v Bratislave, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 8, č. 4 (1985), s. 22. Srov. sdělení VONS o odvolacím soudě, jenž skončil snížením trestu o čtyři měsíce každému odsouzenému. Sdělení VONS č. 458: Odvolací soud se třemi katolíky v Bratislavě, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 8, č. 8 (1985), S. 7.

Obhajcovia obžalovaných v záverečnej reči požadovali ich oslobodenie, obvodný prokurátor žiadal uloženie nepodmienенých trestov. Obžalovaní v záverečnom slove zopakovali, že sa necítia vinní a literatúru sa pokúsili doniesť len preto, že ju v Československu nemohli zohnať iným spôsobom.

Senát obvodného súdu uznal obžalovaných vinnými a odsúdil je na 18 mesiacov každého a Tomáša Konca na 16 mesiacov. Rozsudok nenabodol právnej moci.

22. marca 1985

Výbor na obranu nespravедlivě stíhaných
Československá liga pro lidská práva
člen Mezinárodní federace pro lidská práva

D 19

*1987, květen, Praha – Informace Státní bezpečnosti o pražské návštěvě Mirosława Jasińskiego a vzniku Kruhu přátel Polsko–československé solidarity.*⁶⁸²

INFORMACE

Vytěžováním ZTÚ DIAGRAM⁶⁸³ v akci SOJKA byl získán poznatek, že dne 25. 4. 1987 kontaktoval ing. Petra UHLA PLR státní příslušník Miroslav JASINSKI⁶⁸⁴, nar. [...] 1960. JASINSKI byl ubytován u UHLA až do svého odjezdu dne 11. 5. 1987.

Cílem návštěvy JASINSKÉHO v ČSSR bylo obnovit kontakty mezi CH–77 a polskou opozicí, narušené zatčením Petra POSPÍCHALA v lednu letošního roku. Potvrzuje to setkání JASINSKÉHO se signatářem CH–77 Jaroslavem ŠABATOU z Brna, který se podílí na internacionalizačních akcích CH–77, a dále dříve získaná informace, že styky CH–77 na PLR byla pověřena brněnská skupina signatářů CH–77, mezi nimiž byl i zatčený Petr POSPÍCHAL. K setkání se Šabatou došlo dne 29. 4. v bytě Petra UHLA.

Dne 30. 4. se v bytě Petra UHLA sešel JASINSKI s Ludvíkem VACULÍKEM. Během rozhovoru JASINSKI VACULÍKA informoval o utvoření nového seskupení

⁶⁸² ABS, f. A 34–1, inv. jedn. 626, Miroslav Jasinski – kontakty s čs. opozicí (ing. Petr Uhl, Ludvík Vaculík) – seskupení „Skupina polsko–československé solidarity“, 2 strany A4 kopie strojopisu.

⁶⁸³ Krycí název dlouhodobého odposlechu představitelů opozičního hnutí.

⁶⁸⁴ Správně Mirosław Jasiński.

nepřátelských sil pod názvem „Skupina polsko–československé solidarity“. Jedná se o kvalitativně nové seskupení, které jako první vystupuje na platformě internacionalismu a klade si za cíl sjednotit skupiny vnitřního protivníka u nás a v PLR. Organizačně toto seskupení navazuje na zatím sporadické kontakty probíhající od roku 1981 se záměrem vytvořit pevnější organizační strukturu. Jde o autonomní pracovní společenství, které je nezávislé na dosavadních hnutích a iniciativách. Obsahem jeho činnosti má být vzájemná výměna informací, zkušeností, nezávislých kulturních výtvorů, kazet, videokazet apod.

UHL společně s JASINSKIM připravili úvodní společné prohlášení skupiny. Lze předpokládat, že toto prohlášení bude zveřejněno v západních sdělovacích prostředcích a v periodiku Informace o CHARTĚ 77.

Vytvoření Skupiny polsko–československé solidarity je v souladu se záměry vnějšího protivníka internacionalizovat činnost všech nepřátelských seskupení v ZSS. Pokyn s tímto cílem předal do prostředí CH–77 exponent čsl. emigrace Jiří NĚMEC. Tato skutečnost potvrzuje snahy protivníka zvýšit kvalitativní úroveň dosavadní internacionalizační spolupráce disidentských hnutí (tyto snahy potvrzují i poznatky získané sovětskými přáteli.)

Návštěva Miroslava JASINSKÉHO v Praze byla operativně dokumentována prostředky IV. S–SNB. přátelům z MV PLR bylo zasláno dožádání s cílem informovat je o návštěvě PLR st. příslušníka JASINSKÉHO v Praze, konkretizovat poznatky k jeho zapojení se do nepřátelského prostředí a předat všechny poznatky k existenci „Skupiny polsko–československé solidarity“. Poznatku bude věnována zvýšená pozornost s cílem ztotožnit členy uvedené skupiny, rozkrýt jejich záměry a přijmout společná preventivně rozkladná opatření.

Rozdělovník: Výtisk č. 1 – I. NMV ČSSR

2 – AIPO zde

3 – domo

D 20

1987, červenec – Zpráva o založení Kruhu přátel Polsko–československé solidarity.⁶⁸⁵

⁶⁸⁵ Kruh přátel Polsko–československé solidarity, In: *INFOCH*, samizdat, roč. 10, č. 10 (1987), s. 19-20. Srov. Krag przyjaciół „Solidarności Polsko–Czechosłowackiej“, In: *Biuletyn Informacyjny SPCz*, č. 2 (leden 1988), s. 3.

Kruh přátel Polsko–československé solidarity

(Společné prohlášení aktivistů nezávislých hnutí a iniciativ v Polsku a Československu k práci Polsko–československé solidarity)

Letos uplyne devět let od prvního setkání signatářů Charty 77 s členy tehdejšího Výboru na ochranu dělníků (KOR), pozdějšími aktivisty Solidarity. Spolupráce tehdy zahájená pokračovala i přes četné zásahy represivních aparátů obou států, jako bylo v roce 1987 uvěznění Jaroslava Šabaty a trestní stíhání Tomáše Petřivého pro styky mezi KOR a Chartou 77 a jako bylo i letošní uvěznění Petra Pospíchala pro rozvíjení čs.–polské spolupráce. Důležitým předělem v našich stycích bylo založení skupiny spolupráce v Československu i v Polsku, která si dala v roce 1981 název Polsko–česká solidarita.

Jako účastníci různých nezávislých společenských hnutí, iniciativ a aktivit z obou zemí chceme těmto prohlášením zdůraznit stále výrazněji se projevující veřejný charakter práce této skupiny, která nadále přijímá název Polsko–československá solidarita. Výrazem našeho uznání a plné podpory skupině jakož i výrazem našeho odhodlání nadále s jejími členy spolupracovat s cílem prohlubovat nezávislé polsko–české kontakty je Kruh přátel polsko–čs. solidarity, který tímto ustavujeme.

Skupina Polsko–čs. solidarity je tak jako až dosud autonomní pracovní společenství, nezávislé na dosavadních hnutích a iniciativách. Oblastí její činnosti je výměna informací, zkušeností a nezávislé kulturní tvorby a také koordinace nejrůznějších mezinárodních aktivit. Vše toto činí Polsko–československá solidarita v rámci širších styků mezi nezávislými seskupeními z východního bloku s cílem rozvíjet spolupráci v této části Evropy a ve světě vůbec. Pro usnadnění komunikace a koordinace se zveřejňují kontaktní adresy dvou lidí, kteří budou skupině Polsko–československá solidarita poskytovat informace a kteří naopak budou zveřejňovat informace této skupiny. Jsou to:

Anna Šabatová, [...], 120 00 Praha 2 – Vinohrady, tel.: [...] a Józef Pinior, [...], Wrocław, tel.: [...].

V Praze, Vratislavi, Bratislavě, Varšavě a Brně.

(Případné uvedení názvu hnutí, iniciativy apod. za jmény signatářů tohoto prohlášení je orientační a neznamená, že celé hnutí, iniciativa atd. se s ním ztotožňuje.)

Václav Benda, Egon Bondy, Petr Cibulka (hudební samizdat), Ján Čarnogurský, Jiří Dienstbier, Luboš Dobrovský, Miklós Duray (Výbor pro ochranu práv maďarské menšiny

v Československu), Miroslav Kusý, Ivan Lamper, Ladislav Lis (místopředseda FIDH⁶⁸⁶), Václav Havel, Václav Malý, Lenka Müllerová–Marečková, František Stárek (Vokno), Jaroslav Šabata, Milan Šimečka, Petr Uhl (Informace o Chartě 77), Josef Vohryzek

Leszek Budrewicz (Wolność i Pokój), Zbigniew Bujak, Andrzej Drawicz, spisovatel, Andrzej Falkiewicz, literární kritik, Władisław Frasyniuk, Zbigniew Janas, Leon Kantorski, katolický kněz, prof. Jan Kielanowski, historik, Jacek Kuroń, Barbara Labudová, Jan Józef Lipski, spisovatel, Jan Lityński, Zbigniew Romaszewski, Bohdan Skaradziński, nezávislý novinář, Eugeniusz Szumiejko, Henryk Wujec (Všichni, kteří nejsou označeni, jsou ze Solidarity, Z. Romaszewski navíc z polské obdoby VONS)

D 21

*1987, [srpen] – Společné prohlášení představitelů československé a polské opozice, přijaté na setkání na Borůvkové Hoře.*⁶⁸⁷

Komuniké ze setkání na polsko–československých hranicích

U příležitosti 19. výročí intervence vojsk pěti států Varšavské smlouvy se na polsko–československé hranici setkali někteří příslušníci polských a československých nezávislých hnutí. Tímto setkáním navázali na tradici, založenou prvními podobnými schůzkami v létě 1978 a rozvíjenou v posledních letech pracovní skupinou „Polsko–československá solidarita“. V dlouhé a přátelské debatě si účastníci tohoto setkání vyložili navzájem své názory na současnou společenskou situaci ve svých zemích a vůbec v celém sovětském bloku, na roli, jakou dnes hrají a jakou by v budoucnosti mohly či měly hrát různé nezávislé skupiny v této části světa, a posléze a hlavně na to, jak by tyto skupiny mohly prohloubit svou spolupráci.

Účastníci setkání se shodli mezi jiným na tomto:

⁶⁸⁶ FIDH – Fédération Internationale des Droits de l'Homme (Mezinárodní federace pro lidská práva).

⁶⁸⁷ Komuniké ze setkání na polsko–československých hranicích, In: *INFOCH*, samizdat, roč. 10, č. 11 (1987), s. 14-15. Srov. anglický překlad A Meeting on the Polish-Czechoslovak Border: Statement of participants, In: *East European Reporter*, roč. 3, č. 1 (listopad 1987), s. 24-25. Termín 21. srpen byl signatáři dokumentu zvolen pro svou historickou symboliku, ačkoliv se setkání podle zprávy StB uskutečnilo již 15. srpna 1987.

1) Všechny jejich dosavadní snahy vycházely z přesvědčení, že rozšíření občanských svobod a vůbec lepší osud společností v zemích sovětského bloku závisí především na samotných těchto společnostech, totiž na tom, co si samy vymohou a vydobudou. Na tomto jejich přesvědčení se nic nezměnilo ani dnes, v Gorbačovově éře. I dnes chtějí spoléhat především na své vlastní síly. Zároveň si ale uvědomují, že politika Gorbačovova vedení vytváří pro sebeosvobozující úsilí v zemích sovětského bloku přeci jen příznivější podmínky. A pokud jde o samotné sovětské vedení, lze mu dnes naléhavěji a možná i s větší nadějí na úspěch připomínat, že i jeho vlastní oficiálně vyhlašovaná politika nemůže působit věrohodně, nepromění-li se v reálné činy, a že se sama sovětská společnost nemůže těšit se z větší vnitřní svobody, pokud bude její vedení upírat svobodu jiným. To znamená, že bytostnou podmínkou jakéhokoli příznivějšího vývoje v Sovětském svazu je nejen daleko hlubší respekt k právům a zájmům sovětského lidu, ale také daleko hlubší respekt k svébytným zájmům, tradicím a tužbám jiných zemí. Účastníci setkání se dohodli, že rozvinou o těchto otázkách širší debatu mezi nezávislými skupinami v zemích střední a východní Evropy, v budoucnosti zaujmou k tomuto živému tématu společné a konkrétní stanovisko.

2) Účastníci setkání si znovu uvědomili a potvrdili, že jakkoli rozdílná je situace v jednotlivých evropských zemích sovětského bloku, a jakkoli rozmanité jsou jejich vlastní názory na řešení konkrétních společenských problémů, základní ideály všech, kdo se v těchto zemích nezávisle občansky projevují, jsou v podstatě shodné a byly už stvrzeny existencí desetimilionové polské Solidarity a rozvedeny jejím programem samosprávné republiky. Jsou to především tyto ideály: hlubší úcta k lidským právům a s tím související rekonstituce právního vědomí i právního řádu; hlubší úcta k právům sociálním, včetně práva zakládat nezávislé odborové svazy; je to ideál politické plurality a samosprávy; duchovní, kulturní a náboženské svobody a tolerance i respektu k národním zvláštnostem a právům národnostních menšin; možnost svobodně hledat a vytvářet lépe fungující hospodářský systém, který by otevíral prostor jak lidské tvořivosti, tak i reálné spoluodpovědnosti všech pracujících za výsledky jejich práce, a tudíž i jejich podílu na hospodářském rozhodování; ideál mírové, demokratické a ekologicky myslící Evropy jako přátelského společenství nezávislých států a národů.

3) V rozpravě o rozšíření spolupráce nezávisle se angažujících občanů a skupin v evropských zemích sovětského bloku se účastníci setkání shodli na několika cílech, o něž by mělo být v těchto zemích podle jejich mínění dnes především společně nebo koordinovaně usilováno. Patří mezi ně

a) požadavek zkrácení vojenské služby a tím snížení nesmyslně vysokého stavu konvenčních armád v této části Evropy, ztěžující její už tak dost svízelnou hospodářskou situaci a komplikujícího zároveň různá odzbrojovací jednání, a důsledné umožnění náhradní služby občanům, jimž jejich víra či přesvědčení nedovolují nosit zbraň;

b) požadavek úplného zrušení všech byrokratických překážek, které stále ještě brání zcela volnému cestování mezi evropskými zeměmi sovětského bloku (tedy požadavek něčeho, co je v druhé části Evropy dávno samozřejmostí);

c) požadavek radikálně nového přístupu ke komplexu ekologických problémů, vycházejícího z přesvědčení, že snesitelná budoucnost života na této Zemi nesmí být obětována okamžitému zájmu, tím spíše, vyrůstá-li tento zájem z pouhé špatné organizace hospodářského života.

4) Při debatě o konkrétní polsko-čs. spolupráci ocenili účastníci dlouhodobou, neokázalou, ale o to efektivnější práci skupiny „Polsko-československá solidarita“ a zároveň se shodli na významu a možných konkrétních úkolech nedávno ustaveného „Kruhu přátel polsko-československé solidarity“, který vznikl jako veřejná záštita a nástroj morální podpory zmíněné pracovní skupiny a jehož členy většina účastníků je.

*

Na setkání byl napsán a odeslán společný dopis akademiku Sacharovovi tohoto znění: „Vážený pane Sacharove, posíláme Vám i Vaší paní srdečný pozdrav z našeho setkání na polsko-československé hranici. Radujeme se z toho, že máte dnes nepoměrně lepší podmínky k tomu, abyste vedl svůj statečný zápas za lidská práva, než jaké jste měl donedávna. Obdivujeme Vaše nepřestávající protesty proti válce v Afghánistánu a Vaše úsilí o propuštění všech zbývajících sovětských politických vězňů i lidí internovaných v psychiatrických léčebnách. Jsme přesvědčení, že znovu zdůrazníte i to, že národy střední a východní Evropy mají své vlastní politické tužby, které by mělo nové sovětské vedení respektovat v zájmu jejich i svém. Přejeme Vám mnoho úspěchů ve Vaší vědecké práci i ve Vašem občanském působení!“ Tento dopis podepsali všichni účastníci setkání.

Z polské strany se ho zúčastnili: Zbigniew Bujak, Władisław Frasyniuk, Zbigniew Janas, Mirosław Jasiński, Tadeusz Jedynek, Jacek Kuroń, Jan Lityński, Adam Michnik, Józef Piniór.

Z československé strany byli přítomni: Rudolf Battěk, Rudolf Bereza, Jiří Dienstbier, Václav Havel, Tomáš Hradílek, Andrej Krob, Ivan Lamper, Petr Pospíchal, Jan Ruml, Jaroslav Šabata, Anna Šabatová, Jaromír Šavrda, Petr Uhl, Josef Vohryzek.⁶⁸⁸

D 22

*1987, 20. srpna, Praha – Informace Státní bezpečnosti o setkání disidentů na státních hranicích a přijatém společném prohlášení k 19. výročí srpnové okupace Československa.*⁶⁸⁹

INFORMACE

Dle dosud neprověřených operativních poznatků se uskutečnilo na československo–polské hranici setkání představitelů vnitřního protivníka z ČSSR a PLR (pravděpodobně 15. 8. 1987). Při setkání bylo přijato společné „Prohlášení“ k 19. výročí internacionální pomoci vojsk Varšavské smlouvy, které dne 16. 8. 1987 v 0.32 hod. odtelefonoval Petr UHL (objekt akce SKUPINA II.)⁶⁹⁰ Aleši MACHÁČKOVI do Londýna. Zveřejnění „Prohlášení“ v západních sdělovacích prostředcích je embargoováno do 21. 8. 1987 do 18.00 hodin.

Za CH-77 dokument signovali Rudolf BATTĚK, Rudolf BEREZA, Jiří DIENSTBIER, Václav HAVEL, Tomáš HRADÍLEK, Andrej GROB⁶⁹¹, Petr POSPÍCHAL, Jaroslav ŠABATA, Anna ŠABATOVÁ, Jaromír ŠAVRDA, Petr UHL, Josef VOHRYZEK.⁶⁹²

Z polské strany dokument signovali Zbygnev BUJAK⁶⁹³, Wladislaw FRASINJUK⁶⁹⁴, Zbygnev JANASZ⁶⁹⁵, Taseuz JEDZINAK⁶⁹⁶, Jacek KURON⁶⁹⁷, Ján LITINSKI⁶⁹⁸ Adam Michnik, Jósef PINIOR.⁶⁹⁹

⁶⁸⁸ Władisław Frasyński, Adam Michnik a Tadeusz Jedynak se schůzky nezúčastnili a své podpisy připojili teprve dodatečně. Rozhovor s Miroslawem Jasińskim, 30. září 2002.

⁶⁸⁹ ABS, f. A 34-1, inv. jedn. 640, Prohlášení vnitřního protivníka k 19. výročí internacionální pomoci vojsk Varšavské smlouvy – společná čs.-polská akce 1987.

⁶⁹⁰ Krycí název svazku, zavedeného 3. oddělením 1. odboru II. Správy FMV k osobě Petra Uhla (1941). Srov. BENDA, P. (ed.): *Denní situační zprávy StB*, s. 69.

⁶⁹¹ Správně Andrej Krob.

⁶⁹² Pod jmény je rukou napsaná číslovka „12“.

⁶⁹³ Správně Zbigniew Bujak.

⁶⁹⁴ Správně Władisław Frasyński.

⁶⁹⁵ Správně Zbigniew Janas.

Jde o osoby, které se tohoto setkání měly zúčastnit.

Hodnocení:

Uskutečněná schůzka potvrzuje snahu vnitřního protivníka o internacionalizaci nepřátelské činnosti všech nepřátelských seskupení v ZSS. Vydání dokumentu je časováno na 19. výročí internacionální pomoci vojsk Varšavské smlouvy k vyvolávání ve spolupráci se západními IDC protičeskoslovenských a antisocialistických kampaní v zahraničí se záměrem oživit tzv. československou otázku s cílem stažení sovětských vojsk z našeho území.

Navrhovaná opatření:

- 1) Uskutečnit ve spolupráci s S–StB Praha, Brno a Ostrava upřesnění pobytu zúčastněných objektů ve dnech 14.–16. 8. 1987 s cílem poznatky analyzovat a upřesnit místo a termín schůzky tak, aby mohlo být při následné schůzce tomuto setkání zabráněno.
- 2) O schůzce informovat přátele z PLR s cílem získání jejich případných agenturně operativních poznatků k upřesnění místa s termínem schůzky.

Rozdělovník: Výtisk č.: 1 – akce SKUPINA II., 3. odd. zde

2 – akce RÁČEK,⁷⁰⁰ 1. odd. zde

3 – akce KRITIK, 3. odd. zde

4 – AIPO zde

5 – KS KŘIŽÁK,⁷⁰¹ 2. odd. zde

⁶⁹⁶ Správně Tadeusz Jedynak.

⁶⁹⁷ Správně Jacek Kuroń.

⁶⁹⁸ Správně Jan Lityński.

⁶⁹⁹ Správně Józef Pinior. Pod jmény je rukou napsaná číslovka „8“. Dokument podepsali také Ivan Lamper, Jan Ruml a Mirosław Jasiński, kteří v této zprávě StB nejsou uvedeni.

⁷⁰⁰ Krycí název svazku, zavedeného 3. oddělením 2. odboru II. Správy FMV k osobě Jiřího Dienstbiera (1937). Srov. BENDA, P. (ed.): *Denní situační zprávy StB*, s. 69.

⁷⁰¹ Krycí název svazku, zavedeného 1. oddělením 7. odboru Správy StB k osobě Rudolfa Battěka (1924). Srov. BENDA, P. (ed.): *Denní situační zprávy StB*, s. 43.

D 23

1987, září – Zpráva o ekologické manifestaci na Cestě čs.–polského přátelství.⁷⁰²

Ekologická manifestace na Cestě čs.–polského přátelství

Skupina Polsko–čs. solidarity připravovala na 12. září t.r. společnou čs.–polskou manifestaci pod heslem „Zachraňme Krkonoše“. Manifestace se měla odbyvat na Cestě čs.–polského přátelství v Krkonoších, v úseku mezi bývalou Obří boudou a Špindlerovkou. Policie obou států se o chystané demonstraci dozvěděla a předpokládané polské účastníky varovala během výslechů nebo v jejich bytech, aby se jí nezúčastnili. Střeženy byly přístupové cesty, v Praze a v Brně u odjezdů vhodných autobusů do Pece pod Sněžkou hlídali příslušníci Státní bezpečnosti. Vzhledem k poměrně malému počtu zájemců z Československa a jediném uvažovaném výstupu přes Růžovou horu a Sněžku se většina čs. účastníků rozhodla manifestace se nezúčastnit. Pece pod Sněžkou byla obležena příslušníky SNB, tři lidé, kteří se chtěli manifestace zúčastnit, byli i s transparentem zadrženi už u autobusu. Jména dvou se nepodařilo zjistit, třetí je Stanislav Pitaš ze Šonova na Broumovsku, který byl zadržován na VB asi 5 hodin. V Polsku byla příprava masovější a postranními cestami se podařilo 13 dospělým a 3 dětem dostat se až na Cestu čs.–polského přátelství, kde po 45 minut pochodovali s transparentem „Zachraňme Krkonoše! – Ratujmy Karkonosze!“. Mezi nimi i Zbigniew Janas z Kruhu přátel Polsko–čs. solidarity a účastník nedávného setkání na hranicích a Mirosław Jasiński z Vratislavi, rovněž účastník tohoto setkání (oba ze Solidarności) a dva členové nezávislé skupiny Wolność i Pokój (Svoboda a mír) Radek Gawlik a Marek Krukowski.

Poté byli účastníci manifestace zadrženi polským WOP (Wojskem obrony państwa) a Službou bezpieczeństwa a převezeni do Jelení Hory, kde sepsali údaje z jejich průkazů totožnosti a po půlhodině je propustili. Účastníci manifestace sepsali petici, kterou adresovali polskému ministerskému předsedovi Zbigniewu Messnerovi, v níž zdůraznili, že manifestaci pořádala skupina Polsko–čs. solidarity a že byla násilně přerušena policií; vyjádřili v ní i požadavek, aby byla zřízena dvoustranná polsko–čs. komise, která by

⁷⁰² Ekologická manifestace na Cestě čs.–polského přátelství, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 10, č. 12 (1987), s. 15.

koordinovala své úsilí o záchranu obou národních krkonošských parků, jimž hrozí ekologická zkáza.

D 24

*1987, 14. září, Praha – Informace Státní bezpečnosti o ekologické manifestaci na státních hranicích v Krkonoších.*⁷⁰³

INFORMACE

Na základě schváleného opatření k zabránění účasti hlavních představitelů vnitřního protivníka v ČSSR na společném setkání s představiteli vnitřního protivníka v PLR, které se mělo uskutečnit dne 12. 9. 1987 na Stezce československo–polského přátelství v Krkonoších, byla v součinnosti se III. S–MV PLR a WOP přijata komplexní opatření k zamezení uvedené akce.

Podle získaných a potvrzených agenturně operativních poznatků se setkání vnitřního protivníka z ČSSR a PLR v Krkonoších měli za CH–77, VONS a Kruh přátel polsko–československé solidarity zúčastnit: Petr UHL, jako hlavní organizátor tohoto setkání, dále Anna ŠABATOVÁ, Josef DANISZ, Jiří GRUNTORÁD, Lenka MAREČKOVÁ, STIBIC, STINICOVÁ, POSTUPA, NEPILÝ, HRUDKA, HRUDKOVÁ, HAVELKA, HAVELKOVÁ, JÜPTNEROVÁ, INGR, ŠABATA, POSPÍCHAL, DEVÁTÝ, HRADÍLEK, BEREZA, PITAŠ a další osoby. K setkání, které se mělo uskutečnit jako manifestace s ekologickým podtextem a pod heslem „ZACHRAŇTE KRKONOŠE“, přijali polští přátelé vlastní opatření již 11. 9. 1987 a byly zaktivizovány zejména prostředky WOP v oblasti plánovaného setkání. O těchto opatřeních na polské straně byl téhož dne ve večerních hodinách informován Petr UHL v několika telefonních rozhovorech a spolu s Annou ŠABATOVOU, Jaroslavem ŠABATOU a Lenkou MAREČKOVOU rozhodli o zrušení celé akce a zajišťovali informování dalších osob, které se setkání měly zúčastnit.

I přes tuto skutečnost bylo dne 12. 9. 1987 v prostoru plánovaného setkání realizováno schválené bezpečnostní opatření, aby bylo zabráněno účasti na tomto setkání nejen hlavním představitelům vnitřního protivníka v ČSSR, ale i dalším osobám z prostředí CH–77, VONS a Kruhu přátel polsko–československé solidarity. V rámci prováděného

⁷⁰³ ABS, f. A 34-1, inv. jedn. 645, Setkání opozice z ČSSR a PLR na Stezce československo-polského přátelství v Krkonoších 1987, 2 strany A4 kopie strojopisu.

bezpečnostního opatření byl v oblasti Krkonoš, konkrétně v Peci pod Sněžkou zadržen sign. CH-77 Stanislav PITAŠ, nar. [...] 1957, dělník n. p. Silnice Rychnov nad Kněžnou, trvale bytem Šonov u Broumova č. [...]. Při výpovědi PITAŠ uvedl, že do Krkonoš přijal na setkání, které se mělo uskutečnit na Sněžce asi kolem poledne. Jméno přítele, který jej o tomto připravovaném setkání informoval, odmítl PITAŠ uvést. Při zadržení měl u sebe PITAŠ undergroundový samizdatový časopis VOKNO, který dobrovolně odevzdal orgánům SNB.

Závěr:

Celkově lze konstatovat, že cíl bezpečnostních opatření k zamezení manifestačního setkání představitelů vnitřního protivníka na čs.–polských hranicích v prostoru Krkonoš byl splněn. Z prvotní reakce vnitřního protivníka v ČSSR, zejména v důsledku opatření polských orgánů, je zřejmé, že existuje mezi těmito osobami značná obava z přímého zásahu bezpečnostních orgánů. Iniciativu ve směru organizování dalších podrobných manifestačních setkání však nelze vyloučit.

Rozdělovník: Výtisk č.: 1 – I. NMV ČSSR
 2 – AIPO zde
 3 – domo – 3 odd.

D 25

*1988, Hradec Králové – Plán Státní bezpečnosti, vypracovaný s cílem zamezit případným setkáním představitelů československé a polské opozice na státní hranici v Krkonoších.*⁷⁰⁴

Začátek: VÝLET KRKONOŠE

[KS StB Hradec Králové]

[Hradec Králové, 1988?]⁷⁰⁵

⁷⁰⁴ Kopii dokumentu získal autor od Patrika Bendy. Jedná se patrně o dokument uložený v ABS, f. nezpracované přírůstky StB.

⁷⁰⁵ V dokumentu není uvedeno, kdy byl vypracován. Vzhledem k popisovaným údajům (např. vznik Polsko-československé solidarity) je pravděpodobný termín jeho vzniku nejpozději první polovina roku 1988.

OBSAH:

Organizace sledování	strana 2–7
Mapa ⁷⁰⁶	strana 8
Projekt (OP) ⁷⁰⁷	strana 9–16

Charakteristika místa setkání čs. pravice a polské opozice na Cestě čs.–polského přátelství

Cestu čs. polského přátelství v Krkonoších mohou používat občané obou států. Cesta je značena červenou barvou, texty na směrovkách jsou dvojjazyčné: Celá trasa prochází po hřebenech od hory Tvarožník až po Pomezní boudy a prochází střídavě po území obou států po nebo podél státních hranic. Ze zhodnocení operativní situace vyplývá, že opoziční síly ČSSR a PLR využívají Cesty přátelství hlavně od Špindlerovky přes Sněžku po Pomezní boudy. Cesta čs.–polského přátelství je využívána převážně v letním období, kdy je zde velký pohyb turistů. Celá trasa prochází po hřebenech členitým horským terénem, střídavě prochází po otevřeném prostranství, lesy či kosodřevinou v nadmořské výšce kolem 1 400 m. V zimním období některé části cesty jsou přístupné lyžařům na běžkách. Vzhledem k neustále se měnícímu počasí v zimním období, pokynů horské služby a zdatnosti lyžařů v tomto prostředí není předpoklad k setkání opozice přímo na Cestě, ale maximálně v chatkách nebo rekreačních zařízeních podél této trasy. Jedná se o Špindlerovu boudu, Labskou boudu, Sněžku, Jelenku a Pomezní boudy.

Možnost přístupu hromadnou dopravou do oblastí Krkonoš je s ČSAD do Špindlerova Mlýna, respektive na Špindlerovku, do Pece pod Sněžkou, Svobody nad Úpou a na Pomezní boudy. Pomocí ČSD pouze do Svobody nad Úpou. Soukromými vozidly je přístup do Krkonoš bez zvláštních povolenek možný pouze do Špindlerova Mlýna po centrální parkoviště. Do Pece pod Sněžkou po zaplacení poplatku na celodenní parkování do přesně vyhrazené zóny (pokud nejsou parkoviště plně obsazena). Totéž platí i pro vjezd na Pomezní boudy. Dalším prostředkem hromadné dopravy je lanovka z Pece nad Sněžkou s mezistanicí Růžová hora na Sněžku.

⁷⁰⁶ Vzhledem k špatné technické kvalitě zde není tato turistická mapa, do níž byly zakresleny pozice jednotlivých hlídek, přetištěna.

⁷⁰⁷ OP – Operační plán.

Úkoly:

- vizuálně [!] pozorovat stanovený prostor se zaměřením na styky a kontakty polských a čsl. občanů“
- provádět typování podezřelých osob, fotodokumentaci, případně dle pokynů OP plnit ostatní úkoly
- udržovat nepřetržitě spojení s řídicím štábem a včas předávat zjištěné poznatky o plnění úkolů a situaci na jednotlivých určených stanovištích.
- spolupracovat s pracovníky OSH⁷⁰⁸ v rámci jejich úkolů (perlustrace, zadržení).

Organizace sledování setkání čs. pravice a polské opozice na Cestě čs.–polského přátelství

STATICKE OBSAZENÍ URČENÉHO PROSTORU

VARIANTA č. 1

1. řídicí štáb – OO VB⁷⁰⁹ Pec pod Sněžkou
prostředky: bodovka
2. dvoučlenná pohyblivá hlídka – vrchol Sněžky
prostředky: PR–31,⁷¹⁰ PR–35, 2 dalekohledy, tajné foto, otevřené foto, osobní spojení, turistické oblečení
3. dvoučlenná pohyblivá hlídka – Špindlerova bouda
prostředky: služební vozidlo, PR–35, 2 dalekohledy, PR–31, tajné foto, otevřené foto, osobní spojení, turistické oblečení
4. jednočlenná hlídka – dolní stanice lanovky na Sněžku
prostředky: služební vozidlo (u Lesovny), PR–31, tajné foto, osobní spojení, turistické oblečení
5. jednočlenná hlídka – Obří bouda

⁷⁰⁸ OSH – Ostraha státních hranic. Byla součástí hlavní správy Pohraniční stráže a ochrany státní hranice (HS PS OSH), podřízené federálnímu ministerstvu vnitra. Srov. BENDA, P. (ed.): *Denní situační zprávy*, s. 1042.

⁷⁰⁹ OO VB – Obvodní oddělení Veřejné bezpečnosti.

⁷¹⁰ PR – přenosná radiostanice.

prostředky: služební vozidlo UAZ, PR–31, dalekohled, tajné foto, otevřené foto, osobní spojení, turistické oblečení

6. dvoučlenná hlídka – StB Špindlerův Mlýn

prostředky: bodovka, služební vozidlo, PR–35, osobní spojení, dalekohled, tajné foto, otevřené foto, turistické oblečení

Varianta vychází z podkladu, že k setkání čs. opozice a polské opozice dojde na Cestě čs.–polského přátelství mezi Špindlerovkou a Sněžkou. Vzhledem k omezenému počtu pracovníků (jedno oddělení 4. odboru HK) a k zajištění spojení mezi jednotlivými hlídkami a štábem bude hlavní radiostanice na OO VB v Peci nad Sněžkou a v budově StB ve Špindlerově Mlýně. Jejich spojení bude telefonické. Pomocné stanice budou ve Špindlerovce a na Sněžce. Hlídka u lanovky na Sněžku bude mít spojení se štábem v Peci pod Sněžkou a hlídka na Obří boudě s hlídkou na Sněžce. V případě zjištění pohybu vytypovaných nebo určených osob se síly a prostředky budou částečně přesouvat tímto směrem. Hlídka ze Špindlerovky půjde po Cestě čs.–polského přátelství směrem na Sněžku a nahradí ji 1 příslušník z StB Špindl. Mlýna. Hlídka z Obří boudy se přesune určeným směrem a hlídka ze Sněžky jí nahradí na Obří boudě. Hlídka u lanovky vyjede na Sněžku a setrvá tam na spojení se štábem.

Pokud k setkání čs. polské opozice dojde na Cestě přátelství mezi Sněžkou a Pomezními boudami, platí stejné podmínky tak, že hlídka z Obří boudy bude na Sovím sedle, hlídka ze Špindl. Mlýna bude v chatě RH Pomezních boudách a hlídka ze Špindlerovky půjde po Cestě přátelství určeným směrem.

Na akci bude nasazeno 8 příslušníků se 4 služebními vozidly.

Maskování vozidel i příslušníků bude turistické s přihlédnutím na možnou změnu počasí.

VARIANTA č. 2

Síly a prostředky:

Body 1–6 se shodují s variantou č. 1

7. dvoučlenná pohyblivá hlídka – Luční bouda

prostředky: služební vozidlo, PR–31, PR–35, 2 dalekohledy, tajné foto, otevřené foto, turistické oblečení

8. jednočlenná hlídka – Růžová hora

prostředky: PR–31, tajné foto, otevřené foto, turistické oblečení

9. jednočlenná hlídka – Soví sedlo

prostředky: dalekohled, PR–31, otevřené foto, tajné foto, turistické oblečení

10. jednočlenná hlídka – Jelenka

prostředky: PR–31, dalekohled, tajné a otevřené foto, turistické oblečení

11. dvoučlenná hlídka – Pomezní boudy

prostředky: služební vozidlo, PR–31, dalekohled, tajné a otevřené foto, turistické oblečení

Na akci bude nasazeno 16 příslušníků s 5 služebními vozidly.

VARIANTA č. 3

Body 1–11 se shodují s variantou č. 1 a 2.

12. jednočlenná hlídka – nádraží ČSAD Špindlerův Mlýn

prostředky: tajné foto, PR–31, dalekohled, turistické oblečení

13. jednočlenná hlídka – nádraží ČSAD Pec pod Sněžkou

prostředky: tajné foto, PR–31, dalekohled, turistické oblečení

14. dvoučlenná hlídka – nádraží ČSD a ČSAD Svoboda nad Úpou

prostředky: služební vozidlo, osobní spojení, tajné a otevřené foto, turistické oblečení, dalekohled

Při použití varianty č. 3 bude na akci nasazeno 16 pracovníků 4. odboru KS SNB Hradec Králové + 4 pracovníci 4. správy FMV Praha, jež mají dobrou znalost členů CH–77.

Dle operativní situace je možno varianty č. 1–3 kombinovat.

ORGANIZACE SLEDOVÁNÍ

ŠPINDLERŮV MLÝN

VARIANTA č. 1

Po zachycení objektu [!] ve Špindlerově Mlýně a po jeho nastoupení do autobusu ČSAD Špindlerův Mlýn – Špindlerovka nastoupí do autobusu s objektem 1 orgán. Jedno vozidlo se 3 orgány odjede předem na Špindlerovku, vozidlo č. 2 s 2 orgány pojede následně za autobusem ČSAD. Vozidlo č. 3 s 2 orgány bude vyčkávat ve Špindlerově Mlýně. Po vystoupení objektu na Špindlerovce převezmou sledování orgány z vozidla č. 1, a to tak, že 1 orgány [!] půjde po cestě čs. polského přátelství předem, dva následně. Půjde-li objekt směrem na Sněžku, vozidlo č. 3 odjede do Pece pod Sněžkou, kde pracovníci vozidlo uzamknou a lanovkou odjedou na Sněžku, kde budou vstřícně očekávat objektu.

Další organizace pohybu pracovníků sledovačky bude probíhat dle konkrétního pohybu objektu, cílu [!] sledování a pokynu OP.

VARIANTA č. 2

V případě pěšího pohybu objektu směrem Svatý Petr, Kozí Hřbet, Luční bouda, Sněžka půjdou dva pracovníci před objektem po uvedené trase a dva následně za objektem. Vozidlo č. 1 s 2 pracovníky odjede do Pece pod Sněžkou, kde vozidlo uzamknou a odjedou lanovkou na Sněžku, kde budou vstřícně očekávat objektu. Vozidlo č. 2 s 2 pracovníky odjede na Špindlerovku.

Další organizace pracovníků sledovačky bude probíhat dle konkrétního pohybu objektu, cílu sledování podle pokynů OP.

PEC POD SNĚŽKOU

Po zachycení objektu v Peci pod Sněžkou a jeho odchodu směrem k dolní stanici lanovky půjdou 4 pracovníci sledovací skupiny před objektem na uvedenou stanici, dva odjedou na Růžovou horu a dva pracovníci na Sněžku, kde budou vstřícně očekávat objektu. Po nastoupení objektu na uvedenou lanovku, pojedou další dva pracovníci následně za objektem. Dle směru dalšího pohybu objektu odjede vozidlo č. 1 s 2 pracovníky na Pomezní boudy nebo Jelenku, nebo v případě odchodu objektu na Špindlerovku uvedené vozidlo odjede do Špindlerova Mlýna nebo Špindlerovku.

Další organizace pohybu pracovníků sledovačky bude probíhat dle konkrétního pohybu objektu, cílu sledování a pokynů OP.

POMEZNÍ BOUDY

Po zjištění, že objekt pokračuje z Pomezních bud na tu [!] Cestu čsl.–polského přátelství, půjdou dva pracovníci následně za objektem. Jedno vozidlo (č. 1) s 2 pracovníky odjede na Jelenku, kde budou vstřícně očekávat objekta. vozidlo č. 2 s 2 pracovníky odjede do Pece pod Sněžkou, kde pracovníci vozidlo uzamknou a lanovkou odjedou na Sněžku.

Další organizace pohybu pracovníků sledovačky bude probíhat dle konkrétního pohybu objekta, cílu sledování a pokynů OP řídicího štábu.

Na akci bude pracovat 1 skupina po 8 orgánech se 4 služebními vozidly. Všichni pracovníci budou mít oblečení pro horskou turistiku, otevřené a tajné foto. Všichni pracovníci musejí mít u sebe OP⁷¹¹ k prokazování totožnosti pohraniční strážce [!] PLR a mapu Krkonoš vzhledem k orientaci v terénu. Je nutné dbát zvýšené konspirace, neboť vzhledem k špatnému radiovému spojení v horském terénu není možná výměna pracovníků.

PROJEKT

Akce „VÝLET“ na Cestě přátelství v Krkonoších

Operativní situace:

Ze zhodnocené operativní situace vyplývá, že opoziční síly ČSSR reprezentované zejména představiteli CHARTY 77 využívají Cesty přátelství v oblasti Krkonoš k osobním konspirativním kontaktům s opozicí PLR, při kterých si předávají opoziční materiály, upřesňují postup při organizování opoziční činnosti a společných akcí.

V posledním období měl být prostor Cesty přátelství v několika případech zneužit masovým vystoupením antisocialistických sil organizovaných představiteli tzv. opozice z ČSSR a PLR.

V současné době došlo k ustavení „Polsko–československé solidarity opozičních sil ČSSR a PLR“ s cílem koordinovat protisocialistické akce. Za polskou stranu byl mluvčím pověřen Josef PIŇOR, Wroclav, [...] a za československou stranu Anna ŠABATOVÁ, Praha 2, Anglická 8.

⁷¹¹OP – občanský průkaz.

Vzhledem k uvedené operativní situaci a vzniku polsko–československé solidarity je objektivní předpoklad, že Cesta československo–polského přátelství od Špindlerovky přes Sněžku po pomezí boudy využívána ke konspirativním kontaktům, srazům a manifestacím tzv. opozičních a antisocialistických sil ČSSR a PLR.

K zabezpečení účinných bezpečnostních opatření proti záměrům opozičních sil na Cestě přátelství v Krkonoších je předkládán projekt pod názvem „VÝLET“, který vymezuje cíl a organizační opatření včetně nasazení sil a prostředků při plnění úkolů varianty I, II, III.

Cíl projektu:

Zamezovat a narušovat osobním kontaktům členů CH[arty] 77 s opozičními silami PLR Solidarita a KOR na Cestě přátelství a nepřipustit manifestacím v tomto prostoru.

Navrhovaná opatření:

Ke splnění stanoveného cíle budou na základě prověřených poznatků realizována opatření podle těchto variant:

- VARIANTA I – zamezení osobních kontaktů, předávání opozičních materiálů a techniky (konspirativního charakteru)
VARIANTA II – zamezení a narušení srazů
VARIANTA III – zamezení a narušení manifestací

SEZNAM hlavních organizátorů, spojek a přepážek polsko–československé solidarity

ČSSR

Anna ŠABATOVÁ, bytem Praha 2, Anglická 8 – mluvčí

Spojky a přepážky:

Václav BENDA

Ladislav LIS

Egon BONDY

Drahomíra FAJTLOVÁ

Petr CIBULKA

Jan ČARNOGURSKÝ

Jiří DIENSTBIER

Luboš DOBROSKÝ

Miklós DURAY

Václav HAVEL

Ivan LAMPER

Miroslav KUSÝ

PLR

Václav MALÝ

Lenka MAREČKOVÁ – MÜLLEROVÁ

František STÁREK

Jaroslav ŠABATA

Milan ŠIMEČKA

Petr UHL

Josef VOHRYZEK

Josef PIŇOR, bytem Wrocław, [...] – mluvčí

spojky a přepážky:

Leszek BUDREWITZ⁷¹²

Zbigniew BUJAK

LABUDA

Andrzej DRAWITZ⁷¹³

LIPSKI⁷¹⁵

Andrzej FALKIEWICZ

LITYNSKI⁷¹⁶

Vladislav FRASYNIUK⁷¹⁷

Zbigniew JANES⁷¹⁹

ks. LEON KANTORSKI

prof. Jan KIELANOWSKI

ROMASZEWSKI⁷¹⁴

Bohdan SKARADZINSKI

Sugeniusz SZUMIEJKO⁷¹⁸

Henryk WUJEC

Jacek KUROŇ

Barbara

Jan Jozef

Jan

OBEČNÉ ÚKOLY příslušníků StB a S–OSH při plnění úkolů jednotlivých variant

⁷¹² Správně Leszek Budrewicz.

⁷¹³ Správně Andrzej Drawicz.

⁷¹⁴ Zbigniew Romaszewski.

⁷¹⁵ Správně Jan Józef Lipski.

⁷¹⁶ Správně Jan Lityński.

⁷¹⁷ Správně Władysław Frasyniuk.

⁷¹⁸ Správně Eugeniusz Szumiejko.

⁷¹⁹ Správně Zbigniew Janas.

Při plnění úkolů bude postupováno podle zhodnocené operativní situace, v souladu se Smlouvou mezi ČSSR a PLR o právních vztazích na československo–polských hranicích, o spolupráci a vzájemné pomoci v hraničních otázkách z roku 1967 a podle zákona o SNB č. 70/74 Sb.

ÚKOLY:

- udržovat nepřetržitě spojení s řídicím štábem a okamžitě předávat zjištěné poznatky o plnění úkolů na určeném stanovišti
- vizuelně pozorovat stanovený prostor se zaměřením na styky a kontakty polských a čsl. občanů
- provádět typování podezřelých osob, jejich perlustraci u podezřelých nebo určených osob provést prohlídku zavazadel dle zákona o SNB č. 40/74 – § 28
- k zabezpečení veřejného pořádku na státní hranici dle zákona o SNB č. 40/74 Sb. § 29 přikázat osobám, které byly vytypovány [!] jako účastníci srazu nebo manifestace, aby nevstoupily do prostoru státní hranice
- dopustí-li se občan PLR nebo ČSSR nezákonného jednání podle právních předpisů svého státu, zadržet a zajistit věci, které byly předmětem nebo sloužily ke spáchání nezákonného jednání
- zadržet osoby, které úmyslně neoprávněně přešly státní hranice a předat je na předem určené stanoviště k provedení dalších opatření
- zadržet a předvést jmenovitě určené osoby, které jsou vytypovány, že se zúčastní kontaktů s polskou opozicí, srazů nebo manifestací, tyto osoby předat na určené stanoviště k provedení dalších opatření

SÍLY A PROSTŘEDKY určené k nasazení pro jednotlivé varianty PROJEKTU

VARIANTA I:

- zamezení osobních kontaktů, předávání opozičních materiálů a techniky

Síly a prostředky:

- 2 členná hlídka
- vrchol Sněžky
- 2 členná pohyblivá hlídka – oper. org. OSH – Obří bouda

- 2 členná pohyblivá hlídka OSH
- 2 členná pohyblivá hlídka
- 2 členná pohyblivá hlídka
- 1 vozidlo – dolní stanice lanovky
- 1 vozidlo – Soví sedlo
- Řídící štáb – 1 pracovník OSH + 2 oper. pracovníci StB
- OSH Maršov – vozidlo StB
- dle charakteru operativní situaci využití orgánů IV. S SNB Praha a 4. odboru S StB Hradec Králové, nasazení dalších OP⁷²⁰ StB
- spojení: prostředky OSH

VARIANTA II:

- zamezení a narušení srazů

Síly a prostředky:

- Štáb – OO VB Pec pod Sněžkou
- náčelník 2. odboru S StB a S OSH⁷²¹
- náčelník OO VB + 2 příslušníci VB jako záloha
- 2 příslušníci O–StB⁷²² Trutnov jako záloha
- Vrchol Sněžky – 2 členná hlídka OSH
- 2 oper. orgány OSH
- 2 oper. orgány StB
- Obří bouda – 2 členná hlídka OSH
- 2 orgány StB
- Obří bouda – Luční – 2 členná hlídka OSH
- Luční – Špindlerova bouda – 2 členná hlídka OSH
- Špindlerova bouda – 2 členná hlídka OSH
- 2 orgány StB
- Soví sedlo – 2 členná hlídka OSH
- 1 orgán StB

⁷²⁰ OP – operativní pracovníci.

⁷²¹ S–OSH – Správa Ochrany státních hranic.

⁷²² O–StB – Oddělení Státní bezpečnosti.

- Špindlerův Mlýn – 2 členná hlídka OSH
- 1 orgán StB
- Luční bouda – 1 oper. orgán OSH
- 1 orgán StB
- Dolní stanice lanovky – 1 orgán OSH
- 2 orgány StB
- 1 vozidlo Luční bouda (OSH)
- 1 vozidlo Obří bouda (OSH)
- 1 vozidlo Pomezní boudy (StB)
- 1 vozidlo Špindlerova bouda (StB)
- 1 vozidlo dolní stanice lanovky (OSH)
- 1 vozidlo OO VB Pec pod Sněžkou (StB)
- dle charakteru operativní situace využít orgánů IV. S SNB Praha a 4. odboru S StB Hradec Králové
- spojení: prostředky OSH – spojení z OO VB Pec [pod Sněžkou] zajistit prostřednictvím pracovníků Spojovacího odboru KS SNB Hradec Králové

VARIANTA III.

- zamezení a narušení manifestací

Síly a prostředky:

- Řídící štáb – OO VB Pec pod Sněžkou
- náčelník z S StB a S OSH
- náčelník OO VB + 2 příslušníci VB jako záloha
- 2 příslušníci O StB Trutnov jako záloha
- Pomocný štáb Sněžka – 2 členná hlídka OSH + služební pes
- 2 orgány StB
- 2 oper. orgány OSH
- 1 náč. z S StB a S OSH
- styk s orgány SB a WOP⁷²³ PLR
- Obří bouda – 2 členná hlídka OSH

⁷²³ WOP – *Wojska Ochrony Pogranicza* (polské Vojsko ochrany hranic).

	–	2 PPS ⁷²⁴
	–	2 orgány StB
Obří bouda – Luční bouda	–	2 členná pohyblivá hlídka OSH
Luční bouda	–	1 orgán OSH
	–	1 orgán StB
	–	2 orgány VB
	–	2 PPS
Špindlerova bouda	–	1 orgán StB
	–	1 orgán OSH
	–	1 orgán VB
Tvarožník	–	2 členná pohyblivá hlídka OSH
Špindlerův Mlýn	–	1 orgán StB
	–	2 orgány OSH
	–	1 orgán VB
Luční bouda – Špindlerova bouda	–	2 členná pohyblivá hlídka OSH
Sluneční kameny – Jelenka	–	2 členná pohyblivá hlídka OSH
Soví sedlo	–	2 členná pohyblivá hlídka OSH
Pomezní boudy	–	2 orgány StB
	–	2 členná hlídka OSH
	–	1 orgán VB
Dolní stanice lanovky	–	1 orgán StB
	–	2 orgány OSH
	–	2 orgány VB
Stanoviště lanovky na Růžové hoře	–	2 orgány StB
	–	1 orgán OSH
1 vozidlo Luční bouda (OSH)		
1 vozidlo Obří bouda (OSH)		
1 vozidlo Pomezní boudy (StB)		
1 vozidlo Špindlerova bouda (StB)		
1 vozidlo dolní stanice lanovky (VB)		
1 vozidlo OO VB Pec pod Sněžkou (StB)		

⁷²⁴ PPS – Pomocná Pohraniční stráž.

- dle charakteru operativní situace využít orgánů IV. S SNB Praha a 4. odboru S StB Hradec Králové
- spojení: prostředky OSH – spojení z OO VB Pec pod Sněžkou zajistit prostřednictvím pracovníků Spojovacího odboru KS SNB Hradec Králové – hlavní stanici umístit na OO VB Pec pod Sněžkou – pomocnou stanici na Sněžce

Konec: VÝLET KRKONOŠE

D 26

1988, 16. června – Sdělení VONS č. 776 o zásahu na státních hranicích v Krkonoších.⁷²⁵

V neděli 12. června 1988 v odpoledních hodinách byli na Cestě československo–polského přátelství zadrženi signatáři Charty 77 a aktivisté Polsko–československé solidarity Ivan Lamper a Jáchym Topol, dále pak polští občané Ewa Katalová, členka PSS⁷²⁶ a Piotr Golema, člen WiP (hnutí Svoboda a mír). Záminkou k zadržení bylo údajné hrubé narušení hranice PLR, jehož se měli všichni čtyři (včetně obou Poláků!) dopustit usednutím na lavičku odpočívadla, bezprostředně navazujícího na cestu. K tomu podotýkáme, že tato odpočívadla na jinak pustých hřebenech Krkonoš jsou nedílnou součástí Cesty československo–polského přátelství.

Ostatně brzy vyšel najevo skutečný důvod zadržení: všichni čtyři si prý navzájem vyměnili zavazadla s nezávislou československou a polskou literaturou. Oba Poláci byli zadržováni a vyslýcháni 48 hodin, přičemž byl Piotr Golema zbit, a mají být postaveni před trestní kolegium. I. Lamper a J. Topol byli po 48 hodinách předáni čs. Bezpečnosti, která je vyslýchala a zadržovala dalších 28 hodin. Před propuštěním jim bylo publikováno obvinění pro přečin proti zájmům socialistické společnosti v oblasti styku s cizinou (§ 5 odst. b zákona č. 150/1959 Sb.), hrozí jim tedy trest až šest měsíců odnětí svobody nebo nápravné opatření nebo pokuta do výše 5000,- Kč.

Počínání československých i polských úřadů, které se snaží kriminalizovat volnou výměnu informací, zaručenou závěrečným aktem z Helsinek, odporuje zákonům i mezinárodním závazkům obou zemí. Navíc je ostudné, stává-li se nástrojem k vytváření

⁷²⁵ Sdělení VONS č. 776: I. Lamper a J. Topol zadrženi na hranicích, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 11, č. 13 (1988), s. 9–10.

⁷²⁶ PPS – *Polska Partia Socjalistyczna* (Polská socialistická strana).

bariér mezi Čechy a Poláky právě pohraniční trasa, která byla hrdě a slavnostně nazvána Cestou československo–polského přátelství.

Praha 16. června 1988

Pozn.: Piotr Golema a Ewa Katalová byli několik dnů nato odsouzeni tzv. kolegiem k peněžitému trestu 50 000,- zlotých každý.

D 27

1988, 6. července, Praha – Zpráva StB o přípravě nelegálního vstupu domácí opozice do televizního vysílání pomocí přístroje dovezeného z Polska.⁷²⁷

[...]

Důvěrnou cestou byla získána neprověřená informace, že z PLR do ČSSR bylo po částech ilegálně dopraveno technické zařízení americké výroby, které umožňuje vstoupit do oficiálního televizního vysílání (zařízení vysílá pod úrovní vln legálního televizního signálu, tj. v nižší hladině, což umožňuje případný vstup do vysílání a v PLR již bylo v minulosti zneužito).

Zařízení má být zneužito dne 20. srpna 1988 při prvním vysílání televizních novin k „zařazení“ asi 15 minutového rozhovoru V. HAVLA s některým z dalších představitelů „charty 77“. Rozhovor byl již údajně natočen na videokazetu.

Byla přijata opatření k urychlenému prověření a rozšíření informace.

X. správa SNB bude informována.

Náčelník II. správy SNB

plk. JUDr. Karel FÍŘT

D 28

1988, 10. července – Prohlášení Polsko–československé solidarity ze setkání na Kralickém Sněžníku.⁷²⁸

⁷²⁷ ABS, Denní informace č. 84, Praha 6. července 1988.

Prohlášení Polsko–československé solidarity

Podepsaní aktivisté nezávislých společenských hnutí a iniciativ z Polska a Československa se sešli v předvečer 20. výročí vojenské intervence pěti států Varšavské smlouvy do Československa. Setkání, které proběhlo na československo–polské hranici, navazovalo na předešlá setkání a jejich výsledky. Na základě diskuse se účastníci setkání shodli na následujícím stanovisku:

Žijeme v období přeměn. Systém, který se v našich zemích udržuje už víc než 40 let, prožívá hlubokou krizi. Diktátorský způsob výkonu moci a centralistické řízení hospodářského života vede k trvalému mrhání přírodními zdroji a výsledky lidské práce. Nyní dochází však i k tomu, že alespoň část vládnoucích sil si také tento hrozný stav už uvědomuje. Nezávisle na tom, jak budeme hodnotit jejich pokusy o reformu, soudíme, že šance přestavby systému se staly více než dosud, závislé na samotných našich společnostech. Čím více existuje nezávislých společenských skupin, čím více je programů, různých nápadů a myšlenek, tím větší je pravděpodobnost, že dnešní systém bude nahrazen systémem demokratickým a hospodářsky a sociálně fungujícím. považujeme za nezbytné, aby se už nyní vyvíjelo úsilí, směřující k uskutečnění základních lidských práv – individuálních i kolektivních. Za taková práva považujeme především právo na zákonnost; právo na svobodný vývoj národního a náboženského života; právo na zákonnost, na svobodu působení a vzniku společenských organizací, na svobodu projevu a svobodu hospodářského podnikání; právo na cestování; právo na svobodnou volbu hospodářského systému.

1. Právo na suverenitu

Považujeme za nezbytné, aby státy Varšavské smlouvy uzavřely novou smlouvu, která by vylučovala použití síly ve vztazích mezi našimi zeměmi, a aby svou zahraniční politiku důsledně podřídily orientaci na překonání vojensko–politických bloků v duchu úsilí o demokratickou jednotu celé Evropy. Je třeba vysvětlit a odhalit všechny okolnosti týkající se následujících událostí:

⁷²⁸ Prohlášení Polsko–československé solidarity, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 11, č. 14 (1988), s. 10–12; Polský překlad Deklaracja Solidarności Polsko–Czechoslowackiej, In: *Biuletyn Informacyjny SPCz*, č. 8–9 (červenec–srpen 1988), s. 1–2; Anglický překlad Border declaration, In: *East European Reporter*, roč. 3, č. 3 (1988), s. 61–62.

- zásah sovětských vojsk ve Východním Berlíně v červnu 1953;
- zásah sovětských vojsk ve Východním Berlíně v červnu 1953;
- zásah vojsk Varšavské smlouvy v Československu v srpnu 1968;
- vydírání hrozbou vojenského zásahu v Polsku v letech 1980–81.

Dále je třeba vysvětlit a odsoudit:

- hromadné vyvraždění polských občanů sovětskými úřady v letech 1939–1941 a 1944–1946;
- hromadné vyvraždění polských důstojníků v Katyni a jiných zatím neznámých místech v roce 1940, které spáchali příslušníci NKVD;
- justiční vraždy Imre Nagye, jeho spolupracovníků a všech dalších obětí maďarské revoluce;
- činnost Informačního byra komunistických a dělnických stran (Kominformy), jež vedla k tomu, že naše země ztratily zcela státní suverenitu.

Dále je třeba definitivně objasnit všechny politické procesy a justiční vraždy z konce čtyřicátých let a z let padesátých.

2. Právo na svobodný rozvoj národního a náboženského života

Je třeba odhalit, důkladně analyzovat a odsoudit veškeré případy deportací a perzekucí z důvodů rasové příslušnosti, národního původu, víry a náboženství. Všechny národy a národnosti v našich zemích mají oprávněný nárok na neomezený rozvoj své kultury, jazyka a tradic. Každý člověk má právo na svobodu svědomí a vyznání a na svobodnou účast na náboženském životě; na svobodný projev mají právo i všechny církve a náboženská společenství.

3. Právo na zákonnost, na svobodu podnikání a vzniku společenských organizací, na svobodu projevu a svobodu hospodářského podnikání

Dnešní stav právních předpisů v našich zemích otvírá široké pole nezákonnosti, umožňuje perzekuci politických odpůrců a potlačování veškeré nezávislé, společenské a hospodářské činnosti. Dnes je právo pouhým nástrojem v rukou vládnoucích. V našich zemích musejí vzniknout skutečně právní systémy. Považujeme za nezbytné, aby byl z humanitárních důvodů zrušen trest smrti, který je potupou právních řádů 20. století. Současně žádáme o okamžité a bezpodmínečné propuštění všech politických vězňů. Nové právní systémy musejí zaručovat svobodu projevu a svobodu hospodářského podnikání. Musejí zahrnovat i právo na nezávislé odborové organizace a právo pracujících rozhodovat nebo spolurozhodovat o podmínkách jejich práce. Případy omezení zmíněných svobod musejí být jasně stanoveny zákonem a vykonávány jen pod dohledem nezávislých soudů.

4. Právo na cestování

Základní podmínkou rozvoje našich vztahů a nezbytného vzájemného poznání a dorozumění je zrušení veškerých předpisů, které omezují svobodu cestování v našich zemích. Zahraniční cesty, které jsou pro občany demokratických států přirozeným a nepopíratelným právem, jsou v našich zemích výsadou a jejich odepření je trestem. Celá tato oblast se vymyká jakékoli veřejné kontrole. Soudíme, že každý občan má právo na cestovní pas a na jeho okamžité využití. Cestování mezi našimi zeměmi by nemělo být omezováno ničím a nikým.

5. Právo na svobodnou volbu hospodářského systému

Ve vztazích mezi zeměmi RVHP musí platit zásada plné rovnoprávnosti. Žádná členská země nesmí ostatním členům RVHP vnucovat svůj hospodářský systém ani systém forem vlastnictví. Proto považujeme za nezbytné provést důkladnou analýzu dosavadních – ve velké většině neblahých – zkušeností a opřít spolupráci o nové zásady, odpovídající potřebám všech členských zemí. Přitom je zvláště důležité, aby členství v RVHP neomezovalo ekonomické vztahy dané země s jinými státy, které nejsou členy této organizace.

Vybízíme představitele všech nezávislých iniciativ a veřejnost našich zemí, aby rozvinuli o těchto návrzích a závěrech co nejširší diskusi a usilovali o jejich naplnění.

10. července 1988

Zbigniew Bujak, Radosław Gawlik, Zbigniew Janas, Mirosław Jasiński, Jacek Kuroń, Jan Lityński, Adam Michnik, Piotr Niemczyk, Józef Pinior, Mieczysław Piotrowski, Zbigniew Romaszewski, Danuta Winiarska

Jan Čarnogurský, Stanislav Devátý, Václav Havel, Andrej Krob, Ivan Lamper, Ladislav Lis, Václav Malý, Petr Pospíchal, Jan Ruml, Jaroslav Šabata, Anna Šabatová, Petr Uhl, Jan Urban, Saša Vondra⁷²⁹

*

Podepsání účastníci setkání na čs.–polských hranicích vydali dále toto zvláštní prohlášení:

Vyjadřujeme svoje pobouření nad plánem likvidace rumunských, maďarských, německých a slovenských vesnic v Sedmihradsku a v celém Rumunsku. Je to stalinistický

⁷²⁹ Setkání se zúčastnil také fotograf agentury *Dementy*.

plán likvidace národních společenství. Jsme přesvědčeni, že pouze platné respektování národnostních, náboženských a občanských práv může vést k uvolnění a stabilizaci v naší části světa.

10. 7. 1988

26 uvedených účastníků setkání

D 29

*1988, 14. července, Brno – Zpráva StB o účasti mluvčího Charty 77 Stanislava Devátého na setkání s představiteli polské opozice.*⁷³⁰

[...]

Agenturně operativní cestou bylo zjištěno, že mluvčí Charty 77 Stanislav DEVÁTÝ (1952), bytem Gottwaldov, objekt akce COSMOS se dne 9. 7. 1988 zúčastnil setkání s představiteli polské opozice na nezjištěném místě při čs.–polských hranicích. Ze strany PLR se setkání zúčastnili KUROŇ, BUJAK, MICHNIK a další nezjištěné osoby. Setkání mělo dle DEVÁTÉHO trvat asi čtyři hodiny. DEVÁTÝ hodnotí toto setkání velmi pozitivně s tím, že závidí představitelům opozice v PLR jejich podporu ze zahraničí. Obsah prohlášení, které bylo vytvořeno, nebyl dosud zjištěn, ale v nejbližší době by se toto mělo vysílat v zahraničních sdělovacích prostředcích.

[...]

Zpracoval:

kpt. VAŠINA

Náčelník S StB Brno:

vz. mjr. ŠEBELA

⁷³⁰ ABS, Denní informace, Brno 14. července 1988.

D 30

1988, 14. července, Ústí nad Labem – Zpráva StB o činnosti signatáře Charty 77 Ladislava Lise a setkání představitelů československé a polské opozice.⁷³¹

[...]

Agent Ptáček byl dne 2. 7. 1988 navštíven objektem akce ADAM, č. sv. 28364, Ladislavem LISEM, nar. 1926, a jeho manželkou Alenou. Jmenovaný se agenta dotazoval na průběh výslechu na OS SNB Česká Lípa, sdělené informace nekomentoval. V této souvislosti Alena požadovala, aby LIS zpracoval stížnost ministru vnitra s tím, že jejich přátelé jsou šikanováni Bezpečností. Dále jmenovaný uvedl, že v současné době se značně zvyšuje popularita Dubčeka, pozitivně hodnotil jeho projevy vysílané v západních rozhlasových stanicích. Cílem tohoto postupu je dosažení rehabilitace Dubčeka i dalších osob, řešených stranicky po krizovém období. Stávající situaci hodnotí LIS jako neujasněnou a přechodnou do doby, než bude rozhodnuto o „způsobu dalšího boje“. CH–77 údajně připravuje několik akcí s cílem donutit státní a stranické orgány k realizaci jejich požadavků. Jako příklad uvedl demonstrace v návaznosti na 20. výročí internacionální pomoci, které by se měly uskutečnit v jednotlivých krajských městech na podporu lidských práv, uskutečnění demokratizačního procesu v plném rozsahu a uznání CH–77 (termín nesdělil). Přípravy na tyto akce jsou dle LISE prováděny již několik měsíců, včetně výběru osob, jež by se do nich měly zapojit. LIŠOVÁ v této souvislosti uvedla, že úspěchem by bylo zajištění demonstrací alespoň v českých krajích. V dalším rozhovoru LIS sdělil, že ve dnech 9.–10. 7. 1988 by se mělo uskutečnit [!] ⁷³² setkání zástupců Charty s polskou Solidaritou na neupřesněné chatě v okolí Sněžky, ne však na Cestě přátelství. Jednání měla být zaměřena na koordinaci společných plánů: obdobná setkání by měla následovat i s „přáteli“ z NDR a MLR. Cílem je sjednocení opozičních organizací spolu s vytvářením trvalého tlaku na vedoucí představitele jednotlivých států k jejich oficiálnímu uznání. Agent hodnotí informace získané při rozhovoru s LISEM a jeho manželkou jako vlastní úvahy jmenovaného, vydávané za názory celé Charty.

⁷³¹ ABS, Denní informace, Ústí nad Labem 14. července 1988.

⁷³² Správně zřejmě „se uskutečnilo“.

Opatření: Agent úkolován k návštěvě LISE dne 15. 7. 1988 s cílem zjištění poznatků k jeho účasti na setkání se zástupci Solidarity a k výsledkům jednání. Podrobná zpráva postoupena na 1. odb. X. S–SNB Praha.

Náčelník Správy Státní bezpečnosti Ústí n./L.
pplk. JUDr. Václav ŘÍHA

D 31

*1988, 20. července, Brno – Zpráva StB o získání polských časopisů druhého oběhu a spolupráci československé a polské opozice.*⁷³³

[...]

V souvislosti s blížícím se 20. výročím IPVVS byly prostřednictvím TS „HANA“ získány písemné materiály, které potvrzují vzájemné propojení a úzkou součinnost mezi politickou opozicí v ČSSR a PLR. Materiály „Biuletyn Informacyjny“, „Pismo Solidarności Polsko–Czechoslowackiej“ obsahují informace o činnosti Charty 77, VONSu i činnosti Solidarity. Mimo jiné jsou zde průběžně komentovány události „Pražského jara 1968“. Materiály získal pramen u polského emigranta v Rakousku Marka PEDZIWOLLA, který jako novinář aktivně pracuje mezi polskou a čsl. emigrací v Rakousku. K jeho velmi dobrým stykům patří i čsl. vystěhovalec Ivan MEDEK, vedoucí AFČR ve Vídni a pracovník Hlasu Ameriky. Poznatek získán od prověřeného TS „HANA“, reg. č. 36026 po linii 2. S–SNB.

Opatření: Inf. 6 odbor 2 S–SNB a 10 S S–SNB Praha.

Náčelník Správy StB Brno:
pplk. JUDr. Jan PUKLICKÝ

⁷³³ ABS, Denní informace, Brno 20. července 1988.

D 32

1988, 28. července, Ústí nad Labem – Agenturní zpráva StB o činnosti signatáře Charty 77 Ladislava Lise a setkání představitelů československé a polské opozice.⁷³⁴

[...]

Agent Ptáček, reg. č. 19380, navštívil dne 23. 7. 1988 objekta akce ADAM, č. 28364 (veden na X./1 S–SNB Praha) Ladislava LISE, nar. 1926, na jeho chalupě v Sosnově, okr. Česká Lípa. V době návštěvy se LIS pramenu omluvil s tím, že se cca na 1,5 hodiny vzdálí, protože má neodkladné jednání a čeká na něho auto. Doprovod pramene k vozidlu odmítl. Pramen zaznamenal, že před odchodem si LIS vložil do aktovky papíry formátu A4 se strojopisným textem. Po dobu jeho nepřítomnosti pramen hovořil s jeho manželkou, která uvedla, že CH–77 vytváří ve všech krajských a okresních městech své pobočky, resp. buňky, které hodlá použít při jednání s územními stranickými a státními orgány. Charta počítá se začleněním do Národní fronty s tím, že se nebude jednat o orgán politický, ale mohou v něm být organizováni všichni, např. i komunisté. Tento orgán bude usilovat o demokracii, zrušení pronásledování nevinných osob a dodržování lidských práv. O legalizaci a vytvoření čl. mírového orgánu usilují organizace nezávislého mírového hnutí z celého světa, včetně Amnesty International. LIS se má stát jedním z hlavních představitelů a v současné době se podílí na zpracování základního dokumentu.

Dále sdělila, že ve dnech 9.–10. 7. 1988 se LIS zúčastnil jednání CH–77 s jejími protějšky z PLR, které se uskutečnilo v Peci pod Sněžkou na chatě Smetánka. Chata údajně je nebo byla majetkem ČTK.

V závěru rozhovoru uvedla, že v současné době LIS nemá mnoho času. Dne 21. 8. 1988 bude LIS na své chalupě, protože počítá s tím, že Bezpečnost bude proti němu provádět opatření. Po dobu pramenovy návštěvy, která trvala cca 2 hodiny, se LIS z uvedeného jednání nevrátil.

Podrobná agenturní zpráva je zaslána na 1. odbor X. S SNB Praha. Pramen byl úkolován ke zjištění dalších záměrů CH–77, zejména ve vztahu k 20. výročí internacionální pomoci.

Náčelník S–StB Ústí n. L.:

⁷³⁴ ABS, Denní informace, Ústí nad Labem 28. července 1988.

D 33

1988, srpen –*Text letáku, rozšiřovaný Pomerančovou alternativou před happeningem v okolí Sněžky.*⁷³⁵

Bratrská pomoc věčně živá

V srpnu uplyne dvacáté výročí poskytnutí bratrské pomoci národům Československa, které zachvácené strašidlem revisionismu v kritické chvíli využily historickou nabídku. Pozvaly přátele, mezi kterými nechybělo naše statečné vojsko, a úspěšně zabránily ničemným spiknutím Dubčeka.

Nyní po dvaceti letech jsme opět znepokojeni osudem našich přátel. Proč není soudruh Husák, největší muž českého socialismu, co se stalo se soudruhem Štrougalem. Po dvaceti letech opět antisocialistické síly ohrožují velkou myšlenku. Nečekejme na vývoj událostí ve 20. výročí, zopakujme toto nádherné jubileum. Opět sešikujme řady, vystupme s velkou akcí. Pod heslem „Bratrská pomoc věčně živá“ překročíme s vojenskými prostředky hranici s Československem na různých místech, abychom přinesli pomoc našim přátelům. Vyzbrojme se plastikovými a kartónovými tanky. Ukažme, co je socialismus s lidskou tváří. Dobré jméno vojáka Švejka bude konečně zachráněno.

Vivat Pomeranče!

Operační štáb

Praskie Półkolonie '88

D 34

1988, 4. září – *Prohlášení ze schůzky aktivistů Polsko–československé solidarity na hranicích.*⁷³⁶

Komuniké z hranic

⁷³⁵ Braterska pomoc wiecznie ziva, In: *Biuletyn Informacyjny SPCz*, č. 8–9 (červenec–srpen 1988), s. 13.

⁷³⁶ Komuniké z hranic, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 11, č. 17 (1988), s. 15.

Dne 4. 9. se na polsko–čs. hranici setkali představitelé Polsko–čs. solidarity. V průběhu obsáhlé debaty bylo konstatováno, že v současné době jsou v Polsku věznění účastníci stávkových akcí a v Československu jsou trestně stíháni účastníci pražské manifestace z 21. srpna 1988. Žádáme polskou, čs. i světovou veřejnost, aby vystoupila na obranu trestně stíhaných a vězněných, mezi nimiž jsou i dva členové Polsko–čs. solidarity, Zbigniew Janas a Józef Pinior.

Pracovní skupina Polsko–čs. solidarity: Jarosław Broda, Mirosław Jasiński, Mieczysław Piotrowski, Petr Pospíchal, Petr Uhl a Jan Urban.

D 35

*1988, září – Zpráva o zásahu StB proti plánované schůzce představitelů NMS a WiP na státních hranicích.*⁷³⁷

Pokus o setkání na hranicích

Dne 10. 9. 1989 uspořádalo NMS a polská pacifistická organizace Wolność i Pokój společné setkání na československo–polské hranici. Bohužel na místo setkání se dostavili pouze polští aktivisté. Členové NMS Martin Čech, Tomáš Dvořák, Jan Chudomel, Hana Marvanová a Martin Šmíd byli zadrženi ve svém osobním automobilu v Havířově a současně na hranici byli ještě zadrženi Jiří Štencl a Michal Kopal. Všichni byli podrobeni několikahodinovým výslechům a poté propuštěni.

Toto setkání mělo symbolizovat společný projev solidarity obou mírových skupin.

D 36

*1988, 8. září, Praha – Zpráva StB o připravovaném setkání aktivistů NMS s představiteli polského opozičního hnutí na státní hranici.*⁷³⁸

[...]

⁷³⁷ Pokus o setkání na hranicích, In: *Bulletin NMS*, samizdat, roč. 1, č. 3 (září 1988), s. 18.

⁷³⁸ *ABS*, Denní informace č. 13/88 – Výběr poznatků StB, Praha 8. září 1988.

Na schůzce Nezávislého mírového sdružení, konané dne 1. 9. 1988 bylo mj. uvedeno, že 1. nebo 2. sobotu v říjnu 1988 proběhne společné FÓRUM Demokratické iniciativy a Nezávislého mírového sdružení. Hlavními organizátory jsou MANDLER a DOLEŽAL za Demokratickou iniciativu, za Nezávislé mírové sdružení VYDRA a PAVLÍČEK. Toto fórum proběhne v sekcích po cca 17–25 lidech, v soukromých bytech.

Tomáš DVOŘÁK zde informoval přítomné o připravovaném setkání Nezávislého mírového sdružení a undergroundu s představiteli nelegálních organizací z PLR, které bude reprezentovat MICHNIK. Toto setkání se má podle DVOŘÁKA uskutečnit na blízce určeném místě slovensko–polských hranic dne 10. 9. 1988 ve 13.00 hodin. Společný odjezd je plánován vlakem odjíždějícím kolem 5.00 hodiny z Prahy na Ostravu a Slovensko. Až ve vlaku budou upřesněny podrobnosti a místo setkání.

Dle dalších poznatků nelze vyloučit, že na této schůzce by mělo dojít rovněž k předání techniky z PLR pro Nezávislé mírové sdružení a nelegální římské kat. církve v ČSSR. Jsou přijímána aktivní opatření k zamezení uvedené schůzky.

Náčelník II. správy SNB
pplk. PhDr. Karel VYKYPĚL

D 37

1989, 3. duben, Praha – Zpráva StB o přípravách ilegálního převozu rozmnožovací techniky z Polska.⁷³⁹

[...]

Dne 27. 3. 1989 přicestovala do ČSSR Kristina KRAUSE [!],⁷⁴⁰ polská st. příslušnice, studentka sociologie, která pracuje jako redaktorka nezávislých časopisů v PLR. Při setkání se členy Nezávislého mírového sdružení (NMS) sdělila, že v průběhu května 1989 budou do ČSSR z PLR dopraveny 3 ks rozmnožovacích strojů určených pro seskupení NMS v Praze a dalších krajích ČSSR

Vedení NMS předala jmenovaná pokyn, aby nejpozději do poloviny května 1989 připravilo plán převzetí strojů a jejich přepravy na předem vybraná a stanovená místa

⁷³⁹ ABS, Denní situační zpráva č. 66, Praha 3. duben 1989.

⁷⁴⁰ Správně Krystyna Krauze.

v ČSSR. Přeprava uvedených strojů bude realizována pravděpodobně mimo oficiální hraniční přechod z PLR do ČSSR. Polská strana bude zabezpečovat dopravu na hranici, kde zásilku převezmou aktivisté NMS. Realizací akce byl pověřen Radek ZEMAN.⁷⁴¹

Poznatek získal dne 28. 3. 1989 Pramen č. 1 a lze jej považovat za věrohodný. Obdobné poznatky byly získány dalším Pramenem č. 1. Pramen byl úkolován získat podrobné informace o času, místu, trase a cíli přepravy rozmnožovacích strojů. K zamezení předání strojů bude zpracován samostatný plán opatření. Poznatek je možno využít pouze k informaci vedení FMV.

[...]

Náčelník II. správy SNB
plk. PhDr. Karel VYKYPĚL

D 38

*1989, 20. květen – Společné prohlášení aktivistů NMS, WiP a Polsko–československé solidarity, přijaté na setkání v Jeseníkách.*⁷⁴²

Setkání NMS, WiP a Polsko–čs. solidarity na hranici

Dne 20.5.1989 se na polsko–čs. hranici sešlo 14 mladých lidí – členů čs. NMS, polského hnutí Svoboda a mír (dále WiP) a skupiny Polsko.čs. solidarita, působící v obou zemích. Setkání trvalo téměř 4 hodiny a hovořilo se při něm o dalších možnostech společné práce polských a čs. nezávislých skupin. Účastníci setkání vydali společné prohlášení, které uvádíme v plném znění:

My, mladí aktivisté čs. a polské opozice, jsme se sešli na polsko–čs. hranici. Setkání se uskutečnilo bez ohledu na administrativní, policejní a vojenské zákazy. Mezi našimi zeměmi existuje i nadále železná opona. Společně jsme se shodli na těchto požadavcích, jejichž splnění je nezbytné pro společenský rozvoj v našich zemích:

⁷⁴¹ Osoba jména Radek Zeman (1963) byla centrálou StB získána k tajné spolupráci, krycí jméno agenta: „Waske“ („Orient“), registrační číslo: 35809 (37548), registrace jako kandidát tajné spolupráce: 23. ledna 1989, převedeno na agenturní svazek: 19. června 1989 (14. července 1989).

⁷⁴² Setkání NMS, WiP a Polsko–československé solidarity na hranici, In: *Bulletin NMS*, samizdat, č. 9 (květen 1989), s. 9. Srov. Pozdrav z polsko–čs. hranice, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 12, č. 13 (1989), s. 15.

1. Zrušení mocenského monopolu komunistické strany a ústavní zakotvení politického pluralismu.

2. právní zaručení svobody projevu, svobody sdružování a spolčování, právo na manifestaci a stávky.

3. Demilitarizace společenského života a tím i právo na odepření vojenské služby.

4. Umožnění svobodných styků mezi obyvateli Československa a Polska, jakož i mezi obyvateli celé Evropy, především zrušení všech pasových a vízových bariér.

5. Okamžitý odchod cizích vojsk z našich území. Rozpuštění vojenských paktů Východu i Západu.

6. Urychlené zastavení ekologicky závadných provozů, zrušení výstavby dalších jaderných elektráren, zamezení úniku škodlivých emisí do ovzduší a ochrana vodních toků a zdrojů.

Jsme přesvědčeni, že podmínkou splnění těchto požadavků je spolupráce a solidarita mezi Československem a Polskem. Zároveň se domáháme okamžitého propuštění politických vězňů v Československu a zastavení represí proti nezávislým aktivistům. pronásledování lidí za přesvědčení je hanebným přežitkem stalinismu! Protestujeme proti takovýmto vládním postupům.

Podepsali: Ondřej Černý (NMS), Tomáš Dvořák (Polsko–čsl. solidarita), Petr Payne (NMS), Martin Šmíd (NMS, Charta 77), Radek Zeman (NMS, Charta 77, KPP), Slawomir Dutkiewicz (WiP), Radislav Gawlik (WiP, Polsko–čsl. solidarita, Solidarita), Wojciech Jankowski (WiP), Mirosław Jasiński (Polsko–čsl. solidarita, WiP), Marek Krukowski (WiP, Radikální strana), Piotr Niemczyk (WiP, Polsko–čsl. solidarita, Solidarita), Mieczysław Piotrowski (Polsko–čs. solidarita), Pawel Raczyński (Společenství WiP, Polsko–čs. solidarita) a účastník nezávislé fotoagentury Dementi z Vratislavi.

D 39

*1989, 22. květen, Praha – Zpráva StB o setkání aktivistů NMS, WiP a Polsko–československé solidarity v Jeseníkách.*⁷⁴³

[...]

⁷⁴³ ABS, Denní situační zpráva č. 100, Praha 22. května 1989.

Dne 20. května t. r. kolem 12.00 hod. se sešli na turistické cestě na Borůvkové hoře v Jeseníkách, v Severomoravském kraji, zástupci Nezávislého mírového sdružení z ČSSR se zástupci PLR organizací Solidarita, WIP, Solidarita ČSSR a PLR [!].

Schůzky se za NMS zúčastnili Martin ŠMÍD, Tomáš DVOŘÁK, Ondřej ČERNÝ, Radek ZEMAN a Petr PAYNE, za organizace z PLR devět osob, z nichž byl ustanoveni GAWLIK⁷⁴⁴ a PUTKIEWICZ [!].⁷⁴⁵

Jednání trvalo celkem čtyři hodiny. Předmětem jednání bylo sepsání společného prohlášení v jazyce českém a polském, které v úvodu obsahuje stručnou informaci, proč ke schůzce došlo, kdo se jí zúčastnil.

Vlastní prohlášení obsahuje následující požadavky:

- navrácení cestovních dokladů členům a aktivistům nezávislých iniciativ z ČSSR a PLR,
- zrušení monopolu jedné politické strany v obou zemích,
- ekologické požadavky,
- výzvu k okamžitému odchodu sovětských vojsk z území ČSSR a PLR,
- zrušení vojenských paktů, propuštění politických vězňů v obou zemích.

V závěru prohlášení se hovoří o perspektivách a dalších záměrech při uskutečňování vzájemných styků mezi tzv. občanskými aktivitami z ČSSR a PLR.

Prohlášení v jazyce českém a polském bylo dne 20. května t. r. předáno do redakce Svobodné Evropy s požadavkem na odvysílání nejpozději v neděli, tj. 21. května t. r.

Na schůzce bylo dohodnuto, že vzájemné návštěvy zástupců obou stran budou pokračovat i v případě, že nebude realizován jejich požadavek na vrácení cestovních dokladů za cenu legálních přechodů státní hranice.

Během schůzky projednal Tomáš DVOŘÁK dopravu rozmnožovací techniky (cyklostil [!] a xerox) a počítače z Rakouska do ČSSR. K její realizaci dojde dne 26. nebo 27. května t. r. přes doposud nezjištěný hraniční přechod občanem PLR. V této souvislosti nelze vyloučit ani tranzitní přepravu přes území MLR.

Podle záměru NMS bude rozmnožovací technika využívána k rozmnožování samizdatů a počítač k vytvoření databanky.

Poznatek byl získán dne 21. května t. r. Pramenem č. 1 a je hodnocen jako pravdivý. Bude zpracován plán opatření ke kontrole vzájemných styků mezi aktivisty nezávislých iniciativ a realizaci nelegální dodávky rozmnožovací a výpočetní techniky do ČSSR.

⁷⁴⁴ Radosław Gawlik.

⁷⁴⁵ Správně Sławomir Dutkiewicz.

[...]

Náčelník II. správy SNB
plk. PhDr. Karel VYKYPĚL

D 40

*1989, 17. červen – Pozdrav představitelů československých opozičních skupin polským přátelům ze státních hranic.*⁷⁴⁶

Pozdrav našim polským přátelům z neuskutečněné společné schůzky na čs.–polské hranici

V sobotu 17. června se mělo uskutečnit setkání zástupců nezávislých iniciativ z Československa a Polska, jmenovitě setkání zástupců Českých dětí, Klubu právní podpory, Nezávislého mírového sdružení, Společnosti přátel USA a Společnosti za veselejší současnost s WIPem, NZS a Pomerančovou alternativou.

Avšak na společnou hranici dorazili pouze aktivisté z čs. strany. Své pozdravy přátelům pak zavolali do polských hvozdů a na počet WiPu, NSZ a Pomerančové alternativy si připili oranžovou vodkou. Toto plánované setkání mělo být především protestem proti svévolnému znemožňování cestovat lidem do zahraničí, jehož se státní orgány jak v ČSSR, tak v Polsku stále ještě dopouštějí. Většina plánovaně zúčastněných aktivistů již není držitelem cestovního pasu, jelikož jim byl v minulosti státem odebrán za jejich občanské postoje. Proto tedy pozdravujeme přátele v Polsku pouze prostřednictvím rozhlasu, jehož vysílání může na rozdíl od nás překračovat hranice našich států bez pasových bariér.

Doufáme, že brzy bude tato nenásilná izolace dvou sousedních národů odstraněna, i se všemi jejími příčinami.

Podepsáni: České děti, KPP, NMS, SPUSA, SVS⁷⁴⁷

⁷⁴⁶ Pozdrav našim polským přátelům z neuskutečněné společné schůzky na čs.–polské hranici, In: *Bulletin NMS*, samizdat, č. 10 (červen 1989), s. 18.

⁷⁴⁷ Setkání se zúčastnili: Tomáš Dvořák, Petr Placák, Luboš Rychvalský, Roman Rákosník a Martin Šmíd. Srov. popis schůzky z pera Petra Placáka. SVOBODOVÁ, J.: *Nezávislá skupina České děti*, s. 85–86.

D 41

1989, 25. červen – Zpráva o „plenárním“ setkání představitelů československé a polské opozice u Kralického Sněžníku.⁷⁴⁸

Setkání na polsko–čsl. hranici

Dne 25. 6. se na polsko–čs. hranici setkali zástupci nezávislých iniciativ a hnutí obou zemí. Informovali se navzájem o tom, co podstatného se děje v Polsku a v Československu, projednávali mnoho věcí, které obě strany považují za důležité a konkretizovali několik společných akcí:

- 1) Přehlídka nezávislé čs. kultury v kontextu duchovní situace střední Evropy, která se má konat ve Vratislavi od 3. do 5. 11. 1989.
- 2) Akce zaměřené proti výstavbě koksárny ve Stonavě na severní Moravě a nové České boudy a lanovky na Sněžce.

Účastníci se nadále shodli na tom, že budou trvale protestovat proti tr. stíhání Petra Pospíchala, který je stíhán mj. pro své pracovní styky s polskou odborovou organizací Solidarita, a proti věznění těch, které současný čs. režim žaláruje za to, že se svobodně kulturně a politicky projevují. Účastníci setkání vyjádřili své rozhořčení nad policejním zásahem proti schůzce kolektivu mluvčích Charty 77 dne 24. 6., který znemožnil několika přátelům na toto setkání přijet.

Setkání na hranicích se zúčastnili:

Ján Čarnogurský, Karel Freund, Václav Havel, Jan Chudomel, Andrej Krob, Ivan Lamper, Václav Malý, Petr Pospíchal, Jan Ruml, Anna Šabatová, Jáchym Topol, Jan Urban, Zdeněk Urbánek a Saša Vondra

Grzegorz Braun, Joanna Czarnecká, Zbigniew Janas, Mirosław Jasiński, Mieczysław Piotrowski

⁷⁴⁸ Setkání na hranicích, In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 12, č. 14 (1989), s. 19–20.

1989, 24. červenec, Praha – Zpráva o setkání představitelů Polsko–československé solidarity v Praze⁷⁴⁹

Komuniké ze setkání Polsko–čs. solidarity

Ve dnech 21.–22. července se v Praze uskutečnilo pracovní setkání Polsko–čs. solidarity. Setkání se mohlo poprvé uskutečnit v hlavním městě Československa a nikoli na hranicích jako dosud.

Účastníci projednali celkový postup a taktiku činnosti a spolupráce v nové situaci, která se vytvořila v zemích Varšavské smlouvy. Hlavní pozornost se soustředila na otázky spojené s nadcházejícím výročím událostí ze srpna 1968. Hovořilo se o perspektivách rozvoje demokracie po volbách v Polsku a o možnosti překonání důsledků invaze pěti zemí Varšavské smlouvy do Československa. Účastníci se shodli na tom, že zkušenost polského kulatého stolu má zásadní a rovněž inspirativní význam pro budoucnost Československa a naší části Evropy. Vyjádřili také podporu myšlenky evropského kulatého stolu i nezávislého helsinského shromáždění. Čs. zástupci ocenili podporu, kterou svolání Několik vět vyjádřilo 169 poslanců a senátorů, členů polského občanského poslaneckého klubu. Účastníci setkání zvláště zdůraznili nutnost okamžitého propuštění všech politických vězňů v Československu. Dohodli se rovněž na dalších podobných schůzkách.

Komuniké podepsali účastníci pracovního setkání Polsko–čs. solidarity Rudolf Battěk, Zbigniew Bujak, Jiří Dienstbier, Hana Holcnerová, Zbigniew Janas, Mirosław Jasiński, Krystyna Krauzová, Ladislav Lis, Jan Lityński, Václav Malý, Adam Michnik, Petr Pospíchal, Jan Ruml, Jaroslav Šabata, Anna Šabatová, Tomáš Tvaroch, Petr Uhl, Jan Urban a Saša Vondra.

Nezávislá skupina Polsko–čs. solidarita se veřejně vyhlásila 6. 7. 1987. Vyhlášení předcházela mnohaletá spolupráce nezávislých iniciativ v Polsku a v Československu, o jejíž rozvoj se od poloviny 80. let zasloužili především Mirosław Jasiński z Vratislavi a Petr Pospíchal z Brna. PČsS byla vůbec první mezinárodní nezávislou skupinou ve východní Evropě, později vznikly Polsko–maďarská solidarita a rumunsko–maďarská skupina Romania Lebera. Činnost Polsko–čs. solidarity umožnila i vznik naší Východoevropské informační agentury. V současné době má Polsko–čs. solidarita šest

⁷⁴⁹ *Libri Prohibity*, Servis VIA Praha CS 045/89, samizdat, 24. červenec 1989, s. 3.

mluvčích, a to Zbigniewa Janase z Varšavy, Mirosława Jasińskiego a Józefa Piniora z Vratislavi, Jána Čarnogurského z Bratislavy, Petra Pospíchala z Brna a Annu Šabatovou z Prahy. Její činnosti se účastní asi 12 polských poslanců a senátorů. Součástí volebního programu poslance Sejmu Zbigniewa Janase se stal rozvoj polsko-čs. styků v rámci nezávislé Polsko-čs. solidarity. Přesto však není dosud tato skupina v Polsku legalizována a polská cenzura postihuje informace o její činnosti. Ve Vratislavi vychází – zatím samizdatově – Informační bulletin Polsko-čs. solidarity.

D 43

1989, 9. srpen, Brno – Zpráva StB o založení polského Klubu vězňů hranic.⁷⁵⁰

[...]

Pramen – 2 uvedl, že dne 7. 8. 1989 došlo ke kontaktu mezi Hanou MARVANOVOU z Prahy a Janem ŠABATOU, nar. 1952, bezpart., sanitář KÚNZ Brno, bytem Brno (obj. HONZA), kterého jmenovaná informovala o vzniku nové iniciativy v PLR, tzv. „Klubu vězňů hranic“, jehož členové pořádají různé akce a upozorňují na skutečnost, že určitým osobám není umožněno vycestovat do zahraničí.

Na základě této iniciativy hodlá MARVANOVÁ společně s dalšími osobami založit něco podobného i v ČSSR. Uvedla, že ona bude zastupovat NMS, za SPUSA byl již jmenován Stanislav DEVÁTÝ (obj. COSMOS) a za ISO dr. Ján ČARNOGURSKÝ. V této souvislosti požádala jmenovaná Jana ŠABATU, jemuž byl rovněž odebrán cestovní pas, aby se do iniciativy rovněž zapojil za HOS. Jmenovaný s návrhem souhlasil.

Dle slov MARVANOVÉ bude dne 13. 8. 1989 zveřejněna výzva (viz DI ze dne 8. 8. 1989 – Výzva k čs. občanům, kdy MARVANOVÁ konzultovala další postup dne 5. 8. 1989 se Stan. DEVÁTÝM (k čs. občanům postiženým nevydáním nebo odebráním cestovních dokladů a tento den bude ustanoven „Mezinárodním dnem vězňů hranic“).

Opatření: V rámci rozpracování akce HONZA věnována pozornost činnosti objektu ve shora jmenované oblasti. Informovat územní stranický orgán.

Náčelník Správy StB Brno:
plk. JUDr. Jan PUKLICKÝ

⁷⁵⁰ ABS, Denní informace, Brno 9. srpna 1989.

D 44

1989, 28. srpen, Brno – Zpráva StB o připravované cestě brněnské představitelky NMS Hany Holcnerové do Polska.⁷⁵¹

[...]

Pramen – 2 zjistil, že dne 23. 8. 1989 se sešli Jaroslav MEZNÍK, nar. 1928, bezpart., bytem Brno (objekt FILOLOG – aktivní ve Společnosti TGM a Diskusním klubu), Jaroslav ŠABATA, nar. 1927, bezpart. – vyloučen z KSČ, bytem Brno (obj. VŮDCE – představitel opozice v JMK) a Hana HOLCNEROVÁ, 1960, bezpart., bytem Brno (obj. MATKA – představitelka NMS v Brně), aby společně vypracovali „stanovisko k vystoupení brněnských občanů k výročí srpna“, které by mělo být odvysíláno na RSE. V textu se uvádí:

„Jménem brněnských signatářů Hnutí za občanskou svobodu, děkujeme všem, kteří se nehledě na nátlak některých složek občanských iniciativ a sdělovacích prostředků sešli 21. srpna 1989 v centru města Brna, aby si připomněli události před 21 lety. Jsme přesvědčeni, že tento projev občanské ukázněnosti a svobodné vůle povzbudí nerozhodné občany, aby se smyšlení stávalo otevřenější.“ Podepsáni – HOLCNEROVÁ, MEZNÍK, Jar. ŠABATA, Jan ŠIMSA a Karel COURAL.

Dále Pramen – 2 zjistil, že ŠABATA hovořil před svými přáteli o tom, že zajišťují „vhodnou“ osobu (angličtináře), která by dne 30. 8. 1989 vycestovala do PLR, kde bude tlumočit stanovisko „čs. strany“ na prohlášení SSSR k 21. srpnu 1968 (nebylo zjištěno o jaké setkání se jedná, proč angličtinář).

HOLCNEROVÁ chce vycestovat do PLR dne 3. 9. 1989 přes NDR (uvádí, že je to pro ni bezpečnější, účel cesty není znám). Bylo však zároveň zjištěno, že ve dnech 9.–10. 9. 1989 se má uskutečnit další setkání opozice v Krakově, kam by mělo údajně vycestovat více lidí z ČSSR.

Opatření: Provést opatření k zamezení výjezdu členů opozice na setkání v PLR. HOLCNEROVÉ odejmout cest. doklad a opatření k zamezení výjezdu na KOPV provedeno.

⁷⁵¹ ABS, Denní informace, Brno 28. srpna 1989.

Náčelník Správy StB Brno:
plk. JUDr. Jan PUKLICKÝ

D 45

1989, 11. říjen – Prohlášení Stanislava Devátého o odchodu do ilegality.⁷⁵²

Přátelé, v poslední době jsem obdržel stovky dopisů, v nichž mě i zcela neznámí lidé žádají, abych v případě dalšího uvěznění neohrožoval svůj život protestní hladovkou. Vzhledem k velkému počtu těchto hlasů se cítím povinen zveřejnit následující prohlášení.

Tzv. nezávislá justice mě dnes chce definitivně odsoudit k trestu odnětí svobody. Okolnosti celého případu jsou natolik známy, že není třeba jít do podrobností. Odvolací řízení je jen dalším důkazem zvučely a bezpráví, které současná komunistická moc uplatňuje ve svém vztahu k občanům. Mé životní zásady odporovat zlu vždy a všude mi proto velí, abych protestoval. A jediný protest, který člověku v bezprávném státě zbyl, je občanská neposlušnost. Z tohoto důvodu oznamuji, že se nehodlám podrobit rozsudku nelegitimních soudců, kteří odsuzují nezávisle na důkazech a v rozporu jak s ústavou, tak mezinárodními závazky této republiky. Jelikož nemám jiné východisko, odcházím do ilegality, ve které setrvám tak dlouho, dokud mi bude hrozit neoprávněné uvěznění.

Není mou vinou, že jsem nucen použít tento krajní postoj. Není mou vinou, že respektování základních práv a svobod člověka platí v této zemi stále jen na papíře. Odpovědnost za to padá jednoznačně na nynější mocenské orgány. Jsem však plně přesvědčen, že probouzející se občanské vědomí v čs. společnosti se už nedá znovu uspat ani zvyšujícími se represemi.

Touha po svobodě, spravedlnosti a budování vlastního štěstí je totiž tou nejzákladnější lidskou přirozeností a nelze ji nikdy natrvalo umrtvit. Jsem si jist, že mé

⁷⁵² RUML, J.: Stanislav Devátý v ilegality, In: *Lidové noviny*, samizdat, roč. 2, č. 10 (říjen 1989), s. 6. Stanislav Devátý přešel 16. září 1989 ilegálně československo–polské hranice a až do 10. prosince 1989 se ukrýval v Polsku. Prohlášení bylo 11. října 1989 zveřejněno VIA u příležitosti konání hlavního líčení krajského soudu v Brně, kde měl projednat odvolání Stanislava Devátého proti rozsudku Okresního soudu v tehdejší Gottwaldově, jímž byl odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v trvání dvaceti měsíců za údajné pobuřování. Stanislav Devátý se k soudu nedostavil a místo toho zaslal soudu toto prohlášení. Srov. Sdělení VONS č. 1101: Stanislav Devátý v ilegality. In: *Informace o Chartě 77*, samizdat, roč. 12, č. 20 (1989), s. 6.

současné postavení mi nebude bránit v aktivní práci ve prospěch skutečně svobodného a demokratického Československa.

Váš Stanislav Devátý

D 46

1989, 28. říjen, Brno – Zpráva StB o aktivitách VIA a odvolacím soudním procesu se Stanislavem Devátým.⁷⁵³

[...]

Pramen – 2 sdělil, že dne 4. 10. 1989 se spojila Monika VOJTĚCHOVSKÁ z Varšavy s ing. Hanou HOLCNEROVOU, nar. 1960, z Brna (obj. MATKA – představitelka NMS v JmK) a Petrem POSPÍCHALEM, nar. 1960, z Brna (obj. MARTIN – sig. CH-77, organizátor protisoc. zaměřené mládeže v JmK) a sdělila jim, že převzala agendu po Janu URBANOVI a Vojtku MAŽURSKÉM⁷⁵⁴ a dostala za úkol získávat informace od VIA ČS, které budou využívány ve VIA PLR Varšava (jmenovaná je bohemistka, hovořící bezvadně česky). VOJTĚCHOVSKÁ si představuje, že se jmenovanými spojí každý den telefonicky, popřípadě jí mohou posílat zprávy písemně „kanálem“. HOLCNEROVÁ a POSPÍCHAL v podstatě souhlasili s tím, že bude nutné, aby si telefon opatřila záznamovým zařízením. POSPÍCHAL si ještě vyhradil čas, aby si mohl promyslet nejvhodnější způsob spojení a požadoval tel. č. na polského vládního mluvčího.

Opatření – činnost a spojení POSPÍCHALA a HOLCNEROVÉ do zahraničí je po kontrole.

Pramen – 3 uvedl, že dne 11. 10. 1989 se uskutečnilo u krajského soudu v Brně odvolací řízení ve věci Stanislava DEVÁTÉHO, nar. 1952, z Gottwaldova (obj. COSMOS – sig. CH-77, představitel SPUSA v JmK), který byl dne 29. 8. 1989 odsouzen okresním soudem v Gottwaldově k trestu odnětí svobody v trvání 20-ti měsíců nepodmíněně pro tr. čin dle par. 100/3 TZ.

Jednání se zúčastnilo 20 osob, mezi kterými byli Václav HAVEL a Jana PETROVÁ z Prahy, Igor TESAŘÍK z Brna, Eduard KASKA – 1. taj. ZÚ USA v Praze (obj.

⁷⁵³ ABS, f. A 34-1, Denní informace, Brno 11. října 1989.

⁷⁵⁴ Správně Wojciech Maziarski.

HELIUM), MOGREGOROVÁ ze ZÚ Vel. Británie v Praze, neustanovený zástupce tiskové agentury Reuter, Wolfgang RAINER, právník Amnesty International, Edward LUKAS, akreditovaný novinář z Vel. Británie a zástupci hromadných sdělovacích prostředků z Brna. Po zahájení řízení oznámil předseda senátu, že DEVÁTÝ se na soudní jednání nedostavil a nepřevzal ani předvolánku, tudíž nebyl náležitě vyrozuměn. Prokurátor JUDr. JINDRA i obhájce JUDr. MACHOUREK se shodně vyjádřili, aby se jednání odročilo na neurčito. V tomto okamžiku se na pokyn HAVLA přihlásila PETROVÁ, která předala soudu dopis, ve kterém DEVÁTÝ odůvodňuje, proč se procesu nezúčastnil. Předseda senátu poté zasedání odročil na neurčito z důvodu zjištění pobytu obžalovaného a jeho předvolání.

Před soudní budovou se shromáždilo asi 40 osob, mezi kterými byli i Radomír MALÝ, Jaroslav ŠABATA, Hana HOLCNEROVÁ, Eva VIDLÁŘOVÁ, Michael DYMÁČEK, Karel COURAL, Milan OHNISKO z Brna, Bedřich KOUTNÝ a Ján KIŠŠ z Gottwaldova, Jiří KŘIŽAN z Prahy a další, kterým PETROVÁ přečetla předmětný dopis. DEVÁTÝ v něm uvádí, že obdržel stovky dopisů, ve kterém ho lidé žádají, aby v případě dalšího uvěznění neohrožoval svůj život protestní hladovkou. Z těchto důvodů a proto, že v rozhodnutí soudu vidí zvlášť a bezpráví, které současná komunistická moc uplatňuje, nehodlá se podrobit rozsudku nelegitimních soudců, kteří odsuzují nezávisle na důkazech a v rozporu s ústavou a mezinárodní závazky. Jelikož nemá jiné východisko, „odchází do ilegality“, ve které setrvá tak dlouho, dokud mu bude hrozit „neoprávněné“ vězení. Přítomní se souhlasně projevovali, ale na základě přijatých součinnostních bezpečnostních opatření nedošlo k narušení klidu a veřejného pořádku.

Opatření – informace stranickému orgánu. V součinnosti s MS SNB Brno je prováděna zvýšená kontrolní činnost v centru města a v součinnosti s 1. odborem S–StB je pokračováno v opatřeních k diplom. pracovníkům a jejich možného kontaktu na opozici.

[...]

Náčelník Správy StB Brno:
plk. JUDr. PUKLICKÝ Jan

D 47

1989, 31. října, Hradec Králové – Návrh pplk. Jiřího Chalupníka na krátkodobé vyslání tajného spolupracovníka StB Stanislava Dvořáka do Polska.⁷⁵⁵

Oblastní odbor S StB

Hradec Králové

Č.j.: A-00971/90-89

v Hradci Králové 31. 10. 1989

Přísně tajné⁷⁵⁶

Prvopisem.

Počet listů: 5⁷⁵⁷

S c h v a l u j i:

.....

Náčelník 80. odboru I. S SNB⁷⁵⁸

pplk. Ing. KALUŽA Jaromír⁷⁵⁹

Věc: TS JILEMSKÝ – OEČ 439 062 – návrh na krátkodobé vyslání do PLR

1) Základní údaje k vyslání

Ve dnech 3. – 5. 11. 1989 pořádá Výbor polsko-čs. solidarity ve Wroclavi seminář, na které zve zástupce opozičních struktur z ČSSR a ideodiverzních center ze západních zemí. Organizační pokyny k účasti jsou mimo jiné vysílány radiem Svobodná Evropa a Hlasem Ameriky. Smyslem a cílem semináře je připravit sjednocení vnitřní a zahraniční čs. opozice pod patronací polské SOLIDARITY a stanovit směry a trendy jejího budoucího společného postupu proti současnému společenskému zřízení v ČSSR.

⁷⁵⁵ ABS, osobní svazek č. 49749/020, pracovní svazek, TS Jilemský – OEČ 439 062 – návrh na krátkodobé vyslání do PLR.

⁷⁵⁶ Škrtnuto, dole razítko „Zrušen stupeň utajení“.

⁷⁵⁷ Číslovka napsána rukou.

⁷⁵⁸ Činnost 80. odboru komunistické rozvědky byla podle *Rozkazu náčelníka I. Správy SNB č. 20/1988* z 22. srpna 1988 zaměřena na „řízení rozvědné práce na území ČSSR“.

⁷⁵⁹ Nahoře na řádce vlastnoruční podpis.

Jedním z organizátorů semináře je představitel čs. – polské Solidarity [...], který v minulosti spolupracoval s TS JILEMSKÝM, kdy TS oficiálně v PLR působil. [...] pozval TS k účasti na uvedeném semináři a nabídl mu, že během pobytu ve WROCLAVI může být ubytován u něho.

Vzhledem k rozvědčné zajímavosti uvedené akce a k možnosti účasti TS JILEMSKÉHO na zmíněném semináři navrhuji vyslat TS krátkodobě do PLR.

TS odjede do PLR dne 2. 11. 1989 vlastním osobním vozem a zpět do ČSSR se vrátí 6. 11. 1989. Do PLR vycestuje na základě osobního pozvání od [...], pod svým pravým jménem a v průběhu pobytu ve WROCLAVI bude vystupovat jako osobní přítel [...] a přívrženec opozičního hnutí v ČSSR. [...] může potvrdit, že se TS v období 1980–1984 aktivně podílel na ilegálním hnutí Solidarity a pracoval jako spojka do ČSSR.

TS JILEMSKÝ, nar. [...] ⁷⁶⁰ absolvent Pedagogické fakulty v Ústí nad Labem, povoláním učitel. V období 1978–1984 působil v PLR jako lektor českého jazyka na univerzitě Wroclav. Z cizích jazyků ovládá ruštinu, polštinu a částečně angličtinu a vietnamštinu. V r. 1981 byl získán ke spolupráci s čs. kontrarozvědkou s cílem odhalovat záměry polské a čs. opozice. Ve spolupráci byl vcelku hodnocen kladně, dosáhl řady konkrétních výsledků. Spolupráce byla v r. 1984 ukončena, neboť polská bezpečnost začala projevovat zájem o osobu TS a požádala o jeho odvolání z PLR. [...] začal pracovat jako pedagog ve Výchovném ústavě mládeže v Praze odkud byl v r. 1989 pro porušování režimu propuštěn. V současné době je bez pracovního poměru.

V červenci 1989 požádal prostřednictvím OS SNB Semily o obnovení spojení s bezpečností s tím, že se na něho obrátili pracovníci vojvodského vedení Solidarity ve Wroclavi a chtějí ho využít pro další spolupráci. Jsou v domnění, že TS byl trestán pro politickou činnost, konkrétně pro činnost ve prospěch Solidarity v období 1980–1984 a chtějí mu pomoci tím způsobem, že mu jsou ochotni pomoci odejít z ČSSR a najít uplatnění v zahraničí. ⁷⁶¹ Jedním z důvodů pozvání TS do PLR ze strany [...] je i diskuse o těchto otázkách.

2) Cíl vyslání:

- Zjistit maximum poznatků o závěrech konaného sympozia a ztotožnit dle možnosti účastníky sympozia z ČSSR

⁷⁶⁰ Stanislav Dvořák se narodil v roce 1944.

⁷⁶¹ Stanislav Dvořák byl v roce 1984 podmíněně odsouzen za mravnostní delikt.

- Zjistit záměry Solidarity k osobě TS do budoucna

3) Úkoly:

A) Orientace působení Solidarity do ČSSR:

- s kterými seskupeními a osobami hodlá Solidarita v ČSSR spolupracovat
- formy a metody této spolupráce, kanály spojení, materiální pomoc
- připravované společné akce v ČSSR, popř. v zahraničí
- jak Solidarita hodnotí praktické možnosti opozičních seskupení v ČSSR
- koordinace sjednocování opozičních skupin v ČSSR a jejich napojování na zahraniční opoziční centra
- koordinace postupu Solidarity a maďarských opozičních skupin pro podporu činnosti v opozice v ČSSR
- zapojení polské církve do podpory čs. opozice (zejména nelegálních struktur církve v ČSSR)

B) Symposium polsko – čs. Solidarity

- závěry konaného symposia (popř. závěry jednání v komisích)
- dle možnosti ztotožňovat účastníky symposia z ČSSR

C) Vnitropolitické a mezinárodně politické situace:

- taktika postupu Solidarity a jejich spojenců v současném období
- formy kontroly resortu obrany a vnitra
- plány na další zaměření bezpečnostních orgánů včetně možného působení proti ČSSR a SSSR
- kontrola sdělovacích prostředků, jejich obsahové zaměření
- záměry Solidarity vůči PSDS
- situace v samotné Solidaritě – hlavní proudy, jejich politická a taktická orientace
- formy uvolňování PLR od RVHP a Varšavské smlouvy
- jak chce Solidarita působit proti přítomnosti sovětských vojsk v PLR

D) Zájem Solidarity o osobu TS:

- jak chce Solidarita využít TS po případném odchodu z ČSSR
- jaké úkoly by plnil vůči ČSSR

- na jakém teritoriu by měl působit (PLR, Norsko či jinde)

Instruktaž k plnění výše uvedených úkolů provede současný ŘO pplk. CHALUPNÍK a to na schůzce dne 31. 10. 1989, která se uskuteční v Jičíně.

4) Legendy:

TS bude ve svém jednání a chování vycházet z konkrétních skutečností, které v jeho případě skutečně existují. To znamená bude se hlásit k aktivní pomoci Solidaritě v letech 1980–1984. Po návratu domů do ČSSR byl trestně stíhán a to i vazebně. Po propuštění měl problémy s obstaráváním zaměstnání, později byl propuštěn a v současnosti je diskriminován, neboť nemůže uplatňovat svoji kvalifikaci.

TS není organizován v žádné opoziční struktuře, o jeho minulé činnosti ve prospěch Solidarity jsou informováni předáci Charty Malý a Šabatová, kteří jej také osobně znají. V politické orientaci bude vystupovat jako přívrženec Charty.

5) Časový plán:

2. 11. 1989 – odjezd do PLR přes OPK Běloves
3. – 5. 11. – účast na symposiu ve Wroclavi
6. 11. 1989 – návrat do ČSSR přes OPK Běloves

6) Spojení během úkolů:

Osobní spojení nebude během pobytu v PLR udržováno. Pro mimořádný případ má možnost se TS s ŘO spojit na agenturní telefon 35 677.

7) Obranná stránka:

V současnosti zatím není známo žádných okolností, které by bránily provedení navrhované akce. TS má důvěru prostředí, ve kterém se bude pohybovat a je dostatečně schopný, aby v případě potřeby mohl improvizovat a dostat se z nepříjemné situace. V této oblasti nejsou proto přijímána žádná zvláštní opatření. TS absolvoval cestu do Wroclavi již v říjnu 1989, kdy jednal s předáky wroclavské Solidarity a to bez nejmenšího podezření z jejich strany.

8) Materiální zabezpečení:

Náklady na vyslání TS do PLR budou činit podle předběžného propočtu cca 2.500,- – 3.000,- Kčs. TS bude proto vybaven zúčtovatelnou zálohou ve výši 3.000,- Kčs. Náklady akce budou uhrazeny ze ZFP Obl. odboru S StB Hradec Králové.

9) Návrhy a požadavky:

V souvislosti s akcí není na centrální součást žádných požadavků. V součinnosti se S-OSH Hradec Králové bude zajištěno, že TS bude ještě před hraničním odbavováním odebrán listinný materiál, který případně v průběhu pobytu ve Wroclavi získá. Opatření pro tento případ jsou již zajištěna.

Na základě získaných poznatků o úmyslech Solidarity vůči TS a po ukončení jeho prověrky bude podán návrh na další rozvědné využití.

Vypracoval: pplk. CHALUPNÍK⁷⁶²

D 48

*1989, 4. listopad, Vratislav – Text petice proti zásahům na československo–polských hranicích, podepsovaná účastníky tzv. Vratislavského festivalu.*⁷⁶³

My, níže podepsaní účastníci

Mezinárodního semináře „Kultura střední Evropy na rozhraní“ se dozvídáme, že část našich přátel Čechů a Slováků, kteří se chtěli zúčastnit našeho setkání, byla zadržena čs. orgány na hranici a tím jim byl znemožněn příjezd do Polska.

Tento hrubý a naprosto neslýchaný postup, neslučitelný s právem a základními principy osobní svobody, vyvolává náš všeobecný odpor a pobouření.

Sešli jsme se ve Vratislavi proto, abychom se společně zamysleli nad tím, co společenství střední Evropy pojí i sjednocuje, co jim může přinést jen a jen prospěch a užitek.

Jsme naprosto přesvědčeni, že postup československých orgánů nezabrání v utváření normálních vztahů mezi našimi národy a doufáme, že takové překážky i zákazy budou už zanedlouho patřit k nenávratné minulosti.

⁷⁶² Pod jménem je vlastnoruční podpis.

⁷⁶³ *Ossolineum*, 7043, D041 a D175/5. Ve vratislavské sbírce dokumentů Polsko–československé solidarity jsou také uchovány petiční listy s celkem 475 podpisy účastníků tzv. Vratislavského festivalu, který se v dolnoslezské metropoli uskutečnil 3.–5. listopadu 1989.

D 49

1989, 14. listopad, Brno – Zpráva StB o ilegálním pobytu Stanislava Devátého na území Polska a případné žádosti o jeho vydání do Československa.⁷⁶⁴

FMV

Operační štáb

k rukám náčelníka

PRAHA

(K rukám 1. n[náměstka] MV ČSSR Genpor. Ing. Aloise Lorence, CSc.)

II. správa SNB

10. odbor

PRAHA

Věc: Vyhodnocení úrovně dokumentace trestné činnosti vytypovaných nejaktivnějších nepřátelských osob – sdělení

V souladu s vaším požadavkem č.j. OV-00129/S-89 ze dne 13. října 1989 a č.j. CB-004449/10-89 ze dne 16. října 1989 sděluji k termínu do 15. 11. 1989 vyhodnocení úrovně dokumentace tr[estné] činnosti vytypovaných nejaktivnějších nepřátelských osob v Jmk:

1) Stanislav DEVÁTÝ, nar. [...] 1952, bytem Gottwaldov,⁷⁶⁵ signatář charty 77, představitel SPUSA v Jmk.

– ve spolupráci s přáteli PLR zjištěn výskyt Devátého na teritoriu PLR. V hodnoceném období proběhlo u krajského soudu v Brně druhé odvolací řízení, které bylo opětovně pro nepřítomnost Devátého odročeno. Dne 8. 11. 1989 byl krajskému soudu v Brně dán podklad pro vyvolání extradičního řízení v smyslu par. 376 tr. řádu. Informována byla

⁷⁶⁴ ABS, Vyhodnocení úrovně dokumentace trestné činnosti vytypovaných nejaktivnějších nepřátelských osob – sdělení, Brno 14. listopadu 1989, Č. j.: OS-002824/22-89, dálnopis. Kopie v osobním archivu Stanislava Devátého.

⁷⁶⁵ Dnešní Zlín.

rovněž krajská prokuratura v Brně. Pro eventuelní extradici jmenovaného je možno zahájit jeho tr[estního] stíhání pro tr[estnou] čin[nost] dle par. 109 tr[estního] zákona.

[...] ⁷⁶⁶

Náčelník KS SNB Brno:
vz. plk. PUKLICKÝ Jan

D 50

1990, 8. srpen, Praha – Varšava – *Výzva Polsko–československé solidarity k liberalizaci cestovního styku mezi Polskem a Československem.* ⁷⁶⁷

APEL POLSKO–ČS. SOLIDARITY

S velkým znepokojením konstatujeme, že polsko–československá hranice zůstává poslední „železnou oponou“ současné Evropy. Děje se tak přesto, že změněná politická situace dávno zpochybnila původní účel tohoto kroku, kterým na počátku 80. let měla být izolace čs. veřejnosti od svobodomyšlných idejí „Solidarity“. Naše prosby, apely a návrhy zapadají do ticha a nikdo z kompetentních orgánů se nenamáhá na ně odpovědět. Přitom je třeba otevřeně říci, že bez otevření hranic, bez znovuoobnovení malého pohraničního styku a bez likvidace byrokratických omezení jsou všechny řeči o vzájemném přátelství a spolupráci pouze prázdnými a čím dál víc rozčilujícími frázemi. Polsko–československá solidarita byla a dosud je jedinou organizací východní Evropy, která sdružuje občany z jedné i druhé strany státní hranice. Léta jsme se jako její aktivisté snažili o to, aby mezi polskou a československou společností mizely averze a předsudky a naopak rostlo vzájemné pochopení. Dnes, tváří v tvář faktu, že ani dalekosáhlé změny v naší části světa nedokázaly zbourat zeď, kterou postavila totalita, stojíme před základní morální krizí a začínáme pochybovat o smyslu naší práce. To nás také nutí k činům, které v současné politické situaci považujeme za krajní, ale které jedině mohou na alarmující stav upozornit odpovídajícím způsobem.

⁷⁶⁶ V dokumentu je dále popisována činnost Jaroslava Šabaty, Jana Šabaty, Petra Pospíchala, Radomíra Malého a Evy Vidlářové.

⁷⁶⁷ Apel Polsko–československé solidarity, In: *Respekt*, 15. srpen 1990, s. 9.

Náš protest bude spočívat ve společných demonstracích na státní hranici. První z nich se uskuteční 2. září ve 13.00 hod. na Pomezních Boudách. Další plánujeme na Czantorii u Polského a Českého Těšína. Ta se bude konat 16. září ve 13.00 hod. A 23. září se chceme ve 13.00 sejít na Borůvkové hoře v blízkosti města Ladek-Zdrój. Naše požadavky jsou jasné: 1) Okamžité obnovení malého pohraničního styku. 2) Zrušení nutného „pozvání“ a jiných administrativních bariér turistického ruchu. 3) Rychlé a radikální zvýšení počtu hraničních přechodů mezi Polskou republikou a ČSFR. Apeluji na všechny členy Polsko-čs. solidarity a také na ty, kteří s její činností sympatizují, aby nás – bez ohledu na svou dnešní pozici v mocenských a společenských strukturách – v chystaném protestu podpořili.

Za polskou část Polsko-čs. solidarity: Jerzy Kronhold, Wojciech Król, Elzbieta Leszczynská, Janusz Okrzesyk, Mieczysław Pietrowski, Jarosław Rybski

Za československou část: Petr Bartoš, Stanislav Devátý, Drahomíra Fajtllová, Petr Holubář, Ivan Lamper, Jakub Mátl, Eliška Meissnerová, Jaromír Piskoř, Vladimír Šebek

ZKRATKY

A – agenturní

ABS – Archiv bezpečnostních složek

AMU – Akademie muzických umění

AMV – Archiv ministerstva vnitra

AOR – agenturně operativní realizace

AV – Akademie věd [ČR]

CIA – Ústřední zpravodajská služba (*Central intelligence Agency*)

Č.j. – číslo jednací

ČR – Česká republika

čs. – československý

ČSAV – Československá akademie věd

ČSDS – Československé dokumentační středisko

ČSFR – Československá federativní republika

ČSM – Československý svaz mládeže

ČSSR – Československá socialistická republika

DSZ – Denní situační zpráva

EECF – Východoevropská kulturní nadace (*East European Cultural Foundation*)

f. – fond

FAMU – Fakulta muzických umění

FIDH – Mezinárodní federace pro lidská práva

FMV – Federální ministerstvo vnitra [ČSSR]

HK – Hradec Králové

HOS – Hnutí za občanskou svobodu

Jmk – Jihomoravský kraj

inv. – inventární

IPN – Ústav paměti národa (*Instytut pamięci narodowej*)

IS – ideový spolupracovník

jedn. – jednotka

K – kontaktní

KAN – Klub angažovaných nestraníků

KBSE – Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě

KGB – Výbor státní bezpečnosti (*Komitēt gosudarstvennoj bezopasnosti*)

KOR – Výboru na obranu dělníků (*Komitet obrony robotników*)
KS – krajská správa
KSČ – Komunistická strana Československa
KSS – Výbor společenské sebeobrany (*Komitet samoobrony społecznej*)
KÚNZ – krajský úřad národního zdraví
LP – Libri prohibiti
MBA – Mimořádná bezpečnostní akce
MLR – Maďarská lidová republika
MS – mimořádná schůzka
MV – ministerstvo vnitra
n. – náměstek
NA – Národní archiv
NATO – Severoatlantická aliance (*North Atlantic Treaty Organisation*)
NDR – Německá demokratická republika
NMS – Nezávislé mírové sdružení – Iniciativa za demilitarizaci společnosti
NMV – náměstek ministra vnitra
NVÚ – nápravně výchovný ústav
obl. – oblastní
odb. – odbor
odd. – oddělení
OEČ – osobní evidenční číslo
OF – Občanské fórum
OP – občanský průkaz; operativní pracovník
OPK – oddělení pohraniční kontroly
OS – okresní správa
OSH – ostraha státních hranic
OVŠ – odbor vyšetřování
PČR – Parlament České republiky
PČsS – Polsko–československá solidarita
PLR – Polská lidová republika
PSDS – Polská sjednocená dělnická strana
PÚV – předsednictvo ústředního výboru
R – rezidentura
RFE – Radio Free Europe (Rádio Svobodná Evropa)

RSA – Hnutí alternativní společnosti (*Ruch Społeczeństwa Alternatywnego*)
Ř – řídící
ŘO – řídící orgán
ŘS – řádná schůzka
S – správa
SB – Státní bezpečnost (*Służba Bezpieczeństwa*)
SNB – Sbor národní bezpečnosti
SNZ – Správa nápravných zařízení
SPCzS – Polsko–československá solidarita (*Solidarność Polsko-czesko-słowacka*)
SPČ – Solidarita polsko–česko–česká
SPUSA – Společenství přátel USA
SSM – Socialistický svaz mládeže
SSSR – Svaz sovětských socialistických republik
StB – Státní bezpečnost
SVS – Společnost za veselejší současnost
TS – tajný spolupracovník
ÚDV – Úřad dokumentace a vyšetřování [zločinů komunismu Policie ČR]
ÚSD – Ústav pro soudobě dějiny [AV ČR v.v.i.]
ÚV – ústřední výbor
ÚZSI – Úřad pro zahraniční styky a informace
VB – Veřejná bezpečnost
VIA – Východoevropská informační agentura
VONS – Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných
WiP – Svoboda a mír (*Wolność a Pokój*)
ZFP – zvláštní finanční prostředky
ZÚ – zastupitelský úřad

PRAMENY A LITARATURA

Archivy

Archiv bezpečnostních složek, Praha, Brno–Kanice (ABS)

Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Vratislav (Ossolineum)

Československé dokumentační středisko, Praha (ČSDS)

Instytut Pamięci Narodowej, Varšava (IPN)

Libri Prohibiti, Praha (LP)

Národní archiv, Praha (NA)

Ośrodek Karta, Varšava (Karta)

Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu Policie ČR, Praha (ÚDV)

Ústav pamäti národa, Bratislava (ÚPN)

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i., Praha (ÚSD)

Publikované prameny

BAEVA, I. – BLAŽEK, P. – KAMIŃSKI, Ł. – KUBINA, M. – PACZKOWSKI, A. – TANTZSCHER, M. – TISCHLER, J. – WILKE, M. – WÓJTOWICZ, N. (eds.): *Przed i po 13 grudnia. Państwa bloku wschodiego w PLR 1980–1982. Tom 1 (sierpień 1980 – marzec 1981)*. Varšava 2006.

BAEVA, I. – BLAŽEK, P. – KAMIŃSKI, Ł. – KUBINA, M. – PACZKOWSKI, A. – TANTZSCHER, M. – TISCHLER, J. – WILKE, M. – WÓJTOWICZ, N. (eds.): *Przed i po 13 grudnia. Państwa bloku wschodiego w PLR 1980–1982. Tom 2 (kwiecień 1981 – grudzień 1982)*. Varšava 2007.

BENDA, P. (ed.): *Denní situační zprávy StB z listopadu a prosince 1989*, Securitas Imperii, č. 6, Praha 2000.

BLAŽEK, P. (ed.): *„Tentokrát to bouchne!“ Edice dokumentů k organizaci a ohlasům kampaně proti signatářům Charty 77 (leden–únor 1977)*. Praha 2007.

CÍSAŘOVSKÁ, B. – PREČAN, V. (eds.): *Charta 77. Dokumenty 1977–1989. svazek 1, 1977–1983*. Praha 2007.

CUHRA, J.: *Trestní represe odpůrců režimu v letech 1969–1972*. Praha 1997.

EISLER, J. (ed.): *Czerwiec 1976 w materiałach archiwalnych*. Varšava 2001.

GRUNTORÁD, J.: *Informace o Chartě 1977 1978–1990. Článeková bibliografie*. Praha 1998.

- GRUNTORÁD, J.: Státní bezpečnost proti Chartě 77 – Akce IZOLACE (krátká analýza a edice dokumentů), In: *Securitas Imperii*, č. 5, Praha 1999, s. 173–190.
- HAVEL, V.: Československo–polská policejní akce na Cestě československo-polského přátelství, In: HAVEL, V.: *O lidskou identitu: Úvahy, fejetony, protesty, polemiky, prohlášení a rozhovory z let 1969–1979*. Rozmluvy, Praha 1990, s. 291–292.
- HLUŠIČKOVÁ, R. – OTÁHAL, M. (edd.): *Čas Demokratické iniciativy 1987–1990 (Sborník dokumentů)*. Nadace Demokratické iniciativy pro kulturu a politiku, Praha 1993.
- Implementation of the Final Act of the Conference and Cooperation in Europe. Findings and Recommendations Two Years after Helsinki*. Washington 1977.
- JASTRZĘBSKI, A. (ed.): *Dokumenty Komitetu Obrony Robotników i Komitetu Samoobrony Społecznej „KOR“*. Varšava – Londýn 1994.
- KAMIŃSKI, Ł. – PIOTROWSKI, P. (eds.): *Opozycja demokratyczna w Polsce w świetle akt KC PZPR 1976–1980: Wybór dokumentów*. GAJT, Warszawa 2002.
- KAMIŃSKI, Ł. – SAWICKI, W. – WALIGÓRA, G. (eds.): *Solidarność Walcząca w dokumentach. Tom 1 W oczach SB*. Varšava 2007.
- KOPKA, B. – MAJCHRZAK, G. (edd.): *Stan wojenny w dokumentach władz PRL (1980–1983)*. Varšava 2001.
- KOUDELKA, F. – NOSKOVÁ, A. – PREČAN, V. (eds.): *Vedení KSČ o disentu a opozici. Dokumenty z ledna 1986 – října 1989*. Praha 1999.
- KUBINA, M. – WILKE, M. (eds.): *„Hart und kompromisslos durchgreifen“. Die SED contra Polen 1980/81. Geheimakten der SED-Führung über die Unterdrückung der polnischen Demokratiebewegung*. Berlin 1995.
- MĚŠŤAN, A. (ed.): *Československo–polské styky včera, dnes a zítra*. Mnichov 1982.
- POSSET, J.: *Česká samizdatová periodika 1968–1989*. Brno 1999.
- PREČAN, V. (ed.): *Human Rights in Czechoslovakia. A Documentation September 1981 – December 1982*. Paris 1983.
- PREČAN, V. (ed.): *Charta 77 1977–1989. Od morální k demokratické revoluci*. Scheinfeld–Schwarzenberg – Bratislava 1990.
- SCHOVÁNEK, R. (ed.): *Svazek Dialog. StB versus Pavel Kohout*. Praha – Litomyšl 2006.
- Solidarność Polsko–Czesko–Słowacka*. Vratislav nedatované.
- SVOBODOVÁ, J.: *Nezávislá skupina České děti (1988–1989). Dokumenty*. Praha 1995.
- Statistické údaje, které jsme nesměli znát*. Praha 1990.
- TOMEK, O.: Akce JAZZ, In: *Securitas Imperii*, č. 10 (2003), s. 235–327.

WRZESIŃSKI, W. (ed.): *Drogi do niepodległości 1944–1956/1980–1989. Nieznane źródła do dziejów najnowszych Polski*. Vratislav 2001.

ŽÁČEK, P.: Hlavní správa kontrarozvědky v dokumentech, In: *Securitas Imperii*, č. 2 (1994), Praha 1994, s. 158–270.

ŽÁČEK, Pavel: *Nástroj triedneho štátu. Organizácia ministerstiev vnútra a bezpečnostných zborov 1953–1990*. Bratislava 2005.

ŽÁČEK, P. (ed.): Organizace a řízení represe v ČSSR. Operační štáby generála Lorence 1988–1989 – edice dokumentů. In: *Securitas Imperii*, č. 4/I–III., Praha 1998.

ŽÁČEK, P.: *Poslední měsíce. Porada StB z 20. července 1989 a její realizace – edice dokumentů*. Securitas Imperii, č. 3, Praha 1996.

ŽÁČEK, Pavel: *Přísně tajné! Státní bezpečnost za normalizace. Vybrané směrnice a metodické pokyny politické policie z let 1978–1989*. Praha 2001.

ŽÁČEK, P.: *ŠtB na Slovensku za „normalizácie“*. Agónia komunistickéj moci v zvodkach tajnej polície. Bratislava 2002.

Dobová periodika

150000 slov (1982)

Biuletyn Dolnośląski (1979)

Biuletyn Informacyjny (1978–1979)

Biuletyn Informacyjny SPCz (1987–1990)

Bulletin NMS (1988–1990)

East European Reporter (1985–1989)

Gazeta Wyborcza (1989)

Impuls (1989)

Informace o církvi (1983)

Informace o Chartě 77 (1978–1989)

Informační servis (1989)

Informační bulletin Československo–polské solidarity (1988)

Informační materiály (1976–1982)

Kontur (1989)

Koruna (1989)

Krytyka (1978)

Kultura (1988–1989)

Labour Focus on Eastern Europe (1978)

Lidové noviny (1988–1989)
Listy (1976–1989)
New Statesman (1979)
Opinie (1983–1984)
Originální Videojournal (1987–1989)
Polsko a my (1979)
Právo lidu (1981, 1989)
Proměny (1989)
Puls (1979)
Respekt (1990)
Rudé právo (1989)
Servis VIA (1988–1989)
Spotkania (1978)
Solidarność (1985)
Svědectví (1976–1989)
Svobodné slovo (1989)
Vokno (1985)
Wipek (1988)
Ze zásuvky i z bloku (1987)

Publikované rozhovory a paměti

ASH, T. G.: *Středoevropan volbou*. Praha 1992.

ASH, T. G.: *Svazek. Osobní příběh*. Praha 1998.

BARTOŠEK, K.: *Český vězeň: Svědectví politických vězeňkyň a vězňů let padesátých, šedesátých a sedmdesátých*. Praha – Litomyšl 2001.

BENDA, V.: *Chceme poznat pravdu?*, In: *Lidové noviny*, roč. 3, č. 245 (13. prosince 1990), s. 10.

BERÁNEK, J.: *Václav Malý. K hledání pravdy patří pokora*. Praha 2002.

BLAŽEK, P. – MAJEWSKI, G. (eds.): *Granica Przyjaźni*, In: *Karta*, č. 45 (2005), s. 118–136.

BLAŽEK, P. – PAŽOUT, J. (eds.): *Nejcitlivější místo režimu. Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS) pohledem svých členů. Diskusní setkání 19. října 2007*. Praha 2008.

- CIBULKA, P.: *Tak pravil Petr Cibulka. Odpověď vládnoucímu komunistickému dobytku*. Olomouc 1999.
- CÍSAŘOVSKÁ, B. – DRÁPALA, M. – PREČAN, V. – VANČURA, J. (ed.): *Charta 77 očima současníků. Po dvaceti letech*. Praha – Brno 1997.
- CVRČKOVÁ, L.: Zpráva z Ruzyně, In: *Svědectví*, roč. 18, č. 69 (1983), s. 205–213.
- ČARNOGURSKÝ, J.: Disent na Slovensku, In: CUHRA, J. – VEBER, V. (edd.): *Za svobodu a demokracii I. Odpor proti komunistické moci*. Praha 1999, s. 209–217.
- ČARNOGURSKÝ, J.: *Videné od Dunaja. Výber z prejavov, článkov a rozhovorov*. Bratislava 1997.
- DEVÁTÝ, S.: To už bylo nad mé síly, In: *Respekt*, č. 41 (4. října 1999), s. 10.
- DIENSTBIER, J.: *Od snění k realitě. Vzpomínky z let 1989–1999*. Praha 1999.
- DIENSTBIER, J.: *Snění o Evropě*. Praha 1990.
- DOBOSZ, B. – FYDRYCH, W.: *Hokus Pokus czyli Pomeraniczowa Alternatywa*. Vratislav 1989.
- DURAY, M.: S nožem na krku, In: *Střední Evropa*, roč. 11, č. 49 (duben 1995), s. 77–91.
- GRUNTORÁD, J. – UHL, P.: *O Československém vězeňství (sborník Charty 77)*. Praha 1990.
- GUZICKI, Artur: Zaginiony judasz, In: *Ozon*, č. 12 (2006), s. 3.
- HAVEL, V.: *Dálkový výslech: Rozhovor s Karlem Hvižd'alou*. Melantrich, Praha 1990.
- HÁJEK, J.: *Paměti*, Praha 1997.
- HVÍŽĎALA, K.: *Výslech revolucionářů z roku '89*. Praha 2000.
- JANOUC, F.: Stockholmská Nadace Charty 77 a podpora nezávislé literatury a jejich tvůrců, In: KAUTMAN, F. (ed.): *Česká nezávislá literatura po pěti letech v referátech*. Praha 1995, s. 98–122.
- JASIŃSKI, M. – SPYCHALSKI, M.: *Gry leśne, uliczne i piwniczne*. Telewizja Wrocław 2000.
- JECHOVÁ, K.: *Lidé Charty 77. Zpráva o biografickém výzkumu*. Praha 2003.
- [KAVAN, J.:] Interview with Mirek Jasinski, In: *East European Reporter*, roč. 4, č. 1 (1989/1990), s. 92–94.
- KAVAN, J.: Úloha agentury Palach Press, In: KAUTMAN, F. (ed.): *Česká nezávislá literatura po pěti letech v referátech*. Praha 1995, s. 65–70.
- KANTŮRKOVÁ, E.: *Sešli jsme se v jedné knize*. Praha 1991.
- KENNEY, P. (ed.): *Wrocławskie zadymy*. Vratislav 2007.
- KOUŘIL, V.: *Jazzová sekce v čase i nečase 1971–1987*. Praha 1999.

- KROUPA, D.: *Svoboda a řád (sváteční rozhovory)*. Praha 1996.
- KURON, J.: *Gwiazdny czas. Wiary i winy dalszy ciąg*. Londýn 1991.
- KULAS, J. (ed.): *Stan wojenny. Wspomnienia i oceny*. Pelplin 1999.
- LEDERER, J.: *Touhy a iluze, II.*, Toronto 1988.
- LIBERDA, V.: *Příběh orwellovských let*. Brno 1995.
- MANDLER, E.: *Škodolibé úsměvy svobody z let 1955 až 1992*. Praha 2005.
- MICHNIK, A.: *Polskie Pytania*. Varšava 1995.
- MICHNIK, A.: *Sokratův stín*. Bratislava – Brno 1998.
- MICHNIK, A.: Styky disidentů za totality jako předobraz středoevropské spolupráce. In: HAVEL, I. M. – TŘEŠTÍK, D. (edd.): *Co daly naše země Evropě a lidstvu*. 3. díl, Svobodný národ na prahu třetího tisíciletí. Praha 2000, s. 88–93.
- MIKLOŠKO, F.: *Nebudete ich moci rozvrátit. Z osudov katolickej cirkvi na Slovensku v rokoch 1943–89*. Bratislava 1991.
- MORAWIECKI, K. – ADAMSKI, A.: *Kornel. Z przewodniczącym Solidarności Walczącej Kornelem Morawieckim rozmawia Artur Adamski*. Vratislav 2007.
- PLACÁK, P.: Československo–polský argot: Rozhovor Babylonu s Miroslawem Jasińským, In: *Babylon*, roč. 12, č. 1 (30. září 2002), s. 1, 5.
- PLACÁK, P.: *Fízl*. Praha 2007.
- PLACÁK, P. (ed.): *Kádrový dotazník*. Praha 2001.
- Půlkacíř. Rozhovor Miloše Čermáka s Karlem Krylem*. Praha 1993.
- POSLEDNÍ, P.: *Krok ze stínu. Setkání s polskou kulturou*. Hradec Králové 2002.
- RICHARD, F. H. [HRABAL, F.]: *Panoptikum*. 1988, samizdat.
- REJCHERT, M.: *O něco svobodnější. Rozhovory Miloš Hájek – Michal Plzák*. Praha 2002.
- SEDLÁČEK, K.: *Volá Svobodná Evropa*. Praha 1993.
- Sedmisettisícová Wroclaw je pro Čechy branou do Polska, In: *Lidové noviny*, roč. 10, č. 101 (30. duben 1997), *Středoevropské noviny*, s. 2.
- SICIŃSKI, P.: Zaczęło się w kospirze. O historii spotkań polsko–czeskich opowiada Zbigniew Janas, In: *Kurier Gminny*, roč. 6, č. 7 (12. srpen 2000), s. 3.
- SKILLING, H. G.: *Československo – můj druhý domov*. Praha 2001.
- SKILLING, G. H.: Tři roky putování za Chartou a s Chartou, In: CÍSAŘOVSKÁ, B. – DRÁPALA, M. – PREČAN, V. – VANČURA, J. (edd.): *Charta 77 očima součastníků. Po dvaceti letech*. Praha 1997, s. 135–136.
- SOKOL, J.: Svědectví a izolace, In: FIALA, P. – HANUŠ, J. (edd.): *Katolická církev a totalitarismus v českých zemích*. Brno 2001, s. 204–211.

- SRP, K.: *Výjimečné stavy. Povolání Jazzová sekce*. Praha 1994.
- ŠABATA, J. (ed.): *Když se řekne Šabata*. Brno 1998.
- ŠUSTROVÁ, P. (ed.): Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných, In: *Revolver Revue*, č. 33 (1997), s. 325–351.
- TAJOVSKÝ, B. V.: *Člověk musí hořet. Rozhovor Aleše Palána a Jana Pauluse s opatem želivského kláštera*. Praha 2001.
- TAKÁČ, L. (ed.): *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948–1989*. díl 2, Osobné svedectvá. Prešov 2001.
- UHL, P.: Dovoz nezávislé literatury, In: KAUTMAN, F. (ed.): *Česká nezávislá literatura po pěti letech v referátech*. Praha 1995, s. 71–74.
- UHL, P.: *Právo a nespravedlnost očima Petra Uhla*. Praha 1998.
- URBAN, J.: Bezmocnost mocných, In: *Listy*, roč. 23, č. 5 (1993), s. 3–10.
- URBAN, J.: O překročeném klacku, In: *Lettre Internationale*, č. 12 (jaro 1994), s. 18.
- VANĚČEK, F.: *Deník chartisty aneb stalo se v kraji zvykem*. Praha 1990.
- WEIS, T. – TOPOL, J.: *Nemůžu se zastavit*. Praha 2000.
- WOLF, J.: *Good Soldier Wolf. One Man's Struggle for Freedom in Czechoslovakia*. New York – London 1994.
- ZAWIŁOVA, G. (ed.): *Die Polnisch–Tschechoslowakische Solidarność. Zusammenarbeit der polnischen und tschechoslowakischen Opposition in den 80–er Jahren*. Jelenia Góra – Żitava 2002.
- ZNAMIEROWSKI, A. – KOŁODZIEJ, A.: *Zaciskanie pięści. Rzecz o Solidarności Walczącej*. Paříž 1988.

Rozhovory

- Rozhovor s Kamilou Bendovou, 5. září 2002.
- Rozhovor s Jiřím Gruntorádem, 16. leden 2003.
- Rozhovor s Mirosławem Jasińským, 17. a 30. září 2002.
- Rozhovor s Romanem Laubem, 15. září 2002.
- Rozhovor s Janem Lityńským, 6. říjen 2002.
- Rozhovor s Petrem Pospíchálem, 6 duben 2002.
- Rozhovor s Annou Šabatovou, 6. říjen 2002, 11. březen 2003.
- Rozhovor s Petruškou Šustrovou, 6. říjen 2002
- Rozhovor s Ivankou Šustrovou, 24. únor 2003.
- Rozhovor s Petrem Uhlem, 25. únor 2002.

Rozhovor s Rudolfem Vévodou, 19. duben 2002.
Rozhovor s Lubomírem Vydrou, 2. února 2003.
Rozhovor se Stanislavem Devátým, 24. března 2003.
Rozhovor s Aleksandrem Gleichgewichtem, duben 2003.
Rozhovor s Jaroslavem Sukem, 23. srpen 2003.
Rozhovor s Janem Wünschem, srpen 2003.
Rozhovor s Václavem Soukupem, srpen 2003.
Rozhovor s Jiřím Wolfem, srpen 2003.
Rozhovor Grzegorze Majewského s Aleksandrem Gleichgewichtem, 23. květen 2001.
Rozhovor Grzegorze Majewského s Jarosławem Brodou, 9. květen 2001.
Rozhovor Grzegorze Majewského s Radosławem Gawlikem, 7. květen 2001.
Rozhovor Grzegorze Majewského s Zbigniewem Janasem, 1. únor 2002.
Rozhovor Grzegorze Majewského s Mirosławem Jasinským, 26. dubna a 16. květen 2001.
Rozhovor Grzegorze Majewského s Janem Lityńským, 1. březen 2002.
Rozhovor Grzegorze Majewského s Robertem Jezierským, 7. duben 2004 a 27. červen 2004.
Rozhovor Grzegorze Majewského s Ewou Kapałovou–Stewartovou 22. červenec 2004.
Rozhovor Grzegorze Majewského s Markem Krukowským, 2. červenec 2004.
Rozhovor Grzegorze Majewského s Annou Walentovou a Zbigniewem Walentou, 15. březen 2003.
Rozhovor Grzegorze Majewského s Wacisławem Martynowským, 11. březen 2003.
Rozhovor Grzegorze Majewského s Józefem Piniorem, 19. říjen 2003.

Literatura

ANDREW, CH. – MITROCHIN, V.: *Mitrochinův archiv. Neznámé špionážní operace KGB*. Praha 2001.
ASH, T. G.: *Polska rewolucja. Solidarność*. Londýn 1987.
ASH, T. G.: *Středoevropan volbou*. Praha 1992.
ASH, T. G.: *Svazek. Osobní příběh*. Praha 1998.
BABKA, L. – VEBER, V. (eds.): *Za svobodu a demokracii III. Třetí (protikomunistický) odboj*. Hradec Králové 2002.
BARNOVSKÝ, M.: Vedenie KSČ a KSS – od nástupu M. Gorbačova po November 1989, In: PEŠEK, J. – SZOMOLÁNYI, S. (eds.): *November 1989 na Slovensku. Súvislosti, predpoklady a dôsledky*. Bratislava 1999, s. 30–44.

- BARTLETT, C. J.: *The Global Conflict. The International Rivalry of the Great Powers 1880–1990*. London – New York 1994.
- BEDNAREK, S.: *Polská kultura 1948–1989. Přelomy a kontinuita*, In: *Mezi dvěma transformacemi Československo a Polsko v letech 1947 (1948) – 1989*. Praha 2001, s. 183–198.
- BENDA, P.: *Přehled svazků a spisů vnitřního zpravodajství centrály Státní bezpečnosti v roce 1989*. Praha 2003.
- BERNACKI, W. – GŁĘBOCKI, H. – KORKUĆ, M. – MUSIAŁ, F. – SZAREK, J. – ZBLEWSKI, Z.: *Komunizm w Polsce*. Praha 2006.
- BITTMAN, L.: *Mezinárodní dezinformace. Černá propaganda, aktivní opatření a tajné akce*. Praha 2000.
- BLAŽEK, P. (ed.): *A nepozdvihne meč... Odpírání vojenské služby v Československu 1948–1989*. Praha 2007.
- BLAŽEK, P. – BOSÁK, V.: *Akce „Bojanovice“ – 11. listopad 1976*, In: *Paměť a dějiny*, roč. 1, č. 1 (2007), s. 120–133.
- BLAŽEK, P.: *Akcja „Červotoč“ (Kołatek). Tajny współpracownik StB Stanisław Dwořák jako kurier „Solidarności Polsko–Czechosłowackiej“*, In: *Pamięć i Sprawiedliwość*, č. 1 (9), 2006, s. 117–164.
- BLAŽEK, P.: *„Ale jiná možnost není“*. *Vyšetřování vzniku Charty 77*, DEVÁTÁ, M. – SUK, J. – TŮMA, O. (eds.): *Charta 77. Od obhajoby lidských práv k demokratické revoluci. 1977–1989. Sborník z konference k 30. výročí Charty 77. Praha, 21.–23. března 2007*. Praha 2008, s. 225–235.
- BLAŽEK, P. – ŽÁČEK, P.: *Czechoslovakia*, In: PERSAK, K. – KAMIŃSKI, Ł. (eds.): *Handbook of the Communist Security Apparatus in East Central Europe, 1944/45–1989*. Varšava 2005, s. 87–161.
- BLAŽEK, P.: *Dejte šanci míru! Pacifismus a neoficiální mírové aktivity mládeže v Československu 1980–1989*, In: VANĚK, M. a kol.: *Ostrůvky svobody. Kulturní a občanské aktivity mládeže v 80. letech v Československu*. Praha 2002, s. 11–107.
- BLAŽEK, P.: *Dokumenty StB jako zdroj archowalne do poznania historii Solidarności Polsko–Czechosłowackiej*, In: ZALEWSKI, M. (ed.): *Szlak do wolności – XXV lat Solidarności Polsko–czesko–słowackiej*. Vratislav 2007, s. 84–92.
- BLAŽEK, P.: *Formy opozice a odporu proti komunistickému režimu v ČSSR a PLR (v 70. a 80. letech)*, In: MEJSTRÍK, M. (ed.): *Ideje, na nichž stojí Česká republika*. Praha 2005, s. 43–47.

- BLAŽEK, P.: Kauza Skupiny revoluční akce. Letáková kampaň na podporu polské Solidarity ve světle svazkové agendy StB, In: KÁRNÍK, Z. – KOPEČEK, M. (eds.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus*. svazek IV., Praha 2005, s. 199–236, 267–276.
- BLAŽEK, P.: Kauza Ivana Polanského: Sjednocení vydavatelů samizdatu v Československu, In: MATONOHA, J. (ed.): *Život je jinde...? Česká literatura, kultura a společnost v sedmdesátých a osmdesátých letech dvacátého století*. Praha 2002, s. 129–139.
- BLAŽEK, P.: Operation „North“. Czechoslovak Security Apparatus and the Polish Crisis 1980–1984, In: BABKA, L. – ROUBAL, P. (ed.): *Prague Perspectives II. A New Generation of Czech East European Studies*. Praha 2007, s. 263–276.
- BLAŽEK, P.: Opozice a odpor. K typologii nesouhlasu s komunistickým režimem v Československu 1968–1989, In: DVOŘÁKOVÁ, V. – HEROUTOVÁ, A. (eds.): *II. kongres českých politologů. Praha – Suchdol, 5.–6.9.2003*. Praha 2003, s. 261–270.
- BLAŽEK, P. (ed.): *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968–1989*. Praha 2004.
- BLAŽEK, P.: Opoziční hnutí v Československu a vyhlášení polského „válečného stavu“ v prosinci 1981, In: DĄBROWSKI, D. (ed.): *Od rywalizacji do współpracy. Relacje polsko–czeskie w badaniach młodych historyków z Polski i Republiki Czeskiej*. Vratislav 2003, s. 245–265.
- BLAŽEK, P. – KAMIŃSKI, Ł. – VÉVODA, R. (eds.): *Polsko a Československo v roce 1968. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference Varšava, 4.–5. září 2003*. Praha 2006.
- BLAŽEK, P.: Sejdeme se – zatím – v Polsku. Vratislavský festival 3.–5. listopadu 1989. In: TARAJO-LIPOWSKA, Z. – MALICKI, J. (eds.): *Wrocław w Czechach – Czesi we Wrocławiu. Literatura – język – kultura*. Vratislav 2003, s. 371–389.
- BLAŽEK, P.: Setkání představitelů československé a polské opozice na státních hranicích 1978–1989, In: HRODEK, D. (ed.): *Česká a polská historická tradice a její vztah k současnosti. Pardubická konference (18.–20. duben 2002)*. Praha 2003, s. 177–209.
- BLAŽEK, P.: Využívání archivních dokumentů StB pro historické bádání, In: SEDOVÁ, T. (ed.): *Sociálne vedy a humanistika očama mladých*. Bratislava 2006, s. 66–71.
- BLAŽEK, P.: Výbor na obranu Ivana Polanského. Limity spolupráce českého a slovenského opozičního hnutí, In: KMEŤ, N. – MARUŠIAK, J. (eds.): *Slovensko a režim normalizácie*. Prešov 2002, s. 215–221.

- CARTER, A.: *Peace Movement. International Protest and World Politics since 1945*. Londýn – New York 1992.
- CECUDA, D.: *Leksykon opozycji politycznej 1976–1989*. Warszawa 1989.
- CUHRA, J.: *Československo–vatikánská jednání 1968–1989*. Praha 2001.
- CUHRA, J.: *Trestní represe odpůrců režimu v letech 1969–1972*. Praha 1997.
- CZAPĽINSKA, J.: Recepce české exilové a nezávislé literatury v pařížské *Kultuře*, In MATONOHA, J. (ed.): *Život je jinde...? Česká literatura, kultura a společnost v sedmdesátých a osmdesátých letech dvacátého století*. Praha 2002, s. 71–79.
- DAHL, R. A. (ed.): *Regimes and Oppositions*. New Haven 1973.
- DAVIES, N. – MOORHOUSE, R.: *Mikrokosmos. Portrét jednoho střeoevropského města*. Praha 2006.
- DEJMEK, J.: *Československo, jeho susedé a velmoci (1918 až 1992)*. *Vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky*. Praha 2002.
- DEVÁTÁ, M. – SUK, J. – TŮMA, O. (eds.): *Charta 77. Od obhajoby lidských práv k demokratické revoluci. 1977–1989. Sborník z konference k 30. výročí Charty 77. Praha, 21.–23. března 2007*. Praha 2008.
- DINUŠ, P.: *Českobratrská církev evangelická v agenturním rozpracování StB*. Praha 2004.
- DUDEK, A. – ZBLEWSKI, Z.: *Materiały operacyjnej służby specjalnych PRL jako źródło historyczne. Uwagi metodologiczne*, In: *Aparat represji w Polsce Ludowej 1944–1989*, roč. 1, č. 1 (2004), s. 26–34.
- DUDEK, A.: *Polská cesta k demokracii 1986–1989. Chronologie událostí*, In: *Soudobé dějiny*, roč. 6, č. 2–3 (1999), s. 227–253.
- DURMAN, K.: *Některé negativní mezinárodní faktory ovlivňující demokratickou revoluci 1989–1990*, In: *Soudobé dějiny*, roč. 6, č. 2–3 (1999), s. 308–320.
- DURMAN, K.: *Útěk od praporů. Kreml a krize impéria 1964–1991*. Praha 1998.
- DVOŘÁKOVÁ, V. – KUNC, J.: *O přechodech k demokracii*. Praha 1994.
- DVOŘÁKOVÁ, Z.: *Z letopisů třetího odboje*. Praha 1992.
- EISLER, J. – SZWARC, A. – WIECZORKIEWICZ, P.: *Polska. Dzeje polityczne ostatnich dwustu lat*. Varšava 1997.
- EISLER, J.: *Polski rok 1968*. Varšava 2006.
- EISLER, J.: *Zarys dziejów politycznych Polski 1944–1989*. Varšava 1992.
- FALK, B.: *The Dilemmas of Dissidence. Citizen Intellectuals and Philosopher Kings*. Budapešť – New York 2003.

- FARAGO, B.: Poučení z totalitarismu a strach z demokracie, In: *Svědectví*, roč. 21, č. 82 (1987), s. 297–310.
- FIALA, P. – HOLZER, J. – MAREŠ, M. – PŠEJA, P.: *Komunismus v České republice. Vývojové, systémové a ideové aspekty působení KSČM a dalších komunistických organizací v české politice*. Brno 1999.
- FRISZKE, A.: Opozice a odpor v poválečných dějinách Polska. In: *Soudobé dějiny*, roč. 4, č. 2 (1997), s. 265–291.
- FRISZKE, A.: *Opozycja polityczna 1945–1980*. Londýn 1994.
- FRISZKE, A.: Opór społeczny w PRL 1956-1980. Tezy, uwagi, pytania. In: *Studie i materiały z dziejów opozycji i oporu społecznego*. Tom IV, Vratislav 2000, s. 122–129.
- FRISZKE, A.: *Polska. Losz państwa i narodu 1939–1989*. Varšava 2003.
- GŁĘBOCKI, H.: *Policja tajna przy robocie. Z dziejów państwa policyjnego w PRL*. Krakow 2005.
- GOETZ–STANKIEWICZ, M. (ed.): *Good bye, samizdat*. Evenston 1992.
- GRAJEWSKI, A.: *Jidášův komplex. Zraněná církev. Křesťané ve střední a východní Evropě mezi odporem a kolaborací*. Praha 2002.
- GROCKI, M. (pseud.): *Konfidenti mezi námi*. Praha 1993.
- GRUNTORÁD, J.: Státní bezpečnost proti Chartě 77 – Akce Izolace, In: *Securitas Imperii*, č. 5 (1999), s. 173–190.
- HALÍK, T.: *Víra a kultura. Pokoncilní vývoj českého katolicismu v reflexi časopisu Studie*. Praha 1995, s. 132–133.
- HANZLÍK, J.: Československá emigrace očima tajných materiálů, In: *Sborník k problematice zahraničních vztahů čs. komunistického režimu: Securitas Imperii*, č. 9 (2002), s. 269–306.
- HAVELKA, M.: „Nepolitická politika“: kontexty a tradice, In: *Sociologický časopis*, roč. 34, č. 4 (1998), s. 461–465.
- HOLZER, J.: Proměny politického systému v Polsku v letech 1948-1989, In: *Mezi dvěma transformacemi Československo a Polsko v letech 1947 (1948)–1989*. Praha 2001, s. 119–131.
- CHURANĚ, M. a kol: *Encyklopedie špionáže. Ze zákulisí tajných služeb, zejména Státní bezpečnosti*. Praha 2003.
- KAMIŃSKI, Ł.: Młodzież w ruchach opozycyjnych 1980–1989, In: ROGOWSKA, B. (ed.): *Młode pokolenie Polski*. Vratislav 2000, s. 31–37.

- KAMIŃSKI, Ł – PIOTROWSKI, P.: Podzemie wrocławskie w oczach Służby Bezpieczeństwa, In: *Pamięć i sprawiedliwość*, roč. 2, č. 2 (2002), s. 275–293.
- KAMIŃSKI, Ł.: Polska opozice a Charta 77, In: DEVÁTÁ, M. – SUK, J. – TŮMA, O. (eds.): *Charta 77. Od obhajoby lidských práv k demokratické revoluci. 1977–1989. Sborník z konference k 30. výročí Charty 77. Praha, 21. –23. března 2007*. Praha 2008, s. 281–292.
- KAMIŃSKI, Ł. (ed.): *Studia i materiły z dziejów opozycji i oporu społecznego*. Tom IV., Vratislav 2000.
- KANDZIORA, J. – SZYMAŃSKA, Z.: *Bez cenzury 1976–1989. Literatura – ruch wydawniczy – teatr*. Varšava 1999.
- KAPLAN, K. – PALEČEK, P.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno 2001.
- KELLER, P.: Odras československo–polských vztahů v aktech Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS), In: DĄBROWSKI, D. (ed.): *Od rywalizacji do współpracy. Relacje polsko–czeskie w badaniach młodych historikůw z Polski i Republiki Czeskiej*. Vratislav 2003, s. 219–244.
- KELLER, P.: *Vztahy československé a polské opozice v sedmdesátých letech a osmdesátých letech*: Diplomová práce. ÚSD FF UK, Praha 2000.
- KENNEY, P.: *A Carnival of Revolution. Central Europe 1989*. Princeton University Press, Princeton – Oxford 2002. (česky *Karneval revoluce. Střední Evropa 1989*. Praha 2005.)
- KERSTENOVÁ, K.: Masové protesty v Polské lidové republice. Plynulý proces, nebo jednotlivé události?, In: *Soudobé dějiny*, roč. 4, č. 2 (1997), s. 215–232.
- KMEŤ, N.: Disent, In: KMEŤ, N. – MARUŠIAK, J. (eds.): *Slovensko a režim normalizácie*. Prešov 2003, s. 280–287.
- KNABE, H.: Was war die „DDR–Opposition“? Zur Typologie des politischen Widerspruch in Ostdeutschland, In: *Deutschland Archiv*, roč. 29, č. 2 (1995), s. 184–198.
- KONTLER, L.: *Dějiny Maďarska*. Praha 2001.
- KOPKA, B. – MAJCHRZAK, G. (eds.): *Stan wojenny w dokumentach władz PRL (1980–1983)*. Varšava 2001.
- KORDAS, J.: Wydarzenie polityczne na terenie Dolnego Śląska w 1981 r. a problem tzw. internacjonalistycznej pomocy, In: LEWANDOWSKI, C. – ROGOWSKA, B. (ed.): *Z politologiczno–historycznych badań nad najnowszymi dziejami Dolnego Śląska po II wojnie światowej*. Vratislav 2000, s. 33–54.

- KOURA, P.: Archiv bezpečnostních složek, In: *Paměť a dějiny*, roč. 1, č. 1 (2007), s. 194–197.
- KOWAL, P.: Transformace Polské sjednocené dělnické strany na přelomu 80. a 90. let. Jak ztratit moc a znovu ji získat, In: HLOUŠEK, V. – KOPEČEK, L. (edd.): *Rudí a růžoví. Transformace komunistických stran*. Brno 2002, s. 138–162.
- KOWALCZYK, A. S.: *Giedroyc i „Kultura“*. Vratislav 1999.
- KOWALCZYK, R., *Studenci '81*. Varšava 2000.
- KOBUS, A.: *Czechosłowacja wobec narodzin, rozwoju i delegalizacji „Solidarności“ (1980–1982)*. Toruń 2006.
- LIEBERMANN, D. – FUCHS, J. – WALLAT, V. (eds.): *Dissidenten, Präsidenten und Gemüsehändler. Tschechische und ostdeutsche Dissidenten 1968–1989*. Essen 1998.
- LIPSKI, J. J.: *KOR: Komitet Obrony robotników, Komitet samoobrony Społecznej*. Londýn 1983 (druhé vydání Varšava 2006).
- LORD, Ch.: *Politika*. Praha 1999.
- MAJEWSKI, G.: Karkonosze, miejsce spotkań i akcji opozycji polsko–czechosłowackiej (1978–1988), In: *Rocznik Jeleniogórski*, roč. 36 (2004), s. 25–36.
- MAJEWSKI, G.: Solidarność Polsko–Czechosłowacka 1981–1989, In: *Dolny Śląsk*, č. 10 (2002), Vratislav, s. 157–169.
- MAJEWSKI, G.: *Solidarność Polsko–Czechosłowacka we Wrocławiu w latach 1981–1989*: Bakalářská práce, Legnica 2001.
- MARUŠIAK, J.: Nezávislé iniciatívy na Slovensku v rokoch normalizácie, In: PEŠEK, J. – SZOMOLÁNYI, S. (eds.): *November 1989 na Slovensku. Súvislosti, predpoklady a dôsledky*. Bratislava 1999, s. 54–75.
- MĚCHÝŘ, J.: *Velký převrat či snad revoluce sametová? Několik informací, poznámek a komentářů o naší takřečené něžné revoluci a jejích osudech 1989–1992*. Praha 1999.
- MIKLOŠKO, F. – SMOLÍKOVÁ, G. – SMOLÍK, P. (eds.): *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948–1989*. díl 1, Prešov 2001.
- MODZEŁOWSKI, W.: *Pacyfizm w Polsce*. Varšava 1996.
- MOŽNÝ, I.: *Proč tak snadno... Některé rodinné důvody sametové revoluce*. Praha 1999.
- NEUBERT, E.: *Geschichte der Opposition in der DDR 1949–1989*. Bonn 1997.
- NOVÁK, M.: *Systémy politických stran*. Praha 1997.
- NOVÁK, M.: Systémy politických stran a základní modely opozice, In: *Sociologický časopis*, roč. 31, č. 3 (1995), s. 305–320.

- OTÁHAL, M.: Československo, Polsko a Maďarsko v období komunismu. Pokus o srovnání, In: KOCIAN, J. – TŮMA, O. (edd.): *Deset let soudobých dějin. Jednání sekce Soudobé dějiny na VIII. sjezdu českých historiků*. Praha 2001, s. 126–135.
- OTÁHAL, M.: *Normalizace 1969–1989. Příspěvek ke stavu bádání*. Praha 2002.
- OTÁHAL, M.: O nepolitické politice, In: *Sociologický časopis*, roč. 34, č. 4 (1998), s. 467–476.
- OTÁHAL, M.: *Opozice, moc, společnost 1969–1989. Příspěvek k dějinám normalizace*. Praha 1994.
- OTÁHAL, M.: *Podíl tvůrčí inteligence na pádu komunismu. Kruh nezávislé inteligence*. Brno 1999.
- OTÁHAL, M. – VANĚK, M.: *Sto studentských revolucí. Studenti v období pádu komunismu – životopisná vyprávění*. Praha 1999.
- PACNER, K.: *Československo ve zvláštních službách. Pohledy do historie československých výzvědných služeb 1914–1989*. díl IV. 1961–1989, Praha 2002.
- PACZKOWSKI, A.: Archiwa aparatu bezpieczeństwa PRL jako źródło: co już zrobiono, co można zbadać, In: *Pamięć i Sprawiedliwość*, č. 1 (9), 2006, s. 9–22.
- PACZKOWSKI, A.: *Půl století dějin Polska 1939–1989*. Praha 2000.
- PACZKOWSKI, A.: *Strajki, bunty, manifestacje jako „polska droga“ przez socjalizm*. Poznaň 2003.
- PAJÓREK, L.: Účast polské armády na operaci DUNAJ, In: *Historie a vojenství*, roč. 45, č. 1 (1996), s. 65–86.
- PAUER, J.: Charta 77, In: *Samizdat. Alternativní kultura ve střední a východní Evropě – šedesátá až osmdesátá léta 20. století. Eseje*. Bremen 2002, s. 32–42.
- PAŽOUT, J.: Hnutí revoluční mládeže, In: *Česká věda a Pražské jaro (1963–1970)*. Praha 2001, s. 371–385.
- PECKA, J. – PREČAN, V. (eds.): *Proměny Pražského jara 1968–1969. Sborník studií a dokumentů o nekapitulantských postojích v československé veřejnosti*. Praha – Brno 1993.
- PEČINKA, P.: *Pod rudou vlajkou proti KSČ. Osudy radikální levice v Československu*. Brno 1999.
- PEŠEK, J.: Pohľad štátnej moci na dissent na Slovensku v „ére prestavby“, In: PEŠEK, J. – SZOMOLÁNYI, S. (eds.): *November 1989 na Slovensku. Súvislosti, predpoklady a dôsledky*. Bratislava 1999, s. 45–53.
- PIECHUCH, H.: *Tajna historia Polski. Služby specjalne atakują od Jaruzelskiego do Kwaśniewskiego*. Varšava 1996.

- PIOTROWSKI, P.: Udział młodzieży w demonstracjach ulicznych we Wrocławiu w okresie stanu wojennego, In: KAŁA, M. – KAMIŃSKI, Ł. (eds.): *Młodzież w opozycji społecznej 1944–1989*. Vratislav 2002, s. 97–119.
- PLACÁK, P.: StB a „protizákonné písennosti“ v osmdesátých letech, In: *Securitas imperii*, č. 1, Praha 1994, s. 32–59.
- PODGÓRSKA, J.: Podpalić Lenina, In: *Polityka*, č. 13 (2002), s. 94–97.
- POPPE, U. – ECKERT, R. – KOWALCZUK, I. S. (eds.): *Zwischen Selbstbehauptung und Anpassung*. Berlin 1995.
- POPIŃSKA, J.: Happeningi „Dwunastki“. Z dzirjów niezależnego ruchu studenckiego na Uniwersytecie Wrocławskim (1986–1989), In: *Wrocławskie Studia z Historii Najnowszej*, č. 7, Vratislav 2001, s. 257–275.
- POSETT, J.: *Česká samizdatová periodika 1968–1989*. Brno 1991.
- PREČAN, V.: Opětovné vynoření občanské společnosti. Nezávislé občanské aktivity v komunistickém Československu 70. a 80. let, In: *Česká a slovenská společnost v období normalizace 2003. Liberecký seminář 2001*. Bratislava 2003, s. 166–177.
- PREČAN, V.: Středoevropský kontext demokratického převratu v Československu roku 1989, In: PEŠEK, J. – SZOMOLÁNYI, S. (eds.): *November 1989 na Slovensku. Súvislosti, predpoklady a dôsledky*. Bratislava 1999, s. 7–23.
- PREČAN, V.: *V kradeném čase. Výběr ze studií, článků a úvah z let 1973–1993*. Praha – Brno 1994.
- PŘIBÁŇ, J.: *Disidenti práva*. Praha 2001.
- RAINA, P.: *Political Opposition in Poland 1954–1977*. Londýn 1978.
- RAMET, S. P.: *Social Currents in Eastern Europe. The Sources and Meaning of the Great Transformation*. Durham – London 1991.
- REIMAN, M.: Poznámky o společenské situaci a disidenství minulých let, In: *Historické studie. K sedmdesátinám Milana Otáhalo*. Praha 1998, s. 168–175.
- REZEK, P.: *Filosofie a politika kýče*. Praha 1991.
- ROGACZEWSKA, K.: *Niemcy w myśli politycznej polskiej opozycji w latach 1976–1989*. Vratislav 1998.
- RUDKA, S.: *Pozą cenzurą. Wrocławska prasa bezdebitowa 1973–1989*. Varšava – Vratislav 2001.
- RUPNIK, J.: *Jiná Evropa*. Praha 1992.

- RYCHLÍK, J.: Obecné a specifické rysy nucené kolektivizace ve východní Evropě, In: RAŠTICOVÁ, B. (ed.): *Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století*. Uherské Hradiště 2002, s. 21–29.
- RYCHLÍK, J.: *Rozpad Československa. Česko-slovenské vztahy*. Bratislava 2002.
- SASANKA, P.: *Czerwiec 1976. Geneza, przebieg, konsekwencje*. Varšava 2006.
- SAXONBERG, S.: *The Fall. A Comparative Study of the End of Communism in Czechoslovakia, East Germany, Hungary and Poland*. Uppsala 2001.
- SCHOVÁNEK, R.: Jak to bylo s „kamionem“. In: *Literární noviny*, r. 12, č. 18 (2. květen 2001), s. 3.
- SERWATKA, T.: *Orzeł i lew. Tysiąc lat wspólnej historii Czechów i Polaków*. Nowa Ruda 2001.
- SERWATKA, T.: *Polacy i Czesi. Dziesięć wieków sąsiedztwa*. Nowa Ruda 1998.
- SCHAPIRO, L. (ed.): *Political Opposition in one-party System*. Londýn 1972.
- SKILLING, H. G.: Charta 77 – pohled ze zahraničí, In: PREČAN, V. (ed.): *Charta 77 1977–1989. Od morální k demokratické revoluci. Dokumentace*. Scheinfeld-Schwarzenberg – Bratislava 1990, s. 193–195.
- SKILLING, H. G.: *Charter 77 and Human Rights in Czechoslovakia*. Londýn 1981.
- SKILLING, H. G.: *Samizdat and an Independent Society in Central and Eastern Europe*. Columbus 1989.
- SKÓRZYŃSKI, J. (ed.): *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*. 1. díl, Varšava 2000.
- SKÓRZYŃSKI, J. (ed.): *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*. 2. díl, Varšava 2002.
- SKÓRZYŃSKI, J. (ed.): *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*. 3. díl, Varšava 2005.
- STRZEMBOSZ, T.: Polacy w PRL – sprzeciw, opozycja, opór, In: *Studia polityczne*, č. 11 (2000), s. 137–157.
- STRMISKA, Z.: *Sociální systém a strukturální rozpory společností sovětského typu. Projekt analýzy*. Kolín nad Rýnem 1983.
- STRZEMBOSZ, T.: Polacy w PRL – sprzeciw, opozycja, opór. In: *Studia polityczne*, č. 11 (2000), s. 137–157.
- SUK, J.: *Chronologie zániku komunistického režimu v Československu 1985–1990*. Praha 1999.

- SUK, J.: *Labyrintem revoluce. Aktéři, zápletky a křížovatky jedné politické krize*. Praha 2003.
- SULEJA, W.: *Dolnośląski marzec '68*. Varšava 2006.
- SULEJA, W.: *Historia Wrocławia. Tom III. W Polske Ludowej, PRL i III. Rzeczypospolitej*. Vratislav 20001.
- ŠEBEK, J.: Kościół katolicki a polityka wyznaniowa państwa na Zemiach Czeskich w latach 1945–89. Rekapitulacja podstawowych tendencji rozwojowych. In: *Mezi dvěma transformacemi Československo a Polsko v letech 1947 (1948)–1989*. Praha 2001, s. 107–118.
- ŠIMULČÍK, J.: *Zápas o nádej. Z kroniky tajných kňazov 1968–1989*. Prešov 2000.
- ŠIMULČÍK, J.: *Zápas o svedomie. Hladovka študentov bohosloveckej fakulty v roku 1980*. Prešov 2001.
- TERLECKI, R.: *Miecz i tarzca komunizmu. Historia aparatu bezpieczeństwa w Polsce 1944–1990*. Krakov 2007.
- THOMAS, D. C.: *Helsinský efekt. Mezinárodní zásady, lidská práva a zánik komunismu*. Praha 2007.
- TISMANEANU, V.: Sametová kontrarevoluce, In: *Lettre International*, č. 12 (jaro 1994), s. 7–10.
- TÖKÉS, R. L. (ed.): *Dissent in the USSR. Politics, Ideology, and People*. Baltimore – London 1975.
- TOMEK, P.: Rušení zahraničního rozhlasového vysílání pro Československo, In: *Securitas Imperii*, č. 9 (2002), s. 334–367.
- TOMEK, P.: Svazek StB jako historický pramen, In: *Soudobé dějiny*, roč. 12, č. 1 (2005), s. 208–214.
- TUCKER, A.: *Fenomenologie a politika. Od J. Patočky k V. Havlovi*. Olomouc 1997.
- TŮMA, O.: The Czechoslovak Communist Regime and the Polish Crisis 1980–1981, In: *CWIHP Bulletin*, č. 11 (1998), s. 60–76.
- TŮMA, O.: *Zítřka zase tady! Protirežimní demonstrace v předlistopadové Praze jako politický a sociální fenomén*. Praha 1994.
- UHDEOVÁ, J. (ed.): *Nadace Charty 77 (Dvacet let)*. Brno 1998.
- VANĚK, M.: *Nedalo se tady dýchat. Ekologie v českých zemích v letech 1968 až 1989*. Praha 1996.
- VANĚK, M.: *Veřejné mínění o socialismu před 17. listopadem 1989. Analýza výsledků výzkumů veřejného mínění prováděných ÁVVM od roku 1972 do roku 1989*. Praha 1994.

- VAŠÍČEK, Z.: Historik, který odmítl svědčit. Příběh Jana Tesaře, In: *Soudobé dějiny*, roč. 7, č. 3 (2000), s. 315–337.
- VESELÝ, L.: *Komitet obrony robotników, Komitet samoobrony społecznej „KOR“*. Bakalářská práce. MTS FSV UK, Praha 2001.
- VYKOUKAL, J. – LITERA, B. – TEJCHMAN, M.: *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989*. Praha 2000.
- WALIGÓRA, G.: *ROPCiO. Ruch obrony praw człowieka i obywatela 1977–1981*. Varšava 2006.
- WOLLE, S.: *Die heile Welt der Diktatur. Alltag und Herrschaft in der DDR 1971–1989*. Berlin 1998.
- WRONA, J.: Polské politické elity 1948–1989, In: *Mezi dvěma transformacemi Československo a Polsko v letech 1947 (1948)–1989*. Praha 2001, s. 159–181.
- WRUESIŃSKI, W. (ed.): *Dolny Śląsk. Monografia historyczna*. Vratislav 2006.
- ZALEWSKI, M. (ed.): *Szlak do wolności – XXV lat Solidarności Polsko–czesko–słowackiej*. Vratislav 2007.
- ZEMAN, Z.: *Vzestup a pád komunistické Evropy*. Praha 1998.
- ZWIARCHOWSKI, E. (ed.): *Opozycja parlamentarna*. Varšava 2000.
- ŽARYN, J.: Náboženská mozaika v PLR (Význam katolické církve v Polsku na pozadí dalších náboženství a vyznání a náboženská politika komunistického režimu v letech 1944–1989), In: *Mezi dvěma transformacemi Československo a Polsko v letech 1947 (1948)–1989*. Praha 2001, s. 199–226.
- ŽÁČEK, P.: *Boje o minulost. Deset let vyrovnávání se s komunistickou minulostí – pokus o předběžnou bilanci*. Brno 2000.
- ŽÁČEK, P.: Celostátní projekt „KLÍN“, In: *Securitas imperii*, č. 1, Praha 1994, s. 60–87.
- ŽÁČEK, P.: Iluze a realita: Poslední pokus o reformu Státní bezpečnosti, 1987–1989, In: *Securitas imperii*, č. 3, Praha 1996, s. 7–33.
- ŽÁČEK, P.: „Můžou přijít, jsme hotoví...“, In: *Památ' národa*, roč. 1 (říjen 2005), s. 28–42.
- ŽÁČEK, P.: Operační štáby generála Lorence v letech 1988–1989. Krizový management v akci, In: *Securitas Imperii*, č. 4/I., Praha 1998, s. 7–62.
- ŽÁČEK, P.: Všední den represivního aparátu, In: CUHRA, J. – VEBER, V. (eds.): *Za svobodu a demokracii I. Odpor proti komunistické moci*. Praha 1999, s. 156–166.

Dějiny Polsko–československé solidarity
Vztahy československé a polské opozice v letech 1976–1989

Tématem disertační práce je spolupráce československých a polských disidentů v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století. Úzké vztahy navázali v druhé polovině sedmdesátých let představitelé Výboru na obranu dělníků (*Komitet obrony robotników – KOR*) a Charty 77. Vzájemné kontakty měly různé úrovně, sahaly od veřejných prohlášení na podporu politických vězňů až po společné schůzky v Krkonoších v roce 1978. Dalšímu rozvíjení spolupráce zamezily zásahy bezpečnostních složek obou komunistických režimů. Několik osob bylo v Československu za kontakty s polskou opozicí odsouzeno k nepodmíněným trestům odnětí svobody. Na počátku osmdesátých let se vývoj v Polsku a v Československu výrazně odlišoval. V srpnu 1980 vznikl Nezávislý odborový svaz Solidarity, který se stal nejmasovějším opozičně orientovaným hnutím v dějinách sovětského bloku. Systémová krize komunistického režimu v Polsku vyvolávala velké obavy u československého vedení. Výsledkem byl zesílený tlak bezpečnostního aparátu na domácí disidenty. Pomocí tajného spolupracovníka Stanislava Dvořáka kontrolovala Státní bezpečnost také kontakty mezi vratislavskými členy Solidarity a pražskými signatáři Charty 77. Až do roku 1984 se z tohoto důvodu nepodařilo Polsko–československé solidaritě, jak se začal vratislavský okruh nazývat, rozvinout svou činnost. Jiná situace nastala od poloviny osmdesátých let, kdy byly obnoveny schůzky v příhraničních horách. Postupně se do spolupráce zapojila řada osob z různých regionů. V červenci 1987 bylo zveřejněno prohlášení první mezinárodní opoziční skupiny působící uvnitř sovětského bloku. Členy Kruhu přátel Polsko–československé solidarity byla řada známých představitelů opozičních skupin. Na konci osmdesátých let Polsko–československá solidarita uspořádala také řadu veřejných akcí na podporu opozice v Československu. Vyvrcholením spolupráce byl festival nezávislé československé kultury ve Vratislavi, kterého se na počátku listopadu 1989 zúčastnilo několik tisíc Čechů a Slováků. Disertační práce není založena pouze na písemnostech

opozičních skupin, ale také na nově zpřístupněných dokumentech z provenience bezpečnostních aparátů. Jejich studium umožnilo rekonstruovat zejména počáteční období dějin Polsko–československé solidarity a popsat rozsah kontroly jejich činnosti ze strany Státní bezpečnosti. V příloze jsou publikovány základních archivní dokumenty a obrazová příloha ke zvolenému tématu.

The history of the Polish–Czechoslovak Solidarity

The relations between of the Czechoslovak and the Polish opposition 1976–1989

The theme of this thesis is the cooperation of Czechoslovak and Polish dissidents during 1970' and 1980'. The Committee for the Defense of Workers (*KOR – Komitét obrony robotników*) and Charta 77 have established relations in the second half of 1970'. Mutual contacts were on different levels: from the support of political prisoners to meetings in Krkonose Mountains in 1978. The cooperation was limited by the actions of security apparatus of both Communist countries. In Czechoslovakia several persons were sentenced to prison for their contacts with the Polish opposition. In the early 1980' the development in Poland and Czechoslovakia was markedly different. In April 1980 was established The Independent Trade Union Solidarity which became the most populous opposition movement in the history of the Soviet Block. The systemic crisis of the Communist regime in Poland had created great insecurity in the Czechoslovak leadership. The result was greater pressure on domestic dissidents. The State Security had controlled also contact between Wrocław Solidarity members and Prague signatories of Charta 77 with the help of secret collaborator Stanislav Dvorak. For this reason the activity of the Wrocław circle had not been developed until the 1984. The different situation had developed since the mid 1980' when the meetings in border mountains were reestablished. Gradually the number of persons from different regions was incorporated into the cooperation. In July 1987 the proclamation of the first international opposition group acting inside the Soviet Block was published. Many known representants of opposition groups were members of the Circle friends of the Polish-Czechoslovak Solidarity. At the end of 1980' the Polish–Czechoslovak Solidarity had realized the row of public actions for the support of the opposition in Czechoslovakia. The peak of cooperation was the festival of the independent Czechoslovak culture in Wrocław in which several thousand Czechs and Slovak participated in 1989. The thesis is not based only on documents of opposition

groups but also on the newly accessible documents from the provenance of the security apparatus. The study of these documents had made possible to reconstruct the first period of the Polish–Czechoslovak solidarity and to describe the reach of control of their activity by the State Security. The basic archival materials and illustrations to this theme are published in the attachment.